

**Süleymanova Lətifə
Məmməd qızı**

Azərbaycanın şer-sənət ocağı Ağstafada dünyaya göz açmışdır. 1963-cü ildə Ağstafa şəhər 24 sayılı orta məktəbi müvəffəqiyyətlə bitirmiş, həmin ildə də M.F.Axundov adına APDİ-nin Qərbi Avropa dilləri fakültəsinə daxil olmuşdur. 1968-ci ildə İnstitutu fərqlənmə diplomu ilə bitirmiş, Elmi Şuranın qərarı ilə orada müəllim kimi saxlanmışdır. Hal-hazırda İngilis dilinin leksikası və ölkəşünaslıq kafedrasının baş müəllimidir. Bir çox elmi məqalələrin müəllifidir. 2001-ci ildə nəşr olunmuş “XX əsr Azərbaycan qadınları” ensiklopedik topluda haqqında məlumat getmiş, “XX əsr Azərbaycan qadını” medalı ilə təltif olunmuşdur. 2002-ci ildə “Written Practice” adlı tədris-metodik vəsaiti nəşr olunmuşdur. Ailəlidir, 3 oğlu, 2 nəvəsi var.

**Ərəbov Vahid
Salman oğlu**

Azərbaycanın füsunkar diyarlarından biri olan Şəki rayonunun Baş Göynük kəndində anadan olmuşdur. Əvvəlcə 2 №-li 7 illik məktəbdə, sonra isə 1№-li 11 illik məktəbdə təhsil almışdır. 1963-cü ildə M. F. Axundov adına Azərbaycan Pedaqoji Dillər İnstitutunun Qərbi Avropa dilləri fakültəsinin ingilis dili şöbəsinə daxil olmuşdur. 1968-ci ildə İnstitutu bitirmiş və elə həmin İnstitutda da müəllim kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Hal-hazırda Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin leksikologiyası kafedrasının baş müəllimidir. V.Ərəbov müəllimlik fəaliyyəti ilə yanaşı bədii yaradıcılıq və tərcümə sahəsi ilə də müntəzəm məşğul olur. Bir sıra Azərbaycan poeziya nümunələrini, o cümlədən Azərbaycanın Dövlət Himnini ingilis dilinə tərcümə etmişdir. Ailəlidir, 3 oğlu, 2 nəvəsi var.

Vahid Ərəbov-Türksoy
Lətifə Süleymanova

ENGLISH FOR ALL

I hissə

Vahid Ərəbov (Türksoy)

Lətifə Süleymanova

I hissə

ENGLISH
FOR
ALL

**Düzəliş və əlavələrlə
II nəşr**

**Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin
670 sayılı, 20.07.2004 tarixli əmrinə əsasən
dərslük kimi təsdiq edilmişdir.**

Bakı - 2005

Vahid Salman oğlu Ərəbov (Türksoy)
Lətifə Məmməd qızı Süleymanova
English for All, I hissə

Ümumi redaktor	dos. N.M.Yusifov
Azərbaycan dili üzrə ixtisas redaktoru	f.e.d. İ.Z.Qasımov
İngilis dilinin qrammatikası üzrə ixtisas redaktoru	dos. A.R.Hüseynov
Texniki redaktor	X.Y.Əsgərova
Rəyçilər	dos. M.M.Paşayeva dos. D. N.Yunusov

V. S. ƏRƏBOV (TÜRKSOY), L. M. SÜLEYMANOVA
English for All, I hissə, Bakı, 2005. 542 səh.

Dərslikdən dili müstəqil öyrənənlər, ixtisası ingilis dili olan ali məktəblərin aşağı kurs tələbələri, ixtisası ingilis dili olmayan təhsil müəssisələrinin tələbələri, ali məktəbə daxil olmaq istəyən abituriyentlər, ingilis dili öyrədən mütəxəssislər, ingilis dili üzrə fəaliyyət göstərən dil kolleclərinin və habelə müxtəlif ingilis dili kurslarının tələbələri istifadə edə bilərlər.

© V. S. ƏRƏBOV (TÜRKSOY), L. M. SÜLEYMANOVA, 2004
© OKA Ofset, 2004

Bütün hüquqlar "English for All" dərsliyinin müəllifləri V.S.Ərəbova (Türksoy) və L.M.Süleymanovaya verilir. Onların yazılı surətdə icazələri olmadan həmin dərsliyin nə bütövlükdə, nə də hər hansı bir şəkildə çap edilməsi və ya surətinin çıxarılması qəti qadağandır.

«OKA Ofset» Azərbaycan-Türkiyə
Nəşriyyat-Poliqrafiya Şirkəti
Tel./Faks: (99412) 4315176

Ön söz

Sizə təqdim edilən bu dərslik iki hissədən ibarətdir və ingilis dilini orta və orta səviyyədən yuxarı səviyyədə öyrətmək məqsədi daşıyır. Dərslikdə qrammatik, fonetik və leksik materiallar kompleks şəkildə, bir-biri ilə vəhdətdə verilir və biri digərini tamamlayır.

Dərsliyin giriş hissəsi 10 dərsi əhatə edir. Giriş hissə Natalya Aleksandrovna Bonk və digər müəlliflər tərəfindən rus dilində yazılmış və post-sovet məkanına daxil olan dövlətlərdə, o cümlədən Azərbaycanda uzun müddət müvəffəqiyyətlə istifadə edilən “Учебник Английского языка” adlı dərsliyin giriş kursuna müvafiq şəkildə yazılmışdır. Uzun illərdir ki, azərbaycanlı ingilis dili öyrənənlər artıq Bonk sistemi ilə bu dili öyrəndiklərinə və bu sistemə alışdıqlarına görə həmin kitabdakı “Giriş kursu”nu sizə təqdim etdiyimiz bu kitabda cüzi dəyişikliklər etməklə saxlamış, buna görə də Natalya Aleksandrovna Bonka və dərsliyin digər müəlliflərinə dərin hörmət və ehtiramımızı bildirmiş olmuşuq.

Dərsliyin əsas kursunda qrammatik materialların təqdimatı müasir tələbat və Azərbaycan dili ilə nisbi uyğunlaşdırma baxımından qrammatik sistemin seçiminə etdiyimiz bir sıra dəyişiklikləri nəzərə alsaq, demək olar ki, Bonk sisteminə uyğunlaşdırılmasına böyük səylər göstərilmişdir.

Əsas kursda istər mətnlərin təqdimatı, istərsə də yeni sözlərin lüğətlərinin və hər bir dərsin qrammatik materiallarının izahatı, eləcə də dərsə dair tapşırıqların təqdimatı bizə qədər çap edilmiş dərsliklərdən öz orijinallığı ilə fərqlənir.

Hesab etmişik ki, hər bir mətnin lüğətinin ardınca həmin mətnə dair qrammatik materialların və onun ardınca da dərhal tapşırıqlar sisteminin təqdim edilməsi həm mətnlərin öyrənilməsinə sərf edilən vaxt baxımından, həm də həmin vaxtın səmərəliliyi baxımından daha faydalıdır və mənimsəmənin səmərəliliyini daha da artırmağa xidmət edir.

Bizə qədər çap edilmiş ingilis dili öyrətmək məqsədi daşıyan dərsliklərdən fərqli olaraq, sizə təqdim etdiyimiz bu dərslikdə çalışmışıq ki, hər bir dərs dili öyrənmək üçün lazım gələn bütün dil aspektlərini (leksik, qrammatik, fonetik biliklər, yazılı və şifahi nitq aspektlərini) özündə birləşdirdin. Məhz bu baxımdandır ki, dərslərə

aid verilmiş tapşırıqlar sistemi də bu məqsədə xidmət edir. Verilmiş qrammatik materialları ilkin olaraq möhkəmləndirmək, leksik materialları daha da mükəmməl mənimsətmək məqsədi ilə praktik təmrinləri yerinə yetirmək, yazılı və şifahi nitq vərdisləri yaratmaq, əldə edilən qrammatik, leksik, fonetik materialları əməli olaraq şifahi nitqdə tətbiq etmək, yazılı və şifahi nitqi daha da inkişaf etdirmək, bu inkişafın təcridciliyinə və müntəzəmliyinə nail olmaq məqsədilə tapşırıqlar sisteminin zənginliyinə xüsusi əhəmiyyət verilmişdir.

Dərslük bu vaxta qədər yazılmış digər dərsliklərdə öz əksini tapmış dilçilik elminin və metodikanın ən yeni nailiyyətləri nəzərə alınmaqla tərtib edilmişdir və məhz ona görə də əvvəlki dərsliklərdən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Qrammatik materialların izahatında rus dilində, eləcə də Azərbaycan dilində yazılmış qrammatikaya aid dərsliklərdən, elmi əsərlərdən istifadə edilmişdir. Dərsliyin yazılışı zamanı professor Oruc Musayevin ingilis və Azərbaycan dillərinin qarşılıqlı müqayisəsi ruhunda yazdığı "İngilis dilinin qrammatikası" adlı kitabından daha çox faydalanmışıq və buna görə prof. Oruc Musayevə minnətdarlığımızı bildiririk. Dərslikdə verilmiş "you" əvəzliyinin Azərbaycan dilində həm *sən*, həm də *siz* kimi tərcümə edilməsini və bununla da obyektin dəqiq məlum olmamasını əsas tutaraq prof. Oruc Musayevin ilk dəfə olaraq təklif etdiyi və onun rəhbərliyi ilə yazılmış bir sıra kitablarda, eləcə də "İngiliscə-Azərbaycanca lüğət"də öz təsdiqini tapdığına görə biz də tərcümənin bu üsulundan istifadə etmiş və "you" əvəzliyini *sən/siz*, *sənə/sizə*, *səni/sizi* şəklində təqdim etmişik.

Sizə təqdim etdiyimiz 2 hissədən ibarət olan "English for All" adlı dərslük Azərbaycan dilində bu səpkidə yazılmış ilk dərslikdir və Azərbaycanda ingilis dilinin tədrisinin daha da təkmilləşdirilməsinə, tədrisin əhatə dairəsinin genişləndirilməsinə xidmət edir və müxtəlif səviyyədə dil öyrənməyi qarşısına məqsəd qoymuş çoxsaylı insanlara kömək etmək məqsədi güdür.

Kitabdan ixtisası ingilis dili olmayan institut və universitetlərdə, 2 illik ingilis dili kurslarında, ixtisası ingilis dili olan dil institutları və universitetlərinin hazırlıq kurslarında, eləcə də I kurslarında istifadə etmək olar. Bütün bunlarla yanaşı, dərslikdən ali məktəbə hazırlaşmaq üçün ən təsirli vasitə kimi istifadə etmək olar

və abituriyentlər üçün olduqca faydalıdır. Dərslikdən həmçinin müəllimin köməyi ilə müstəqil dil öyrənənlərin də bəhrələnmək imkanları yüksəkdir. İngilis dili öyrənmək istəyənlər üçün çox geniş imkanlar yaradan və bu dilin kütləvi şəkildə tədrisinə xidmət məqsədi daşıyan bu dərsliyə təsadüfi deyildir ki, *“English for All”* adı verilmişdir.

Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, bu dərslik ingilis dilinin kütləvi şəkildə tədrisini təmin etmək məqsədi daşıyan Azərbaycan dilində yazılmış ilk dərslikdir. Bütün etdiyimiz səylərə baxmayaraq, hesab edirik ki, dərslikdə müəyyən qüsurlar da ola bilər. Həmin qüsurların aradan qaldırılması və gələcək nəşrlərdə kitabın daha da təkmilləşdirilməsinə xidmət edəcək tövsiyələrinizə görə əvvəlcədən öz minnətdarlığımızı bildiririk.

Müəlliflər

GİRİŞ KURSU

Giriş

Şifahi və yazılı dil formaları haqqında. Dil ilk növbədə səs formasında, şifahi formada insanlar arasında ünsiyyət vasitəsini həyata keçirmək məqsədi ilə mövcud olmuşdur. Dilin yazılı forması şifahi formasının şərti təsvirləri kimi sonradan fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Ona görə də dili mənimsəmək üçün ilk növbədə səs formalarını, səslərin fonetik quruluşunu, səslər sistemini, söz vurğusunu və intonasiyanı bilmək vacib şərtlərdən biridir. Dilin səs sistemini öyrənən elmə fonetika deyilir.

Səs və hərf arasındakı fərqlər. Hər bir dildə müəyyən hədd daxilində səslər mövcuddur və həmin səslər dildəki sözləri təşkil edir. Səslərdən şifahi nitqdə istifadə edilir, hərlər isə həmin dildəki səslərin yazılı şəkildə grafik təsvirlərini ifadə edir.

Dilin səs sistemi daimi olaraq dəyişir, dilin hərlərlə təsvirləri isə olduqca cüzi dəyişikliyə məruz qalır və bu proses nadir hallarda baş verir, buna görə də dilin hərf sistemi yalnız şərti olaraq onun səslənməsini əks etdirir. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün deyə bilərik ki, Azərbaycan dilindəki “ramazan” sözü əksər hallarda səs artırılaraq “iramazan” kimi tələffüz edilir və ya əksinə, elə sözlər də vardır ki, orada səs düşür, hərf isə qalır, məs., “vallah” əvəzinə “valla” və s. Bu dəyişmələr dildə nadir hadisə deyildir və onların sayını xeyli dərəcədə artırmaq olar. Ona görə də bir daha qeyd edirik ki, dildəki sözlərin səs düzümü ilə hərf düzümünün qeyri-mütənasibliyi az-çox bütün dillərdə müşahidə edilə bilər, lakin bu kimi dil fenomeni ingilis dili üçün daha xarakterik olan xüsusiyyətlərdən biridir. Məhz bu səbəbdəndir ki, ingilis dilində 26 hərf olduğu halda 44 səs mövcuddur. Bu isə öz növbəsində o deməkdir ki, ingilis dilində heç də həmişə səs tərkibi ilə hərf tərkibi düz gəlmir.

İngilis dilinin fonetik quruluşu ilə Azərbaycan dilinin fonetik quruluşu arasındakı fərqlər. İngilis dilindəki səslərin fonetik quruluşu Azərbaycan dilindəki səslərin fonetik quruluşundan əksər hallarda fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.

1. Azərbaycan dilində saitlərin uzunluğa və qısalığa görə bölgüləri qeyd edilmir və onların qrafik təsvirləri əks etdirilmir. İngilis dilində isə həm uzun, həm də qısa saitlər mövcuddur və uzun saitin qısa sait və ya qısa saitin uzun sait kimi tələffüz edilməsi nəinki fonetik, hətta leksik məna dəyişikliklərinə səbəb ola bilər. Saitin uzunluğu transkripsiya işarəsi ilə şaquli vəziyyətdə iki nöqtə vasitəsi ilə qeyd edilir [:].

2. İngilis dilindəki sait səslərin arasında səslənmə etibarilə tək avazlı saitlərlə (monofonq) yanaşı, diftonqlar da mövcuddur. Bu səslər bir heca daxilində tələffüz edilir, çünki onlar ayrılması mümkün olmayan iki sait səsin birləşməsindən əmələ gəlir.

3. İngilis dilində səslərin tələffüzü spesifik, eyni zamanda Azərbaycan dilindən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. İngilis dilində sözlərin sonundakı samitlər heç vaxt karlaşmır, onlara müvafiq olan kar samitlərə çevrilir. İngilis dilində sözlərin sonunda cingiltili samitlərin karlaşdırılması həmin sözlərin mənalарının dəyişilməsinə səbəb ola bilər. Ona görə də bu məsələyə ciddi fikir vermək lazımdır.

4. İngilis dilində samitlər istənilən saitlərin qarşısında gərgin (enerjili) tələffüz edilir, Azərbaycan dilində isə saitlərdən sonra gələn samitlər nisbətən yumşaq tələffüz edilir, səs məxrəcini dəyişdirir, hətta başqa samitə keçə bilir, məs.: ipək - ipəy, qonaq - qonax, qatıq - qatığ - qatıx və s.

DANIŞIQ ÜZVLƏRİ

Danışiq üzvləri 2 qrupa ayrılır:

Fəal danışiq üzvləri və qeyri-fəal danışiq üzvləri

Fəal danışiq üzvləri

1. dodaqlar	a) dilin ucu
2. dil	b) dilin ön hissəsi
3. yumşaq damaq	c) dilin orta hissəsi
4. dilçək	ç) dilin arxa hissəsi
5. səs telləri	

Qeyri-fəal danışiq üzvləri

- I. ağız boşluğu
- II. dilçək
- III. burun boşluğu
- IV. qırtlaq
- V. üst və alt dişlər
- VI. sərt damaq

Sait və samit səslər. Nitqdəki bütün səslər iki böyük sinfə bölünür: saitlər və samitlər. Sait səslərin xarakterik xüsusiyyəti odur ki, onların tələffüzü zamanı ağ ciyərlərdən gələn hava axını ağız boşluğundan maneəsiz, sərbəst şəkildə çıxır. Bütün sait səslər avazlıdır, onların tələffüzü zamanı səs telləri iştirak edir və titrəyərək səs yaradır.

Samit səslər üçün o cəhət xarakterikdir ki, onların tələffüzü zamanı danışiq üzvləri ya bir-biri ilə maneə yaradır, ya bir-birinə yaxınlaşaraq sürtünmə əmələ gətirir və ya natamam kipləşmə (nov) yaradır, maneənin partlayışla aralanması nəticəsində və ya yaranmış natamam maneənin (novun) arası ilə ağ ciyərlərdən gələn hava axını sıxılaraq nov vasitəsi ilə xaric edilir və səs yaranır.

Sait səslər öz tonuna görə daha musiqilidir, samit səslər isə küylü səslərdir. Bununla belə, elə samitlər də vardır ki, onlar keyfiyyət etibarilə sait səslərə yaxındır, onlarda musiqililik, avazlılıq sait səslərdən heç də geri qalmır. Bu cür samitlərə sonor səslər deyilir. Sonor səslər [m, n, l, r] səsləridir.

Beləliklə, səslərin tələffüzü zamanı səs tellərinin iştirakına görə samitlər iki qrupa bölünür:

1) tələffüz zamanı səs tellərinin titrəməsi vasitəsilə tələffüz edilən *cingiltili samitlər*; məs.: [d, b, z, v] və s.

2) tələffüz zamanı səs tellərinin iştirakı olmadan tələffüz edilən *kar samitlər*; məs.: [t, s, k, f] və s.

I Dərs

Səslər	{	[i:, e m, p, b, f, v, t, d, n, l]	Hərflər	{	E, e	ℰ, e	[i:]
					B, b	ℬ, b	[bi:]
					D, d	ℰ, d	[di:]
					F, f	ℱ, f	[ef]
					L, l	ℒ, l	[el]
					M, m	ℳ, m	[em]
					N, n	ℕ, n	[en]
					P, p	ℙ, p	[pi:]
					T, t	™, t	[ti:]
					V, v	ℴ, v	[vi:]

ee hərf birləşməsi

1. Vurgunun növləri, söz və cümlə vurgusu
2. İntonasiya haqqında anlayış. Düşən ton.

Q r a m m a t i k a

1. Əmr cümlələri (§1, səh. 16).
2. İngilis dilində ismin və əvəzliyin halları haqqında məlumat (§2, səh. 16).

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

Sait səs [i:]. [i:] səsinin tələffüzü zamanı dil kütləsi irəli uzanır. Dilin uc hissəsi alt dişlərə toxunur. Dodaqlar bir qədər yanlara çəkilir.

[i:] səsi uzun saitdir. Tələffüz zamanı eyni ahəngdə qalmır. [i:] saitinin başlanğıc hissəsi geniş və açıq, sonu isə nazik və qapalı olmaqla Azərbaycan dilindəki [i] səsinə xatırladır. [i:] səsinin uzunluğu ingilis dilindəki digər saitlər kimi, onun sözlərdəki mövqeyindən asılı olaraq dəyişikliyə uğrayır. [i:] səsi sözlərin sonunda və fasilədən qadaq daha uzun vəziyyət alır. Cingiltili samitlərin qarşısında nisbətən qısa, kar samitlərin qarşısında isə daha da qısa olur. Bununla belə saitin keyfiyyəti dəyişmir. O heç zaman digər keyfiyyətə malik olan saitə çevrilir.

[e] səsi. [e] səsi qısa monoftonqdur, tələffüz zamanı eyni keyfiyyətdə qalır. [e] saitini tələffüz edərkən dil kütləsi ağız boşluğunun qabaq hissəsində olur. Dilin uc hissəsi alt dişlərin arxasında olur. Dodaqlar azacıq dartılır. [e] səsinin tələffüzü zamanı alt çənəni aşağı salmaq lazım deyildir.

[e] səsi Azərbaycan dilindəki [e] səsinə uyğundur, lakin daha açıqdır, məs.: *enli, eniş* kimi öndə gələn [e] saitinə bənzəyir.

[m] samiti. [m] samiti sonor səsdir. Səs burun boşluğunda yaranır. [m] samitini tələffüz edərkən dodaqlar kipləşir, yumşaq damaq aşağı düşür və hava axını burun boşluğu vasitəsilə xaric edilir. İngilis dilindəki [m] samitini tələffüz edərkən dodaqlar tam şəkildə kipləşir və bu kipləşmə Azərbaycan dilindəki [m] səsinə nisbətən daha mükəmməl olur.

[p], [b] samitləri. Bu səsləri tələffüz edərkən dodaqlar əvvəlcə kipləşir, sonra ani müddətdə aralanır və hava axını ağız boşluğu vasitəsilə xaric edilir.

[p] səsi kardır və nəfəsi alıb buraxma şəraitində tələffüz edilir, vurğulu sait qarşısında xüsusilə nəzərə çarpacaq dərəcədə güclü tələffüz edilir.

[b] səsi cingiltili samitdir, bütün digər samitlər kimi sözlərin sonunda zəifləmir.

[f], [v] samitləri. Bu samitləri tələffüz edərkən üst dişlər alt dodağa yüngülcə sıxılır və əmələ gəlmiş aralıqdan, ağ ciyərlərdən gələn hava axını nəfəsi buraxma sayəsində sıxılaraq çıxır və səs yaranır. İngilis dilindəki [f] samiti Azərbaycan dilindəki [f] samitinə nisbətən daha enerjili tələffüz edilir. [v] cingiltili samiti sözlərin sonunda karlaşmır. Ona fikir vermək lazımdır ki, bu səs qoşa dodaq vasitəsilə tələffüz edilməsin, çünki bu, mənanı dəyişdirər, məs. [vest – west] – [gödəkçə – Qərb].

[t, d] samitləri. Bu samitləri tələffüz edərkən dilin uc hissəsi yuxarı qalxır və sərt damağa sıxılaraq maneə yaradır. Ağız boşluğundan gələn hava axını partlayış yaradaraq bu maneəni aradan götürür. [t] səsi kar, [d] səsi isə cingiltilidir.

Sait səslərin qarşısında [t] səsi nəfəsi buraxma vasitəsilə tələffüz edilir.

[n] **səsi**. [n] sonor səsinə tələffüz edərkən dilin vəziyyəti [t, d] samitlərinin tələffüzü zamanı dilin aldığı vəziyyətlə eynidir, lakin yumşaq damaq aşağı düşür və hava axını burun boşluğundan xaric edilir.

[l] **samiti**. [l] samitinin artikulyasiya yeri [t], [d] və [n] samitlərinin tələffüzü zamanı əmələ gəlmiş vəziyyətlə eynidir, lakin dilin yanları (və ya yanlardan biri) aşağı düşür, yumşaq damaq yuxarı qalxır, nəfəs vermə zamanı çıxan hava axını dilin bir yanı və ya hər iki yanı vasitəsilə yaranmış novla xaric edilir.

[l] samitinin söz daxilindəki mövqeyindən asılı olaraq 2 tələffüz çaları vardır. Saitlərin qarşısında [l] səsinin daha yumşaq çaları, samitlərin qarşısında və sözlərin sonunda isə daha möhkəm çaları tələffüz edilir.

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıq

i:, n, d, i, t	m, b, p, f, v	e	l	t-d, f-v	p, t
ni:	mi:	ten	li:p - pi:l	net - ned	pi:
di:	bi:	ted	let - tel	bet - bed	pen
li:	pi:	pen		fi:l - vi:l	ti:
ti:	fi:	bed		li:f - li:v	ten
	vi:				

OXU QAYDALARI

1. **b, d, f, l, m, n, p, t, v** hərfləri aşağıdakı kimi oxunur:

B b	hərfləri	[bi:]	→	[b]	kimi oxunur.
D d	»	[di:]	→	[d]	» ---» » ---»
F f	»	[ef]	→	[f]	» ---» » ---»
L l	»	[el]	→	[l]	» ---» » ---»
M m	»	[em]	→	[m]	» ---» » ---»
N n	»	[en]	→	[n]	» ---» » ---»
P p	»	[pi:]	→	[p]	» ---» » ---»
T t	»	[ti:]	→	[t]	» ---» » ---»
V v	»	[vi:]	→	[v]	» ---» » ---»

Qoşa samit səslər həmişə bir səs kimi tələffüz edilir, məs.:

tell [tel] *demək*

2. Hər bir ingilis hərfi bir neçə sait səs ifadə edə bilər. Sait səslərin oxunma qaydaları vurğulu sözlərdə özündən sonra gələn səslərdən asılı olaraq tələffüz edilir.

Vurğulu hecada sait səslərin I tip oxunuş qaydası
(Əlifba sırasındakı adı ilə eyniyyət təşkil edən oxu qaydası)

Aşağıdakı hallarda sait səslər əlifba sırasında olduğu kimi oxunur:

a) əgər sözün tərkibində o yeganə sait səs olaraq sözün sonunda işlənirsə, belə halda **E e** hərfi [i:] səsinə, yəni həmin hərfin əlifba sırasındakı səsi verir, məs.:

me [mi:] məni, mənə

be [bi:] olmaq

b) digər bir oxunmayan səsin qarşısında, məs.:

Pete [pi:t] Pyotr (*ad*)

Vurğulu hecada sait səsləri verən hərflərin II növ oxu qaydası

Aşağıdakı vəziyyətlərdə sait səs qısa sait kimi oxunur:

a) təkhecalı sözlərdə sonuncu samitdən qabaq. **E e** hərfi belə bir vəziyyətdə [e] səsinə verir, məs.:

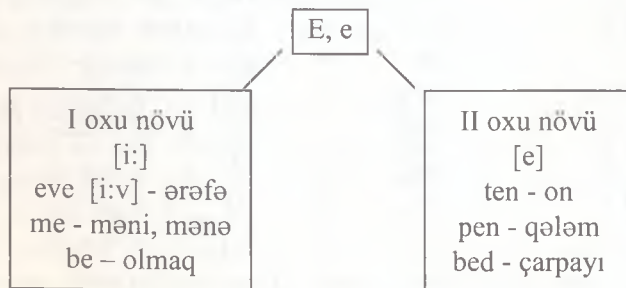
let [let] icazə vermək

pen [pen] qələm

b) əgər vurğulu sait özündən sonra gələn saitlə iki və ya üç samit səsə ayrılmıdırsa, məs.:

meddle [ˈmedl] qarışmaq (*bir kəsin işinə*)

1. **E e** hərfi vurğulu hecada oxunur:

2. “ee” hərf birləşməsi [i:] kimi oxunur, məs.:

meet [mi:t] - qarşılamaq

feel [fi:l] – hiss etmək

Tələffüz tapşırıqları

[i:]	[e]	[l]
1. dee - deed – deep	2. ten – pen	3. let - tell
be - been – beet	den – men	led - bell
me - meed – meet	Ted – bed	leap - peel
fee - feed – feet	net – set	

İngilis dilində vurğu

Söz vurğusu. Sözlərdə hecanın xüsusi ahənglə deyilməklə seçilməsinə söz vurğusu deyilir. Transkripsiya işarəsi [] iki böyük mötərizə ilə göstərilir və səslər bu transkripsiya daxilində verilir. Vurğu işarəsi vurğulu hecanın qarşısında ['] işarəsi ilə qeyd edilir.

Cümlə (və ya fraza) vurğusu cümlə daxilindəki bəzi sözlərin digər vurğusuz sözlərə nisbətən seçiləcək dərəcədə vurğulu tələffüz edilməsinə deyilir. İngilis dili cümlələrində bir qayda olaraq əsas nitq hissələri vurğulu olur: isimlər, sifətlər, saylar, fellər, zərflər, sual və işarə əvəzlilikləri vurğulu sözlərə aid edilir. Vurğusuz sözlərə adətən köməkçi sözlər (artikllər, bağlayıcılar, sözlönləri və köməkçi fellər), həmçinin şəxs və yiyəlik əvəzlilikləri aiddir.

Məntiqi vurğu. Elə hallar olur ki, danışan şəxs öz nitqində bu və ya digər sözü daha qabarıq şəkildə dinləyicinin nəzərinə çatdırmaq üçün xüsusi bir vurğuyla deyir. Belə hallarda əsasən önəm verilən söz ön plana çəkilir və həmin söz digər sözlərdən fərqli vurğuyla deyilir ki, buna məntiqi vurğu deyilir. Adi halda vurğulu olmayan söz də məntiqi vurğu ilə deyilə bilər və ya adi halda vurğulu olan söz məntiqi vurğu zamanı öz vurğusunu itirə bilər, məs.: “*Bunu sənə **mən** demişəm*” cümləsində adi halda vurğusuz olan **mən** sözünün üzərinə məntiqi vurğu salmaqla onu ön plana çəkirik, digər sözlər isə öz əhəmiyyətini itirməklə yanaşı adi halda sahib olduqları vurğunu da itirmiş olur. İngilis dilindəki məntiqi vurğu demək olar ki, Azərbaycan dilindəki məntiqi vurğu ilə eyniyyət təşkil edir, lakin məntiqi vurğunu söz vurğusu ilə eyniləşdirmək səhv olardı.

I dərsin qrammatikası

§ 1. Əmr cümlələri

Əmr cümlələri əmr və xahiş ifadə etməklə ya birbaşa üzümüzü
atub danışdığımız şəxsə/şəxslərə, ya da III şəxs tək və cəmə aid
dır, məs. Mənə kömək et/edin (sən/siz). O, evə getsin (III şəxs
ək), Onlar dərslərini oxusunlar (III şəxs cəm).

meet qarşıla(yın)

tell de(yin)

Bu cür cümlələrin özünəməxsus söz sırası vardır. Belə ki, əmr
cümlələrində həmişə I yerdə xəbər işlədilir, sonra tamamlıq gəlir və
sonra digər üzvlər qoşulur, məs.:

Meet me. Məni qarşıla(yın).

Tell me. Mənə de(yin).

§2. İsimlərin və əvəzliliklərin hal kateqoriyası. İngilis dilində
isimlərin yalnız iki halı, ümumi və yiyəlik halı vardır.

İsimlər ümumi halda olduqda heç bir hal şəkilçisi qəbul etmir
və ya forma dəyişikliyinə məruz qalmırlar.

İsimlər yiyəlik hal şəkilçisi qəbul etdikdə həm analitik forma
(sözün qarşısında digər hissəciklər işlənir, sözün özü isə dəyişməz
qalır. Buna analitik forma deyilir), həm də sintetik (sözün sonuna
şəkilçi artırmaqla əmələ gətirdiyi söz formasına deyilir) formaya
malik olur. Bu haqda qarşıdakı dərslərdə ətraflı məlumat verilə-
cəkdir. Şəxs əvəzlilikləri isə öz növbəsində 3 hala malikdir; adlıq hal,
yiyəlik hal, obyekt halı (buna tamamlıq halı da deyilir). Əvəzliliklər
tamamlıq halında olduqda Azərbaycan dilindəki 2 halın - yönük və
təsirlik halda verdikləri mənaları verirlər, məs.:

me məni, mənə

İngilis dilində əvəzliliklərin tamamlıq halda verdiyi hər bir hal
mənəsi əvəzlilikdən qabaq gələn felin mənasından asılıdır. Başqa
sözle desək, bu mənalar felin tələbi ilə ortaya çıxır, məs.:

Meet **me**.

Tell **me**.

Məni qarşıla(yın).

Mənə de(yin).

TAPŞIRIQLAR

- I. Aşağıdakı sözləri hərflərlə de.
meet, tell, bed, Ted, feet, pen, Ben.
- II. Aşağıdakı sözlərin hər birində neçə hərf və neçə səsin olduğunu müəyyən edin.
Meet, tell, be, ten, feet, tent, bed, Bede, eve
- III. I dərəcə aid mətni köçürün və orada [i:] səsi olan sözlərin altından xətt çəkin.
- IV. Aşağıdakı sözləri hərflərlə yazın:
[mi:t], [tel], [ben], [mi:], [ten], [bed], [bi:], [pi:t]
- V. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və onların hansı qaydalara görə bu şəkildə oxunmalarını izah edin.
bee, dene, bet, dent, beet, end, men, bede, keep, bent, den, mete, deed.

-1001-

II Dərs

Səs lər

{ [i, ai, s,
z, w]

Hərflər

{ I, i ɪ, i [aɪ]
Y, y ʏ, y [waɪ]
S, s ʃ, s [es]
Z, z ʒ, z [zed]

ss hərf birləşməsi

1. İngilis cümlələrində melodiya və vurğunun bəzi xüsusiyyətləri
2. İngilis nitqinin ritmi

Q r a m m a t i k a

1. İsimlərin cins və kəmiyyət kateqoriyası (§3, 23)
2. Tamamlıq haqqında məlumat. Cümlədə (vasitəli və vasitəsiz) tamamlığın yeri (§4, səh. 27)
3. Təyin haqqında anlayış (§5, səh. 28)

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

[i] saiti. [i] saitini tələffüz edərkən dil kütləsi ağız boşluğunun ön hissəsinə çəkilir. Dilin uc hissəsi alt dişlərin dibinə yönəlir. Dilin orta hissəsi irəli uzanır və yuxarı qalxır, lakin [i:] səsinin tələffüzündə olduğu kimi bir o qədər də yuxarı qalxmır. [i] səsi qısa monoftonqdur.

[aɪ] diftonqu. İki səslə və ya diftonq adlanan bu səsin tələffüzü zamanı dil əvvəlcə birinci, sonra isə ikinci sait səsin tələffüzünü yerinə yetirən bir vəziyyət alır, lakin bu hərəkət elə ahəngdar və elə sürətlə həyata keçirilir ki, sanki nitq aktını həyata keçirən şəxs tək bir səsi tələffüz edir.

Daha enerjili, daha güclü deyilən birinci elementə nüvə, bir qədər zəif tələffüz edilən elementə isə sürüşkən element deyilir.

[a₁] diftonqunun nüvəsi [a] səsidir və Azərbaycan dilindəki a səsinə bənzəyir. Nüvənin uzantısı, (davamı) sürüşərək [i] səsinə doğru yönəlir, lakin həmin səs tam şəkildə tələffüz edilmir və nəticədə [i] səsinin yalnız başlanğıcı eşidilir. Elə etmək lazımdır ki, II element (sürüşkən element) uzanaraq Azərbaycan dilindəki [y] səsinə keçməsin.

[s, z] samitləri. [s] samiti kar, [z] samiti isə cingiltilidir. [s] və [z] səslərinin tələffüzü zamanı dilin ucu sərt damağın arxasına sıxılır, ortada yaranmış nov vasitəsi ilə ağız boşluğundan gələn hava axını sürtünərək xaric olur və səs yaradır. [z] samiti son vəziyyətdə karlaşmır.

[w] samiti. [w] samiti öz musiqililiyinə və əmələ gətirdiyi səs keyfiyyətlərinə görə digər samitlərdən köklü şəkildə fərqlənir. Ona görə də onu sonant səs hesab etmək olar. [w] sonantını tələffüz edərkən dodaqlar xeyli dərəcədə dairəvi vəziyyət alır və irəli uzanır, dilin arxa hissəsi Azərbaycan dilindəki [u] səsinin tələffüzü zamanı aldığı vəziyyətə yaxın bir vəziyyət alır. Hava axını dodaqlar vasitəsilə yaranmış dəyirmi novdan sıxılaraq xaric olur. Dodaqlar güclü şəkildə yanlara dartılır.

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıq

i	a ₁	s - z	w
dıp	maıt - ma ₁	set - zed	wi:
tıp	taım - ta ₁	pens - penz	wi:l
bit	faıv - fa ₁	si:s - si:z	wıt
ıt		si:ts - si:dz	wa ₁

OXU QAYDASI

1. S, s [es] hərfi [s] kimi oxunur:

a) sözlərin əvvəlində saitlərdən və kar samitlərdən əvvəl,
məs.:

sit [sıt] oturmuq
sand [sænd] qum
send [send] göndərmək
spend [spend] keçirmək (vaxt)

b) sözlərin sonunda kar samitlərdən əvvəl və sonra, məs.:

mist [mɪst] duman

lists [lɪsts] siyahılar

c) “ss” birləşməsi [s] kimi oxunur, məs.:

Bess [bes] Bes (qadın adı)

S, s [es] hərfi [z] kimi oxunur:

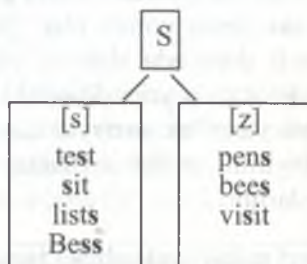
a) sözlərin sonunda saitlərdən və cingiltili samitlərdən sonra, məs.:

bees [bi:z] – arılar

pens [penz] – qələmlər

b) iki sait ortasında, məs.:

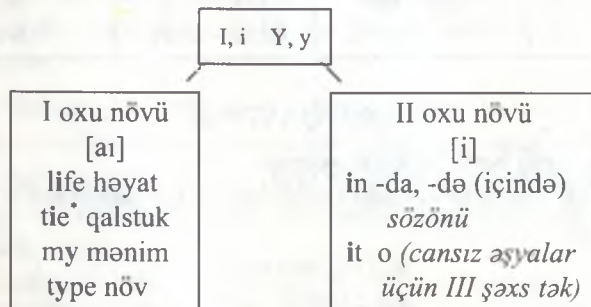
visit [ˈvɪzɪt] baş çəkmə, getmə, vizit

2. Z, z [zed] hərfi həmişə [z] kimi oxunur, məs.:

size [saɪz] ölçü

3. I, i [aɪ] və Y, y [waɪ] hərfəri vurğulu hecəda aşağıdakı kimi oxunur:

* İngilis dilində sözlər “i” hərfi ilə qurtarmır, ona görə də “i” hərfindən sonra oxunmayan “e” hərfi gəlir: tie, lie, die sözlərində olduğu kimi.

Tələffüz tapşırıqları

[i]	[i: - i]	[a]	[ai]	[s - z]
4. tin pit in it	5. Pete -pit bede - bid teen - tin feet - fit	6. time-tie pine- pie life-lie nice-die	7. my-mine -type by - five – life dye-dive-nine	8. nets – pens sets –sends Bess – is test - it ↴is

İngilis dilində bəzi vurğu və melodiya qaydaları

1. Cümlədəki digər sözlərə nisbətən birinci vurğulu söz ən yüksək tonla tələffüz edilir.

2. Deyilmiş hökmün məramını müəyyənləşdirən axırıncı vurğulu söz melodiyanı əsaslı şəkildə dəyişdirə bilər. Belə ki, əmr və nəqli cümlələrdə axırıncı vurğulu söz adətən səsin tonunun düşdüyünü və fikrin yekunlaşdığını bildirir və bütövlükdə cümlə düşən tonla tələffüz edilir, məs.:

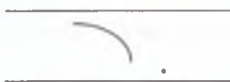
a) Send me my pen.

[ˈsend mi maɪ ↴ pen]

Mənə mənim qələ-
mimi göndər(in).

b) Meet me [↴mi:t mi]

„Məni qarşıla(yın).

Bu nümunələrdən aydın olur ki, birinci və axırıncı vurğulu sözlər arasında səsin tonu tədricən aşağıya doğru enir. (a nümunəsində) Axırıncı vurğusuz heca ki, düşən tonu tələb edir, həmin heca nisbətən alçaq ahəngdar tonla davam edir (b nümunəsində olduğu kimi).

İngilis nitqində ritm. İngilis nitqindəki ritmə belə bir cəhət səciyyəvidir ki, vurğulu sözlər bir-biri ilə bərabər və ya nisbətən bərabər pauzalarla tələffüz edilir. Ona görə də vurğusuz hecaların tələffüz sürəti iki vurğulu hecanın ortasında gələn vurğusuz hecaların sayından asılıdır; nə qədər çox vurğusuz heca varsa, onlar bir o qədər də sürətlə tələffüz edilir.

TEXT 2

My ↓tie 'five ↓ties 'Tell ↓Ted. ↓Tell me. ↓Find it.
 My ↓pen 'ten ↓pens 'Meet ↓Bess. ↓Meet me. ↓Send it.
 My ↓life 'seven ↓beds 'Send ↓Ben. ↓Send me. ↓Spell it.

'Find my ↓test. 'Send me my ↓test. ↓Meet me. Send 'Ted 'five
 ↓ties. 'Send 'Bess 'nine ↓pens. 'Let me 'meet ↓Ted. 'Let me ↓send
 it.

'Let me ↓see! ↓Spell it! 'Let me ↓spell it!	Qoy görüm (Bir dəqiqə, qoy fikirləşim!) Bu sözü hərf-hərf de/deyin! Qoy mən bunu /onu hərf-hərf deyim!
---	--

İŞLƏK SÖZLƏR

my mənim
 tie qalstuk
 life həyat
 five beş
 seven yeddi
 send göndərmək
 find tapmaq

it o (cəmsiz əşyanı bildirən söz-
 lərdə III şəxs tək)
 it onu, ona
 spell sözü hərf-hərf demək
 test yoxlama işi, test
 nine doqquz
 let icazə vermək

XÜSUSİ İSİMLƏR

Bess [bes] Bess

*Find my test. Send me my test.
 Meet me. Send Ted five ties. Send
 Bess nine pens. Let me meet Ted.
 Let me send it.*

II dərsin qrammatikası

§3. İsimlərin kəmiyyət kateqoriyası

1. Cins kateqoriyasına görə ingilis dili Azərbaycan dilinə tamamilə müvafiqdir. Belə ki, ayrı-ayrı (cüzi sayda) isimləri nəzərə almamaq şərti ilə cins məsələsi Azərbaycan dilində bir qrammatik kateqoriya kimi mövcud deyildir.

Məlum olduğu kimi rus dilində və bir sıra digər dillərdə sözlərdə cins kateqoriyasının əsas mahiyyəti sözlərin formalarına görə, sözün sonunun hansı səslərlə bitdiyinə görə müəyyənləşdirilir. İngilis dilində isə belə bir anlayış yoxdur. Bütün cansız məfhumları bildirən və tək halda olan isimlər **it** sözü ilə əvəz edilir. Ona görə də **it** sözünə **əvəzlilik** deyilir.

İngilis dilində canlı anlayışları bildirən isimlər, xüsusilə də insanlara aid olan isimlər tək halda qadın və kişi cinsini bildirən **he** və **she** əvəzlilikləri ilə əvəz edirlər. Onlardan **he** kişi cinsi üçün, **she** isə qadın cinsi üçün işlədilir.

2. İsimlərin kəmiyyət kateqoriyası bir sıra dillərdə olduğu kimi ingilis dilində də mövcuddur. Belə ki, isimlərin tək və cəm halları vardır. İsimlər cəm halda **“s”** və **“es”** şəkilçisi qəbul edirlər. **“s”** şəkilçisi 2 cür [s] və [z] kimi oxunur. **“s”** şəkilçisinin [s] və [z] kimi oxunması bizim iradi işimiz olmayıb, sözün hansı hərflər və ya hərflər birləşməsi ilə bitməsindən asılıdır.

a) **“s”** hərfləri cingiltili samitlərdən və saitlərdən sonra [z] kimi oxunur, məs.:

bed çarpay - beds [bedz] çarpayılar
pen qələm - pens [penz] qələmlər
tie qalstuk - ties [taɪz] qalstuklar

b) isimlərin cəmini düzəldən **“s”** şəkilçisi kar samitlərdən sonra [s] kimi oxunur, məs.:

map xəritə - maps [mæps] xəritələr
list siyahı - lists [lɪsts] siyahılar

c) **-s**, **-ss**, **-x**, **-ch**, **-sh** şəkilçiləri ilə bitən isimlərin cəm halı **“es”** şəkilçisi vasitəsilə düzəlir. **“es”** bu halda həmişə [ɪz] kimi oxunur, məs.:

match kibrit - matches [ˈmætʃɪz] kibritlər

box qutu - boxes [ˈbɒksɪz] qutular
dress paltar - dresses [ˈdresɪz] paltarlar

- d) sonu “y” hərfi ilə bitən isimlərdə “y” hərfi samit səslə ifadə olunan hərfdən sonra gələrsə, onda “y” hərfi “i” hərfinə çevrilir və sonra “es” sonluğu əlavə edilir, məs.:

city şəhər - cities şəhərlər
baby körpə, çağa - babies körpələr, çağalar

- e) az qisim isimlər vardır ki, onların cəm halı sintetik qayda ilə deyil, analitik yolla düzəldilir. (Onların kökü dəyişilir və ya cəm hal şəkilçisi artırmaqla deyil, kökdə dəyişiklik etməklə yaranır və buna analitik yol və (qayda) deyilir). Məs.:

man kişi - men kişilər

Qeyd: Bu haqda tam məlumat növbəti dərslərdə veriləcəkdir.

- f) Sonu “f” və ya “fe” ilə qurtaran əksər isimlərin cəm formasını düzəldərkən, fe-v hərfinə çevrilir və ismin sonuna “es” şəkilçisi əlavə edilir. Bu halda - es şəkilçisi [z] kimi oxunur, məsələn:

a knife - knives [naɪvz] bıçaqlar
a wolf - wolves [wʊlvz] canavarlar
a leaf - leaves [li:vz] yarpaqlar
a shelf - shelves [selvz] rəflər

Qeyd: Yadda saxlayın ki, son “f” hərfi ilə bitən aşağıdakı sözlərdə “f” hərfi dəyişməz qalır və ondan sonra “s” şəkilçisi artırılır, məs:

a roof - roofs - damlar
a chieft - chiefs - rəhbərlər
a cuff - cuffs - zərbələr, şillələr
a handkerchief - handkerchiefs - yaylıqlar
a cliff - cliffs - sıldırımlar, uçurumlar
a muff - muffs - 1 muftalar
2 yanlış addımlar, səhvlər.

Lakin eyni quruluşa malik olan aşağıdakı sözlərdə ismin cəm şəkilçisi həm f hərfini saxlamaqla “s” şəkilçisinin artırılması yolu ilə, həm də “f” hərfinin “v” hərfinə çevrilərək “es” şəkilçisini qəbul etməsi ilə düzəlir. məs:

hoof - hoofs, hooves - dırnaqlar (bəzi məməli heyvanlarda)

wharf - wharfs - wharves - tərsanələr
scarf - scarfs - scarves - şərflər

g) İsimlərin cəm halının düzəlməsində diqqəti cəlb edən cəhətlərdən biri də sonu “o” hərfi ilə bitən isimlərdir.

1) Əgər ismin sonu “o” hərfi ilə bitərsə, və lakin ondan qabaq samit gələrsə, bu halda ismin sonuna “es” şəkilçisi artırılır, məs:

potato - potatoes - kartoflar
hero - heroes - qəhrəmanlar
Negro - Negroes - zəncilər

Qeyd: Bu qayda aşağıdakı isimlərə tətbiq edilmir və onlardan sonra yalnız “s” şəkilçisi artırılır, məs:

piano - pianos - pianolar
zero - zeros - sıfırlar
kilo - kilos - kilolar
photo - photos - foto-şəkillər

2) İsmın sonu “o” hərfi ilə bitərsə və ondan qabaq sait gələrsə, ismin sonuna yalnız “s” şəkilçisi artırılır, məs:

radio - radios - radiolar
portfolio - portfolios - portfəllər

İsimlərin cəm halından danışarkən onu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir ingilis dilində elə isimlər vardır ki, onlar ancaq tək halda işlədilir. Buraya maddi və mücərrəd isimlər daxildir, məs: water, sugar, cheese, iron, love, hatred, bread, friendship, peace və s.

Qeyd: Yadda saxlamaq lazımdır ki, çəki və ölçü vahidləri (kilo, litr, ton, qram, manat, dollar, metr və s.) olan isimlər sayılmayan isimlərdir və cəmdə işlənə bilməzlər.

Aşağıdakı isimlər yalnız təkde işlənir, məs, advice, fruit, money, hair, work, progress, traffic, information, furniture, permission, news.

Yadda saxlayın

Sayılmayan isimlərin bəzilərinin cəm halını düzəldərkən həmin ismin qarşısında "piece" sözü işlənir, məs: two pieces of information (advice, furniture, news və s.)

work sözü cəmdə işləndikdə - works - formasında əsər mənasını verir. Qeyd edilən mücərrəd isimlər cəmdə işləmə bilmədiklərinə görə, onların qarşısında qeyri-müəyyən artikl işlətmək olmaz.

Aşağıdakı isimlər formaca cəm təsəvvürü yaratsalar da, onlar cəmdə deyil, təkdə işlənir və müvafiq olaraq xəbər təkdə tələb edilir, məs:

Physics - fizika

Mathematics - riyaziyyat

news - xəbər

optics - optika

Phonetics - fonetika

Aşağıdakı isimlər isə həm formaca cəmdə, həm də məzmun etibarilə cəmdə işlənir, məs;

goods - mal (dükan malı)

contents - məzmun

scissors - [ˈsɪzə(r)s] qayçı

tongs [tʊŋz] kəlbətin

scales [skeɪlz] tərəzi

pinchers [ˈpɪntʃə(r)z] pinset

Bir qrup isimlər vardır ki həm təkdə, həm də cəmdə eyni formaya (tək formaya) malikdir, məs.:

sheep - qoyun

deer - maral

swine - donuz

fish - balıq

Yadda saxlayım:

Həmin qrupa aid olan isimlərin tək halda olmasını bildirmək üçün onların qarşısında ya “one” sözü, ya da “a” qeyri-müəyyən artıqlı işlədilir (cəm halda isə birdən yuxarı çoxluğu bildirən saylar işlədilir), məs.:

a sheep (one sheep) - bir qoyun, ten sheep - on qoyun, one (a) deer - bir maral, hundred deer - yüz maral və s.

Qeyd: Əsas kursu öyrəndikdən sonra qrammatikanın isim bəlməsinə bir daha qayıtmaq, isimlərin cəm halının düzəlməsinə aid verilmiş bu qaydaları bir daha təkrar etmək məsləhət bilinir.

§4. Tamamlıq haqqında məlumat. Cümlədə sözsüz tamamlığın yeri (vasitəli və vasitəsiz tamamlıq)

1. Tamamlıq ikinci dərəcəli üzv olaraq cümlənin xəbəri ilə ifadə olunan mənanı tamamlayır. İngilis dilindəki tamamlıq Azərbaycan dilindəki tamamlıqla eyni mənalı suallara cavab olur, yəni *kim? kimi? nə? nəyi? kimlə? nə ilə? və s.*

Tamamlıq cümlədə isimlə və əvəzliliklə ifadə oluna bilər:

a) isimlə: Meet **Pete** Pyotru qarşıla(yın)

b) əvəzliliklə: Tell **me** Mənə de(yin)

2. İngilis dilində sözlüklü tamamlıq sözlüksüz tamamlıqdan fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bir qayda olaraq sözlüksüz tamamlıq vasitəsiz, sözlüklü tamamlıq isə vasitəli tamamlıq kimi ifadə edilir. Lakin bəzən vasitəli tamamlıq sözlüksüz də işləyə bilər. Belə halda onun cümlədəki yeri onu daha dəqiq müəyyənləşdirir.

Vasitəsiz tamamlıq. Adından da məlum olduğu kimi vasitəsiz tamamlıq xəbərdən sonra birbaşa gəlir. O, cümlədə daha vacibdir və bu tamamlıq olmadan cümlənin mənası tamamlanmır, məs.: “**send**” məlum deyildir ki, nəyi, kimə göndərmək lazımdır. Lakin “**send me**” dedikdə, göndərilən obyekt **me** artıq məlum olur və cümlə mənə etibarlı ilə tamamlanır.

Vasitəli tamamlıq. Cümlədə tamamlığın olması onu daha da bütöv, tam edir. Vasitəli tamamlıq cümlənin mənasını daha da dolğun etmək üçün işlədilir. Mənə etibarlı vasitəli tamamlıq vasitəsiz

tamamlıq kimi bir o qədər də vacib deyildir. Vasitəli tamamlıq olmadan da cümlənin mənası vardır, lakin onun işlənməsi mənam bir qədər də qüvvətləndirir, məs.:

Send me a letter *Mənə məktub göndər.*

Sözönlüklü vasitəli tamamlıq sözünü ilə işlənməyən vasitəli tamamlığa nisbətən məna etibarilə daha az müstəqildir. Bu haqda növbəti dərslərdə daha ətraflı məlumat veriləcəkdir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əgər eyni cümlə daxilində həm vasitəsiz, həm də vasitəli tamamlıq varsa, onda normal ingilis dili cümlələrində əvvəlcə vasitəli, sonra isə vasitəsiz tamamlıq işlədilir, yəni, **Send me a letter** cümləsini **Send a letter me** şəklində işlətmək səhvdir. Göründüyü kimi, ingilis dili cümlələrində sözlərin tərkibi deyil, onların sırası daha əhəmiyyətlidir.

§ 5. Təyin haqqında anlayış

Təyin ikinci dərəcəli üzv sayılır və həmişə ismə aid olub, onu müxtəlif cəhətlərdən təyin edir, fərqləndirir, xarakterizə edir. Təyin sifət, say, əvəzliliklərlə ifadə edilir və həmişə aid olduğu isimlərdən qabaq gəlir, məs.:

1) <i>sifətlə:</i>	a black tie – <i>qara qalstuk</i>
2) <i>sayla:</i>	six ties – <i>altı qalstuk</i>
3) <i>əvəzliliklə:</i>	his tie – <i>onun qalstuku</i>

TAPŞIRIQLAR

- I. Aşağıdakı sözlərdə hərfləri ardıcıl olaraq deyin:
Size, Bess, type, sees, fine, tie, test, spell, life
- II. Aşağıdakı sözlərin hər birində neçə hərf və neçə səs olduğunu müəyyən edin:
life, spell, tie, seven, nine, seen, letter
- III. [i:, e, i, aɪ] səsləri olan sözləri ayrı-ayrı sütunlarda yazın:
mine, type, bid, did, fine, pit, five, vine, me, meet, lend, mete, eve, seem, beef, ebb, see, send, pie, rest, steel
- IV. Aşağıdakı sözləri hərflərlə yazın:
[pen], [let], [test], [naɪn], [faɪv], [faɪn], [taɪ], [tɪn], [ten].
- V. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və onların hansı qaydalara görə bu şəkildə oxunmalarını izah edin.

type, tin, fine, pin, lip, pile, line, sit, fit, set, best, sin, fist, miss, pens, less, lends, Bess, seems, size, zest, send.

VI. Mətni oxuyun və oradakı [e] səslı sözləri k   r n.

VII. Aşağıdakı isıml ri oxuyun v  cəm düzəldən “s”   il isinin oxunuşuna fikir verin.

seeds, nets tests, lids, pens, beds, sets, tips, bees, pits, bibs, ties.

VIII. İngilis dilinə tərcümə edin:

a) mənim həyatım, yeddi çarpayı, mənim qalstukum, doqquz qələm, on qalstuk, mənim testl rim

b) 1. Mənim qalstukumu tapın. 2. Ben ilə tanış olun. 3. Mənə beş qalstuk göndərin. 4. Toma yeddi qələm göndərin. 5. Q l mimi mənə göndərin. 6.  lini tapın.

nin tələffüzü zamanı riayət edilən qaydaya [ð] səsinin tələffüzündə də əməl etmək tövsiyə olunur.

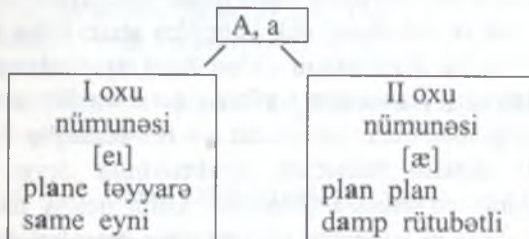
[pl] səs birləşməsi. [pl] səs birləşməsi vurğulu saitin qarşısında ayrıca tələffüz olunur. [p] səsi ayrılıqda o qədər güclü tələffüz edilir ki, onun təsiri altında [l] səsi xeyli dərəcədə zəifləyir.

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıq

æ	eɪ	ə	θ, ð	pl	w
æm	deɪt - dei	ˈseldəm	θθθaɪ	pli:z	wet
æn	leɪn - lei	ˈletə	ðððaɪ	plæn	weist
læmp	meɪn - mei	əˈpen	θθθi:	pleɪn	west
mæn	peɪn - pei	ə bed	ððði:	pleɪs	weit

OXU QAYDASI

1. **A, a** [eɪ] hərfi vurğulu hecəda 2 cür oxunur:

2. **ai, ay** hərf birləşmələri [eɪ] kimi oxunur, məs.:

main [meɪn] əsas, baş May [meɪ] may ayı

Spain [speɪn] İspaniya day [deɪ] gün

3. **ea** hərf birləşməsi əsasən [i:] kimi oxunur, məs.:

please [pli:z] buyurun, zəhmət olmasa

meat [mi:t] ət

sea [si:] dəniz

4. **C, c** [si:] hərfi “e, i, y” saitlərinin qarşısında [s] səsinə verir, məs.:

nice [naɪs] qəşəng

face [feɪs] üz, sifət

icy [ˈaɪsɪ] buzlu

civil [ˈsɪvəl] mülki

Tələffüz tapşırıqları

[æ]	[æ - e]	[eɪ]	[e - eɪ]
9. am - Ann	10. man - men	11. main - may	12. men - mane
man - flat	tan - ten	pain - pay	pen - pane
map - bad	pan - pen	name - say	let - late
lamp - plan	bad - bed	date - day	met - mate

QALXAN TON

Qalxan ton fikrin tamamlanmadığını ifadə edir. Qalxan ton aşağıdakı hallarda istifadə edilir. Həmin vəziyyətlər ayrı-ayrı qrammatik materialların tədrisi ilə əlaqədar olduğuna görə və burada yalnız qalxan ton haqqında ümumi məlumat vermək nəzərdə tutulduğundan onu qeyd etməklə kifayətlənirik ki, qalxan ton həmcins üzlərin qarşısında, sadalanan müxtəlif isimlərin (əşyaların) qarşısında istifadə edilir, məs.: a ↗map, a ↗pen, and a ↘plan.

Nümunədən görüldüyü kimi qalxan tonda işlədilməli sözlərin qarşısında aşağıdan yuxarıya doğru istiqamətlənmiş ox işarəsi [↗] işlədilmiş, sonuncu sözün qarşısında isə hökmün tamamlandığını bildirmək məqsədilə düşən ton [↘] işlədilmişdir.

Qalxan tonun qrafik işarəsini verərkən bilməliyəm ki, paralel üfqi xətlərin arasında qalxan ton aşağıdan yuxarıya doğru istiqamətlənmiş qövsli xətt vasitəsilə qeyd edilir:

 vurğulu heca düz xətlə, vurğusuz heca isə nöqtə ilə

göstərilir. .

İngilis dilində qalxan ton əsasən sonuncu vurğulu sözün qarşısında yazılır, bununla belə qalxan tonla deyilməli olan cümləni tələffüz edərkən cümlədəki birinci vurğulu sözün tələffüzü zamanı qalxan tonun avazına xüsusi bir start verilmiş olur və birinci vurğulu söz özünəməxsus dərəcədə xüsusi bir avazla deyilir.

NƏQLİ CÜMLƏNİN İNTONASIYASI

Nəqli cümlənin ilk vurğusuz hecaları adətən tədrislik nisbəti ilə qalxan tona doğru istiqamət götürür. Əmr cümlələrində olduğu kimi, nəqli cümlələrdə də ən yüksək tonda deyilən heca birinci vurğulu heca olur, məs.:

It is a lamp. [ɪt ɪz ə ʌləmp]

Nəqli cümlələr adətən düşən tonla tələffüz edilir.

MƏNA QRUPU HAQQINDA MƏLUMAT

Cümlələr adətən söz qrupları şəklində birləşmiş ifadələrin veridkləri məna qruplarından ibarət olur. Bu söz birləşmələrindəki sözlərdən birini digərindən ayırmaq mümkün olmur. Əgər belə bir cəhd edilərsə mənada pozğunluq əmələ gəlir. Bu cür söz qruplarına məna qrupları deyilir. Hər bir məna qrupunun cümlə daxilində özünə-məxsus mənası olduğu kimi onların özünəməxsus intonasiyaları da vardır. Məna qruplarının biri digərindən pauza ilə ayrılır.

Məs.: **Send Bess my map and my plan** (*Bessə mənim xəritəmi və planımı göndərin*) cümləsində iki məna qrupu vardır. Birinci məna qrupunun sərhədi **map** sözündən sonra tamamlanır. Ona görə də cümləni oxuyarkən **map** sözündən sonra qısa fasilə etmək tələb olunur. Onu da bilmək lazımdır ki, cümlənin tonogramını qurarkən qısa pauza, ümumiyyətlə, şaquli vəziyyətdə istifadə edilən dalğavari xətlə qeyd edilir. Biz isə onu şərti olaraq [/] işarəsi ilə qeyd edirik.

'Send 'Bess my ↗map/ and my ↘plan]

KÖMƏKÇİ SÖZLƏRİN TAM VƏ QISALDILMIŞ FORMALARI

Köməkçi sözlər (sözönləri, artikllər, bağlayıcılar və köməkçi fellər), həmçinin ingilis dilindəki əvəzliliklərin bəziləri bir qayda olaraq vurğusuz olurlar. Onlar vurğusuz vəziyyətdə olduqlarına və buna görə də müstəqil şəkildə bütün deyim keyfiyyətlərini qoruyub saxlaya bilmədiklərinə görə forma etibarilə də dəyişikliyə məruz qalır və qısalmalara yol verilir. Qısalma saitlərin uzunluğunun qısılması, saitin düşməsi, hətta samit səslərin də düşməsi və saitin neytral səse keçməsi ilə nəticələnə bilər. Saitlərin uzunluğunun qısılması transkripsiya işarəsi ilə qeyd edilərkən iki nöqtənin əvəzinə birinə keçməsi və ya nöqtənin olmaması ilə qeyd edilir, məs.:

me [mi:, mɪ] məni, mənə

Beləliklə, köməkçi sözlər bir tam tələffüz formasına (adətən vurğulu vəziyyətdə) və bir neçə (vurğusuz vəziyyətdə) dəyişilmiş, qısaldılmış formalara malikdir, məs.:

and və bağlayıcısı tam formada [ænd] kimi, qısaldılmış şəkildə [ənd] və hətta [ən] kimi formalara malikdir, məs.:

a map and a pen [ə'mæp ənd ə ʒpen] *xəritə və qələm*
həmçinin:

a map and ten pens [ə'mæp ən' ten ʒpenz] kimi formalara malikdir.

TEXT 3

my ʒname	a ʒname	a 'bad ʒday
my ʒmap	a ʒmap	a 'fine ʒday
my ʒplan	a ʒflat	a 'bad ʒplan
my ʒflat	a ʒman	a 'bad ʒpen
my ʒlamp	a ʒplan	a 'nice ʒlamp

It is a ʒmap. ¹	It's a ʒmap.
It is a ʒlamp.	It's a ʒlamp.
It is a ʒnice flat.	It's a 'nice ʒflat.
It is a ʒfine day.	It's a 'fine ʒday.
It is a ʒbad plan.	It's a 'bad ʒplan.

'Send ʒBen 'Send ʒBess	and my 'plan 'lamp please
---------------------------	------------------------------

'Please² tell 'Ben my ʒname. My 'name's ʒAnn³.|

'Send 'Ben my ʒmap, please.| 'Send 'Bess my ʒmap/ and my ʒplan, please.|

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. **"It is a map"** tipli cümlələrə sual verdikdə *What's this?*

Bu nədir? sualı verilir.

2. **Please** sözü cümlənin əvvəlində gəldikdə sözün həqiqi mənasında xahiş ifadə edilir, lakin həmin söz cümlənin sonunda işləndikdə sadəcə olaraq nəzakət xatirinə işlənir və *zəhmət olmasa* mənasını verir.

3. **My name's Ann.** *Mənim adım Annadır* cümləsindəki 's (=is) deməkdir və **to be** felinin III şəxs təkini ifadə edir.

İŞLƏK SÖZLƏR

a name ad
a map xəritə
a plan plan
a flat mənzil
a lamp lampa
a man kişi, adam

a day gün
fine qəşəng
nice gözəl, qəşəng
bad pis
please zəhmət olmasa
and [ænd, ənd, ən] və (bağlayıcı)

XÜSUSİ ADLAR

Ann [æn] Anna

*Please tell Ben my name.
My name's Ann. Send Ben
my map, please. Send Bess
my map and my plan, please.*

III dərsin qrammatikası

§6. Məsdər haqqında anlayış

Məsdərə felin şəxssiz forması da deyilir. Məsdərin söz forması felin söz formasının kök hissəsi ilə uyğun gəlir. Lakin fellə məsdəri eyniləşdirmək olmaz. Fel cümlənin xəbəri funksiyasında çıxış edərək müxtəlif zamanları əmələ gətirir, zamanlara görə kök formasını dəyişir, ya da kökündən dəyişilir, indiki qeyri-müəyyən zamanda III şəxs təkə görə “s” və ya “es” şəkilçisi qəbul edir və s. Məsdərdə isə bu kimi xüsusiyyətlər yoxdur. Məsdər heç vaxt nə şəxsə, nə kəmiyyətə, nə də zamana görə dəyişmir. O yalnız *to* hissəciyi ilə işlə-nə və ya işlənməyə bilər. (Bu haqda gələcək dərslərimizdə ətraflı məlumat verəcəyik). Göründüyü kimi, məsdəri feldən ayıran bir çox əlamətlər vardır. Bunların arasında ən fərqləndirici əlamət ondan ibarətdir ki, məsdər də isim kimi ad bildirir, lakin isim əşyanın adını bildirirsə, məsdər hərəkətlərin adlarını bildirir. Əgər biz hər hansı bir ismin adını çəkəndə gözümüzün qarşısında həmin əşya canlanırsa, hər hansı bir məsdəri işlətdikdə adı çəkilən hərəkət gözümü-

zün önünə gəlir və ya beynimizdə həmin hərəkət canlamır. Ona görə bəzən məsdəri hərəkətin adı kimi deyil, hərəkət kimi başa düşür və fellə onu səhv salırlar. Fikrimizcə, məsdərin bu xüsusiyyətini düzgün dərk etmək vacibdir, çünki bu cəhətin düzgün dərkə gələcəkdə bir çox digər dil amillərinin düzgün qavrayışında bizə köməklik göstərəcəkdir.

Azərbaycan dilində bütün məsdərlər hərəkət bildirən sözlərin sonuna **-maq, -mək** şəkilçisi artırmaqla düzəlir. İngilis dilində isə bütün məsdərlərin qarşısında *to* hissəciyi işlədilir, məs.:

to send göndərmək

to spell hərflərlə demək

Qeyd: *to* hissəciyi saitle başlanan sözlərin qarşısında [tu] kimi, samitle başlanan sözlərin qarşısında isə [tə] kimi oxunur, məs.:

to ask [tu 'a:sk] soruşmaq

to read [tə 'ri:d] oxumaq

§7. *to be* feli III şəxs təkdə

III şəxs təkdə *to be* feli *is* formasında olur və o, Azərbaycan dilinə ismi xəbər şəkilçisi olan **-dır**⁴ şəkilçisi vasitəsilə tərcümə edilir, məs.:

My name **is** Ali.

Mənim adım Əlidir.

My pen **is** bad.

Mənim qələmim pisdır.

Danışiq dilində əksər hallarda *is* sözü özündən qabaq gələn sözün sonuna apostrof vasitəsilə qoşulur. Bu zaman *is* sözünün birinci hərfi olan "i" düşür, məs.:

My name **is** = My name's [neimz]

My map **is** = my map's [mæps]

it **is** = it's [itz]

§8. Cümlə. Ümumi məlumat

1. Bitmiş bir fikri ifadə edən sözə və ya sintaktik cəhətdən formalaşmış müəyyən predikativliyi və intonasıyası olan söz birləşməsinə cümlə deyilir. Cümlə üçün əsas iki cəhət vacibdir: a) dolğun bir fikrin ifadəsi; b) dolğun fikrin ifadəsini təmin edən sinatktik və qrammatik quruluşun mövcudluğu.

Cümlələr öz ifadə məqsədindən asılı olaraq aşağıdakı qruplara bölünürlər:

a) *nəqli cümlələr*:

My name is Ali. Mənim adım Əlidir.

b) *sual cümlələri*:

Is my name Ali? Mənim adım Əlidir?

c) *əmr cümlələri*:

Please meet Ali! Zəhmət olmasa, Əlini qarşıla!

ç) *nida cümlələri*:

What a fine room! Nə gözəl otaq!

Nəqli cümlələr təsdiq və inkarda ola bilər. Cümlələrdə əsas (baş) və ikinci dərəcəli üzvlər olur. Cümlənin baş üzvlərinə mübtəda və xəbər aiddir. II dərəcəli üzvlərə isə tamamlıq, təyin və zərflilər aid edilir. Cümlələr quruluşuna görə sadə və mürəkkəb olurlar.

2. Sadə cümlələr. (Müxtəsər və geniş cümlələr)

Sadə cümlələr müxtəsər və geniş olurlar. Müxtəsər sadə cümlə yalnız baş üzvlərdən — mübtəda və xəbərdən ibarət olur, məs.:

It is a pen *Bu, qələmdir.* Bu cümlədə **It** mübtəda, **is a pen** isə xəbərdir.

Geniş cümlələrdə isə mübtəda və xəbərdən başqa təyin, tamamlıq və zərflilər kimi ikinci dərəcəli üzvlərdən biri, ikisi, ya da hər üçü iştirak edə bilər, məs.:

My pen is bad.

Mənim qələmim pisdır.

Send me my pen.

Qələmimi mənə göndər(in).

3. Cümlənin baş üzvləri

Mübtəda. Mübtəda cümlənin digər üzvlərindən asılı olmayan, qrammatik cəhətdən müstəqil olan, əşya ifadə edən baş üzvdür və onun əlamətləri xəbər vasitəsilə müəyyənləşdirilir. Mübtəda *kim?* və *nə?* suallarına cavab olur və isim, əvəzlilik, məsdərlə ifadə edilir:

a) *isimlə*:

His **name** is Vagif. Onun **adı** Vaqifdir.

b) *əvəzliliklə*:

It is his flat.

Bu, onun mənzilidir.

c) *məsdərlə*:

To rest is nice.

İstirahət etmək yaxşıdır.

Xəbər. Xəbər cümlənin baş üzvü olmaqla qrammatik cəhətdən mübtədadan asılıdır və mübtədada ifadə edilən əşyanın (predmetin) hərəkətinin, hal vəziyyətinin, keyfiyyətinin, özünəməxsusluğunun əlamətlərini ifadə edir.

Öz tərkibinə görə xəbərin iki növü var:

a) **sadə feli xəbər.** Bu cür xəbər felin şəxsi forması ilə ifadə edilir, hərəkətin istənilən zamanda, məlum və ya məchul növdə, felin istənilən şəklinə ifadə oluna bilər və istənilən şəxsə, kəmiyyətə görə uzlaşa və ya dəyişilə bilər, məs.: I find the test.

b) **ismi xəbər.** ismi xəbərlə cümlələr adətən tərkib şəklinə olur. Xəbər isim, sifət, say, əvəzlilik, məsdər və s. kimi hərəkət ifadə etməyən, daha konkret desək, bütün digər üzvlər feldən savayı birləşərək xəbər əmələ gətirir. Bu cür xəbər bağlayıcı fellərlə və ən çox **to be** feli vasitəsilə əmələ gəlir.

Məs.: My pen is red. Bu cümlədə **to be** felinin forması olan is bağlayıcı feldir və **red** sifəti ilə tərkib yaradaraq xəbər əmələ gətirmişdir.

It is he cümləsində bağlayıcı fel **to be**-nin forması olan **is** şəxs əvəzliyi olan **he** ilə tərkib yaradaraq xəbər əmələ gətirmişdir. Bu nümunələrdən çox vermək olar, lakin burada biz ismi xəbər haqqında başlıca olaraq ümumi anlayış yaratmaq niyyətində olduğumuza görə bu misallarla kifayətlənməli olur və xəbərin digər növləri haqqında söhbət açmağı hələ vaxtı çatmamış məsələ hesab edirik.

4. Nəqli cümlələrdə söz sırası. İngilis dilinin qrammatik quruluşu analitik xarakterli olduğuna görə sözlər cümlə daxilində hal vasitəsilə tənzimlənərək (digər dillərdə olduğu kimi) cümlənin istənilən yerində gələ bilməzlər. İngilis dilində hal məhdudiyyəti, cümlədə sözlərin sərbəst işləyə bilmə imkanlarını da olduqca məhdudlaşdırmağa səbəb olmuşdur. Ona görə də ingilis dili cümlələrində cümlənin növlərindən asılı olaraq hər üzvün özünün sabit bir yeri vardır və buna əməl etmək düzgün ingilis dili cümlələri qurmaq üçün əsas şərtlərdən biri hesab edilir.

İngilis dili nəqli cümlələrində bir qayda olaraq I yerdə mübtəda, II yerdə xəbər, III yerdə isə vasitəsiz tamamlıq gəlir. Bu üçlük toxunulmazdır və Azərbaycan dilindən fərqli olaraq onların yerləri dəyişilə bilməz. Əgər yerlər dəyişilərsə, cümlənin növü dəyişilməz

olar və bununla da mənə dəyişikliyi də baş verər, bəzən isə ümumiyyətlə cümlə öz cümləlik anlamını itirər.

Bu üçlükdən sonra zərflik gələ bilər. Onu da bilmək maraqlı olardı ki, zərflik bu üçlükdən kənar mövqelərdə, yəni ya əvvəldə, ya da üçlükdən sonra gələ bilər.

İngilis dilindəki nəqli cümlələrdə intonasiya düşən tonla ifadə edilir.

§9. It əvəzliyi. Bu əvəzlik cansız anlayışları (məfhumları) bildirən əşyaların III şəxs təkdə olduğunu bildirir. **It** əvəzliyi əsasən cansız məfhumları bildirən əşyalara şamil edilir. **It** sözü həm mübtədə, həm də tamamlıq funksiyalarında çıxış edir. **It** mübtədə funksiyasında çıxış etdikdə, o bəzən isə **bu** sözü ilə tərcümə edilir, məs.:

It is a pen. O (bu) qələmdir.

It əvəzliyi həmçinin vasitəsiz tamamlıq funksiyasında da işləyə bilər. Bu halda **it** əvəzliyi **onu** kimi ifadə edilir, məs.:

It is a pen. Take it. Bu (o) qələmdir. Onu götür(ün).

§10 Artıkl haqqında anlayış. İngilis dilinin öyrənilməsində çətinlik törədən məsələlərdən biri və ən mürəkkəbi artıkdir. Bu ondan irəli gəlir ki, Azərbaycan dilində və eləcə də bütövlükdə türkologiyada artıkl anlayışı yoxdur.

Artıkl nədir? Artıkl heç bir cümlə üzvü olmayıb, yalnız ismə aid olan və onun qarşısında gələn hissəcikdir. Artıkl o isimlərin qarşısında işlənir ki, onlar konkret isimlər olub, gözlə görülə bilən, ədədlə sayıla bilən isimlərdir. Artıkl ismin (əşyanın) müəyyənliyini və ya qeyri-müəyyənliyini bildirir.

Artıkl haqqında ayrıca bir dərs və ya bir neçə dərs verməklə onu tam şəkildə əhatə etmək mümkün deyildir, çünki artıqlın işlənməsi ayrı-ayrı mövzularla bağlıdır və bu mövzuların tədrisi məqamı yetişdikcə artıkl haqqında yenidən bir daha söhbət gedəcəkdir. Bu məsələ bütövlükdə ingilis dili qrammatikasının böyük hissəsini təşkil edir. Burada əsas məqsəd artıkl haqqında ümumi anlayış yaratmaq, artıqlın işlənməsinin, onun müəyyənləşdirilməsinin ümumi prinsiplərini sizə çatdırmaqdır.

İngilis dilində artiklin işlənməsinin əsas prinsipi haqqında danışdığımız əşyanın müəyyən və ya qeyri-müəyyən olması məsələsidir.

Əşyanın müəyyən və ya qeyri-müəyyən olmasını necə başa düşməli? İngilis dilində əşyanın müəyyən və ya qeyri-müəyyən olması həmin əşya haqqında birtərəfli qaydada müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənlik nəzərə alınmır. Əşya o vaxt müəyyən olur ki, onun haqqında həm danışanın, həm də dinləyenin ya əvvəlcədən məlumatı olsun, yaxud həmin əşya göz qabağında olsun. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün nümunəyə nəzər salaq:

Tutaq ki, kənddə bircə klub var (ikincisi yoxdur) və belə bir cümlə verilmişdir: *Qardaşım klubdadır*. Şübhəsiz, konkret olaraq kəndin klubu nəzərdə tutulduğuna görə həmin cümlə məhz bu şəkildə tərcümə edilməlidir: **My brother is at the club**.

Başqa bir nümunəyə baxaq. *Bu, kitabdır*. **It's a book**. Kitab qeyri-müəyyəndir. *Kitab nazikdir* dedikdə “kitab” sözü ikinci dəfə işlənir və hətta onun haqqında əlavə məlumat da verilir, deməli, “kitab” müəyyənləşdirildi və onun qarşısında mütləq müəyyən artikl işlənməlidir: **The book is thin**.

Əşya situasiyada necə müəyyən edilir? Tutaq ki, otağın bir qapısı var və o, açıqdır. Əgər “*Qapını ört*” cümləsi işlənirsə, təbii ki, söhbət yalnız o açıq qapıdan gedir, çünki otağın ikinci bir qapısı yoxdur. Ona görə də “*qapı*” sözünün qarşısında müəyyən artikl işlədilməlidir. Beləliklə, əşyanın situasiya vasitəsilə necə müəyyən edilməsi məsələsi aydın oldu.

Qeyri-müəyyən artikl. Müəyyən artiklə nisbətən qeyri-müəyyən artiklin işlənməsi daha sadədir. Qeyri-müəyyən artiklin iki qrafik forması vardır: **a** və **an** formaları.

İsim samitlə başlayarsa, qeyri-müəyyən artiklin **a** variantı işlədilir, məs.:

a plan, [ə 'plæn] **a lad** [ə 'læd]

İsim saitle başlayarsa, qeyri-müəyyən artiklin **an** variantı işlədilir, məs.:

an apple [ən'æpl], **an egg** [ən 'eg]

Qeyri-müəyyən artikl “*one*” (bir) sözündən əmələ gəldiyinə, yalnız təkdə olan konkret və sayıla bilən isimlərin qarşısındailir, məs.:

Give me a pen. Mənə *bir* qələm ver(in).

Qeyri-müəyyən artikl aid olduğu ismin qarşısında “istənilən”, r hansı” mənalarda da işlənə bilər, məs:

Take a pen. (Hər hansı) bir qələm götür(ün).

Take a book. İstənilən (İstədiyin) kitabı götür.

Yə: Qeyri-müəyyən artikl yalnız təkdə olan isimlərin qarşısında işlənir.

TAPŞIRIQLAR

Aşağıdakı sözlərdə hərfləri sıra ilə deyın:

take, nice, please, fine, a lamp.

Aşağıdakı sözlərin hər birində neçə hərf və neçə səs olduğunu müəyyənləşdirin:

saint, pay, please, nice, like, deep, beet, Spain, aim, dine

Aşağıdakı sözləri hərflərlə yazın:

[neim, plæn, flæt, læmp, dei, faim, bæd, men, pli:z, nais].

Mətni köçürün və tərkibində [ei] səsi olan sözlərin altından bir xətt, [æ] səsi olan sözlərin altından iki xətt çəkin.

Aşağıdakı sözləri oxuyun və onların hansı qaydalara əsasən bu şəkildə oxunmalarını izah edin.

a) Spain, lane, land, fame, faint, pale, date, ban, tape, fate, mad, y, same, fat, day, sad, aim, leave, bede, beat, deed, lean, mean, at, nice;

b) May, fit, style, pie, bay, sat, tilt, file, faint, ease, line, pin, pine, w, fine, man, dent, nine, same, Sam, bet, bed, dine, did, pet, tin, al, stay, lead.

1. İngilis dilinə tərcümə edin:

1. beş adam, yeddi gün, doqquz qələm, on lampa, yaxşı adam; Mənim qələmim pisdır. Zəhmət olmasa, mənə qələm göndərin. Zəhmət olmasa, Sənəm və Vəqifi qarşıləyin. 4. Onun adı N-dir. Bu, mənim qalstukumdur. 6. O yaxşı qalstuktur. 7. Mənim adım omdur.

IV Dərs

S ə s l ə r { [k, ɡ,
[j, ʒ,
[tʃ, dʒ]

H ə r f l ə r

{ G, ɡ G, ɡ [dʒi:]
J, j J, j [dʒei]
H, h H, h [eitʃ]
K, k K, k [keɪ]

Səs birləşməsi [kl]

Hərf birləşmələri **ch, sh, tch, th, ck**

Müraciət bildirən ifadələrin intonasiyası

Q r a m m a t i k a

1. Müəyyən artıqlı (§11, səh. 48)
2. İşarə əvəzlilikləri **this, that, these, those** (§12, səh. 49)

SƏSLƏRİN TƏSNİFƏTİ

[k] samiti. [k] kar samitdir. Demək olar ki, ingilis dilində [k] səsi Azərbaycan dilindəki [k] səsi ilə eyni cür tələffüz edilir. İngilis dili ilə Azərbaycan dilində olan [k] səsləri arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, ingilis dilindəki [k] səsi sözlərin sonunda öz keyfiyyətini qoruyub saxlayır və aydın şəkildə eşidilir.

[g] samiti. Bu samit cingiltili samitdir. Demək olar ki, Azərbaycan dilindəki [q] ilə eyni cür tələffüz olunur. Azərbaycan dilindəki [q] səsinə nisbətən ingilis dilindəki [ɡ] səsi bir qədər yumşaq tələffüz olunur, lakin sözlərin sonunda zəifləmir.

[ʃ] samiti. İngilis dilindəki [ʃ] samiti Azərbaycan dilindəki [ʃ] səsi ilə eyni artikulyasiya vəziyyətinə malikdir. Bu səslər arasındakı fərq ondan ibarətdir ki, ingilis dilindəki [ʃ] səsinə tələffüz edərkən dilin orta hissəsi bir qədər sərt damağa doğru səmt götürür. Lakin ingilis dilindəki [ʃ] səsi bir qədər gərginliyi ilə seçilir. Başqa sözlə desək, o, Azərbaycan dilindəki [ʃ] səsi kimi bir o qədər də yumşaq tələffüz edilmir.

[ʒ] samiti. Bu samit [ʒ] samitindən yalnız cingiltili olması ilə fərqlənir.

[tʃ] samiti. İngilis dilindəki [tʃ] samiti Azərbaycan dilindəki [ç] samitinə oxşar şəkildə tələffüz edilir. [tʃ] səsinin qrafik işarəsi [t] və [ʃ] səslərinin birləşməsi şəklində verilsə də, bu səs yalnız bir səs tələffüzü təsəvvürünü yaradır. Dilin uc hissəsinin sərt damağa toxunması ilə bu səs tələffüz edilir.

[dʒ] samiti. Bu samit [tʃ] samiti ilə eyni cür tələffüz edilir, lakin ondan cingiltili olması ilə fərqlənir, [d] və [ʒ] səslərinin qovuşmasından əmələ gəlir.

[kl] səs birləşməsi. [kl] səs birləşməsi [pl] səs birləşməsi kimi vurgulu saitin qarşısında ayrı tələffüz edilir. Bununla belə əsas tələffüz yükü [k] səsinin üzərinə düşdüyünə görə birləşmənin tərkibində olan [l] bir qədər zəifləyir.

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıq

k	g	ʃ	ʒ	tʃ	dʒ	ð	pl kl
kæn	geiv	ʃi:	ˈleʒə	tʃes	dʒi:	ððði:z	pleis
kɪn	gɪv	ʃeɪm	ˈpleʒə	eɪtʃ	eɪdʒ	ððððɪs	kli:n
næk	veɪg	ˈmɪʃn	ˈmeʒə	tʃæt	peɪdʒ	ðððæt	klɪk
nɪk	bɪg	ˈfɪnɪʃ	ˈvɪʒn	mætʃ	tʃeɪndʒ	ðɪs ɪz ðæt ɪz	pli:z

OXU QAYDASI

1. C, c hərfi iki cür oxunur:

a) e, i, y saithlərinin qarşısında o, [s] kimi oxunur, məs.:

place [pleɪs] yer cɪvɪl [ˈsɪvɪl] mülki
face [feɪs] sifət, üz ɪcy [ˈaɪsɪ] buzlu

b) digər saithlərin və samithlərin qarşısında, eləcə də sözlərin sonunda [k] kimi oxunur, məs.:

cradle [ˈkreɪdl] beşik
clinic [ˈklɪnɪk] klinika
clean [kli:n] təmiz

2. K, k [keɪ] hərfi həmişə [k] kimi oxunur, məs.:

keep [ki:p] saxlamaq
take [teɪk] götürmək
lake [leɪk] göl

3. **ck** birləşməsi [k] kimi oxunur, məs.:

black [blæk] qara
deck [dek] göyertə
brick [brik] kərpic

4. **G, g** [dʒi:] hərfi iki cür oxunur:

a) **e, i, y** hərflərindən qabaq [dʒ] kimi oxunur, məs.:

page [peɪdʒ] səhifə
gin [dʒɪn] cin (içki növü)
gym [dʒɪm] gimnastika zalı (idman)

Müstəsna hal kimi unutmayın:

to give [gɪv] vermək
to get [get] almaq, əldə etmək (*pulsuz*)

b) digər saitlərdən, samitlərdən sonra və sözlərin sonunda **g** [dʒi:] hərfi [g] kimi oxunur, məs.:

game [geɪm] oyun
gain [geɪn] qazanmaq
fig [fɪg] əncir

5. **J j** [dʒeɪ] hərfi həmişə [dʒ] səsinə verir, məs.:

Jane [dʒeɪn] Ceyn (*ad*)
jam [dʒæm] mürəbbə

6. **H h** [eɪtʃ] hərfi bəzi hərflərlə birləşə bilir:

a) **sh** hərf birləşməsi [ʃ] kimi oxunur, məs.:

shine [ʃaɪn] parlammaq
ship [ʃɪp] gəmi

b) **ch** və **tch** hərf birləşmələri [tʃ] səsinə verir, məs.:

chess [tʃes] şahmat
teach [ti:tʃ] öyrətmək
match [mætʃ] kibrit

7. **th** hərf birləşməsi [θ] və [ð] səslərini verir. [ð] səsi kimi aşağıdakı hallarda oxunur:

a) Köməkçi sözlərin qarşısında, məs.:

this [ðɪs] bu (*tək halda olan işarə əvəzliyi*)
that [ðæt] o (*tək halda olan işarə əvəzliyi*)
these [ði:z] bunlar (*cəm halda olan işarə əvəzliyi*)

those [ðouz] onlar (*cəm halda olan işarə əvəzliyi*)

the [ði:, ði, ðə] müəyyən artikl

b) əksər sözlərdə iki sait arasında, məs.:

bathe [beɪð] çimmək

th hərf birləşməsi əksər sözlərin əvvəlində və sonunda [θ] kimi oxunur, məs.:

thick [θɪk] qalın, yoğun

thin [θɪn] nazik

faith [feɪθ] inam

Qeyd: “**th**” birləşməsi haqqında verdiyimiz qaydalar şərtidir və onun oxunuşunu müəyyənləşdirmək üçün sözü bilmək daha düzgün olardı.

Tələffüz tapşırıqları

[k]

[g]

[k - g]

13. can - cake
came -make
keep - peak

14. gap - bag
gave - beg
give - big

15. back - bag
lack - lag
sick - big

[ʃ]

[tʃ]

[dʒ]

[θ - ð]

16. she - fish
shy - dash
sheep - dish

17. chess
chain
fetch

18. **Jane**
gin
age
page

19. theme - bathe
faith - that
thin - this

MÜRACİƏT BİLDİRƏN SÖZLƏRİN (XİTABIN) İNTONASIYASI

Müraciət bildirən söz (xıtab) cümlədə digər sözlərdən vergüllə ayrılır, məs.:

Please, give me a match, Jane

Zəhmət olmasa, mənə bir kibrit ver, Ceyn.

Cümlənin sonunda gələn müraciət bildirən söz vurğulu deyildir və fasilə edilmədən ahəngdar düşən tonla deyilir.

[ˈpli:z ˈɡɪv mi ə ˌmætʃ/ dʒeɪn]

TEXT 4

a 'fine ↓film	the ↓film	'ten ↓films
a 'bad ↓bag	the ↓bag	'five ↓bags
a 'black ↓cap	the ↓cap	'nine ↓caps
a 'clean ↓page	the ↓page	'seven ↓pages
a 'thick ↓match	the ↓match	'ten ↓matches

'that ↓cap	a 'big ↓bag
'that ↓match	a 'black ↓cap

'Please 'give me a ↓match, Jane. 'This is a ↓bad match.
'Please 'give me ↓that match.

'This is a ↓bag. The 'bag's 'big. It's a ↓big bag.

'That's a ↓cap. The cap's ↓black. It's a ↓black cap.

'That's a ↓thin pencil. ↓Give me that pencil, please.

İŞLƏK SÖZLƏR

give [ɡɪv] vermək

a match kibrit

this [ðɪs] bu

that [ðæt] o

a bag çanta

big böyük

a cap papaq

black [blæk] qara

thin nazik

a pencil [ə 'pensl] karandaş

a film film

clean təmiz

a page səhifə

thick qalın, yoğun

these bu

take götürmək, aparmaq

XÜSUSİ ADLAR

Kate [keɪt] Katya

Jane [dʒeɪn] Ceyn

Please give me a match, Jane.

*This is a bad match. Please give
me that match. This is a bag.*

The bag's big. It's a big bag.

IV dərsin qrammatikası

§11. Müəyyən artikl

Müəyyən artiklin simvolu “**the**”-dir. Bu söz saitlərlə başlayan sözlərin qarşısında [ði], samitlərlə başlayan sözlərin qarşısında isə [ðə] kimi oxunur. Müəyyən artikl müəyyən isimlərin qarşısında işlənir (*İsmin müəyyənliyi haqqında bax: səh. 36*). Müəyyən artikl öyrənilən bütün qrammatik materiallarla bağlı olduğuna görə gələcəkdə keçiləcək dərslərdə bu mövzuya dair əlavə məlumatlar veriləcəkdir. Hələlik müəyyən artikl haqqında aşağıdakıları bilmək kifayətdir.

I.1. Hər hansı bir əşyanın adı ikinci dəfə çəkildikdə, həmin əşyanı bildiren ismin qarşısında müəyyən artikl işlənir, məs.:

This is a **pen**. Give me **the pen**.

I.2. Azərbaycan dilində yönük və təsirlik hallarda işlənən isimlərin qarşısında ingilis dilində müəyyən artikl işlənir, məs.:

Qapıya get. Go to **the door**.

Qapını ört. Close **the door**.

I.3. İngilis dilində **this** - **these**, **that** - **those** işarə əvəzliliklərinin əvəzinə istənilən vaxt müəyyən artikl işləyə bilər, məs.:

Take **this book**. Take **the book**.

Give me **these pens**. Give me **the pens**.

Müəyyən artikl tarixən işarə əvəzliliklərindən əmələ gəldiyinə görə onların birinin digərini asanlıqla əvəz edə bilməsi təbii qəbul edilməlidir. Bundan başqa, işarə əvəzlilikləri özlərini əşyanı müəyyən edən vasitələrdən biri kimi təsdiq etmişdir. Ona görə də ismin qarşısında işarə əvəzliyi olarsa, artikl işləyə bilməz.

I.4. İsimlərin qarşısında yiyəlik əvəzlilikləri və ya yiyəlik halda olan digər isim gələrsə, ismin qarşısında heç bir artikl işlənmir, çünki artıq yiyəlik əvəzliyi və ya yiyəlik halda olan isim özündən sonra gələn ismi müəyyənləşdirmiş olur. Ona görə də belə hallarda isimlərin qarşısında heç bir artikl işlənmir, məs.:

his pen onun qələmi

my friend's family mənim dostumun ailəsi

I.5. Əgər isimdən sonra miqdar sayı gələrsə, ismin qarşısında heç bir artikl işlənmir, məs.:

page **ten** səhifə on. room **six** otaq altı.

II. Cümlədə müəyyən artiklin yeri. Bir qayda olaraq cümlədə müəyyən artiklin yeri onun aid olduğu ismin qarşısındadır. Lakin isimdən qabaq sifət gəldikdə, artikl (istər müəyyən, istərsə də qeyri-müəyyən artikl olsun) təyinedici sözün qarşısına keçir, məs.:

This is a pen. This is a red pen. This is a red, thin pen.

Give me the pen. Give me the red pen. Give me the red, thin pen.

Bu zaman artikl yerini dəyişsə də, yenə ismə aid olur, onu təyin edir. Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, bütün hallarda artikl yalnız ismə aid olub, onun müəyyən və ya qeyri-müəyyənliyini dəqiqləşdirir.

§12. İşarə əvəzlilikləri: **this, that (these, those)**

This, these [ði:z] işarə əvəzlilikləri bizə yaxın, **that** [ðæt], **those** [ðouz] bizə uzaq olan əşyaları göstərmək üçün işlədilir. Bunlardan **this bu, these bunlar, that o, those onlar** mənalarında işlənir. Azərbaycan dilində işarə əvəzliyinin tək və cəmi olmasına baxmayaraq, həm tək, həm də cəmdə olan isimlərin qarşısında işarə əvəzliliklərinin yalnız tək forması işlənir, məs.:

bu qələm

o kişi

bu qələmlər

o kişilər

İngilis dilində isə ismin kəmiyyətə görə uzlaşması vacibdir və tək isimlərlə **this, that** cəm isimlərlə **these, those** formaları işlənir, məs.:

this pen

that map

these pens

those maps

This və **that** əvəzlilikləri cümlədə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

a) *cümlənin mübtədası*:

This is a map.

That is a cat.

Bu xəritədir.

O pişikdir.

b) *təyini*:

This pen is bad.

That map is clean.

Bu qələm pisdır.

O xəritə təmizdir.

c) *tamamlığı*:

Send me **this**, please. Zəhmət olmasa, **bunu** mənə göndər(in).

Send Ali **that**, please. Zəhmət olmasa, **onu** Əliyə göndər(in).

This, that işarə əvəzliliklərinin cəm olan **these, those** əvəzlilikləri **this, that** işarə əvəzliliklərinin yerinə yetirdiyi eyni funksiyaları yerinə yetirirlər:

this plan - bu plan

these plans – bu planlar

that flat - o mənzil

those flats – o mənzillər

TAPŞIRIQLAR

I. Verilmiş sözlərdəki hərfləri sıra ilə deyin:

sent, jam, game, keep, chain, patch, thick, Nick, nice

II. Aşağıdakı sözlərin hər birində neçə hərf və neçə səs olduğunu deyin:

clean, black, thick, thin, page, match, these.

III. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və onların hansı qaydalara görə bu şəkildə oxunmalarını izah edin.

shame, dish, she, ship, shape, shave, fish, shine, chest, chin, match, catch, fetch, chick, chill, this, that, these, than, them, theme, faith, thick, thin, cap, can, ice, came, nice, cat, black, thin, neck, mice, fact, space, peck, pace, kin, keen, pact, face, gate, gem, gas, age, gum, page, egg, gin, game, beg, gag, jam, Jim, Jack, sky.

IV. Aşağıdakı sözləri transkripsiyada yazın:

black, big, thin, these, get, give, clean, Jane, film, dig, match, cap, page, pencil, reach.

V. Mətni köçürün və oradakı işarə əvəzliliklərinin altından xətt çəkin.

VI. Buraxılmış yerlərdə artikkelər yazın və onların işlənmə səbəblərini izah edin.

1. This is ... cap. ... cap's black. 2. This is ... match. It is ... match. It is ... thin match. That's ... thick match. 3. This is ... fine film. 4. This is ... pen. ... pen's black. 5. Please give me ... pen, Kate. 6. Please take that pencil, Jane. Please give me ... pencil. It's ... bad pencil.

VII. Aşağıdakı isimlərin cəm halını düzəldin və onları cəm halda oxuyun:

a cage, a dish, a mass, a bench, a match, a page, a patch.

VIII. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Bu karandaşları Ceynə verin. Zəhmət olmasa, mənə kibrit verin. 2. Bu, papaqdır. 3. Bu papağı götürün. 4. Bu qara karandaşdır. 5. Bu çanta qaradır. O qəşəngdir. 6. Mənə bu qələmləri və bu çantanı verin. 7. Bu kibritlər pisdır. Mənə o kibriti verin. 8. Bu, qələmdir. Bu qara qələmdir. Bu qələm qaradır. 9. Bu, çantadır. Bu, mənim çantamdır. Bu çanta böyükdür. 10. Ben, o nazik qələmi mənə ver. 11. Bu mənzil təmizdir. Bu, təmiz mənzildir. 12. Bu karandaşları və qələmləri Benə verin. 13. Yeddi karandaş, beş səhifə, on film, doqquz qara papaq.

V Dərs

S ə s l ər { [a:,
[h, j, r, ɲ]

H ə r f l ər { R, r R, r [a:]
X, x X, x [eks]

Səs birləşməsi [ɲk]

Hərflər birləşmələri ar, ng, nk

İki hecalı sözlərdə vurğu

Q r a m m a t i k a

1. Sual cümlələri. Ümumi sual (§13, səh. 56)
2. Qısa təsdiq cavab (§14, səh. 57)

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

[a:] saiti. İngilis dilindəki [a:] saitini tələffüz edərkən Azərbaycan dilində olduğu kimi ağız açılır, lakin dil geriye çəkilir və alt damağın üzərində yastı vəziyyətdə qalır. Dilin ön və orta hissəsi qalxmamalıdır. Dilin uc hissəsi alt dişlərin arxasından bir qədər geri çəkilir. Dodaqlar neytral vəziyyətdədir, belə ki, onlar nə irəli uzanmır, nə də yanlara çəkilmir. Cingiltili samit səslərin qarşısında [a:] saiti yüngülcə qısılır, kar samitlərin qarşısında isə daha çox qısılır.

[h] samiti. [h] samiti tələffüz mənşəyinə görə Azərbaycan dilindəki [h] samiti ilə eyni vəziyyətdə tələffüz edilir. Bu səsin tələffüzündə dilin heç bir iştirakı yoxdur. Bu səs istər ingilis, istərsə də Azərbaycan dilində həmişə sait səsin qarşısında işlənir.

[j] samiti. İngilis dilindəki [j] samiti Azərbaycan dilindəki [y] səsinə oxşayır. Bununla belə ingilis dilindəki [j] samitini tələffüz edərkən Azərbaycan dilindəki [y] samitinin tələffüzünə nisbətən dilin orta hissəsi yumşaq damaq istiqamətində daha az yuxarı qalxır. Ona görə də ingilis dilindəki [j] səsinə tələffüz edərkən Azərbaycan dilindəki [y] səsinə nisbətən daha az küy eşidilir. Bu, dilin yuxarı damağa daha az yaxınlaşması və bu səbəbdən də sürtünmənin az olması ilə izah edilə bilər.

[r] samiti. Bu samiti tələffüz edərkən dilin uc hissəsi yuxarı qalxaraq sərt damağın qurtaracağında, yumşaq damağın isə başlanğıcında olur. Dil bir qədər gərgin olur. Dilin uc hissəsi damağa toxunmur, o, damaqla nov əmələ gətirir, ağ ciyərlərdən gələn hava axını yaranmış nov ilə xaric edilir və səs yaradır. Dil üst damağa toxunmadığına görə titrəmir. [r] samiti öz musiqililiyinə görə sonant samitin keyfiyyətlərinə malikdir.

[ŋ] samiti. [ŋ] samitini tələffüz edərkən dilin arxa hissəsi aşağı istiqamət götürmüş yumşaq damaqla kipləşir və hava axım burun boşluğu vasitəsilə xaric edilir. Bu zaman ağız bir qədər açılır. Bu samiti tələffüz edərkən fikir vermək lazımdır ki, dilin nə ön hissəsi, nə də onun ucu damağa toxunmasın.

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıq

r	a:	h	j	ŋ	w
rrr	a: - a:m	aɪ - haɪ	es - jes	ŋŋŋ	wɪɡ
rait	ka: - ka:m	eɪ - heɪ	el - jel	hæŋ	wɪn
rein	fa: - fa:m	i: - hi:	ɹjes ɪt	kɪŋ	wɪŋ
red	ba: - ba:k	ɪz - hɪz	ɹɪz	bæŋ	
ri:d		a:m - ha:m		θɪŋ	

OXU QAYDASI

1. **H, h hərfi** sözlərin qabağında və sait səslərin qarşısında [h] kimi oxunur:

he [hi:] o (şəxs əvəzliyi)

hat [hæt] şlyapa

2. **Y, y hərfi** üç cür oxunur:

a) vurğulu açıq hecada [aɪ] kimi oxunur, məs.:

my [maɪ] - mənim (*yişəlik əvəzliyi*)

type [taɪp] - tip, növ

style [stɑɪl] - üslub

b) qapalı hecada və sözlərin sonunda [ɪ] kimi oxunur, məs.:

myth [mɪθ] - mif

system [ˈsɪstəm] sistem

tiny [ˈtaɪni] - çox kiçik

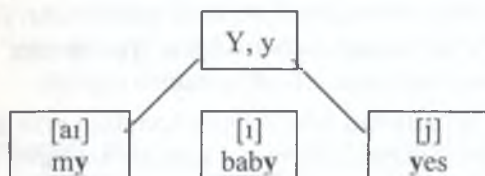
tidy [ˈtaɪdi] - səliqəli

baby [ˈbeɪbi] körpə, çaga

c) sözlərin əvvəlində [j] səsinə verir, məs.:

yet [jet] hələ (yox)

yak [jæk] öküz

3. **R, r** [a:] hərfin oxunmayan "e" saitindən başqa istənilən digər saitə qarşısında [r] səsinə verir, məs.:

read [ri:d] oxumaq

ripe [raɪp] yetişmiş

rise [raɪz] - qalxmaq

4. **R, r** hərfinin **sait səs birləşmələri ilə oxunuşu**. [r] səsi ayrı-ayrı saitlərlə birləşərək müxtəlif keyfiyyətli səslər yaradır. Bəzən də "ar" birləşməsində olduğu kimi, ümumiyyətlə səs yaratmır və özü də oxunmur, lakin saitlərə uzunluq gətirir, məs.:

car [ka:] - maşın

far [fa:] - uzaq

mark [ma:k] - qiymət

Qeyd: İngilis dilinin amerikan variantında "r" hərfini [r] kimi oxumaq olar. İngilis dilində isə belə deyil.

car [ka:]

first [fə(r)st]

5. **ng** hərf birləşməsi sözlərin sonunda [ŋ] səsinə verir, məs.:

thing [θɪŋ] əşya

sing [sɪŋ] mahnı oxumaq

6. **nk** hərf birləşməsi [ŋk] kimi oxunur, məs.:

think [θɪŋk] düşünmək

link [lɪŋk] əlaqə

7. **X x** [eks] hərfinə

a) təkhecalı sözlərdə və vurğusu birinci hecaya düşən sözlərdə [ks] kimi oxunur, məs.:

text [tekst] mətn

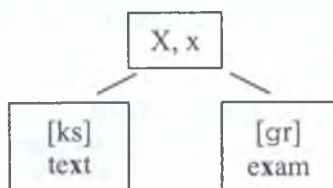
six [sɪks] altı

exercise [ˈeksəsaɪz] tapşırıq

b) vurğulu saitın qarşısında [gz] səs birləşməsi şəklində oxunur

exam [i'gzæm] imtahan

exact [i'gzækt] dəqiq

Tələffüz tapşırıqları

[h]

[r]

[a]

20. he - hay
his - hat
him - hand

21. red - read
rain - risk
rest - rent

22. start - tart
arm - cart
large - lark
farm - park

[ŋ]

[ŋ - n]

[ŋ - ŋk]

[j]

23. bang - ring
sang - sing
fang - thing

24. bang - ban
fang - fan
thing - thin

25. bang - bank
rang - rank
sing - sink
thing - think

26. yes
yelp
yell
yarn

İKİHECALI SÖZLƏRDƏ VURĞU

İkihecalı sözlərin böyük əksəriyyətində vurğu adətən birinci hecanın üzərinə düşür. İkihecalı sözlərdə vurğulu hecadakı sait tək-hecalı vurğulu sözlərdə oxunan kimi oxunur, məs.:

baby ['beɪbɪ] uşaq, körpə

shady ['ʃeɪdɪ] kölgəli

TEXT FIVE

his ɹname	a 'big ɹcity	and, 'clean	'Is it ʃblack?
his ɹbaby	a 'red ɹtie	and, 'read	'Is it ʃclean?
his ɹexam	a 'thick ɹpen	take, 'text, 'ten	'Is it ʃlarge?
		read, 'page, 'six	

My 'name is ɹNick. 'This is a ɹflat. It's 'large and ɹclean. My 'flat's in ɹKiev. 'Kiev is a ɹcity. It's a ɹbig city.

"'Is 'Kiev a ʃcity?" ɹYes, it ɹis."

"'Is it a ʃbig city?" "ɹYes, it is ɹvery big."

'Find 'Text ↗Six, Jack, and ↘read it, please.
My 'pen's ↘bad. 'Please 'give me 'that ↘red pen.

'Read it a↘gain, please! Zəhmət olmasa, bunu bir daha oxuyun!

İŞLƏK SÖZLƏR

large böyük
in -da, -də (içində)
a city [ə'siti] şəhər
very ['veri] olduqca
a text mətn
read [ri:d] oxumaq

red qırmızı
his onun (yiyəlik əvəzliyi
kişi cinsi üçün)
a baby körpə
an exam imtahan
six altı

XÜSUSİ İSİMLƏR

Nick [nik] Nik

Jack [dʒæk] Cək

Kiev [ki:ev] Kiyev

V dərsin qrammatikası

§13. Sual cümlələri. Ümumi sual cümlələri

Sual cümlələri cavab almaq məqsədi ilə işlədilir. İngilis dilindəki sual cümlələrinin dörd növü vardır. Bu sual cümlələrinin hər biri özünəməxsus qrammatik quruluşa və məna xüsusiyyətlərinə malikdir. Ona görə də sual cümlələrinin hər birinə məxsus olan bu xüsusiyyətlər barədə ayrı-ayrılıqda söhbət açacağıq.

İngilis dilində ümumi sual cümlələri həmin dildəki nəqli cümlələrdən yalnız quruluşuna görə fərqlənir. Hər iki cümlədə söz tərkibi tamamilə eynidir. Ümumi sual cümlələrini düzəltmək üçün yalnız mübtəda ilə xəbərin yerini dəyişmək lazımdır. Belə ki, cümlənin xəbərini ifadə edən **to be** felinin formaları olan **am, are, is** sözləri cümlənin əvvəlinə keçir və beləliklə də ümumi sual cümlələri meydana gəlir, məs.:

My name **is** Vahid.

Is my name Vahid?

These **are** pencils.

Are these pencils?

Qeyd: Ümumi sual cümlələri bir qayda olaraq qalxan tonla deyilir.

'Is he your ↗friend? O sizin dostunuzdur?

'Are these ↗your pens? Bunlar sizin qələmlərinizdir?

§14. Ümumi suallara verilən qısa cavablar

Ümumi suallara həm qısa təsdiq, həm də qısa inkar cavablar verilə bilər. Verilmiş cavablar hər iki variantda düşən tonla tələffüz edilir.

1. Qısa təsdiq cavab. Ümumi sual cümlələrinə qısa təsdiq cavab verərkən, cümlənin əvvəlində ilk olaraq **yes** [jes] *bəli* sözü deyilir, sonra mübtəda, sonra isə **to be** felinin müvafiq forması işlənir.

Yes sözü cümlənin digər üzvlərindən həmişə vergüllə ayrılır və ondan sonra pauza edilir. **Yes** sözü adətən düşən tonla (↓) oxunur:

'Is 'this a ↗map?	-Bu xəritədirmi?
↓Yes,/ it is	- Bəli, xəritədir.
'Is 'this 'pen ↗bad?	- Bu qələm pisdirmi?
↓Yes,/ it ↓is	- Bəli, pisdır.

Damşiq dilində qısa təsdiq cavab təkcə **yes** *bəli* sözündən də ibarət ola bilər:

'Is 'this 'your ↗pen?| - ↓Yes| - Bu sizin qələminizdir?| - Bəli|

2. Qısa inkar cavab. Qısa inkar cavab verərkən cümlənin başında **No** *Xeyr* inkar əvəzliyi işlənir. Bu inkar ədatı vergül vasitəsilə digər cümlə üzvlərindən ayrılır, sonra cümlənin mübtədası, sonra **to be** felinin müvafiq forması, sonra isə **not** inkar ədatı işlənir, məs.:

'Is 'this a ↗pen?	- Bu qələmdirmi?
↓No,/ it is not	- Xeyr, deyildir.
'Is 'this 'pen ↗red?	-Bu qələm qırmızıdırımı?
↓No,/ it is not	- Xeyr, deyildir.

Qeyd: Bir qayda olaraq **no** [nou] inkar əvəzliyi düşən tonla tələffüz edilir. Qısa inkar cümlələrində inkarlığı ifadə edən qrammatik vasitələr qısalaraq **is not** əvəzinə **isn't** şəklində də işləyə bilər.

TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözlərin hər birində neçə hərf və neçə səs olduğunu deyın.
large, text, read, Nick, please

II. Aşağıdakı sözləri hərflərlə yazın.

[ri:d, i'gzæm, 'sɪtɪ, la:dʒ]

III. Mətni köçürün və oradakı [a:] səsi olan sözlərin altından xətt çəkin.

IV. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və onların nə səbəbə bu cür oxunmalarını izah edin.

a) yes, hide, yell, easy, daddy, yet, yelp, my, by, myth, next, text, risk, red, ripe, read, rally, hand, hay, hip, hate, heap, help, exam, six, sixty, ring, thing [θ], fang, sing, gang, sling, drink, ink, link, clink, pink, prank;

b) chain, chick, change, catch, patch, shelf, shy, sheet, dash, fish, mine, cage, fill, mile, Spain, miss, ice, game, gem, let, lest, gay, set, lay, say, lack, icy, back, space, click.

V. Artiklların düzgün oxunuşuna fikir verərək aşağıdakı isimləri ucadan oxuyun.

a ʌtext	an eʌxam	the ʌtext	the eʌxam
a ʌcity	an ʌinkstand	the ʌcity	the ʌinkstand

VI. Suallara cavab verin.

1. Is this a pen?	7. Is it a large map?
2. Is this pen red?	8. Is this my bag?
3. Is that a pencil?	9. Is Minsk a big city?
4. Is his name Nick?	10. Is this bag big?
5. Is this lamp bad?	11. Is that match thin?
6. Is this a map?	12. Is this flat clean?

VII. Aşağıdakı cümlələri sual formasında yazın.

1. His baby is in Minsk. 2. My pen is bad. 3. My tie is red. 4. His flat is large and clean. 5. His hat is black. 6. Jack is in Kiev. 7. Nick is in Minsk.

VIII. Aşağıdakı isimlərin cəm halını düzəldin və onları ucadan oxuyaraq ismin cəm halının necə oxunmasına fikir verin.

a baby, a lady, a bag, a tie, a test, a bed, a city, a day, a man, a page, a match, an army, a cage, a party

IX. Nöqtələrin yerinə müvafiq artıkl işlədin.

1. This is ... nice city. 2. ... pen's red, and ... pencil's black. 3. Please give Bess ... pen and ... pencil. 4. Read ... page ten please. 5. Minsk is ... big city. 6. Please send Jane ... text. 7. This is his ...

flat. 8. Please give me ... black pencil. 9. This is ... text. Read ... text, please.

X. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Bu mənzil böyükdür. 2. Onun adı Əlidir? -Bəli. 3. Zəhmət olmasa, altıncı mətni götürün. 4. Zəhmət olmasa, bu mətni oxuyun. 5.Zəhmət olmasa, altıncı səhifəni oxuyun. Bu kitabları götürün. 7.Zəhmət olmasa, bu mətni Ceynə ver. 8. Zəhmət olmasa, mənə qara karandaş verin. 9. Bu onun karandaşıdır? - Bəli. 10. Bu qələm qırmızıdır. 11. Bu qırmızı qələmdir. 12. Bakı böyük şəhərdir? - Bəli. 13. Mənim mənzilim Bakıda, onunku isə Şəkidədir.

VI Dərs

S ə s l ər { [u:, ɔ: ɔ, u,
ou]

H ə r f O, o O, o [ou]

S ə s b i r l ər ş m ə l ər i [zð, zθ]

H ə r f b i r l ər ş m ə l ər i oo, or

1. Hecayaradıcı samitlər
2. Salamlaşma intonasiyası

Q r a m m a t i k a

1. to be feli ilə işlənən cümlələrin inkar forması (§15, səh. 65)
2. Alternativ suallar (§16, səh. 66)
3. Sözlü tamamlıq (§17, səh. 67)

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

[u:] saiti. [u:] saitini tələffüz edərkən dodaqlar tam dairələnir, lakin Azərbaycan dilindəki [u] səsinin tələffüzündə dodaqlar nisbətən xeyli az irəli uzanır.

İngilis dilindəki [u:] səsi daha uzun və gərgin şəkildə tələffüz edilir. [u:] səsinə qabaq tez-tez [j] səsi gəlir. [ju:] səsinin tələffüz edərkən ondan əvvəl gələn samiti yumşaltmaq olmaz.

[ɔ:] saiti. [ɔ:] saiti uzun saitdir. [ɔ:] saitini düzgün tələffüz etmək üçün danışq üzlərini [a:] səsinin tələffüzündə aldıkları vəziyyətə gətirmək lazımdır. Sonra isə dodaqları dairələşdirmək və irəli uzatmaq lazımdır, lakin irəliyə doğru uzantı çox olmamalıdır, əks halda səsin keyfiyyəti dəyişilə bilər.

[ɔ] saiti. İngilis dilindəki [ɔ] saitinin tələffüzü Azərbaycan dilindəki [ɔ] saitinin tələffüzü ilə, demək olar ki, eynidir. Bu iki səs yalnız uzunluğu və qısalığı ilə bir-birindən fərqlənir.

[u] saiti. Bu səs qısa monofonqdur. Azərbaycan dilindəki [u] saitindən fərqli olaraq ingilis dilindəki [u] səsinin tələffüzü zamanı dodaqlar demək olar ki, irəliyə uzanmır, lakin onlar xeyli dərəcədə dairəvi vəziyyət alır. Dil geriye çəkilir, dilin arxa hissəsi yumşaq

damağa doğru yönəlir, lakin Azərbaycan dilindəki [u] səsinin tələffüzündə olduğu kimi çox da yüksəlmir.

[ou] saiti. Bu, diftonqdur. Bu diftonqun tələffüzü Azərbaycan dilindəki [o] və [u] səslərinin orta məxrəcinə yaxın I element olan [o] səsinin tələffüzü ilə başlayır. Bu səs tələffüzü zamanı dodaqlar yüngülcə yanlara dartılır və dairələşir. Diftonqun II elementi, - sürüşkən elementi tələffüz etmək üçün danışq üzləri [u] səsinin tələffüzü zamanı alacağı vəziyyətə doğru istiqamət götürür, lakin bu səs tam tələffüz edilmir və nəticədə [ou] diftonqunu əmələ gətirir.

[s], [z] səslərinin [θ] və [ð] səslərlə birləşməsi. [s], [z] səslərinin [θ] və [ð] səsləri ilə birləşməsini tələffüz etmək üçün elə etmək lazımdır ki, bu birləşmələri tələffüz edərkən ayrı-ayrı səslər arasında pauza edilməsin və eyni zamanda həmin səslər tam keyfiyyəti ilə tələffüz edilsin. Əgər [s] və [z] səsləri [θ] və [ð] səslərindən əvvəl gəlirlərsə, onda birinci səs tələffüzünü tam şəkildə başa çatdırmamış tədricən ikinci samitin tələffüzünə keçmək lazımdır. Bunun üçün birinci samiti tələffüz edə-etməz dilin uc hissəsi tədricən dişlərin arasına yerləşdirilir, məs.: [ʼiz ʼðis]. Əgər [s] və [z] səsləri [θ] və [ð] səslərindən sonra gələrsə, onda dilin uc hissəsi əks istiqamət alır, məs.: [ba:θz].

Hecayaradıcı samitlər. İngilis dilində hecayaradıcı səslər tək-cə saitlər deyil, eyni zamanda sonantlar da hesab edilir. Bunlar [m], [n], [l] sonantlarıdır. Belə ki, table [ʼteɪbl] masa sözü ikihecəli söz hesab edilir. Bu sözün [bl] hissəsindəki [l] sonantı heca yaratdığına görə, həmin sözün tərkibində tək-cə bir sait olmasına baxmayaraq söz [l] sonantının sayəsində iki hecaya bölünür. Sonantların hesabına yaranmış heca heç vaxt vurğulu olmur, ona görə də intonasiyanın qrafik təsviri zamanı bu heca həmişə nöqtə ilə göstərilir, məs.:

'This is a ↓table [ʼðis iz ə ↓teɪbl]

Sonantlar hesabına heca təşkil etmiş sözləri transkripsiya işarəsi içində yazarkən həmin sözlərin vurğusu həmin sonantın altında göstərilir, məs.:

table [ʼteɪbl]
captain [ˈkæptɪn]

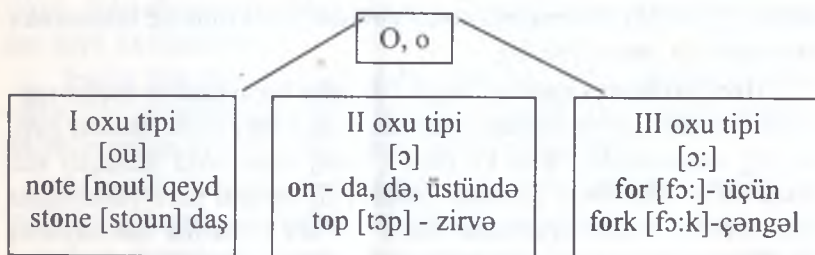
Səs təyinedici tapşırıqlar

u:	u	ʊ	ʊ:	ou
ku:	kuk	ʊn - nət	fʊ:m	sou – soup
fʊ:	fuk	ʊd - gʊd	spʊ:t	nou - nout
tu:	tuk	ʊks - tʊp	kʊ:n	gou - kout

fʊ:	zð, zθ	heca yaradan [l]
nju:	ɪzzz_ðð'ðɪs	'teɪbl.
fju:	ɪzzz_ðððæt	'lɪtl.
kju:	ɪz_θɪn	'taɪtl.
'stju:d(ə)nt	ɪz_θɪk	'saɪkl.

OXU QAYDASI

1. O, o hərfi oxunur:

2. Oo hərf birləşməsi:

a) istənilən samit səsin qarşısında (*sözlərin sonunda k və p samitlərindən savayı*) [u:] kimi oxunur, məs.:

soon [su:n] tezliklə

cool [ku:l] sərin

too [tu:] həmçinin

b) k hərfindən əvvəl [u] kimi oxunur, məs.:

book [buk] kitab

to look [luk] baxmaq

c) əgər sözüün sonunda “o” hərfindən sonra “r” hərfi gələrsə, onda or birləşmə şəklini alır və [uə] kimi oxunur, məs.:

poor [puə] kasıb

moor [muə] bataqlıq

Qeyd: door [dɔ:] müstəsnaqlıq təşkil edir.

3. Oa hərflər birləşməsi [ou] səsinə verir, məs.:

road [roud] – yol

coal [koul] – kömür

soap [soup] – sabun

4. Ou hərflər birləşməsi [au] səsinə verir, məs.:

round [raund] – dəyirmi

stout [staut] – kök (*adam*)

Müstəsna hal kimi yadda saxlayın:

country ['kʌntri] ölkə

young [jʌŋ] gənc

Tələffüz qaydaları

[u:]	[u]	[ou]	[ɔ]
27. tool	28. book	29. go – tone	30. odd
pool	look	no – note	not
moon	took	so – smoke	on
food	hook		

[ɔ:]	[ou - ɔ]	[ɔ: - ɔ - ou]
31. or	32. go – got	33. sport – spot – spoke
form	note – not	lorn – top – tone
sport	hope – hop	lord – lot – lone
North	coke – cock	cord – cot – cope
		North – not – note

Qeyd: Good ↘morning! [gud ʌmɔ:nɪŋ], Good after↘noon! [gud .a:ftə↘nʌn], Good ↘evening! [gud ʌi:vɪŋ] kimi ifadələr düşən tonla deyilir.

TEXT SIX

'Is this	↑good or ↓bad	short, 'too
'Is that	↑short or ↓long	and, 'go
'Is the 'pen	↑red or ↓black	a 'blackboard
'Close the ↓book	↑thick or ↓thin	

'This is a ↓room. 'That is a ↓blackboard. ↓Look at it. It's ↓black. 'These are ↓maps¹. 'Those are ↓pencils². 'These 'pencils are 'not ↓short. They are ↓long. 'Please 'take the ↑book, Tom,/ ↑open it and 'read 'Note ↓Five. 'Close the ↑book/ and 'go to the ↓blackboard. 'Please 'go to the ↑door/ and ↓close it.

"'Is 'this a ↑pencil?" "↓Yes, 'that's a ↓pencil."

"'Is it ↑short or ↓long?" "It's ↓short".

"'Are 'those 'pencils 'short, ↑too?" "↓No, they ↓aren't."

"'Is 'that a ↑book?" "↓Yes, it ↓is."

"'Is it a ↑good book?" "↓No, it ↓isn't."

Good ↓morning! [gud ↓mɔ:nɪŋ]	Sabahınız xeyir!
Good ↓evening! [gud ↓i:vɪŋ]	Axşamınız xeyir!

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. **These are maps** *Bunlar xəritələrdir.* **Are - to be** felinin cəm formasıdır və [a:] kimi oxunur, lakin ondan sonra gələn söz saitlə başlayırsa, onda [a:r] kimi oxunur. **They are apples.** [ðei a:r ʌpəlz] Bu söz eyni zamanda qısala da bilər, belə halda, o, [ə] kimi də oxunur.

2. **Those are pencils** *Onlar karandaşlardır.* **those** [ðouz] işarə əvəzliyi, **that** [ðæt] o işarə əvəzliyinin cəm formasıdır.

İŞLƏK SÖZLƏR

a room [ə 'ru:m] otaq
a blackboard [ə 'blækbo:d] lövhə
to look (at) baxmaq
those onlar
not xeyr
short [ʃɔ:t] qısa
they [ðei] onlar
a book kitab

to [tu:, tu, tə] yönük halın əvəzin-
də işlənir -a, -ə, -ya, -yə hal şə-
kilçiləri ilə ifadə olunur
a door [ə 'dɔ:] qapı
too [tu:] həmçinin (eyni zamanda
da, də ədatı kimi də tərcümə
edilir, məs.: He is a pupil too O
da şagirdidir)

to open açmaq
a note qeyd
to close bağlamaq, örtmək

or [ɔ:] 1. ya da; 2. yoxsa
no xeyr
good [gud] yaxşı
to go getmək

XÜSUSİ İSİMLƏR

Tom [təm] Tom

SÖZ YARADICILIĞI

İngilis dilində iki cür söz yaradıcılığı üsulu mövcuddur: sözlərin birləşməsi yolu ilə və söz yaradıcı yolla. Sözlərin birləşməsi yolu ilə yaranan sözlər iki sözün birləşməsi sayəsində yaranır. Düzəltmə sözlər bir qayda olaraq, söz köklərinə müxtəlif affiksələr (ön və son şəkilçilər) artırmaq yolu ilə düzəlir.

Sözlərin birləşməsi yolu ilə yaranan sözlər. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, mürəkkəb sözlər iki sözün birləşməsi yolu ilə düzəlir. Sözün bütövlükdə mənası onu təşkil edən komponentlərin məna-larından asılı olaraq formalaşır. Mürəkkəb sözlər ya birlikdə, ya da dəfislə yazılır, məs.:

a blackboard lövhə, yazı taxtası (*məktəbdə*)

a text-book mətn kitabı (*dərslik*)

Sözlərin birləşməsi yolu ilə düzələn mürəkkəb sözlərin əksə-riyyətinə adətən vurğu birinci sözün birinci hecasının üzərinə dü-şür.

VI dərsin qrammatikası

§15. To be feli ilə işlənən cümlələrin inkar formaları. Xəbəri *to be* feli ilə düzələn cümlələrin inkar formasını düzəldərkən *to be* felinin müvafiq formalarından sonra "*not*" inkar hissəciyi artırılır, məs.:

These are not my ties.

Bunlar mənim qalstuklarım deyildir.

That pen is not black.

O qələm qara deyildir.

Samra is not in Baku.

Samra Bakıda deyildir.

§16. Alternativ suallar. Alternativ sual nədir? Alternativ sual elə bir sualdır ki, həmin sualı verən şəxs iki anlayışdan birini dəqiqləşdirmək fikrindədir. Sualda iki anlayışdan hansı birinin düzgün ol-ması seçimi bir tapşırıq olaraq sualın verildiyi şəxsin qarşısında qo-yulur. Cavab verən şəxs, onun qarşısında qoyulmuş seçimdə müva-

fiq anlayışı seçir. Ona görə də bu suala alternativ sual (seçmə sual) deyilir. Alternativ sual iki hissədən ibarət olur. Ona görə də bu suala “bəli”, “xeyr” cavablarını vermək olmaz. Sualın birinci hissəsi ümumi sual cümləsindən, ikinci hissəsi isə qısa təsdiq cümləsindən ibarət olur. Sualın hissələri bir-biri ilə **“or”** bağlayıcısı vasitəsilə bağlanır. **Or** bağlayıcısı Azərbaycan dilinə **ya, ya da, yoxsa** sözləri (bağlayıcıları) ilə tərcümə edilir, məs.:

Is it a pen?

Bu qələmdirmi?

Is it a pen **or** a pencil?

Bu qələmdir, **yoxsa** karandaş?

Alternativ suallar cümlənin müxtəlif üzvlərinə - mübtədasına, xəbərinə, tamamlığına, təyininə, hətta sözözlərlə ifadə olunan zərflərə də aid ola bilər. Aşağıdakı alternativ sual cümlələrinə fikir verək:

Is he **Nick or John**?

O, Nikdir, **yoxsa** Con?

Is she **a good or a bad** doctor?

O, yaxşı, **yoxsa** pis həkimdir?

Are they **in Baku or in London**?

Onlar Bakıda, **yoxsa** Londondadır?

Cümlənin mübtədasına alternativ sual verdikdə alternativ sualın tərkibi bir qədər fərqli olur, yəni hər bir mübtədanın öz xəbəri işlənir, məs.:

Is John in the room **or** is Nick? Con otaqdadır, **yoxsa**, Nik?

Mübtədanı müəyyənləşdirmək üçün verilən alternativ suala cavab verərkən cavabda düz hesab edərək deyəcəyimiz mübtədanı ifadə edən söz xüsusi bir məntiqi vurğu ilə deyilir, məs.:

“Is he at the lesson **or** is your friend?” - “My **friend** is”.

O dərsdədir, **yoxsa** sizin dostunuz? - Mənim dostum.

Mübtədaya alternativ sual bu şəkildə də verilə bilər:

Is John **or** Nick in the room? -

Yadda saxlamaq lazımdır ki **«or»** bağlayıcısı adətən müqayisə edilən tərəflərin arasında olmalıdır.

Alternativ sualların intonasiası. Alternativ suallar iki hissədən ibarət olduğu kimi, onların intonasiası da iki intonasiya tipi ilə ifadə edilir. Belə ki, alternativ sualın birinci hissəsi qalxan tonla, ikinci hissəsi isə düşən tonla deyilir, məs.:

‘Is ‘this ‘pen ↑red/ or ↓black? Bu qələm qırmızıdır, **yoxsa** qara?

§17. Sözlü tamamlıq. Sözlü ilə işlənən tamamlığa sözlü tamamlıq deyilir, məs.:

This is my room. Look at it. Bu mənim otağımdır. Ona bax.

Qeyd: **to look** feli “*baxmaq*” mənasında həmişə özündən sonra **at** sözlünün tələb edir. **To look** feli istər **at** sözlüsüz, istərsə də digər sözlərlə müxtəlif mənalar verir. **At** sözlü feldən sonra gəlir, lakin eyni zamanda, o özündən sonra gələn ismin və ya əvəzliyin qarşısında (önündə) gəlir və ona görə də ona sözlü deyilir. **At** sözlü nə qədər **look** felinə bağlıdırsa, o, bir o qədər də özündən sonra gələn ismə və ya əvəzliyə bağlıdır. Məhz ona görə də **look at** feli özündən sonra isim və ya obyekt halında olan əvəzlik tələb edir, onlar olmadıqda “**at**” sözlü də işlənmir, sadəcə “**look!**” “*bax!*” mənasında işlənir.

Look at John!

Cona bax(ın)!

Look at me!

Mənə bax(ın)!

Look! It's a book.

Bax(ın)! Bu kitabdır.

TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözlərdə hərfləri sıra ilə deyin. Sözlərin transkripsiyasını yazın və hər sözdə neçə hərf və neçə səs olduğunu müəyyən edin:
pencil, blackboard, short, long, room.

II. Dərsin mətnini köçürün və [ou] səsi olan sözlərin altından xətt çəkin.

III. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və onların nəyə görə bu cür oxunmalarının səbəbini deyin.

a) tool, moon, look, doom, took, fool, cool, shook, loop, cook, choose, hook, note, lot, lone, nod, code, cot, tone, cope, dol, sock, hot, pope, doll, hop, bone, sport, torn, corn, gorge, cork, or, fork.

b) tip, tiny, type, myth, mice, stay, plain, star, farm, cart, lead, steel, meat, bet, test, cell, cod, cling, bank, rank, spin.

IV. Nöqtələrin yerinə to be felinin müvafiq formalarını yazın.

1. This ... a note. 2. These ... long texts, and those ... short texts.
3.... this book good? 4. Those doors ... black. 5. That pencil ... not black. It ... red.

V. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın. Verilmiş suallara qısa cavablar verin.

1. This is a good tie. 2. That is a long text. 3. Those are big bags. 4. These rooms are clean. 5. That pencil is short. 6. His ties are red and black.

VI. Suallara cavab verin.

1. Is this a text?	9. Are these pencils long or are they short?
2. Is that a note?	10. Is this a map or a plan?
3. Is it long?	11. Is this a note or a text?
4. Are these pens?	12. Is this a tie or a cap?
5. Are those pencils?	13. Is this his or my tie?
6. Are they good?	14. Is his name Tom or is it Ted?
7. Is this a cap?	15. Are those books thick or are they thin?
8. Is that a tie?	16. Is this page ten or page nine?

VII. Aşağıdakı qara şriftlə yazılmış sözlərə alternativ suallar verin.

Nümunə: This pencil is **bad**.

Is this pencil **bad** or is it good?

1. My pen is **thin**. 2. That note is **short**. 3. Those matches are **thick**. 4. This film is **good**. 5. His pencil is **red**.

VIII. Dərsin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Anna, zəhmət olmasa, lövhəyə gedin və mətn 5-i oxuyun. 2. Qeyd yeddini tapın və onu oxuyun. 3. Zəhmət olmasa, o qələmləri Ceynə verin. 4. Zəhmət olmasa, bu kitabı götürün və onu açın. 5. Zəhmət olmasa, bu qeydə baxın. Bu, uzun qeyddir. 6. Zəhmət olmasa, o xəritəyə baxın. 7. Ben, zəhmət olmasa, qapıya get və onu bağla. 8. Bunlar otaqlardır. Bu otaqlar təmizdir. 9. O otaqlar yaxşıdır. Onlar böyük və təmizdir. 10. Zəhmət olmasa, mənə yaxşı bir qalstuk verin. 11. Qeyd beş uzundur, yoxsa qısa? -O qısadır. 12. Bu qələmdir, yoxsa karandaş?

VII Dərs

Səslər [ʌ, au, ɔɪ]

Hərflər

{ U, u U, u [ju:]
 W, w W, w [ˈdʌblju:]

Səs birləşmələri { [tð, dð, nə, lð]
 [gr, dr, br, fr]
 [pr, str, θr]

Hərflər birləşmələri { oi, oy
 ow, ou

Bağlayıcı [r] səsi

Q r a m m a t i k a

1. Adlıq halda olan şəxs əvəzlilikləri (§18, səh. 75)
2. İndiki zamanda **to be** felinin təsnifi (§19, səh. 76)
3. Məkan və istiqamət bildirən sözlərləri (§20, səh. 77)

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

[ʌ] saiti. [ʌ] saitini tələffüz edərkən dil bir qədər geriye çəkilir, dilin arxa divarı yumşaq damağa tərəf bir qədər yuxarı qalxır, dodaqlar yüngülcə yanlara tərəf dartılır, ağız geniş açılır. İngilis dilindəki [ʌ] səsi Azərbaycan dilindəki sözün başında gələn vurgulu [a] səsinə bənzəyir, məs.: **at, an** sözlərində olduğu kimi.

[au] saiti. Bu sait diftonqdur. Bu diftonqun nüvəsi [aɪ] diftonqunda olduğu kimi [a] -dır. Digər diftonqlarla olduğu kimi bu diftonqda da birinci element, yəni nüvə tələffüz edilib qurtarmamış danışıq üzvləri ikinci element olan sürüşkən hissənin tələffüzünə keçir və ikinci element də sona qədər tələffüz edilmir. Diftonq iki səs qovuşduğu olduğuna görə hər bir səs öz müstəqilliyindən müəyyən dərəcədə imtina etməklə digər səsə ona qovuşmasına şərait yaratmaq məcburiyyətində qalır və iki səs qovuşduğu olan, lakin bir səs kimi formalaşan [au] diftonqu meydana çıxır.

[ɔɪ] diftonqu. Bu diftonqun nüvəsi [ɔ] səsidir. Digər diftonqlarda olduğu kimi [ɔɪ] diftonqu ilə də eyni tələffüz əməliyyatı baş verir. Onun ikinci elementi olan [i] səsi nə tamam [i], nə də [j] deyildir. Tələffüz zamanı çalışmaq lazımdır ki, bu diftonqun ikinci elementi Azərbaycan dilindəki [y] səsinə oxşamasın.

[t], [d], [n], [l] səslərinin [θ], [ð] səsləri ilə birləşmələri sərt damaq və apikal olan [t], [d], [n], [l] səsləri [θ] və [ð] səslərinin qarşısında assimilyasiya olunaraq dişarası samitə çevrilir, məs.: [ɪn ðə]; [æt ðə], [ɔ:l ðə], [bæt ðə] və s.

[r] səsi ilə əmələ gələn səs birləşmələri. [r] səsi samitdən sonra gəlsə, onda hər iki səs eyni zamanda tələffüz edilir, məs.:

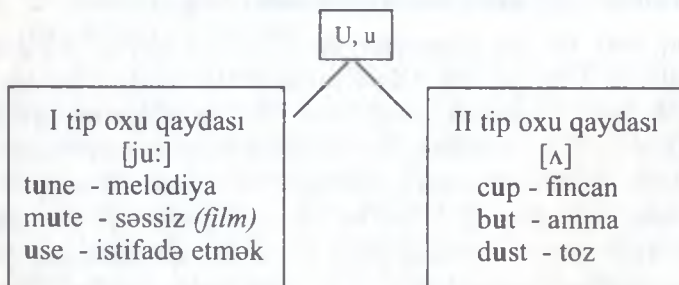
brown [braun] qəhvəyi
friend [frend] dost, rəfiq
street [stri:t] küçə

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıqlar

Λ	au	ɔɪ	tð, dð, nð, lð	dr, br, gr, fr, tr, θr
ʌp	aut	bɔɪ	ət ʒðɪs	draɪ
ʌs	nau	tɔɪ	ət ʒðæt	bred
bæt	hau	vɔɪs	ˈri:d ʒðɪs	gri:n
bʌs	haus	pɔɪnt	ɔn ʒðɪs	traɪ
sʌm			ɔn ʒðæt	frend
kʌm			ˈɔ:l ʒðæt	θri:

OXU QAYDASI

1. U, u [ju:] hərfi vurğulu hecda aşağıdakı kimi oxunur:

2. W, w [ˈdʌblju:] hərfi sözlərin əvvəlində [w] kimi oxunur, məs.:

we [wi:] biz (şəxs əvəzliyi)
wit [wɪt] ağıl, dərrakə
wave [weɪv] dalğa

3. **oi** və **oy** hərf birləşmələri [ɔɪ] kimi oxunur, məs.:

point [pɔɪnt] nöqteyi-nəzər

join [dʒɔɪn] 1. qoşulmaq; 2. üzv olmaq

boy [bɔɪ] oğlan

toy [tɔɪ] oyuncaq

4. **ow** hərf birləşməsi iki cür oxunur:

a) təkhecalı sözlərdə [au] səsinə verir, məs.:

now [naʊ] indi

how [haʊ] necə

cow [kaʊ] inək

b) ikihecalı sözlərin sonunda vurğu birinci hecaya düşdükdə [ou] kimi oxunur, məs.:

yellow [ˈjelou] sarı

narrow [ˈnærou] ensiz, dar

5. **ou** hərf birləşməsi [au] kimi oxunur, məs.:

out [aʊt] bayır, bayırda, bayıra

sound [saʊnd] səs (*fonetik*)

round [raʊnd] dəyirmi

ou hərf birləşməsi digər səslər də verə bilər:

↙ **ou** → **[u:]** – **group** [**gru:p**] – qrup; **soup** [**su:p**] – şorba

↘ **ou** → **[ʌ]** – **country** [ˈkʌntri] – ölkə; **touch** [**tʌtʃ**] toxunmaq

6. **er** və **or** birləşmələri vurğusuz hecada sözlərin sonunda neytral [ə] səsə çevrilir oxunur, məs.:

a **teacher** [ə ˈti:tʃə] müəllim

a **doctor** [ə ˈdɒktə] həkim

an **actor** [ən ˈæktə] aktyor

Sait səslərin vurğulu hecada açıq və qapalı hecaya görə oxunuşunu əks etdirən cədvəl

hərflər oxu növü	a	o	e	i	y	u
açıq heçada	[ei] name ad	[ou] note qeyd	[i:] be olmaq	[ai] fine qəşəng	[ai] my mənim	[ju:] tune hava
qapalı heçada	[æ] flat mənzil	[ɔ] not xeyr	[e] pen qələm	[ɪ] big böyük	[ɪ] myth əsatir	[ʌ] cup fincan

Tələffüz tapşırıqları

[ʌ]	[ʌ - a:]	[ʌ - æ]	[w]
34. up- cup us- bus un - bun ugly- hurry	35. cut - cart duck - dark much-march buck - bark	36. hum - ham fun - fan bun - ban cup-cap	37. we week wine wake
[w - v]	[ɔɪ]	samitdən sonra [r]	[ə]
38. wet - vet wine- vine west - vest very- well	39. boy-voice coy- coin toy-point	40. green price dream three brave tree Fred sheet	41. teacher doctor seller reader

[r] səsi. Sözün sonunda gələn **re** hərf birləşməsi adətən oxunmur, o yalnız özündən əvvəl gələn saitə təsir edir. Bununla belə əgər **"r"** və ya **"re"** birləşməsi ilə qurtaran sözdən sonra saitlə başlayan söz gələrsə, onda **"r"** və **"re"** hərf və hərf birləşmələri [r] kimi oxunur və hər bir söz ayrı-ayrı tələffüz olunur, məs.:

A ↑teacher_{or} a ↓student?

Müəllim, yoxsa tələbə?

You are_a ↓student.

Siz tələbəsiniz.

Sonda gələn **"r"** hərfi o vaxt oxunmur ki, o, məna qrupunun sonunda olur və ikinci bir məna qrupu başlayır.

His 'sister_{is} a ↓teacher and

Onun bacısı müəllimdir, o

'he's a ↓student.

isə tələbədir.

Qeyd: İngilis dilinin müasir amerikan variantında **r** hərfi istənilən vəziyyətdə və hətta hərf birləşmələri şəklində olduqda belə [r] kimi oxunur, məs.:

teacher ['ti:tʃə] müəllim

her [hə:] onun (*qadın cinsi üçün*)

first [fə:'st] birinci və s.

TEXT SEVEN

a ↑note | or a ↓text

at the ↓table

a ↑student | or a ↓teacher

on the ↓table

a ↑student | or a ↓schoolboy

from the ↓table

'Fred is my ↓friend. He's a ↓doctor. ↗I'm ↓not a doctor¹. I'm a ↓teacher. ↗Bess is ↓not a teacher. She's a ↓student. We're in my ↓room now. We're at the ↓table. 'Please 'give me 'three ↓cups, Bess. ↑Thank you². 'Put a 'spoon into your ↓cup, Fred.

"Are you a ↑teacher?" "↓Yes, I ↓am."

"Is your 'friend a 'teacher, ↑too?" "No, he isn't."

"Is 'that 'boy a ↑student / or a ↓school boy?" "He's a ↓school-boy."

"Is 'this ↑his brief-case?" "↓Yes, it ↓is."

'Please 'come ↓in.

Zəhmət olmasa, içəri gir(in).

'Please 'go ↓out.

Zəhmət olmasa, bayıra çıx(in).

'Please 'come into the ↓room.

Zəhmət olmasa, otağa gir(in).

'Please 'go 'out of the ↓room.

Zəhmət olmasa, otaqdan çıx(in)

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. İngilis dilində mürekkəb bir ton olan enib-qalxan ton vardır. Bu ton deyilmiş fikri emosional baxımdan bir qədər qüvvətləndirir və ↗ işarəsi ilə qeyd edilir.

2. **Thank you** *Sənə/Sizə təşəkkür edirəm (Sağ ol/olun)*. Elə bu ifadənin Azərbaycan dilinə tərcüməsindən də aydın olur ki, "**you**" sözü həm adlıq halda olan şəxs əvəzliyi və eləcə də obyekt halında

olan şəxs əvəzliyi kimi forma eyniliyinə malikdir. Ona görə də o, Azərbaycan dilinə *sən/siz, səni/sizi, sənə/sizə* kimi tərcümə edilə bilər. **Thank you** ifadəsi minnətdarlıq bildirən ifadədir və bu cür ifadələr ingilis dilində bir qayda olaraq həm qalxan, həm də düşən tonla tələffüz edilir.

İŞLƏK SÖZLƏR

a friend [ə'frend] dost	yellow ['jelou] sarı
a doctor həkim	brown qəhvəyi
a teacher müəllim	I mən
a student [ə'stju:dənt] tələbə	you sən/siz
now [naʊ] indi	he o
a table masa, stol	she [ʃi:, ʃɪ] o (qadın cinsi)
three üç	we [wi:, wɪ] biz
a cup fincan	your [jɔ:, jə] sənin/sizin
to thank təşəkkür etmək	to come in içəri gəlmək
to put [tə'put] qoymaq, yerləşdirmək	to go out bayıra çıxmaq
a spoon qaşığı	at [æt, ət] -da, -də şəkilçisi
a boy oğlan	(yerlik hal)
a schoolboy [ə'sku:lboɪ] məktəbli oğlan	into içərisinə
a brief case [ə'bri:feɪs] çanta, portfel	

XÜSUSİ İSİM

Fred [fred] Fred

Söz yaradıcılığı

-er şəkilçisi fəllərin sonuna qoşularaq isim yaradır və fəll əsasda göstərilən hərəkətlə məşğul olan şəxsi bildirir. "er" şəkilçisi neytral səs kimi [ə] oxunur, məs.:

to read *oxumaq* — a reader *oxucu*

to teach *öyrətmək* — a teacher *öyrədən, müəllim*

-or şəkilçisi də [ə] kimi oxunur və o da "er" kimi isim yaradır, məs.:

a doctor *həkim*

a sailor *dənizçi* və s.

VII dərsin qrammatikası
§18. Şəxs əvəzliləri adhq halda

Şəxslər	kəmiyyət	
	Tək	cəm
I	I [aɪ]	we [wi:, wɪ, wɪ] biz
II	you [ju:, ju, ju] sən	you [ju:, ju', ju] biz
III	he [hi:] o (kişi) she [ʃi:], [ʃi:, ʃɪ] o (qadın) it [ɪt] o (cansız əşya)	they [ðeɪ] onlar

Yuxarıdakı cədvəldən göründüyü kimi ingilis dilində “sən” sözünü əvəz edən əvəzlilik yoxdur. Bu onunla əlaqədardır ki, ingilis dilində “sən” əvəzliyi işlənmir, həm “sən”, həm də “siz” sözünün əvəzində (II şəxs tək və cəmdə) “you” sözü işlədilir.

Birinci şəxs tək bildirən I [aɪ] sözü həmişə böyük hərflə “I” kimi yazılır. I əvəzliyi bir neçə həmcins əvəzliliklə eyni cümlə tərkibində gələrsə, o, sonuncu işlədilir. Bu, bir növ nitq mədəniyyəti və eləcə də I şəxsin (mən) özünün təvazökarlıq naminə ön plana çəkilməməsi ilə əlaqədardır, məs.:

My friend and I are teachers Dostum və mən müəllimik.

İngilis dilində III şəxs əvəzliliklə tək, yəni Azərbaycan dilindəki *o* sözü 3 sözlə – *he*, *she*, *it* sözləri ilə ifadə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində cins kateqoriyasının olmamasına baxmayaraq (bu haqda dərsin giriş hissəsində ətraflı məlumat verilmişdir), bu şəxs əvəzlilikləri cinsləri ifadə edirlər. Onlardan “he” kişi cinsini, “she” qadın cinsini, “it” isə cansız əşyaları ifadə edir. *It* əvəzliyi həmçinin körpə (çığa) mənasını ifadə edən *baby* sözünü də əvəz edir. Aşağıdakı nümunələrə diqqət yetirək:

Kanan is a doctor. **He** is my friend.

Kənan həkimdir. **O**, mənim dostumdur.

Jane is a teacher. **She** is a good teacher.

Ceyn müəllimdir. **O**, yaxşı müəllimdir.

This is a **book**. It is a good book.

Bu, **kitab**dır. O, yaxşı kitabdır.

John and **Nick** are friends. **They** are good friends.

Con və **Nik** dostdurlar. **Onlar** yaxşı dostdurlar.

This is a **pen**. That is a **pencil**. **They** are red.

Bu **qələm**dir. O, **karandaş**dır. **Onlar** qırmızıdır.

Şəxs əvəzlilikləri adlıq halda cümlənin mübtədası – **He** is in the room O, *otaqdadır*; tamamlığı – It is **he**. Bu, *odur*. kimi işlənir.

§19 To be felinin şəxslərə görə dəyişməsi

Şəxslər	Kəmiyyət	
	Tək	Cəm
I	I am	We are
II	You are	You are
III	He	} is They are
	She	
	It	

Cədvəldən görüldüyü kimi **to be** felinin bütün şəxslərə görə cəmi 3 forması vardır: **am, are, is**. Bunlardan **am** yalnız I şəxs tək-də, **is** yalnız III şəxs tək-də, **are** isə qalan digər şəxslər üçün işlədilir.

§ 19. To be felinin tam və qısaldılmış formaları

he [hi:] [hi., hı]; **am** [æm] [əm, m]; **are** samitdən qabaq [a:], saitdən qabaq [ar] kimi tam və qısaldılmış formalarda işlənir.

Təsdiqdə: **am, are, is;**

İnkarda: **amn't, aren't, isn't.**

To be feli ilə işlənən cümlələrin sual forması

Sual cümlələrində **to be** felinin formaları olan **am, are, is** sözləri mübtədadan qabağa keçir:

Am I?	Are we?
Are you?	Are you?
Is { he?	Are they?
she?	
it?	

To be felinin inkar forması

I am not	We are not
You are not	You are not
He } She } It }	is not
	They are not

Göründüyü kimi bütün inkar cümlələrində **to be** felinin formalarından sonra **“not”** inkar hissəciyi işlənmişdir.

Onu da bilmək lazımdır ki, ingilis dilində **to be** felinin şəxslərə görə dəyişmiş formaları olan **am, is, are** inkarda işləndikdə həm tam, həm də qısa formada:

↓No, I **am** ↓not = ↓No I'm ↓not.

↓No, you **are** ↓not = ↓No, you ↓aren't.

↓No, he **is** ↓not = ↓No he ↓isn't.

↓No, she **is** ↓not = ↓No, she ↓isn't.

↓No, it **is** ↓not = ↓No, it ↓isn't.

↓No, we **are** ↓not = ↓No, we ↓aren't.

↓No, you **are** ↓not = ↓No, you ↓aren't.

↓No, they **are** ↓not = ↓No, they ↓aren't şəklində işlənə birlirlər. İstər danışq dilində, istərsə də yazılı dildə hər iki formadan sərbəst şəkildə istifadə edilə bilər.

§20 Məkan və istiqamət bildirən sözönləri

Əvvəlki dərslərdə qeyd etdiyimiz kimi, ingilis dilində hallanma yoxdur və hal şəkilçilərini əvəz etmək üçün sözönlərindən geniş şəkildə istifadə edilir. İngilis dilinin analitik dillər qrupuna mənsub olması bu məsələyə daha da önəm verir. Sözönləri vasitəsi ilə əşyanın yeri, onun hərəkət istiqaməti, əşyanın birgəliyi, ayrılığı, müəyyən bir obyektədən uzaq və ya yaxın məsafədə yerləşməsi bildirilir və ondan bir sıra digər mənalarda istifadə edilir. Burada əsasən yer və istiqamət ifadə edən sözönləri haqqında məlumat verilməkdir. Sözönlərinin digəriləri haqqında növbəti dərslərdə, yeri gəl-dikcə məlumat verilməkdir.

1. Yer bildirən sözlər

on [ɔn] sözünü bir əşyanın digər bir əşyanın üst səthində yerləşdiyini bildirir və Azərbaycan dilinə -da/-də şəkilçisini "üst" sözünə artırmaqla ifadə edilir.

My bag is **on** the table. Mənim çantam stolun **üstündə**dir.

under [ˈʌndə] sözünü bir əşyanın digər əşyanın altında olduğunu bildirir, məs.:

My pen is **under** my book. Mənim qələmim kitabımın **altındadır**.

in [ɪn] -da, -də; içində mənasını verir.

My son is **in** my room. Mənim oğlum otağımın **içində**dir.

at [æt, ət] bir əşyanın digər əşyanın yanında, yaxınlığında olduğunu bildirir və *yanında*, *yaxınlığında* kimi tərcümə edilir.

2. İstiqamət və hərəkət bildirən sözlər

to [tu, tə] sözünü tərəf, istiqamət bildirir və Azərbaycan dilinə yön-lük halm mənalərini ifadə edən -a/-ə, -ya/-yə şəkilçiləri vasitəsilə tərcümə edilir:

Go **to** the blackboard, please. Zəhmət olmasa, lövhəyə **get/gedin**.

into [ɪntu, ɪntə] **in+to** sözlərinin birləşərək birgə işlənməsi nəticəsində həm məkan **içəri**, həm də yön-lük hal, istiqamət ifadə edərək bütövlükdə **içəri, içəriyə, içinə** mənalərini verir.

Please go **into** the room. Zəhmət olmasa, otağın **içinə get/gedin**.

Put your pencil **into** the box! Karandaşım qutunun **içinə/içərisinə qoy(un)**!

from [frəm, frəm] sözünü Azərbaycan dilinə hərəkətin çıxış nöqtəsini bildirən əşya və ya yer mənasını bildirən -dan, -dən şəkilçiləri artırmaqla tərcümə edilir.

Take the book **from** Peter. Pyotr**dan** kitabı götür/götürün.

Come home **from** school. Məktəb**dən** evə gəl/gəlin.

off [ɔf] sözünü də Azərbaycan dilinə **from** sözündə olduğu kimi, *-dan, -dən* şəkilçiləri vasitəsilə tərcümə olunur. Yadda saxlamaq lazımdır ki, **from** sözünü **off** sözünə nisbətən daha geniş mənada işlənir.

Off sözünü yalnız əşyanın **üstündən, səthindən** mənasında işləndiyi halda, **from** həm əşyanın üstündən, səthindən, həm də "hər hansı bir yerdən" mənalarında işlənir. **Off** sözünü ilə işlənən mənada isə yer mənası olmur, onunla yalnız əşyanın *üstündən, səthindən* mənaları ifadə edilir.

Take the cap **off** your head.

Papağı başından götür(ün).

Take the pen **off** the table.

Qələmi stolun **üstündən** götür(ün).

Qeyd: **from** və **off** sözləri *səthindən, üstündən* mənalarında sinonimlik təşkil edir, lakin xalis *üstündən, səthindən* mənalarında **off** sözünə üstünlük verilir.

out of [aut əv]. Bir əşyanın digər əşyanın içindən bayıra hərəkət istiqamətini ifadə edir və ingilis dilindən Azərbaycan dilinə bir şeyin içindən *bayıra* və ya *-dan, -dən bayıra* sözləri ilə tərcümə edilir.

Go **out of** the room, please.

Zəhmət olmasa, otaqdan çıx/çıxın.

Please take your pen **out of** your bag, Sam.

Zəhmət olmasa qələmini çantadan çıxart, Səm.

Out of və **into** sözləri əksər hallarda fellərlə birləşərək əşyanın içindən bayıra hərəkət istiqamətini və ya bayırdan içəri hərəkət istiqamətini bildirir və zərf mənaları kəsb edir.

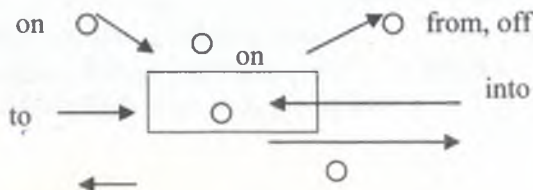
Please go **into** that room.

Zəhmət olmasa, o otağın içinə gir/girin.

Please go **out of** the room.

Zəhmət olmasa, otaqdan (**bayıra**) çıx/çıxın.

Yuxarıda deyilmiş fikirləri aşağıdakı sxemdə daha dəqiq dərk etmək olar:

5. Is your map in your brief-case or on the table?
6. Is the teacher at the table or at the blackboard?
7. Is Peter at the door or at the table?
8. Is your baby in the room or out of it?
9. Is the cat on the table or under it?

XI. Nöqtələrin yerinə müvafiq sözləri qoyun və cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. Please take your pen ... the table and put it ... your bag, Jane. Now please take it ... your bag and put the book... the table. 2. Please go ... your table and take your book ... your bag. 3. Please look ... the blackboard. Please go ... the blackboard. 4. Take the cup ... Jane please and put it ... the table. 5. Please take that long pencil ... your brief-case, Nick and put it ... the table. 6. The black pen is ... the table. The brown pen is ... my bag. 7. The red pencil is ... that book too. 8. Please, take these books ... the table. 9. Please go ... the blackboard. 10. Please close your book and put it ... your briefcase. 11. It's ... your brief-case now. 12. Please go ... the door and close it. 13. Please put a spoon ... your cup, Ben. 14. Please go ... the room. 15. Please take a pen ... the table and put it ... your bag, Jane. 16. Now please take it ... your bag and put it ... your book.

XII. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. İlkın həkimdir. O, mənim dostumdur. O, yaxşı dost və yaxşı həkimdir. 2. Fred tələbədir. 3. İndi o özünün otağındadır. 4. Sizin tələbələriniz o otaqdadırlarmı? 5. Sizin dostunuz həkimdir, yoxsa müəllim? O həkimdir. 6. Siz müəllimsinizmi? - Xeyr, mən müəllim deyiləm, mən həkiməm. 7. Fred, öz kitabını bu oğlana ver. 8. Bu qalstuk sarıdır, yoxsa qırmızı? O, sarıdır. 9. Zəhmət olmasa, stoldan fincanı götürün. 10. Zəhmət olmasa, bu stolun üstünə fincan qoyun. Sağ olun. 11. Zəhmət olmasa, bu kitabları çantanızın içinə qoyun. 12. Zəhmət olmasa bu oğlandan kitab götürün. 13. Mənim adım Bendir. Mən şagirdəm. Fred mənim dostumdur. O da həmçinin, şagirdidir. İndi biz onun otağındayıq. Onun otağı böyük və təmizdir. 14. Zəhmət olmasa, mənə özünün (sənin) kitabını və qələmini ver. Sağ ol. 15. Kənan, zəhmət olmasa, mənim kitabımı stoldun üstündən götür, onu aç, yeddinci səhifəni tap və üçüncü mətni oxu. 16. Bu

mətn uzundur, yoxsa qısa? O qısadır. 17. O, tələbədir, yoxsa həkim?
– O, həkimdir. O, yaxşı həkimdir.

VIII Dərs

Səs [ə:]

Səs birləşmələri [wə, wə:]

Hərflər birləşmələri

{ er, ir,
yr, ur,
wa, wh

Q r a m m a t i k a

1. Əmr cümlələrinin inkar forması (§21. səh. 87)
2. Xüsusi suallar (§22. səh. 88)
3. İndiki zaman feli sifəti (participle 1) Davamedici zamanlar, İndiki davamedici zaman (The Present Continuous Tense Form) (§23, səh. 89)

SƏSLƏRİN TƏSNİFƏTİ

[ə:] **saiti**. [ə:] saitini tələffüz edərkən dil bir qədər yuxarı qalxır və dilin bütün arxa divarı maksimum səviyyədə yastı vəziyyət alır, dodaqlar yanlara çəkilir və gərginləşir, ağız azca açılmış vəziyyətdə olur. İngilis dilindəki [ə:] səsi Azərbaycan dilindəki [ö] səsinə nisbətən açıqlığı və dodaqların Azərbaycan dilində olduğu kimi dairəvi vəziyyət alması ilə deyil, dodaqların yanlara dartılması ilə fərqlənir.

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıqlar

ə:			wə	wə:
kə:	ɔ:k	tə:m	wət	wə:l
fə:	ɔ:θ	bə:d	wəz	wə:k
sə:	ɔ:l	gə:l	wənt	wə:m

OXU QAYDALARI

1. e, i, y, u hərfləri "r" hərfləri ilə birləşərək [ə:] səsinə verir, məs.:

er	her [hə:]	onun (yiyəlik əvəzliyi, qadın cinsi üçün)
ir	[ə:] firm [fə:m]	fırma
yr	Byrd [bə:d]	Berd (soyad)
ur	turn [tə:n]	növbə

2. **wa** hərf birləşməsindən sonra (*r hərfindən başqa*) istənilən samit hərf və samit hərf birləşmələri gələrsə, onda [wə] səsinə verir, məs.:

want [wənt]

wash [wəʃ]

3. **wh** hərf birləşməsindən sonra "o" hərfi gələrsə, onda h hərfi oxunmur, məs.:

what [wət] nə (*sual əvəzliyi*)

white [waɪt] ağ

whip [wɪp] döymək (*şallaqla*)

4. əgər **wh** hərf birləşməsindən sonra "o" hərfi gələrsə, onda w hərfi oxunmur, məs.:

who [hu:] kim (*sual əvəzliyi*)

whose [hu:z] kimin (*sual əvəzliyi*)

whom [hu:m] kimi, kimə (*sual əvəzliyi*)

whole [houl] bütün

5. **ar** hərf birləşməsi **w** hərfi ilə və ya **wh** hərf birləşməsi ilə işlənən sözlərdə [wə:] kimi oxunur, məs.:

war [wə:] müharibə

wharf [wə:f] liman, sahil, sahilə aid olan

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıqlar

[ə:]

[ə: - ɔ:]

42. fur – firm – first

43. burn – born

sir – burn – burst

turn – torn

her – turn – thirst

cur – corn

[ə: - e]

[ə: - ou]

[wə - wə:]

44. burn – Ben

45. burn – bone

46. wasp – war

turn – ten

turn – tone

want – warm

bird – bed

cur – cone

what – ward

r hərfinin a, o, e, i, y, u hərfləri ilə birləşərək əmələ gətirdiyi səsləri əks etdirən cədvəl

Hərflər Oxu növü	a	o	e	i	y	u
III	[a:] large geniş	[ɔ:] fork çəngəl	[ə:] term rüb			
				firm firma	Byrd Berd (soyad)	fur xəz

TEXT EIGHT

Don't give What's this?
Read Text One What's that?
sit down What's Kate?
What colour is it?
Copy out this text.

Tom is a schoolboy. This girl is his sister. She's a schoolgirl, too. Her name's Kate.

Please take your book out of your bag, Kate. Don't give me your book. Open it at Page Two / and read Text One. Thank you. Sit down please! Your mark is "good". Don't copy out this text now. Do it at home, please!

"What's this?" "It's an exercise-book."

"What colour is it?" "It's white".

"What's Kate?" "She's a schoolgirl".

"What's Kate doing now?" "She's reading".

"Are you reading, too?" "Yes, I am."

Repeat [ri'pi:t] it, please

Zəhmət olmasa, təkrar et/edin.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. **Sit down, please.** *Zəhmət olmasa, oturun.* Bu birləşmənin tərkibi **to sit** felindən və **down** *aşağı* sözündən ibarətdir. Burada **down** sözünü felə aid olduğundan zərfə çevrilir, sözün mənasını qismən dəyişdirir və beləliklə **sit down aşağı oturun, əyləşin** mə-nalarını kəsb edir.

2. **Do it at home, please.** *Bunu, zəhmət olmasa, evdə edin.* cümləsindəki **at home** birləşməsinin **home** ismi **at home** birləşməsi daxilində yer zərfliyinə çevrilir və ona görə də **home** sözünün qarşısında heç bir artikl işlənmir.

İŞLƏK SÖZLƏR

eight [eɪt] səkkiz

to sit down əyləşmək

a girl [gɜ:l] qız

a sister bacı

a schoolgirl ['sku:lɡɜ:l] şagird (qız)

her [hə:, hə] onun (*qadın cinsi üçün*
yyəlik əvəzliyi)

white [waɪt] ağ

to repeat [təri'pi:t] təkrar etmək,
təkrarlamaq

two [tu:] iki

one [wʌn] bir

a mark qiymət

to copy out köçürmək

to do etmək

at home evdə

an exercise-book [ən'eksəsaɪzbuk]

tapşırıq dəftəri

what nə, hansı (*sual əvəzliyi*)

colour ['kʌlə] rəng

VIII dərsin qrammatikası

§21. Əmr cümlələrinin inkar forması

Əmr cümlələrinin inkar forması çox asan düzəlidir. Əmr cümlə-lərinin inkar formasını düzəltmək üçün sadə bir əməliyyatdan isti-fadə edilir. Bütün əmr cümlələrinin əvvəlinə **"do not"** və ya onun qısa forması olan **don't** sözləri əlavə edilir, cümlənin əvvəlki (təs-diq) forması isə dəyişməz olaraq qalır.

Please take this book!

Bu kitabı, zəhmət olmasa, gö-
tür/götürün!

Read the text!

Mətni oxu!

Don't take this book, please!

Bu kitabı, zəhmət olmasa,
götürmə(yin)!

Don't read the text!

Mətni oxuma!

Köməkçi **do** ilə **not** inkar hissəciyi birlikdə Azərbaycan dilinə -
ma/-mə+şəxs sonluqları vasitəsilə tərcümə edilir, köməkçi **"do"**
feli isə Azərbaycan dilinə tərcümədə tamamilə itir.

Əmr cümlələrinin inkarını düzəldərkən hətta xəbəri **to be** feli ilə ifadə olunmuş cümlələrin də əvvəlində **do not (don't)** sözləri işlədilir, məs.:

Don't be a bad boy. Pis oğlan olma.

§22 Xüsusi suallar

Sual cümlələri haqqında danışarkən ingilis dilində 4 sual növünün olması barədə məlumat verilmişdir. Onlardan artıq ümumi və alternativ (seçmə) suallar haqqında məlumatlar vardır. **Xüsusi suallar** o növ suallardır ki, həmin suallar cümlənin ayrı-ayrı üzvlərinə verilir və hər bir sual xarakterindən, məzmunundan asılı olaraq xüsusi bir cavab tələb edir.

Xüsusi suallar sual əvəzlilikləri ilə başlayır. Onlara sual sözləri deyilir. Məzmunundan asılı olaraq verilən hər xüsusi sualın özünə-məxsus sual sözü vardır.

What? *nə, hansı* mənalарında işlənir, həm cümlənin mübtədasına, həm tamamlığına, həm də təyininə sual vermək üçün işlədilir.

What? sual sözü ilə mübtədaya sual verdikdə o həm cansız məvhumları bildirən əşyalara, həm də canlı məfhumlara — insana aid ola bilər. **What?** sual sözü cansız məvhumlara aid olduqda *nə?*, insanlara aid olduqda *nəçi* mənasını verir və insanın peşə fəaliyyətini müəyyənləşdirməyə xidmət edir, məs.:

What is it?

Bu **nədir?**

What is Ilkin?

İlkin **nəçidir?**

"What" sözü ilə təyinə də sual verilir, məs.:

What colour is your pen?

Sənin/Sizin qələmin(iz)

hansı rəngdədir?

What sual sözü **kind of** söz birləşməsi ilə birləşərək təyinə sual vermək üçün işlədilir və əşyanın növünü, keyfiyyətini müəyyənləşdirir, məs.:

It is a **good** book.

O yaxşı kitabdır.

What kind of book is it?

O necə (nə cür) kitabdır?

Who? sual sözü *kim?* mənasını verir. **Who** sual əvəzliyi ilə mübtədaya sual verilir. **Who** sual əvəzliyi ilə canlı məvhumlara sual verilir:

Who is she? She is Jamila.

Who sual sözü ilə həmçinin şəxsin qohumluq dərəcəsi də müəyyənləşdirilir, məs.:

Who is this girl? She is my sister.

Whose? sual sözü *kimin?* deməkdir. O, əşyanın mənsub olduğu şəxsi müəyyənləşdirmək üçün sual vermək məqsədilə işlədilir, məs.:

Whose son is a student? Kimin oğlu tələbədir?

Whose book is it? Bu kimin kitabıdır?

Whose sister is she? O kimin bacısıdır?

Where? sual sözü *hara?* deməkdir. Bu sual sözü ilə şəxsin, əşyanın yeri müəyyənləşdirilir. **Where?** sual sözü Azərbaycan dilinə *hara? haraya? harada?* sözləri ilə tərcümə olunur, məs.:

Where is the red pen? Qırmızı qələm haradadır?

Xüsusi sual cümlələrinin intonasiyası. Bir qayda olaraq adi danışqda xüsusi suallar düşən tonla tələffüz olunur, məs.:

'What's ↓this? Bu nədir?

'Where's ↓Tom? Tom haradadır?

'Who ↓is he? O kimdir?

§23 İndiki zaman feli sifəti haqqında anlayış (Participle I)

İngilis dilində feli sifətin iki forması vardır: *a) indiki zaman feli sifəti (P.I.); b) keçmiş zaman feli sifəti (P.II).* Adından məlum olduğu kimi feli sifət feldən düzələn sifətdir. Azərbaycan dilində feli sifət düzəltmək üçün fellərin sonuna *-an/-ən, -yan/-yən* şəkilçisini artırmaq lazımdır, məs.:

oxumaq – **oxuyan**

danışmaq – **danışan** və s.

İngilis dilində istisna olmadan bütün fellərin sonuna **-ing** şəkilçisi artırılır, məs.:

to work – **working** işləyən

to read- **reading** oxuyan

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilindəki feli sifətləri düzəldərkən aşağıdakı orfoqrafik (yazı qaydaları) qaydalara əməl olunmalıdır:

1. Əgər felin sonu oxunmayan "e" hərfi ilə bitərsə, "e" hərfi düşür və felin kökünə "-ing" şəkilçisi artırılır, məs.:

to take – **taking** götürən

to write – **writing** yazan

zamana görə (bu haqda gələcək dərslərdə məlumat veriləcəkdir)
dəyişilə bilər, fəli sifət isə heç vaxt dəyişmir, məs:

I **am speaking** English.

We **are speaking** English.

You **are speaking** English.

You **are speaking** English.

He

She

It

} **is speaking** English. They **are speaking** English.

Verilmiş nümunələrdə dediyimiz fikir əyani şəkildə nümayiş etdirilmişdir.

3. İndiki davamedici zamanda (**The Present Continuous Tense Form**) olan cümlələrin sual formalarını əmələ gətirmək üçün:

a) ümumi sual cümlələrində **to be** felinin formaları olan **am, is, are** sözlərini mübtədadan qabağa keçirmək lazımdır, məs:

Am I reading a book now?

Mən kitab oxuyuram mı?

Is she speaking English?

O ingiliscə danışır mı?

Are they going home?

Onlar evə gedirlər mi?

b) xüsusi sual cümlələrində cümlənin əvvəlində sual sözləri gəlir, sonra isə ümumi sual tipi təkrarlanır, məs:

What **am** I reading?

Mən nə oxuyuram?

Who **is** speaking English?

Kim ingiliscə danışır?

Where **are** they going?

Onlar haraya gedirlər?

4. İndiki davamedici zamanda olan cümlələrin inkar formasını əmələ gətirərkən **to be** felinin formaları olan **am, is, are** sözlərindən sonra (**to be** feli ilə **participle I**-in ortasında) "**not**" inkar hissəciyi işlənir, məs.:

I **am not** reading a book.

She **is not** speaking English.

You **are not** going home.

5. İndiki davamedici zaman formasının işlədilməsi

1) İndiki davamedici zaman göz qarşısında baş verən və davam edən hərəkətləri ifadə etmək üçün işlədilir.

She **is reading** a book.

O, kitab oxuyur.

The children **are playing**.

Uşaqlar oynayırlar.

Bu kimi cümlələrdə **"now"** zaman zərfinin işlədilməsi indiki davamedici zamanın mütləq istifadə edilməsinin zəruriliyinə gətirib çıxarır, məs:

He is **playing chess now**. O, indi şahmat oynayır.

2) İndiki davamedici zaman yaxın gələcəyə aid hərəkəti ifadə etmək üçün də işlənir. Belə bir ifadə formasına Azərbaycan dilində də rast gəlmək mümkündür. Müqayisə üçün cümlələrə nəzər salaq:

Sabah mən Tbilisiyə **yola dü-** → Sabah mən Tbilisiyə **yola**
şəcəyəm. **düşürəm.**

Tezliklə imtahanları **qurtara-** → Tezliklə imtahanları **qurta-**
cağam. **rıram.**

Gələn həftə onlar Bakıya **gə-** → Gələn həftə onlar Bakıya
ləcək. **gəlir.**

Göründüyü kimi, zamanların bu cür işlənməsi müxtəlif dillərdə mövcuddur və təkcə ingilis dili üçün səciyyəvi deyildir.

İngilis dilindəki nümunələrə fikir verək:

They are going to the sea **to-** Onlar sabah dənizə **gedir-**
morrow. **lər.**

We are taking an exam in **2** 2 günə (2 gündən sonra)
days. imtahan **veririk.**

Deməli, bütün davamedici zaman formalarında xəbər hərəkət bildirən fellərlə ifadə edilməlidir. Hərəkətin davamı üçün hərəkətin özü lazımdır, Hərəkət olmayan yerdə hərəkətin davamı da olmur. Ona görə də, hiss, həyəcan, əqli qavrayış və s. bildirən fellər davamedici zamanlarda işlənmirlər, məs.:

to want istəmək, to like xoşuna gəlmək, to love sevmək, to wish arzu etmək, to see görmək, to hear eşitmək, to feel hiss etmək, to notice görmək, to know bilmək, to understand başa düşmək, to remember xatırlamaq, to recognize tanımaq, to forget yaddan çıxarmaq, to seem elə görünmək, to be olmaq.

Qeyd: **to live yaşamaq** feli davamedici zamanda işlənmir, çünki yaşamaq elə **davamlı ömür sürmək** deməkdir. Əgər **"to live"** feli indiki davamedici zamanda olarsa, o, **"yaşamaq"** deyil, **"qalmaq"** mənasında işlənir, məs.:

I am **living** in Hotel Mən "Metropol" mehmanxa-
"Metropol". nasında qalıram.

TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözlərdə neçə hərf və neçə səs olduğunu müəyyən edin.
white, girl, one, home, whip, under

II. Aşağıdakı sözləri oxuyun və onların hansı qaydalara görə bu şəkildə oxunmalarını izah edin.

a) lunch, pinch, cat, rice, will, chest, fate, frost, lick, sly, pace, bunch, rib, from, luck, cry, chat, shy, chill, sky, sale, rose, spine, spider, vine, till, sniff, maze, pan, reader;

b) why, want, wash, was, watch, watt, whale, wharf, wheat, ward, when, whether, which, whiff, whip, warn, whole, warp, term, first, bird, third, stern, third, turn, Byrd, fur, curl, serf, curb, herb, serve.

III. Mətni köçürün və oradakı sözlərinin altından xətt çəkin.

IV. Aşağıdakı sözləri transkripsiyada yazın.

sit down, girl, copy out, repeat, eight, colour, schoolgirl, exercise book, what, spoon, round.

V. Lazım gələn yerlərdə müvafiq artıqlı işlədin.

1. Please open that book at page ... two and readText five.
2. Please give me ... apple. 3. This is ...text.text is long. 4. Baku is ... fine city. 5. Billy is ... good boy. 6. This is ... black tie and that's ... white tie. Please give me ... white tie, not ... black tie. 7. Tom is ... good boy. 8. This is ... exercise book. It's ... white exercise-book. ... exercise-book is on ... table. 9. I'm ... doctor. I'm at ... home now. This is my ... room. ... room is large and clean.

VI. Nöqtələrin yerinə müvafiq sözünü və ya zərf qoyun, cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. Don't give me your exercise book. Please put it ... the table.
2. Open your books ... page eight, please. 3. Please take that red pen ... that boy. 4. Please take that book ... the table, Jane, open it please ... page five and read note five. 5. Don't copy ... Text Seven now, do it ... home. 6. Please take that thick book ... the table. 7. Please put your exercise book ... your bag. 8. The black pen is ... the exercise-book and the brown pen is ... that book. 9. Fred is ... home now. 10. Please go ... that table, Jack, and sit

VII. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. She is opening the exercise book. 2. They are looking at me. 3. I am taking the book off the table. 4. He is reading a book now. 5. You are going out. 6. They are coming in.

VIII. Aşağıdakı cümlələri inkar formasında deyın.

1. Please put that cup on this table. 2. Read note one at home, please. 3. Copy out this text, please. 4. Open your book, please. 5. Look at the blackboard, please. 6. Please close the book now. 7. Please give it to your friend. 8. Please close the door.

IX. Aşağıdakı cümlələrə "What are you doing at the moment?" sualı verərək onlara indiki davamedici zamanda cavab verin.

1. Please read the word "colour". 2. Please go to your table now. 3. Please sit down. 4. Please take your book. 5. Please open it. 6. Please read text seven. 7. Please close the book now. 8. Please give it to your friend. 9. Please put the exercise-book on the table. 10. Please take it off the table. 11. Please go to the blackboard. 12. Please look at the blackboard.

X. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə sual verin.

1. This is **an exercise-book**. 2. They are **teachers**. 3. Jane is a **doctor**. 4. She is a **student**. 5. Those are **notes**. 6. We are **students**. 7. Tom is a **schoolboy**. 8. This cup is **yellow**. 9. Kate is a **teacher**. 10. That pencil is **red**.

XI. Aşağıdakı suallara cavab verin.

- a) 1. What's your sister?
2. What are your friends?
3. What colour is that pencil?
4. What's this?
5. What's that?
6. What are these?
7. What colour is the exercise-book?
8. What colour is that pencil?
- b) 1. Are they looking at me?
2. Who are they looking at?
3. What's your friend doing?
4. What are you doing?
5. Are you opening or closing the book?

6. Are you reading now?
7. What are you reading?
8. Is he reading now?

- c)
1. Is that page one or page two?
 2. Is this a text or an exercise-book?
 3. Are those doors yellow?
 4. Is that cup white?
 5. Are you a schoolboy?
 6. Is your sister a doctor?
 7. Are those girls your friends?
 8. Are they teachers or students?

XII. Aşağıdakı fellərin indiki zaman feli sifət formasını (Participle I) düzəldin.

to go, to open, to close, to put, to copy out, to sit, to do, to come, to meet, to tell, to find, to send, to give, to take, to read, to look.

XIII. Aşağıdakı feli sifətləri ingilis dilinə tərcümə edin.

baxan, göndərən, bağlayan, götürən, verən, oxuyan, danışan, köçürən, oturan, bayıra çıxan, edən, gedən, açan

XIV. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

a) 1. Zəhmət olmasa, bu karandşa baxın. Bu karandşa nə rəngdədir? –O, qırmızıdır. 2. Bu dəftər nə rəngdədir? –O, sarıdır. 3. Bu sizin dəftərinizdir? - Xeyr, o onun (qadının) dəftəridir. 4. Zəhmət olmasa, kitablarmızı örtməyin, birinci mətni oxuyun. 5.Qeyd ikini evdə oxuyun. Bunu indi etməyin. 6. Bu ağ fincanı stoldan götürməyin. Zəhmət olmasa, o sarı fincanı götürün. 7. Zəhmət olmasa, əyləşin. Mətni köçürün. 8. O nəçidir? –O müəllimdir. 9.Sənin bacın nəçidir? –O, tələbədir. 10 Bu qız kimdir? –O, məktəblidir. Onun adı Cəmilədir. 11. Cəmil, lövhəyə get. Mənə öz dəftərini vermə. Kitabı aç və birinci dərsi oxu. Sağ ol. Sənə "yaxşı" qiymət yazıram (sənin qiymətin dördüdür). 12. Mətn ikini və üçü evdə köçürün. 13. İndi dəftərini mənə ver. Öz yerinə get və əyləş.

b) 1. Sənin dostun indi nə edir? –O, evdə kitab oxuyur. 2. Sınıf-dən bayıra çıxma. Zəhmət olmasa, qapım bağla. 3. Bax, İlkin və Kənan stolun arxasında otururlar. Onlar nə edirlər? –Onlar səkkizinci mətni köçürürlər. 4. Lövhəyə bax və mətni köçür. Siz indi nə edirsiniz? – Biz mətni köçürürük.

IX Dərs

Səslər [iə, eə, uə]

Səs birləşmələri [aiə, auə, wə:]

Hərflər birləşmələri

wor
eer
air
ire
our

Əsas və ikinci dərəcəli vuru

Q r a m m a t i k a

Yiyəlik əvəzlilikləri (§25, səh.100)

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

[iə] **saiti**. Bu sait diftonqdur. Diftonqun nüvəsi [i] səsi, onun sürüşkən elementi isə neytral sait olan [ə]-dir. Lakin bu neytral səsdə [ʌ] çaları bir qədər üstünlük təşkil edir.

[eə] **saiti** diftonqdur. Bu diftonqun nüvəsi olan [e] Azərbaycan dilindəki [e] səsinə müvafiq olaraq tələffüz olunur. Bu diftonqun sürüşkən elementi birinci diftonqda olduğu kimi yenə də [ə] neytral səsidir və bir qədər bu səsin [ʌ] çalarını özündə əks etdirir.

[uə] **diftonqu**. Diftonqun nüvəsi [u] səsidir və onun [ʌ] çaları olan [ə] neytral səsi – II elementi vardır.

[aiə] və [auə] **səs birləşmələri**. Bu kimi birləşmələr üç səsin birləşməsindən ibarət olduğuna görə onlara triftonq deyilir. Bu səs birləşmələri [ai] və [au] diftonqlarıdır və onlara [ə] neytral sait qoşulmuşdur. Bu səslər ayrı-ayrı keyfiyyətə malik səslər olmasına baxmayaraq, heç də həmişə tam keyfiyyətlə tələffüz olunmur. Diqqət yetirmək lazımdır ki, [aiə] diftonqundakı [i] elementi [j] kimi [auə] triftonqunun orta elementi isə [w] səsinə keçməsinlər.

[wə:] **səs birləşməsi**. Bu səsi tələffüz edərkən fikir vermək lazımdır ki, [w] səsi yumşalaraq [v] səsinə keçməsin və eyni zamanda [ə:] səsi Azərbaycan dilindəki [e] səsinə və ya [o] səsinə keçməsin.

Səs müəyyənləşdirici tapşırıqlar

ə	ɛə	uə	aiə	auə	wə:
diə	bɛə	ʃuə	baiə	auə	wə:
niə	wɛə	muə	faiə	pauə	wə:k
hiə	pri'pɛə	puə	flaiə	flauə	wə:d
		kjuəd	faiəd	sauə	wə:ld

Əsas və ikinci dərəcəli vurğu. İngilis dilindəki çoxhecalı sözlər üçün bir qayda olaraq iki vurğudan istifadə olunur: əsas və ikinci dərəcəli vurğudan. Adətən ikinci dərəcəli vurğu əsas vurğudan bir vurğusuz heca ilə ayrılır. İkinci dərəcəli vurğu vurğulu hecanın altında [.] işarə ilə qeyd edilir, məs.

engineer [ˌendʒi 'niə]

OXU QAYDALARI

1. **IV tip oxu qaydası.** Bu qaydaya sait+r+sait birləşməsinin oxunuş qaydası daxil edilir. Bu oxunuş qaydasına görə saitlər iki cür oxunur.

a) "a" hərfi [ɛə] diftonqu kimi oxunur, məs:

Mary [ˈmɛəri] Meri [ad]

parent [ˈpɛərənt] valideyn

b) "e" hərfi [iə] diftonqu kimi oxunur, məs:

here [hiə] bura, buraya, burada

Aşağıdakı müstəsna halları yadda saxla:

there [ðɛə] ora, oraya, orada

where [wɛə] hara, haraya, harada

c) "i" və "y" hərfləri [aiə] triftonqu kimi oxunur, məs:

fire [faɪə] ocaq, alov

tyre [taɪə] şin

ç) "o" hərfi [ɔ:] səsini verir, məs:

more [mɔ:] daha çox

sore [sɔ:] ağrı

- d) "u" hərfi bir qisim sözlərdə [juə] kimi oxunur, məs:
 during [ˈdjuəriŋ] ərzində, müddətində
 cure [kjuə] sağaltmaq
 pure [pjue] saf

**IV tip oxunuş qaydasını (sait+r+sait)
 əks etdirən cədvəl**

Hərflər Oxu növü	a	o	e	i	y	u
IV	[ɛə] Mary Meri	[ɔ:] more daha çox	[ɪə] here bura, buraya	[aɪə] fire ocaq		[juə] tyre şin during müddətində ərzində

2. **eer** hərf birləşməsi [ɪə] kimi oxunur:
 engineer [ˌendʒiˈniə] mühəndis
3. **air** hərf birləşməsi [ɛə] kimi oxunur, məs:
 chair [tʃɛə] stul
 pair [peə] cüt
4. **our** hərf birləşməsi [auə] kimi oxunur, məs:
 our [auə] bizim
 sour [sauə] turş
5. **wor** hərf birləşməsi samit səsin qarşısında [wə:] kimi oxunur,
 məs:
 work [wə:k] iş
 word [wə:d] söz

Tələffüz qaydaları

[ɪə]	[ɛə]	[juə]	[aɪə]
47. deer here engineer	48. air – care pair - Mary fair - parents	49. cure pure during	50. fire mire tired

[auə]	[wə:]	[wə: -wɔ:-wou]
51. our	52. work	53. were – war – woe
sour	word	word – ward – wove
flour	world	work – warm – woke
	worker	worm – warm – won't

TEXT NINE

'Where ↓is he? 'Who's this ↓girl?
His 'wife, ↓there, ↓too. It's, ↓their flat.

My 'name's Be↓lov. I'm an .engi↓neer. My 'wife's ↓not an engineer. She's a ↓factory worker. Our 'son's a ↓schoolboy. He's a pupil.

'Mary and 'Kate are ↓friends. Their 'sons are 'friends, ↓too.

"'Who's your ↓friend?" "My 'friend's ↓Jack. "He is an .engi-
↓neer".

"'Is he ↑here now?" "↓No, he ↓isn't".

"'Where ↓is he?" He's in ↓Kiev". "His 'wife's 'there, ↓too."

"'What are they ↓doing there?" "They're 'visiting their ↓friends".

"'Whose ↓flat's this?" "It's ↓their flat".

"'Who's 'this ↓girl?" "She's my ↓sister."

"'What's her ↓name?" "Her 'name's ↓Mary".

"'What ↓is she?". "She's a ↓schoolgirl".

"'What 'kind of ↓pupil is she?" "She's a ↓good pupil".²

That's ↑right!

–Düzdür! Doğrudur!

"What's your name?"

–Sənin/Sizin adın/adınız nədir?

"Mary Smith."

–Meri Smit.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. What's her name? *Onun adı nədir? Onun soyadı nədir?* Bu sualla həm ad, həm də familiya soruşulur.

2. "What kind of pupil is she?" "She's a good pupil" *O necə şagirdidir? (O nə cür şagirdidir?) – O, yaxşı şagirdidir (O, yaxşı oxuyur).* What kind of sualsözləri ilə o vaxt verilir ki, bu suallarla

keyfiyyət dərəcəsi soruşulur. **What+** isim ilə isə o vaxt sual verilir ki, sadəcə əşyanın adı müəyyən edilir.

"What kind of city is Shaki?	–"It's a good city".
Şəki nə cür (necə) şəhərdir?	–O, yaxşı şəhərdir.
"What city is this?"	–"It's Minsk".
Bu hansı şəhərdir?	–Bu, Minsk şəhəridir

İŞLƏK SÖZLƏR

an engineer [ˌendʒɪˈniə] mühəndis	a son [əˈsʌn] oğul
a wife (pl.wives) arvad	a pupil [əˈpjuːpl] şagird
a factory zavod, fabrik	their [ðeə] onların (yiyəlik əvəzliyi)
a worker fəhlə, işçi	there ora, oraya, orada
a factory worker zavod fəhləsi	to visit [ˈvɪzɪt] getmək, baş çəkmək
our bizim (yiyəlik əvəzliyi)	whose [huːz] kimin
who [huː] kim	kind növ
here bura, buraya, burada	what kind of ... [ˈwɒt kaɪnd əv] nə cür, necə
where [weə] hara, haraya, harada	

Yadda saxlayın

<i>Tək halda</i>	<i>Cəm halda</i>
wife [waɪf] arvad	wives [waɪvz] arvadlar
leaf [liːf] yarpaq	leaves [liːvz] yarpaqlar

XÜSUSİ İSİM

Mary [ˈmeəri] Meri

IX dərsin qrammatikası

§25. Yiyəlik əvəzlilikləri

Yiyəlik əvəzlilikləri, adından məlum olduğu kimi, əşyanın sahibini (yiyəsini) bildirən isimləri əvəz etmək üçün işlədilir. Məs.: "**Vahidin**" sözü əvəzinə "**onun**" sözü işlənir və "**Vahidin**" ismini əvəz edilir. "**Vahidin**" sözü yiyəlik halda olduğuna görə "**onun**" əvəzliyi də yiyəlik halda olur və ona görə də "**onun**" sözünə yiyəlik əvəzliyi deyilir. Yiyəlik əvəzlilikləri bütün şəxslərə aiddir. Ona görə də ingilis dilində də hər şəxsə aid onun özünün yiyəlik halı

vardır. Onlar Azərbaycan dilindən fərqli olaraq şəxs əvəzliliklərindən köklü dərəcədə fərqlənirlər və onları əzbər öyrənmək lazımdır.

Şəxs əvəzlilikləri (adlıq halda)	Yiyəlik əvəzlilikləri
I mən you sən /siz he o (<i>kişi cinsi üçün</i>) she o (<i>qadın cinsi üçün</i>) it o (<i>cəmsiz əşya</i>) we biz you siz they onlar	my [mai] mənim your [jɔ:, jɒ] sən / sizin his [hiz] onun (<i>kişi cinsi üçün</i>) her [hə:, hə, hə:r, hər] onun (<i>qadın cinsi üçün</i>) its [its] onun (<i>cəmsiz əşya</i>) our [auə] bizim your [jɔ:, jɒ, jɔ:r, jər] sizin their [ðeə] onların

Yiyəlik əvəzlilikləri bir qayda olaraq isimlərin qarşısında gəlir və onları təyin edir. Ona görə də onlar cümlədə əsasən təyin funksiyasını yerinə yetirirlər, məs:

This is **my** bag.

That is **his** pen.

Please give me **your** pen.

Bu **mənim** çantamdır.

O, **onun** qələmidir.

Zəhmət olmasa, qələmini(**zi**)
mənə ver(in).

İsimlərin qarşısında yiyəlik əvəzlilikləri işləndiyi halda artıq isim müəyyən hesab olunur. Onu müəyyən edən elə yiyəlik əvəzlilikləridir. Ona görə də ismin qarşısında yiyəlik əvəzliyi varsa həmin ismin qarşısında heç bir artikl işlənməməlidir.

Yiyəlik əvəzliyi ayrı-ayrı şəxs əvəzliliklərindən əmələ gələrək həmin şəxslərin yiyəlik halda olan şəxs mənaları verməklə "**öz**" mənasını da kəsb edir. Bu o zaman baş verir ki, cümlənin adlıq halda olan şəxsi ilə onun yiyəlik halında olan şəxs əvəzliyi eyni şəxsə aid olsunlar, məs:

I take **my** book.

You write **your** exercise.

She is in **her** room.

Mən **öz kitabımı** götürürəm.

Sən/Siz **öz tapşırığını/tapşırığınızı** yazırsan/yazırsınız

O (qız) **öz otağında**dır.

Adlıq halda olan əvəzliliklə yiyəlik halda olan əvəzlik eyni cümlə daxilində müxtəlif şəxslərə aid olduqda, yiyəlik əvəzlilikləri "öz" mənasını vermir:

I take **his** book.

Mən onun **kitabını** götürürəm.

You write **your** exercise.

Sən/Siz **öz** tapşırığımı(zı) yazırsan/yazırsınız.

She is in **my** room.

O, **mənim** otağımdadır.

Yiyəlik əvəzliyinin cümlədə yeri. Bir qayda olaraq cümlədə isim harada gəlirsə, yiyəlik əvəzliyi də onun qarşısında işlənir. Məs: It is **your pen**. These are **my pens**. Lakin ismin qabağında hər hansı bir və ya iki digər təyinedici söz işlənirsə, onda yiyəlik əvəzliyi öz yerini həmin təyinedici sözə (sözlərə) verir və özünü onların qarşısına keçir, məs:

This is **your tie**.

Bu, sənin qalstukundur.

This is **your red tie**.

Bu, sənin qırmızı qalstukundur.

This is **your new, red tie**.

Bu, sənin təzə qırmızı qalstukundur.

Analoji vəziyyət Azərbaycan dilində də baş verir və bunu verilmiş cümlələrin tərcüməsi də bir daha sübut edir.

TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri transkripsiyada yazın, orada neçə hərf və neçə səs olduğunu müəyyən edin.

wife, worker, engineer, pure, son, point, their, who, sound, share, here, there

II. Mətni köçürün və [auə], [aə] səs birləşmələri olan sözləri müəyyənləşdirin.

III. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və səslərin nə səbəbdən bu şəkildə oxunuşunu izah edin.

a) plain, Spain, faint, care, fare, mare, stare, bare, rare, leer, beer, peer, veer, team, fee, wee, bee, feel; air, hair, stair, pair; our, flour, sour, pure, cure, during; world, worm, worship, word, worthy; fire, mire, tire, shire; here, mere;

b) Peter, pet, pert; fate, fat, far, fare; style, gyps, Byrd, tyre; bone, lot, form, store; file, fill, first, tired; tube, tub, turn, cure, bone

IV. Nöqtələrin yerinə müvafiq artikl qoyun.

1. "Where is ... yellow tie?" "It's on ... bed". 2. I'm ... engineer.
3. "Where is ... white exercise-book?" "It's on ... table" 4. Where is your friend?" "He's in ... room" 5. Jane is ... factory worker, and Ben is ... engineer. Jack is ... engineer, too. 6. Ben and Jack are ... friends. They are ... good friends. 7. Peter is ... pupil. He's ... good pupil. 8. Mary is ... doctor. Her friend Kate is ... doctor, too. 9. Moscow is ... city. 10. "Bobby is ... baby. Whose son is he?" "He's their son". 11. Open your books at ... page ten and read ... text nine please.

V. Nöqtələrin yerinə sözləri yazın.

1. Please go ... the room. 2. "Where's the red pencil? Is it ... the bag? "No, it's not ... the bag. It's ... the table". 3. Please go ... the table, Bob, and sit 4. What page is he opening his book ...? 5. "Where's Jack?" "He's ... the blackboard, He is looking ... it. 6. I'm ... the blackboard. 7. Please don't go ... there. 7. Are you putting that cup ... the table? I'm putting it ... here. 8. Whose exercise-books are ... the table? 9. Is she putting the spoons ... those white cups.

VI. Aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Is he a pupil?	14. What kind of pupil is he?
2. Are we students?	15. Is he a painter?
3. What are they?	16. What kind of room's this?
4. What are you doing?	17. What kind of pencil's this?
5. Am I opening the book or am I closing it?	18. What kind of pen's that?
6. Is your name Vugar?	19. What are you doing?
7. What's your name?	20. Is Ilkin putting his exercise-book on the table?
8. Are you a teacher or an engineer?	21. Who's your friend?
9. Is your wife an engineer, too?	22. Who's this man?
10. Is she a doctor or a teacher?	23. Are these men factory workers or engineers?
11. What's Samra?	24. Who's this girl?
12. What's her friend?	25. Where are our books?
13. Is your son a schoolboy?	26. Whose books are these?

VII. Nöqtələrin yerinə yiyəlik əvəzliliklərini yazın.

1. Please give me ... exercise book. 2. We're engineers. ... friends are engineers too. 3. "What are ... names? "... name's Nick and ... name's Jack". 4. I'm a worker. ... name's Javadov. 5. Mammad is a schoolboy. He's a pupil. ... marks are good. 6. Nargiz and Leyla are engineers. ... sons are students.

VIII. Aşağıdakı cümlələrdəki qara hərflərlə yazılmış sözlərə sual verin.

1. The match is **on the table**. (1) 2. The matches are **on the table** (1). 3. **Her name's** Mary (2). 4. **Bess** is a good pupil (2). 5. **My friend** is a teacher. (3). 5. This is **a map**. (1). 6. It's a good map. (1). 6. That's **a nice cup** (2). 7. It's **his cap** (1).

IX. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Mənim bacım indi Kiyevdədir. Onun oğlu da indi oradadır. 2. Araz və Nigar indi Kiyevdədir? – Bəli, onlar Kiyevdədir, öz dostlarına baş çəkməyə gediblər. 3. Bu qız kimdir? – Bu qız mənim bacımdır. Onun adı Cəmilədir. O, müəllimdir. 4. Sizin oğlunuz mühəndisdir, yoxsa həkim? – O, həkimdir. 5. Sizin dostunuz kimdir? – Mənim dostum Condur. – O, nəçidir? – O, mühəndisdir. 6. Sizin müəlliminiz haradadır? – O buradadır. 7. – Bu hansı otaqdır? – Bu, böyük bir otaqdır. 8. Sizin bacılarınız haradadır? – Onlar evdədir. 9. Bu oğlan kimdir? – O mənim oğlumdur. 10. – Sizin bacınız nəçidir? O, həkimdir, yoxsa müəllim? – O, müəllimdir. 11. Bu kişi kimdir? – Bu kişi nəçidir? – Onun adı nədir? 12. – Bizim mənzilimiz təmiz və böyükdür. Sizin evinizin qapısı nə rəngdədir? – O, ağ rəngdədir. 13. Bu kimin mənzilidir? – Bu, onların mənzilidir. 14. Bu kimin kitabıdır? – Bu bizim kitabımızdır. 15. Sizin kitabınız nə rəngdədir? – O, ağ rəngdədir (Bizim kitabımız ağdır).

X Dərs

Hərflər **Q q Q, q** [kju:]

Səs birləşmələri [tw, kw]

Hərflər birləşmələri

$\left\{ \begin{array}{l} al, \\ wr, ew, \\ igh \end{array} \right.$

Q r a m m a t i k a

"Of" sözünü ilə isimlərin yiyəlik halını lüzəlməsi (§26, s.108)

SƏSLƏRİN TƏSNİFATI

[t] və [k] samitlərinin [w] samiti ilə birləşməsi. [tw] və [kw] səs birləşmələrini daha düzgün oxumaq üçün [t] və [k] səslərinin tələffüzü ilə eyni zamanda dodaqları dairələşdirərək ara vermədən [w] səsinin tələffüzünə keçmək vacib şərtdir.

[ŋ] səsinin saitlərin arasında oxunuşu. Sait səs birləşmələrində [ŋ] səsinə tələffüz edərkən fikir vermək lazımdır ki, [ŋ] səsinin sonunda [g] səsi eşidilməsin, məs.: singer ['siŋə].

Səsləri müəyyənləşdirici tapşırıq

tw	kw	ŋ	ŋg
twais twelv 'twenti	kwait kwik 'kwestʃn.	'mi:tiŋiz 'si:liŋiz 'siŋiŋ	'iŋgliʃ 'ləŋɡwidʒ 'æŋɡri

OXU QAYDASI

1. **Q q** [kju:] hərfi həmişə "u" hərfi ilə birləşmə şəklində – *qu* işlənir və [kw] kimi oxunur, məs:

quick [kwik] cəld

quite [kwait] tamamilə

2. **al** hərf birləşməsi [ɔ:] kimi oxunur və ondan sonra yalnız "l" və "k" hərfləri gəlir, məs:

all [ɔ:l] hamı, bütün
tall [tɔ:l] hündür
chalk [tʃɔ:k] təbaşir
talk [tɔ:k] söhbət

3. **ew** hərf birləşməsi 2 cür oxunur:

a) bu hərf birləşməsi "r" hərfindən sonra gələrsə, [u:] kimi oxunur, məs:

grew [gru:] böyüdü, yetişdi
threw [θru:] atdı
crew [kru:] heyət

b) qalan hallarda [ju:] kimi oxunur, məs:

new [nju:] təzə, yeni
few [fju:] az
dew [dju:] şəh

4. "w" hərfi "r" hərfi ilə birləşmə şəklində işləndikdə və sözlərin əvvəlində gəldikdə oxunmur, məs:

write [rait] yazmaq
wrong [rɒŋ] səhv
wrist [rist] bilək

5. **igh** hərf birləşməsi [aɪ] kimi tələffüz edilir, məs:

light [lait] işıq
fight [fait] döyüş
might [mait] güc

TEXT TEN

We're at a ↘lesson.	The 'walls in our ↘classroom
We're at the ↘table.	a 'piece of ↘chalk
The 'ceiling's ↘white.	an 'English ↘newspaper

We're at a ↘lesson now¹. This is our ↘classroom. It's ↗small, / but it's 'light and ↘clean. The 'walls in our ↗classroom are ↘blue. The 'floor's ↘brown. The 'ceiling's ↘white. The 'door and the 'windows are 'white, ↘too. We're 'sitting at the ↘table. It's ↘brown. The 'chairs are 'brown, ↘too.

"Please 'come ʌhere, Jack². 'Don't 'take your ʌbook. 'Take a 'piece of ʌchalk / and 'write the 'new 'English ʌwords / on the ʌblackboard, please. ʌThank you. 'Write 'four 'questions at ʌhome, please.

"What's ʌthis?" "It's a ʌnewspaper"

"What ʌkind of newspaper is it?" "It's an ʌEnglish newspaper."

"Where ʌare you?" "We're at a ʌlesson".

"What are you ʌdoing?" "We're ʌwriting".

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. We are at a lesson now. Biz indi dərsləyik. Buradakı at sözlünü *harada?* sualına cavab olur.

2. Please, come here. Zəhmət olmasa, buraya gəl cümləsində to come feli *gəl* mənasında işlənir. Onun əks mənası – *get* dedikdə go felindən istifadə olunur.

Please, come here.

Zəhmət olmasa buraya gəl.

Please, go there.

Zəhmət olmasa oraya get.

İŞLƏK SÖZLƏR

a lesson [ə'lesn] dərslər

a classroom [ə kla:sru:m] sinif otağı

small kiçik

but [bʌt, bət] amma, lakin

light işıqlı

a wall divar

blue [blu:] mavi

a floor döşəmə

a ceiling [ə'si:liŋ] tavan

a window pəncərə

a chair stul

to come [tə 'kʌm] gəlmək

a piece [ə 'pi:s] parça, tikə

chalk [tʃɔ:k] təbaşir

to write yazmaq

new yeni

English ingilis dili

a word söz

four [fɔ:] dörd

a question [ə 'kwestʃən] sual

a newspaper [ə'nju:speipə'] qəzet

Birdən ona qədər miqdar sayları

ʌone, ʌtwo, ʌthree, ʌfour, ʌfive, ʌsix, ʌseven, ʌeight,
ʌnine, ʌten.

X dərslərin qrammatikası

§26. *Of* sözünü ilə isimlərin yiyəlik halının əmələ gəlməsi

Əvvəlki dərslərdə qeyd edildiyi kimi ingilis dilində isimlərin iki halı vardır: adlıq və yiyəlik hal. Yiyəlik mənası həm sintetik yolla (şəkilçi artırmaq yolu ilə), həm də analitik yolla (sözün qarşısında sözünü işlədilməsi yolu ilə) düzəlir. İngilis dilində *of* [ɒv, əv] sözünü ilə düzələn yiyəlik hal, əsasən, cənsiz məvhumları bildirən isimlərin yiyəlik halını düzəltmək üçün işlədilir. Adətən bu cür yiyəlik hal Azərbaycan dilindəki III növ təyini söz birləşmələri şəklində ifadə olunur, məs: *otağın qapısı*. İngilis dilində *of* sözünü ilə yiyəlik hal əmələ gətirərkən *of* sözünü Azərbaycan dilindəki yiyəlik halı ifadə edən sözün qarşısında işlənir məs:

kitabın – *of* the book.

şəhərin – *of* the city.

Yadda saxlamaq lazımdır ki, Azərbaycan dilindəki III növ təyini söz birləşməsinin II tərəfi ingilis dilində I tərəfdə, yəni Azərbaycan dilindəki mövqenin tərsinə həyata keçirilir, məs.:

kitabın səhifəsi – the *səhifə* of the *kitab* = the **page** of the **book**;

şəhərin küçəsi – the *küçə* of the *şəhər* = **the street** of the **city**.

şəklində əmələ gəlir. Bunu bu şəkildə qabarıq qeyd etməkdə məqsəd ondan ibarətdir ki, ingilis dili öyrənənlər söz sırasını düzgün dərk edərək səhvə yol verməsinlər.

Qeyd 1: İngilis dilində konkret əşyaları bildirən isimlərin *of* sözünü ilə yiyəlik halı düzələrkən hər iki tərəfdəki ismin qarşısında müəyyən artikl (**the**) işlənir.

the **page** of the **book** kitabın səhifəsi

the **door** of the **room** otağın qapısı

Bununla belə, əgər yiyəlik halda olan söz mücərrəd anlayışı ifadə edərsə, həmin ismin qarşısında, yəni ikinci tərəfdə heç bir artikl işlədilmir, məs.:

the **power** of imagination təxəyyülün gücü

the **pleasure** of life həyatın ləzzəti

Qeyd 2: Yiyəlik halda olan bu tipli ismi birləşmələrdə II tərəfdəki yiyəlik halda olan söz yer, məkan və istiqamət bildirən mənalarda işlənərsə, onda yiyəlik halı bildirən *of* sözünü-

nün əvəzinə yer və istiqamət bildiren sözləri işləmə birlər.

the walls <i>of</i> the room	otağın divarları
the walls <i>in</i> the room	otaqdakı divarlar
the books <i>from</i> the library	kitabxanadan kitablar

TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri sıra ilə hərflərlə deyın, həmin sözləri transkripsiyada yazın və onların hər birində neçə hərf və neçə səs olduğunu müəyyənləşdirin.

ceiling, window, chair, piece, chalk, word, eight, come, blue, light, colour, question.

II. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və onların hansı qaydalara görə bu şəkildə oxunmasını izah edin.

a) chalk, walk, talk, shalk, calk; new, few, stew, pew, dew, pewter, news, write, wrest, wrung, wrist, wring, wreck, wrap, wry, wrong; English, angry, angle; high, nigh, right, night, bright, might, light, fight; quite, quick, quest, quiz, pure, quits; small, fall, tall, call, all;

b) pond, lard, mule, sheep, meek, reel, bloom, butter, rice, happy, ugly, rude, pony, sack, sink, mill, lad, darn, fuss, hobby, got, heat, pine, fly, cube, sly, teach, seep, pep, close, clock, send, stove, shelf, cock, made, sad, tape, tone, sand, plate, mean, fun, bud, party, fume, peg, laid, gent, bay, peck, tube, skin, far, single, hard, term, bird, skirt, thirsty, icy, free.

III. Mətni köçürün və işarə əvəzliliklərinin altından xətt çəkin

IV. Lazımı yerlərdə müvafiq artıql işlədn.

1. Are you writing ... new words? 2. Is he giving you ... piece of ... chalk? 3. Where's ... chalk? 4. Where's ... room six? ... exercise-book is on ... table. 6. What colour is ... floor in your room? 7. Write ... question on ... blackboard, please. 8. Please open ... window. 9. Please close ... door.

V. Nöqtələrin yerinə müvafiq yiyəlik əvəzliliklərini yazın.

1. This man is an engineer ... name's Nijat. 2. We're students. This is... classroom. The door in ... classroom is white. 3. I am at home now. ... room is small, but it is light and clean. These are ... sisters. ... names are Zeynab and Sona. 4. Open ... books, please. 5. Sit down Hamid, ... mark is "good". 6. Is she a teacher? Are these boys and girls ... pupils?

VI. Nöqtələrin yerinə lazım gələn sözləri və ya zərf yazın.

1. We're going ... the classroom. 2. The blackboard is ... the wall ... our classroom. 3. Please put these matches ... your bag. 4. Please open that book ... page eight. 5. They're looking ... the boys. 6. The walls ... the rooms ... my flat are yellow and blue. 7. Take a piece ... chalk ... the table and write these words please. 8. Who's writing the new words ... the blackboard? 9. Please come ... the room.

VII. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. Karimov is our teacher (3). 2. Shahriyar is sitting at the window (3). 3. It is an English newspaper (2). 4. It is our classroom (2). 5. It's a light room (1). 6. The walls in my room are yellow (3). 7. This cup is white (1). 8. They are new ties (1). 9. The table is at the window (1). 10. The chairs are at the table (1).

VIII. Suallara cavab verin:

1. What colour are the walls in this classroom?	8. Where is the blackboard?
2. What colour is the floor (ceiling, door)?	9. What colour is it?
3. Is this a classroom?	10. Where's the piece of chalk?
4. What kind of classroom is this?	11. Where is your friend sitting?
5. Is it large or small?	12. Is Nigar at the blackboard or at her table?
6. Where are you?	13. Is your bag new?
7. Are you at a lesson or at home?	14. What is she doing there?
	15. Where are you looking at?

IX. İngilis dilinə tərcümə edin.

a) sözlərinin istifadəsinə fikir verin.

V dərsin sözləri, yeni mətnin sözləri, o kitabın səhifəsi, üç parça təbəşir, o çantanın rəngi, bu otağın tavanı, bizim evin pəncərələri.

b) əmr cümlələrinin işlənməsinə fikir verərək cümlələri tərcümə edin.

1. III dərsi köçürməyin, IV dərsi köçürün. 2. Zəhmət olmasa, əyləşin. 3. Oraya getməyin. 4. Bunu indi etməyin. Bu sözləri indi yazmayın, zəhmət olmasa, onu evdə edin. 5. Zəhmət olmasa, buraya gəlin. 6. Zəhmət olmasa, indi getməyin. 7. O kitabları Əliyə göndərməyin. O təzə kitabları Aydınə göndərin. 8. O mühəndisləri burada qarşılayın. 9. Mənə qara qələm vermə, zəhmət olmasa, qırmızı qələm ver. 10. Bu dərsi sinifdə oxuma, onu evdə oxu. 11. Mənim dəftərimi götürmə, o təmiz dəftəri götür. 12. Sualları və sözləri dəftərinizə yazın və lövhəyə baxmayın. 13. Kitablarınızı açın və dəftərlərinizi çantaya qoyun. 14. Çantanızı stolun üstünə qoymayın.

c) dərsin işlək sözlərini işlədərək tərcümə edin.

1. Zəhmət olmasa, təbəşir götürün və sualınızı lövhədə yazın. 2. Onun dəftəri nə rəngdədir? –Mavidir. 3. Siz təzə kitab oxuyursunuzmu? 4. Mən sizə dörd yeni karandaş verirəm. 5. Bu tələbələr indi nə edirlər? - Onlar yeni sözləri yazırlar. 6. Bu bizim sinfimizdir. Sizin sinfinizin divarları nə rəngdədir? –Onlar sarıdır. –Sizin sinif otağınız kiçikdir, yoxsa böyük? –O, kiçikdir, lakin işıqlıdır. 7. Tavan nə rəngdədir? – O, ağdır. – Döşəmə nə rəngdədir? – O, qəhvəyidir. 8. Sizin stolunuz haradadır? – O, pəncərənin yanında. 9. O, indi sualları oxuyur.

İngilis əlifbası

Çap hərfi	Əl yazması	Hərfin adı	Çap hərfi	Əl yazması	Hərfin adı
A a	<i>A a</i>	[ei:]	N n	<i>N n</i>	[en]
B b	<i>B b</i>	[bi:]	O o	<i>O o</i>	[ou]
C c	<i>C c</i>	[si:]	P p	<i>P p</i>	[pi:]
D d	<i>D d</i>	[di:]	Q q	<i>Q q</i>	[kju:]
E e	<i>E e</i>	[i:]	R r	<i>R r</i>	[a:]
F f	<i>F f</i>	[ef]	S s	<i>S s</i>	[es]
G g	<i>G g</i>	[dʒi:]	T t	<i>T t</i>	[ti:]
H h	<i>H h</i>	[eit]	U u	<i>U u</i>	[ju:]
I i	<i>I i</i>	[ai]	V v	<i>V v</i>	[vi:]
J j	<i>J j</i>	[dʒei]	W w	<i>W w</i>	[ˈdʌblju:]
K k	<i>K k</i>	[kei]	X x	<i>X x</i>	[eks]
L l	<i>L l</i>	[el]	Y y	<i>Y y</i>	[wai]
M m	<i>M m</i>	[em]	Z z	<i>Z z</i>	[zed]

Giriş kursuna dair fonetik qaydaların sxemlər üzrə təkrarı
Sait səslərin vurğulu hecada oxunuş qaydalarını əks etdirən
cədvəl

Hərflər	a [eɪ]	o [ou]	e [i:]	i [ai]	y [wai]	u [ju:]
I oxu qaydası	[eɪ] name	[ou] note	[i:] be	[ai] fine my		[ju:] tune
II oxu qaydası	[æ] flat	[ɔ] not	[e] pen	[i] sit myth		[ʌ] cup
III oxu qaydası	[a:] large	[ɔ:] fork	term	[ə:] firm Byrd' fur		
IV oxu qaydası	[ɛə] Mary	[ɔ:] more	[iə] here	[aiə] fire tyre		[juə] pure

Sait səs birləşmələrinin oxu qaydasını
əks etdirən cədvəl

Hərf bir- ləşməsi	Oxu qaydası	Nümunə	Hərf bir- ləşməsi	Oxu qaydası	Nümunə
ai } ay }	[ei]	Spain day	oo	[u:]	too
ea } ee }	[i:]	sea meet	ou } ow }	[au]	{ out brown
ew	[ju:]	new	ai+r	[ɛə]	chair
oi } oy }	[ɔi]	point boy	ee+r ou+r	[iə] [auə]	beer our
oo+k	[u]	book	oo+r	[ɔ:]	door

İki cür oxunuşu olan samitlər

Hərflər	Hərfin sözdə mövqeyi	Oxu- nuş	Nümunələr
c [si:]	1. e, i, y hərflərindən qabaq 2. a, o, u hərflərindən qabaq bütün saitlərin qarşısında və sözlərin sonunda	[s] [k]	cent, pencil, icy cap, come, cup, black
^g [dʒi:]	1. e, i, y hərflərindən qabaq 2. a, o, u hərflərindən qabaq bütün saitlərin qarşısında və sözlərin sonunda	[dʒ] [g]	page, gin, gypsy good, green, big
s [es]	1. Sözlərin əvvəlində, kar samitlərin qarşısında və kar samitdən sonra sözlərin sonunda 2. Saitlərin arasında, sözlərin sonunda saitlərdən sonra və cingiltili samitlərdən sonra	[s] [z]	sit, student, lists sight, nest please, ties, pens, advise, bees, kids
x [eks]	1. Samitlərin qarşısında və sözlərin sonunda 2. Vurgulu saitin qarşısında	[ks] [gz]	text, six, fix exam, exact

Samit səsləri verən hərf birləşmələrinin oxunuşunu əks etdirən cədvəl

Hərflər	Birləşmələrin sözlərdəki mövqeyi	Oxunuş	Nümunələr
she	istənilən mövqedə	[ʃ]	she
ch	istənilən mövqedə	[tʃ]	chess
tch	qısa saitdən sonra	[tʃ]	match
ck	qısa saitdən sonra	[k]	black

Hərflər	Birləşmələrin sözlərdəki mövqeyi	Oxunuş	Nümunələr
th	1. Əksər sözlərdə sözün əvvəlində və sözün sonunda	[θ]	thick, myth, faith
	2. Əvəzliliklərin köməkçi sözlərin əvvəlində və sait səslərin ortasında	[ð]	this, bathe
wh	1. Sözlərin əvvəlində o saitindən başqa bütün hallarda	[w]	what, whip, wheat
	2. o hərfinin qarşısında	[h]	who, whole
qu	Saitlərin qarşısında	[kw]	quick, quite
ng	Sözlərin sonunda	[ŋ]	long, song
nk	İstənilən mövqedə	[ŋk]	thank, drink
wr	Sözlərin qarşısında saitlərdən qabaq	[r]	write, wrist

Saitlərin samitlərlə birləşərək əmələ gətirdikləri səsləri ifadə edən cədvəl

Hərflər	Sait səslərin samitlərlə əmələ gətirdikləri birləşmələrin mövqeyi	Oxunuş	Nümunələr
al	1. vurğulu hecada k hərfindən qabaq	[ɔ:]	chalk, talk
	2. vurğulu hecada digər samitlərin qarşısında	[ɔ:l]	wall, also, call
wor	Vurğulu hecada samitlərdən qabaq	[wə:]	work, word
wa	1. (r-dən başqa) digər son samitləin və ya samit birləşmələrinin qarşısında	[wɔ]	want, wash
	2. r hərfindən qabaq	[wɔ:]	warm, warn
igh	İstənilən mövqedə	[aɪ]	light, might

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Azərbaycan, Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadırız!
Üç rəngli bayrağınla məsud yaşa!*

*Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüzurundan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!*

*Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!*

*Namusunu hişz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə,
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan, Azərbaycan*

*Musiqisi: Üzeyir Hacıbəyovun,
Sözləri: Əhməd Cavadındır.*

*Musiqi notlarına uyğun yazılmışdır
Himni orijinala uyğun şəkildə avazla oxuyun.*

The National Anthem of the Azerbaijan Republic

*Azerbaijan, Azerbaijan!
The heroic patriots' glorious land!
To die for you we are glad and we are ready.
If there is need to shed blood, we are too ready.
With three coloured banner live happily!*

*Sacrifices too many done.
Every soldier to front's gone.
When your chest was field of battle,
Came back as a heroic son.*

*Let me see you flourish!
Let your enemies perish!
I love you, my dear land,
Be mightier we do wish!*

*To safeguard your sacred land,
To hold high your honoured flag.
To safeguard your sacred land
All the youngsters are too glad!
Glorious land, glorious land!
Azerbaijan, Azerbaijan!*

Translated by Vahid Arabov (Turksoy)

LESSON ONE (THE FIRST LESSON)

Text: I work at the University of Languages

Grammar: 1. İndiki qeyri-müəyyən zaman (**The Present Indefinite Tense Form**). (§ 27, səh. 123).

2. Qeyri-müəyyən zaman zərfləri (§ 28, səh. 126).

I WORK AT THE UNIVERSITY OF LANGUAGES

My 'name is Samad↓li. I 'live in the ↑centre' of Ba↓ku. Ba'ku is the 'capital of Azerbai↓jan. It's an ↓oil city. I 'work at the .Azerbai↓jan Uni↑versity of ↓Languages. I 'have 'many ↓students. They **learn** ↓English. They 'have their ↑English in the ↓morning .

'Every ↑morning they 'come to the Uni↓versity. At the ↑English ↑lesson my 'students 'stand at the ↑blackboard, write ↓sentences on it. But they 'don't 'often write in ↓class. They 'always 'do it at ↓home.

During the ↑English ↑lessons my 'students 'sometimes 'have a dic↓tation. They 'usually 'read the ↑text-book, 'do a 'lot of ↑exercises and 'speak ↓English to the teacher. They ↓seldom speak .Azerbaija↑ni in ↓class. They 'usually 'do it be↑fore or ↓after classes. They 'also 'learn 'grammar 'rules at ↓home.

"What is your ↓name?" "My 'name's Samad↓li."

"Where 'do you ↓live?" "I live in the 'centre of Ba↓ku."

"What 'do you ↓do?" "I am a ↓teacher."

"Do you 'work at an ↓office?" "No, I ↓don't."

"Do your 'students 'study ↗English | or ↘French?" | "They 'study ↘French."

"When 'do they 'learn their ↘lessons?" | "They 'do it in the ↘evening."

What's the English for "ad"?	"Ad" sözünü ingiliscə necə demək olar?
What's the Azerbaijan for "to learn"?	Azərbaycan dilinə "to learn" sözünü necə tərcümə etmək olar?

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. Mətnə düz istiqamətli şaquli ox işarəsi -↑ göstərilmişdir. Bu işarə vurğululuq dərəcəsinə görə adi vurğulu sözdən daha güclü vurğuya malik olan sözlərin qarşısında işlənir və vurğulu sözlərin tələffüzü zəman səsini müşahidə olunan tədrisi zəifləmə ritmi pozulur, səsini tonu yenidən yüksəlir.

2. Mətnə verilmiş şaquli düz xətt - | mənə qrupları arasındakı uzun pauzanı, maili xətt isə - / qısamüddətli pauzanı ifadə edir.

3. **What do you do?** sual cümləsi əslində müstəqim mənada *Sən/Siz nə edirsiniz/edirsiniz?* mənasını verir, lakin mətnə bu cümlə müstəqim mənada deyil, ifadə şəklində işlənmişdir və şəxsin məşğuliyyəti, hansı məşğuliyyət növü ilə məşğul olması sual edilir. Həmçinin "**What are you?**" "*Sən/Siz nəçisən?/nəçisiniz?*" kimi ifadədə yenə də "**what**" sözü şəxsə aid olur və onun peşəsini soruşmaq mənasını daşıyır.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

first
to learn
to study
foreign

always
in class
during
usually

¹ "You" əvəzliyinin "sən/siz" kimi tərcüməsi ilk dəfə olaraq prof. O.Musayev tərəfindən öz təsdiqini tapmışdır. Biz də "you" əvəzliyinin tərcüməsində bu prinsipi rəhbər tutmuşuq.

Syn. much [mʌtʃ]
to have [tə 'hæv]
to have one's English
to have a lesson
morning ['mɔ:nɪŋ]
W.comb. every morning
 this morning

Prep. in the morning
to stand [stænd]
a sentence ['sentəns]
often ['ɒfən]
seldom ['seldəm]

Syn. not often
always 'ɔ:lweɪz]
in class
sometimes ['sʌmtaɪmz]
a dictation [dɪk'teɪʃən]
W.comb. to have a dictation
during ['dʒuərɪŋ]
a text-book ['tekstbʊk]
an exercise-book [ən'eksəsaɪzbʊk]
a lot of

e.g. I see many (a lot of) trees.

I see much (a lot of) water.

to speak to

Prep. to speak to smb.

çox (sayılmayan isimlər üçün)
 malik olmaq
 ingilis dili ilə məşğul olmaq
 dərs keçmək
 səhər
 hər səhər
 bu gün səhər
 səhər çağı, səhər
 dayanmaq
 cümlə (qrammatikada)
 tez-tez
 az-az, nadir hallarda
 gec-gec, az-az
 həmişə
 sinifdə, dərsdə
 bəzən
 imla (yazı)
 imla yazmaq
 ərzində, müddətində
 dərslik
 tapşırıq dəftəri
 çoxlu (həm much, həm də many
 sözlərinin əvəzində işləyə bilər)
 Mən çoxlu ağac görürəm
 Mən çoxlu su görürəm
 danışmaq kimləsə, bir kəsə
 bir kəsə/kimləsə danışmaq

Yadda saxlayın:

We speak English.
 We speak to our teacher.
 We speak with our teacher.

Biz ingilis dilində danışırıq.
 Biz müəllimimizlə danışırıq.
 Düz deyildir.

before [bɪ'fɔ:]
W.comb. before the lessons
after ['ɑ:ftə]
W.comb. after work
grammar ['græmə]
rule [ru:l]
W.comb. a grammar rule
an office ['ɒfis]
French [frentʃ]

əvvəl, qabaq
 dərsdən qabaq
 sonra
 işdən sonra
 qrammatika
 qayda
 qrammatik qayda
 idarə
 fransız dili

an evening ['i:vnɪŋ]

W.comb. every evening

this evening

Prep. in the evening

axşam

hər axşam

bu axşam

axşam

XÜSUSİ İSİMLƏR

Samadli Səmədli (*soyad*)

Baku [bʌ'ku] Bakı (*şəhər*)

Söz yaradıcılığı

-ly [lɪ] - şəkilçisi zərf düzəldən şəkilçidir. Bu şəkilçi bir qayda olaraq sifət və isim əsaslı sözlərdən zərf düzəltmək üçün istifadə edilir, məs.:

usual ['ju:ʒuəl] adi – usually ['ju:ʒuəlɪ] – adətən

hour [aʊə] saat – hourly ['aʊərli] hər saat, hər saatdan bir

Qeyd: Bəzən -ly şəkilçisi ismə artırılaraq sifət də düzəldir, məs.:

monthly – aylıq, daily – gündəlik və s.

I dərsin qrammatikası

§27.1. İndiki qeyri-müəyyən zaman forması

(The Present Indefinite Tense Form)

İngilis dilindən fərqli olaraq Azərbaycan dilində belə bir qrammatik zaman yoxdur. Ona görə də sadə zaman olmasına baxmayaraq, ingilis dili öyrənən azərbaycanlılar bu zamanı qavramaqda çətinlik çəkirlər. Çətinliyi törədən məsələ qeyri-müəyyən zaman anlayışının düzgün dərk edilməməsidir. İngilislər qeyri-müəyyən zaman dedikdə onu nəzərdə tutmur ki, ümumiyyətlə hərəkətin icrası qeyri-müəyyən zamanda baş verir, onu nəzərdə tuturlar ki, hərəkət bütövlükdə indiki, keçmiş və gələcək zamanlarda baş verir, lakin həmin zaman kəsiklərinin birində hərəkətin dəqiq vaxtı bilinmir. Məhz ona görədir ki, ingilis dilində 3 qeyri-müəyyən zaman vardır ki, bunlara indiki **The Present**, keçmiş **The Past**, gələcək **The Future** qeyri-müəyyən zamanlar (**Indefinite Tenses**) deyilir. Qrammatikaya dair ədəbiyyatda **Present Indefinite Tense** termini əvəzinə **Present Simple** termini də işlədilir və bu ad demək olar ki, tamamilə özünü doğruldur. **Present Indefinite Tense (The Present Simple)** həqiqətə

tən də həm quruluşuna, həm də ifadə tərzinə görə olduqca sadədir. Belə ki, bu zamanı düzəltmək üçün sadəcə olaraq məsdərdən **to** hissiyini atmaq və kökü III şəxsdən savayı bütün digər şəxslər üçün olduğu kimi saxlamaq lazımdır, məs.:

to speak	I speak	Mən danışiram
	You speak	Sən danışsın
	We speak	Biz danışırıq
	You speak	Siz danışsınız
	They speak	Onlar danışirlər

Belə cümlələrin sual və inkar mənalərini düzəldərkən **“do”** köməkçi felindən istifadə olunur. Bu fel cümlənin tərkibində yoxdur, lakin indiki qeyri-müəyyən zamanda olan cümlələrin sual və inkar formalarını düzəldərkən **“do”** feli meydana çıxır və o öz köməyini göstərir. Buna görə də bu felə köməkçi fel deyirlər.

a) ümumi sual cümlələrində **do** köməkçi feli cümlənin əvvəlində I yerində işlənir, məs.:

təsdıq cümlələri	sual cümlələri
I read a book	Do I read a book?
You read a book	Do you read a book?
We read a book	Do we read a book?
You read a book	Do you read a book?
They read a book	Do they read a book?

b) xüsusi sual cümlələrində isə **do** köməkçi feli özünün birinci yerini sual sözlərinə verir, özü isə ondan sonra, yəni ümumi sualda olduğu mövqedə olur. Başqa sözlə desək, xüsusi suallar ümumi sualların qarşısında sualın mənasından asılı olaraq müxtəlif sual sözlərinin işlənməsi ilə əmələ gəlir, məs.:

nəqli cümlə:	You learn English.
ümumi sual cümləsi:	Do you learn English?
xüsusi sual cümləsi:	When do you learn English?

Qeyd: Ümumi sual cümlələrində **Do you?** əvəzinə qısaca olaraq **D'you** [dju:] işlətmək olar, məs.: **D'you learn English?** Sən/Siz ingilis dilini öyrənirsənmi?/öyrənirsinizmi?

İndiki qeyri-müəyyən zaman formasının işlənməsi

2.1. İndiki qeyri-müəyyən zaman forması indiki zamanda təkrarən, müntəzəm olaraq baş verən hərəkətləri bildirir və ya müəyyən bir şəxs üçün icrası xarakterik olan hərəkətləri ifadə etmək üçün istifadə olunur. Belə halda onu indiki davamedici zamandan ayırmaq lazımdır. Əgər indiki davamedici zaman hərəkətin davam etməsini bildirirsə, indiki qeyri-müəyyən zamanda nəinki hərəkətin indi davam etməsi bildirilmir, ümumiyyətlə hərəkətin icrasının dəqiq vaxtı belə bilinmir, məs.:

I go to work every day. Mən hər gün işə gedirəm. (*hər gün nə vaxt getməyim bəlli deyil*)

I am going to work now. Mən indi işə gedirəm. (*bu zaman işə bəllidir*)

2.2. İndiki qeyri-müəyyən zamanda adətən elə zaman zərfləri işlənir ki, onların özləri qeyri-müəyyənlik ifadə edirlər. Bu zaman zərflikləri arasında ən məhsuldarı **every** hər zərfdir. Bu zərf istənilən zaman anlayışına malik olan isimlə birləşərək hərəkətə qeyri-müəyyənlik mənası verir, məs.:

every { **day**
morning
evening
summer
year
month
winter və s.

Bu birləşmələrin sayı olduqca çoxdur və **every** + **isim birləşmələri** bir qayda olaraq sual, inkar və təsdiq cümlələrində cümlənin sonunda işlədilir, məs.:

We have our classes **every day**.

Do you have English classes **every day**?

We don't have English classes **every day**.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əgər cümlədə həmcins xəbərlər işlənersə, müxtəlif hərəkətlərin ifadəsi sadalanarsa, onda **every**+**isim** birləşməsi cümlələrin əvvəlində də işlənə bilər, məs.:

Every day we learn the new words, do exercises and write words on the blackboard.

Hər gün biz yeni sözləri öyrənir, tapşırıqlar edir və lövhədə sözlər yazırıq.

§28. Qeyri-müəyyən zaman zərfləri

Cümlədə, adətən, qeyri-müəyyənlik bildirən zaman zərfləri (usually ['ju:ʒuəli] *adətən*, sometimes ['sʌmtaɪmz] *bəzən*, often ['ɒfn. 'ɒf(ə)n] *tez-tez*, seldom ['seldəm] *az-az*, *nadir hallarda*, always ['ɔ:lweɪz] *həmişə*) işlənilir, məs.:

They don't often speak English.

Onlar *tez-tez* ingilis dilində danışırlar.

We usually do our lessons in the evening.

Biz *adətən* ev tapşırıqlarımızı axşamlar edirik.

Do you sometimes see him?

Sən/Siz onu *hərdən* görürsənmi/ görürsünüzmü?

Onu da bilmək lazımdır ki, xəbəri *to be* feli ilə ifadə olunan cümlələrdə bu zərflər *to be* felindən sonra işlənir, məs.:

He is always in time for the lesson.

O *həmişə* dərsə vaxtında gəlir.

I am usually at home after six.

Mən *adətən* saat altıdan sonra evdə oluram.

Sometimes zərfi bəzən cümlənin əvvəlində də gələ bilər, məs.:
Sometimes we have dictations. *Bəzən* biz imla yazırıq.

Qeyri-müəyyən zaman zərflərindən *seldom* və *often* lazım gəldikdə *very* dərəcə zərfi ilə birgə işləyə bilər. Bu halda *very + seldom/often* adətən mübtədadan sonra işlənilir.

We very often meet.

Biz *olduqca tez-tez* görüşürük.

They very seldom go to cinema.

Onlar *çox nadir hallarda* kinoya gedirlər.

GRAMMATİK MATERIALLARI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. "*Often*" zərfliyini mötərizədə verilmiş sözlərlə əvəzləyin.

a) 1. We often meet these boys here. 2. They often send me English books. 3. I often write to my sister. 4. Do you often go

there? 5. Do you often read English newspapers? 6. Do they often come here? (**sometimes, always, usually**)

b) 1. We don't often copy out these texts. 2. They don't often meet their friends here. 3. I don't often read English newspapers (**always, usually**).

II. Cümlələri sual və inkar formasında yazın:

1. I often meet this teacher here. 2. You go to the factory every day. 3. I read newspapers every morning. 4. His sisters always give me books to read. 5. They often go there. 6. I usually read the newspaper at home. 7. They often come here. 8. We write questions at home.

III. Suallara cavab verin:

1. Do they sometimes take your books?
2. Do you often meet your friends?
3. Where do you go every day?
4. Where do you usually read books and newspapers?
5. What do you read every morning?
6. Where do you go every morning?
7. What do you do every evening?
8. What are you doing now?
9. Are you reading the newspaper now?
10. Do you read the newspaper every day?
11. What do you often copy out?
12. Do you read English books or newspapers?
13. What's he doing?
14. Is your friend copying out the new text?
15. Do you copy out English text at home?

IV. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. Ann is **in her room** now (1). 2. **She is reading** a newspaper (3). 3. This is **a room** (1). 4. I am going **to the black-board** (1). 5. This is a **sofa** (1). 6. The walls in this room **are yellow** (1). 7. We read **good books** (2). 8. I **sometimes** give my **friend English books** (3).

V. Tərcümə edin:

1. Zəhmət olmasa, stolun arxasında oturun, dəftərlərinizi açın və beşinci mətni yazın. –İndi siz nə edirsiniz? –Biz beşin-

ci mətni oxuyuruq. 2. Sizin dostlarmız ingiliscə kitablar oxuyurlarmı? –Bəli, onlar olduqca tez-tez ingiliscə kitablar oxuyurlar. 3. Zəhmət olmasa, kitablarmızı açın. 4. İndi siz nə oxuyursunuz? Onun dostları adətən nə oxuyurlar? Onlar hansı kitabları oxuyurlar? 5. Siz hara gedirsiniz? 6. Siz hər gün hara gedirsiniz? 7. Onlar mənə kitab və qəzet göndərmirlər. 8. Siz bu tələbələrə burada tez-tez görürsünüz? –Xeyr, onlar buraya az-az gəlirlər. 9. Mən bu fəhləni burada gec-gec görürəm. 10. Zəhmət olmasa, kitabı örtmə. 11. Bu necə filmidir? Bu yaxşı filmidir. 12. Onlar mənə qəzet və jurnal göndərmirlər. 13. Mən Universitetə səhərlər gedirəm. 14. Biz həmişə lövhədə çoxlu cümlələr yazırıq.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək suallara cavab verin:

1. Are you a teacher?
2. Do you live in the centre of Baku?
3. Do you live in Baku or in Ganja?
4. What's your name?
5. What do you do?
6. Where do you work?
7. Where do you go in the evening?
8. When do you have your English?
9. What language do you learn?
10. What do you do during the lessons?
11. What are you doing now?
12. Where do you do your exercises?
13. Do you usually do many exercises in class?
14. Do you do many exercises at home or not?
15. Do you often have dictations?
16. Do you often speak English to your teacher?
17. What language do you usually speak in class?
18. Where do you go after classes?
19. What kind of books do you usually read?
20. Are you reading now?

21. Do you sometimes speak English before and after classes?

22. Are you speaking English or Azerbaijanian now?

II. Kursivlə yazılmış sözlərə suallar verin:

1. I work *at an office* (1). 2. We usually have our English *in the evening* (1). 3. They often speak *English* in class (1). 4. We write *a lot of sentences on the blackboard* (2). 5. *After my English* I go to the office (2). 6. You read *English* books *at home* (2). 7. *We read, write and speak* English *during our lesson* (2). 8. *We are having a dictation* now (2). 9. *I am taking my English book* off the table now (2).

III. Aşağıdakı cədvəldən istifadə edərək təqdim etdiyimiz nümunələr əsasında cümlələr qurun.

Nümunə: 1. My students often write exercises.

2. My sisters don't often send me letters.

3. My friends are learning English now.

4. She isn't working now.

I we you they these engineers those workers my sisters the students my friends	to learn to live to work to have to stand to speak to to read to do to write to copy out to open to close to take to meet to send to go to come to give	every day every morning every evening often always usually sometimes now
--	--	---

IV. Nöqtələrin yerinə sözləri yazın:

1. We live ... Baku. 2. They work ... the Ministry. 3. I usually go ... the office ... the morning. 4. Do you speak English or Russian ... your teacher? 5. "Where's your pencil? Is it ... the table?" "No, it's ... the floor ... the table". 6. Take your pen ... your bag and write this sentence. 7. We often write ... the blackboard ... class. We usually write ... our exercise-books ... home. 8. "What do you usually do ... your English lessons?" "We read, write and speak English ... our lessons." 9. Are you going ... the office or ... your lesson? 10. Don't go ... that room. 11. Look ... the blackboard, please. 12. What language do you speak ... classes?

V. Nöqtələrin yerinə artıqlar yazın:

My sister is ... student. Her friends are ... students, too. They live in Baku. They learn ... English. They usually have classes in ... morning. Their classroom is large. ... walls in ... classroom are yellow. Every morning ... students go into ... classroom and sit down at ... tables. They usually do ... lot of exercises and have ... dictations in class. They also often write on ... blackboard. They do ... exercises at ... home, too.

VI. Aşağıdakı oxu qaydalarına müvafiq olaraq hər qaydaya aid hərəsi 5 olmaqla 10 söz tapıb yazmağa çalışın.

/ a \

/ e \

/ i \

/ o \

/ u \

[ei] [æ] [i:] [e] [ai] [i] [ou] [ɔ] [ju:] [ʌ]

VII. Aşağıdakı sözlərin tərkibini analiz edərək onları düzəltmə və mü-rəkkəb sözlər qrafalarına ayırıb yazın və seçiminizin səbəblərini izah edin:

worker, exercise-book, reader, writer, blackboard, usually, football, playground, speaker, sender, taker, badly, newspaper, engineer, Englishman, gentleman.

VIII. Aşağıdakı söz birləşmələrini ucadan oxuyun:

'This is ↓that, 'that is ↓this, in the ↓centre, at the ministry, our, ↓English, in the ↓morning, at the ↓blackboard, your

↓English, 'writing an 'English ↓sentence, looking at the
↓blackboard.

IX. Verilmiş cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin:

1. Onlar adətən Bakıya nə vaxt gəlirlər? 2. Buraya səhər gəlməyin. 3. Zəhmət olmasa, içeri girin. 4. Zəhmət olmasa, o otağa girməyin. 5. Siz hara gedirsiniz? 6. Mən adətən idarəyə səhər gedirəm. 7. Biz tez-tez Şəkiyə gedirik. 8. Zəhmət olmasa, oraya getməyin. 9. Zəhmət olmasa, buraya gəlin. 10. Zəhmət olmasa, məktəbə gəlin. 11. Onlar bəzən Ağstafaya gedirlər. 12. Bu tələbələr harada oxuyurlar? –Onlar bizim Universitetdə oxuyurlar. 13. Siz öz tələbələrinizlə adətən hansı dildə danışsınız? –Biz onlarla bəzən azərbaycanca danışırıq, adətən ingilis dilində danışırıq. 14. Səhərlər mən sinfə girirəm və öz stolumun arxasında otururam. Dərs zamanı biz oxuyuruq, imla yazırıq, tapşırıq edirik və fransız dilində danışırıq. 15. Bu tapşırıq uzundur. Onu evdə edin. 16. Mən ingiliscə az-az danışırım. 17. Siz fransız dilini öyrənirsiniz? –Xeyr, mən fransız dilini öyrənmirəm, ingiliscə öyrənirəm. 18. Sizin dostlarınız Sumqayıtda yaşayır? 19. Siz dərsdən sonra nə edirsiniz? Axşamlar mən dərsə gedirəm. 20. Siz öz müəlliminizlə ingilis dilində danışsınız, yoxsa Azərbaycan dilində? –Biz adətən ingilis dilində, bəzən isə Azərbaycan dilində danışırıq. 21. Siz rus dilində danışsınız mı? –Xeyr, mən rus dilində danışmıram. 22. Siz hansı kitabları oxuyursunuz? – Biz öz mətn kitablarımızı oxuyuruq. 23. Siz adətən ingilis dilində çoxlu kitab oxuyursunuz? –İndi biz ingiliscə kitab olduqca çox oxuyuruq. 24. Biz fransız dili öyrənirik. Biz mətnləri oxuyur, fransız dilində danışır, çoxlu tapşırıq edirik. 25. Siz işdən sonra nə edirsiniz? 26. Bunlar kimin kitablarıdır? –Bunlar mənim kitablarımdır. 27. Bunlar rus kitablarıdır, yoxsa fransız kitabları? –Bunlar rus kitablarıdır. 28. Orada kim dayanıb? Orada Orxan dayamb. 29. Siz lövhədə çoxlu cümlələr yazırsınız? –Biz adətən lövhədə dörd və ya beş cümlə yazırıq. 30. O, lövhədə indi nə yazır? –O, lövhədə sözlər yazır. 31. Siz harada

yaşayırsınız? –Mən Bakıda yaşayıram. Bakı çox böyük şəhərdir. Mən Bakının mərkəzində yaşayıram.

ŞİFAHİ NİTQ TAPŞIRIQLARI

- I. Dostunuzdan aşağıdakı sözlərin ingilis dilindəki tərcümələrini soruşun və həmin sözlərin hərflərlə deyilməsini nümunəyə əsasən tələb edin:**

Nümunə: “What’s the English for “işləmək”?”

“To work”

“Please spell the word”

“t - o - w - o - r - k”

“Thank you!”

yaşamaq, şəhər, qrammatika, səhər, axşam, dərstdə, dərsə qədər, dərstdən sonra, öyrənmək, xarici dil, etmək, tapşırıq, imla yazmaq, birinci dər, nadir hallarda, mərkəz, nə zaman.

- II. Bildiyiniz söz və ifadələrdən istifadə edərək öz məşguliyyətiniz haqqında danışın.**

II. İngilis dilində dostunuza üz tutaraq soruşun:

1. O, ingilis dilində çoxlu söz bilirmi; o, öz ana dilini (Azərbaycan dilini) bilirmi; o ingiliscə çoxmu kitab oxuyur; o tez-tez ingilis dilində danışır.

2. O harada yaşayır, o nəçidir, harada işləyir.

3. O hansı xarici dili bilir; onun nə vaxt dərsləri olur; o dərstdə tez-tez ingilis dilində danışır, yoxsa Azərbaycan dilində; o çoxmu tapşırıq edir; o, ingilis dilini yaxşı bilirmi; dostlarına kömək edirmi, dərstdən sonra nə edir.

- IV. Aşağıdakı söz və ifadələrdən istifadə etməklə təqdim edilmiş mövzular üzrə situasiyalar düzəldin:**

1. In class

in the morning, to go into the classroom, to have one’s English, to do a lot of exercises, to have a dictation, sometimes, after classes, to go home

2. At home

to have a rest, a little, usually, to speak Azerbaijanian, to do exercises, to copy out the new words, to learn the new words, to read an English book

3. *In the morning*

to go to the university, to live in the centre, to meet friends, to go into the classroom, to sit at the table

4. *Before classes*

to go into the classroom, to have one's English, in the evening, to speak to somebody, in the morning

V. Aşağıdakı şəri oxuyun, onun yeni sözlərini lüğətdən tapın və əzbər öyrənin.

W.H.Davis (1871-1940)

LEISURE

What is this life if, full of care.

We have no time to stand and stare.

No time to stand beneath the boughs
And stare as long as sheep or cows.

No time to see when woods we pass,
Where squirrels hide their nuts in grass.

No time to see, in broad daylight,
Streams full of stars, like skies at night.

No time to turn at Beauty's glance,
And watch her feet, how they can dance.

No time to wait till her mouth can
Enrich that smile her eyes began.

A poor life this is if, full of care,
We have no time to stand and stare.

VI. Aşağıdakı atalar sözlərini və birləşmələri öyrənin, onların hər birini situasiyada işlədin.

1. *Out of sight, out of mind* Gözdən uzaq, könüldən iraq.

2. *To kill two birds with one stone* Bir əldə iki qarpız tutmaq.

3. *A bird in the hand is worth [wə:θ] two in the bush [buʃ]*
Soğan olsun, nəqd olsun.

4. *Don't look a gift horse in the mouth* Bəy verən atın dişinə baxmazlar.

LESSON TWO (THE SECOND LESSON)

T e x t: My Wife Learns English

- G r a m m a r:** 1. İndiki qeyri-müəyyən zamanda III şəxs təkin yararlanması (§29, səh. 138).
2. Mübtədaya və onun təyinedicisinə verilən suallar (§30, s.139)
3. **to be going to** ifadəsi və onun funksiyaları (§31, səh. 141).
4. Tərzi-hərəkət və dərəcə zərfinin cümlədə yeri (§32, səh 142).

MY WIFE LEARNS ENGLISH

My 'wife is an **e**conomist. She 'works at the **↑**Ministry of **↑**Foreign 'Trade **↓**too. She 'goes to the, University of 'Languages 'after **↓**work. She 'goes to **↑**English 'classes in the **↓**evening. She 'reads **↑**very 'many 'English **↑**books, **↑**magazines and **↓**newspapers. At the Uni**↑**versity she 'sometimes 'translates 'telegrams from 'English **into** **↑** Azerbaijan and from 'Azerbaijan into **↓**English.

My 'wife 'also 'learns **↑**German and is 'doing 'very **↓**'well'. She 'usually 'gets 'good **↑**marks and is 'always **in** 'time for her **↓**work. She 'likes 'languages **very** **↓**much and 'next **↑**year she is 'going to 'learn **↓**French. |

My 'wife and **↑**I 'sometimes 'go 'home to **↓**gether. We 'do our 'homework in the **↓**evening. | We 'learn the 'new **↑**words, 'read **↑**texts and 'do **exercises**. | We also re'vise 'grammar **↓**rules. 'Very 'often we 'speak **a**bout our **↑**work and our **↓**lessons. |

At the **↑**office we 'write 'letters to 'foreign 'firms in **↓**English. |

“Who is an **↓**economist?” “My **↓**wife is.” |

“Who 'knows **↓**English?” “**↓**She does”. |

"How ↓well does she know English?"| "She 'knows it ↓very well."|

"Does she 'learn ↑German or ↓French?"| "She is 'learning ↓German ↑now, but 'next ↑year she's 'going to 'learn ↓French."|

"What 'does she 'often 'speak about in ↓class?"| "She 'often 'speaks about her ↓work".|

"What is she 'going to ↓do to night?" "She is 'going to 'do her ↓homework."|

"Is she 'going to 'have her 'German to'morrow ↑morn-ing?" |

"↓No. She is 'going to 'have it in 'three ↓days".|

"Which of you 'likes to 'speak 'foreign ↓languages?"| "My ↓wife does."|

What's the homework for today?	Bu gün üçün ev tapşırığı nədir?
--------------------------------	---------------------------------

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

My wife also learns German and is doing it very well
Mənim arvadım həmçinin alman dilini öyrənir və o, bu işin öhdəsindən çox yaxşı gəlir. İngilis dilindəki **very** sözü üslubi xüsusiyyətlərinə görə Azərbaycan dilindəki "*olduqca*" sözü ilə yaxın mənələrdə işlənir. "**very**" sözü Azərbaycan dilində həm dərəcə sifəti, həm də dərəcə zərfliyi kimi işlənir. O, sifət kimi ismin qarşısında işlənir, məs.: *He is a very nice girl* *O olduqca (çox) yaxşı qızıdır.* "**very**" sözü zərf kimi işləndikdə o, cümlənin sonunda gəlir, **much** və ya **well** sözləri ilə işlənir, məs.:

She knows English **very** . *O, ingilis dilini olduqca well.* *(çox) yaxşı bilir.*

He swims **very** well. *O, olduqca (çox) yaxşı üzür.*

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

second	to be going
an economist	next year (week, month)
already	tomorrow
to know	tomorrow morning
well	tomorrow evening
badly	the day after tomorrow
a magazine	home
a journal	to go home
a letter	to get home
a firm	together
to translate (from ... into)	homework
a telegram	to revise
German	a rule
to do well	about
to get	how
time	how well
to be in time (for)	tonight
to like	which of
very much	

THE VOCABULARY OF LESSON TWO

second	ikinci
<i>W.comb.</i> the second lesson	ikinci dərs
an economist [ən i'kɒnəməst]	iqtisadi
already [ɔ:l'redi]	Artıq
to know [nou]	bilmək, tanımaq
<i>e.g.</i> I know this man.	Mən bu kişini tanıyıram.
I know English.	Mən ingilis dilini bilirəm.
She knows Russian.	O, rus dilini bilir.
well [wel]	yaxşı (zərɤ)
<i>ant.</i> badly	pis
<i>e.g.</i> Jane reads very well.	Ceyn çox yaxşı oxuyur.
foreign trade ['fɔɪn'treɪd]	xarici ticarət
a magazine [ə.mæɡə'zi:n]	jurnal (şəkilli, bədii)
<i>syn.:</i> a journal [ə'dʒə:nəl]	jurnal (elmi, siyasi)
to be going to	niyyətində olmaq, hazırlaşmaq
next [nekst]	növbəti, gələn
<i>W.comb.</i> next year ['nekst' jɪə]	gələn il
next month [mʌnθ]	gələn ay
<i>e.g.</i> I am going to meet him	Mən gələn ay onunla görüşəcəyəm.
next month.	

tomorrow [tə'morou]

W.comb. **tomorrow morning**

tomorrow evening

the day after tomorrow

home [houm]

W.comb. **to go home**

to come home

sabah

sabah səhər

sabah axşam

birisi gün

ev

evə getmək

evə gəlmək

Yadda saxlayın!

*Ev sözünün qarşısında istiqamət bildirən sözünü "to" işlədilmir, məs.:
to go home, to come home*

to get home

together [tə'geðə]

W.comb. **to go home together**

homework ['houmwə:k]

to revise [rɪ'vaɪz]

syn.* **to repeat

a rule [ə 'ru:l]

W.comb. **as a rule**

to rule

W.comb. **to rule a country**

a ruler ['ru:lə]

prep. **about** [ə'baut]

W.comb. **to speak about**

e.g. **What are you speaking about?**

firm [fə:m]

a foreign firm

how [hau]

W.comb. **how well** [hau wel]

e.g. **How well do you speak English?**

tonight [tə'naɪt]

which [wɪtʃ]

W.comb. **which of**

Wcomb. which of $\left\{ \begin{array}{l} \text{you} \\ \text{us} \\ \text{them} \\ \text{these students} \end{array} \right.$

evə çatmaq

birlikdə

evə birlikdə getmək

ev tapşırığı, ev işi

təkrarlamaq, təkrar etmək

(*qrammatik materialı, qaydaları*)

təkrar etmək (*mexaniki olaraq:*

sözü və ya hərəkəti)

qayda

bir qayda olaraq

idarə etmək

ölkəni idarə etmək

1. hökmdar, hakim; 2. xətkəs

haqqında

haqqında danışmaq

Sən? Siz nə haqqında danışsan/

danışsınız?

firma

xarici firma

necə

necə, nə cür

Sən/Siz ingiliscə necə danışsan

/danışsınız?

bu gecə

hansı (*sual əvəzliyi*)

hansı (*çoxdan hansı*)

sizdən hansı (*hansınız*)

bizdən hansı (*hansımız*)

onlardan hansı

bu tələbələrədən hansı

Söz yaradıcılığı

-ion şəkilçisi fəl əsaslarından isimlər yaradır. **-ion** şəkilçisindən qabaq əksər hallarda **t, ss** hərfləri gələrək **-tion** və **-ssion** kimi formalaşır və [ʃn] kimi oxunur, məs.:

to dictate [dik'teɪt] imla demək – **dictation** [dik'teɪʃn] imla

to discuss [dis'kʌs] müzakirə etmək – **discussion** [dis'kʌʃn.] müzakirə

Sözün sonu oxunmayan "e" ilə qurtararsa, şəkilçi artırıqda o düşür.

to translate tərcümə etmək – **translation** tərcümə

-sion [ʃn] kimi də oxunur, məs.:

to decide [di'saɪd] qərara gəlmək – **decision** [di'sɪʒn.] qərar

to revise [rɪ'vaɪz] təkrar etmək – **revision** [rɪ'vɪʒn] təkrar

Oxu qaydası

1. **k** hərfi sözlərin qarşısında "n" hərfindən əvvəl oxunmur, məs.:

to know [tə'nu] bilmək

to knit [tə'nɪt] toxumaq

2. **u** hərfi **r** və **l** hərflərindən sonra [u:] kimi oxunur, məs.:

a rule [ə'ru:l] qayda

blue [blu:] mavi

II dərsin qrammatikası

§29. İndiki qeyri-müəyyən zamanda III şəxs təkin yaranması

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ingilis dilində isimlərin hallanması yoxdur. Eyni zamanda bunun davamı olaraq qeyd edirik ki, ingilis dilində fəllər şəxslərə görə təsərif olunmur. Lakin rus və Azərbaycan dillərində fəllər şəxslərə görə təsərif olunur (dəyişir), məs.:

Rus dilində:

Я читаю.

Ты читаешь.

Он читает.

Мы читаем.

Вы читаете.

Они читают.

Azərbaycan dilində:

Mən oxuyuram.

Sən oxuyursan.

O oxuyur.

Biz oxuyuruq.

Siz oxuyursunuz.

Onlar oxuyurlar.

İngilis dilində isə III şəxs təkdən savayı (**he, she, it**) heç bir şəxsə görə fəlin məsdər forması dəyişmir.

İndiki qeyri-müəyyən zamanda III şəxs təki əmələ gətirmək üçün fəl kökünə "s" və ya "es" şəkilçisi artırılır. "s" və "es" şəkilçilərinin artırılması zamanı ortaya çıxan orfoqrafik qaydalar və bu

şəkilçilərin oxunuşu isimlərin cəm formasını əmələ gətirərkən qeyd edilmiş qaydalarla eynidir. (bax: §3, səh.16)

He works [wə:ks] O (kişi) işləyir.

She reads [ri:dz] O (qadın) oxuyur.

He teaches [ˈti:tʃɪz] O (kişi) öyrədir.

Sonu "y" hərfi ilə bitən fellər, isimlərdə olduğu kimi, orfoqrafik dəyişikliyə məruz qalır, məs.:

We copy out. Biz köçürürük.

He copies out. O köçürür.

III şəxs təkdə olan cümlələrin sual və inkar formasını əmələ gətirdikdə digər şəxslər üçün **do** işləndiyi halda, III şəxs təkdə bu köməkçi fel də dəyişilərək **does** formasında olur, əsas feldən isə "s" və ya "es" sonluğu düşür, məs.:

She **works** at an office.

O, idarədə işləyir

Does she **work** at an office?

O, idarədə işləyirmi?

No, she **does not work** at an office.

Xeyr, o, idarədə işləmir.

Where **does** she **work**?

O harada işləyir?

Qeyd: **does not** inkarlığı qısa olaraq **doesn't** [ˈdʌznt] kimi işlənir.

§30. Mübtədaya və onun təyininə verilən suallar

Mübtədaya və onun təyinedicisinə, adətən, **who kim, what hansı, whose kimin, which hansı, how many neçə** sualları verilir. Bu sual sözlərindən **who** və **what** mübtədaya sual vermək üçün istifadə edilir. Bunlardan **who** canlı məfhumları bildirən isimlər üçün, **what** isə cansız məfhumları bildirən isimlər üçün işlədilir. Bir qayda olaraq mübtədaya sual verərkən xəbər təkdə işlədilir, çünki bir hərəkətin **kim** və **nə** tərəfindən icra edildiyini sorğu etdikdə mübtəda haqqında, onun tək və ya cəm olması haqqında heç nə bilinmir və ona görə də mübtədaya sual verdikdə xəbər təkdə işlənir, məs.:

Who writes a letter?

Kim məktub yazır?

What moves along the street?

Küçə ilə **nə** hərəkət edir?

İstər mübtədaya, istərsə də onun təyininə sual verərkən köməkçi fel işlədilmir.

Mübtədanın təyininə verilən suallar. İngilis dili öyrənənlər və ixtisası dilçilik elmi ilə bağlı olmayan öyrənənlər bu anlayışın izahına ehtiyac duyurlar.

Mübtədanın təyinedicisi nədir? sualına cavab olaraq bildiririk ki, mübtədan qabaq gələrək onu izah edən hər bir söz mübtədanın təyinedicisidir. Mübtədan qabaq gələrək onu təyin edən sözləri aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

1. Mübtəda ilə ifadə olunan şəxsin qarşısında yiyəlik əvəzliyinin asılı forması gəlir və onu təyin edir, məs.:

My son learns English. **Whose** son learns English?

Əgər mübtəda cəmdədirsə, sual cümləsinin xəbəri də cəmdə olur, məs.: **Whose sons learn** English?

2. Mübtəda **this, that, these, those** işarə əvəzlilikləri ilə təyin edilir və bu halda sual **what + isim** vasitəsi ilə verilir, isim təkdə olduqda xəbər də təkdə, cəmdə olduqda xəbər də cəmdə olur, məs.:

That man learns English. **What man learns** English?

These workers work here **What workers work** here?

3. say + of + obyekt halında olan əvəzlilik və ya adlıq halda olan isimlə ifadə olunan mübtədanın təyininə **which of you (us, them, these students)** vasitəsilə sual verilir, xəbər tək halda olur və köməkçi fel götürülmür, məs.:

Two of them read much.

Onlardan ikisi çox oxuyur

Which of them reads much?

Onlardan hansı çox oxuyur?

One of the pupils gets bad marks.

Şagirdlərdən biri pis qiymət alır.

Which of them gets bad marks? Onlardan hansı pis qiymət alır?

4. Mübtədanın qarşısında miqdar sayı da gəlir, onu təyin edir. Bu cür təyine sual verərkən **how many + isim** işlədilir, köməkçi fel götürülmür, xəbər cəmdə olur, məs.:

Five workers stay at the office after work.

Beş işçi işdən sonra idarədə qalır.

How many workers stay at the office after work?

Neçə işçi işdən sonra idarədə qalır?

Two cars race on the road.

Yolda iki maşın ötüşür.

How many cars race on the road?

Neçə maşın yolda ötüşür?

5. Mübtəda sifət vasitəsilə təyin edilir və mübtədanın təyininə sual verərkən **what + isim** modelindən istifadə edilir.

Young people work hard
from morning till late at
night.

Əgər **what** + **isim** modelində isim təkdədirsə, xəbər də təkdə, isim cəmdədirsə, xəbər də cəmdə olur.

An old man goes along the
road.

A white car approaches the
village.

Beautiful ladies leave this
University every evening.

Green trees line up the
street.

What people work hard
from morning till late at
night?

What man goes along the
road?

What car approaches the
village?

What ladies leave this Uni-
versity every evening?

What trees line up the
street?

§31. *To be going to* ifadəsi

1. Bu ifadədən iki məqsədlə istifadə edilir. Onunla həm şəxsin müəyyən bir işi görmək niyyətində olduğu, həm də işin gələcək zamanda həyata keçiriləcəyi ifadə olunur. Bu ifadədə nə **to be** feli, nə də **go** felinin heç biri öz müstəqim mənasında işlənmir. **to be** və **go+ing**, yəni **to be going** ifadə şəklində təşəkkül tapmışdır və onlar birlikdə yuxarıdakı mənalara ifadə edirlər. İfadənin tərkibindəki **going** sözü dəyişməz olaraq qalır, **to be** şəxslərə görə dəyişərək **am**, **are**, **is** formalarında olur, məs.:

- I **am going to** write to my sister tomorrow. 1. Mən sabah bacıma məktub yazacağam.
2. Mən sabah bacıma məktub yazmaq niyyətindəyəm.

2. **to be going to** ifadəsi **to go**, **to come** fəllərindən başqa istənilən digər fəllərlə ifadə təşkil edərək istifadə oluna bilərlər. Ona görə də onlardan sonra bir daha **to go** və **to come** işlətmək düzgün deyildir. Belə halarda gələcək hərəkəti ifadə etmək üçün indiki davamedici zaman forması işlədilir, məs.:

I **am going** tomorrow. Mən sabah gedirəm (*getmək niyyətindəyəm*).
He **is coming** soon. O, tezliklə gəlir (*gəlmək niyyətindədir*).

3. **To be going to** ifadəsi indiki davamedici zamanda olduğu kimi, elə zaman zərflikləri tələb edir ki, onlar gələcək zamana aid olsunlar. Belə zərfliklər aşağıdakılardır:

V. İndiki qeyri-müəyyən zamanı işlətməklə mötərizələri açın.

1. My working day (to begin) at seven o'clock. I (to get) up, (to switch) on the radio and (to do) my morning exercises. It (to take) me fifteen minutes to do it. At half past seven we (to have) breakfast. My father and I (to leave) home at eight o'clock. He (to take) a bus to his factory. My mother (to be) a doctor, she (to leave) home at nine o'clock. In the evening we (to gather) in the living-room. We (to watch) TV and (to talk).

(USUALLY) 2. My sister (to get) up at eight o'clock. 3. She (to be) a schoolgirl. She (to go) to school in the afternoon. 4. Jane (to be) fond of sports. He (to do) his morning exercises every day. 5. For breakfast she (to have) two eggs, a sandwich and a cup of tea. 6. After breakfast we (to go) to school. 7. It (to take) him two hours to do his homework. 8. She (to speak) French well.

VI. Fəlləri indiki qeyri-müəyyən zamanda və ya indiki davamedici zamanda işlətməklə mötərizələri açın.

1. I (to take) my sister to school now.	I (to take) her to school every day.
2. He (to help) his father now.	He (to help) his father very often.
3. At the moment they (to go) to the river for a swim.	They usually (to go) to the river for a swim.
4. She (to play) the violin now.	She (to play) the violin every evening.
5. I (to read) now.	I (to read) every day.
6. He (to sleep) now.	He (to sleep) every afternoon.
7. We (to drink) tea now.	We (to drink) tea every morning
8. He (to go) to school now	He (to go) to school every morning.
9. They (not to sleep) now.	They (not to sleep) in the daytime.

10. She (not to drink) coffee now.

11. I (not to watch) TV now

12. They (not to eat) now.

13. My mother (not to work) now.

14. You (to work) now?

15. He (to play) now?

16. They (to eat) now?

17. Your sister (to rest) now?

18. What you (to do) now?

19. What you (to read) now?

20. What they (to eat) now?

21. What your brother (to drink) now?

22. Everybody (to have) a good time now?

23. She (to take) medicine now?

24. Where they (to go) now?

25. They (to speak) English now?

She (not to drink) coffee after lunch.

I (not to watch) TV in the morning.

They (not to eat) at the lesson.

My mother (not to work) at an office.

You (to work) every day?

He (to play) in the afternoon?

They (to eat) at school?

Your sister (to rest) after school?

What you (to do) every morning?

What you (to read) after dinner?

What they (to eat) at breakfast?

What your brother (to drink) in the evening?

Everybody (to have) a good time every Saturday?

How often she (to take) medicine?

Where they (to go) on Sunday?

What language they usually (to speak)?

VII. Aşağıdakı cümlələri indiki qeyri-müəyyən zamanda işlədin.

1. He (to work) in the centre of Chicago. 2. He (to work) in the centre of Chicago now? 3. He (not to live) in the centre of Chicago. 4. They (to read) many books. 5. They (to read) many magazines? 6. They (not to read) many books. 7. The children

(to eat) soup now. 8. The children (to eat) soup now? 9. The children (not to eat) soup now. 10. You (to play) volleyball well? 11. When you (to play) volleyball? 12. What Nick (to do) in the evening? 13. He (to go) to the cinema in the evening? 14. We (not to dance) every day. 15. Look! Kate (to dance). 16. Kate (to sing) well? 17. Where he (to go) in the morning? 18. He (not to sleep) after dinner. 19. My granny (to rest) after dinner. 20. When you (to sleep)? 21. Fidan (not to sleep) now. 22. Where John (to live)? –He (to live) in England. 23. My friends from Switzerland (to speak) four languages. 24. Ilkin (to speak) English, German and French? Yes, he 25. She only (not to speak) Italian.

VIII. Aşağıdakı cümlələri indiki davamedici və ya indiki qeyri-müəyyən zamanda işlətməklə mötərizələri açın.

1. Tom (to play) football on Saturdays. 2. He (not to play) football every day. 3. I (to put) on a suit now. 4. I (not to wear) jeans now. 5. My friend (not to like) to play football. 6. I (not to read) now. 7. He (to be sleep) now? 8. We (not to go) to the country in winter. 9. My sister (to eat) sweets every day. 10. She (not to eat) sweets now. 11. They (to do) their homework in the afternoon. 12. They (to go) for a walk in the evening. 13. My father (not to work) on Sunday. 14. He (to work) every day. 15. I (to read) books in the evening. 16. I (not to read) books in the morning. 17. I (to write) an exercise now. 18. I (not to write) a letter now. 19. They (to play chess) in the yard now. 20. They (not to play) in the street now. 21. They (to play) in the room now? 22. She (to help) her mother every day. 23. She (to help) her mother every day? 24. She (not to help) her mother every day. 25. You (to go) to school on Sunday? 26. She (to work) in a shop now? 27. He (to deliver) letters now? 28. You (to go) to the opera with your friends? 29. His father (not to watch) TV at the moment. He (to sleep) because he (to be) tired. 30. Pat (not to cook) dinner at the moment. She (to talk) on the phone. She (to cook) dinner every Monday. 31. I (not to drink) coffee now. I (to write) an English exercise. 32. I

(not to drink) coffee in the evening. I (to drink) it in the morning. 33. Your friend (to do) his homework now? 34. Your friend (to go) to school in the morning? 35. Look! The baby (to sleep). 36. The baby always (to cry) after dinner. 37. My grand-mother (not to work). She is on a pension. 38. My father (not to rest) now. He (to work) in the garden. 39. I usually (to get) up at seven o'clock in the morning. 40. What your sister (to do) now? -She (to wash) her face and hands. 41. When you usually (to come) home from school? -I (to come) at three o'clock. 42. Where your cousin (to work)? -He (to work) at a hospital. 43. Your sister (to study) at college? -No, she (to study) at school. 44. My cousin (to go) to school every day. 45. My mother (not to play) the piano now. She (to play) the piano in the evening. 46. When you (to listen) to the news on the radio? 47. Who (to make) breakfast for you now? 48. You (to read) a magazine or (to think) about your holiday at the moment? 49. They (to be) good dancers but they (not to go) to discos very often. 50. What she (to talk) about right now?

IX. İndiki davamedici və ya indiki qeyri-müəyyən zaman işlətməklə mōtərizələri açın.

1. I (to sit) in the waiting room at the doctor's now. 2. I (not to work) in my office now. 3. Eric (to talk) about his holiday plans, but Kenny (not to listen) to him. He (to think) about his new car at the moment. 4. My friend (to live) in Sochi. 5. My cousin (not to live) in Shaki. 6. The children (not to be asleep) now. 7. The children (to play) in the yard every day. 8. They (not to go) to the stadium on Monday. 9. She (to read) in the evening. 10. She (not to read) in the morning. 11. She (not to read) now. 12. I (to write) a composition now. 13. I (not to drink) milk now. 14. I (to go) for a walk after dinner. 15. I (not to go) to the theatre every Sunday. 16. He (not to read) now. 17. He (to play) now. 18. He (to play) now? 19. My mother (to work) at a factory. 20. My aunt (not to work) at a shop. 21. You (to work) at an office? 22. Your father (to work) at this factory? 23. You (to play) chess now? 24. Look at the sky: the clouds (to move) slowly, the sun (to appear) from behind the

clouds, it (to get) warmer. 25. How is your brother? -He is not well yet, but his health (to improve) day after day. 26. Listen! Who (to play) the piano in the next room?

X. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Mənim oğlum tələbə deyildir. 2. O, Bakıda yaşayır. 3. O, rəssamdır. 4. O hər gün işə gedir. 5. Salman səhər saat 8-dən axşam saat 5-ə qədər idarədə qalır. 6. O çox işləyir və çox az istirahət edir. 7. Bu oğlan tələbədir. 8. O, hər gün Dillər Universitetinə gedir. 9. O, ingilis dili öyrənir. 10. Dərstdən sonra o, voleybol oynamaq üçün Universitetdə qalır. 11. O, yaxşı tələbədir. 12. O, həmçinin fransız dili öyrənir. 13. O, bir qayda olaraq, yaxşı qiymətlər alır. 14. O, pis qiymətlər almır.

XI. Suallara cavab verin.

1. Who gives you books to read?
2. Who often sends you letters?
3. Which of your friends lives in Baku?
4. Whose friends live in Baku?
5. Whose friend lives in Shaki?
6. Who is standing at the window?
7. Which of your friends has his English in the morning (in the evening)?
8. Which of them has lessons every day?
9. Which of you has dictations every Saturday?
10. Which of the girls is your sister?
11. Who speaks Russian well?
12. Who speaks English after classes?

XII. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. **Narmin** always speaks English **in class** (2). 2. **Our son** learns English (2). 3. **We** sometimes have **English in the evening** (3). 4. **Her sister** lives in **Istanbul** (4). 5. **This engineer** works at our office (3). 6. **His wife** goes to the office in the morning (4).

XIII. Tərcümə edib oxuyun.

1. O indi nə oxuyur? - O indi ingilis dili kitabını oxuyur. 2. Ona oxumaq üçün ingilis dili kitabını kim verir? 3. Onlardan hansı Dillər Universitetində oxuyur? - Vüqar (oxuyur). 4. İndi kim küçə ilə gedir? - Mənim dostum. 5. Siz nə vaxt dərəcə gəldirsiniz? - Səhərlər. 6. Kim öz dostlarına kömək edir? - Biz. 7. Onlardan hansı sizin dostunuzdur? - Sabir. 8. Kim Londona gedir? - Mən.

XIV. İngilis dilinə tərcümə edin.

1. Biz ingilis dili öyrənmək niyyətindəyik. 2. İndi onlar Fransız dili öyrənirlər, gələn il ingilis dili öyrənəcəklər. 3. Siz axşam nə etmək niyyətindəsiniz? 4. Biz kinoya gedəcəyik sonra şahmat oynayacağıq. 5. Mən bu qrammatik tapşırıqları dərstdən sonra edəcəyəm. 6. O, yaxşı adamdır. O, sizə kömək edəcək. 7. Biz yeni mənzilə köçmək niyyətindəyik.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

a) rule, allude, flue, flute, rude, ruby; knot, knife, know, knee, knave, knew;

b) cane, cinders, cut, care, mere, tire, cure, stir, burn, arm, lore, port, speech, crack, drone, stuff, traffic, gate, gust, bigger, log, egg, germ, high, jig, just, kite, bring, guest, quick, race.

II. Aşağıdakı III şəxs tək üçün işlənmiş fəllərin düzgün oxunuşunu öyrəndikdən sonra mətni ucadan oxuyun.

writes, receives, gets, lives, translates, does, likes, knows, goes, reads, works, speaks, discusses.

III. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu tapın və sözləri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

writer, reader, revision, homework, famous, foreigner, learner, comfortable, listener, speaker, rapidly.

IV. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Do you like to do your home work together with your friend?
2. Which of you is always in time for the lesson?
3. Do you learn English or do you already know it well?
4. Does your friend know English well?
5. Which of you likes to write letters?
6. When do you have dictations?
7. How often do you get newspapers and magazines?
8. Which magazines do you like?
9. Which of you likes to get letters?
10. Which of you likes to write letters?
11. How often do you write to your friends?
12. How well does she translate letters and telegrams from English into Azerbaijanian?
13. When are you going to write to your friends?
14. Does she translate letters and telegrams in your office?
15. Are you going to revise the grammar rules in the evening?
16. Are you going to do your exercises in class or at home?
17. What are you going to do at home?
18. What do you usually speak about in class?
19. When do you usually get home after classes?
20. What do you like to do in the evening?
21. Who do you usually work with at home?
22. What do you usually like to do in the evening?
23. What are you going to do tomorrow evening?

V. Mötərizədə yazılmış sözlərin uyğun gələnini seçərək cümləni qurun.

1. (How, how well) do you translate this sentence from Azerbaijanian into English? 2. (How well, How) do you get to your office? 3. (How well, How) does she know German? 4. (How well, How) do you know these words? 5. (How, How well) does she get home? 6. (How, How well) do you make tea?

VI. Buraxılmış nöqtələrin yerinə lazım olan sözlərini işlədin.

1. I like to speak English ... my son. 2. He is going to write ... me ... a week. 3. Kanan is always ... time ... his lessons. 4. We often go ... the white board ... class. 5. When does he usually go ... work? 6. He usually goes ... home after classes. 7. Please translate these words ... Azerbaijanian ... English. 8. What do you usually speak ... in class? I usually speak ... my lessons. 9. When do you usually get ... home after classes? I usually get ... home at two o'clock. How do you get ... the University? I get to the University ... time.

VII. Aşağıdakı cümlələrdə nöqtələrin yerinə müvafiq artikkeləri yazın.

I am ... teacher. I work at ... University. I go to ... University every ... morning. I am always in ... time for my lessons. I have ... English classes every day. I have many students. ... Students learn ... English. They often translate from ... English into ... Azerbaijanian and from ... Azerbaijanian into ... English. They do it well, as ... rule. They do ... lot of work in ... class. They don't work too much at ... home.

VIII. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin və bu zaman qrammatik qaydaların işlənməsinə və yeni sözlərin istifadəsinə fikir verin.

1. O, dərstdən sonra bəzən evə getmir. 2. Hər səhər o, idarəyə gedir. 3. Zəhmət olmasa, bura gəl. 4. Zəhmət olmasa oraya get. 5. Sizin dostunuz nə vaxt evə gedir? 6. Sizin oğlunuz hər gün dərstdən sonra evə gəlirmi? 7. Mən axşamlar evə gəlirəm və dərslərimi yerinə yetirirəm. 8. Hər səhər mənim dostum Bakıya gəlir və axşamlar Binəyə qayıdır. 9. Siz Universitetə nə vaxt çatırsınız? 10. Mən Universitetə səhər saat 8³⁰-da çatıram. 11. Bu oğlan kimdir? –O mənim oğlumdur. –O nəçidir? O, nə ilə məşğul olur? –O, iqtisadçıdır. 12. O, ingilis dilini necə bilir? –O, ingilis dilini çox yaxşı bilir. 13. Sizin oğlunuz dərslərini nə zaman hazırlayır? –O, dərslərini axşam hazırlayır. 14. Sizin oğlunuz necə oxuyur? –O çox yaxşı oxuyur. 15. Siz bu sözləri bilmirsiniz, zəhmət olmasa, onları öyrənin. 16. Sizlərdən kim iqtisadçıdır? –Müşfiq. 17. Sizlərdən kim yaxşı oxuyur? –Səmədov. 18. Kim ingilis jurnalları alır? –Vüqar. 19. Siz, adətən, yaxşı oxuyursunuz, lakin bu gün yaxşı

cavab vermirsiniz. 20. Siz məktub almağı xoşlayırsınızmı? 21. O, məktub yazmağı xoşlamır. 22. Biz ingilis dili dərində ingiliscə danışmağı xoşlayırıq. 23. O, qrammatik qaydaları təkrar etməyi xoşlayır. 24. O, müəllimdən sonra sözləri təkrar etməyi xoşlamır. 25. Onlar axşamlar oxumağı xoşlayırlar. 26. Onlar dərə həmişə vaxtında gəlirlər. 27. Siz tez-tez dərsləri birlikdə edirsiniz? 28. Biz bu işi hər gün yerinə yetiririk. 29. O həmişə işə vaxtında gəlir. 30. O oraya necə çatır? 31. Zəhmət olmasa, dərsliyinizdə səhifə 10-u açın və ikinci mətni oxuyun. 32. Zəhmət olmasa, birinci beş cümləni oxuyun. 33. Biz böyük və işıqlı bir otaqda dərş keçirik. 34. Tələbələr həmişə dərə vaxtında gəlir. 35. Dərş vaxtı biz kitablarımızı oxuyur, imla yazır, Azərbaycan dilindən ingilis dilinə, ingilis dilindən isə Azərbaycan dilinə cümlələr tərcümə edirik. 36. Biz hər gün ingilis dili öyrənirik. 37. Biz, adətən, bu işi axşamlar edirik. 38. İndi biz ingilis dili dərşi keçirik, sonra isə imla yazacağıq. 39. Siz nə zaman kinoya və ya teatra gedəcəksiniz? 40. Biz bu axşam qrammatik qaydaları təkrar edəcəyik. 41. Sabah biz yoxlama işi (test) yazacağıq.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİNİ İNKİŞAF ETDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Mətni III şəxs təkdə danışın.

II. Aşağıda verilmiş sözlərə uyğun olaraq təqdim edilmiş mövzulara dair situasiyalar qurun.

1. At the University

to get to, early in the morning, come into the classroom, to sit at tables, a white board, to read words, to do well

2. At the office

to be in time for, to like reading, speak to the teacher, to work hard, as a rule, to do well in ...

3. At home

to get home, to have dinner, to go for a walk, to watch TV, to do one's lessons, to read books, to help mother (father, brother).

III. Aşağıdakı dialoqu əzbər öyrənin.

"Good ↘morning", Mr [ˈmɪstə] Brown."

"Good ↘morning", Mr. Wilson."

"Is this your ˈfirst ˈvisit to Baʃku?"

"ʃYes."

"How do you ↘like it here?"

"It's ↘nice here. I like it ↑very ↘much." |

IV. Aşağıdakı hekayəni oxuyun, ona suallar verin, yeni sözləri tapıb lüğət dəftərinizə yazın və mətni danışın.

A Man's Best Friend

Mr. Scott has a bulldog. The name of the bulldog is Winston. Mr. Scott thinks that Winston is his best friend.

One day Mr. Scott and Mrs. Scott want to go to town. Mrs. Scott wants to buy a present for Mr. Scott's birthday. The dog is with them. They come to the town and go to a shoe shop. Mrs. Scott wants to buy a pair of slippers for Mr. Scott as a present. "These slippers are very nice," says the shop-assistant and shows a pair of red slippers with blue pompons. Mrs Scott likes them, but Mr. Scott does not think they are nice. Then the shop-assistant shows a pair of slippers which are green and yellow. "This is a beautiful pair," says Mrs.Scott. "I don't like them". "But it is not good to say that you don't like the presents that people give you. Well, you don't like this pair, then I must take the red slippers with blue pompons," says Mrs. Scott and she asks the shop-assistant:

"Please, give me the red pair with blue pompons. I take them".

"Yes, madam", says the shop-assistant. Then he opens one box after another, but he cannot find the red pair with blue pompons. Mrs. Scott helps him. But they cannot find that pair

of slippers. Suddenly Mrs. Scott cries in horror: she sees Winston with the red pair of slippers torn to bits.

Mr. Scott is happy. What a good dog he has! Winston is his best friend.

V. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onların mənalalarına müvafiq olaraq situasiyalar düzəldin.

1. *All is well that ends well* $\equiv$ *Təki axırı xeyir olsun.*

2. *So many men, so many minds* $\equiv$ *Ağıl ağıldan üstündür.*

3. *He laughs [la:fs] best who laughs last* $\equiv$ *Qələbə son gülənindir.*

4. *A friend in need is a friend in need* $\equiv$ *Yaxşı dost yaman gündə tanınar.*

VI. Orijinalda olduğu kimi avazla oxuyun.

March of a soldier

*My country brought me up and sent me to native land.
Sacrificed me for my people, God save you, - she said, and
Don't spare your good time, do for the land what you can,
Don't kneel down before the foe my soldier and my bold man.*

*March on, my son, hey
Soldier of Azerbaijan
Do stop at none, hey
Soldier of Azerbaijan!*

*Our pad is stone of land our blanket's snow.
We can't deny our just cause you and me and all, you know,
We are ready to die for the country, you understand.
Our hearts are only beating with the love of our land!*

*March on, my son, hey
Soldier of Azerbaijan!
Do stop at none, hey
Soldier of Azerbaijan!*

Translated by Vahid Arabov-Turksoy

LESSON THREE (THE THIRD LESSON)

T e x t: Ilkin Works at a Foreign Firm

G r a m m a r: 1. Əvəzliliklərin obyekt halı (§33, səh. 161)

2. **Much, little** (§ 34, səh. 163), **many, few** qeyri-müəyyən kəmiyyət əvəzlilikləri (§ 35, səh. 164)

3. **A little, a few** ifadələri (§36, səh. 165)

ILKIN WORKS AT A FOREIGN FIRM

Il'kin 'works at a 'big ↘firm. | His 'office is ↘far from his house. | He 'lives a ↘long way from the firm and he 'doesn't ↘walk there. | He is 'always in 'time for his ↘work. | He 'works on ↗week-days and 'rests 'only at the ↘week-end. | He 'works on ↗Monday, ↗Tuesday, ↗Wednesday, ↗Thursday and ↘Friday. | He 'doesn't 'work on ↗Saturday and ↘Sunday. | His 'working ↗day 'lasts 'six or ↘seven hours'. |

Il'kin 'often re'ceives 'engineers from ↘firms. | In the ,after↗noon they 'discuss ↗articles from 'foreign 'newspapers and ↘journals about their work. | He 'answers a 'lot of 'ques-tions, ↘too. | At 'six o'↗clock he 'finishes his ↘work. | 'After ↗work he 'doesn't go ↘home. | He 'stays in the ↗office and ↘works at his English. | He 'works 'very ↘hard at it. | He 'likes to 'know a 'foreign ↘language. In the ↗evening he 'returns ↘home. |

"Who 'works in a 'big ↘firm?" | "Il'kin ↘does". |

"Does he 'live ↗near or ↘far from his office?" | "He 'lives far from it". |

"When 'does he ↘rest?" | "He 'rests at the ↘week-end". |

"What 'does he dis↘cuss with engineers?" | "He dis'cusses a ↗lot of ↘questions with them". |

"How 'long 'does his 'working 'day ↘last?" | "It 'lasts 'six or 'seven ↘hours". |

“Does he 'work hard at his English?”| “—‘Yes, he does”.|

“Where 'does he stay for his English?”| “—In the office”.|

“When 'does he re'turn home?”| “— In the evening”.|

“What 'time 'does he 'stop work?”| “—At 'six o'clock in the evening”.|

“Thank you very much”

— Çox sağ olun!

“Not at all”.

— Dəyməz.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

His working day lasts six or seven hours. *Onun iş günü altı və ya yeddi saat davam edir.* Bu cümlədəki **hour** sözü saat mənasında işlənmişdir. Azərbaycan dilində olan “saat” sözü ingilis dilində hour (zaman ölçüsü) və o'clock (dəqiq vaxt göstəricisi) kimi verilir, məs.:

He works six **hours** a day. O, gündə altı saat işləyir.

He comes home at six **o'clock**. O, evə saat altıda gəlir.

O'clock sözü həmçinin vaxt haqqında verilmiş suala cavab vermək üçün də işlənir, məs.:

When do you go to school? — At five o'clock.

What time is it? — It is three o'clock.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

third

a firm

far from

a long way from

to walk

a walk

to go for a walk

to go for walks

only

a week-end

at the week-end

for the week-end

over the week-end

to rest

to last

an hour

to receive

to get

Monday
 every Monday
 (on) Monday morning
 (on) Monday afternoon
 (on) Monday evening
 next Monday
 Tuesday
 Wednesday
 Thursday
 Friday
 Saturday
 Sunday

to answer
 in the afternoon
 to discuss
 an article
 to finish
 to work
 at six o'clock
 to stay
 hard
 to give back
 to come (get) back
 to go back
 how long
 What time ...?
 to stop

VOCABULARY OF LESSON THREE

third [θə:d]
 a firm [fə:m]
 far [fa:]
 far from

e.g. It is **far from** here
 I live **far from** the firm.
 This is a letter **far from**
 our country.

Syn.: **a long way from**

Ant.: **near**

üçüncü
 firma
 uzaq
 uzaq, uzaqda (*inkar və sual
 cümlələrində işlənir*)
 O buradan uzaqdır
 Mən firmadan uzaqda yaşayıram.
 Bu, uzaqdan gəlmiş bir məktubdur.
 -dan/-dən uzaqda (*əsasən təsdiq
 və bəzən də sual cümlələrində iş-
 lənir*)
 yaxınlığında, yanında

Müqayisə edin

He lives far from his office.
 He lives a long way from his office.
 He lives near his office.

O, idarədən uzaqda yaşayır.
 O, idarədən uzaq məsafədə ya-
 sayır.
 O, idarənin yaxınlığında yaşayır.

to walk
 e.g. I usually **walk** to the office.

piyada getmək
 Mən işlədiyim idarəyə adətən pi-
 yada gedirəm.

a walk

W.comb. to go for **a walk**
to go for **walks**
to take *smb.* out for a
walk

e.g. I am going to take my son
out for **a walk**.

only ['ounlı]

e.g. I only know two foreign
languages.

Monday ['mɑndı]

W.comb. every **Monday**
on **Monday**
(on) **Monday** morning
(on) **Monday** evening
next **Monday**

Tuesday ['tju:zdı]

Wednesday ['wenzdı]

Thursday ['θə:zdı]

Friday ['fraıdı]

Saturday ['sætıdı]

Sunday ['sʌndı]

a week-end

e.g. I usually spend the **week-**
end with my family.

W.comb. at the **week-end**
for the **week-end**
over the **week-end**

We are going to do it **at the**
week-end.

We are going to Guba **for**
the week-end.

He is going to stay here **over**
the week-end.

to rest [rest]

a rest

W.comb. to have a rest

to last [la:st]

last [la:st]

last Sunday

last week

gəzinti

gəzməyə getmək
gəzintiyə çıxmaq
bir kəsi gəzməyə aparmaq

Mən oğlumu gəzməyə aparaca-
ğam (*aparmaq fikrindəyəm*).
yalnız (*adətən əsas felin qarşısın-*
da işlənir)

Mən yalnız iki xarici dil bilirəm.

bazar ertəsi

hər bazar ertəsi
bazar ertəsi günü
bazar ertəsi səhər
bazar ertəsi axşam
gələn bazar ertəsi
çərşənbə axşamı
çərşənbə
cümə axşamı
cümə

şənbə

bazar

həftənin sonu, istirahət günləri
Mən adətən həftənin sonunu
ailəmlə keçirirəm.

həftənin sonunda

həftənin sonu üçün

həftənin sonunda

Biz bu işi həftənin sonunda edəcə-
yik.

Biz həftənin sonunda (sonu üçün)

Qubaya gedirik

O, həftənin sonunda (həftə
qurtarandan sonra) burada
qalacaqdır

istirahət etmək (*qısa müddətli*)

istirahət

istirahət etmək

davam etmək

keçən, axırıncı, ötən

keçən bazar

keçən həftə

at last

an hour [ən 'auə]

e.g. I work five **hours**.

I come home at 5 o'clock.

My lesson lasts 2 **hours**.

to receive [rɪ'si:v]

e.g. We **receive** letters from
foreign firms.

Syn.: to get

e.g. My sister often **gets** letters
from her friends.

e.g. Mr. Brown **receives** engi-
neers from other offices.

to answer [tu'a:nsə]

an answer [ən 'a:nsə]

afternoon [ˌa:ftə'nu:n]

nəhayət

saat (60 dəq.)

Mən beş saat işləyirəm.

Mən saat 5-də evə gəlirəm.

Mənim dərsim 2 saat davam edir.

1. almaq (*rəsmi dildə*)

Biz xarici firmalardan məktublar
alırıq.

almmaq (*pulsuz: danışiq dilində*)

Mənim bacım tez-tez öz rəfiqə-
lərindən məktub alır.

2. qəbul etmək

Mister Braun digər müəssisələr-
dən mühəndislər qəbul edir.

cavab vermək

cavab

günorta, günorta vaxtı/çağı

Yadda saxlayın:

in the morning		at noon	günorta
1. in the afternoon	lakin:	at night	gecə yarı
in the evening			

<i>W.comb.</i>	Good morning!	Sabahınız xeyir!
	Good afternoon!	Günortamz xeyir!
2.	Good evening!	Axşamınız xeyir!
	Good night!	Gecəniz xeyrə qalsın!

to discuss [dɪs'kʌs]

e.g. Please don't **discuss** this
question now.

discussion [dɪs'kʌʃ(ə)n]

an article [ən 'ɑ:tɪkl]

müzakirə etmək

Zəhmət olmasa, bu sualı indi mü-
zakirə etməyin.

müzakirə

1. məqalə

2. artıql

3. maddə

4. əşya

1. sual; 2. məsələ

sual vermək

məsələ müzakirə etmək

a question [ə'kwɛstʃən]

W.comb. to ask a **question**
to discuss a **question**

to finish ['fɪnɪʃ]

W.comb. **to finish work**

e.g. We usually **finish** work
in the evening.

at six o'clock [ət'sɪksə'klɒk]

to stay [steɪ]

e.g. On Sunday we usually
stay at home.

hard [hɑ:d]

e.g. It is a **hard** job.

It is a **hard** problem.

W.comb. **hard work**

to work hard

to give back [tə'gɪv'bæk]

Syn.: to return [tʊrɪ'tə:n]

e.g. Please, **return** my book.

back [bæk]

W.comb. **to give back**

to come (get) back

to go back

how long [hau lɒŋ]

e.g. **How long** does your
lesson last?

what time

to stop

W.comb. **to stop work**

qurtarmaq, sona çatdırmaq

işə sona yetirmək

Biz işimizi adətən axşam qurtarı-
rıq.

saat altıda

qalmaq

Bazar günü biz adətən evdə qah-
rırq.

1. bərk;

2. ağır; çətin

Bu, ağır işdir.

Bu, çətin məsələdir.

ağır iş, çətin iş

səylə/gərgin işləmək

geri qaytarmaq; qaytarıb vermək

Zəhmət olmasa, mənim kitabımı
qaytar(ın).

arxa, geri

geri qaytarmaq; qaytarıb vermək

geri qayıtmaq (gəlmək)

geri getmək (qayıtmaq)

nə qədər vaxt

Sənin/Sizin dərsin/dərsiniz nə qə-
dər vaxt davam edir?

nə vaxt, saat neçədə

1. dayandırmaq, dayanmaq;

2. qurtarmaq

işə dayandırmaq

XÜSUSİ İSİMLƏR

İlkin [ɪl'kɪn] İlkin (*ad*)

Oxu qaydası

1. **ay, ey** hərfbirlişmələri vurğusuz vəziyyətdə [i] kimi oxunur, məs.:

Monday [ˈmʌndɪ] bazar ertəsi money [ˈmʌni] pul

2. **ear** hərf birlişməsi [ɪə] kimi oxunur, məs.:

near [ɪə] yaxın, yanında, yaxınlığında dear [dɪə] 1. əziz; 2. baha

3. **“a”** hərfi **st, sk** hərf birlişmələrinin qarşısında [a:] kimi oxunur:

to ask [a:sk] soruşmaq

to last [la:st] davam etmək

task [ta:sk] tapşırıq

fast [fa:st] tez-tez, sürətlə

III dərsin qrammatikası

§33. Şəxs əvəzliyinin obyekt halı

İngilis dilində şəxs əvəzliliklərinin iki halı vardır: adlıq və obyekt halı. (Buna tamamlıq halı da deyilir). Obyekt halında olan əvəzliliklərin xüsusi söz formaları vardır ki, onlar adlıq halda olan əvəzliliklərdən və yiyəlik əvəzliliklərindən fərqli formalara malikdir və onları əzbər öyrənmək lazımdır. Obyekt halında olan əvəzliliklərə ona görə belə ad verilmişdir ki, onlar şəxs əvəzliyi olaraq ismin tamamlıq halında (yönlük və təsirlik hallarda) verdiyi mənaları veririlər. Şəxs əvəzliliklərinin adlıq və obyekt halını və eləcə də yiyəlik əvəzliliklərini əks etdirən cədvələ nəzər saldıqda bunu daha aydın şəkildə görə bilərik:

Şəxs və yiyəlik əvəzliliklərini əks etdirən cədvəl

Adlıq hal	Yiyəlik əvəzliyi	Obyekt halı		
who	whose	whom	kimi	kimə
I	my	me	məni	mənə
You	your	you	səni	sənə
He	his	him (kişi cinsi)	onu	ona
She	her	her (qadın cinsi)	onu	ona
It	its	it	onu	ona
We	our	us	bizi	bizə
You	your	you	sizi	sizə
They	their	them	onları	onlara

Şəxs əvəzliliklərindən savayı sual əvəzliyi olan **who** sözü də obyekt halında **whom** kimi, kimə şəklində işlənir.

Qeyd etmək lazımdır ki, obyekt halda olan şəxs əvəzlilikləri həm sözlərləri ilə, həm də sözlərlərsiz işləmə və tamamlıq funksiyasında çıxış edə bilirlər, məs.:

Please tell me your name.	Zəhmət olmasa, adını mənə de/söylə.
Send me a letter, please.	Mənə , zəhmət olmasa, məktub göndər(in).
Don't speak to her .	Onunla danışma/danışmayın.
Whom does she often speak about?	O tez-tez kimin haqqında danışır?

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilində paralel olaraq obyekt halında olan **whom** sual əvəzliyi ilə yanaşı istər danışiq dilində, istərsə də rəsmi dildə **who** sual əvəzliyi də işlənir. Əgər söz-önlü tamamlığa sual verilsə, onda:

to whom	əvəzinə	who ... to
with whom	" "	who ... with
about whom	" "	who ... about
from whom	" "	who ... from
for whom	" "	who ... for
whom	" "	who

kimi sual əvəzlilikləri işlənir, məs.:

To whom do you talk?	→	Who do you talk to?
About whom are you talking?	→	Who are you talking about?
With whom do you go home?	→	Who do you go home with?
For whom do you take this suit?	→	Who do you take this suit for?
Whom do you see in the picture?	→	Who do you see in the picture?

Bu variantların hər biri paralel olaraq işlənə bilər, lakin yadda saxlayın ki, hər iki variant test tapşırıqlarında eyni testdə verilə bilməz.

Yadda saxlayın:

Mübtədaya verilən **who** sual sözünü tamamlığa verilən **who** sual sözündən fərqləndirmək üçün aşağıdakı bəndlərə fikir vermək lazımdır:

1. Mübtədaya **who** sual əvəzliyi ilə sual verdikdə xəbər təkde olur.

2. Mübtədaya **who** sual əvəzliyi ilə sual verdikdə köməkçi fel götürülmür, tamamlığa sual verdikdə isə köməkçi feldən istifadə edilir.

3. **Who** sual əvəzliyi ilə mübtədaya sual verdikdə cümlədə mübtəda olmur, tamamlığa sual verdikdə isə cümlənin mübtədası olur. Cümlələrə nəzər salın.

Who goes home?

Who do you go home with?

§ 34. 1. **Much** və **little** sözləri həm ölçü, həm də dərəcəni müəyyən edən zərf kimi işlənə bilər və cümlənin hərəkətini təyin edir. Bu halda **much** və **little** sözləri aid olduqları feldən sonra gəlir.

He reads very **much**.

O, olduqca **çox** oxuyur.

She reads very **little**.

O, olduqca **az** oxuyur.

İnkar cümlələrində iki inkar məzmunlu söz işlənməsin deyərək **little** əvəzinə **much** işlənir, məs.: *He doesn't read very little olmaz. Olmaldır: He doesn't read very much.*

İstər danışmaq, istərsə də rəsmi dildə **very** dərəcə əvəzliyi düşə bilər, məs.:

He reads much.

Does he read much?

He doesn't read much.

He reads little.

2. **Much** və **little** sözləri zərf olduğu kimi, qeyri-müəyyən kəmiyyət də bildirirlər və ona görə də qeyri-müəyyən kəmiyyət əvəzlilikləri funksiyasında da istifadə edilir. Bu halda onlar ismə aid olur və onun qeyri-müəyyən kəmiyyətdə çoxluğunu və ya azlığını ifadə edirlər. Onların hər ikisi sayılmayan isimlərə aiddir, məs.:

She usually does much (little) homework.

O, adətən çox (az) tapşırıq yerinə yetirir.

Şifahi danışmaq dilində **very much** əvəzinə daha çox **a lot** işlənir, məs.:

She reads **a lot**.

O olduqca çox oxuyur.

Sual və inkar cümlələrində **much** və **little** sözləri **very** sözünün iştirakı olmadan da işlənirlər, məs.:

Do you read much?

She doesn't read much.

Təsdiq cümlələrində **much** və **little** sözləri dərəcə zərfləri olan **so**, **very**, **too** sözləri ilə də işlənə bilərlər, məs.:

We have got **so little** time that...

Bizim elə az vaxtımız var ki,...

She likes **very much** sugar in her tea.

O, çayında şəkərin olduqca çox olmasını xoşlayır.

She spends **too much** time on her English.

O, ingilis dilinə olduqca çox vaxt sərf edir.

Yadda saxlayın!

İngilis dilində əksər hallarda **little** sözünün təsdiqdə işlənməsinə üstünlük verilmir. Ona görə də inkarda **much** sözündən istifadə edilir, məs.:

I don't usually spend **much** time on it.

Mən adətən ona (o işə) çox vaxt sərf etmirəm.

Much sözü sual əvəzliyi olan **how** ilə birləşərək sual cümlələrində işlənir, sayılmayan isimlərin miqdarını və ya hərəkətin nə qədər çox olmasını təyin etmək üçün xüsusi sual cümlələrinin əmələ gətirilməsinə xidmət edir, məs.:

How much money do you spend on books?

Sən /Siz kitablara nə qədər pul verirsən/verirsiniz?

How much do you write every day?

Sən/Siz hər gün nə qədər yazı yazırsan/yazırsınız?

§35. **Many çox, çoxlu few az qeyri-müəyyən əvəzlilikləri**

Bu əvəzliliklər **much**, **little** əvəzlilikləri ilə çox oxşar xüsusiyyətlərə malikdir. Başlıca fərq ondan ibarətdir ki, **many** və **few** sayılmayan əşyalara aid olurlar, çünki hərəkətin azlığı və ya çoxluğu kəmiyyətlə deyil, işin həcmi ilə müəyyən edilir, məs.:

Do you get many telegrams?

Sən/Siz çoxlu telegram alırsanmı/alırsınızmı?

We don't ask many questions
at the English lessons.

Biz ingilis dili dərslərində
çox sual vermirik.

Bu ifadələrdən **many** əşyanın çoxlu miqdarda kəmiyyətini, **few** isə az miqdarda olan kəmiyyəti ifadə edir.

Many sözü aşağıdakı funksiyalara malikdir:

a) zaman bildirən isimlərdən qabaq gələrək onların kəmiyyətini təyin edir, məs:

many days (weeks) years, months, hours və s.

b) təsdiq cümlələrində mübtədanın təyini funksiyasında çıxış edir, məs.:

Many people know that. Bunu **çox** adam bilir.

c) sözlü ismi tərkiblərdə ismin təyini kimi işlənir, məs.:

about **many** questions çox sual haqqında
on **many** days çox günlərdə

ç) **many** sözü **so+many; very+many; too+many** kimi birləşmələrdə işlənərək əşyanın çoxluğunun dərəcəsini daha da artırır, məs.:

very many students olduqca çox tələbə

too many guests [gests] həddən artıq qonaq

so many children çoxlu-çoxlu uşaqlar və s.

Much sözü ilə olduğu kimi, **many** sözünü də **a lot** sözü əvəz edə bilər, lakin o, hərəkətə deyil, əşyaya aid olduğu üçün **a lot+of** birləşməsi şəklində işlənir.

Müqayisə edin:

I know many languages.

Mən çox dil bilirəm.

I know a lot of languages.

Mən çoxlu dil bilirəm.

Yadda saxlayın:

Many və **a lot of** təsdiq cümlələrində bir-birini asanlıqla əvəz edə bilərlər. Lakin bəzi mənbələrə istinadən deyirik ki, inkar cümlələrində **many** işləndiyi halda **a lot of** ifadəsinin işlənərək onu əvəzləməsi məqbul hesab edilmir, məs.:

I don't know **many** languages əvəzinə I don't know **a lot of** languages düzgün hesab edilmir.

Few təsdiq cümlələrində sərbəst işləndiyi kimi, **so few, very few, too few** birləşmələri ilə də sərbəst işlənə bilər. Lakin **little** əvəzliyi ilə olduğu kimi, onun da inkarda işlənməsinə üstünlük verilmir və **few** sözünün inkarda işlədilməsi lazım gəldikdə o **inkar + many** ilə əvəz edilir, məs.: **He doesn't ask me many questions** fikrimizcə, **He asks me few questions** bərabərliyini ifadə edir.

§36. A little, a few

Azərbaycan dilində **az** və **çoxluğu** bildirən sözlərin ismin “sayıla bilən” və ya “sayıla bilməyən” anlayışları ilə sərtləşdirilməyinə görə həm **azı**, həm də **çoxu** bildirən sözlərdən hər biri yalnız bir sözlə “**az**”, “**çox**” sözləri ilə məhdudlaşdırılmışdır. Azərbaycan dilində “**az**” ifadəsi “**bir az**” ifadəsi şəklində işlənərək “**az**” sözünün təsir dairəsini bir qədər məhdudlaşdırmağa xidmət edir. İngilis dilində eyni mənə “**az**” mənəsi ismin “sayıla bilən” və ya “sayıla bilmə-

yən" olması ilə şərtləndirilərək "little" və "few" kimi iki sözlə öz ifadəsini tapmışdır. Azərbaycan dilində olduğu kimi ingilis dilində də istər əşyanın kəmiyyətini, istərsə də hərəkətin həcmi bir qədər məhdudlaşdırmaq məqsədi ilə **a little**, **a few** sözləri işlədilir və **bir az** kimi tərcümə edilir.

Fikir verin!			
az	{	little	bir az
	}	few	
	{	a little	
	}	a few	

Məs.:

I have little work to do.	Mənim görməyə az işim var.
I have a little work to do.	Mənim görməyə bir az işim var.
I have few English books.	Mənim az ingilis kitabım vardır.
I have a few English books.	Mənim bir az/bir neçə ingilis kitabım var

GRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı cümlələrdə şəxs əvəzliliklərini obyekt halda yazın və cümlələri tərcümə edin.

1. This engineer works with (I). I know (he) well. 2. These are very good exercises. Do (they) at home, please. Read this letter and translate (it) into English, please. 4. Write these words out in your exercise-book, please, and learn (they). 5. I know this girl. She works with (we).

II. Aşağıdakı cümlələrdə şəxs əvəzliliklərini obyekt halda işlədin.

1. Take this book and read ... at home, please. 2. Is he going to speak to ... about his new work? 3. These are very good exercise-books. Where do you get ...? 4. My sister knows English well. I often do my homework with 5. Read these words and learn ... well. 6. I don't know What's his name?

III. Aşağıdakı cümlələri oxuyun.

1. "Does your 'son read much?"

"Yes, he 'reads a lot."

"No, he 'doesn't read much. He 'reads very little."

2. "'Do you 'do ʃmuch 'homework?'"
3. "ʃYes, we 'do a ʃlot of homework 'every ʒday."|
- "How 'many 'English 'words do you know?"|
- "Not 'very ʒmany."|

IV. *A little, a few sözlərini işlədin.*

This is my mother's favourite recipe for fruitcake, and everybody says it's out of this world!

1. Put 3 cups of flour into a mixing bowl.
2. Add ... sugar.
3. Slice ... apples.
4. Cut up ... oranges
5. Pour in ... honey.
6. Add ... baking soda.
7. Chop up ... nuts.
8. Add ... salt.
9. Mix in ... raisins.
10. Bake for 45 minutes.

Enjoy, dear!

V. *Little, a little, few, a few sözlərini işlədin.*

1. There is ... salad left in this bowl. 2. Would you like ... salad? — Yes, thank you. My doctor says it's good for my health. 3. I have ... money, so we can go to the cinema. 4. I have ... money, so we cannot go to the cinema. 5. This girl works very ... that's why she knows nothing. 6. Mother gave us ... apples, and we were glad. 7. He did not like it at the camp: he had very ... friends there. 8. This lemon drink is sour; if you put ... sugar in it, it will be sweeter. 9. This lemon drink is sour; if you put ... lumps of sugar in it, it will be sweeter. 10. The hall was almost empty: there were very ... people in it. 11. I can't buy this expensive hat today: I have too ... money. 12. She left and returned in ... minutes. 13. I think you can spare me ... time now. 14. I am sorry I have seen ... plays by this author.

VI. *little* və *ya few* sözlərindən uyğun gələnini nöqtələrin yerinə yazın.

1. He has got ... friends. 2. I drink ... coffee. I don't like it. We must hurry. We've got very ... time. 3. There are very ... scholarships for students in this University. 4. The Smiths have ... money. They aren't rich. 5. The theatre was almost empty. There were very ... people there. 6. There was ... lemonade in the bottle. There were ... peaches in the basket. 7. I have ... time, so I can't go with you. 8. He has ... English books. 9. There is ... ink in my pen. Have you got any ink? 10. There are ... bears in the zoo. 11. Tom Canty was the son of poor parents and had very ... clothes. 12. There is too... soup in my plate. Give me some more, please. 13. The children returned from the wood very sad because they had found very ... mushrooms. 14. There was too ... light in the room, and I could not read. 15. There are very ... people who don't know that the Earth is round.

VII. *Much*, *many*, *little* və *ya few* sözlərini işlədin.

1. Robert wrote so ... letters that he's never going to write a letter again. 2. She ate so ... ice cream that she's going to have a sore throat. 3. There is ... mayonnaise in our refrigerator. She has to go to the supermarket and buy some. 4. There are ... cookies in the box. I should have bought them last Monday. 5. Does your sister read ... ? -Yes, she does. And your brother? - Oh, he doesn't. He has so ... books, but he reads very 6. Have you ... work to do today? -No, not very 7. Walk quicker, please.

VIII. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. The teacher gives us a lot of homework. 2. Javid translates very many letters into English. 3. She gets a lot of telegrams every day. 4. Your friends read a lot. 5. Kanan sometimes stays in the office after work for his English lessons.

IX. *Az* və *çox* sözlərinin tərcüməsinə fikir verərək aşağıdakı cümlələri tərcümə edin.

1. Çox tələbələr 2 xarici dil öyrənirlər. 2. Sizin oğlunuz çox oxuyurmu? 3. O, müəllimə hər gün çoxlu suallar verir. 4. Mənim bacım çox işləyir. 5. Onların çoxlu ingilis dili kitabları

vardır. 6. O, səhərlər çoxlu məktub və jurnal alır. 7. Axşamlar çox oxuma. 8. Biz xarici firmalara hər gün çoxlu məktub göndəririk. 9. Onların çoxlu dostları vardır. 10. Bu haqda Salmanın çoxlu məqalələri var. 11. Onlar İngilis dili dərində müəllimə çoxlu suallar verirlər.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı söz birləşmələrini ucadan oxuyun.

Is there?	Thursday and Friday
How much is it?	letters and telegrams
thinks, too.	works in
answers them	reads, too.

II. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

kidney, hockey, storey, holiday, past, task, flask, mast, fear, clear, dear, day, gay, stay, play, steer, deer, feel, leap

III. Aşağıdakı sözlərin köklərini tapın və onun hansı nitq hissəsinə aid olduğunu müəyyənləşdirin.

discussion, translation, week-end, hourly, receiver, reading, walker, translator, rainy, exercise-book, learner, quickly.

IV. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. What do they discuss?
2. How long does his working day last?
3. Does your friend work at an office?
4. Does he walk to the office?
5. Is his house near or far from the office?
6. Who does he often receive at the office?
7. How long does he walk a day?
8. How long does he work a day?
9. Which days does he work?
10. When does he stop work and go home?
11. What time does he usually finish work?
12. Where does he sometimes stay after work?
13. When does he return home?
14. What does he do on Sunday?
15. Does he usually stay in Baku over the week-end?

16. What does he usually do at the week-end?
17. Who does he often stay with over the week-end?
18. Do you live far from your office (factory)?
19. Do you often walk to your office?
20. Do you like to go for a walking?
21. Do you usually go for walks in the morning or in the evening?
22. Who do you take out for a walk?
23. What do you often discuss during your working day?
24. What time do you stop work and go home?
25. Do you work at the week-end?
26. What do you usually do at the week-end?
27. What are you going to do this week-end?
28. Are you going to stay at home over the week-end?
29. Are you going to Guba for the week-end?
30. What are you going to do (on) Saturday evening?
31. What are you going to do on Sunday?
32. Which of you reads (doesn't read) much?
33. How many new English words do you usually learn in class (at your lesson)?
34. How long does your class (lesson) last?
35. At what o'clock do you get home after classes?

V. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. These *students* usually get home at four in the afternoon.
- (2) 2. *Our English lessons* usually last *two hours*. (2) 3. *He* discusses *a lot of questions* at the office. (2) 4. *His sisters* work *at a new factory*. (3) 5. *You* live a long way from the office. (1) 6. *I* am going to stay *at the factory after work today*. (3) 7. *They are discussing this question* now. (3)

VI. Nöqtələrin yerinə sözləri qoyun.

1. "Do you work ... an office?" "No, I work ... a factory."
"Do you live far ... the factory?" "Yes, I live a long way... it."
2. Mary lives near ... a large park. She often takes her son ... a walk ... the park. ... Saturdays her sister Ann usually comes to stay ... Mary ... the week-end. 3. I usually get ... home ... six

... the evening. 4. This is a letter ... my sister. I'm going to answer ... it now. She's coming ... Baku. I'm going to meet ... her ... Tuesday evening ... seven. 5. Araz works hard ... his English. He does a lot ... exercises ... class and ... home. 6. "What are you going to do ... the week-end?" "We're going ... Ganja ... the week-end". 7. Are you going to stay there ... the week-end? 8. Do you often stay ... the office ... work ... your English lessons?

VII. Mötərizədə verilmiş felləri şəxsə, kəmiyyətə və zamana görə dəyişdirərək yazın.

1. He usually (to walk) home after work. 2. Where (to work) Leyla? 3. He (not to work) hard at his German. 4. You often (to speak) English in class? 5. Who (to answer) questions now? 6. Nigar often (to stay) at the office after work for her English? 7. I often (not to get) telegrams from my friends. I often (to get) letters from them. 8. Who often (to discuss) plans with these engineers? 9. What (to discuss) they now? 10. You (to be) going to discuss this question tomorrow morning? 11. How well they (to know) English? 12. "The students (to revise) the words at home or in class?" "They (to do) it at home." "He (to be) a factory worker." 13. "What Anar (to do)?" "He (to translate) an article now.

VIII. Nöqtələrin yerinə lazım gələn artikli yazın.

Sona is ... worker. She works at ... large factory. ... factory is ... long way from ... Baku. Sonar lives near ... factory and usually walks there. She finishes ... work at six in ... evening. Her sister is ... student, she lives in ... Baku. She learns ... German and knows it well.

IX. Mötərizədəki sözlərdən lazım olanını seçərək mötərizəni açın.

1. This film lasts two (o'clock, hours). 2. They sometimes finish work at three (o'clock, hours) on Thursday afternoon. 3. "Where are you (going, walking) to?" "I'm (going, walking) to my office." 4. He likes (to walk). 5. He (goes, walks) a lot. 6. How often does your son (go, walk) there for the week-end?

X. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Siz adətən saat neçədə günorta yeməyi yeyirsiniz? – Biz adətən saat 2-də günorta yeməyi yeyirik. 2. O, evə saat neçədə gəlir? – O, evə adətən axşam saat 7-də gəlir. 3. O, buraya yalnız bazar günləri gəlir. 4. Siz sabah kitabxanaya gedəcəksinizmi? – Bəli. 5. Sizin oğlunuzla evdə kim qalır? – Mənim anam. 6. Bu məsələni indi müzakirə etməyin. Biz onu cümə günü müzakirə edirik. 7. Mən indi yalnız ingilis dilini bilirəm, lakin tezliklə fransız dilini öyrənəcəyəm. 8. Siz bazar günü evdə olacaqsınızmı? 9. O, şənbə günü kəndə gedəcək. 10. Həftənin 5 günü onun dərsi var. 11. Sizin iş gününüz nə qədər davam edir? – 6 saat. 12. Siz idarədə nə edirsiniz? 13. Mən məktub və teleqramlara cavab verir, jurnalları oxuyur, bu jurnallardan məqalələri ingilis dilinə tərcümə edir, çoxlu sualları müzakirə edirəm. 14. Mən adətən işimi saat 6-da qurtarıram. 15. Siz idarədən uzaqdamı yaşayırsınız? – Xeyr, mən idarənin yanında yaşayıram və adətən oraya piyada gedirəm. 16. Siz alman dilini yaxşı bilmirsiniz. 17. Biz bazar ertəsi, çərşənbə axşamı, çərşənbə, cümə axşamı və cümə günləri dərsə gedirik. Biz şənbə və bazar günü oxumuruq. 18. Mənim bacım müəllimdir. 19. O, ingilis dilini öyrədir. 20. Mənim dostum və mən həmçinin ingilis dilini öyrənirik. 21. Onlar xarici dilin üzərində söylə işləyirlər. 22. Biz həmişə dərsə vaxtında gəlirik və ev tapşırıqlarını yerinə yetiririk. 23. Mənim dostum və mən tez-tez dərşdən sonra evə birlikdə gedirik. 24. Biz ingiliscə danışır və öz işimizi müzakirə edirik.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİ AŞILAYICI TAPŞIRIQLAR

I. Mətni ucadan oxuyun.

II. Aşağıdakı söz birləşmələrindən istifadə edərək situasiyalar qurun.

1. *My friend works a lot*

to like, to learn, to go to the office in the morning, to do well at work, to return home in time

2. *I like walking*

to go to work, a long way from the office, to go for a walk, to walk a lot in the evening

3. *My son works hard at his English*

a student, to learn a foreign language, to like learning a foreign language, to translate, to read much, to do exercises to go to bed

III. İş gününüzü təsvir edin.

IV. Verilmiş hekayəni oxuyun, onun yeni sözlərini lüğətlərdən tapın və mətni danışın.

The Polecat and the Badger

The Polecat lives in a hole near a river. It is springing now. The river is full of water. The river is already near the hole. "Help! Help!" cries the Polecat. "My hole is in danger". The Badger who lives near hears it and says: "You must go to a high place".

"No, no!" the Polecat cries. "Oh, my good warm hole! What must I do now?"

"You must make a new hole in a high place. Let's take your things out of the hole".

The Badger takes a bag of grain and carries it to a high place. It is not easy to carry the bag, it is full of grain. But the Badger is ready to help his neighbour. When the Badger carries the bag, the Polecat runs around him and says: "Oh thank you".

The Badger goes to take another bag. He is tired, but he does not stop his work. Then he again goes to take a bag. The Polecat says: "I don't know how to thank you. You are a very good neighbour. Thank you, thank you".

The Badger stops his work, looks at the Polecat and goes away. The Polecat is angry. He says: "Where are you going? Why don't you work? Why don't you help me?"

The Badger does not answer. He does not even look at the Polecat. What is there to say?

V. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *Actions speak louder than words* ≡ *Beş deyincə bir iş gör, Sözlə yox, işlə göstər.*

2. *Look before you leap* $\equiv$ *Arxı hoppanmamış, "bərəkallah"*
demə.

3. *No news is good news* $\equiv$ *Pis xəbərdən heç olmasa yaxşıdır.*

4. *Don't trouble trouble till trouble troubles you* $\equiv$ *Agrımayan başına yaylıq bağlama.*

VI. Şair Nəriman Həsənzadənin "Ayaqqabılar" serini ingilis dilində oxuyun və onu əzbər öyrənin.

Nariman Hasanzadəh

SHOES

They were only two,
 before my door.
 easily known,
And they were my own.
The days and months passed
 Unnoticed and fast.
And again at my door
They became twice more.
 Three years passed...
 Unnoticed and fast ...
 The doors of my native hut
 Were steadily opened and shut.

And again one day,
Six of them there lay.

Two of them were adorned
They were of the first born.
Four of them were the same,
Quite old and plain.
And after that, not too late
The shoes become eight
 The days and weeks passed
 Unnoticed and fast
 And the smaller shoes, there lay
 Grow larger day-by-day!

Translated by Vahid Arabov (Turksoy)

LESSON FOUR (THE FOURTH LESSON)

Text: Kanan's Working Day

- Grammar:** 1. Felin əsas formaları. Keçmiş qeyri-müəyyən zaman (**The Past Indefinite Tense Form**). Qaydalı fellərin keçmiş zaman forması (§37, səh. 179).
2. **to be** felinin keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması (§38, səh. 183).
3. İsmnin halları. Yiyəlik hal. (§39, səh. 184).

KANAN'S WORKING DAY

Ka'nan is a 'wonderful trans↓lator, but e'leven 'years a↑go he was a 'student at a ↑Language College' in ↓Baku. | The 'college was in the 'centre of the ↑city, and he 'lived a 'long ↓way from it, but he 'liked to ↓walk ↑there in 'fine ↓weather. |

Ka'nan's 'classes were ↑usually in the ↑morning till 'one o'clock in the ↑after↓noon. | ↑After ↑classes he 'sometimes had 'dinner at the can↑teen and 'then he 'worked at the ↑reading-room of the ↓college. | It was 'very ↑interesting for him to 'work ↓there. |

Ka'nan's ↑friends 'sometimes ↑asked him to play ↑volley-ball with them, and he ↓did it. |

'All his 'friends ↑loved him, and he 'loved them, ↓too. |

"Who is a 'wonderful trans↓lator?" | "Ka'nan is." |

"When was he a 'student?" | "E'leven 'years a↓go." |

"Did he 'live ↑near his college?" | "No, he ↓didn't." |

"When did he 'like to ↓walk there?" | "In ↓fine weather." |

"How long did his 'classes ↓last?" | His 'classes ↑lasted till 'one o'clock. |

"Where did he de'cide to 'work 'after ↓classes?" | "At the 'College ↓reading-room." |

“Was it ↑interesting for him?”| “↓Yes, it ↓was.”|

“What did Kanan’s ↑friends ‘sometimes ‘ask him to ↓do?”| “They ‘sometimes ↑asked him to ‘play ↓volley-ball with them.|

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. He was a student at a Language College in Baku O, Bakıda dil kollecində oxuyurdu (O, Bakıda dil kollecinin tələbəsi idi). Azərbaycan dilindəki “institut” sözü “kollec”, “universitet” sözləri ilə yaxın mənalarda işlənir, lakin bunlar arasında məna fərqləri də vardır.

College “kollec” yalnız bir ixtisas üzrə mütəxəssis yetişdirən təhsil müəssisəsinə deyilir və burada peşə yönümünə əsas diqqət verilir.

Institute institut peşə hazırlığı ilə yanaşı daha geniş dairədə bilik verir

University universitet, ali təhsil müəssisələri arasında ən yüksək dərəcəli elm və təhsil müəssisəsidir. Burada daha geniş, hərtərəfli səviyyədə bilik verilir və universitet təhsili haqqındakı diplom “College” və “Institute” diplomu ilə müqayisədə daha geniş səlahiyyətlərə malikdir.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

Fourth	a canteen
wonderful	at a canteen
a translator	then
eleven	a reading-room
a year	at the reading-room
eleven years ago	interesting
a college	to play
to go to college	to play volley-ball (football,
to be at college	tennis, basket-ball, hockey)
weather	to love
till	to decide
to have dinner (breakfast/lunch/supper)	

VOCABULARY OF LESSON FOUR

Fourth [fɔ:θ]

wonder ['wʌndə]

W.comb. to stir wonders

wonderful ['wʌndəfəl]

W.comb. a wonderful play

wonderful opportunity

to translate [tə'trans'leɪt]

a translation [ə'trans'leɪʃn]

a translator [ə'trans'leɪtə]

eleven [ɪ'lev(ə)n]

a year [jə:, jɪə]

W.comb. eleven years ago

a college

W.comb. to go to college

to be at college

weather ['weðə]

W.comb. fine weather

till [tɪl]

to have dinner ['dɪnə]

to have supper ['sʌpə]

to have breakfast ['brekfəst]

a canteen [kən'ti:n]

W.comb. at a canteen

then [ðen]

a reading-room ['ri:dɪŋ'ru:m]

W.comb. at the reading-room

interesting ['ɪntərəstɪŋ]

to play [pleɪ]

W.comb. to play volley-ball

to play basketball,

tennis, hockey, etc)

but: to play the piano

to love [tə'lʌv]

e.g. We love our country.

dördüncü

1. təəccüb, heyret

2. möcüzə, xarıqə

xarıqələr yaratmaq

1. qəribə, əla, son dərəcə gözəl

əla/gözəl tamaşa

2. heyretəməz, füsunkar

əla/gözəl fürsət

tərcümə etmək

tərcümə

tərcüməçi

on bir

il

on bir il bundan qabaq

kollec (*natamam ali təhsil müəsisəsi*)

kollecə getmək, kollecdə təhsil

almaq

kollecdə oxumaq/təhsil almaq

hava

gözəl hava

qədər, -dək (*qoşma*)

günorta yeməyi yemək

şam yeməyi yemək

səhər yeməyi yemək

yeməxana

yeməxanada (*məktəbdə və s.*)

sonra (*qoşma*)

oxu zalı

oxu zalında

maraqlı

1. *idm.* oynamaq

2. *mus.* çalmaq

voleybol oynamaq

basketbol /tennis /hokey və s. oy-

namaq

piano çalmaq

sevmək

Biz Vətənimizi sevirik.

We love the Azerbaijanian
language.
to decide [dɪ'saɪd]
e.g. We decided to discuss this
book.

Biz Azərbaycan dilini sevirik.
qərara almaq
Biz bu kitabı müzakirə etməyi qə-
rara aldığımız.

Yadda saxlayın!
eleven [ɪ'levn] on bir
twelve [twelv] on iki

Sayların yaranması

-teen [ti:n] şəkilçisi **ten** on sözünün dəyişikliyə məruz qalmış formasıdır. **Ten** sözü sonralar formasını dəyişərək **"teen"** formasına düşmüş, şəkilçiyə çevrilərək 13-dən 19-a qədər olan miqdar saylarını düzəltmək üçün istifadə edilir.

-teen şəkilçisi vurğuludur və ona görə də onun qoşularaq əmələ gətirdiyi saylarda iki vurğu olur, məs.:

'thir'teen	on üç	'seven'teen	on yeddi
'four'teen	on dörd	'eigh'teen	on səkkiz
'fif'teen	on beş	'nine'teen	on doqquz
'six'teen	on altı		

Onu da bilmək lazımdır ki, bu saylardakı iki vurğudan hər hansı biri düşə də bilər. Bu hadisə o zaman baş verir ki, 13-dən 19-a qədər olan iki vurğulu saylardan ya qabaq, ya da sonra başqa bir vurğulu söz işlənmiş olsun:

a) əgər iki vurğulu saydan qabaq vurğulu söz gələrsə, saydakı birinci vurğu düşür, məs.:

'lesson 'four'teen [ˈlesn ˈfɔːˈti:n]

b) əgər iki vurğuya malik olan saylardan dərhal sonra vurğulu söz gələrsə, onda birinci vurğu düşür.

the sixteenth lesson [ðəˈsɪksˈti:nθ lesn]

-ty [tɪ] şəkilçisi say əmələ gətirən şəkilçidir, onluq miqdar saylarını əmələ gətirmək üçün istifadə edilir, məs:
twenty [ˈtwenti]

Mürəkkəb saylar iki güclü vurğuya malikdir və bir-birindən defislə ayrılır, məs.:

'twenty-'five 'seventy-'eight

-th [θ] şəkilçisi 4-dən başlayaraq digər sayların sonuna artırılır və beləliklə miqdar sayından sıra sayı əmələ gətirir, məs.:

four - **fourth**, twenty-nine – **twenty-ninth**

four	fourth	twelve	twelfth
six	sixth	thirty	thirteen
seven	seventh	twenty-one	twenty-first
eight	eighth	twenty-two	twenty-second
nine	ninth	twenty-three	twenty-third
ten	tenth	twenty-nine	twenty-ninth
eleven	eleventh	hundred	hundredth

Əgər say “y” hərfi ilə bitərsə, onda həmin saydan sıra sayı düzəldərkən “y” hərfi “ie” hərfinə çevrilir və sonra “th” əlavə olunur, məs.:

twenty ['twenti] iyirmi – **twentieth** ['twentɪθ] iyirminci
ninetly ['naɪntɪ] doxsan - **ninetieth** ['naɪntɪθ] doxsanınıcı

Yadda saxlayın:

one – first	two – second	three – third
five – fifth	nine – ninth	twelve – twelfth

IV dərsin qrammatikası

§37. 1. Felin əsas formaları. İngilis dilində felin dörd əsas forması vardır:

I - məsdər forması

II - keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması

III - keçmiş zaman feli sifət forması (**Participle II**)

IV - İndiki zaman feli sifət forması (**Participle I**)

İngilis dilində mövcud olan bütün qrammatik formaların əmələ gəlməsində bu dörd forma əsas rol oynayır, onlar mütləq iştirak edir, lakin tək onların iştirakı qrammatik zamanların əmələ gəlməsini təmin etmir. Fel formaları digər köməkçi fellərlə birləşərək həm

qrammatik zamanları, həm də felin növünü (məlum və məchul növü) əmələ gətirirlər.

§37. 2. Qaydalı və qaydasız fellər. (Regular [ˈregjələ] and Irregular [ˌɪrˈregjələ] Verbs)

İngilis dilində fellər keçmiş qeyri-müəyyən zaman və keçmiş zaman feli sifət formasında iki qrupa bölünürlər: a) qaydalı fellər; b) qaydasız fellər.

Adından da məlum olduğu kimi, qaydalı fellər keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasını əmələ gətirərkən müəyyən bir qaydaya əsaslanır və ona tabe olur. Ona görə də onlara qaydalı fellər deyilir. Bu qayda ondan ibarətdir ki, bütün qaydalı fellərin keçmiş zaman formasını düzəldərkən onların sonuna “ed” şəkilçisi artırılır. Məsərd formasında olduqda felin qaydalı fel olduğunu müəyyən etmək çətindir. Onlar yalnız “ed” şəkilçisi qəbul etdikdən sonra qaydalı fellər hesab olunur, məs.:

to work – worked to discuss - discussed

§37. 3. Qaydalı fellərin keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasının düzəldilməsi

İndiki qeyri-müəyyən zaman formasında olan nəqli cümlələrin keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasını düzəldərkən, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, fellərin sonuna **ed** şəkilçisi artırılır. Artırılmış **ed** şəkilçisi üç cür oxunur:

$$\text{ed} \left\{ \begin{array}{l} [d] \\ [t] \\ [ɪd] \end{array} \right.$$

- 1) Sonu saitlə və cingiltili samitlə bitən fellərin sonunda “ed” şəkilçisi [d] kimi oxunur, məs.:

to play [pleɪ] oynamaq - played [pleɪd] oynadı

to clean-cleaned [kliːnd] təmizlədi

to answer [ˈaːnsə] cavab vermək - answered [ˈaːnsəd] cavab verdi

- 2) Felin sonu kar samitlə bitərsə, ona artırılan “ed” şəkilçisi [t] kimi oxunur, məs.:

to look [luk] looked [lukt] to dress [dres] dressed [drest]

3) Sonu “t” və “d” samitləri ilə bitən fellərə “ed” şəkilçisi artırılarsa, o, [ɪd] kimi oxunur, məs.:

to last [la:st] davam etmək - lasted [ˈla:stɪd] davam etdi

to intend niyyətində olmaq - intended [ɪnˈtendɪd] niyyətində oldu

Qeyd: Bu oxu qaydaları fonetik hadisədir və oxunuşu asanlaşdırmağa xidmət edir.

Keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması düzəldilərkən, həmçinin, aşağıdakı orfoqrafik (yazı) qaydalara da əməl edilməlidir.

1. Əgər felin sonu oxunmayan “e” hərfi ilə bitərsə, onda sonuna “ed” şəkilçisini əlavə edərkən oxunmayan “e” hərfi düşür:

to live - lived

to decide - decided

2. Əgər felin sonu “y” hərfi ilə bitərsə və ondan qabaq samit gələrsə, y → i hərfinə çevrilir, sonra isə “ed” şəkilçisi əlavə olunur.

to study - studied

to cry - cried

Lakin “y” saitdən sonra gələrsə, heç bir dəyişiklik edilmir, məs.:

to stay - stayed

to play - played

3. Əgər felin sonu samit hərflə bitərsə, lakin ondan qabaq qısa sait səsi ifadə edən hərf gələrsə, felin sonuna “ed” şəkilçisi artırılarkən saitin qısalığını saxlamaq üçün sonuncu samit qoşalaşır, məs.:

to stop - stopped

to nod - nodded

§37. 4. Qaydasız fellərin keçmiş zaman formaları və ya keçmiş zaman feli sifət formaları (Participle II)

Qaydasız fellər, qaydalı fellərdə olduğu kimi, fellərin sonuna -ed şəkilçisi artırmaqla düzəlməyib, müxtəlif digər yollarla öz keçmiş qeyri-müəyyən zaman formalarını və ya keçmiş zaman feli sifət formalarını (**Participle II**) əmələ gətirirlər, məs.:

to write - wrote [raʊt] – written

to go - went [went] - gone [gɒn]

to see - saw [sə:] - seen [si:n]

to sit - sat [sæt] - sat [sæt]

Qeyd: İstər qaydalı fellər, istərsə də qaydasız fellərin keçmiş qeyri-müəyyən zaman formaları və keçmiş zaman feli sifət formaları lüğətlərə müstəqil söz kimi daxil edilməmişdir. Bir qayda olaraq qaydasız fellərin (Participle II) formaları lüğətlərdə

qaydasız fellərin məsdər formalarından sonra mötərizə içərisində təqdim edilir.

§37. 5. Keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasında (**The Past Indefinite Tense Form**) olan cümlələrin sual formalarını düzəldərkən **to do** köməkçi felinin keçmiş zaman forması olan **“did”** sözündən istifadə edilir. Bu sözün işlənmə yeri sualın növündən, onun ümumi və ya xüsusi sual cümləsi olmasından asılı olur.

a) Ümumi sual cümlələrində **did** sözü cümlənin əvvəlində olur, məs.:

Did you read the letter? Sən/Siz məktubu oxudunmu/oxudunuzmu?

Did she take her bag? O (qız) öz sumkasını götürdümü?

b) Xüsusi sual cümlələrində **did** sözü özünün birinci mövqeyini sual əvəzlərinə verir, özü isə ikinci yerə keçir. Xüsusi sual cümlələrinin quruluşu sual əvəzlərinin önə keçməsi dəyişikliyi nəzərə alınmazsa, onlar ümumi sual cümlələrində olduğu eyni quruluşda qalırlar, məs.:

Did you read books? Sən kitab oxudunmu?

When **did** you read books? Sən nə zaman kitab oxudun?

Where **did** you read books? Sən harada kitab oxudun?

Why **did** you read books? Sən nə üçün kitab oxudun?

Qeyd: Keçmiş qeyri-müəyyən zamanda olan cümlələrin sual və inkar formasını əmələ gətirərkən əsas fel qaydalıdırsa, **“ed”** sonluğu düşür, qaydasızdırsa, əks çevriliş baş verir və o, öz ilkin formasına qaydır. Başqa sözlə desək, istər qaydalı, istərsə də qaydasız fellər sual və inkar formada işləndikdə qayıdıb **“to”** hissəciksiz məsdər formasında olur, məs.:

She **went** to school yesterday.

Did she **go** to school yesterday?

They **worked** very hard last year.

Did they **work** very hard last year?

§37. 6. İstər qaydalı, istərsə də qaydasız fellərin inkar formasını əmələ gətirmək üçün fellərin qarşısında **did** köməkçi feli + **not** inkarlığından (**did not**) istifadə edilir. **Did not** əvəzinə onun qısa forması olan **didn't** -dan da sərbəst şəkildə istifadə etmək olar. **Did not (didn't)** [ˈdɪdnt] sözləri mübtəda ilə xəbərin ortasında gəlir, cümlənin əsas xəbəri məsdər formasında olur.

She **did not (didn't)** go to school yesterday.

They **did not (didn't)** stay after classes last Monday.

§37. 7. Keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasının işlənməsi.

Keçmiş qeyri-müəyyən zaman hərəkətin keçmiş zamanda baş verdiyini, icra edildiyini bildirmək üçün istifadə edilir. Bu zamanı işlətməklə keçmişdə baş vermiş hərəkətlərin bir fakt kimi icra edilməsinin təsdiqi və ya inkarı bildirilir.

Bütün başqa zamanlar kimi, keçmiş qeyri-müəyyən zamanın işlədilməsində (düzgün istifadəsində) də zaman zərfliklərinin böyük rolu vardır. İngilis dilində zaman zərflikləri istiqamətverici bir əlamət olaraq hansı zamanı seçməyi göstərir. Söhbət keçmiş qeyri-müəyyən zamandan getdiyinə görə aşağıdakı cədvələ diqqət yetirmək lazımdır.

Yadda saxlayın!

Keçmiş qeyri-müəyyən zaman yalnız aşağıdakı zaman zərflikləri ilə işlənir: **yesterday** dünən, **the day before yesterday** srağagün, **last** + isim (zaman bildirən isim), **last year (month, week, Sunday, December, holiday, winter** və s.); **say** + isim (zaman bildirən isim) + **ago** [ə'gou], **two days ago** iki gün qabaq, **five years (months, days, hours, weeks** və s.) **ago** beş il (ay, gün, saat, həftə vəs.) qabaq/əvvəl; **in** + keçmişə aid olan gün/ay/il/əsr və s., məs.:

in 1990 1990-cı ildə

in October oktyabrda (*əgər oktyabr ayı artıq keçmişdə olarsa*)

Qeyd: Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində keçmişə aid olan müxtəlif qrammatik zaman formaları mövcuddur və onların hər birini düzgün ifadə etmək üçün cümlənin zaman mənalərini dərk etməklə yanaşı, zaman zərfliklərinin hansıların hansı zamanla işlənmələrini əzbər bilmək lazımdır. Çünki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, zamanların düzgün işlədilməsində onların həlledici rolu vardır.

§38. To be felinin keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması. **To be** feli qaydasız fellər qrupuna daxildir. Bu fel keçmiş qeyri-müəyyən zamanda öz söz formasını dəyişərək **was** [wɒz] və **were** [wə:]

formasında olur. Bu iki forma müxtəlifliyi şəxslərə görə müəyyən edilmişdir və bu dəyişmələr aşağıdakı formadadır:

Tək		Cəm	
I was	Mən idim/oldum	We were	Biz idik/olduq
He } was	O (kişi) idi/oldu	You were	Siz idiniz/oldunuz
She }	O (qadın) idi/oldu		
It }	O (cansız) idi/oldu	They were	Onlar idilər/oldular

1. Keçmiş qeyri-müəyyən zamanda **to be** felinin formaları olan **was, were**:

a) ümumi sual cümlələrində birinci yerdə işlənir, məs.:

Was she a teacher?

O, müəllim idimi?

Were they your friends?

Onlar sənin/sizin dostunuz idimi?

b) xüsusi suallarda sual əvəzləklərindən sonra, yəni II yerdə gəlir:

Where were they yesterday?

Onlar dünən harada idilər?

Who was at home an hour ago?

Kim bir saat qabaq evdə idi?

2. İnkâr cümlələrində **to be** felinin **was** və **were** formalarına inkâr hissəciyi olan **not** əlavə edilərək **was not (wasn't ['wɒznt])**, **were not (weren't ['wɜːnt])** formalarında işlənir.

I was not at home yesterday.

Mən dünən evdə deyildim.

They were not in the class-room an hour ago.

Onlar bir saat qabaq sınıfdə yox idilər.

§38. İsmnin halları. Yiyəlik hal. İsim ən çox istifadə edilən bir nitq hissəsidir. İsim adlıq halda olduqda o heç bir şəkilçi qəbul etmir (**a boy, a man**) və s. Adlıq halda olan isim cümlədəki yerindən və daşdığı mənə yükündən asılı olaraq bir çox funksiyaları – mübtəda, tamamlıq (vasitəsiz və vasitəli), zərflək, xəbərin bir hissəsi (predikativ) funksiyalarını yerinə yetirir.

Sevda loves children. *Sevda uşaqları* sevir. Bu cümlədə iki isim vardır. Sevda – cümlənin mübtədası funksiyasında, **children** vasitəsiz tamamlıq funksiyasında işlənmişdir. Azərbaycan dilində bu isimlər müxtəlif hallar vasitəsilə tərcümə edilmələrinə baxmayaraq ingilis dilində həmin isimlərin hər ikisi adlıq haldadır.

Əvvəldə qeyd edildiyi kimi, ismin yiyəlik halı onun ifadə etdiyi anlayışdan (canlı və cansız məfhumdan) asılı olaraq iki qayda ilə düzülür:

1. canlı məfhumları ifadə edən isimlərin yiyəlik halını düzəltmək üçün adlıq halda olan isimlərin sonuna apostrof+s = 's şəkilçisi artırılır, məs.:

the man's car – kişinin maşını **the boy's father** – oğlanın atası

Əgər isim cəm haldadırsa (qaydaya təbə olmayan isimləri çıxmaq şərtilə), sonu **s** şəkilçisi ilə qurtarırsa, ismin sonuna sadəcə olaraq apostrof (') işarəsi qoyulur, məs.:

these students' answers – bu tələbələrin cavabları

Yiyəlik halda olan isimlər əşyanın aid olduğu şəxsi bildirir, beləliklə əşyam təyin edir və **whose?** sualına cavab verir.

I liked these boys' answers. – **Whose answers did I like?**

Mary's children go to school. – **Whose children go to school?**

2. **of** sözünün köməyi ilə: **the door of the room** otağın qapısı: **the director of school** məktəbin direktoru və s.

Qeyd: Yiyəlik hal, həmçinin, zaman bildirən sözlərlə də işlənir və təyin funksiyasında çıxış edir, məs.:

today's newspaper bu günkü qəzet

two days' work iki günlük iş

five minutes' walk beş dəqiqəlik gəzinti

last years' discussions keçən ilki müzakirələr

İLKİN QRAMMATİK MATERIALARI MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı qaydalı felləri ingilis dilinə tərcümə edin, onların oxunuşuna əsasən həmin felləri üç qrupa bölərək yazın:

müzakirə etmək, bağlamaq (örtmək), yaşamaq, təşəkkür etmək, açmaq, baxmaq, işləmək, təhsil almaq, tərcümə etmək, piyada getmək, qayıtmaq, qalmaq, davam etmək, almaq (qəbul etmək), qurtarmaq, cavab vermək, təkrar etmək, köçürmək.

II. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın:

1. They returned to the office in the evening. 2. He opened the door and looked in. 3. We finished our work and played volley-ball. 4. He opened the door before classes. 5. Salman translated a lot of foreign letters at the office last week.

formasında olur. Bu iki forma müxtəlifliyi şəxslərə görə müəyyən edilmişdir və bu dəyişmələr aşağıdakı formadadır:

Tək		Cəm	
I was	Mən idim/oldum	We were	Biz idik/olduq
He	O (kişi) idi/oldu	You were	Siz idiniz/oldunuz
She } was	O (qadın) idi/oldu		
It	O (cansız) idi/oldu	They were	Onlar idilər/oldular

1. Keçmiş qeyri-müəyyən zamanda **to be** felinin formaları olan **was, were**:

a) ümumi sual cümlələrində birinci yerdə işlənir, məs.:

Was she a teacher?

O, müəllim idimi?

Were they your friends?

Onlar sənin/sizin dostunuz idimi?

b) xüsusi suallarda sual əvəzlərlərindən sonra, yəni II yerdə gəlir:

Where were they yesterday?

Onlar dünən harada idilər?

Who was at home an hour ago?

Kim bir saat qabaq evdə idi?

2. İnkâr cümlələrində **to be** felinin **was** və **were** formalarına inkâr hissəciyi olan **not** əlavə edilərək **was not (wasn't ['wɒznt]), were not (weren't [ˈwɜːnt])** formalarında işlənir.

I was not at home yesterday.

Mən dünən evdə deyildim.

They were not in the classroom an hour ago.

Onlar bir saat qabaq sinifdə yox idilər.

§38. İsmi halları. Yiyəlik hal. İsim ən çox istifadə edilən bir nitq hissəsidir. İsim adlıq halda olduqda o heç bir şəkilçi qəbul etmir (**a boy, a man**) və s. Adlıq halda olan isim cümlədəki yerindən və daşdığı mənə yükündən asılı olaraq bir çox funksiyaları – mübtəda, tamamlıq (vasitəsiz və vasitəli), zərflək, xəbərin bir hissəsi (predikativ) funksiyalarını yerinə yetirir.

Sevda loves children. *Sevda uşaqları sevir.* Bu cümlədə iki isim vardır. Sevda – cümlənin mübtədası funksiyasında, **children** vasitəsiz tamamlıq funksiyasında işlənmişdir. Azərbaycan dilində bu isimlər müxtəlif hallar vasitəsilə tərcümə edilmələrinə baxmayaraq ingilis dilində həmin isimlərin hər ikisi adlıq haldadır.

Övvəldə qeyd edildiyi kimi, ismin yiyəlik halı onun ifadə etdiyi anlayışdan (canlı və cansız məfhumdan) asılı olaraq iki qayda ilə düzülür:

1. canlı məfhumları ifadə edən isimlərin yiyəlik halını düzəltmək üçün adlıq halda olan isimlərin sonuna apostrof+s = 's şəkilçisi artırılır, məs.:

the man's car – kişinin maşını **the boy's father** – oğlanın atası

Əgər isim cəm haldadırsa (qaydaya təbə olmayan isimləri çıxmaq şərtilə), sonu s şəkilçisi ilə qurtarırsa, ismin sonuna sadəcə olaraq apostrof (') işarəsi qoyulur, məs.:

these students' answers – bu tələbələrin cavabları

Yiyəlik halda olan isimlər əşyanın aid olduğu şəxsi bildirir, beləliklə əşyanı təyin edir və **whose?** sualına cavab verir.

I liked these boys' answers.

– **Whose answers did I like?**

Mary's children go to school. – **Whose children go to school?**

2. **of** sözünün köməyi ilə: **the door of the room** otağın qapısı: **the director of school** məktəbin direktoru və s.

Qeyd: Yiyəlik hal, həmçinin, zaman bildirən sözlərlə də işlənir və təyin funksiyasında çıxış edir, məs.:

today's newspaper bu günkü qəzet

two days' work iki günlük iş

five minutes' walk beş dəqiqəlik gəzinti

last years' discussions keçən ilki müzakirələr

İLKİN QRAMMATİK MATERIALARI MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı qaydalı felləri ingilis dilinə tərcümə edin, onların oxunuşuna əsasən həmin felləri üç qrupa bölərək yazın:

müzakirə etmək, bağlamaq (örtmək), yaşamaq, təşəkkür etmək, açmaq, baxmaq, işləmək, təhsil almaq, tərcümə etmək, piyada getmək, qayıtmaq, qalmaq, davam etmək, almaq (qəbul etmək), qurtarmaq, cavab vermək, təkrar etmək, köçürmək.

II. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın:

1. They returned to the office in the evening. 2. He opened the door and looked in. 3. We finished our work and played volley-ball. 4. He opened the door before classes. 5. Salman translated a lot of foreign letters at the office last week.

6. Hamid lived in Ganja 5 years ago. 7. They returned home in the evening. 8. They discussed a lot of articles the day before yesterday.

III. Aşağıdakı cümlələrin hər birinə mənalara müvafiq olaraq keçmiş zamana aid olan zaman zərflələri artırmaqla cümlələri keçmiş qeyri-müəyyən zamanda işlədin.

1. My friend works at a large hospital. 2. We discuss a lot of questions. 3. They don't often get letters at the office. 4. We don't stay in the office after six o'clock. 5. Does your son do well in French?

IV. To be felini keçmiş zamanda yazın.

1. My aunt ... very sad last Sunday. 2. The weather ... terrible. It ... cold and rainy. 3. Her husband ... not at home. He ... at the hospital because he ... ill. 4. Her children ... not at school. They ... not in the yard, they ... in the living room. 5. The TV set ... broken. 6. The children ... not only upset, they ... but also very angry. 7. The neighbours ... not happy because her children ... too noisy. 8. The house ... not clean. 9. The sink ... broken. 10. There ... dirty dishes on the kitchen table and in the sink. 11. There ... nothing in the fridge. There ... no vegetables for dinner, there ... no juice for her children. 12. There ... not even bread in the house! She ... tired and hungry. She ... just exhausted [ıg'zɔ:stɪd] (üzgün) .

V. İndiki və ya keçmiş qeyri-müəyyən zamanları işlətməklə mötərizələri açın.

1. His sister (to study) English at school. 2. She (to learn) her English two hours ago. 3. You (to come) home at six o'clock yesterday? –No, I Yesterday I (to come) home from school at half past eight. I (to be) very tired. I (to have) dinner with my family. After dinner I (to be) very thirsty. I (to drink) two cups of tea. Then I (to rest). 4. I (to go) to bed at ten o'clock every day. 5. I (to go) to bed at ten o'clock yesterday. 6. Yesterday he (to get up) at a quarter past seven. 7. I (not to have) History lessons every day. 8. We (not to rest) yesterday. 9. My brother (not to drink) coffee yesterday. 10. My mother always (to take) a bus to get to work, but yesterday she (not to take) a

bus. Yesterday she (to walk) to her office. 11. You (to talk) to the members of your family every day? –Yes, I But yesterday I (not to talk) to them: I (to be) very busy yesterday. 12. Your sister (to go) to school every day? –Yes, she 13. Mary (to like) to write stories. 14. Last week she (to write) a funny story about her pet. 15. You (to tell) your mother the truth about the money? 16. You (to wear) your polka-dot dress to work? –Yes, I I (to wear) it yesterday. 17. We (to like) to go to beach. We (to enjoy) to swim in the sea last week-end.

VI. İndiki və keçmiş qeyri-müəyyən zamanları işlətməklə mötərizələri açın.

1. Tom always (to eat) breakfast. 2. Yesterday he (not to eat) breakfast because he (to get) up late. 3. We (to like) to cook but we (not to like) to wash the dishes. 4. He never (to shout) at his students. He (to be) a wonderful teacher, I remember. 5. My friend (to know) Spanish very well. 6. Who (to ring) you up an hour ago? 7. He (to live) on the third floor. 8. It (to take) you long to find his house yesterday? 9. When your lessons (to be) over on Monday? 10. I (to have) dinner with my family yesterday. 11. Her friends (to be) ready at five o'clock. 12. One of her brothers (to make) a tour to Europe last summer. 13. Queen Elizabeth II (to be) born in 1926. She (to become) Queen of England in 1952. 14. You always (to get) up at seven o'clock? –No, sometimes I (to get) up at half past seven. 15. Antonio Stradivari (to make) wonderful violins. 16. Who (to paint) the world-known picture "Mona Lisa"? 17. She (to know) all the works of Chopin. She (to enjoy) to listen to his waltz last night. 18. Steven's friends (to come) to his birthday party last night and (to give) him wonderful presents. His parents (to cook) a special dinner for him. His girlfriend (to promise) to come, but she (not to be) there. He (to try) to phone, but he couldn't get through. He (to be) really upset. Only she (not to wish) him a Happy Birthday.

VII. Aşağıdakı mətni keçmiş zamanda yazın.

Bahram wakes up when it is already quite light. He looks at his watch. It is quarter to seven. Quick! Bahram jumps out of bed and runs to the bathroom. He has just time to take a cold shower and drink a glass of tea with bread and butter. He is in a hurry to catch the eight o'clock train.

At the railway station he meets three other boys from his group. They all have small backpacks and fishing rods.

In less than an hour they get off the train at a small station near a wood. They walk very quickly and soon find themselves on the shore of a large lake. The boys spend the whole day there fishing, boating and swimming.

They return home late at night, tired but happy.

VIII. Aşağıdakı cümlələrdə zamana müvafiq olaraq mötərizələri açın.

1. "They (to work) there now?" "I (not to know)". 2. I (to live) near my office last year. I always (to walk) there. 3. "How well your friend (to speak) English?" "He (to speak) English badly". 4. "What language you (to learn) five years ago?" "I (to learn) French". 5. "What language he (to learn) now?" "He (to learn) German". 6. "How long your class usually (to last)?" "It usually (to last) two hours." 7. "How long your class (to last) on Wednesday morning?" "It only (to last) an hour." 8. "Who you (to discuss) this question with last night?" "I (to discuss) it with my friends." 9. "Who you usually (to go) home with?" "I (to go) home with my friends." 10. How well he usually (to know) his lessons? 11. I (not to work) at this office three years ago. 12. You (to work) there now? 13. "How long you (to stay) in Shaki last year?" "I (to stay) there a month." "How long you (to be going) to stay there this years?" "I (to be going) to stay there a month, too."

IX. Cümlələrin xəbərlərinin zamanına fikir verərək onları ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Şəhriyar işini qurtardı və gəzməyə getdi. 2. Siz keçən il harada yaşayırdınız? 3. Mən lövhəyə baxdım və yeni sözləri köçürdüm. 4. Siz ona yeni kitablara görə təşəkkür etdinizmi? 5. Bu qaydanı siz axırncı dəfə nə vaxt təkrar etmisiniz? 6. Dü-

16. What did they do eleven years ago?
17. Where did they live then?
18. What did they like to do in fine weather?
19. How long did their classes last?
20. Why did you hurry home after work yesterday?
21. What did Kanan decide to do in his third year?
22. Where does he work now?
23. Does he like his work?

III. Qara hərflərlə verilmiş sözlərə suallar verin.

1. **They worked at a large factory** then. (3) 2. **My sister stayed at her friend's over the week-end.** (3) 3. **You lived in that house ten years ago.** (3) 4. **Ann plays volley-ball well.** (2) 5. **Samra decided to go to a medical school** last year. (2) 6. **They like to play football** in fine weather. (1) 7. **Leyla wrote an interesting article last month** (3)

IV. Aşağıdakı miqdar saylarını sözlə yazın.

1, 11, 2, 12, 20, 3, 13, 30, 4, 14, 40, 5, 15, 50, 6, 16, 60, 7, 17, 70, 8, 18, 9, 19, 90

V. Lazım olan yerlərdə artikllər yazın.

1. "What was ... weather like ... day before yesterday?" "It was fine. I love ... fine weather." 2. Mary's two children are at ... college. ... boy is at ... medical school, and ... girl is at ... teacher-training college. 3. I seldom go to ... hospital. I last was in ... hospital ten years ago. 4. We did our homework, and then played ... tennis yesterday. 5. This is ... hospital. It's ... new hospital.

VI. Lazım olan yerlərdə sözləri yazın.

1. "When did you discuss ... those questions last?" "We discussed ... them the day ... yesterday." 2. I don't like to play ... football, but I often play ... tennis ... work ... weekdays, and ... the week-end too. 3. Ann's children were ... hospital last week. They are ... home now, and they are doing very well. 4. A lot ... students go ... college every year. My friend's son is ... college now, and my son is going ... college next year. 5. Peter

is going ... hospital ... two days. 6. I stayed ... home ... ten yesterday morning.

VII. Dərsin işlək sözlərindən istifadə edərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Onlar o vaxt böyük bir fabrikdə işləyirdilər. 2. Beş il bundan qabaq mən Sumqayıtda yaşayırdım. 3. O, uşaqları çox sevir. 4. Dünən hava çox yaxşı idi. 5. Mənim nəvəm futbol oynamığı çox sevir. 6. Siz dostunuzun məktublarına nə zaman cavab verdiniz? 7. Üç il bundan qabaq mən məktəbdə işləyirdim, lakin indi ofisdə işləyirəm. 8. Mən axırıncı dəfə 5 il bundan qabaq voleybol oynamışam. 9. Biz qərara aldığımız ki, bu məsələni (sualı) sabah müzakirə edək. 10. Siz keçən ay harada idiniz. –Mən keçən ay Ankara şəhərində idim. Ankara çox gözəl şəhərdir. 11. Dünən siz kinoya getdinizmi? –Bəli. 12. Film nə qədər davam etdi? –İki saat. 13. Siz onun məqaləsini nə vaxt oxudunuz? –İki gün bundan qabaq.

**ŞİFAHİ NİTQİ İNKİŞAF ETDİRƏN
TAPŞIRIQLAR**

I. Mətni oxuyun və onu danışın.

II. Verilmiş sözlərdən və söz birləşmələrindən istifadə edərək aşağıdakı mövzularda situasiyalar qurun.

1) *I Learned English Last Year*

to work hard, to answer the questions, to stay after work, to ask a question, to write on the white board, to work a lot in class, to translate, to speak, to know the language well.

2) *We Discussed Our New Lesson*

to discuss a grammar rule, new words, spelling test, to put questions, to repeat, to revise, to answer, to like

3) *We Translated an Article from the Newspaper Yesterday*

to look through (gözdən keçirmək), to copy out, to consult a dictionary, new words, in class, English sentence, from English into Azerbaijanian, to read aloud (ucadan oxumaq).

III. Dostunuza aşağıdakı məzmununda suallar verin.

O, sizinlə sözləri təkrarlamaq istəyirmi; siz onunla ingilis dilində danışmaq istəyirsinizmi; o, dərstdən sonra nə edəcəkdir; bu gün o, bu sualı müzakirə edəcəkmisi; o, sizi dünən küçədə görmüşdümü?

IV. Aşağıdakı hekayəni oxuyun, onun yeni sözlərini lüğətdə tapın və hekayəni danışın.

A Funny Story

This story is about three Frenchmen who lived for some time in England. The first Frenchman once heard someone shout: "Look out!" He was at a hotel when he heard these words. He put his head out of the window and a bucketful of water fell on him. It seems "look out" means in English "don't look out".

The second Frenchman was once on a ship and heard the captain shout: "All hands on deck!" he put his hands on deck, and someone walked on them.

The third Frenchman wanted to visit a friend of his. When he came to the door of the house, he knocked. A maid opened it. He said: "Is Mr. Brown in?" the maid answered: "He is not up yet. Come back in half an hour." When he came after half an hour, the maid said: "He is not down yet." He said: "If he is not up and he is not down, where is he?" The maid answered: "Oh, that's simple. When I say "he's not up", I mean he has not got up, and when I say "he's not down yet" I mean he has not yet come downstairs".

V. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *An apple a day keeps the doctor away. Gündə bir alma yesən, heç xəstəlik görməzsən (həkim nədir bilməzsən).*

2. *Honesty is the best policy ≡ Doğruya zaval yoxdur, ≡ Düz söz qılıncdan kəsərlidir.*

3. *Bad news travels fast* ≡ *Bəd xəbər tez yayılar*
4. *Fortune favours the brave* *Qızıldan taxtın olunca, bir quru bəxtin olsun.*
VI. *Şəri əzbər öyrənin, onu orijinala tutuşduraraq tərcümə üsullarına fikir verin.*

Bakhtiyar Vahabzadeh

**Dark hair,
White hair**

*My hair's mercilessly becoming conspicuous in the dark
Seeing that my mother grieves, all through her heart.
Don't feel sorrow at my white hair!
Nor become sad you mother, dear!*

*I burn like candle at my writing desk at night.
From the flame of my soul my hair becomes
white.
Don't think your son's mysterious grief, mother,
Untimely white hair has a world of another.*

*Death is not a sorrow if life is understood.
With the white hair I've got, I am proud.
Nature has given me the hair coal-black.
This is nature's gift, but has much to lack.*

*My adornment is my toil, all my life I trained,
And the white hair you see, I've myself gained!*

Translated by Vahid Arabov (Turksoy)

LESSON FIVE (THE FIFTH LESSON)

T e x t: The Friends' Week-end

G r a m m a r: Cümlədə vasitəsiz və vasitəli tamamlığın yeri (§39, səh. 202)

THE FRIENDS' WEEK-END

It was a 'January ↘day. | It was ↘Sunday. | 'Salman 'woke 'up ↘late, / but he was 'still in ↘bed. | He 'wanted to 'go to the ↑country / for the ↘week-end. | 'Suddenly the 'telephone ↘rang. | It was ↘Anar, his ↘friend. He 'wanted to 'spend his ↑week-end with ↘him. | He 'asked ↑Salman / to 'come to the 'Central ↘Park. | It was a ↑nice park near their ↘house. |

'Salman 'got ↑up / ↑dressed / and ↘washed. | 'Then he 'had ↑breakfast / and ↘left. |

'Anar was 'glad to ↘see him. | They 'walked a ↑little / and ↑spoke a'bout their ↑work / and ↘studies. |

It was a ↑snowy day. | They decided to 'skate in the ↘park. |

They 'came to 'Salman's flat / at 'one o'clock. | 'Salman's 'parents were 'very 'glad to 'see Anar. | They 'had 'dinner to↘gether. |

'After ↑dinner / the 'two ↑friends / be'gan to ↑watch a 'film on ↘TV and they 'liked it 'very ↘much. | It was ↑interesting / and 'not very ↘long. | ↑Soon / it was ↘over. | 'Anar was a'bout to ↘leave. | He asked ↘Salman: "Would you 'like to 'go to the ↑city with me?" | "Oh, ↘yes. | I'd ↘love to². | The 'weather is ↑very ↘fresh today." |

'Salman 'stood ↑up and they ↘left together. |

"Was it a ↑January day?" | "↘Yes, it ↘was." |

"Who 'woke 'up late?" | "Salman did." |

"Where did he 'want to ↘go?" | "To the ↘country." |

“Who ‘wanted to ‘spend ↑the week-end with ↓him?”””|
 “Anar did.””|
 “Where did they ↓meet?””| “Near the ‘Central ↓Park.””|
 “What did ‘Salman do?””| “He had ‘breakfast/ and
 ↓left.””|
 “Did they ‘speak a‘bout their ↑studies?””| “↓Yes, they
 ↓did.””|
 “When did ‘they ‘come ↓home?””| “At ‘one o‘clock.””|
 “Were ‘Salman’s parents glad to see them?””| “↓Yes, they
 ↓were.””|
 “What did Sal↓man do?””| “He ‘went to the ↑city with
 ↓Anar.””|

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. a) **They decided to skate in the park.** *Onlar parkda sürüşməyi qərara aldılar.* Bu cümlədə iki fel bir-birinin ardınca gəlmişdir: **decided to skate**. Əgər ingilis dilində iki fel bir-birinin ardınca gələrsə, birinci fel xəbər, ikinci fel isə **to** hissəciyi ilə işlənən məsdər kimi tamamlıq funksiyasını yerinə yetirir. Bu dil hadisəsi adətən istər arzu və əmr bildirən fellər və eləcə də hərəkətin başlanğıcı, davamı və qurtarmasını bildirən fellərdə özünü göstərir. Bu fellər aşağıdakılardır: *to want, to ask, to demand, to order, to wish, to like, to continue, to go on, to finish, to stop.*

They **wanted** to help us.

She **liked** to sing songs.

b) Azərbaycan dilində *qərara almaq, istəmək, xoşlamaq* və s. kimi fellərdən sonra əsasən “**ki**” bağlayıcısı gəlir və sonra tamamlıq budaq cümləsi işlədilir, məs.: O, qərara aldı ki, kinoya getsin. İngilis dilində isə *to decide, to want, to like, to ask, to beg, to order* və s. kimi fellərdən sonra yalnız məsdər və məsdər tərkibləri işlənir, məs.:

He **wanted** to see me.

O, məni görmək istəyirdi.

He **asked** me to go home.

O xahiş etdi ki, mən evə gedim.

(O, mənim evə getməyimi).

2. **Oh, yes, I'd love to.** *Bəli, məmnuniyyətlə.* Bu ifadənin sonundakı **"to"** hissəciyi ifadədən sonra məsdərin işlənməsinə işarədir, lakin məsdər ixtisara düşür. Buna baxmayaraq onun mənası dərk edilir, məs.: **"Would you like to go with me?"** *Sən/Siz mənimlə getmək istədinmi/istərdinizmi?"* **"Yes, I'd love to (go)** *Bəli, mən çox istədim.*

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

January	to leave (left, left)
to wake up (<i>woke up, woken up</i>)	to see (saw, seen)
late	to speak (spoke, spoken)
to be late (for)	snow
still	snowy
to be in bed	to decide
to go to bed	to skate
country	parents
to ring (<i>rang, rung</i>)	to be glad
to spend (<i>spent, spent</i>)	together
to come (<i>came, come</i>)	to watch TV
to go (<i>went, gone</i>)	interesting
Central Park	to be over
to get up (<i>got up, got up</i>)	to finish
to wash	I'd love to
to dress	fresh
to have breakfast (<i>had breakfast</i>)	stand up (<i>stood up, stood up</i>)
	to meet (<i>met, met</i>)

VOCABULARY OF LESSON FIVE

January [ˈdʒænjuəri]	yanvar
February [ˈfebruəri]	fevral
March [mɑ:tʃ]	mart
April [ˈeɪprəl]	aprel
May [meɪ]	may
June [dʒu:n]	iyun
July [dʒəˈlaɪ]	iyul
August [ˈɔ:gəst]	avqust
September [səpˈtembəʃ]	sentyabr
October [ɒkˈtəʊbəʃ]	oktyabr
November [nəˈvembəʃ]	noyabr
December [diˈsembəʃ]	dekabr

to wake up ['weik'ʌp] (woke up
['wouk 'ʌp], woken up
['wouk n'ʌp])

e.g. I **woke up** at 8 o'clock yesterday.

late [leɪt]

to be **late** (for)

e.g. I am not **late** for my lessons.

still [stɪl]

W.comb. Be **still**!

to be in bed

to go to bed

country ['kʌntri] *n*

W.comb. to go to **the country**

to live in **the country**

country ['kʌntri] *adj*

W.comb. a **country house**

to live in **the country house**

e.g. In summer we live in **the country house**.

to ring [rɪŋ] (**rang** [ræŋ], **rung** [rʌŋ])

W.comb. **to ring smb. up**

e.g. I **rang him up** yesterday
but he was not at home

Syn.: to phone [fəʊn]

to call [kɔ:l]

to contact [kən'tækt]

friend [frend]

W.comb. a devoted [dɪ'voutɪd]
friend

to spend [spend] (**spent** [spent],
spent [spent])

W.comb. **to spend money**
to spend time

e.g. We **spent** the week-end together.

W.comb. **to spend money/time**
on *smth.*

yuxudan oyanmaq

Mən dünən saat səkkizdə oyan-
dım.

gec

gecikmək

Mən dərsə gecikmirəm.

1. hələ də

2. sakit

Sakit ol!

yatmaq, yataqda olmaq

yatmağa getmək

1. ölkə;

2. şəhər ətrafında yerləşən kənd,
qəsəbə

kəndə/qəsəbəyə getmək

kənddə/qəsəbədə yaşamaq

bağ

bağ evi

bağ evində yaşamaq

Yayda biz bağ evində yaşayırıq.

zəng etmək

bir kəsə zəng etmək

Mən dünən ona zəng etdim,
lakin o, evdə yox idi

zəng etmək

dost

vəfalı dost

1. keçirmək (*vaxt*)

2. xərcləmək (*pul*)

pul xərcləmək

vaxt sərf etmək

Biz həftənin sonunu birlikdə ke-
çirdik.

bir şeyə pul/vaxt sərf etmək

e.g. He **spends** much **money** on books.
 e.g. He **spends** very little **time** in the open air.
family ['fæmɪli]

O, kitaba çox pul xərcləyir/ sərf edir.
 O, açıq havada çox az olur.
 ailə (bütöv halda xəbəri təkdə, tərkib halında xəbəri cəmdə tələb edir)

Xəbərin işlənməsinə fikir verin:

My family is large.
 The family **are** at the table.

Mənim ailəm böyükdür.
 Ailənin üzvləri stolun arxasındadır.

to come [kʌm] (**came** [keɪm], **come**)

Ant. to go (went [went], gone [gɒn])

a park [pɑ:k]

Central Park ['sentrəl pɑ:k]

W.comb. to go to **a park**

to get up (got up, got up)

e.g. I **get up** at seven o'clock in the morning.

He **got up** and went out of the room.

to wash [wɒʃ]

W.comb. **to wash** one's hands and face

e.g. He got up, dressed and **washed**.

to dress [dres]

to have breakfast ['brekfəst]

dinner ['dɪnə]

W.comb. to have **dinner**

to have breakfast /supper

W.comb. to ask smb. to **dinner**

to have smth. for **dinner**

e.g. We have soup and roast meat **for dinner** today.

e.g. We are going to **ask them to dinner**.

What are we having **for dinner**?

supper ['sʌpə]

gəlmək

getmək

park

mərkəzi park

parka getmək

yerindən ayağa qalxmaq, yerindən/ yataqdan durmaq/qalxmaq
 Mən səhər saat yeddidə yerim-dən dururam.

O, ayağa qalxdı və otaqdan çıxdı.

yuyunmaq, yumaq

əl-üzünü yumaq

O, yerindən qalxdı, geyindi və yuyundu.

geyinmək

səhər yeməyi yemək

günorta yeməyi

nahar yeməyi yemək

səhər/şam yeməyi yemək

bir kəsi nahara dəvət etmək

naharda nə isə yemək

Bu gün nahar üçün sorbamız və qızardılmış ətimiz var.

Biz onları nahara dəvət etmək fikrindəyik.

Günorta yeməyinə nə var?

şam yeməyi

W.comb. at **supper** (breakfast, dinner)
to leave [li:v] (**left** [left], **left**)

W.comb. **to leave school**
e.g. He **left school** in 1996.
e.g. Don't **leave your book** at home.
Prep. **to leave for**
e.g. He **left for** Turkey last Sunday.

to see (saw [sɔ:], seen [si:n])
W.comb. **to see a film**

şam/səhər yeməyi/nahar vaxtı
 1. tərk etmək, çıxıb getmək;
 2. bitirmək, qurtarmaq (*məktəbi*)
 3. yaddan çıxarıb qoymaq
 məktəbi bitirmək
 O, 1996-cı ildə məktəbi bitirdi.
 Kitabını yaddan çıxarıb/unudub evdə qoyma.
 bir yerə getmək
 Keçən bazar o, Türkiyəyə getdi.
 görmək
 filmə baxmaq

Müqayisə edin:

Please look at the blackboard
 I'm going to see this film.

Zəhmət olmasa, lövhəyə baxın.
 Mən bu filmə baxmaq niyyətindəyəm.

Phr. **to come to see**
 to go to see
 to come and see
 to go and see
e.g. I often **went to see** my parents last week.
 Please **come and see** me to day.
to speak [spi:k] (**spoke** [spouk];
spoken ['spoukn])
Phr. **to speak to smb.**
Syn.: to talk to
 to say to

görməyə gəlmək
 görməyə getmək
 gəlib görmək
 gedib görmək
 Mən keçən həftə tez-tez valideynlərimi görməyə getdim.
 Zəhmət olmasa, bu gün bizə gəl/gəlin.
 danışmaq
 bir kəslə danışmaq

Yadda saxlayın!

Düzgün variant
 to speak **to smb.**
 to talk **to smb.**
 to say **to smb.**
 to tell **smb.**

Səhv variant
 to speak with *smb*
 to talk with *smb.*
 to say with *smb.*
 to tell to *smb.*

snow [snou]

to snow

snowy ['snou]

to decide [dɪ'saɪd]

decision [dɪ'sɪʒn]

to skate [skeɪt]

to ski [ski:] (ski'd [ski:d], ski'd

parent ['pæərənt]

glad [glæd]

Phr. to be glad [glæd]

e.g. (I am) Glad to see you.

together [tə'geðə]

W.comb. together with *smb.*

e.g. I go home together with my friends.

to watch [wɒt]

W.comb. to watch TV

interesting ['ɪntrɪstɪŋ]

interest ['ɪntrɪst]

to be over ['ouvə]

Syn. to finish ['fɪnɪʃ]

e.g. My lessons were over soon.

I finished my work.

I'd love to [aɪd'lʌv tə]

fresh [freʃ]

W.comb. fresh air

fresh milk

fresh fruit

to stand up [tə'stænd'ʌp] (stood [stʊd], stood)

to meet [mi:t] (met, met)

e.g. I meet him every day.

I met her in the street.

Meet my friend.

a meeting ['mi:tɪŋ]

qar

qar yağmaq

qarlı

qərara almaq

qərar

sürüşmək (*xizəklə*)

Sürüşmək (*konki ilə*)

valideyn

şad, şən

şad olmaq

Sizi görməyə şadam.

birlikdə

bir kəslə birlikdə

Mən evə dostlarımla birlikdə gedirəm.

1. müşahidə etmək;

2. baxmaq

televizora baxmaq

maraqlı

maraq

qurtarmaq, sona yetmək

qurtarmaq, işi görüb qurtarmaq

Dərslərim tezliklə qurtardı.

Mən işimi qurtardım.

Mən istərdim (*I should love to* birləşməsinin qısa forması)

təzə, təravətli, təmiz

təmiz hava

təzə süd

təzə meyvə

ayağa durmaq, ayağa qalxmaq

1. görüşmək;

2. rast gəlmək;

3. tanış olmaq

Mən onu hər gün görürəm; Mən

onunla hər gün görüşürəm.

Mən ona küçədə rast gəldim.

Dostumla tanış ol/olun.

1. görüş;

2. mitinq, mitinq

XÜSUSİ İSİMLƏR

Salman [səl'man] Salman

Anar [a'nar] Anar

Söz yaradıcılığı

“al” [ɔ:l] sifət düzəldici şəkilçidir. O, isimlərə artırılaraq sifət əmələ gətirir, məs.:

centre ['sentə]

central

mərkəzi

form [fɔ:m]

formal

formal, rəsmi

“y” sifət əmələ gətirən şəkilçidir, “al” şəkilçisindən daha məhsuldardır. O, isimlərə artırılmaqla hava şəraiti ilə bağlı mənalar ifadə edən sifət əmələ gətirir, məs.:

snow qar - snowy qarlı

rain yağış - rainy yağışlı

storm fırtına - stormy fırtınalı

wind külək - windy küləkli

cloud bulud - cloudy buludlu

V dərsin grammatikası

§ 39. Cümlədə vasitəsiz və vasitəli tamamlığın yeri. İlk növbədə bilmək lazımdır ki, vasitəsiz tamamlıq nədir? Təsirli fellər özündən sonra *kimi, kim, nəyi, nə* suallarına cavab verən obyekt və ya subyekt tələb edir, məs.: Azərbaycan dilində *Vaqifi görürəm; qapını açıram. Mənə kitab ver; Bizə həkim göndərin* kimi cümlələrdə **görürəm** feli **Vaqifi**, **açıram** feli **qapını**, **ver** feli **kitab** ismini, **göndərin** feli **həkim** ismini tələb edir. Təsirli fellərin tələbinə cavab olaraq bu isimlər mütləq, birbaşa işlənməlidir, yoxsa cümlənin mənası tamamlanmaz. Cümlədəki vasitəsiz tamamlıqlar fellərin tələbi ilə işlənir, onlar cümlənin mənasını tamamlamağa xidmət edir, ismin və müəyyən və qeyri-müəyyən təsirlik halında olan sözlərlə ifadə olunur.

İngilis dilində də demək olar ki, vasitəsiz tamamlıq eyni tələblərə cavab verir, lakin, onlar Azərbaycan dilində olduğu kimi təsirlik və ya qeyri-müəyyən təsirlik hallara görə deyil, (bilirik ki, ingilis dilində isimlərin adlıq və yiyəlik hallarından savayı heç bir halı yoxdur) təsirli fellərin tələbi ilə cümlənin mənasını tamamlayan isimlər olması ilə müəyyənləşir. Tutaq ki, **send me** deyirik, lakin nəyin göndərilməsini demiriksə, cümlə tamamlanmır, çünki onu

tamamlayan söz - vasitəsiz tamamlıq yoxdur. Lakin send me **a pen** dedikdə, artıq cümlənin mənası tamamlanır, çünki onun **a pen** kimi vasitəsiz tamamlığı vardır.

Vasitəli tamamlıq isə bir qədər fərqlidir. Vasitəli tamamlıq cümlədə vasitəsiz tamamlıq kimi o qədər də mühüm rol oynamır. Vasitəli tamamlıq cümləni tamamlayan əsas element olmayıb, artıq tamamlanmış cümlələrdə məzmunu daha da dolğunlaşdırmağa, obyekt haqqında əlavə məlumat verməyə xidmət edir, məs.:

Qapını açarla aç cümləsində açarla sözü işlənməsə də, **Qapını aç** cümləsi artıq tamamlanmış bir hökmü ifadə edir, çünki onun **qapını** kimi vasitəsiz tamamlığı vardır. Lakin **Qapını açarla aç** cümləsində **açar** sözü verilmiş hökmü daha da aydınlaşdırır, dərk etməni asanlaşdırır

İngilis dilində adətən bütün sözönlü tamamlıqlar vasitəli tamamlıq hesab edilir. Lakin bəzi təsirli fellər də vardır ki, onlar həm vasitəli, həm də vasitəsiz tamamlıq tələb edə bilir və bununla da həm vasitəsiz, həm də vasitəli tamamlıqla işlənirlər. Belə halda onlar özlərindən sonra ya obyekt halında olan əvəzliliklər, ya da adlıq halda olan isim tələb edərək sözönlüsüz vasitəli tamamlıqla işlənərək hərəkətin istiqamətini müəyyən edirlər, məs.:

Send **me** a letter.

Mənə məktub göndər(in).

Send **Kanan** a book.

Kənana kitab göndər(in).

Bu cümlələrdə **me** və **Kanan** sözönlüksüz vasitəli tamamlıqlardır. Bu tip vasitəli tamamlıq **whom?** sualına cavab olur və cümlədə onun yeri fellə vasitəsiz tamamlığın arasında olur.

Give **Ted** five pens.

Tedə beş qələm ver(in).

Ask **me** a question.

Mənə sual ver(in).

Hərəkətin istiqamətləndiyi (yön aldığı) şəxs **to** sözönlüklü vasitəli tamamlıqla da işlənə bilər, bu vaxt onun yeri vasitəsiz tamamlıqdan sonraya keçir, məs.:

Send a letter **to me**.

Send a book **to Kanan**.

Əgər cümlədə həm vasitəsiz, həm də sözönlü vasitəli tamamlıq vardırsa, xəbərdən sonra əvvəlcə vasitəsiz tamamlıq sonra isə sözönlü vasitəli tamamlıq işlənir, məs.:

I read **a book about Azerbaijan**.

Mən Azərbaycan haqqında kitab oxuyuram.

QRAMMATİK MATERIALARI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı fellərin üç formasını oxuyun və onları əzbərləyin.

to be, was [wəz], were [wə:],	to find, found, found
been [bi:n]	to give [gɪv], gave, given
to have, had, had	[ˈgɪvn.]
to meet, met, met	to take, took, taken
to tell, told, told	to write, wrote, written
to send, sent, sent	to speak, spoke, spoken
to come, came, come	to know, knew, known
to read, read [red], read [red]	to get, got, got
to go, went, gone	to sit, sat, sat
to do, did, done [dʌn]	to put, put, put
	to cut, cut, cut

II. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. He took **his son** out on **Monday evening** (2). **Samad spoke** to us **about the plan** **yesterday** (4). 3. He was in **Gazakh** **last year**. (3). 4. They were **at their office** **yesterday morning**. (3). 5. The students **usually go home** **after classes** (3).

III. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Siz dünən evdə hansı tapşırıqları etmişiniz? 2. Bu mühəndis Bakıya nə zaman qayıdıb? 3. O, Bakıya 2 il bundan qabaq qayıtmışdır. 4. Dünən Lənkərana kim getdi? –Səmədli. 5. Tələbə lövhəyə getdi, cümləni lövhədə yazdı, onu oxudu və yerinə qayıtdı. 6. Siz evdə hansı tapşırığı yazmısınız? –Tapşırıq 7-ni. 7. Keçən il sizin tələbələriniz ingilis dilində necə danışır-dılar? –Keçən il onlar çox yaxşı danışır-dılar. 8. Dünən siz dərstdə nə etdiniz? –Biz mətni oxuduq, tapşırıqları etdik, müəllimimizlə ingilis dilində danışdıq və cümlələri Azərbaycan dilindən ingilis dilinə tərcümə etdik. 9. Siz bu məktubu dünən saat neçədə aldınız? –Doqquzda. 10. Onlar bazar günü hansı filmə baxdılar? –Azərbaycan haqqında maraqlı bir filmə bax-dılar. Film uzun idi və saat 7-də qurtardı.

IV. İndiki davamedici və keçmiş qeyri-müəyyən zamanlardan istifadə edərək mötərizələri açın.

1. They (to go) to school now.	They (to go) to school every morning.
2. I (not to sleep) now.	I (not to sleep) in the daytime.
3. She (not to drink) coffee now.	She (not to drink) coffee after lunch.
4. We (not to watch) TV now.	We (not to watch) TV in the morning.
5. My mother (not to work) now.	My mother (not to work) at an office.
6. You (to work) now?	You (to work) every day?
7. He (to play) now?	He (to play) in the afternoon?
8. They (to eat) now?	They (to eat) at school?
9. Your sister (to rest) now?	Your sister (to rest) after school?
10. What you (to do) now?	What you (to do) every morning?
11. You (to write) an article now?	You sometimes (to write) an article?
12. What your brother (to drink) now?	What your brother (to drink) in the evening?
13. They (to have) a good time now?	They (to have) a good time every Saturday?
14. He (to take) medicine now?	How often he (to take) medicine?
15. Where they (to go) now?	Where they (to go) on Sunday?
16. He (to speak) English now?	What language he usually (to speak) at the office?

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözlərin düzgün tələffüzünə fikir verərək oxuyun.

forth, fur, list, turn, stir, curly, cape, rob, knock, hay, dew, moon, task, cow, stout, voice, took, rude, space, ear, rain, ounce, meak, last, steep, stool, moist, knock, want, wash, wasp, past, sail.

II. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissələrindən yarandığını müəyyən-ləşdirin və onları tərcümə edin.

cultural	newspaper	player	central
gladly	skater	text-book	cinema-goer
beginner	ninety-fifth	discussion	decision

III. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. When did you begin to learn English?
2. Do you spend much time on your English?
3. How much time do you usually spend on your homework?
4. How well do you usually know your lesson?
5. Do you sometimes go to see your friends?
6. How often do your friends come to see you?
7. How often do you spend the week-end with your family?
8. How often do they go to the theatre (to the cinema) to-gether?
9. When did you last go to the theatre?
10. When do you usually get up on weekdays?
11. What do you do then?
12. Do you wake up your children early in the morning?
13. Do they wake up at once?
14. Do they usually go to bed early or late?
15. When do you usually have dinner (breakfast, supper)?
16. Does he have dinner at home or at his office?
17. Where are you going to have dinner today?
18. Did you go to the country for the last week-end or did you stay in town?
19. How often do you spend the week-end in the country?
20. When did you last go to the country?
21. Where are you going to spend the next week-end?
22. Are you going to the country again?
23. Which of you likes to skate (ski)?
24. Do you play chess?
25. Which of your friends plays chess well?
26. Which games do you play?
27. Who did you play chess with last Saturday?

28. Where do your parents live?
29. Do you often go to see them?
30. When are you going to see them again?
31. What's the weather like today?
32. What kind of weather do you like?
33. Do you like to go for walks in snowy weather?
34. When are you going to take your children out (for a walk)?

IV. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin:

- a) Azərbaycan dilindəki *"baxmaq"* və *"görmək"* fəllərinin ingilis dilində düzgün tərcüməsini işlədərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Siz dünən hansı filmi görmüsünüz? -Biz tələbələr haqqındakı yeni bir filmə baxmışıq. 2. O, mənə baxdı və soruşdu: "Siz üç il bundan qabaq məktəbdə işləyirdiniz?" 3. Dünən siz harada olmusunuz? Mən sizi işdə (idarədə) tapa bilmədim. 4. Bu xəritəyə baxın. Bu hansı xəritədir? 5. Lövhəyə baxın. Oradakı təzə sözləri görürsünüzmü?

- b) *to ask, to ask for* fəllərini işlətməklə cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. O nə istəyir? -O, təzə bir xəritə istəyir. 2. O sizdən nə soruşur? -İlkinin təzə ünvanını soruşur. 3. O bizə bir neçə sual verdi və biz onlara cavab verdik. 4. O, məndən qəzet yox, jurnal istədi. 5. Onlar xarici qonağa çoxlu suallar verdilər.

- c) *"Səhər (günorta, axşam) yeməyi yemək"* birləşmələrinə fikir verərək aşağıdakı cümlələri tərcümə edin.

1. Qardaşım dostunu günorta yeməyinə dəvət etdimi? 2. O, şam yeməyini adətən saat neçədə yeyir? 3. O həmişə səhər naharından əvvəl idman edir. 4. Siz günorta yeməyini tək, yoxsa dostlarınızla yeyirsiniz? 5. Məşviq günorta yeməyini harada yeyir? 6. Siz gec, yoxsa vaxtında şam edirsiniz? 7. Mən səhər yeməyi üçün kofe və buterbrod xoşlayıram.

- d) *"o"* və *"onlar"* əvəzliliklərini işlətməklə aşağıdakı cümlələri tərcümə edin.

1. Onun məqaləsi Azərbaycan haqqında idi. 2. Biz ondan soruşduq: "Sən nəçisən?" 3. Şəhriyarı təbrik etmək üçün qardaşı

onun evinə getdi. 4. Keçən həftə sizin məqalənizi oxudum. 5. Mən onu dünən görmüşəm. 6. Hava yaxşı idi və uşaqlar xahiş etdi ki, onları parka aparaq. 7. Siz onu dünən harada görmüsünüz? -Biz onu parkda görmüşük. 8. Səmədovun dostları ondan öz işi haqqında soruşdular və o, onların suallarına cavab verdi.

V. Yerlərdə nöqtələrin yerinə lazım olan sözlərini işlədin.

1. We decided to ask our friends ... dinner the other day. 2. ... dinner we're going ... Central Park. 3. What are we going to have ... dinner today? 4. My friend likes to play ... chess. He spends a lot ... time ... it. Yesterday he played chess ... six ... the evening and only got ... home ... ten. 5. We spent Sunday ... the country. We went ... the theatre ... the evening and got ... home late ... the evening. 6. My friend lives ... the country and he likes it very much. 7. His house is a long way ... his office. 8. He goes ... town every morning. He is always in ... time ... work. 9. I don't go ... the cinema tonight. My wife and I are going ... a walk. 10. Does your friend play ... chess well? I am going to have a game ... chess ... him. 11. "When did the meeting finish?" "It finished ... four". 12. I got ... home late yesterday evening and went ... bed ... once. 13. Salman spends a lot ... money ... books. I often ask him ... books to read.

VI. Nöqtələrin yerinə lazım olan artikli işlədin.

"Do you want to go to ... country?" my wife asked me on Sunday. "I'd love to." I answered. We decided to go to ... Shusha and got there at eleven in ... morning ... weather was fine and we had ... long walk in ... park. We went back to ... town at four in ... afternoon. We had ... dinner, and in ... evening we went to ... theatre. (We often go to ... cinema or to ... theatre on ... Saturday or ... Sunday). ... play was very interesting and we liked it very much. Then we went ... home. At ... home we had ... supper, played ... game of ... chess and went to ... bed at 12 o'clock.

VII. Felləri lazım olan zamana, şəxsə və kəmiyyətə görə işlədin.

1. I usually (to go) to bed at eleven o'clock. Yesterday my friends (to come) to see me, and I (to go) to bed at one in the morning. 2. "When you (to have) breakfast yesterday?" "I (to have) breakfast at nine in the morning". 3. We usually (to stay) in the country over the week-end, but the weather (to be) bad and we (not to go) to the country tomorrow. 4. "When you last (to go) to the theatre?" "Two weeks ago." 5. Yesterday (to be) my day off. I usually (to wake up) early on my day off, but sometimes I (not to get up) at once. I (to get up) at eight o'clock yesterday. 6. She (not to be) at home now. She (to play) tennis. 7. When your son (to go) to college?

VIII. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Biz mətni oxuduq, sonra müəllim bizə çoxlu suallar verdi və biz onlara cavab verdik. 2. Dünən sizə kim baş çəkdi? -Mənim dostumun dostları. Biz onları görməyə çox şad olduq. Onlar bazar ertəsinə qədər bizim yanımızda qaldılar. 3. Dünən siz harada idiniz? -Mən kinoda idim. -Film xoşunuza gəldimi? -Bəli, o çox maraqlı film idi və mənim çox xoşuma gəldi. 4. Siz dünən saat neçədə evə gəldiniz? -Mən dünən evə saat 11-də gəldim və dərhal yatağa getdim. 5. Siz dünən saat neçədə səhər yeməyi yediniz? -Biz dünən saat 9-da səhər yeməyi yedik. 6. Siz şahmat oynamağı sevirsinizmi? -Bəli, lakin bu il mən çox nadir hallarda şahmat oynayıram. O isə bu il tez-tez şahmat oynayır. 7. Mən adətən həftənin sonunu öz ailəm ilə keçirirəm. 8. Kiçik oğlum mənə sual verməyi xoşlayır və mən həmişə onun suallarına cavab verirəm. 9. Dünən harada olmusunuz? -Mən dünən sizin yanınızda gəldim, lakin siz evdə olmadınız. 10. Sizin uşaqlarınız haradadır? -Onlar xizəklə sürüşürlər. 11. Salman şənbə günü mənim yamma gəlmişdi. Biz qərara aldığımız ki, imladan əvvəl ilk beş dərsin sözlərini təkrar edək. 12. Biz saat yeddidə işləməyə başladıq. 13. Mən ingilis dilini öyrənməyi xoşlayıram. 14. O çox işləyir və ingilis dilini yaxşı bilir. 15. Biz dünən sözləri və qrammatik qaydaları təkrar etdik, mətni oxuduq və tərcümə etdik. 16. Biz

saat doqquzda işimizi tamamladıq və evə getdik. 17. Film qısa idi, lakin çox maraqlı idi. O, saat 8-də başladı və saat 9-da qurtardı. 18. Biz evə gec gəldik və dostum Fəxrəddin mənimlə şahmat oynamağı qərara aldı.

ŞİFAHİ NİTQİ MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Verilmiş söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək aşağıdakı mövzularda situasiyalar düzəldin.

1. My day off

a day off, weather, fine, to wake up, to get up, to decide, to stay over the week-end, to go to the country, to return, late, after supper, not to want, to play chess, at once, to go to bed

2. To go for a walk

to like, to go to the theatre, after a day's work, often, to see, interesting, a play, very much, once, to get home, late, before supper, to be over, to go to bed, at once

3. To see a friend

in the afternoon, to decide, to the park, to walk, two hours, to go back, to have dinner, after dinner, to play chess, to go to the cinema, to finish

4. After dinner

to like, to play chess, often, in the evening, to come to see, to be glad, last night, to have supper, together, to discuss, to go to bed, late

5. I go to the library

to want, to ask for, to give, interesting, a book, to begin, at once, to like, to read, very much, to give back, to thank

II. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək dialoq düzəldin.

1. to be going, to the country, to stay there over the week-end, to want, I'd love to

2. to play chess, to want, to play a game of, I'd love to

3. to be glad to see, to be going to the cinema, to want to see the film, I'd love to

4. What's the weather like..., fine (nice, bad), to go to the country, to stay in town

III. Aşağıdakı mövzulara müvafiq olaraq qısa hekayələr düzəldin.

1. Last Sunday Evening.
2. How I Usually Spend the Week-end.
3. My Last Day Off.
4. Yesterday (Tomorrow) Morning.

IV. Aşağıdakı suallara inkarda cavab verin.

1. "Did you go to the cinema yesterday?"
"Unfortunately"
2. "Did you go to see your friends on Saturday?"
"....."
3. "Did your children go to the country last Sunday?"
"....."
4. "Did you meet Mrs. Brown last week?"
"....."
5. "Did Samadli see (receive) you yesterday?"
6. "....."

V. Aşağıdakı dialoqu oxuyun və onu əzbər öyrənin.

"Good after↓noon, Mr Brown." |

"Good after↓noon, Mr Samadli!" |

"Glad to 'see you in ↑Baku a↓gain. | 'When did you ↓come?" |

"I 'only 'came ↑this ↓morning." |

"What was the ↓weather like/ in ↓London ['lʌndən]? |

"It was 'very ↓nice there,/ ↓too." |

VI. Aşağıdakı hekayəni oxuyun, ona suallar verin və danışın.

Mrs. Jones went into the sitting-room. It was dark. It was late and she was tired. She found the switch for the light, switched it on and noticed that the carpet was dirty. She turned

on the radio. There was a programme on bacteriology. She turned it off and switched on the television-set instead. There was a programme of pop music. The noise was deafening. She hated noise. She turned it down very low, turned off the light and sat down to relax. The music was very faint now and the singers looked ridiculous, so she turned the volume up again. Now, the music was dreadful. She switched off the television, switched on the radio again, turned one of the knobs and found another programme very relaxing. But she couldn't relax in a room with a dirty carpet. So she found the vacuum cleaner, took the plug and switched the vacuum-cleaner on. The noise was tiring and she decided to stand it. She cleaned the carpet, sat down and very soon she fell asleep. It was pleasant now to relax in the room with a clean carpet.

VII. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *Little strokes fell great oaks. Dama-dama göl olar*
2. *A good beginning makes a good ending* ≡ *Yaxşı başlanğıc yaxşı nəticə verər.*
3. *Appetite comes with eating* *İştah diş altındadır.*
4. *Haste makes waste* – *Tələsən təndirə düşər.*

LESSON SIX (THE SIXTH LESSON)

Text: A Family

Grammar: 1. To have feli və have (has) got ifadəsi (§40, səh. 220)

2. Some, any qeyri-müəyyən əvəzlilikləri (§41, səh. 224)

3. No inkar əvəzliyi (§42, səh. 226)

A FAMILY

'Narmin and 'Nazrin are ↓sisters. | They are 'young 'girls of ↓twenty. | They are ↓twins. | Their 'family is ↑not ↓large. | They have 'got a ↑very 'comfortable ↑flat/ in the 'centre of Ba↓ku. | Their 'mother is not very old. | She is a 'woman of 'forty-↓five. | She is ↑a lecturer at the University of ↓Languages. | She 'teaches ↓History. | At her ↑lectures/ she 'gives 'interesting ↑facts a'bout the 'history of Azerbaijan. Her 'lectures are 'always 'very ↓interesting. | 'All the ↑students like to be ↓present at them. |

'Narmin and ↑Nazrin/ 'don't 'go to ↓school. | They 'study at the 'Medical ↓College. | They 'learn a 'lot of ↑subjects ↓there. | They 'do their 'best 'not to 'make ↑many mis↑takes/ in their ↓homework. | They ↑think to become 'good ↓specialists. | 'Narmin 'wants to be'come a ↓children's doctor/ and 'Nazrin 'wants to be'come an ↓oculist. | They 'always 'help their 'mother at ↓home. |

Their 'elder ↑brother/ 'graduated from the Uni↓versity some years ago. | He 'left ↑school in 1991,/ at the 'age of 'seven↓teen. | ↑Now/ he is ↑married/ and 'got a 'very 'nice ↓daughter. | His ↑daughter/ is a 'girl of ↓three. | She 'knows 'some 'English ↓poems. | 'Every ↑morning/ he 'takes her to the ↓nursery school. | It is 'near his ↑house/ and he ↓walks there. |

Their 'grandfather and ↑grandmother/ 'live in the
 ↓country.| They have a 'big garden.| 'Every ↑season/ has its
 'own ↓beauty here.| The 'girls 'usually 'spend their ↑summer/
 'with their ↓grandparents.| They 'love their ↑grandchildren
 'very ↓much.|

"Are 'Narmin and 'Nazrin ↑sisters?" "↓Yes, they ↓are".|

"↓How old are they?"| "They are ↓twenty".

"What is their ↓mother?"| Their ↑mother/ is a ↓teacher."|

"Do the 'girls 'go to ↑school?"| "No,/ they ↓don't".|

"Where do they ↓study?"| "At the 'Medical ↓College."|

"Who 'graduated from the Uni↓versity?"| "Their 'elder
 'brother did."|

"Is he ↑married?"| "↓Yes,/ he is."|

"How 'many 'children has he ↓got?"| "Only one."|

"Where does he 'take her 'every ↓morning?" | "To the
 ↓nursery school." |

"When do the 'girls 'visit their ↑grandfather and ↓grand-
 mother?"| "In ↓summer." |

"How 'many 'English ↑poems/ does the 'child ↓know?" |
 "She 'knows ↓some." |

"Where 'does he ↓come from?"|

-O haralıdır?

"He 'comes from ↓Astar"|

-O Astaralıdır

"Is he ↑married?"|

-O evlidirmi?

"Yes,/ I think he ↓is."|

-Bəli, məncə evlidir.

"↓Yes,/ he 'got 'married ↑last ↓year."|

-Bəli, o, keçən il evləndi.

"↓No,/ he's 'still ↓single."|

-Xeyr, o hələ də subaydır.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. He left school in 1991 at the age of seventeen O, 1991-
 cı ildə 17 yaşında məktəbi bitirdi. Azərbaycan dilindən fərqli
 olaraq, ingilis dilində illəri bildirən rəqəmlər sıra sayları kimi
 deyil, miqdar sayları kimi oxunur.

1926 ['nain'ti:n 'twenti'siks]

1917 ['nain'ti:n' sevən'ti:n]

1968 ['nain'ti:n 'sıksı'tı]

1926-cı il (min doqquz
yüz iyirmi altıncı il)

1917-ci il (min doqquz
yüz on yeddinci il)

1968-ci il (min doqquz
yüz altmış səkkizinci il)

Qeyd: Yüzlük rəqəm tam olduqda **min** sözü işlədilmir, məs.:

1800 [eɪ'ti:n 'hændrɪd]

1800-cü il (min səkkiz yüzüncü il)

1900 ['nain'ti:n 'hændrɪd]

1900-cü il (min doqquz yüzüncü il)

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

young

a young girl of twenty

twins

a family

large

comfortable

old

a woman (*pl* women)

a woman of forty-five

a lecture

a lecturer

to teach (taught, taught)

to give (gave, given)

a fact

all

to like

to be present

a school

to go to school

to work at school

medical (*adj*)

Medical College

a subject

to do (take subjects)

to do one's best

to make (made, made)

a mistake

to make a mistake

to think (thought, thought)

a specialist

to become

a children's doctor

an oculist

to help

a mother

an elder brother

to graduate from

to leave school

at the age of

married

to be (get) married

a daughter

a girl of five

a poem

a nursery school

a grandfather

a grandmother

grandparents

grandchildren

a season

own

beauty

spring

summer

autumn

winter

to love

VOCABULARY OF LESSON SIX

young [jʌŋ] *adj*

W.comb. a **young** girl

twin [twɪn] *n*

W.comb. Siamese **twins**

my **twin** brother/sister

a family *n*

W.comb. a large **family**

comfortable [ˈkʌmfətəbl̩] *adj*

W.comb. a **comfortable** armchair

[ˈɑːmtʃeə]

a woman [ˈwʊmən] **women** [ˈwʊmɪn]

W.comb. a **woman** of forty

old [əʊld] *adj*

e.g. Our teacher is not **old**.

How **old** is he?

He is sixty.

a lecture [əˈlektʃə] *n*

W.comb. to give a **lecture**

e.g. He is going to give a **lecture** today.

a lecturer [əˈlektʃərə] *n*

to teach [tiːtʃ] (taught [tɔːt], taught)

a teacher [ˈtiːtʃə] *n*

W.comb. to give a talk

a fact [fækt] *n*

W.comb. in **fact**

e.g. In **fact** he is my friend.

all [ɔːl]

e.g. **All** are present.

All is ready [ˈredɪ]

gənc, cavan

gənc/cavan qız

əkiz

Siam əkizləri

mənim əkiz qardaşım/bacım

böyük ailə

rahat

rahat kürsü/kreslo

qadın

qırx yaşlı qadın

qoca, yaşlı

Bizim müəllimimiz yaşlı deyil.

Onun neçə yaşı var?

Onun altmış yaşı var.

mühazirə

mühazirə söyləmək/demək

O, bu gün mühazirə söyləyəcək.

mühazirəçi, ali məktəbdə mü-
hazirə oxuyan müəllim

öyrətmək

müəllim

mühazirə söyləmək

fəkt, dəlil, sübut

əslində

Əslində o, mənim dostumdur.

hamı, hər şey

Hamı buradadır/iştirak edir.

Hər şey hazırdır.

Fikir verin:

All sözü canlı məfhumları bildirdikdə cümlənin xəbəri cəmdə, cansız məfhumları bildirdikdə xəbər təkdə olur:

All are ready for the competition.

All is ready for the competition.

Hamı yarışa hazırdır.

Hər şey yarış üçün hazırdır.

to like [laɪk] *v*

like *prep.*

e.g. Do it **like** me.

to be present [ˈprezənt] *v*

e.g. He **is present** at the lesson.

presence [ˈprezəns] *n*

W.comb. my **presence**

a school [əˈsku:l] *n*

W.comb. to go to **school**

to be at **school**

W.comb. a **school-teacher**

to work at **school**

medical [ˈmedɪkl] *adj*

W.comb. **medical** school

medicine [ˈmedɪsɪn] *n*

W.comb. to take **medicine**

to give **medicine**

W.comb. Medical College

a subject [ˈsʌbdʒɪkt] *n*

W.comb. to do **subjects** at

school

to make [meɪk] (**made** [meɪd]) *v*

W.comb. **to make** a mistake

Syn. to do

to make a box

xoşlamaq, xoşu gəlmək

kimi, oxşar

Onu mənim kimi et/edin.

iştirak etmək

O, dərstdə iştirak edir.

iştirak

mənim iştirakım

məktəb

məktəbə getmək; oxumaq

dərstdə olmaq; məktəbdə olmaq

məktəb müəllimi

məktəbdə işləmək

tibbi; təbabətə aid

tibb məktəbi

dərman

dərman qəbul etmək

dərman vermək

tibb kolleci

1. mövzu;

2. fənn (dərs fənni)

məktəbdə fənlərdən dərs keç-

mək /fənləri öyrənmək

düzəltmək, qayırmaq

səhv etmək

qutu düzəltmək

Müqayisə edin:

He made many mistakes in
his dictation yesterday.

He did his work yesterday.

O, dünən imlada çoxlu səhv etdi.

Dünən o, işini yerinə yetirdi/gör-
dü.

to do one's best

a mistake [mɪs'teɪk] *n*

Phr. to be mistaken

e.g. You **are not mistaken**.

W.comb. to make a **mistake**

əlindən gələnə etmək

səhv

səhv etmək, yanlışmaq

Sən/Siz səhv etmirsən/etmirsin-
niz.

səhv etmək

to think [θɪŋk], (**thought** [θɔ:t],
thought) *v*
W.comb. **to think of smth.**
e.g. I always **think of** my sons.

a specialist [ə'speʃəlist] *n*
a speciality *n*
e.g. What's your **speciality**?

to become [bɪ'kʌm] (**became**,
become) *v*
W.comb. **to become** a teacher/
doctor

to become old
W.comb. an old man/woman
the weather ['weðə] *n*
e.g. The **weather** became cold.

a children's doctor [ə'tʃɪldrənʒ
'dɒktə]

an oculist [ən'ɒkjʊ:lɪst] *n*
e.g. Nazim Afandiyev was a
good **oculist**.

to help [tə 'help] *v*
e.g. The teachers **help** us to
learn many subjects.

help *n*
W.comb. to give a **help**

a mother ['mʌðə] *n*
W.comb. **Mothers' day**
e.g. **Mother** is dear to all.
W.comb. **a mother tongue** [tʌŋ]
a motherland
to love the **Motherland**
e.g. We love our **Motherland**.

elder ['eldə] *adj*
an elder brother/sister
to graduate from [tə 'grædʒueɪt
'frəm]

to leave school
age [eɪdʒ] *n*
for ages

düşünmək

bir şey haqqında düşünmək
Mən həmişə oğullarım haqqın-
da düşünürəm.
mütəxəssis, ixtisas sahibi
peşə, məşğuliyyət
Sənin/Sizin peşən(iz) nədir?
Sən/Siz nəçisən/nəçisiniz?
olmaq; sonradan olmaq, dönüb
olmaq
müəllim/həkim olmaq

qocalmaq
qoca kişi/qadın
hava
Hava soyudu/soyuqlaşdı.
uşaq həkimi

göz həkimi
Nazim Əfəndiyev yaxşı göz hə-
kimi idi.

kömək etmək
Müəllimlər bizə çoxlu fənləri
öyrənməyə kömək edir.

kömək
kömək etmək, köməklik
göstərmək
ana

analar günü
Ana hamı üçün əzizdir.
ana dili
ana vətən
ana vətəni sevmək
Biz ana vətənimizi/dogma tor-
pagımızı sevirik.
böyük (*ailadə*)
böyük qardaş/bacı
bitirmək (*ali məktəbi*)

məktəbi bitirmək/qurtarmaq
1.yaş (*ömrün yaşı*) 2.əsr.
əslrlərlə, çoxdan bəri.

e.g. What's your **age**?

How old are you?

W.comb. at the **age** of

e.g. He went to school at the **age** of six.

married ['mærɪd] *adj*

W.comb. to be **married**

e.g. He is **married** and has two sons.

to marry

e.g. He **married** last year

Syn.: to get married

a daughter ['dɔ:tə] *n*

a girl [gɜ:l] *n*

W.comb. **a girl** of ten

a girl of five

a poem ['pəʊɪm] *n*

a poet [pəʊɪt] *n*

a nursery school ['nɜ:səri'sku:l]

a father ['fɑ:ðə] *n*

a grandfather [ə'græn.fɑ:ðə] *n*

a grandmother [ə'græn.mʌðə] *n*

a grandson [ə'grænsən] *n*

a granddaughter [ə'græn'dɔ:tə] *n*

grandchildren ['græntʃɪldrən] *n*

grandparents [grænp'eərənts] *n*

a season ['si:zən] *n*

own [əʊn] *pron.*

W.comb. my **own**

beauty ['bju:tɪ] *n*

beautiful ['bjʊ:tɪfəl] *adj*

W.comb. **a beautiful girl**

spring ['sprɪŋ] *n*

summer ['sʌmə] *n*

autumn ['ɔ:təm] *n*

fall [fɔ:l] *n*

winter ['wɪntə] *n*

to love [lʌv] *v*

love *n*

Phr. My **love** to your parents.

Sənin/Sizin yaşın(ız) neçədir?

Sənin/Sizin neçə yaşın(ız) var?

O, altı yaşında məktəbə getdi.

evli

evli olmaq

O, evlidir və iki oğlu var.

evlənmək, ailə qurmaq

O keçən il evləndi

evlənmək

qız (övlad)

qız (ümumiyyətlə qız uşağı)

on yaşlı qız

beş yaşlı qız

poema, şer

şair

körpələr evi (körpələr üçün tərbiyə müəssisəsi)

ata

baba

nənə

oğul nəvəsi

qız nəvəsi

nəvələr

baba, nənə

fəsil

öz, özü

mənim özümün

gözəllik

gözəl

gözəl qız

yaz

yay

payız (Britaniya ingilis dilində)

payız (Amerikan ingilis dilində)

qış

sevmək

məhəbbət

Məndən valideynlərinizə salam
söyləyin/deyin.

Oxu qaydası

1. **Id** və **nd** hərf birləşmələrindən qabaq gələn saitlər **I** qaydaya əsasən, yəni açıq hecada olduğu kimi oxunur, məs.:

old [ould]	qoca
child [tʃaɪld]	uşaq
find [faɪnd]	tapmaq

2. **“o”** hərfi **“th”** hərf birləşməsindən və **m, n, v** hərflərindən əvvəl əksər hallarda [ʌ] kimi oxunur, məs.:

mother [ˈmʌðə]	ana
brother [ˈbrʌðə]	qardaş
come [kʌm]	gəlmək
son [sʌn]	oğul
love [lʌv]	sevmək

VI dərsin qrammatikası

§ 40.I. **“To have”** feli və **“have got”** ifadəsi. İngilis dilində **“var”** anlayışı müxtəlif qrammatik və leksik vasitələrlə ifadə edilir. Bu anlayışların ilkin anlamı **“var”** anlayışının şəxsə və ya məkana görə aid olması üzərində formalaşmışdır, çünki ingilis dilində cümlə **“var”** anlayışını ifadə edən bu iki aspektdən asılı olaraq formalaşır.

Bilmək lazımdır ki, əgər **“var”** anlayışı canlı ismə, xüsusən də şəxsə və şəxsi bildiren isimlərə aid olursa, onda cümlənin xəbəri **“to have”** feli ilə və ya **have got** ifadəsi ilə ifadə edilir.

To have feli. Bu fel indiki zamanda III şəxs təkdə **has** formasında olur, məs.:

I have a friend.	We have a friend.
He has a friend.	You have a friend.
She has a friend.	They have a friend.
It has a friend.	

İngilis dilində **“to have”** feli ilə ifadə olunan cümlələrin mübtədası hansı nitq hissəsi ilə ifadə edilməsindən asılı olmayaraq həmişə adlıq halda olur. Azərbaycan dilində isə **“var”** mənasını ifadə edən cümlələrin hamısı şəxslə bağlı olduqda, həmin cümlələrin mübtədaları hansı nitq hissəsi ilə ifadə edilməsindən asılı olmayaraq yiyəlik halda olur.

Unutmayın!

I have an English book.	Mənim ingilis dili kitabım var.
Javid has a good car.	Cavidin yaxşı maşını var.
We have nice students.	Bizim yaxşı tələbələrımız var.
These students have good dictionaries.	Bu tələbələrin yaxşı lüğətləri vardır.

Qeyd: Bəzən ingilis dili müəllimləri ingilis dilindəki adlıq halda olan mübtədanı Azərbaycan dilində də adlıq halda olan mübtəda ilə ifadə etmək (vermək) xatirinə *“to have”* felini *“malik olmaq”* mənasında tərcümə edirlər, məs.:

I have a car.	Mən maşına malikəm.
Olmalıdır:	Mənim maşınım var.
Nazim has an old father.	Nazim qoca bir ataya malikdir.
Olmalıdır:	Nazimin qoca atası var.

Qeyd edirik ki, I variantda verilmiş tərcümənin xeyrindən daha çox ziyanı vardır, çünki bu cür tərcümə Azərbaycan dilinin üslubi keyfiyyətlərini korlayır.

§ 40.II. *“To have got”* ifadəsi də *to have* feli kimi işlənir. O, III şəxs təkdə *has got* formasında, digər bütün şəxslərdə isə *have got* formasında işlənir. *To have* feli ilə *to have got* ifadələri arasındakı məna fərqi ondan ibarətdir ki, *to have* bu və ya digər şəxsdə əşyanın ümumiyyətlə *“var”* olmasını bildirir, məs.:

She **has** much money. Onun çoxlu pulu **vardır**.

To have got ifadəsi isə əşyanın şəxsin üstündə, yanında (bir sözlə, əli çatan yerdə) olmasını bildirir, Məsələn, qırmızı qələm lazımdırsa, *Have you a red pen?* deyil, *Have you got a red pen?* sualı verilməlidir, çünki *“qırmızı qələm”* ümumiyyətlə deyil, məhz həmin an mütləq lazımdır və ona görə də *Have you got a red pen?* sualına üstünlük verilməlidir. *To have got* ifadəsi eyni zamanda ailə üzvlərinin *“varlığını”* ifadə etmək məqsədi ilə də işlədilir, məs.:

He **has got** two sons. Onun iki oğlu var.

Müqayisə edin:

Have you a family?
Sənin / Sizin ailən
/ ailəniz varmı?

— Yes, I **have got** a wife and three children.
— Bəli, mənim arvadım və üç uşağım vardır. (Onlarla birlikdə yaşayıram).

To have feli ilə *to have got* feli arasında qrammatik fərq də mövcuddur. Bu ondan ibarətdir ki, *to have* bir sıra hallarda *to do* köməkçi felinin kəmiyyətə və zamana görə dəyişilmiş formaları olan *do, does, did* sözləri ilə işləndiyi halda, *to have got* heç vaxt nə sual, nə də inkar cümlələrində hər hansı bir köməkçi felin xidmətinə ehtiyac duymur, bu əməliyyatları *to have* felinin özü inversiya (yerdəyişmə) üsulu ilə həyata keçirir.

Müqayisə edin:

Do you have a car?
I don't have a car.

Have you got a car?
I have not got a car.

§ 40.III. “**To have got**” ifadəsindən fərqli olaraq sual və inkar cümlələrinin düzəlməsində **to have** feli ikili mövqeyə malikdir:

- 1) **to have** feli sual və inkar cümlələrini heç bir digər köməkçi felin iştirakı olmadan öz hesabına əmələ gətirir.
- 2) **to have** feli olan cümlələrin sual və inkar cümlələrinin əmələ gəlməsində **to do** köməkçi felindən (**do, does, did**) istifadə edilir.

İstər birinci, istərsə də ikinci şərtin həyata keçirilməsi **to have** felinin semantik xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. **To have** feli bir sıra söz birləşmələri ilə birləşərək öz mənə dairəsini genişləndirir və “**var**” mənasından başqa digər mənalar verir. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər **to have** feli xalis “**var**” mənasında işlənirsə, onun sual və inkarı heç bir köməkçi felin iştirakı olmadan əmələ gəlir, məs.:

She **has** many books at home.

Has she many books at home?

She **has not** many books at home.

Lakin *to have* feli “*var*” mənasından kənara çıxaraq digər mə-nalar kəsb etdikdə, onun sual və inkar formaları köməkçi *to do* felinin (*do, does, did*) iştirakı ilə əmələ gəlir.

To have felinin “*var*” mənasından fərqli mənalərini aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. *yemək, içmək* mənasında:

to have breakfast (dinner, supper, lunch); a cup of tea/coffee və s

2. *oxumaq, yazmaq, öyrənmək* mənalari:

to have one's English, to have classes, to have a dictation və s.

3. *xəstələnmək, ağrımaq, soyuqlamaq* mənalari:

to have a high temperature, to have a chill/a cold, to have a head-ache/toothache, to have heart attacks və s.

4. *to have to* ifadəsi felin vacib şəklini ifadə edir. Azərbaycan dilinə *-malı, -məli* şəkilçilərini fel köklərinə artırmaqla ifadə edilir və o da bu qrupa daxildir. Aşağıdakı nümunələrə fikir verin.

You had your breakfast at Dünən sən/siz səhər yeməyini(zi)
nine yesterday. saat doqquzda yedin(iz).

Did you have your breakfast at nine yesterday?

You did not have your breakfast at nine yesterday.

We have a dictation every Biz hər həftə imla yazırıq.
week.

Do we have a dictation every day?

We don't have a dictation every day.

She had a bad cold yester- Dünən ona bərk soyuq dəymiş-
day. di.

Did she have a bad cold yesterday?

She did not have a bad cold yesterday.

She has to see me today. O, mənə bu gün görməlidir.

Does she have to see me to day?

She does not have to see me to day.

Qeyd: Müasir ingilis dilinin Amerikan variantında danışığ dilində əksər hallarda *to have* feli olan cümlələrdə bütün mənalarda “*do*” köməkçi feli (*do, does, did*) vasitəsilə sual və inkar cümlələri əmələ gətirilir, məs.: **Do you have much money?** və s.

To have feli yuxarıda qeyd etdiyimiz “*var*” mənasından کنار əmələ gətirdiyi dörd mənə qruplarının hər hansı birində işlənersə, digər əsas fellər kimi bütün qrammatik mənaları, o cümlədən qrammatik zamanları ifadə edirlər, məs.:

What's your friend doing now?

He is **having** dinner now.

I **have already had** dinner *və s.*

§ 41. **Some** *və* **any** qeyri-müəyyən əvəzlilikləri. **Some** [sʌm] *və* **any** [eni] qeyri-müəyyən əvəzlilikləri əşyanın qeyri-müəyyən kəmiyyətini (sayılan isimlərlə) *və* ya qeyri-müəyyən həcmi/tutumunu (sayılmayan isimlərlə) bildirir, məs.:

I have **some** books.

Mənim **bir neçə** kitabım var.

She has **some** bread.

Onun **bir qədər (bir az)** çörəyi var.

Bu əvəzliliklər adətən ismin təyini funksiyasında çıxış edir *və* isimlərdən qabaq işlədilir.

§ 41. I. **Some** sözü adətən təsdiq cümlələrində işlənir. **Some** iki mənə daşıyır. Bu söz cümlənin əvvəlində gəldikdə “**bəzi**” mənasını verir. Bu mənada **some** əvəzliyi həm təsdiq, həm də inkar cümlələrində işlənir. Lakin o, ifadə etdiyi mənadan asılı olmayaraq sual cümlələrində işləmə bilməz.

Some people have dinner in the office. Bəzi adamlar idarədə nahar edirlər.

Some people don't have dinner in the office. Bəzi adamlar idarədə nahar etmirlər.

Some cümlənin əvvəlində gəldikdə o, mübtədanın təyinedicisi olur.

§ 41. II. **Some** əvəzliyi cümlənin ortasında gəldikdə adətən qeyri-müəyyən kəmiyyət bildirir. O həm sayılan, həm də sayılmayan isimlərlə işlənir. Sayılan isimlərlə işləndikdə “**bir neçə**” mənasını verir, məs.:

We have **some** questions. Bizim **bir neçə** sualımız var.

Some əvəzliyi **bir neçə** mənasında işləndikdə *və* cəm halda olan isimlərə aid olduqda o, qeyri-müəyyən artikli əvəz edir. Biz bilirik ki, sayıla bilən isim yalnız tək halda qeyri-müəyyən artikllə işlənir, məs.: Please give me **a red** pen. Bu cümlədəki **a pen** sözünü cəmdə işlətdikdə “Please take **some pens**” qeyri-müəyyən artikl öz yerini **some** sözünə verir *və* əşyanın qeyri-müəyyənliyi yenə də qa-

lir. **Some** sözü sayılı bilməyən isimlərlə işləndikdə "*bir qədər*" mənasını verir, məs.:

She took **some** money and
left the room.

O, **bir qədər** pul götürdü və
otaqdan çıxdı.

§ 41. III. "**Any**" qeyri-müəyyən əvəzliyi. Bu əvəzlik heç zaman qeyri-müəyyən kəmiyyət əvəzliyi kimi təsdiq cümlələrində işlənmir. O, bu mənada sual və inkar cümlələrində işlənir.

Any sözü isimlərə aid olduqda, sual və inkar cümlələrində işləndikdə Azərbaycan dilində "**heç**" mənasını verir, məs.:

Have you got **any** friends
here?

Sənin/Sizin burada **heç** dostun/
dostunuz var?

He hasn't got **any** friends
here.

Onun burada **heç** (bir) dostu
yoxdur.

Have you **any** bread?

Sənin/Sizin **heç** çörəyin/
çörəyiniz varmı?

I have not **any** bread.

Mənim **heç** çörəyim yoxdur.

Any sözü inkar cümlələrində işləndikdə adi inkar mənasından başqa inkarı daha da kateqorik etmək məqsədi güdür və bu halda "**qətiyyən**" mənasını verir, məs.:

We have **not any** bread.

Bizim **qətiyyən** çörəyimiz
yoxdur.

§ 41. IV. **Any** əvəzliyi təsdiq cümlələrində də işlənə bilər. Bu halda o, kəmiyyət əvəzliyi mənasını verməyərək, təyin əvəzliyi mənasını verir və Azərbaycan dilinə "*hər hansı*" sözləri ilə tərcümə edilir, məs.:

Take **any** book you want.

İstədiyiniz **hər hansı** bir kitabı
götür(ün).

§41.V. Digər kəmiyyət əvəzlilikləri və saylarla olduğu kimi **some** və **any** əvəzlilikləri də özlərindən sonra "**of**" sözünü qəbul edir və bütövdən qeyri-müəyyən bir hissəni ifadə edir. Müqayisə edək:
a) sayılan isimlərlə:

five **of** the boys

oğlanlardan beşi

which **of** the boys

oğlanlardan hansı

some **of** the boys

oğlanlardan bəziləri/bir neçəsi

any **of** the boys

oğlanlardan hansısa

many **of** the boys

oğlanlardan çoxu

b) sayılmayan isimlərlə yalnız:

some of time

vaxtın bir qədəri

much of time

vaxtın çoxu

Qeyd: Sayılan isimlərlə olduğu kimi, sayılmayan isimlərlə də **of** + **isim birləşməsi** çoxluq təşkil edir.

Yadda saxlayın!

many
much } a lot of

a lot of həm **many**, həm də **much** yəni, həm sayılan, həm də sayılmayan isimlərlə işlənir, sayılan isimlər cəmdə, sayılmayan isimlər təkdə işlənir, məs.:

We have **much time** - We have **a lot of time**

We have **many friends** - We have **a lot of friends**

§42. “No” inkar əvəzliyi. “No” inkar əvəzliyi iki cür işlənir. Bu söz cümlələrin əvvəlində gələrkən inkar ədatı funksiyasını yerinə yetirir və Azərbaycan dilinə **“xeyr, yox”** inkar ədatları kimi tərcümə edilir, məs.:

“Are you a teacher?”

–Siz müəllimsiniz?

“No, I am not”.

–**Xeyr**, deyiləm.

“No” inkar əvəzliyi **not** inkar ədatından fərqli olaraq xəbərlə tamamlığın ortasında işlənir, məs.:

We have **no car**.

Bizim maşınımız yoxdur.

“No” inkar əvəzliyi ilə düzəlmiş inkarlıq **“not”** inkar hissəciyi ilə əmələ gələn inkarlıqdan bir qədər fərqli xüsusiyyətə malikdir. Bu fərq ondan ibarətdir ki, **“not”** ilə edilən inkarlıq əşyanın hansı bir hissəsini inkar edir, əşyanın bütövlükdə varlığını inkar etmir, məs.:

I have **not** an interesting book. Mənim maraqlı kitabım yoxdur.

Bu o demək deyildir ki, mənim ümumiyyətlə kitabım yoxdur. Mənim kitabım vardır, lakin maraqlı kitabım yoxdur. Ona görə də **“not”** inkar hissəciyi ilə edilən inkarlığa **“qismən inkarlıq”** adı verilmişdir. **No** ilə edilən inkarlıq isə **“tam inkarlıq”** hesab edilir və əşyanın bütövlükdə yoxluğu bildirilir, məs.:

I have **no book**.

Mənim **heç** kitabım yoxdur.

Yadda saxlayın!

No inkar əvəzliyi ilə əmələ gəlmiş inkar cümlələrində ismin qarşısında heç bir artikl işlənmir. Burada ismin sayılan və ya sayılmayan, tək və ya cəm olmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur, məs.:

They have **no** children. Onların uşaqları **yoxdur**.

We have **no** time. Bizim vaxtımız **yoxdur**.

He has **no** friend(s). Onun dostu (dostları) **yoxdur**.

GRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. They had a dictation yesterday. 2. They have their English in the morning. 3. He is having dinner now. 4. Jamila has got a family. 5. Jane has got a lot of children. 6. I've got a wife. 7. My sons have got a lot of friends. 8. They've got a lot of work to do today. 9. I often have a lot of work to do. 10. She had a bad cold yesterday.

II. *To have* feli və *to have got* ifadələrinin düzgün işlənməsinə fikir verərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Which days do you have much work to do?
2. When do you usually have time to go to the theatre?
3. Have you got time to go to the centre of the city to day?
4. Do your children often have cold?
5. Has your child got a cold now?
6. Have you got a family?
7. How many children have you got?
8. Have you got a son?
9. Which of you have English classes (dictations, tests)?
10. Which of your friends hasn't got a family?
11. Which of you has got a sister?
12. Did you have classes last week?
13. How often do you have meals a day?
14. Is he having a cup of tea now?

III. *To have* felini və *to have got* ifadəsini işlədərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. İngilis dili tapşırıqlarını yazmaq üçün sizin çox vaxtınız varmı? 2. Təəssüf ki, bu axşam bu məsələni müzakirə etmək üçün mənim vaxtım yoxdur. 3. Sizin dünən çox işiniz var idimi? 4. Zəhmət olmasa, mənə hər hansı bir kitab verin, indi o kitabı oxumaq üçün mənim çox vaxtım vardır. 5. Sizə tez-tez soyuq dəyirmi? 6. İndi sizə soyuqdurmu? –Bəli. 7. Məndə İsmayıl Şıxlı haqqında maraqlı bir kitab var. 8. Dostumun iki balaca uşağı vardır. 9. Sizin dostunuzun ailəsi böyükdür, yoxsa kiçik? 10. Sizin dostunuzun neçə qalstuku var? 11. Müəllimə kimin sualları vardır? 12. Mənim dostumun çoxlu ingilis dili kitabı vardır. 13. Siz, adətən, saat neçədə səhər yeməyi yeyirsiniz? 14. Bu gün axşam biz şam yeməyini çox erkən yedik. 15. Dünən mən evdə anama kömək etdim. 16. Dünən siz imla yazdınızımı? –Xeyr, biz adətən cümə günləri imla yazırıq.

IV. *Some* və *any* sözlərinin mənalарına fikr verərək aşağıdakı cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. **Some** students don't like history. 2. Please give me **some** water. 3. Have you got **any** time to go for a walk? 4. I haven't got **any** questions. 5. I don't think we've got **any** time left. 6. Please take **any** book you like.

V. Lazım olan sözü işlədərək mötərizələri açın.

1. Please take (some, any) English book you like. 2. Do you learn (some, any) foreign languages? 3. Has your son got (some, any) toys? 4. Did you read (some, any) book yesterday? 5. I asked (some, any) questions at the lesson yesterday. 6. I have not (some, any) questions. 7. (some, any) students don't have much time before examinations.

VI. Qeyri-müəyyən əvəzliliklərin işlənməsinə fikir verərək verilmiş cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Siz dünən müəllimə heç sual verdinizmi? 2. Onlar keçən il ingilis dilində heç bir kitab oxumamışdılar. 3. Siz üç il bundan qabaq heç xarici dil bilirdinizmi? 4. Bəzi tələbələr dərslərini kitabxanada hazırlayırlar. 5. Sizin Daşkəsəndə heç

dostunuz varmıdır? 6. Mənim heç bir maşınım yoxdur. 7. Sizin oğlunuz hansısa bir xarici dildə danışır mı? –Xeyr, o heç bir xarici dildə danışmır. 8. Bu oğlanlardan bəziləri tez-tez şahmat oynayırlar. 9. Sizdən kimsə ingiliscə danışır mı? –Bəli, bizim çoxumuz ingilis dilində danışırıq. 10. Bizim mühəndislərdən üçü yaxşı tennis oynayır. Sizlərdən kimsə (hansınızsa) voleybol oynamığı xoşlayır mı? Bəli, bizim çoxumuz voleybol oynamığı xoşlayırıq.

VII. Aşağıdakı söz birləşmələrindən nümunə kimi istifadə edərək 20 cümlə qurun:

some of you	sizlərdən bəziləri
many of you	sizdən çoxunuz
none of you	sizdən heç kəs
five of you	sizdən beşiniz
two of the students	tələbələrdən ikisi

VIII. Aşağıdakı sayları ingilis dilində deyin.

1942-ci il, 1725-ci il, 1800-cü il, 1905-ci il, 1871-ci il, 1112-ci il, 1799-cu il, 1246-cı il, 1077-ci il, 1147-ci il, 1848-ci il, 2004-cü il.

IX. *Some, any* və *no* əvəzliliklərini nöqtələrin yerinə qoyun.

a) 1. I need ... sugar, ... flour, ... eggs, ... butter and ... milk to make a cake. 2. There is ... butter in the fridge, but there isn't ... milk. 3. Are there ... eggs? –There aren't ... eggs left. 4. We haven't got ... flour. 5. To make cabbage soup I need ... cabbage, ... onions, ... carrots, and ... salt. I don't need ... plums, or ... pineapples. 6. I need to buy a lot of things. There isn't ... time to waste. 7. Oh, dear! There is ... money in my purse.

b) 1. There are ... pictures in the book. 2. Are there ... new students in your group? 3. There are ... new houses in our street. 4. Are there ... English text-books on the desks? –Yes, there are 5. Are there ... maps on the walls? –No, there aren't 6. Are there ... pens on the desk? –Yes, there are 7. Are there ... sweets in your bag? –Yes, there are 8. Have you got ... English books at home? –Yes, I have 9. There are ... beautiful pictures in the magazine. Look at them.

10. There is ... ink in my pen: I can't write. 11. Is there ... paper on your table? 12. I haven't got ... exercise books. Give me ..., please. 13. It is winter. There are ... leaves on the trees. 14. We haven't got ... milk. We can't make an omelette. 15. Bob always likes ... sugar in his coffee. 16. Poor Oliver was hungry. He wanted ... bread. 17. They haven't got ... stamps. I can't post my letter. 18. He has got ... money. He can't spend his holidays in Switzerland any more and stay at luxury hotels. 19. There are ... schools in this street. 20. Are there ... pictures in your book? 21. There are ... flowers here in winter. 22. I can see ... children in the yard. They are playing. 23. Are there ... new buildings in your street? 24. There are ... people in the park because it is cold. 25. I saw ... boys in the garden, but Mike was not among them. 26. They brought ... good books from the library. 27. Give me ... tea, please, I am thirsty. 28. Dinner was not yet ready, so she gave the children ... bread and butter because they were hungry. 29. Do you want ... milk in your coffee? 30. Have you got ... time to spare? I'd like to ask you ... questions. 31. Is there ... cheese on the plate? 32. There is ... ham on the plate. 33. There is ... tea in the cup: the cup is empty.

X. *Some, any, no* əvəzliliklərini və ya *the* müəyyən artiklini lazım olan yerlərdə işlədin.

1. Mənə yağ ötür. Pass me ... butter, please. 2. Ona yağ ver. Give him ... butter. 3. Mən yağ istəmirəm. I don't want ... butter. 4. Bu ferma yağ istehsal edir. This farm produces ... butter. 5. Mürəbbəni götür. Take ... jam. 6. Mürəbbə götür. Take ... jam. 7. Siz bekon xoşlayırsınız mı? Do you like ... bacon? 8. Bekonun qiyməti neçədir? What is the price of ... bacon? 9. O heç vaxt çaya qənd salmır. He never puts ... sugar in his tea. 10. Şəkər - əsas qida məhsuludur. ... sugar is an important food product. 11. Şorbanın tərkibində (ümumiyyətlə) çoxlu su var. ... soup contains much water. 12. Şorba hazırdır. ... soup is ready. 13. Mənə şorba ver. Give me ... soup. 14. Hər şeydən əvvəl biz su qızdırmalıyıq. First of all we

must heat ... water. 15. Su hidrogen və oksigendən ibarətdir. ... water consists of hydrogen and oxygen. 16. Yumaq üçün sabun vacibdir. ... soap is necessary to wash. 17. Sabun rəfin üstündədir. ... soap is on the shelf. 18. Bu sabunun rəngindən mənim xoşum gəlmir. I don't like the colour of ... soap. 19. Sizdə karbol sabunu varmı? Have you got ... carbolic soap? 20. Divar qəzeti üçün kağızlar masanın üstündədir. ... paper for the wall newspaper is on the table. 21. Mənə kağız verin. Give me ... paper. 22. Bu növ kağızlardan çox xoşum gəlir. I like this sort of ... paper very much.

XI. *A, the, some* sözlərini lazım gələn yerlərdə işlədin.

1. a) I've just made ... coffee. Would you like ...?
b) Wait ... minute! ... coffee Would you like...?
2. a) Give me ... water, please. I am thirsty.
b) ... water in this river is always cold.
c) ... water is necessary for animals and plants.
3. a) Do you like ... brown bread?
b) Please go to the shop and buy ... brown bread.
4. a) He likes ... modern music.
b) I should like to listen to ... music.
c) I don't like ... music, it is too noisy. Switch off the radio, please.
5. a) Ann has bought ... cheese.
b) Where did she put ... cheese?
c) Give me ... cheese, please.
6. a) Yesterday she invited us to dinner. It was ... good dinner.
b) I cannot forget ... dinner we had at the restaurant.

XII. *Some, the a* sözlərini lazım olan yerlərdə işlədin.

1. In ... bedroom of this flat there are twin beds, ... little bedside table between them, and ... chair. 2. ... men saw ... boat on ... river. 3. Can you give me ... match? 4. I get ... long letters from my mother, but only ... postcards from my brother. 5. The waitress put ... salad into each plate. 6. When did ... lesson begin? 7. Children must go to ... school. 8. Pass me ... piece of ... bread, please. 9. Do you like ... cucumbers? 10. We

bought ... cucumbers at ... market. 11. We use ... pencils or ... pens when we write. 12. He was reading ... book when I came into ... room. 13. Give me ... water to drink, please. 14. At what time will ... meeting begin? 15. Do you find ... English difficult? 16. I got ... letter from my brother yesterday. 17. I had ... bread and ... butter and ... egg for ... breakfast this morning.

XIII. Nöqtələrin yerinə *a, the, some, any, no*, sözlərindən lazım gəldikdə istifadə edin.

1. I'm afraid I see ... juice in ... fridge. Would you like ... lemonade? 2. My friends from Chicago can't speak ... foreign languages. 3. She bought ... new books yesterday. 4. Where are ... books which you brought from ... library yesterday? 5. Did you buy ... apples when you were at ... shop? 6. We could not skate because there was ... snow on ... ice. 7. ... house must have ... windows. 8. Most people like ... music. 9. There was ... meat on Nick's plate and ... fish on Tom's. 10. We saw ... houses in the distance. 11. ... cats like ... milk. 12. They stopped in ... front of ... house where Tom lived. 13. I showed him ... way to ... station. 14. What is ... name of ... street in which you live? 15. I want to say ... words to your sister. 16. ... tea in this glass is cold. 17. ... sun was high in ... sky. 18. Please put ... apples into ... vase. 19. Yesterday we had ... fish for dinner. 20. He gave me ... coffee. 21. I drank ... cup of ... coffee after ... dinner.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun:

come, love, son, ton, child, find, wild, mind, kind, old, bold, cold, told, other, mother, brother, another, bark, blask, cask, knit, rude, task, tune, storey, clear, bleak, fit, bite, hurt, bark, right, knight, night, sink, skill, step, stern.

II. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu deyin:

rainy, economist, to teach, lecturer, newcomer, helpless, theatre-goer, quickly, spender, school-leaver, maker, careful, school-teacher.

III. Dərsin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Are you married?
2. When did you get married?
3. Have you got any child?
4. How old are you?
5. Have you got a family?
6. How old is your wife (husband, father, mother)?
7. How old is your daughter (son)?
8. How many children have you got?
9. Are your parents very old?
10. How old is your father (mother)?
11. Where do they live?
12. How often do you go to see them?
13. What does your wife do?
14. Where does she work?
15. How much work does she have as a rule?
16. How many subjects do you learn at the University?
17. Do you learn foreign languages?
18. Did you learn a foreign language two months ago?
19. Who helps your children with their homework?
20. How often do you have dictations?
21. How many mistakes did you make in your last control dictation?
22. When were you born?
23. When did you leave school?

IV. Qara hərflərlə yazılmış yiyəlik əvəzliliklərini mötərizədə yazılmış isimlərlə əvəz edərək cümləni qurun.

1. **Her** parents lived in Shusha (my friend). 2. **His** daughter is a good student (Leyla). 3. **Their** sons go to school every day (his sister). 4. **His** friend graduated from the Institute last year

(my uncle). 5. They like **his** car (Javid). 6. **Her** aunt lives in this street (this girl).

V. Nöqtələrin yerində lazım olan sözlərini və zərfləri işlədin.

Zeynab is a woman ... 30. She graduated ... the University ... Foreign Languages eight years ago. She's a lecturer now. She teaches English ... the University. She usually goes ... the University ... eight o'clock ... the morning and gets ... home ... three ... the afternoon. Her son Arsoy is a boy of ten. He goes ... school every day. ... home he sometimes helps ... mother. Zeynab's daughter is a girl ... seven. Her father takes her ... a nursery-school every morning. Zeynab's parents do not live ... her. They live ... the country a long way ... Baku. ... the summer Zeynab takes her children ... the country and they stay ... their grandmother and grandfather.

Next week Zeynab and her children are leaving ... Baku. Zeynab is only going to spend two weeks ... her parents. Then she's going to return ... Baku again.

VI. Nöqtələrin yerində lazım gələn artıkları işlədin.

My son lives in ... Antalya. He is ... young man. He is ... doctor. He's got ... family. He has got ... wife and three children. His wife Aygun is ... teacher. She works at ... University. She has got ... father and ... mother. Aygun's father is ... teacher, too. He lives in Baku. Vugar's office is near his house. He goes there in ... morning and comes ... for ... dinner in ... afternoon. After ... dinner he goes back to ... office.

VII. Verilmiş sözlərdən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

a) to leave, to graduate

1. Siz universiteti nə zaman bitirmisiniz? Mən universiteti 1986-cı ildə bitirmişəm. 2. Sizlərdən hansınız universiteti 1970-ci ildə bitirmişsiniz? 3. Jalə Bakı Slavyan Universitetini bitirmişdir və indi Gəncədə yaşayır. 4. Siz dünən dəftərinizi harada qoymusunuz? –Deyəsən, mən onu kitabxanada qoymuşam. 5. O, bəzən eynəyini (eye-glasses) yaddan çıxarıb evdə qoyur.

b) to leave (for), to go

1. O, bir həftə bundan qabaq Londona yola düşmüşdür. 2. Siz nə zaman Trabzona gedəcəksiniz? 3. Onlar yayda bağ evlərinə getdilər. 4. Səmədli haradadır? Mən onu çoxdan görmürəm. –O, bir il bundan qabaq Bakıdan Ankaraya gedib. 5. O, qış tətilində kəndə öz valideynlərinin yanına gedib, tətili orada keçirəcəkdir.

c) to tell, to speak

1. Biz tez-tez öz işimiz barədə danışırıq. 2. Mənim qızım ingilis dilində çox yaxşı danışır. 3. Səməd ingilis dilində danışmağı çox xoşlayır. 4. Onunla bu haqda axşam danış. 5. O bizə öz həyatı barədə danışdı.

d) to make, to do

1. Siz, adətən, televizora nə vaxt baxırsınız? 2. Bu işi dünən kim etdi? 3. O, adətən, imlada çox, lakin ingilis dilində danışdığı zaman az səhv edir. 4. O, evdə, adətən, hansı tapşırıqları edir? 5. Bu tələbə yoxlama imlada az səhv edib və dünən yaxşı qiymət alıb.

e) to finish, to be over

1. Mən tezliklə məqaləni tərcümə edib qurtardım və evə getdim. 2. Dünən film saat neçədə qurtardı? –Saat 9-da. 3. Yay nə vaxt qurtarır? – Yay sentyabr ayının 21-də qurtarır. 4. O mühazirəni sona çatdırdı və zəng çalındı. 5. Dərsiniz saat neçədə qurtarır? – Saat 1-də.

f) to be born

1. Svift nə vaxt anadan olub? –Svift 1666-cı ildə anadan olub. 2. Çoser nə vaxt anadan olub? –Çoser 1740-cı ildə anadan olub. 3. Şekspir nə vaxt anadan olub? –Şekspir 1564-cü ildə anadan olub. 4. Nizami nə vaxt anadan olub? –Nizami 1141-ci ildə anadan olub. 5. Səməd Vurğun nə vaxt anadan olub? –Səməd Vurğun 1906-cı ildə anadan olub.

VII. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Beş il bundan qabaq mən tələbə idim və Azərbaycan Dillər Universitetində oxuyurdum. 2. Mənim dostumun qızı məktəblidir və dərslərini çox yaxşı yerinə yetirir. Bir qayda

olaraq o, yaxşı qiymətlər alır. 3. Mənim qızım yoxdur, lakin 3 oğlum vardır. Oğlanlarımdan ikisi Universiteti bitirib, biri işə hələ də Universitetdə oxuyur. 4. Bu gənc qadın mühəndisdir. O, böyük bir zavodda işləyir. Eyni zamanda o, Universitetdə oxuyur. O, iki dil öyrənir –fransız və alman dillərini. O, adətən, çox tezdən durur. O, vaxtımın çoxunu zavodda keçirir. Adətən, o çox işləyir. O, hər səhər uşaqlarını bağçaya aparır. 5. Rəşid Əhmədov yaşlı (qoca) bir müəllimdir. Onun yetmiş yaşı var. Onun beş qız nəvəsi var və o, onları çox istəyir. 6. Mənim valideynlərim kənddə yaşayırlar. Onların orada yaxşı evi vardır. Mən hər il onları görməyə gedirəm. Keçən il bir payızda onları görməyə getdim. 7. Gələn ay mənim işim çox olacaqdır. 8. Siz, adətən, dərslərinizə nə qədər vaxt sərf edirsiniz? Mən, adətən, dərslərimə 5-6 saat vaxt sərf edirəm. Lakin dünən 3 saat vaxt sərf etdim. 9. Ev tapşırıqlarını etməkdə oğlunuza kömək etməyin. 10. Siz məktəbdə neçə fənn öyrənirsiniz? 11. Siz gələn ay Lənkərana gedirsinizmi? Orada nə qədər qalmaq niyyətindəsiniz? 12. Mən mart ayının 5-də Ağstafadan Bakıya gələcəyəm. 13. Kim lüğətini burada qoyub?

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDIŞLƏRİNİ İNKİŞAF ETDİRƏN TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sual sözlərindən istifadə edərək dostunuzun ailəsi haqqında ona suallar verin.

now, often, how, how well, what kind of, who, what, whose, which how many, how much, which of, what colour, how long.

II. Aşağıdakı sözlərdən istifadə edərək kiçik mətnlər qurun.

1. *My father is an old worker*

to be ... years old, to be born, to work in the country, in summer, to like, in winter, to come to see, to be always in time for work, an experienced worker.

2. *My little grandson*

to be born, to be ... years old, a nursery-school, to take smb. out, to go to the country, to go to one's grandfather and grandmother, to love very much

3. *My friend's son*

to be born, to go to school, to do a lot of subjects, to know the language well, in time for ..., to help, parents, to leave school, a boy of ..., to graduate, to go to work, to be a good engineer.

III. Mətnin sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı mövzularda kiçik hekayələr düzəldin.

1. My friend's family.
2. My week-end
3. My sister studies at a University
4. I like my profession.

IV. Aşağıdakı dialoqu düzgün oxuyun:

"This is my wife."

"How do you do, Mrs [mısınız] Black."

"How do you do, Mr Brown." "Glad to meet you."

"Will you have some coffee [kofe], Mr Brown?"

"Yes, thank you."

V. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *It is the last straw that breaks the camel's back* $\equiv$ Artıq tamah baş yarar. Çox istəyən azdan da qalar.

2. *Honesty is the best policy* Düzlük ən yaxşı siyasətdir. Doğruya zaval yoxdur.

3. *Tastes differ* $\equiv$ Zövqlər müxtəlifdir. Könül sevən göyçək olar.

4. *Can the leopard change its spots?* Qozbeli qəbir düzəldər.

VI. Rəsul Rzanın "Yalan" adlı şeəinin tərcüməsini oxuyun, mənasını
ingilis dilində izah edin.

Rasul Rza

A LIE

I have told lies in my life
Though a few, many, half true
In a certain hour, on a certain day
Which I cannot say.
I told lies when the life of a child I led
Believing in the truth of the lie
Which I said.
From time to time I asserted lies
Becoming stiff with the cold
Of bitterness, of the fear of the lie which I told.
I told lies now and then.
My whole being burning in flame
I've told lies.
To defend my soul, my honored name
I've heard lies,
 white lies, black lies, red lies
 He and she lied.
"You are best of the bests,
I've lied to the girl, who in
Grief cried.
Happier was I then,
When her tears dried.
It's a good thing I did
To gladden the sick girl, an invalid.
There are lies, honest lies,
In brief
They are good, if you can make
 The others believe
Without the twinly brother of truth—
That the lie is
The world of ours would grieve!
The Man of World cannot live!

Translated by Vahid ARABOV (Turksoy)

LESSON SEVEN (THE SEVENTH LESSON)

T e x t: Our flat

G r a m m a r: 1. **There is (There are)** ifadələri. İndiki və keçmiş qeyri-müəyyən zamanda (§42, səh. 245)

2. **Can** modal feli və **to be able to** ifadəsi (§43, səh. 249)

OUR FLAT

We 'live in a big ↑**district** in ↓**Baku**.| We have 'got a ↑**flat**/ in a 'new 'block of ↓**flats**.| We 'live on the ↓**seventh** floor.|

Our 'flat is ↑**very** ↓**comfortable**.| There are ↓**three** rooms in it, – a ↑**living-room**./ a ↑**bedroom** and a ↓**study**.| There is 'also a ↑**kitchen**/ and a ↓**bathroom** in our flat.|

The living-room is ↓**large**.| We 'use it as a ↑**dining-room**/ and a ↓**sitting-room**.| It is 'always ↓**tidy**.| There are 'two ↑**windows**/ with 'nice ↓**curtains** on them.| There is a ↑**sofa**/ and 'two ↑**armchairs**./ a 'colour ↑**TV-set**/ in the ↑**corner**./ a ↑**round** table/ and 'four ↑**chairs**/ in the ↑**middle** of the ↓**room**.| A 'beautiful 'green ↑**carpet**/ 'covers the ↓**floor**.| There is a 'nice ↑**picture** on the ↓**wall**.|

In the ↑**bedroom**/ there are 'two ↑**beds**/ a ↑**wardrobe**/ a ↑**mirror**/ and a ↑**standard-lamp** in the ↓**corner**. | There is a small fine ↑**carpet** on the ↓**floor**.|

The 'furniture in the ↑**study**/ is ↑**very** ↓**simple**.| There is a ↑**writing-table**./ 'two ↑**chairs**/ and a 'cosy ↓**sofa** here.| You can 'see a com↑**puter**/ and a ↑**telephone**/ on the 'table, ↓**too**.| **To the right** of the ↑**door**/ there is a ↑**bookcase** with 'several ↓**shelves** in it.| We have 'got a 'lot of ↑**books**/ and ↑**magazines** on 'these ↓**shelves**.|

Our 'kitchen is ↓**large**.| **To the left** of the ↑**door**/ there is a ↑**gas-cooker**./ a 'square 'kitchen-table with 'two ↑**stools**/ and

a ↘cupboard here. | You can 'also ↑see/ a 'big refrige↑rator to 'keep 'food ↘fresh. |

In the ↗bathroom/ there is a ↗shower-bath,/ a ↗washing-machine,/ and a ↘vacuum-cleaner. |

In ↗general our 'flat is ↑nice/ and we ↑like it 'very ↘much. |

“How many 'rooms are there/ in the ↘flat? | There are ↘three rooms in it.” |

“Which 'room is ↘this?” | “It is the 'living-room”. |

“Is there a 'vase of flowers on the table?” | “Yes,/ there is”. |

“Can you 'see a ↗telephone/ on the ↗writing-table?” | “↘Yes,/ I ↘can”. |

“What ↘else is there on that table?” | “There is a com-
↘puter on it.” |

“Is there a ↗piano in the 'living-room, ↗too?” | “No,/ there
↘isn't.” |

“How do you 'like your ↑new ↘flat? | –Təzə mənziliniz xoşunuza
gəlir?

“Oh, it's 'very ↘nice. | –Çox gözəldir.

“When did you 'move ↘in?” | –Nə vaxt köçübsünüz?

“I 'only 'moved ↗in/ last week.” | –Keçən həftə köçmüşəm.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

a district
a block of flats
a house
a floor
comfortable
a living-room
a sitting-room
a bedroom
a dining-room

to be able to
a computer
a telephone
to speak on the telephone
a radio-set
to listen to the radio
to hear *smth.* on the radio
a television-set
to watch TV

a study
 a kitchen
 a bathroom
 to use
 tidy
 a curtain
 an arm-chair
 a colour TV set
 in the corner (of)
 at the corner
 round
 square
 a chair
 in the middle of
 beautiful
 green
 a carpet
 to cover
 a picture
 a wardrobe
 a mirror
 a standard-lamp
 small
 furniture
 a piece of furniture
 simple
 a writing-table
 can

to see *smth.* on TV
 cosy
 right
 to the right
 on the right
 a bookcase
 several
 a shelf (*pl.* shelves)
 left
 to (on) the left
 a gas-cooker
 a kitchen-table
 a stool
 a cupboard
 a refrigerator
 to keep
 food
 fresh
 a bath
 a shower-bath
 a washing-machine
 a vacuum-cleaner
 a vase
 a flower
 a vase of flowers
 a piano
 to play the piano

VOCABULARY OF LESSON SEVEN

a district ['dɪstrɪkt] *n*
 a block of flats [ə'blɒkəv'flæts] *n*
 a house [haʊs] *n*
 a floor [flɔː] *n*
W.comb. on the second floor

e.g. The floor is clean.
 comfortable ['kʌmfətəbl] *adj*
W.comb. a comfortable room/
 flat
 a comfortable armchair

rayon
 çoxmərtəbəli ev
 yaşayış binası, ev
 1. mərbəbə
 üçüncü mərtəbədə (*ingilislərin II mərtəbəsi bizdə III mərtəbədir*)
 2. döşəmə
 Döşəmə təmizdir.
 rahat
 rahat otaq/mənzil
 rahat kürsü (kreslo)

a living-room ['lɪvɪŋru:m] *n*

a bedroom [ə'bedru:m] *n*

a sitting-room [ə'sɪtɪŋru:m] *n*

a dining-room [ə'daɪnɪŋru:m] *n*

a study ['stʌdi] *n*

a kitchen ['kɪtʃən] *n*

a bath-room [ə'ba:θru:m] *n*

to use [ju:z] *v*

e.g. Do you use these books?

tidy ['taɪdi] *adj*

a curtain ['kɜ:tən] *n*

an arm-chair ['a:m[tʃə] *n*

W.comb. to sit an armchair

a colour TV [ə.kʌlə'tɪvɪ:] *n*

corner ['kɔ:nə] *n*

ümumi istifadə otağı (*həm qonaq, həm də yemək otağı*)

yataq otağı

qonaq otağı

yemək otağı

kabinet

mətbəx

hamam, vanna otağı

istifadə etmək

Sən/Siz bu kitablardan istifadə edirsənmi/edirsinizmi?

səliqəli

pərdə

kreslo, kürsü

kresloda/kürsüdə əyləşmək

rəngli televizor

künc

Yadda saxlayın:

at the corner of the street
in the corner of the room

küçənin tinində
otağın küncündə

round [raʊnd] *adj*

W.comb. a round table

to go round

square [skwɛə]

W.comb. a square table

a square metre

a chair [tʃɛə] *n*

middle [mɪdl] *n*

W.comb. in the middle of

in the middle of the room

/of the square/of the street

beautiful ['bjʊ:tɪfəl] *adj*

Syn. pretty, nice

pretty ['prɪti] *adj*

nice *adj*

green [gri:n] *adj*

a carpet [ə'ka:pɪt] *n*

to cover ['kʌvə] *v*

dəyirmi

dəyirmi stol/masa

fırlanmaq, dövrü hərəkət etmək

1. *n* meydan; 2. *adj* dördkünc

dördkünc masa/stol

3. kvadrat (*riyaziyyatda*)

kvadrat metr

stul

orta

ortasında

otağın /meyndanın /küçənin orta-

sında

gözəl (*həm də qadın, qız haq.*)

gözəl (*sifətə*)

qəşəng (*ümumi görünüşə görə*)

yaşıl (*rəng*)

xalça, gəbə

1. döşəmək;

2. örtmək;

3. yaraşmaq

e.g. This dress **covers** you well.
a picture ['pɪktʃə] *n*
W.comb. to take *smb.* 's **picture**
a wardrobe ['wɔ:droub] *n*
a mirror [ə'mɪrə] *n*
W.comb. to see in the **mirror**
standard lamp [ə'stændə:d'læmp]

small [smɔ:l] *adj*
W.comb. a **small** room
e.g. My room is **small**, but clean
 and tidy.

furniture ['fɜ:nɪtʃə] *n*
W.comb. a piece of **furniture**
simple ['sɪmpl] *adj*
W.comb. a **simple** question

a writing-table ['raɪtɪŋteɪbl]
can [kæn]
e.g. **Can** you draw a picture?
to be able to [tə bɪ'eɪbl tə]
e.g. He **is able to** do this job.

a computer [ə kəm'pjʊ:tə] *n*
a telephone *n*
e.g. Can I use your **telephone**?

prep. to speak **on the telephone**
W.comb. to send a telegram (mes-
 sage) by **telephone**

a radio-set [ə'reɪdiəuset] *n*
W.comb. to listen to the **radio** =
 to listen in

to hear *smth.* on the **radio**
e.g. We **listen to the radio**
 I heard it on the **radio** yes-
 terday.

a television-set [ˌtɛlɪ'vɪʒnset] *n*
W.comb. to see *smth* **on TV**

to watch TV ['tə wɒtʃ 'tɪ 'vi:]
syn. to look in
cosy ['kouzi] *adj*

Bu paltar sənə/sizə yaxşı yaraşır.
 şəkil
 bir kəsin şəklini çəkmək
 qarderob, paltar saxlanılan yer
 güzgü
 güzgüdə görmək
 torşer (*oturacaqlı dirək üzərində*
quraşdırılmış lampa, otağın bir
küncündə qoyulur)

kiçik
 kiçik otaq
 Mənim otağım kiçikdir, lakin tə-
 miz və səliqəlidir.
 mebel (*sayılmayan isim*)
 mebelin bir əşyası
 sadə
 sadə sual
 yazı stolu
 bacarmaq (*modal fel*)
 Şəkil çəkə bilirsənmi/bilirsinizmi?
 qadir olmaq, bacarmaq
 O, bu işi yerinə yetirməyə qadirdir.
 (O, bu işi bacarar.)
 kompüter, bilgisayar
 telefon
 Olar, mən sənin/sizin telefonundan
 /telefonunuzdan istifadə edim?
 telefonla danışmaq
 telefon vasitəsilə teleqram
 (mesaj) göndərmək
 radio gəbuledici
 radioya qulaq asmaq

radioda bir şeyi eşitmək/dinləmək
 Biz radioya qulaq asırıq.
 Mən bunu dünən radiodan
 eşitdim.
 televizor
 televizorda bir şeyə baxmaq/ bir
 şeyi görmək
 televizora baxmaq, televizoru
 seyr etmək
 rahat

W.comb. a cosy chair
right [raɪt] *adj*
W.comb. That's **right**.
Ant. That's **wrong**.
e.g. He is **right** (wrong).
to the **right**
a **bookcase** ['bukkeɪs] *n*
shelf (pl shelves) *n*
a **bookshelf** *n*
several ['sevərəl] *pron*
Syn. some [səm]

rahat stul
1. sağ; 2. düz, haqlı
Bu düzdür.
O səhvdir.
O haqhdır (səhvdir).
sağda, sağ tərəfdə
kitab şkafı
rəf(lər)
kitab rəfi
bir neçə (müxtəlif əşyalar)
bir neçə (eyni əşyalar)

Müqayisə edin!

I learn several subjects at school.	Mən məktəbdə bir neçə fənn öyrənirəm (müxtəlif fənlər).
I have some friends at school.	Mənim məktəbdə bir neçə dostum var.

left [left] *adj*
to (on) the left
a **gas-cooker** [ə'gæskukə] *n*
a **kitchen-table** [ə'kɪtʃən.teɪbl] *n*
a **stool** [stu:l] *n*
a **cupboard** ['kʌbəd] *n*
a **refrigerator** [ˌrefrɪdʒɪ'reɪtə] *n*
to **keep** (kept, kept) *v*
W.comb. to keep cool
to keep dry
Proverb Don't keep till tomorrow
what you can do to-day.

food [fu:d] *n*
W.comb. fresh **food**
fresh [freʃ] *adj*

W.comb. fresh air
a **bath** [ə'ba:θ] *n*
a **shower (bath)** [ə'ʃaʊə (ba:θ)] *n*
a **washing-machine**
[ə'wɒʃɪŋmə'ʃi:n] *n*
a **vacuum-cleaner** [ə'vækju:mkli:nə]
a **vase** [ə'va:z] *n*

sol
sola, solda
qaz sobası (xörək bişirmək üçün)
mətbəx stolu
kətil
bufet
soyuducu
saxlamaq
sərin saxlamaq
quru saxlamaq
Bu günün işini sabaha qoyma.

qida, ərzaq
təzə ərzaq
1. təmiz (hava)
2. tərəvətli (meyvə)
3. təzə (qida)
təmiz hava
hamam
duşxana
paltaryuyan maşın

tozsoran
vaza (gül qabı)

a flower [flauə] *n*
W.comb. a vase of **flowers**
a piano ['piənu] *n*
W.comb. to play the **piano**

gül
 güllərlə dolu güldən
piano
 piano çalmaq

Söz yaradıcılığı

-ure şəkilçisi isim düzəldən şəkilçidir. Bu şəkilçi [tʃə] kimi oxunur, məs.:

picture ['pɪktʃə] şəkil
nature ['neɪtʃə] təbiət

-able sifət düzəldən şəkilçidir, fel köklərindən sifət əmələ gətirir, məs.:

to comfort rahatlamaq - **comfortable** rahat
 to eat yemək - **eatable** yeməli

Oxu qaydası

1. **cei** hərf birləşməsi [si:] kimi oxunur, məs.:

a **ceiling** ['si:lɪŋ] tavan
 to **receive** [rɪ'si:v] qəbul etmək

2. **ower** hərf birləşməsi [auə] kimi oxunur, məs.:

a **flower** [flauə] gül
 a **tower** [tauə] qala

3. **ph** hərf birləşməsi [f] kimi oxunur. Bu sözlər yunan mənşəlidir, məs.:

a **telephone** ['telɪfoun] telefon
 a **photo** ['fəutou] foto

VII dərsin qrammatikası

§42. There is, there are ifadələri indiki və keçmiş zamanda.
 Bundan əvvəlki dərstdə qeyd etmişdik ki, Azərbaycan dilindəki "**var**" anlayışı ingilis dilində müxtəlif yollarla ifadə edilir. Bu üsullardan biri odur ki, "**var**" anlayışı şəxsə aid olduqda **to have** feli, **to have got** ifadəsi ilə bildirilir. Bu haqda 6-cı dərstdə qeydlər verilmişdir. "**Var**" anlayışı təkcə şəxs deyil, yer, məkan mənası ilə də bağlı olur, məs. "*küçədə maşın var*", "*parkda uşaqlar var*", "*Azər-*

baycanda gözəl meşələr var". və s. "**Var**" anlayışı hər hansı bir yerməkan ilə əlaqədar olarsa, onda **to have** və ya **to have got** ifadəsi işlətmək olmaz. Belə hallarda **there is** və **there are** ifadələrindən istifadə olunur. **There is** və **there are** ifadələri hər hansı bir yerdə-məkanda bir əşyanın və ya əşyaların "**var**" olmasını və ya olmamasını ifadə etmək üçün işlədilir. Əgər hər hansı yerdə tək bir əşya və ya hər hansı sayıla bilməyən əşya varsa, (həcmnin az və çox, böyük və ya kiçik olmasından asılı olmayaraq), **there is** [ðəəriz] ifadəsindən, əgər hər hansı bir yerdə sayıla bilən çox əşya varsa, **there are** [ðəəra:] ifadəsindən istifadə edilir. **There is, there are** ilə "*var*" anlayışının ifadə edildiyi cümlələrdə söz sırası aşağıdakı şəkildə olur:

I	II	
There is There are	Əşya (təkdə) (cəmdə)	Yer zərfi

Məs: **There is a pen on the table** Stolun üstündə qələm var.

There are pens on the table Stolun üstündə qələmlər var.

Qeyd etmək lazımdır ki, **Stolun üstündə qələm vardır** cümləsini **Qələm stolun üstündədir** cümləsindən fərqləndirmək lazımdır. Çünki I cümlə "**var**" mənasının ifadəsidir, II cümlədə isə sadəcə olaraq əşyanın yeri xəbər verilir. Bu anlayışlar ingilis dilində də fərqli ifadə xüsusiyyətlərinə malikdir.

Müqayisə edək:

There are books on the table. Stolun üstündə kitablar **var**.

The books **are** on sale. Kitablar satışdadır.

There is a man at the bus-stop. Avtobus dayanacağında bir adam (kişi) **vardır**.

The man **is** at the bus-stop. Kişi avtobus dayanacağındadır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, sayılmayan isimlər azlığından və çoxluğundan asılı olmayaraq həmişə tək hesab edilir və belə cümlələr **there is** ilə başlayır. Məs:

There is much water in the bucket [ˈbʌkɪt]. Vedradə çox su **var**.

There is ifadəsi eyni zamanda a lot (of) ifadəsi ilə də işlənir, məs:

There is a lot of time till
our lessons.

Bizim dərslərimizə qədər çox
vaxt var.

There is a lot of money
in his pocket.

Onun cibində çox pul var.

§42. I. *There is/are* ifadələri ilə kəmiyyətə görə uzlaşma

There is/are ifadələri bir qayda olaraq ifadə etdikləri əşyanın kəmiyyətinə görə uzlaşır. Əgər ifadə edilən əşya təkdirsə, cümlə **there is** ilə, cəmdirsə, **there are** ilə başlayır. Lakin elə hallar olur ki, hər hansı bir məkanda müxtəlif növdən olan əşyalar olur və bunlar hər halda çoxluq təsəvvürü yaradır. Bilmək lazımdır ki, belə hallarda **there is**, **there are** ifadəsi sadalanan müxtəlif əşyaların birincisi ilə uzlaşır. Adı çəkilən birinci əşya təkdirsə, cümlə **there is**, cəmdirsə, cümlə **there are** ilə başlayır, məs: *Otaqda bir televizor, bir stol, 6 stol vardır. There is a TV set, a table, 6 chairs in the room.*

Lakin *Otaqda 6 stol, bir stol, bir televizor vardır. There are 6 chairs, a table, a TV set in the room.* Hətta birgəlik bildiren "and" "və" bağlayıcısının iştirakı da bu qaydaya təsir etmir.

Yadda saxlayın!

There is a table and six chairs in the room.

There are six chairs and a table in the room.

There is, *there are* ifadələri sual və inkar cümlələrində "to be" felinin iştirakı olan cümlələrin sual və inkar cümlələrində olduğu kimi, yəni: *Is there a table and six chairs in the room?* şəklində işlənir.

Are there six chairs and a table in the room?

There is not a table and six chairs in the room.

There are not six chairs and a table in the room.

There is, *there are* ifadələri ilə *to have* feli və *to have got* ifadəsində olduğu kimi "no" inkar hissəciyi ilə işlənərək inkarlığın qətiliyini ifadə edir.

Yadda saxlayın!

No ilə ifadə olunan inkar cümlələrində artikl işlənir.

There is **no book** on the table.

There are **no books** on the table.

Bəzən cümlə *there is, there are* ifadəsi ilə başlayır və yer göstərilir. Belə halda cümlədəki yer mənası kontekstdən aydın olur, məs:

What is **there** for supper
to day?

Bu gün üçün şam yeməyinə
nə **var**? (*məkan kimi ev nə-
zərdə tutulur*)

There sözü ayrılıqda **orada** deməkdir və istənilən yer bildirən sözü əvəz etmək məqsədi ilə cümlənin axırında işləyə bilər.

There are two boys **in the**
street (there).

Küçədə (orada) iki oğlan
var.

§42. II. *There is, there are* ifadələri keçmiş zamanda müvafiq olaraq *there was, there were* formalarında olur. Tək halda olan isimlərlə *there was*, cəm halda olan isimlərlə *there were* işlənir, məs:

There was a taxi on the road

Yolda taksi **var idi**.

There were few mistakes
in his dictation.

Onun imlasında az səhvlər
var idi.

Qeyd: *There is, there are* haqqında deyilmiş qrammatik qaydalar eynilə keçmiş zamanda olan *there was, there were* ifadələrinə də şamil edilir.

§43. **Can** [kæn] modal feli və *to be able to* ifadəsi. İngilis dilindəki fellər bir neçə qrupa bölünür və bu qruplar arasında modal fellər xüsusi önəm kəsb edir. İngilis dilində bir qrup fellər vardır ki, onlar hərəkət ifadə etməyib şəxsin hərəkətə qarşı olan münasibətini bildirirlər. Bu münasibət hərəkətin icra edilməsinə imkanın olub-olmaması, güman, gərəklilik, vaciblik ilə özünü göstərir. Bu cür fellərə modal fellər deyilir.

Modal fellərin aşağıdakı xüsusiyyətləri var:

- 1) Onların məsdər və feli sifət formaları yoxdur, heç bir şəxsə görə dəyişməz (şəxssiz) formaya malikdir və ona görə də indiki və ya keçmiş zamanda heç bir şəxsə görə dəyişmir.

- 2) Modal fellərdən sonra gələn məsdər *to* hissəciksiz işlənir.
- 3) Modal fellər digər fellərin iştirakı olmadan tək işlənə bilmir. O, qoşulduğu fellə birlikdə tam məna kəsb edir və cümlənin xəbərinin tərkib hissəsi olur.
- 4) Modal fellər hərəkət ifadə etməyib hərəkətə münasibəti bildir-diği üçün onlar əmr cümlələrini yarada bilməzlər.
- 5) Modal fellər hərəkət ifadə etmədiklərinə görə onların zamanları da olmur. Onlardan bir qismi yalnız keçmiş zamanda, digərləri isə yalnız indiki zamanda işlənir.

§43. I. Can modal feli. Modal fellər içərisində həm ifadə etdiyi məna genişliyinə, həm də dildə işlənmə tezliyinə görə **can** modal feli digər modal fellərdən fərqlənir.

Modal fellər haqqında deyilən bütün ümumi xüsusiyyətlər **can** modal felinə də aiddir. "**Can**" modal felinin aşağıdakı məna xüsusiyyətləri vardır:

1) *qabiliyyət, bacarıq mənalari*:

He can do this work.	O bu işi yerinə yetirə bilər.
She can play the piano.	O, piano çala bilər (bacarır).

2) *icazə mənası*:

They can go home	Onlar evə gedə bilərlər (icazə verilir).
Can I come in?	İçəri girə bilərəmmi (icazə olarmı)?

3) *şərait, imkan mənası*:

I couldn't see him yes-terday	Mən onu dünən görə bilmədim (imkan, şərait olmadı).
--------------------------------------	---

Can modal felinin keçmiş forması **could** [kud] -dur.

Sual cümlələrində istər **can**, istərsə də **could** mübtədadan qa-bağa keçir, məs:

Can I see you to-day?	Mən səni/sizi görə bilərəmmi?
Could you do the job in time?	Sən/Siz işi vaxtında görə bil-dinmi/bildinizmi?

Qeyd: Bəzən fikrin daha nəzakətli ifadəsi xatirinə ümumi sual cüm-lələrində **can** əvəzinə **could** işlədilir, məs:

Could you help me? Sən/Siz mənə kömək edə bilərdin(iz)mi?

§43.II. *Can* modal feli sual və inkar cümlələrində

Can modal feli ilə əmələ gəlmiş cümlələrin sual və inkar formasını düzəldərkən digər əlavə köməkçi fele müraciət edilmir. **Can** (**could**) sual cümlələrində (ümumi sualda) cümlədə birinci yerə, yəni mübtədadan qabağa keçir, məs:

Can we do this work now? Biz indi bu işi edə bilərikmi?

Could you finish your work Sən/Siz dünən işi qurtara bil-
yesterday? dinmi/bildinizmi?

İnkar cümlələrində **can** modal felinə **not** inkar hissəciyi qoşularaq ona bitişik yazılır, məs: **cannot** ['kænɒt]. Əksər hallarda **cannot** əvəzinə **can't** [kɑːnt] qısa forması işlədilir. Keçmiş zamanda isə **could not** və ya onun qısa forması olan **couldn't** [kudnt] variantı işlənir. **Cannot** (**can't**), **could not** (**couldn't**) inkarlıq bildirən formalar mübtəda ilə xəbərin ortasında işlədilir, məs:

She **couldn't** translate these O, bu cümlələri tərcümə edə
sentences. bilmədi.

We **cannot** (**can't**) help him Bu gün biz ona kömək edə
to day. bilmərik.

"**Can**" modal felinin yalnız iki zaman forması olmasına (indiki və keçmiş zaman) baxmayaraq o, gələcək zamana aid olan hərəkətə də münasibət bildirmək imkanına malikdir. Düzdür, **can** modal feli gələcək zamana aid olan heç bir qrammatik formaya malik deyil, bununla belə "**can**" modal feli qrammatik forma etibarı ilə indiki zamanda olduğu halda, o, gələcək zamana da münasibət bildirir, məs:

We **can** do this work to- Biz bu işi sabah görə bilərik
morrow. (göre biləcəyik).

§43. III. *To be able to* ifadəsi. Modal fellər və onların xarakterik xüsusiyyətləri haqqında ümumi qeydlər verdikdə bildirmişdik ki, modal fellərdə bir sıra feli xüsusiyyətlər çatışmır. Elə hallar vardır ki, orada modal felin istifadə edilməsi imkansızdır. Belə hallarda fellərin ifadə edə bilmədikləri sahələri əhatə etmək məqsədi ilə dildə digər alternativ ifadə vasitələrinə əl atılır. **Can** modal felinin həm zaman, şəxs, kəmiyyət, həm də məna baxımından daha dolğun mənası *to be able to* ifadəsi ilə əks olunur. Başqa sözlə desək, *to be*

able to ifadəsi bir növ **can** modal felinə sinonimlik təşkil edir. Lakin bütün sinonimlərdə olduğu kimi (heç də həmişə bütün sinonimlər 100 % effektivlə biri digərini əvəz edə bilməz, yoxsa o heç sinonim olmazdı), elə sahələr vardır ki, orada **to be able to** ifadəsinin işlənməsinə daha böyük üstünlük verilir. Bu hallar aşağıdakılardır.

To be able to ifadəsi 3 zamanda işlənə bilir və həm şəxs, həm də kəmiyyəti əks etdirir.

indiki zamanda	keçmiş zamanda	gələcək zamanda
I am able to	I was able to	I shall be able to
You are able to	You were able to	You will be able to
He is able to	He was able to	He will be able to
She is able to	She was able to	She will be able to
It is able to	It was able to	It will be able to
We are able to	We were able to	We shall be able to
You are able to	You were able to	You will be able to
They are able to	They were able to	They will be able to

Qeyd etmək lazımdır ki, **to be able to** ifadəsi davamedici və bitmiş davamedici zamanları çıxmaq şərtilə bütün digər zamanlarda işlənə bilir. Digər zamanlar hələ öyrədilmədiyinə görə onlar haqqında bu dərstdə qeydlər verilmir və yalnız qeyri-müəyyən formalar təqdim edilir.

To be able to ifadəsinin digər zaman formaları həmin zamanları öyrənən vaxt aydın olacaqdır.

To be able to ifadəsi **can** modal felindən daha bir fərqli cəhətə malikdir. Bu fərq ondan ibarətdir ki, **to be able** ifadəsindən sonra gələn fel **to** məsdər hissəciyi ilə işlənir, məs: **You are able to help me. To be able to** ifadəsindəki **to** hissəciyi **to be able** ifadəsindən ayrılmaz şəkildə təqdim edilməklə özündən sonra gələn felin **to** hissəciyi ilə işlənməsinin artıq əvvəlcədən təmin edilməsi məqsədini güdür.

To be able to ifadəsi **can** modal felindən semantik (məna) cəhətdən də bir qədər fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. Bu fərq ondan ibarətdir ki, **can** modal feli başlıca olaraq imkan, şərait, qabiliyyət mənalarını ümumiyyətlə ifadə etdiyi halda, **to be able to** ifadəsi

konkret bir vəziyyətlə bağlı olaraq hərəkəti müəyyən bir konkret zamanda icra etmək imkanı və qabiliyyəti olmaq mənasını ifadə edir.

İfadənin özəyini **able** sifəti təşkil edir ki, bu da "*qadir, qabiliyyətli*" mənalaram verir.

Aşağıdakı cümlələri müqayisə edək:

I can play the piano, but
I am not able to do it
now.

Mən piano çala bilirəm (ümumiyyətlə), lakin indi onu çala bilmirəm (*fiziki imkanım yoxdur, qadir deyiləm, şərait yoxdur və s.*).

Can modal feli ilə **to be able to** ifadəsi arasındakı məna fərqi indiki zamanda bir qədər az hiss edilir. Lakin keçmiş zamanda bu fərq özünü daha qabarıq şəkildə biruzə verir.

I could help him.

Mən ona kömək edə bildim.

I was able to help him.

Mən ona kömək edə bildim (*fiziki imkanım oldu, gücüm çatdı*).

To be able to ifadəsi bir qayda olaraq fiziki qavrayış bildirən *to see, to hear, to feel, to notice* kimi fellərlə işlənir və belə hallarda **to be able to** ifadəsinin əvəzinə **can** modal feli işlənir, məs:

Can you hear me?

Sən/Siz məni eşidə bilirsənmi?/
bilirsinizmi?

Bu nəticəyə gəlməyə cümlənin əsas felinin məna xüsusiyyəti səbəb olur. Belə ki, *görmək, eşitmək, hiss etmək* üçün xüsusi bir qabiliyyət tələb olunmur. Deməli şəxs kor və ya kar deyildirsə, o, görməli və eşitməlidir. Ona görə də bu mənalılar "**can**" modal feli ilə ifadə edilir.

To be able to ifadəsi *to be* feli (*am, are, is was, were*) iştirak edən bütün cümlələrdə olduğu kimi, köməkçi felin (*do, does, did*) iştirakı olmadan əmələ gəlir, məs:

Are you able to work
eight hours a day?

Sən/Siz gündə 8 saat işləyə
bilirsənmi/bilirsinizmi?

I am not able to do this
work to day.

Mən bu gün bu işi görə
bilmərəm.

GRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Düzgün zaman formasını müəyyənləşdirərək môtərizələri açın.

1. There (is, are) a text-book and two exercise-books on my table. 2. There (was, were) a school here in 1994. 3. There (was, were) many students at the University yesterday. 4. There (is, are) a sofa in my room. There (is, are) three windows in my sitting-room. 5. There (was, were) a blackboard and fifteen chairs in our classroom, now there (is, are) 10 tables and twenty chairs in it.

II. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. There was a telegram on the table yesterday. 2. There is a green tree near the window. 4. There are 5 English books on the table. 5. There were many mistakes in your dictation yesterday. 6. There is a new grammar rule in this lesson. 7. There is little bread for dinner.

III. *There is, there are* ifadələrini işlətməklə aşağıdakı suallara cavab verin.

1. What is there on your writing-table?
2. How many chairs are there in your sitting-room?
3. What is there on the white-board?
4. How many books are there on the bookshelf?
5. What kind of books are there in your study?
6. Is there a white-board in your classroom?
7. Are there many chairs in this classroom?
8. How many mistakes were there in your dictation yesterday?
9. Were there many children at the theatre yesterday?
10. How many mistakes were there in your last control work?
11. Were there many children in the yard yesterday?
12. How many Universities are there in Baku?
13. How many Universities were there in Baku five years ago?
14. How many theatres were there in Baku in 1995?
15. Are there many museums in Baku?

IV. Qara hərfərlə yazılmış cümlə üzvlərinə suallar verin.

1. There are **many boys in this village** (3). 2. There were **some English books on my table** (4). 3. There is a **new cinema** near my house (1). 4. There were **three mistakes in my dictation yesterday** (3). 5. There was a **pen and two pencils in my bag** (4).

V. *There is, there are* ifadələrini işlətməklə cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

a) 1. Beş il bundan qabaq Bakıda idman sarayı (the Palace of Sports) yox idi, indi isə geniş bir idman sarayı vardır. 2. Bizim şəhərdə 18 universitet vardır. 3. O stolun üstündə hansı jurnallar var? 4. O stolun üstündə ingilis və fransız dillərində jurnallar var. 5. Sizin sumkanızda heç xarici dildə jurnal varmı? –Bəli, yalnız 2 jurnal var. 6. Bizim zavodda çoxlu mühəndislər var. 7. O stolun üstündə heç bir qələm yoxdur.

b) 1. Stolun üstündə təzə bir lüğət var. 2. O divanın üstündə bir qara papaq var. 3. İmlada onun az səhvi var. O imlada az səhv var. 4. Onun maraqlı məqalələri var. Bu qəzetdə maraqlı məqalələr var.

c) 1. Yeni məktəb şəhərin mərkəzindədir. Şəhərin mərkəzində yeni bir məktəb binası var. 2. Beşinci dərs 68-ci səhifədədir. 68-ci səhifədə maraqlı bir dərs var. 3. O stolun üstündə təzə qəzetlər var. Qəzetlər o stolun üstündədir. 4. Bizim evin yanında teatr var. Teatr bizim evin yanındadır. 5. Bu mətndə çoxlu yeni sözlər var idi. Yeni sözlər bu mətndə idi.

V. Modal felinin ümumi işlək forması ilə tamş olun.

CAN	
<i>bir işi etmək imkanına malik olmaq; bacarmaq, bilmək</i>	
I can play the piano. Mən piano çala bilirəm. He can answer the question. O, suala cavab verə bilər.	I cannot swim. Mən üzə bilmirəm. He cannot swim. O, üzməyi bacarmır.
Can you swim? Can you help me?	Sən/Siz üzə bilərsinizmi/bilirsinizmi? Sən/Siz mənə kömək edə bilərsinizmi/bilərsinizmi?
I could not swim at the age of ten. She could not jump so high.	Mən on yaşında olanda üzə bilmirdim. O, elə hündürlüyə hoppanmağı bacarmırdı.

VI. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. Her grandmother can knit very well. 2. I can answer the questions. They are very easy. 3. This trip is too expensive for me. I can't afford it. 4. She can type. She can speak two foreign languages well. 5. Can you go to have lunch with me? – I'm sorry. I can't. 6. Mike can run very fast. 7. They can understand French. 8. Kate can speak English well. 9. My brother can come and help you in the garden. 10. Can you speak Spanish? 11. Can your brother help me with mathematics? 12. His little sister can walk already. 13. The children cannot carry this box: it is too heavy. 14. My friend cannot come in time. 15. This old woman cannot sleep at night. 16. His sister can cook very well. 17. I can sing, but I cannot dance. 18. Can't you wait till tomorrow morning? – I can wait, but my toothache can't.

VII. Mümkün olan yerlərdə can və could sözlərini *to be able to* ifadəsi ilə əvəz edərək cümlələri köçürün.

1. They can (never) appreciate your kindness. 2. I was sure you could translate that article (after you had translated so many texts on physics). 3. You can go to the country, (you

have passed your last examination). 4. We can pass to the next exercise now. 5. I can give you my dictionary for a couple of days. 6. He can help you to write your report. 7. We knew that she could swim. 8. You cannot take part in this serious sport competition, you are weak. 9. We could solve the problem in time.

VIII. "Can" modal felinin işlənməsinə fikir verərək aşağıdakı cümlələri düzgün oxuyun.

1. "Can I have your pencil for a minute?"
2. "What can I do for you? Can I help you?"
3. The girl can read now, but she can't write.
4. "Could you help me, please?"

"Certainly."

"We couldn't speak English last year".

"Can you do it now?"

"I'm afraid, I can't."

I had some free time yesterday, and was able to go to my friends.

IX. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında işlədin.

1. He can skate. 2. They can come at five. 3. I can go to the theatre tonight. 4. My friend can play chess. 5. She can stay with us over the week-end. 6. They can work here.

X. Can modal felinin işlənməsinə fikir verərək suallara cavab verin.

1. Can we go to the cinema today?
2. Which days can you usually go to the cinema or theatre?
3. Where can we get some English journals?
4. What can you see in this room?
5. How many foreign languages could you speak last year?
6. How many foreign languages can you speak now?
7. How well can you swim now?
8. Were you able to go to the cinema (theatre) last night?
9. Are you able to walk 50 kilometres ['kilə.mi:təz] a day?
10. Are you able to skate all day long?
11. How many kilometres are you able to walk a day (to skate a day)?

12. Which of you can skate (play volleyball, football, tennis, chess)?
13. How well can you skate?
14. Can your child walk (read, write)? Who teaches him (her) to read and write?
15. How well can he (she) walk (read, write)?
16. Can I open the window?
17. Can I have your pen for a minute (your text-book, newspaper)?
18. Can I speak to you before or after classes?
19. When can we go to the cinema?

XI. Aşağıdakı nümunələrə əsasən cümlələr qurun.

Nümunə 1: My son can (can't) speak English.

My son couldn't speak English last year, but he can do it now.

to read, to write, to skate, to paint, to teach little children, to play chess (volley-ball, tennis, football), to speak German (French), to walk

Nümunə 2: "Can I leave my bag here?"

"Certainly".

"I'm afraid not".

to take, to have, to give, to tell, to speak, to go, to see, to meet, to leave, to put

Nümunə 3: "Could you open the window, please?"

"Certainly".

to send, to get smth. for smb., to close, to do smth. for smb., to write about smth., to speak to smb.

Nümunə 4: He was able to see us only at five.

He couldn't speak English last year.

to translate, to see, to teach, to go to the cinema (theatre, one's friends, one's parents, the park), to go (to come) to see, to speak to *smb.*

XII. *Can* modal felinin mənalərini nəzərə alaraq aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin:

1. Onlardan hansı ingilis dilində danışa bilir? 2. Siz sabah mənimlə muzeyə gedə bilərsinizmi? 3. Bu cümləni kim tərcümə edə bilər? 4. Onlardan hansı bu suallara cavab verə bilər? 5. Qorxuram ki, onlar bu suallara cavab verə bilməsin. 6. Sizin kitabınızı bir dəqiqəliyə götürmək olarmı? 7. Sabah mənə kömək edə bilərsinizmi? 8. Sizdən hansınız alman dilində oxumağı bacarır? 9. Mən də gəzməyə getmək istəyirdim, lakin gedə bilmədim. 10. Siz bu işdə mənə kömək etmək istərdinizmi? 11. Biz bu məsələləri ya bu gün, ya da sabah müzakirə edə bilərik. 12. Təəssüf ki, mən onu bu gün görə bilmədim. 13. Sizlərdən hansınız bu ağır zənbili qaldıra bilər? 14. Mənim qıçım ağrıyırdı (my legs hurt me) və qaça bilmirdim. 15. Otaq çox qaranlıq idi, mən lövhədəki cümləni oxuya bilmirdim.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

feature, culture, rapture, nature, lecture, picture, receive, deceive, ceiling, perceive, powerful, shower, power, flower, phonetic, phosphore, photo, phrase, phase, phonic, out, loud, bow, howl, square, maid, lull, dull, dare, ware, sour, tear, steer, sphere, frail, spail, toil, true, willow, fellow, yellow, Moscow.

II. Aşağıdakı sözləri təhlil edin, onların hansı nitq hissəsinə aid olduğunu tapın və onları Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

comfortable, readable, comfortably, picture, user, pianist, musical, writing-table, listener, watcher, reader, typist, journalist.

III. Aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Is your flat comfortable? How many rooms are there in it?
2. Have you got a dining-room?
3. What is there in your dining-room (bedroom, study)?
4. What is there in the middle (in the corner) of your dining-room?

5. Is the table in the middle of your dining-room or in the corner?
6. Do you like flowers? Are there usually many flowers in your flat?
7. Do you like music?
8. Have you got a piano?
9. Can you play the piano?
10. When did you learn to play it?
11. When do you usually play it?
12. Who else can play the piano in your family?
13. Have you got a telephone?
14. Is it in the living-room or in the study?
15. Who in your family likes to speak on the telephone?
16. Do you usually discuss things with your friends on the telephone or not?
17. What kind of TV-set have you got?
18. Do you like watching TV?
19. When did you last watch TV? What did you see?
20. What else can we see on TV?
21. Where do your family usually sit when they watch TV? (On the sofa or the chairs?) Which of them likes to sit in an (the) armchair?
22. Have you got a good radio-set? How often do you use it?
23. How often do you listen to the radio?
24. What can we hear on the radio?
25. Do you think that the radio helps you to learn English?

IV. Nöqtələrin yerinə lazım gələn artiklləri işlədin.

This is ... picture of my study. Look at it. There's ... large window in my study... ceiling's white, ... floor's brown, ... walls are yellow. There's ... writing-table near ... window and ... arm-chair near it. You can see ... telephone and ... lamp on ... writing-table. I often speak on ... telephone. There's ... bookcase to ... right of ... writing-table. There aren't many English books in ... bookcase; but there are ... lot of ... Russian books in it. There isn't ... piano in my study ... piano is in ... living-room. My sister loves ... music, and often

plays... piano in ... evening. There's ... sofa in ... corner of my study. I usually spend ... lot of ... time in ... my study. I work there in ... evenings on ... weekdays and in ... morning or in ... afternoon on my days off.

V. Nöqtələrin yerində lazım olan sözünü işlədin.

1. We're going to have a test ... the 3rd ... December. Some... my friends are coming this evening and we're going to revise the grammar rules ... the test. 2. "Could you come to see me ... Saturday evening?" "I'd love to". 3. We live ... a block ... flat's ... the ground floor. There are three rooms ... it. 4. There isn't a table ... the middle ... our living-room. The table's ... the corner. There's a piano ... the left ... the table and a small table ... a radio set ... it ... the right. 5. My daughter likes (loves) playing ... the piano. Some ... her friends often come to listen ... her ... the evening. 6. "Where's the Ministry ... Foreign Trade?" "Go ... the right. It's ... the corner ... the street". 7. I'm going to speak ... him ... the telephone tonight. I watch TV or listen ... the radio. I usually sit ... my new arm-chair, it's very comfortable. 10. What can you see ... this picture?

VI. Aşağıdakı tarixləri ingilis dilində deyın.

27/I-1980-ci il, 4/II-1936-cı il, 11/III-1908-ci il, 1/IV-1981-ci il, 29/V-1040-cı il, 13/VI-1946-cı il, 14/VII-1959-cu il, 12/VIII-1967-ci il, 4/IV-1966-cı il, 28/X-1965-ci il, 5/XI-1964-cü il, 3/XII-1927-ci il.

VII. Mötərizədə verilmiş sözləri mənasına görə seçin və müvafiq zamanə, şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişdirərək işlədin.

1. I'm going to give you a new rule. Please (to listen to, to hear) me. 2. You are sitting too far away. Can you (to listen to, to hear) me? 3. I (to listen to, to hear) a lot of new things from these engineers yesterday. 4. We can see several children in the picture. They're (to listen to, to hear) their teacher. 5. "Have you only got one picture of your son?" "No, I've got (some, several). You can take one of them". 6. There are (some, several) theatres in this city and they are very good. 7. "Can

these students speak two foreign languages?" "I think (some, several) can, and (some, several) can't".

VIII. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Keçən il nəvəm İlkin yeni bir mənzil aldı. Biz dünən onu görməyə getdik. O, olduqca rahat bir mənzildir. Orada yataq otağı, ümumi otaq, qonaq otağı, iş otağı, hamam və mətbəx vardır. 2. Olarmı ki, mən dostum Zeynalovu görüm? – Bəli, əlbəttə. O, qonşu otaqda oturur. Onun masası qapıdan sağ tərəfdədir. 3. Bizim evin yanında çoxlu güllər vardır. 4. Siz otağınızın pəncərəsini tez-tez açırsınız mı? – Bəli, onlar adətən səhər və axşamlar açıq olur. 5. Olarmı sizin telefondan istifadə edirəm? 6. Bu otaqda çoxlu əşyalar: stol, beş stul, piano və divan vardır. Vanna otağında tozsoran və paltaryuyan maşın vardır. 7. Otağın küncündə dəyirmi stol, pəncərənin qabağında isə piano vardır. Pianonun üstündə içində güllər olan bir güldən vardır. 8. Sizin telefonunuz haradadır? – O, iş otağında, yazı masasının üstündədir. 9. Dünən mən Salməndən məktub aldım. Orada onun iki şəkli var idi. 10. Bu fotosəkildə bizim Universitetin çoxlu tələbələri vardır. Siz onlardan çoxunu tanıyırsınız. Mətn kitabında şəkillər vardır, lakin orada xəritə yoxdur. 11. Bu fotosəklə baxın. Bu, bizim şəhərin şəklidir. Siz bizim şəhəri xoşlayırsınız mı? – O çox gözəl və təmiz şəhərdir. 12. Fidan pianoda çala bilir? 13. May ayının 25-də mən dostum Natiqin evinə getdim. O, müəllimdir. Onun iki qızı və bir oğlu vardır. Onun qızları ailəlidir. Onun bir oğul və bir qız nəvəsi vardır. 14. Onun mənzili IV mərtəbədədir. Onun otağının tavanı ağ, döşəməsi isə qəhvəyi rəngdədir. 15. Mən dünən radioda təzə bir xəbər eşitdim. O çox maraqlı bir xəbər idi. 16. Bizim evdə telefon var. 17. Kənan telefonla danışmağı çox xoşlayır.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİ AŞILAYICI TAPŞIRIQLAR

- I. Mətni ucadan oxuyun, oradakı vacib ifadələri əzbər deyın, mətni danışın.
- II. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək kiçik bir hekayə düzəldin.

I went to see my friend's new flat

a new block of flats, last year, at the corner, to go to see, in the middle of, a bed-room, a study, light, clean, comfortable, flowers, radio set, to the right, to the left, television-set, a vacuum cleaner, a washing-machine, to be decorated with furniture, a cupboard, often, near, in the centre

- III. Aşağıdakı mövzularda inşa yazın.

1. Our Dining-room
2. To Go to See a Friend's Flat.
3. My Grandfather's Country House.
4. My Study.

- IV. Aşağıdakı hekayəni oxuyun və onun yeni sözlərini taparaq dəftərinizə yazın, mətni danışın.

When I woke up, it was daylight. I tried to get up, but I couldn't move. Suddenly I heard a noise around me. I turned my head and saw many little men not far from me. They were all afraid and ran back.

I did not know what to do. I was very hungry. So I put my finger to my mouth to show that I wanted food. One of them understood me very well, and soon they brought me food. I ate much of it and the little men looked at me in surprise.

Then I made another sign that I wanted to drink. They brought me drink in two barrels. Each barrel was equal to one of our glasses. I drank it all and thanked them.

Soon after that I fell asleep again, and slept about eight hours.

- V. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *Where there is a will there is a way. Niyyətin hara, mənzilin ora.*
2. *Promise little, do much Az danış, çox iş gör.*

3. *East or West, home is best. Gəzməyə qərīb ölkə, ölməyə vətən yaxşı.*

4. *A word is enough to the wise – Arifə bir işarə kifayətdir.*

VI. Aşağıdakı lirik şeirləri əzbər öyrənin.

VAHID ARABOV (TURKSOY)

ALL RAN HOME

I loved you once, you knew it not.
But your name in my heart lived alone.
I loved you once, no one I told,
What your namé is, for you are my own.

I went to a river to talk to you.
Flow of water is my tone...
How it happened, I don't know
I wrote your name on a stone.

Towards the evening when the sun,
Began to hide, I left the stone,
I tried to go like one,
Going his home from home!

Was it the sky overcast,
Or it was my heart so strain.
It thundered, my heart beat fast
For it began to rain.

All ran home, what to do.
You knew not what I felt,
All ran home, I ran, too
Back to the stone I had left!

JEALOUSY

Don't be jealous to those of glances,
Of young girls and women on me hold.
-The one with me dances,
Share not your love, - I've told.

I go on long trips and
Meet people old and new.
Your love, holding me by the hand,
Will bring me back to you.

For fifty or hundred years,
There is one loving me.
When that gloomy danger nears
Jealous and jealous you be.

When evening breeze comb my hair,
And morning dew lick my feet,
When the land embrace me for ever,
When I lie in the land deep,
Be jealous and jealous, my dear,
And wash your love with bitter tear!

LESSON EIGHT (THE EIGHTH LESSON)

T e x t: At the Theatre

G r a m m a r: 1. Keçmiş zaman feli sifəti haqqında məlumat. (§44, səh. 271)

2. İndiki bitmiş zaman (**The Present Perfect Tense Form**; §45, səh. 273)

3. Elm və fənn adları bildirən isimlər qarşısında artiklin düşməsi (§46, səh. 277)

AT THE THEATRE

'Many 'people have 'got 'great ↑interest and ↑love to ↓art.| It is 'difficult for **such** ↑people/ to i'magine their ↑life with↓out it.| My 'cousin is ↓one of them.| He 'lives in ↑Turkey to'gether/ with his ↓family.| He is a 'great ↓theatre-goer.| He ↑reads and ↑knows many ↑things/ a'bout the ↑history/ of the 'Azerbaijan ↑theatre/ and he can 'tell you 'interesting ↓facts about it.|

My 'cousin's 'favourite ↑theatre/ is the 'National ↓Drama House.| He 'sometimes 'comes to ↑Baku on ↑business/ and ↑each time/ he 'tries to 'find ↑time to 'go ↓there.|

This ↑week he has ar↓rived in Ba'ku a↓gain.| He has 'done **half** of his ↑work/ and is 'eager to 'go to the ↑theatre as ↓usual.| He 'likes the 'plays by 'Azerbaijan ↓writers, es-↑pecially the 'plays a'bout our ↑customs and ↑traditions/ and our he'roic ↓past.|

'Some of these ↑plays/ he 'read in his ↓childhood/ and en↓joyed them.|

We have 'visited the ↑Picture Gallery, the Mu'seum of 'Fine ↑Arts/ and the Mu'seum of 'Literature **since** he ↓came.| ↑Now/ we are 'going to 'see the ↑play "Khurshudbanu Nata-van" by 'Ilyas A↓fandiyev.| We have 'heard a ↑lot a'bout this ↓play.|

We 'buy ↗tickets/, 'leave our ↗hats and ↗coats/ in the clock-room.| An a'ttendant 'shows our ↗seats to ↘us.| ↗Soon/ the per'formance be↘gins.| Our 'seats are a 'little 'far from the ↘stage.| I ad'vise my ↗cousin/ ↗not to be ↘sorry for it.| We can 'see the stage ↘well.|

At last the per'formance 'comes to the ↘end.| We are ↘pleased.| The ↗actors/ and ↗the actresses have 'played their ↗parts ↘wonderfully.| We 'come 'up to the ↗exit/ and 'leave the ↘hall.|

It is a ↗calm/ ↗starry ↘evening.| On the 'way ↗home/ we dis'cuss the performance.| It has ↗made a 'deep im↘pression on us.|

"What can I ↘do for you?"|

–Sənin/Sizin üçün nə edə bilərəm?

"I'd 'very 'much 'like a ↗book by ↗Jack ↘London."|

–Mən çox istərdim ki, Cək Londonun kitabını oxuyum.

"I'm ↘sor↗ry, 'all his 'books are ↘out at the ↗moment."|

–Təəssüf ki, indi onun bütün kitabları əldədir.

"Shall I be↗gin?"|

–Başlayımmı?

"Shall I 'go ↗on?"|

–Davam edimmi?

"↘No, 'that'll ↘do, ↗thank you."|

–Xeyr, kifayətdir, sağ ol(un).

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

a theatre

at the theatre

to go to the theatre

a cinema

at the cinema

to go to the cinema

art

difficult

such

past

a childhood

in one's childhood

to enjoy

to visit

a Picture Gallery

the Museum of Fine Arts

the Museum of Literature

since

people
 to imagine
 without
 a cousin
 Turkey
 a thing
 a fact
 favourite
 the National Drama House
 business
 on business
 each
 to try
 to find
 to arrive (in, at)
 arrival
 half
 to be eager to
 as usual
 than usual
 a play
 a writer
 especially
 customs
 traditions
 hero
 heroic

to hear (heard, heard)
 to buy
 a ticket
 a cloakroom
 in the cloakroom
 an attendant
 to show (showed, shown)
 a stage
 to advise
 to be sorry (for, about)
 to come to an end
 to be pleased (*with*)
 an actor
 an actress
 to play the part of
 wonder
 to come up
 an exit
 an entrance
 a hall
 calm
 a star
 starry
 on the way home
 to make a deep
 impression on *smb.*

VOCABULARY OF LESSON EIGHT

a theatre ['θiətə] *n*
W.comb. to go to the theatre
prep. at the theatre
W.comb. a theatre-goer
 a cinema ['sɪnəmə] *n*
prep. at the cinema
W.comb. to go to the cinema
 art [ɑ:t] *n*
 difficult ['dɪfɪkəlt] *adj*
W.comb. a difficult task/question
Ant. easy ['i:zi]
 such [sʌtʃ]

teatr
 teatra getmək
 teatrdə
 teatr həvəskarı
 kino
 kinoda
 kinoya getmək
 incəsənət
 çətin, ağır
 çətin tapşırıq/məsələ
 asan
 elə, belə

people ['pi:pl] *n*

W.comb. Azerbaijan **people**

to imagine [i'mædʒɪn] *v*

imagination [i'mædʒɪ'neiʃn] *n*

without [wɪ'ðaʊt] *prep.*

e.g. I went to work **without**
breakfast.

a cousin ['kʌzn] *n*

Turkey ['tʌ:kɪ] *n*

a thing [θɪŋ] *n*

W.comb. an interesting **thing**

fact [fækt] *n*

prep. in **fact**

favourite ['feɪvərɪt] *adj*

W.comb. a **favourite** writer

the National Drama House

business *n*

a businessman *n*

prep. on **business**

W.comb. to make a **business** trip

each [i:tʃ] *pron.*

to try [traɪ] *v*

to find (found, found) *v*

to arrive (in, at) [ə'raɪv] *v*

arrival [ə'raɪvl] *n*

half [ha:f] (*pl* halves)

W.comb. **half** past seven

half an hour

an hour and a **half**

to be eager (to) ['i:gə] *v*

e.g. I **am eager** to see him.

as usual ['ju:ʒuəl]

W.comb. **usual** work

usually ['ju:ʒuəli] *adv*

e.g. **Usually** we have a discussion
every week.

W.comb. than **usual**

W.comb. earlier than **usual**

a play [pleɪ] *n*

a playwright ['pleɪraɪt] *n*

adamlar, xalq

Azərbaycan xalqı

təsəvvür etmək

təsəvvür

- sız⁴; -madan, -mədən (*inkar*)

Mən iş səhər yeməyi yemədən
getdim.

əmi, dayı oğlu/qızı, xala, bibi oğlu
/qızı

1. Türkiyə; 2. hind toyuğu

əşya

maraqlı bir şey

fakt, dəlil, sübut

əslində, faktiki olaraq

istəkli, sevimli, rəğbətəlayiq

istəkli/sevimli yazıçı

Milli Dram Teatrı (*bina*)

iş, biznes

biznesmen, iş adamı

işlə əlaqədar olaraq

işgüzar səfər etmək

hər bir (kəs)

çalışmaq, şey göstərmək

tapmaq

çatmaq (*şəhərə, hər hansı bir yərə*)

gəlib çatma, yetişmə

yarım

saat səkkizin yarısı

yarım saat

saat yarım

1) bir işi görməyə məmnun olmaq

2) can atmaq

Mən onu çox görmək istəyirəm.

adi halda olduğu kimi

adi (adət halını almış) iş

adətən

Adətən, biz hər həftə diskussiya
aparırıq.

adi halda olduğuna nisbətən

adi halda olduğundan daha tez

tamaşa

dramaturq

to play *v*

W.comb. **to play** a role

to play football

to play the piano

a writer ['raɪtə] *n*

especially [ɪs'peʃəli] *adv*

special ['speʃəl] *adj*

customs ['kʌstəmz] *n*

W.comb. **to go through customs**

tradition [trə'dɪʃən] *n*

hero ['hɪərəʊ] *n*

heroic [hɪ'rɔɪk] *adj*

W.comb. **heroic** people

W.comb. **heroic** past

e.g. Azerbaijan people have

heroic past.

heroism ['herɔɪzəm] *n*

a childhood ['tʃaɪldhʊd] *n*

W.comb. in one's **childhood**

to enjoy [ɪn'dʒɔɪ] *v*

W.comb. **to enjoy** one's time

to visit ['vɪzɪt] *v*

a visit *n*

a visitor ['vɪzɪtə] *n*

a Picture Gallery [ə'pɪktʃə'gæləri]

the Museum of Fine Arts

the Museum of Literature

to buy [baɪ] *v*

W.comb. **to buy** a ticket

Syn. **to book** a ticket

since [sɪns]

W.comb. **since** morning

to hear [hɪə] (**heard** [hə:d], **heard**)

W.comb. **to hear smth**

to hear smth on the radio

to listen ['lɪsn] *v*

prep. **to listen to smth**

e.g. **Listen to me!**

a cloakroom ['kləʊkru:m] *n*

W.comb. in the **cloakroom**

1. oynamaq; 2. çalmaq

rol oynamaq

futbol oynamaq

piano çalmaq

yazıçı

xüsusiylə, xüsusən

xüsusi

1. adət-ənənə; 2. gömrükxana

gömrük məntəqəsindən keçmək

ənənə

qəhrəman

qəhrəman

qəhrəman xalq

qəhrəman keçmiş

Azərbaycan xalqının qəhrəman-

lıq keçmişi vardır.

qəhrəmanlıq

uşaqlıq

uşaqlıqda, bir kəsin uşaqlıq döv-

ründə

həzz/ləzzət almaq

keçirdiyi vaxtdan həzz almaq

getmək; baş çəkmək; səfər etmək

səfər

səfər edən şəxs

şəkil qalereyası

rəssamlıq muzeyi

ədəbiyyat muzeyi

almaq

bilet almaq

bəri (o vaxtdan bəri)

sabahdan bəri

eşitmək, dinləmək, qulaq asmaq

bir şeyi eşitmək

bir şeyi radioda eşitmək

qulaq asmaq

bir şeyə qulaq asmaq

Mənə qulaq as(ın)!

paltar soyunulan yer/otaq

paltar saxlanılan yerdə, soyunma

otağında

attendant [ə'tendənt] *n*
to show [ʃou] (showed, shown) *v*
a show *n*
a TV show
a stage [steɪdʒ] *n*
prep. on the stage
to advise [əd'vaɪz] *v*
advice [əd'vaɪs] *n*
a piece of advice
to be sorry ['sɒri] *v*

e.g. I am sorry, I couldn't see
 you yesterday.

I am sorry to be late.

prep. to be sorry for/about

to come to an end
to be pleased (with) [pli:zd]
an actor ['æktə] *n*
an actress ['æktɪs] *n*
to play the part of
to come up *v*

Syn. to approach [tu ə'prəʊtʃ]

an exit [ən'eksɪt] *n*

Ant. an entrance ['entrəns]

a hall [hɔ:l] *n*

to enter the hall

calm [kɑ:m] *adj*

a star [stɑ:] *n*

morning star

starry ['stɑ:rɪ] *adj*

W.comb. a starry night

on the way home

e.g. I met him on the way home.

to make a deep impression

to impress [ɪm'pres] *v*

impression [ɪm'preʃn] *n*

to be under impression of

xidmətçi
 göstərmək
 tamaşa
 teletamaşa
 səhnə
 səhnədə
 məsləhət vermək
 məsləhət
 bir məsləhət
 1. təəssüf etmək
 2. üzrxahlıq etmək
 Mən təəssüf edirəm ki, səni/sizi
 dünən görə bilmədim.
 Gecikdiyimə görə bağışlayın/üzr
 istəyirəm.
 bir şeyə görə/şeydən ötrü təəssüf
 /üzrxahlıq etmək
 sona yetmək, qurtarmaq
 məmnun olmaq
 aktyor (rol ifaçısı)
 aktrisa
 rol oynamaq
 yaxmlaşmaq

çıxış

giriş

zal

zala daxil olmaq

sakit

ulduz

dan ulduzu

ulduzlu

ulduzlu bir gecə

evə gedən yolda

Mən onu evə gedən yolda gördüm

dərin təsir bağışlamaq

təsir bağışlamaq

təsir, təəssürat

təsiri altında olmaq

VIII dərsin qrammatikası

§44. Keçmiş zaman feli sifət forması (Participle II) haqqında anlayış. Qaydasız fellərin keçmiş zamanları ilə birlikdə III sütunda fellərin digər bir forması da təqdim edilmişdir. Bir qayda olaraq keçmiş zaman feli sifət forması qaydasız fellərin dəyişmələrini əks etdirən cədvəllərdə III sütunda verilir.

Keçmiş zaman feli sifət forması nədir? İndiki zaman feli sifət forması (**Participle I**) ilə yanaşı keçmiş zaman feli sifət forması da feldən düzəldilmişdir. Keçmiş zaman feli sifət forması Azərbaycan dilinə fel köklərinin sonuna **-miş**⁴ şəkilçisi artırmaqla tərcümə olunur, məs.:

oxumaq - oxumuş

gülmək - gülmüş

yazmaq - yazmış

dəymək - dəymiş

İngilis dilində keçmiş zaman feli sifət forması iki yolla – qaydalı fellərlə bir, qaydasız fellərlə isə başqa yolla düzəlir. Qeyd etmək lazımdır ki, bütün qaydalı fellərdən əmələ gəlmiş keçmiş zaman feli sifət forması qaydalı fellərin keçmiş zamanları ilə eyni formaya malikdir, yəni həm keçmiş qeyri-müəyyən zamanda, həm də keçmiş zaman feli sifət formasında fellərin sonuna **“ed”** şəkilçisi artırılır. Artırılmış **“ed”** şəkilçisinin oxunuş qaydaları keçmiş qeyri-müəyyən zamanı əmələ gətirən **“ed”** şəkilçisinin oxunuşu ilə tamamilə eynidir.

Həm oxunuş, həm də forma etibarilə eyni olan sözlərin cümlədə funksiyalarını müəyyənləşdirmək bəzən çətinlik törədir. Qaydalı fellərin keçmiş zamanda, yaxud keçmiş zaman feli sifəti kimi çıxış etdiklərini düzgün müəyyənləşdirmək üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

1. Əgər **“ed”** şəkilçisi artırılmış fel mübtədadan sonra gəlirsə, əksər halarda, o, cümlənin xəbəridir, özü də keçmiş zaman qeyri-müəyyən formasındadır, məs.:

He **translated** an article
yesterday.

We **discussed** many ques-
tions.

O dünən bir məqalə tə-
cümə etdi.

Biz çoxlu sual müzakirə
etdik.

2. Keçmiş zaman feli sifət formasına malik olan fel isə heç zaman cümlənin xəbəri olmur, o həmişə özündən sonra gələn sözü təyin edir, məs.:

The translated article was difficult.	Tərcümə edilmiş məqalə çətin idi.
The discussed question is interesting for all.	Müzakirə edilmiş məsələ hamı üçün maraqlıdır.

Qaydasız fellərin keçmiş zaman feli sifət formaları da əksərən keçmiş zaman formalarına uyğun gəlir, məs.:

to read, **read** [red], **read** [red]
to think, **thought** [θɔ:t], **thought**
to spend, **spent**, **spent**

Qaydasız fellərin digər bir qisminin keçmiş zaman feli sifət formaları həmin fellərin keçmiş qeyri-müəyyən zaman formalarından köklü şəkildə fərqlənir və onlardan birini zahirən digərindən fərqləndirmək çox asan olur, məs.:

to do - **did** - **done**
to speak - **spoke** - **spoken**
to write - **wrote** - **written**

Qaydasız fellərin keçmiş zaman formasında nə səbəblərdən o cür forma dəyişikliklərinə məruz qalmalarının tutarlı bir əsası yoxdur və məhz bu səbəbdəndir ki, bütün qaydasız fellərin keçmiş qeyri-müəyyən zaman formalarının kitablarda və lüğətlərdə verilməsi ilə yanaşı, III sırada qaydasız fellərin keçmiş zaman feli sifət formaları da təqdim edilir və bu formaları yalnız əzbər öyrənmək lazımdır.

§44.I. Keçmiş zaman feli sifət formasının funksiyaları. İngilis dilində keçmiş zaman feli sifətləri əsasən iki funksiyanı yerinə yetirməyə xidmət edir:

1) Keçmiş zaman feli sifəti (**Participle II**) isimlərdən qabaq gələrək onları təyin edir, məs.:

a worked out programme	işlənib hazır vəziyyətə gətirilmiş proqram
a discussed question	müzakirə edilmiş məsələ

2) Keçmiş zaman feli sifəti qrammatik zamanın tərkib hissəsi – bir elementi olur. Onun iştirakı olmadan həmin zaman yarana bilməz. **Participle II** (keçmiş zaman feli sifətinin iştirakı ilə əmələ gələn zamana bitmiş zaman deyilir).

§44.I İndiki bitmiş zaman forması (The Present Perfect Tense Form). Belə bir zaman forması Azərbaycan dilində öz qrammatik ifadəsini tapmamışdır. Buna baxmayaraq həmin zaman digər vasitələrlə öz ifadəsini tapır. İndiki bitmiş zaman forması quruluşuna görə müəkkəb zamanlar qrupuna daxildir, çünki bu zamanın tərkibində **to have** feli və feli sifət II birləşməsi əks olunmuşdur. Bunların hər ikisi birləşərək birlikdə bir zamanı ifadə edirlər. İngilis dilində bu zaman forması **to have+participle II** formulu ilə verilir. Bu formulda **to have** feli şəxslərə görə dəyişərək **have** və **has** formalarına keçə bilir, feli sifət II isə nə zamana, nə şəxsə, nə də kəmiyyətə görə heç vaxt dəyişilməyərək öz ilkin formasını sabit saxlayır, məs.:

I **have written** a letter.

We **have written** a letter.

He **has written** a letter.

You **have written** a letter.

She **has written** a letter.

It **has written** a letter.

They **have written** a letter.

İndiki bitmiş zaman formasının əmələ gəlməsində **to have** feli artıq köməkçi fel kimi istifadə olunduğuna görə həmin tiptən olan cümlələrin sual və inkar formalarını əmələ gətirmək üçün heç bir əlavə köməkçi fel götürülmür, **to have** felinin özündən istifadə edilir. Bu fel sual cümlələrində mübtəda ilə öz yerini dəyişir, yəni ondan qabağa keçir, məs.:

Have you seen this film?

İnkar cümlələrində isə öz yerində qalır, lakin **to have** felindən sonra **not** inkar hissəciyi işlədilir, məs.:

We have **not** seen this film.

Danışanın iradəsindən asılı olaraq **have not** və **has not** birləşmələrinin əvəzində onların qısa formaları olan **haven't** ['hævnt] **hasn't** ['hæznt] formalarından da istifadə edilə bilər.

§44.I. İndiki bitmiş zamanın işlənməsi. İngilis dilində bu və ya digər zamanın işlənməsi təkcə zaman məzmununa görə deyildir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, zaman məzmunu ilə yanaşı, bir sıra

həm qrammatik, həm də leksik-qrammatik fərqləndirmə də bizə kömək edir, onların düzgün işlənməsini təmin edir. Azərbaycanlı ingilis dili öyrənənlərə bu zamanı düzgün dərk etmək üçün tövsiyə olunur ki, Azərbaycan dilində xəbər+şəxs sonluqlarının uzlaşmasına xüsusi fikir versinlər. Azərbaycan dilindəki **-miş⁴ +şəxs sonluqları, -ib⁴+şəxs sonluqları** ingilis dilinə indiki bitmiş zaman kimi tərcümə edilir və ya tərsinə, ingilis dilindəki indiki bitmiş zaman forması Azərbaycan dilinə **-miş⁴ +şəxs sonluqları -ib⁴ +şəxs sonluqları** vasitəsilə tərcümə edilir, məs.:

Mən onu **görmüşəm**.

I have seen her.

Onlar **gəliblər**.

They **have come**.

Biz bu kitabı **oxumuşuq**.

We **have read** this book.

İndiki bitmiş zamanın işlənməsini təmin edən ikinci bir anlayış görülmüş, icra edilmiş işin (hərəkətin) yekunu və ya nəticəsidir. Bu halda zamanı bildirən heç bir zaman zərfliyi işlədilmir, lakin görülmüş işin nəticəsi haqqında məlumat verilir, məs.:

We **have built** this house.

Biz bu evi tikmişik (*Ev tikilmiş halda gözümüzün qarşısındadır*).

She **has** already **made** the tea.

O, artıq çayı dəmləyib (*Çay içilmək üçün hazır vəziyyətdədir*).

I **have brought** the book.

Mən kitabı gətirmişəm (*Kitab yənində, qabağında və ya çantamdadır, onu göstərə bilərəm*).

İndiki bitmiş zaman formasının işlənməsini şərtləndirən digər amil zaman amilidir. Bu onunla şərtlənir ki, hərəkətin tamamlanması indiiki zamanla əlaqəli olur. Bu əlaqəni təmin etmək üçün **this + zaman zərfliyinin** işlənməsi vacibdir, məs.: *Mən onu bu səhər görmüşəm. I have seen him this morning*. Mənim onu görmək anlayışım zaman etibarilə bu səhərdən o yana keçməmişdir, yəni günortaya qədərdir. Günorta olduqdan sonra mən **this morning** zaman zərfliyi ilə indiiki bitmiş zaman işlədə bilmərəm. Əgər mən günortadan sonra **this morning** zaman zərfliyi ilə indiki bitmiş zaman işlətsəm, bu cümlə səhv olacaqdır, çünki artıq mən keçmiş zaman işlətməliyəm.

Müqayisə edin!

I have seen him this morning.	(günortanın tamamına qədər)
I saw him this morning.	(günortanın tamamından sonra)
I have seen him this afternoon.	(günortadan başlamış axşam saat 6-yədək)
I saw him this afternoon.	(axşam saat 6-dan sonra)
I have seen him this evening.	(axşam 6-dan gecə 12-yədək)
I saw him this evening.	(gecə 12-dən sonra)

Beləliklə, **this+zaman** bildirən bütün isimlər, *this day, year, month, century (summer, Sunday, September, decade etc.)* kimi zaman zərflikləri ilə indiki bitmiş zaman forması işlənir və bu, yalnız *this bu+zaman bildirən ismin* əhatə etdiyi zaman çərçivəsi daxilində baş verir. Bu cədvəldən kənara çıxan kimi indiki bitmiş zaman formasının əvəzinə keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması işlənir.

Müqayisə edək:

Mən onu bu il görmüşəm	I have seen him this year
Mən onu keçən il görmüşəm	I saw him last year

Verilmiş cümlədən aydın olur ki, ingilis dilindəki indiki bitmiş zaman formasını düzgün anlamaq üçün həm dilin ifadə imkanları, həm də konkret olaraq zaman zərfliklərinin iştirakı nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan dilində ingilis dili üçün indiki bitmiş zaman kimi hesab edilən hər hansı bir cümlə keçmiş zamana aid olan zaman zərfliyi ilə işləndikdə, cümlə keçmiş qeyri-müəyyən zamanda işlənməlidir, çünki keçmiş qeyri-müəyyən zamanın işlənməsini təmin edən **last + isim, say+ isim + ago, in + keçmişə aid olan il** və ya **yesterday, the day before yesterday** kimi özünəməxsus zaman zərflikləri vardır və bu kimi zaman zərflikləri ilə heç zaman indiki bitmiş zaman işlədilə bilməz.

İndiki bitmiş zaman formasının da özünəməxsus olan zaman zərflikləri vardır ki, onlar da öz növbəsində yalnız indiki bitmiş zamanla işlənir və heç vaxt keçmiş qeyri-müəyyən zamanla işlənməz. Buradan da zaman zərfliklərinin necə dəqiqləşdirici, istiqamətverici, aydınlaşdırıcı rol oynadıqları bizə məlum olur və hər

bir qrammatik zamanın hansı zaman zərfliklərini tələb etmələrini bilmədən zamanları qrammatik cəhətdən düzgün işlədə bilmərik.

İndiki bitmiş zaman bu baxımdan müstəsna təşkil etmir və o, aşağıdakı zaman zərfliklərinin iştirakını vacib olaraq tələb edir.

this+zaman anlayışına malik olan isimlər: *this morning, evening, afternoon (year, month, week, summer, October etc.); ever, never, yet, already, lately, recently, just, since, for a long time, many times, for ages, for + say + isim (for two years, for a month və s.).*

Verilmiş zaman zərfliklərindən **ever, never, already, just, often** kimi zərfliklər indiki bitmiş zamanla işləndikləri kimi keçmiş qeyri-müəyyən zamanla da işləyə bilirlər. Ona görə də belə hallarda ikinci bir zaman zərfliyi işlənir və bununla da bitmiş zaman və ya keçmiş qeyri-müəyyən zamanın işlənməsi sualı aradan götürülmüş olur.

Müqayisə edin:

I have never seen him <i>this year</i> .	Mən onu bu il heç görməmişəm.
I never saw him <i>last year</i> .	Mən onu keçən il heç görməmişəm.
She has often written to me <i>this month</i> .	O, mənə bu ay tez-tez yazıb.
She often wrote to me <i>last month</i> .	O, mənə keçən ay tez-tez yazıb.

Qeyd: **for+say+isim** ilə ifadə olunan zaman zərflikləri adətən müddət bildirirlər və onlarla o vaxt indiki bitmiş zaman işlənir ki, cümlənin xəbəri proses (hərəkət) ifadə etməsin. Buraya **to know -bilmək, to be -olmaq, to feel -hiss etmək** kimi fəllər daxildir, məs.:

I have known him for five years.	Mən onu beş ildir ki, tanıyıram.
She has been a teacher in this village for 7 years.	O, 7 ildir ki, bu kənddə müəllimdir.

Bu tipli cümlələr hərəki fellərlə (hərəkət ifadə edən fellərlə) digər zamanda işlənir və bu haqda gələcək dərslərdə məlumat veriləcəkdir.

§44. II. İndiki bitmiş zaman formasında olan cümlələrin sual və inkar forması. Həmin cümlələr sual formasında işlənərkən digər hallarda **to have** feli köməkçi fel kimi neçə sual və inkar əmələ gətirirsə, burada da həmin yolla sual və inkarlıq əmələ gəlir, məs.:

We **have seen** this film.

Have we seen this film?

We **have not seen** this film.

What **have we seen**?

Yadda saxlayın!

When sual sözü ilə bitmiş zaman formasında olan cümlənin zaman zərfliyinə sual verərkən heç vaxt indiki bitmiş zaman işlədilmir, indiki bitmiş zamanın əvəzinə keçmiş qeyri - müəyyən zaman forması işlədilir, məs.:

She has come to us **to-day**

Düzdür

Səhvdir

When **did** she come to us?

When has she come to us?

Qeyd: **to be** feli indiki bitmiş zamanda *getmək* mənasında işləndikdə belə cümlələrdə obyekt bildirən ismin qarşısında **in** sözünü deyil, **to** sözünü işlədilir, məs.:

Have you ever been to
London?

Siz Londonda heç olmusunuzmu?
(Londona getmisinizmi?)

§ 45 Elm, təhsil və fənn adları bildirən isimlərlə artiklin işlənməsi. Elm, təhsil və fənn adları bildirən isimlərlə heç bir artikl işlənmir.

At the University we take **Literature, History and Geography.**

Biz Universitetdə *ədəbiyyat, fəlsəfə, tarix və coğrafiya* öyrənirik.

Hətta həmin isimlərin qarşısında təyin funksiyasını həyata keçirən sifət olsa belə, onlar yenə də artiklsiz işlənir, məs.:

He is learning **English History** at Oxford.

O, Oksfordda *ingilis tarixini* öyrənir.
I love **Azerbaijan Literature**.
Mən *Azərbaycan ədəbiyyatını* sevirəm.

XÜSUSİ İSİMLƏR

Turkey ['tə:kɪ] Türkiyə

National Drama House Milli Dram Teatrı

Khurshudbanu Natavan [Hurʃudbanu.natəˈvan] Xurşudbanu Natəvan

Ilyas Afandiyev ['ɪljəs əˈfandijev] İlyas Əfəndiyev

Javid ['dʒa:vɪd] Cavid

Söz sırasını yadda saxlayın!

'Here's my friend!	Bu da mənim dostum! (<i>mübtəda isimlə ifadə olunub</i>)
Here it is!	Bu da o! (<i>mübtəda əvəzliliklə ifadə olunub</i>)
'Here are my friends!	Bu da mənim dostlarım!
'Here we are!	Bu da biz!

Söz yaradıcılığı

-hood [hud] - isimdən mücərrəd isim düzəldən şəkilçidir.
child [tʃaɪld] uşaq — **childhood** ['tʃaɪldhud] uşaqlıq

GRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı fellərin dörd əsas formalarını verin. Təsirli fellərin keçmiş zaman feli sifət formasını Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

a) to play, to stop, to decide, to discuss, to receive, to ask, to wash, to repeat, to translate, to study, to answer, to finish, to revise, to open, to use, to love, to dress;

b) to see, to spend, to make, to tell, to leave, to meet, to send, to hear, to read, to take, to do, to begin, to give, to wake up, to put, to know, to find;

c) to think, to speak to, to go, to sit, to come, to get to, to be.

II. Aşağıdakı söz birləşmələrini Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

a well-dressed man, a badly-done translation, a badly-made dress, a closed window, written work, a discussed question.

III. Aşağıdakı cümlələrin feli xəbərini indiki bitmiş zamana çevirin və cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. The pupils are writing a dictation. 2. My friend is helping me to solve a difficult problem. 3. I am learning a poem. 4. She is telling them an interesting story. 5. Kate is sweeping the floor. 6. The waiter is putting a bottle of lemonade in front of him. 7. I am eating my breakfast. 8. We are drinking water. 9. He is bringing them some meat and vegetables. 10. You are putting the dishes on the table. 11. They are having tea. 12. She is taking the dirty plates from the table. 13. The children are putting on their coats. 14. Sona is making a new dress for her birthday party. 15. She is opening a box of chocolates. 16. I am buying milk for milk cakes. 17. James is ordering a bottle of apple juice. 18. We are looking for more suitable places for rest. 19. You are recording your favourite film on his video recorder. 20. I am translating a difficult article from German into Russian.

IV. Aşağıdakı cümlələrdəki mötərizələri açaraq onları ya indiki davamedici, ya da indiki bitmiş zaman formalarında yazın.

1. What are you (to do) here? –I am (to write) a letter to my friends. 2. Who has (to write) this article? 3. What language are you (to study)? 4. We have already (to learn) a lot of English words. 5. What is she (to teach) them? 6. Who has (to teach) you to do it? 7. He has just (to do) something for us. 8. Have you (to find) the book? 9. What are you (to think) about work? 10. Mike (to leave) for work yet? 11. They (to pay) their electric bill this month? 12. How long you (to know) each other? 13. Your car (to make) strange noises. Is anything wrong? 14. The boy (to do) his homework and (to take) a karate lesson now. 15. I (to have) dinner with my friends at the moment and I am very happy to see them again. 16. He never (to travel) overseas. 17. We always (to have) a dog and a cat. We love pets. 18. Larry never (to own) a sports car.

V. Verilmiş cümlələri keçmiş qeyri-müəyyən zaman və indiki bitmiş zaman formalarını işlətməklə mötərizələri açın.

1. Helen speaks French so well because she (to live) in France. 2. She (to live) there last year. 3. The rain (to stop) and the sun is shining in the sky again. 4. The rain (to stop) half an hour ago. 5. Mary (to buy) a new hat. 6. I (to buy) a pair of gloves yesterday. 7. The wind (to blow) off the man's hat, and he cannot catch it. 8. The weather (to change), and we can go for a walk. 9. The wind (to change) in the morning. 10. We (to travel) around Europe last year. 11. My father knows so much because he (to travel) a lot. 12. I (to see) Pete today. 13. She (to see) this film last Sunday. 14. Alex (to meet) his friend two hours ago. 15. I just (to meet) out teacher. 16. The children already (to decide) what to do with the books. 17. Yesterday they (to decide) to help their grandmother. 18. I (not to see) you for a long time. I (to see) you in town two or three days ago, but you (not to see) me. I (to be) on a bus.

VI. İndiki bitmiş zaman formasını (*Present Perfect*) və ya keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasını (*Past Simple*) işlətməklə mötərizələri açın.

1. She just (to go) out. 2. She (to leave) the room a moment ago. 3. We (not yet to solve) the problem. 4. When it all (to happen)? 5. The morning was cold and rainy, but since ten o'clock the weather (to change) and now the sun is shining brightly. 6. Show me the dress which you (to make). 7. Oh, how dark it is! A large black cloud (to cover) the sky. I think it will start to rain in a few minutes. 8. Oh, close the window! Look, all my papers (to fall) on the floor because of the wind. 9. When you (to open) the window? -I (to open) it ten minutes ago. 10. The sun (not to rise) yet, but the sky in the east is clear. 11. I (to see) you walking along the street the other day with a heavy bag. 12. I (not to read) the newspaper today. 13. It is very late, and trams (to stop) to run: we must find a taxi to get home. 14. How many times you (to be) to St. Petersburg?

15. At last I (to translate) this article: now I shall have a little rest. 16. We (to go) to the country yesterday, but the rain (to spoil) all the pleasure. 17. My watch was going in the morning, but now it (to stop). 18. The lecture (not yet to begin) and the students are talking in the classroom. 19. It (to be) very cold yesterday. 20. When you (to meet) him? 3. I (not to see) him since 1987. 21. How many mushrooms you (to gather)? 22. Where you (to put) the newspaper? I want to read it, but cannot find it anywhere. 23. The new school (to begin) to work last year. 24. At last I (to do) all my homework: now I shall go out. 25. The building of the house (to begin) early in April. 26. The rain (to stop) but a cold wind is still blowing. 27. We already (to solve) the problem. 28. He (to come) a moment ago. 29. I never (to speak) to him. 30. He just (to finish) his work. 31. You (to make) any spelling mistakes in your dictation? 32. What books you (to read) in your childhood? 33. They (not yet to come) from the south. 34. He (to be) ill last week, but now he (to recover). 35. You (to book) tickets? –Yes, I I (to book) them several days ago. 36. I can hardly recognize you. I (not to see) you since you (to leave) for Moscow. And you (to change) so much. 37. You (to read) all the books on this shelf? 38. Why you (to put) these things in the wrong place? 39. Why you (to leave) the door open? 40. “We (not to meet) for such a long time!” said my friend. “Yes, indeed,” I answered, “and we both (to grow).”

VII. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. She has woken up. 2. She's made that mistake before. 3. I've met him before. 4. Anar has taken a book from the library this month. 5. He has never been to Kiev. 6. They have decided to help him. 7. Shamil has translated an article already.

VIII. Qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. **They have sent us several telegrams lately** (5). 2. **Orkhan has never been to a foreign country** (3). 3. **His friend has sent us many English books** (4). 4. **Samra has not come from school yet** (3).

IX. Aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Have you seen any interesting film lately?
2. What film did you see last?
3. How did you like it?
4. When are you going to the cinema again?
5. What has your friend just seen (met)?
6. What have you read this month?
7. Where have you been lately?
8. How many English books have you read this month?
9. When did you begin to read the last book?
10. Are you still reading it now?
11. What are you going to read next?
12. Have you ever been to Tbilisi?
13. How many times have you been there?
14. When did you go there last?
15. Were you there in summer or in winter?
16. Did you see much of it?
17. Where is your friend? Has he left Baku?
18. When did he go?
19. Where is he going now?
20. Have you had breakfast already?
21. When did you have it?

X. Mötərizədə verilmiş məsdərləri lazımı zaman formalarında işlədin.

1. "You (to finish) the work yet? Can I (to have) a look at it?" "Certainly, I (to finish) it an hour ago."
2. "Leyla just (to have) breakfast, and (to read) the paper now." –I (to answer).
3. "You (to get up) so late?" –he (to say) and (to ask) me to go to his place at once.
4. "When Hamid (to come) to Baku?" "A week ago".
5. "You (to see) the new picture at Nizami cinema?" "Yes". "How you (to like) it?" "I like it very much".
6. "You ever (to be) to Istanbul?" "Yes, I (to go) there last winter."
7. "Is your uncle at home?" "No, he (not come) home yet."
8. I just (to finish) work and (to read) a book now.
9. "Where is your son?" "He (not to come) home from work yet. I think he is still (to work) in his study".
10. "When your

children (to come back) to town?" "They (not to come back) yet." 11. You (to do) the translation already? "No, I only (to begin) it an hour ago and I (not to finish) it yet."

XI. Verilmiş cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Siz imlada az səhv etmisiniz. 2. Siz bu kişini Şəkiddə görmüsünüzmü? 3. Bu il fəhlələr Bakıda çoxlu evlər tikiblər. 4. Mənim dostum Türkiyəyə gedib, lakin oradan hələ qayıtmayıb. 5. Mən son vaxtlar sizin dostunuzu görmürəm. O bütün bu müddət ərzində harada olub? 6. Siz bu günkü qəzetdə bizim Universitetin nailiyyətləri haqqında oxumusunuzmu? 7. Nəvəmin 5 yaşı var, lakin o, oxumağı və yazmağı öyrənib. 8. Mənim onun haqqında maraqlı məlumatım var. 9. Siz artıq təzə evə köçmüşünüzmü? 10. Siz nə vaxtsa Londonda olmusunuzmu? –Xeyr, mən oraya bu il gedəcəyəm. 11. Sizə verdiyim məqaləni oxumusunuzmu? O sizin xoşunuza gəldimi? 12. Bu filmə mən keçən həftə baxmaq istəyirdim. 13. Bu il mən kinoteatrlarda çox az olmuşam. 14. Şamil işini qurtardımı? –O, işini bir saat qabaq qurtardı və evə getdi. 15. Bu gün radioda eşitmişəm ki, bizim milli futbol komandamız İsveçin milli futbol komandasını udub.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun, onların tələffüzünə fikir verin.

'institute, 'multitude, 'difficult, 'doctor, 'motor, 'grammar, 'martyr, a'gain, a'side, 'sofa, 'village, 'moderate, re'ceive, be'gin, re'peat, re'buke, 'ticket, 'teacher, 'interval, 'picnic, 'army, 'pilot, 'pardon.

II. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu ayırd edin.

brotherhood, childhood, recently, easily, adviser, advisable, graduation, easy, returnable, wrongly, literature, rightly.

III. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. What marks did you get in Literature (Mathematics, Geography)?

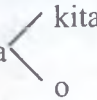
2. What subjects did you do at school?
3. What subjects are you doing now?
4. Is there a library of foreign literature in your University (Institute)?
5. What kind of books can you get there?
6. Are there any books on Azerbaijan history there?
7. How many books by Jack London have you read?
8. Which of his books would you advise me to read?
9. How many books have you read lately?
10. What marks do you usually get in English history?
11. Did you learn any foreign language in your childhood?
12. What language did you learn?
13. Have you ever seen any interesting TV shows lately?
14. How did you like the last TV show?
15. What can you tell me about the last film you have seen at «Nizamy» cinema?

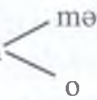
IV. Aşağıdakı cümlələri öyrəndiyiniz bütün zamanlarda yazın.

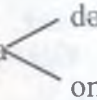
1. Do you read any book by English writers?
2. I have seen this interesting film.
3. How did you like the football match?

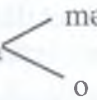
V. Aşağıdakı ifadələri "here+ xəbər+ mübtəda" modelindən istifadə edərək tərcümə edin.

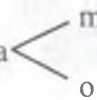
**Nümunə: Here is my pen.
Here are my friends.**

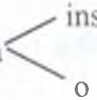
1. Bu da kitab

4. Bu da mənim dostum

2. Bu da dəftərlər
onlar

5. Bu da məktəb

3. Bu da mənim oğlum

6. Bu da institut

VI. Aşağıdakı verilmiş sözlərdən istifadə edərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

a) all

1. Biz hamımız bu cavan oğlanı tanıyırıq. 2. Onların hamısı şahmat oynamağı bacarırlar. 3. Şagirdlərin hamısı buradadır. 4. Sizin hamınız dərsdə iştirak edirsinizmi? –Xeyr, bizdən 2 nəfər gəlməyib. 5. Biz hamımız onun adını bilirik. 6. Onlar bu haqda bizə hər şeyi deyiblər. 7. Biz Azərbaycan haqda hər şeyi oxumuşuq. 8. Dekan tələbələrə dedi: “Bütün tələbələr dərsə vaxtında gəlməlidir”. 9. Bizim adamların hamısı çox işləyir və əllərindən gələni edirlər. 10. Bütün uşaqlar dondurma xoşlayır. 11. Ailəmizdəki bütün uşaqlar Universitetdə oxuyurlar. 12. Sonu yaxşı qurtaran hər iş yaxşıdır.

b) to be sorry (for, about)

1. Mən onu görə bilməmişəm və ona görə də çox təəssüf edirəm. 2. Siz bunun üçün təəssüf etməyin. 3. Onlar dünən yığıncaqda iştirak edə bilmədilər və mən buna çox təəssüf etdim. 4. Çox təəssüflər olsun ki, mən sizinlə bu gün şahmat oynaya bilməyəcəyəm. Mənim vaxtım yoxdur. 5. O çox ciddi xəstədir. Mən buna çox təəssüf edirəm.

c) to be right (wrong)

1. Siz haqlısınız. Bu gün o, dərsinə yaxşı cavab verdi. 2. Siz düz deyilsiniz (haqlı deyilsiniz). Siz imtahana vaxtında gəlməlisiniz. 2. Təəssüf olsun ki, (it's a pity that) yağış yağır, biz evdə qalmalıyıq. 3. O imlada heç kəs səhv etməyib. Bu düzdür? –Bəli.

VII. Cümlələrin mənasına müvafiq olaraq mötərizədə verilmiş sözlərdən uyğun gələnini seçərək cümlələri qurun.

1. We saw them (lately, a short time ago). 2. Araz asked me (to bring, to take) the book with me. 3. I can't (to give, to take) it to you, I have already (to give, to take) it to my friend. I'm going (to give, to take) it back from him in two days. 4. Where have you been (lately, last week). 5. I didn't go to the office

(lately, last week). 6. I have read it (just, a minute ago) and I can tell you all about it. 7. He was here (just, a minute ago).

VIII. Nöqtələrin yerinə sözləri yazın.

1. These exercises are very difficult ... you. Write them ... your lessons or ... Sunday evening. 2. I went to the Library ... Foreign Literature the day ... yesterday and the librarian showed ... me many books ... in English ... English writers. I took the books, thanked ... her ... the books and came ... home. 3. Yesterday he got a good mark ... History and he was very glad ... it. 4. Are you going to Antalya ... the summer holiday? No, we'll be ... Baku ... that time this summer. 5. My son is doing well ... all subjects and gets good marks ... them. I thank him ... that and I am going to buy ... him a good present next ... Monday.

IX. Aşağıdakı tarixləri sözlərlə yazın və onları deyin.

24/IX–1942, 12/II–1946, 3/VII–1946, 1/VIII–1944, 28/IV–1972, 27/I–1982, 31/VIII–1970, 27/VIII–2001.

X. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Uşaqlıqda mən Şekidə yaşamışam, ona görə də şəhəri yaxşı tanıyıram. 2. Siz bu gün Tahirəni görmüsünüzmü? –Bəli. O bir az bundan qabaq buraya gəldi və tezliklə də çıxıb getdi. 3. Mən indi bu kitabı oxumuram. Siz ondan istifadə edə bilərsiniz. 4. Çox təəssüf ki, siz özünüzlə bu günkü qəzetləri gətirməmişiniz. Mən onları oxumaq istəyirdim. 5. Zəhmət olmasa, mənə bir qədər məsləhət verin. Mən tarixdən hansı kitabları oxuya bilərəm? –Bu da tarixə aid kitablar. Siz istədiyiniz kitabı götürə bilərsiniz. 6. Mənim dostumun qızı kitabxanacıdır. O, tarix institutunda işləyir. 7. Sizə bu ay ədəbiyyatdan neçə mühazirə olub? 8. Mən sizə bu kitabları göstərməmişəm, çünki onlar sizin üçün çox çətdir. 9. Mən dünən evə gec gəldim, ona görə də sizə gələ bilmədim. 10. Sizdə Azərbaycan tarixinə dair kitablar varı? –Bəli, bir neçəsi var. 11. Siz artıq kitabxanada olmusunuzmu? –Hələ yox. Mən oraya dərstdən sonra gedəcəyəm. 12. Yeməxanada çoxlu adam var idi və

mən qərara aldım ki, oraya böyük tənəffüsdə gedim. 13. Siz Çarlz Dikensin hər hansı bir kitabını oxumusunuzmu? –Xeyr, onlar mənim üçün çox çətindir. 14. Zəhmət olmasa, mənə oxumaq üçün bir kitab verin. 15. Sizə məsləhət bilirəm ki, Cəkk Londonun hekayələrini götürəsiniz. Onlar çox asan və maraqlıdır. 16. Sonuncu tələtəməyə xoşunuza gəldimi? 17. Gəncə şəhəri sizə necə təsir bağışladı? –Çox yaxşı.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDIŞLƏRİNİ İNKİŞAF ETDİRƏN TAPŞIRIQLAR

I. “At the library” mövzusunda ifadə yazın. Siz ifadədə aşağıdakı sözlərdən və söz birləşmələrindən istifadə edə bilərsiniz.

to advise, to bring, new books, to be sorry about, a librarian, to leave, literature, in my childhood, difficult, easy, interesting, to like very much.

II. Aşağıdakı mövzulara dair hekayələr düzəldin. Hekayəni düşünərək indiki bitmiş zaman formasının istifadəsinə daha çox yer verin.

1. A Visit to the Library.
2. There is a Nice Library in our District.
3. In the Reading-room of our University Library.
4. My Friend's Daughter is a Librarian.

III. Aşağıdakı dialoqu ingilis dilinə tərcümə edin.

1. –Olarmı mən sizin mühazirənizdən istifadə edirəm?
–Əlbəttə.
2. –Siz mənə öz kitabınızı verə bilərsinizmi?
–Buyurun (Bu da kitab).
3. –Sizə kömək lazımdır (Sizə kömək edirəm)?
–Zəhmət olmasa edin.
–Sizin çantanız ağırdır. Onu götürürmü?
–Çox sağ olun. Mən sizə minnətdaram.
4. –Onun telefonu 40-28-49-dur?
–Bəli. Elədir.
5. –Mən sizə yenə də kömək edirəm?
–Xeyr, kifayətdir, çox sağ olun.

IV. Aşağıdakı dialoqu Azərbaycan dilinə tərcümə edin və onu öyrənin.

1. **Narmin:** I am afraid I have caught cold.

Fidan: Have you called the doctor?

Narmin: Yes, mother has just phoned to the polyclinics.

2. **Nargiz:** Have you ever been to Shaki?

Kanan: Yes, I've been there for several times.

Nargiz: As for me I have never been there.

Kanan: Really? I would advise you to go there. It's one of the most beautiful places in Azerbaijan.

3. **Father:** I see Javid hasn't returned yet, eh?

Mother: No, he hasn't.

Father: Why is he so late?

Mother: I think he has gone to the library to take books for his report. He is going to make a report at the conference in Turkey.

V. Aşağıdakı hekayəni oxuyun, onun yeni sözlərini tapın və onu danışın.

The Tortoise and the Hare

In a forest near a river there lived a hare who was very proud of himself. Most of all he liked to talk about the way he could run. Of course, the other hares did not like him and refused to listen to him.

"I must stop boasting", he thought, "then my friends will talk to me again."

But he forgot all about his decision when he saw a tortoise. He looked at her short legs and cried, "Oh, I am so glad that I am not a tortoise!" He was going to run away when the tortoise called out to him, "If you can run so fast, let's have a race."

The hare began to laugh, "Have a race with you? I can get to the finish and back before you cross the starting line."

The tortoise said, "Do you see that big tree over there? The finish will be at that tree."

The tortoise was very clever and she wanted to teach the hare a lesson.

The hare ran off as fast as he could and the tortoise started slowly after him. The hare ran very fast and soon he was far from the tree. He thought, "I shall rest before the tortoise comes here and when she comes near enough, I shall run to the finish and be the first."

But the day was very hot and he soon fell asleep. Some time later he woke because he heard somebody laughing. He looked around and saw that the tortoise was nearly at the finish. The other hares were watching her and laughing. The proud hare got up and ran as fast as he could, but the tortoise had already reached the tree. The other hares laughed and said to each other, "He boasted very much, but he couldn't win a race against a tortoise, who is one of the slowest animals in the forest."

VI. Atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *Still waters run deep. Suyun lal axanı, adamın yərə baxanı.*
2. *Don't halloo till you are out of the wood. Arxı hoppanmamış "hop" demə.*
3. *Curiosity killed a cat. Çox istəyən azdan olar.*
4. *If you run after two hares, you'll catch neither. Bil əldə iki qarpız tutmazlar.*

VII. Şərin tərcüməsini orijinalı ilə tutuşdurun və tərcümə imkanlarına fikir verin.

Shahmar Akbarzadeh

PELE

Five continents would turn to the football ground
-The ground full of love, colourful, green.
The most witty people envied quick feet
When Pele appeared on TV screen.

The people of the world are just mad of him,
He's a king of football, since the very birth.
On the football ground he is dribbling,
Not only round ball, but the round Earth.

A way to goal - keepers, he always found.
To kick goals - religion, he just believed in.
He was king of "Santos" on the ground,
In the endless space, he was Gagarin.

He ran always for ball as flash - thunder.
He is the brightest, best of the stars.
All would think he would do a new wonder,
He would kick just this world into distant Mars.

He's a king in play with his golden feet.
He is just a wonder in the football league.
As if he was ordered - he has to defeat,
The age of technique with football technique.

His feet were sculptured of the gold too soon,
This is not a wonder for the football king.
Armstrong - putting feet on the distant Moon
Was proud of Pele and was fan of him.

To trick a person is not fameful
His trick, his cheating - charming and sweet
Witty - headed people envy him still,
For he has "sharp wisdom" in his quick feet.

He is not just the king, again, any more.
People run for fame with the witty head.
He proved that a man with his "witty" feet,
Can become a genius, can be great.

Translated into English by V. Arabov (Turksoy)

PELE

Dörd qitə dönərdi yaşıl meydana
Elə ki, çıxardı Pele ekrana.
Qibtə eləyərdi ayğa başlar,
Milyard göz baxardı teleekrana.

Dünya başdan-başa, yalan olmasın,
Futbol kralının divanəsiydi,
Aldada-aldada diyirlətdiyi,
Top deyil, elə bil yer kürəsiydi!

Qapıçı vardımı qan ağlatmasın?
Aldatmaq - imanı, qollar diniydi.
O vaxt xəyallarda "Santos" kralı
Futbol səmasının Qaqariniydi.
Topa şığıyanda, titrərdi hamı,
Ürəklərdə tələş, gözlərdə maraq.
Güclü zərbəsiylə deyərdin, Yeri -
Bir göz qırpımında Marsa vuracaq.

Allahlıq elərdi yaşıl meydana
Sirli fəndləriylə, min hoqqasıyla.
Texnika əsrini ram eyləmişdi
Özünün oyunu, texnikasıyla.

Qızıldan qıçına heykəl qoyuldu,
Məəttəl qalmalı azmı iş olub?
Aya ayaq basan Armstrong da,
Dedilər, Peleyə azarkeş olub.

Aldatmaq insam gözdən salsa da,
Çatdırdı Peleni şöhrətə-şana.
Həsəd apırırdı ağıllı başlar,
“Ağlı topuğunda” olan oğlana.

Düşdü krallıqdan, Peleliyindən,
Ancaq sübut etdi - kim dana bilər -
İnsan başıyla yox, ayağıyla da,
Dünyada dahilik qazana bilər.

LESSON NINE (THE NINTH LESSON)

T e x t: Mr. Black Fell Ill Last Week

G r a m m a r: 1. Modal fellər. Vaciblik və onun ifadə vasitələri (§47, səh. 297)
2. Sual-inkar cümlələri (§48, səh. 301)
3. *That, if, when, as, because* bağlayıcıları ilə əmələ gələn tabeli mürəkkəb cümlələr (§49, səh. 302)

Mr. BLACK FELL ILL LAST WEEK

Mr. 'Black **heads** a 'big ↓firm. | He has 'come to BaŦku from ↓London. | He 'lives a 'little ↑far from his Ŧoffice/ and usually 'goes to 'work by the ↓Underground. | It 'takes him 20 'minutes to 'get to his ↓office. | He is a Ŧserious man/ and is always in ↑time for ↓work. |

'Last Ŧweek he 'fell Ŧill/ and 'had to ↑stay at home/ **because** he had a 'high ↓temperature/ and 'even couldn't 'get ↓up. | His 'wife 'phoned the Ŧdoctor/ and he ↓came. | He e'xamined Mr. ŦBlack/ and a'dvised him **to be in** ↑bed for a ↑few ↓days,/ Mr. 'Black **was** Ŧsorry/ that he would 'miss his ↑meeting with some ↓businessmen. | He was going **to 'have a** Ŧtalk with them a'bout their 'future 'work to↓gether. |

The 'doctor **pre'scribed** him ↑medicine and ↓said: "You must 'not 'go to ↓work. | You are 'seriously ↓ill. | 'Take Ŧmedicine/ and 'don't for'get my **ins**↓tructions. | 'Ring me ↑up/ if you have 'any ↓problem. | 'See you Ŧlater!" | With 'these Ŧwords he ↓left. |

'Some 'days ↓passed. | 'Soon Mr. 'Black 'felt Ŧbetter/ and **con'tinued** his Ŧwork a↓gain. |

"Who 'heads a 'big ↓firm? |" "Mr. ↓Black does."

"Does he 'live Ŧnear his office? |" "↓No, he ↓doesn't."

“What was the ↑matter with him ‘last week?” | “He ‘fell
↓ill ‘last week”.

“Why ‘did he ‘have to ‘stay at ↓home?” | “He had to ‘stay
at ↑home/ be‘cause he had a ‘high ↓temperature.”

“What ‘did the ↑doctor a‘dvise him to ↓do?” | “He ‘told
him to ‘stay in ↓bed.”

“Did the ‘doctor, pre‘scribe him ↑medicine?” | “Yes, he
↓did.”

“Who ‘felt ↑better ‘after some ↓days?” | “↓Mr. Black did.”

“How ↓are you?”	– Özünüzü necə hiss edirsiniz?
“Very ↑well, ↑thank you.”	– Yaxşı, sağ olun. (Pis deyiləm,
(“↑Not bad,/ thank you!”	sağ olun.)
“What’s the ↓matter?”	– Nə olub? Nə baş verib?
(“What’s the ↓matter with you?”)	– (Sizə nə olub?)
“I think, I’ve caught ↓cold.”	– Deyəsən, mənə soyuq dəyib.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

It takes him 20 minutes to get to the office. *İdarəyə getmək üçün onun 20 dəqiqə vaxtı gedir.* **to take** feli çoxmənalı feldir. Bu fel həm *götürmək* - **Take this book** *Bu kitabı götür,* həm *aparmaq* - **Take me home** *Məni evə apar* mənalərini verir. Bu mənalarla **to take** felinin mənaları məhdudlaşmır. **to take** feli təsirsiz fel kimi işlənərək *vaxt aparmaq, vaxtı getmək, vaxt sərf olunmaq* mənalərini verir. Bu halda fel təsirsiz mənada işləndiyinə görə cümlədə mübtəda olmur və mübtəda əvəzinə həmişə **it** əvəzliyi işlənir. Bu əvəzlik şəxssiz mənaya malikdir və formal olaraq mübtədanı əvəz edir.

It takes me 10 minutes to read this story *Bu hekayəni oxumaq üçün mənim 10 dəqiqə vaxtım gedir (Mənə 10 dəqiqə vaxt lazımdır)*

It took him many years to learn English *İngilis dilini öyrənmək üçün onun çox illər vaxtı getdi. (Ona çoxlu illər lazım gəldi ki, o, ingilis dilini öyrənsin.)*

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

a head <i>n</i>	to miss
to head <i>v</i>	to have a talk
a firm <i>n</i>	to talk
the Underground <i>n</i>	future
serious (<i>adj</i>)	in future
seriously (<i>adv</i>)	to prescribe
to get to	prescription
to get on (<i>off</i>)	medicine
certainly	medical (<i>adj</i>)
to fall (fell, fallen)	must
because	hurry
even	to forget
to have a high temperature	to ring up
to examine	See you later
to be in bed	to continue
a few	

VOCABULARY OF LESSON NINE

a head [hed] <i>n</i>	baş
a headache ['hedeɪk] <i>n</i>	baş ağrısı
<i>W.comb.</i> to have a headache	başı ağrımaq
from head to foot	başdan ayağa
to head <i>v</i>	başçılıq etmək
<i>e.g.</i> Who heads the Azerbaijan delegation in the Council of Europe?	Avropa Şurasında Azərbaycan nümayəndə heyətinə kim başçılıq edir?
a firm [fə:m] <i>n</i>	firma
<i>W.comb.</i> a foreign firm	xarici firma
the underground [ˈʌndəgraʊnd]	metro
<i>Syn.</i> tube, metro, subway	metro
serious ['sɪəriəs] <i>adj</i>	ciddi
<i>W.comb.</i> a serious test	ciddi sınaq
seriously ['sɪəriəsli] <i>adv</i>	ciddi şəkildə
to get (got, got) <i>v</i>	əldə etmək
<i>prep.</i> to get to	çatmaq
to get on	minmək
to get off	düşmək
certainly ['sə:tənli] <i>adv</i>	əlbəttə
<i>Syn.</i> surely ['ʃʊəli]	əlbəttə
of course	əlbəttə
to fall (fell, fallen) <i>v</i>	düşmək, yıxılmaq

W.comb. to fall ill
because [bɪ'kɔ:z]
e.g. I couldn't go to him
because I had no time.
even ['i:vən] *adv*
to have a high temperature
to examine [tu ɪg'zæmɪn] *v*
examination [ɪg.zæmɪ'neɪʃn] *n*
W.comb. medical examination
 to fail at an **examination**

to do well at an **examination**
to be in bed

a few [fju:]
to miss [mɪs] *v*
W.comb. to miss the train

to miss the lesson
to talk to [tɔ:k] *v*
e.g. Don't talk at the lesson.
Don't talk to me of such things.

to have a talk
future ['fju:tʃə] *n*
prep. in future
to prescribe [prɪs'kraɪb] *v*
prescription [prɪs'krɪpʃn] *n*
medicine ['medɪsɪn] *n*
medical ['medɪkəl] *adj*
must [mʌst] [mæst]

to hurry ['hʌrɪ] *v*
to forget [fə'get] *v*
Ant. to remember
to ring up (rang up, rung up)
See you later!
to continue *v*
Syn. to go on

xəstələnmək
 çünki
 Mən onun yanına gedə bilmədim,
 çünki vaxtım yox idi.
 həтта
 hərərəti yüksək olmaq
 imtahan etmək
 1. imtahan; 2. yoxlama
 tibbi yoxlama
 imtahandan qeyri-müvəffəq qiy-
 mət almaq, kəsilmək
 imtahanda uğur qazanmaq
 yorğan-döşəyə düşmək; xəstə yat-
 maq
 bir neçə (*az miqdarda*)
 1. gecikmək, çata bilməmək
 qatara gecikmək/çata bilməmək
 2. buraxmaq (*dərs*)
 dərsi buraxmaq, dərsə getməmək
 danışmaq, söhbət etmək
 Dərsdə söhbət etmə/etməyin.
 Belə şeylər haqqında mənə danış-
 ma/danışmayın.
 söhbət etmək
 gələcək
 gələcəkdə
 dərman yazmaq
 resept (qəbz)
 dərman
 tibbi, təbabətə aid olan
 vacibliyin ifadə vasitəsi, Azər-
 baycan dilinə fel formalarında-
 kı **-malı, -məli** şəkilçiləri vasi-
 təsilə tərcümə edilir.
 tələsmək
 unutmaq, yaddan çıxarmaq
 yada salmaq
 zəng etmək
 Görüşənədek!
 davam etmək

§47. Modal fellər. Vaciblik və onun ifadə vasitələri. Bundan əvvəlki dərslərdə modal fellər barədə geniş məlumat verilmiş, modal fellərin bütün konturları müəyyən edilmişdir. Bu dərstdə modal fellərin ümumi xüsusiyyətləri barədə deyil, nisbətən bir-birindən fərqli mənalara kəsb edən digər modal fellər barədə məlumat vermək nəzərdə tutulmuşdur (*bax: həmçinin §43 səh. 272*). Modal fellərin ifadə etdiyi mənalara arasında **vaciblik** daha mühüm məna kəsb edən modal mənalardan biridir. Onun önəmi ondadır ki, vaciblik mənası tək bir modal fel vasitəsilə ifadə edilməyib, onu ifadə edən modal fellərin və ya həmin modal fellərə ekvivalent mənalarda işlənən digər modal birləşmələr və ifadələr vasitəsilə ifadə edilir ki, bunların hər biri haqqında ayrı-ayrılıqda məlumat vermək tələb olunur.

Azərbaycan dilində vaciblik hərəkətin icrasının vacib olduğunu bildirir və əsasən fel köklərinin sonuna -malı, -məli+şəxs sonluqları artırmaqlı düzəlir, məsələn, Mən onu görməliyəm, Biz bu kitabı oxumalıyıq və s. Bundan savayı “lazımdır”, “vacibdir”, “gərəkdir”, “mütləq lazımdır” və s. kimi modal söz və söz birləşmələri ilə də vaciblik ifadə edilir. Rus dilində vacibliyi ifadə etmək üçün *должен +məsdər, следует, надо, необходимо, обязательно надо, нужно* kimi modal söz və ifadələrdən istifadə edilir.

İngilis dilində də, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, vacibliyin ifadə vasitələri xeyli çoxdur. Bunların arasında **must** modal feli vacibliyi ifadə etmək üçün daha çox və daha tez-tez işlənir.

Must modal feli əsas fellərin qarşısında gələrək fellə ifadə olunan hərəkətin vacib olduğunu ifadə edir, məs.: We **must do** this work. *Biz bu işi etməliyik.* **Must** modal feli yalnız bir zamanda – indiki zamanda işlənir, lakin o indiki zamanla yanaşı, gələcək zamanla da aid ola bilər, məs.: *We must go to the market tomorrow* *Biz bazara sabah getməliyik.*

Must modal felinin ifadə etdiyi vaciblik mənasının çoxcəhətli məna çalarları vardır. Lakin bu başdan qeyd etmək yerinə düşərdi ki, **must** modal felinin ifadə etdiyi vaciblik ayrı-ayrı şəxslər üçün nəzərdə tutulmur, ümumi məna kəsb edərək hamı üçün vacib olan hərəkətləri ifadə edir. **Must** modal felinin mənasının kökündə ümumi vaciblik anlayışı üstünlük təşkil edir. **Must** modal felində

ifadə edilən vaciblik ayrı-ayrı şəxslərə də aid ola bilər, lakin o, nə qədər fərdi xüsusiyyətə malik olsa da, onun mahiyyətində *ümumi bir vacibliyi* əks etdirən cəhət vardır. Məsələn, **You are ill. You must go to a doctor.** *Sən/Siz xəstəsen/ xəstəsiniz. Sən/Siz həkimə getməlisən/getməlisiniz.* Burada **Sən həkimə getməlisən** ona görə **must** ilə işləyə bilər ki, bütün xəstə adamlar həkimə getməlidir.

§47.I. Must modal felinin semantik xüsusiyyətləri. *Must* modal feli təsdiq cümlələrində işləndikdə aşağıdakı mənaları ifadə edir:

1) *vaciblik, amirlik, əmr:*

I **must** go to work at nine o'clock.

You **must** do as I tell you.

Mən saat 9-da işə **getməliyəm.**

Sən/Siz mənim dediyim kimi **etməlisən /etməlisiniz.**

2) *təkidli məsləhət və ya dəvət:*

You **must** go and see this film.

All of you **must** read this book.

You **must** come and see our new house.

Sən/Siz gedib bu filmi **görməli-sən/ görməlisiniz.**

Sizin hamınız bu kitabı **oxu-malı-sınız.**

Sən/Siz gəlib bizim təzə evi-mizi **görməlisən/görməlisiniz.**

3) *mənəvi borc, vaciblik, ehtiyac:*

I **must** help him. I can't leave him alone.

Mən ona kömək **etməliyəm.**

Mən onu tək qoya bilmərəm.

Must modal feli inkar formada işləndikdə vacibliyi daha güclü, daha qətiyyətlə ifadə edir, məs.:

You **must not (mustn't)** speak to him.

She **mustn't** come home late.

Sən/Siz onunla danış**mamalı-sən/danışmamalı-sınız.**

O, evə gec gəlmə**mə**lidir.

Must modal feli sual formasında olduqda mənə bir qədər məhdudlaşır və yalnız **-malı, -məli + fel** vasitəsilə tərcümə edilir, məs.:

Must she go to bed now?

Must I do it now?

O indi yat**malı**dırmı?

Mən bu işi indi et**məli**yəmmi?

Qeyd: Vaciblik ümumi sual formasında işləndikdə o, əsasən **“shall”** və **“will”** modal felləri ilə ifadə olunur. Bu halda vaciblik sualın özündə, onun daxili kontekstində öz əksini

tapır. Vacibliyin ümumi sual cümlələrindəki **shall** və **will** modal felləri ilə ifadəsi Azərbaycan dilindəki şəxs sonluqlarının sonuna **-mı**⁴ sual ədatı vasitəsilə tərcümə edilir, məs.:

Shall I help you?

Sənə/Sizə kömək edimmi? (lazımdırımı)

Shall I give him money?

Ona pul verimmi? (lazımdırımı)

Will he see you home?

O səni/sizi evə ötürsünmü? (lazımdırımı)

§47.II. Bildiyimiz kimi, **must** modal feli yalnız indiki zamanda istifadə olunur. Zaman məhdudiyyəti onun keçmiş və gələcək zamanlarda işlənməsini mümkünəş edir. Ona görə də **must** modal felini keçmiş və gələcək zamanlarda əvəz etmək üçün mənacə ona yaxın olan **to have to** və **to have got to** ifadələrindən istifadə edilir. **to have** feli və **to have got** ifadəsi ilə vaciblik

indiki zamanda

keçmiş zamanda

gələcək zamanda

have to

had got to

shall have to

has to

will have to

have got to

shall have got to

has got to

will have got to

had to

formalarında işlənir və vaciblik ifadə edilir. **to have** feli və **to have got** ifadəsi ilə ifadə edilən vaciblik **must** modal feli ilə ifadə edilən vaciblikdən semantik çalarlara görə fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. **To have** və **to have got to** daha çox şəraitdən doğan vacibliyi ifadə edir, məs.:

I can't go with you. I **have to (have got to)** do my homework.

Mən səninlə/sizinlə gedə bil-mərəm. Mən ev tapşırığımı etməliyəm.

To have to modal ifadəsi işlənən cümlələrin sual və inkar formalarını əmələ gətirmək üçün **do (does, did)** köməkçi felindən istifadə edilir, məs.:

She **has to** go home alone.

Does she have to go home alone?

O, evə tək getməlidir.

She **does not have to** go home

We **had to** write a dicta-
tion.
Biz imla yazmalıydıq.

They **have to** go to a doc-
tor.
Onlar həkimə getməlidir-
lər.

alone.

Did we have to write a dicta-
tion?
We **did not have to** write a
dictation.

Do they have to go to the doc-
tor?
They **don't have to** go to a
doctor.

Qeyd: *to have got* ifadəsi heç vaxt sual və inkar cümlələrində kö-
məkçi fellə işlənmir (həmçinin bax: §40, səh.238)

§47. III. To be to ifadəsi. Bu ifadə indiki zamanda **am/are/is to**, keçmiş zamanda **was/were to** kimi qrammatik formalara malikdir. **to be to** ilə ifadə edilən vaciblik mənası müəyyən bir plana, sxemə, cədvələ əsasən, tənzimlənən hərəkətlərin vacibliyini ifadə edir, məs.:

The train **was to** arrive at nine. Qatar saat doqquzda çatma*h idi*
(*hərəkət cədvəlinə əsasən*).

We **are to** begin our meeting at 11³⁰. Biz iclasımızı saat 11³⁰-da başla-
mahıyq (*əvvəlcədən belə planlaş-
dırılıb*).

To be to ifadəsi qarşılıqlı razılaşma əsasında hərəkətlərin vacib olaraq baş verməsini bildirmək üçün də istifadə edilir, məs.:

We **are to** meet at 8 o'clock. Biz saat 8-də görüşmə*liyi*k
(*belə razılığa gəlmişik*).

§47.IV. should [ʃud] [səd] **modal feli.** Bu modal felin təkə bir zamanı - (indiki **should**) və bütün şəxslərə görə yalnız bir forması (**should**) vardır. Bu modal fel vacibliyi ifadə etməklə yanaşı, öyüd-nəsihət və xəbərdarlıq mənalərini də ifadə edir, məs.:

If you want to be healthy you **should not (shouldn't)** smoke.
[ʃudnt])

We **must be** very careful in this case.

Əgər sən/siz sağlam olmaq istə-
yirsən/istəyirsinizsə, onda papiros
çəkməməlisən /çəkməməlisiniz.

Bu halda biz çox ehtiyatlı ol-
mahıyq.

§48. Sual-inkar cümlələri. Sual cümlələri təsdiqdə olduğu kimi inkarda da ola bilər və sual cümlələri inkarda olduqda (istənilən sual tipi) onların quruluşu adi təsdiqdə olan sualların quruluşu ilə eynidir, lakin bütün növdən olan təsdiq sualları inkar suallara çevrildikdə adi təsdiqin inkara çevrilməsi ilə eynidir, məs.:

You know English.	Sən/siz ingiliscə bilirsinizmi/sinizmi?
They do not know English.	Onlar ingiliscə bilmirlər.
Do they know English?	Onlar ingiliscə bilirlərmi?
Do they not know English?	Onlar ingiliscə bilmirlərmi?
What do they know?	Onlar nə (nəyi) bilirlər?
What do they not know?	Onlar nə (nəyi) bilmirlər?

Inkar-sual cümlələrini düzəldərkən əlavə biliyə ehtiyac yoxdur, çünki inkar-sual cümlələri adi sual cümlələrinin bütün hallarda **“not”** inkar hissəciyi əlavə edilən formasıdır. Lakin inkar sual cümlələrində ifadə olunan inkarlıqda adi inkarlığa nisbətən digər məna çalarları da əlavə olunur. Xüsusilə inkarda olan ümumi sual cümlələrində sual mənası ilə yanaşı, şübhə, inamsızlıq, təəccüb mənaları da ifadə olunur. Belə cümlələrdə, adətən, şübhəni, inamsızlığı ifadə etmək məqsədilə **“məgər, necə ola bilər ki”** sözləri də suala əlavə edilir. Lakin həmin cümlələr ingilis dilinə tərcümədə bu mənalara inkar sualın daxilində əriyib itir və bu məna sualın bütövlükdə məzmununda hiss olunur, məs.:

Məgər sən onun adını bilmirsən? –Don’t you know his name?
Necə ola bilər ki, o gəlməsin? –Why didn’t he come?

Belə inkar sual cümlələri rus dilinə tərcümə edildikdə **“неужели, разве?”** kimi sözlər əlavə edilir.

Didn’t you know about the meeting? **Məgər** sən/siz yığıncaq haqqında bilmirdin(iz)?

Неужели вы не знали о собрании?

Didn’t you go to the library yesterday? **Məgər** sən/siz dünən kitabxanaya getmədin(iz)?

Разве вы не были в библиотеке вчера?

Haven’t you heard about it? **Necə ola bilər ki**, sən/siz bu haqda eşitməyəsən/eşitməyəsəniz?

Разве вы не слышали об этом?

Yadda saxlayın!

İngilis dilindəki sual -inkar cümlələrində təəccüb ifadə edilməsinə baxmayaraq, bu "təəccüb" qrammatik ifadə vasitəsidir və leksik sözlə ifadə edilmir. Əgər təəccübü leksik sözlə də ifadə etməyə kəskin şəkildə ehtiyac duyularsa, onda ingilis dilində sual-inkar cümlələrinin əvvəlində "oh" nidası işlənir və təəccübü ifadə edir, məs.:

Oh, don't you know him? Necə ola bilər ki, sən/siz onu tanımayan/tanımayanınız? (*Məgər sən/siz onu tanımırsan/tanıdırmırsınız?*)

§49. Tabeli mürəkkəb cümlələr. *That, if, when, as, because* ilə əmələ gələn budaq cümlələr. Bildiyimiz kimi, tabeli mürəkkəb cümlələr bir baş cümlədən və bir və ya bir neçə budaq cümlədən ibarət olurlar. Tabeli mürəkkəb cümlə daxilində baş cümlə müstəqildir, budaq cümlə isə baş cümlədən asılıdır və ona tabedir. Ona görə də daha müstəqil olana baş cümlə, ona tabe olana isə budaq cümlə deyilir. Baş cümlənin müstəqilliyi onunla izah edilir ki, budaq cümləni işlətməsək də, baş cümlənin ümumi, başa düşülən bir mənası vardır, məs.: **Mən evə getdim.** Bu cümləyə müxtəlif budaq cümlələr qoşmaqla tabeli mürəkkəb cümləyə çevirmək mümkündür, məs.:

1. Elə ki, dərsimi qurtardım, **mən evə getdim** (*zaman budaq cümləsi*).

2. O bilir ki, **mən evə getdim** (*tamamlıq budaq cümləsi*).

Bu cümlələrdən birincisində «**Mən evə getdim**» baş cümlədir, çünki **o, bilir ki**, baş cümləsini tamamlayır. Verilmiş cümlələrdən "**Mən evə getdim**", (nə zaman), "**o, bilir ki**, (nəyi?) suallarına cavab verərək baş cümlələrin mənalərini tamamlayırlar. Həmin cümlələrdən I-sində zaman mənası çatışmadığına görə o, zaman budaq cümləsi, II-sində isə **nəyi** sualına ehtiyac duyulduğuna görə tamamlıq budaq cümləsi tələb olunur.

Baş və budaq cümlə kriteriyalarının müəyyənləşdirilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan dili haqqında söylədiyimiz fikirlər ingilis dilinə də şamil edilə bilər. Baş və budaq cümlə məsələsi ümumi dilçili-

yin problemi olsa da, hər bir dilin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır və bunlar şübhəsiz ki, nəzərə alınmalıdır.

Yadda saxlamaq lazımdır ki,

Azərbaycan dilindəki tabeli mürəkkəb cümlələrdə baş cümlənin hərəkətinin subyekti və budaq cümlədə subyekti ifadə edən mübtədə işlənməyə də bilər. Başqa sözlə desək, baş və budaq cümlələrin müştərək bir mübtədası olur, məs.:

O dedi ki, (o) mənə kömək edəcək.

Mən çox yaxşı bilirəm ki, (mən) ona nə zaman kömək edəcəyəm.

Azərbaycan dili haqqında dediyimiz bu fikri ingilis dilinə şamil etmək olmaz, çünki ingilis dilində bütün hallarda həm baş, həm də budaq cümlənin öz mübtədası olmalıdır və mübtədə olmadıqda belə formal olaraq **it** sözü götürülür və o, mübtədanın əvəzində işlənir, məs.:

Mən bilmirdim ki, **vaxtdır**. I didn't know that **it** was time.

İngilis dilində və eləcə də Azərbaycan dilində mürəkkəb cümlələrin növlərini müəyyən edərkən onu bilmək lazımdır ki, cümlənin neçə üzvü varsa və hər bir cümlə üzvünün hansı adı varsa, tabeli mürəkkəb cümlənin tərkib hissəsi olan budaq cümlənin də bir o qədər növü və bir o qədər də adı vardır. Cümlənin mübtədası, xəbəri, təyini, tamamlığı, zərfliyi olduğu kimi mübtədə, xəbər, təyin, tamamlıq və zərflik budaq cümlələri (*buraya təzi-hərəkət, şərt, zaman, kəmiyyət, güzəşt və s. zərflikləri daxildir*) də vardır və bunlar ayrı-ayrılıqda izah ediləcək. Bizə bəllidir ki, ayrı-ayrı üzvlər genişlənərək cümlə formasına düşə bilər və bu halda onlara budaq cümlələr deyilir, məs.:

1. **Mən ingilis dilini bilirəm** (*ingilis dilini*) söz birləşməsi tamamlıqdır və **nəyi?** sualına cavab verir.

2. **Mən bilirəm ki, o, ingilis dilini öyrədir** yenə də (*Mən bilirəm*) cümləsi **nəyi?** sualını tələb edir və “O, ingilis dilini öyrədir” kimi bütöv bir cümlə həmin sualın şərtini ödəyir. Artıq ikinci cümlədəki tamamlıq bütöv bir cümlə şəklində verildiyinə görə ona dilçilikdə tamamlıq deyil, əvəzində ona “tamamlıq budaq cümləsi deyilir”. Bu kimi prinsip bütün digər cümlə üzvlərinin eyni yolla cümləyə və budaq cümləyə çevrilməsi prinsipidir. Bu prinsip adi cümlə üzvünün inkişaf edərək budaq cümləyə çevrilməsi yoludur və biz

ayrı-ayrı budaq cümlələrin əmələ gəlməsi, onların baş cümləyə bağlanması, quruluşu və s. haqqında ayrı-ayrılıqda məlumat verəcəyik. **“that”** bağlayıcısı **“ki”** kimi tərcümə edilir; bu bağlayıcı ilə tamamlıq budaq cümlələri əmələ gəlir, məs.:

You see **that he is ill** Sən/Siz görürsən/görürsünüz **ki, o, xəstədir**.

Budaq cümlə adətən baş cümlədən sonra gəlir. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində **“that”** **“ki”** bağlayıcısından sonra fasilə etmək olmaz. Fasilə **“ki”** bağlayıcısından qabaq edilməlidir, məs.:

He writes **that** he is coming today.

İngilis dilində budaq cümlə həm əvvəldə, həm ortada, həm də axırda gələ bilər. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində budaq cümlə baş cümlədən sonra gələrsə, baş cümlə budaq cümlədən vergüllə ayrılır, lakin əvvəl budaq cümlə, sonra isə baş cümlə gələrsə, budaq cümlə baş cümlədən vergüllə ayrıla bilər.

When he was in Kiev, I saw him.

O, Kiyevdə olanda mən onu gördüm (ona rast gəldim).

The article which is about our University is very interesting.

Universitetimiz haqında olan məqalə çox maraqlıdır.

They say that he is in Paris.

Deyirlər ki, o, Parisdədir.

Bəzən **“that”** bağlayıcısı işlənmədən də budaq cümlə işlənir, məs.:

We know (**that**) he is a doctor Biz bilirik (ki), o həkimdir

“If” bağlayıcısı ilə əmələ gələn budaq cümlələr. **“If”** **“əgər”** mənasını verir və şərt mənası əmələ gətirmək üçün işlədilir. **“If”** bağlayıcısı ilə işlənən şərt budaq cümlələri həm baş cümlədən qabaq, həm də sonra gələ bilər. **“That”** bağlayıcısından fərqli olaraq o, heç vaxt düşmür və budaq cümlənin bu bağlayıcı ilə baş cümləyə bağlanması vacibdir.

If he writes me a letter, I'll answer him

Əgər o mənə məktub yazsa, mən ona cavab yazacağam

I'll answer him if he writes me a letter.

Qeyd: Şərt budaq cümlələrində gələcək zaman işlədilmir, gələcək zamanın əvəzində indiki qeyri-müəyyən zaman forması işlədilir, məs.:

If I see you tomorrow, I shall tell you.

“**When**” bağlayıcısı ilə zaman budaq cümləsi əmələ gəlir. “**When**” bağlayıcısı Azərbaycan dilinə həm **o zaman ki, o vaxt ki**, həm də **-anda**⁴ feli bağlaması ilə tərcümə olunur. “**When**” bağlayıcısı ilə əmələ gələn zaman budaq cümlələri Azərbaycan dilinə müvafiq olaraq həm zaman budaq cümlələri vasitəsilə, həm də **-anda**⁴ feli bağlaması vasitəsilə tərcümə edilir. Müşahidələr göstərir ki, ingilis dilindəki “**when**” bağlayıcısı ilə əmələ gələn budaq cümlələrin tərcüməsi zamanı feli bağlama tərkibi vasitəsilə tərcüməyə üstünlük verilir, məs.:

When I saw him he was going home.

O zaman ki, mən onu gördüm, o, evə gedirdi. Mən onu görəndə o, evə gedirdi.

When I come home I change my clothes. I change my clothes **when** I come home.

Mən evə gələndə əynimi (paltarımı) dəyişirəm.

“**When**” ilə düzələn zaman budaq cümləsi məzmununa görə gələcək zamana aid ola bilər, lakin qrammatik cəhətdən o, gələcək zamanda işləmə bilməz, məs.:

After I graduate from the University next year, I shall go to a rest-home.

Mən gələn il Universiteti bitirdikdən sonra istirahət evinə gedəcəyəm = (Gələn il mən Universiteti bitirdikdən sonra istirahət evinə gedəcəyəm).

Qeyd: İngilis dilində zaman budaq cümlələrində bağlayıcıların düşməsinə təsadüf edilmir.

“**As**” bağlayıcısı çoxmənalı bağlayıcıdır. Bu bağlayıcı ilə həm zaman, həm səbəb və məqsəd, həm də müqayisə budaq cümləsi işlənir.

“**As**” səbəb və məqsəd budaq cümlələrini əmələ gətirən bir bağlayıcı kimi *görə, üçün* mənalarını verir. Onunla bağlanan budaq

cümlə həm baş cümlədən əvvəl, həm də sonra işləyə bilər. Bu halda heç bir məna pozuntusu müşahidə edilmir, məs.:

As I have time I can	Vaxtım olduğuna görə, mən
help you.	sənə /sizə kömək edə bilərəm.
I can help you as I have	Vaxtım olduğu üçün sənə/sizə
time.	kömək edə bilərəm.

“Because” [bi'kə:z] bağlayıcısı da “as” bağlayıcısı kimi səbəb və məqsəd budaq cümlələrini əmələ gətirir. “Because” bağlayıcısı Azərbaycan dilinə “**çünki**” kimi tərcümə edilir və həmişə baş cümlədən sonra gəlir. Əvvəlcə hökm deyilir, sonra isə onun səbəbi izah edilir və bu səbəbdəndir ki, *because* həmişə baş cümlədən, baş cümlədə ifadə edilən hökmdən sonra işlənir və hökmün səbəbini izah edir.

I had to miss my lessons because my mother was ill.

Mən dərslərimi buraxmalı oldum, çünki anam xəstə idi.

“Because” bağlayıcısı ilə işlənən budaq cümlə “as” bağlayıcısı ilə əvəz edilə bilər, məs.:

I couldn't go to the University yesterday because my mother was ill

I couldn't go to the University yesterday as my mother was ill və ya

As my mother was ill I couldn't go to the University yesterday.

Oxu qaydası

Əgər “r” hərfi qoşa yazılırsa, ondan qabaq gələn saitlər bir qayda olaraq II tip oxu qaydasına (qapalı heca) uyğun oxunur, məs.:

To hurry [ˈhʌrɪ] tələsmək to be sorry [ˈsɒrɪ] təəssüf etmək

GRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. “Must” modal felinin *to have to*, *to have got to* ifadələrinin işlənməsinə fikir verərək aşağıdakı cümlələri oxuyun.

1. All 'children must ↑ go to ↓ school. |

You must 'do it at ↓ once. |

2. They must 'go and 'see his ↑ pictures, / too. |

You must 'come and 'see me at our ↑ new ↓ office. |

3. ↓ Go there/ if you ↑ must. |

4. 'Must I 'go there at ↑once?|
'Shall I 'bring the 'book to↑morrow?|
5. You 'mustn't 'go ↓out.|
6. His 'wife has to↑stay at ↑home/ with their 'little ↓son.|
I've 'got to ↓go ↑now.|
7. 'What does he 'have to 'do ↓next?| (= 'What has he 'got to
'do ↓next?|)
8. They 'needn't ↓do it.|
9. I 'had to 'stay at ↓home.|
'Did you 'have to ↑get 'up ↑early?|
He 'didn't 'have to re↓peat his question.|
10. I 'think/ you should 'go ↑out for a ↓walk every evening.|
11. They 'shouldn't 'speak about it ↓now.|

II. Aşağıdakıları cümlə şəklinə salaraq Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. They (you, see... must go and
he, she) must come
and...

have dinner (lunch, supper) with...
the new English film.
one's parents.
the new theatre in our street.
play a game of chess with...
our new school.
one's grandchild.
see our new house.
play the piano

2. I (you, we, they) must...

be in time for work.
speak to him on the telephone.
listen to the radio today.
see them tomorrow morning.
give the books back to the library
in time.
work hard at one's English.
answer the letters in time.

3. Must I (we)...

go to bed so early?
have a dictation again today?
finish the work tonight?
translate all these letters today?
stay in town all the summer?
begin the work at once?
go to bed so late.
speak Russian in class.
go to the cinema every day.
skate (ski) all day long.
read books in bed.

4. You mustn't...

5. They (I, we, you) don't
have to (=haven't got
to)..
He (she) doesn't have
to (hasn't got to)..
They (I, we, you, he,
she) needn't..
They (I, we, you, he,
she) didn't have to...

go to the library.
get up very early.
wake ... up.
write to ... tonight.
stay in town.
ask ... to dinner.
take all these subjects.
show (one's) work to...

6. I've got to (= I have
to)..
He's got to (= he has
to)..
I (he, she, they) had
to...

work hard at one's English
(German, French).
go to see...

7. Do I (you, they, we)
have to (= Have I (you,
they, we) got to)..
Does he (she) have to
(=Has he (she) got to)..
Did I (you, he, she, we,
they) have to...

spend so much time on one's
English (German, French)?
have dinner late?

III. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. He had to go for the book at once. 2. I've got to speak to you. 3. I often have to go to the library. 4. He's got to see a lot of people today. 5. She had to go to bed late last night.

IV. Verilmiş nümunəyə əsasən dialoq düzəldin.

1. "Shall I do it now?"
"No, you needn't. You can do it tomorrow morning".
2. "Shall I begin to read?"
"Yes, please". (Do, please!)
3. "Can I do the work tomorrow?"
"No, you must do it now (today)."
4. "You've got to do this work now."
"Oh, have I?"
5. "Why didn't you come?"
"I couldn't. I had to help my father with his work."

V. Aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Have you got to stay at home this week-end, too, or are you going to the country?
2. Why did you have to stay at home?
3. How often do you have to stay at home?
4. Did you go to the country last week-end or did you have to stay at home?
5. Did you have breakfast or did you have to go to the office without it?
6. Why do you sometimes have to go to the office without breakfast?
7. Did you have to get up early today, too?
8. When do you have to get up?
9. Does your mother have to wake you up?

VI. Nöqtələrin yerinə *can, could, be able to, must, have to (to have got to), needn't, shall* modal fəlləri və ifadələri işlədin, cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. I ... not go to the theatre with them last night, I ... revise the grammar rules and the words for the test. 2. My friend lives a long way from his office and ... get up early. 3. All of us ... be

in time for classes. 4. When my friend has his English, he ... stay at the office after work. He (not) ... stay at the office on Tuesday, Thursday and Saturday and ... get home early. 5. ... you ... work hard to do well in your English? 6. "... we discuss this question now?" "No, we We ... do it tomorrow afternoon." 7. I'm glad you ... come. 8. "... you ... come and have dinner with us tomorrow?" "I'd love to." 9. "Please send them this article." "Oh, ... I do it now?"

VII. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. Don't worry! This is not important. –Not important! You must be joking! 2. He never comes to work late! He must have overslept today. 3. You must not argue with the boss. 4. She must stop to eat much and she must lose weight. 5. You must stop to smoke! If you don't, you're going to have serious problems with your lungs some day. 6. You must work hard at your English. 7. You must learn the words. 8. Must we learn the poem today? 9. It must be very difficult to learn Chinese. 10. You must not talk at the lecture. 11. Everybody must come to school in time. 12. Don't ring him up: he must be very busy. 13. You must not make notes in the books. 14. I must help my mother today.

VIII. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. I have not written the composition. I shall have to write it on Sunday. 2. We did not have to buy biscuits because granny had baked a delicious pie. 3. Will you have to get up early tomorrow? 4. Ilkin had to do a lot of homework yesterday. 5. She had to stay at home because she did not feel well. 6. Azer had to stay at home because it was very cold. 7. Kanan had to write the exercise at school because he had not done it at home. 8. They had to call the doctor because the grandmother was ill. 9. Why did you have to stay at home yesterday? – As my parents were not at home, I had to look after my little sister. 10. It was Sunday yesterday, so he didn't have to be at work, but he had to stay at home. 11. I am sorry I couldn't come yesterday. I had to work much. 12. Why do you have to get up

early tomorrow? 13. I had to go to the hospital to visit my aunt. 14. What did you have to learn by heart? –At school, I had to learn a nice poem “Leisure” by William Henry Davies.

IX. Aşağıdakı cümlələri keçmiş qeyri-müəyyən zamanda yazın.

1. It is quite clear to everybody in the family that he must start to get ready for his examination not to waste time. 2. It is impossible to do anything in such a short time. I must ask the chief to put off my report. 3. I don't mean that you must do everything they tell you. 4. It is already twenty minutes past eight. You must go or you will be late for the first lesson. 5. I am very tired. I feel I must go to bed at once, or I shall fall asleep where I am sitting. 6. We can't wait for them any longer, we must ring them up and find out what has happened. 7. I am thinking hard, trying to find a solution of the problem. There must be a way out.

X. Aşağıdakı mətndə *must* və *can* modal fellərini onların ekvivalentləri ilə əvəz edin.

1. He must work systematically if he wants to know French well. 2. This child must spend more time out in the open air. 3. I can't recite this poem. 4. You must take part in this work. 5. He can't join the party because he is busy. 6. You must listen to the tape recording of this text several times. 7. You must take your examination in English. 8. She can translate this article without a dictionary. 9. We can't meet them at the station. 10. The doctor must examine the child.

XI. İngilis dilinə tərcümə edin.

1. Onlar evdə qalmalı oldular, çünki hava pis idi. 2. Biz gedib onun oğlunu görməliyik, çünki o, ordudan təzəcə qayıdıb. 3. Dünən mən bütün bu suallara cavab verməli oldum. 4. Bu gün mütləq ona baş çəkməliyik. 5. Siz sabah imla yazmalı olacaqsınız mı? –Əlbəttə, biz sabah imla yazmalı olacağıq. 6. Biz Zeynəbi də günorta yeməyinə dəvət etməliyikmi? –Əlbəttə. 7. Mən tələbələrle məqaləni müzakirə edimmi? –Xeyr, lazım deyil. 8. Bilirsinizmi ki, o, sabah gəlməlidir? 9. Sizə kitabxa-

naya getmək lazım deyil. Bizim evimizdə çoxlu kitab vardır və istədiyiniz kitabı götürə bilərsiniz. 10. İlk gec yatmağı xoşlamır, lakin bəzən o buna məcbur olur. 11. Mən şadam ki, siz bu işi dünən qurtarmalı oldunuz. 12. Yaxşı olardı ki, siz öz dostunuza baş çəkəsiniz. O, dünən Xankəndindən gəlib. 13. Siz dünən niyə işə gəlməmişdiniz? –Mən gələ bilmədim, çünki qızımı həkimə aparmalı idim. 14. O, görək bizi belə tez yuxudan oyatmayaydı.

XII. Aşağıdakı nümunələr üzrə cümlələr düzəldin.

1. Are you a student?
Aren't you a student?
Why aren't you a student?
2. Do you know him?
Don't you know him?
Why don't you know him?
3. Have you seen this film?
Haven't you seen this film?
Why have you not (haven't you) seen this film?
4. Can you help me?
Can't you help me?
Why can't you help me?
5. Are you going to do this work?
Aren't you going to do this work?
Why aren't you going to do this work?
6. Did you begin to work again?
Didn't you to work again?
Why didn't you begin to work again?

XIII. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin:

a) cümlələri ingilis dilinə tərcümə edərkən inkarda sual cümlələrinin tərcüməsinə diqqət yetirin.

1. Niyə o mənim suallarına cavab verə bilmir? 2. Məgər sizin qızınız ixtisasına uyğun işləmir? –Təssüf ki, yox. 3. Siz Səməd Vurğunun o şerini niyə öyrənməmişiniz? –Təəssüf ki, onu hələ tapa bilməmişəm. 4. Məgər siz dünən teatra getməmişdiniz? 5. Məgər siz mənimlə gəzməyə gedə bilməzsiniz?

6. Məgər siz eşitməmisiniz ki, Salman yenə də Londona gedib?

b) cümlələri ingilis dilinə tərcümə edərkən budaq cümlələrin tərcüməsinə fikir verin.

1. Anar tapşırıqları yazarkən səhv etmir. 2. Mən öz dostlarımdan məktub alanda həmişə sevinirəm. 3. Əgər bu sözləri bilmirsinizsə, lüğətdən istifadə edin. 4. Siz bilirsiniz ki, mənim oğlum bir neçə xarici dildə danışır? 5. Əgər siz tez-tez parka gedirsinizsə, Əhmədovu orada görə bilərsiniz. O tez-tez oraya gedir. 6. Mən dərsdən evə gələndə həmişə görürəm ki, kiçik qardaşım piano çalır. O, pianonu yaxşı çalır və musiqini çox sevir.

XIV. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. We were to get there before the others. 2. He was to tell her where to find us. 3. She was to graduate that year. 4. She was to wear that dress at the graduation party. 5. He is to come here at five o'clock. 6. The train was to leave at five-fifteen. 7. I was to wait for her at the railway station. 8. We were to go to the cinema that afternoon. 9. They were to start on Monday. 10. He was to telephone the moment she was out of danger. 11. Roses were to be planted round the pond. 12. There was to be a discussion later on.

XV. Aşağıdakı cümlələri verilmiş nümunələrə müvafiq olaraq dəyişdirin.

E.g. 1) The lecture is supposed to begin at eight.

The lecture **is to begin** at eight.

2) I expect to come and help her.

She **is to come and help her**.

3) We thought that we should wait for them at the door.

We **were to wait** for them at the door.

4) She arranged that he should meet her at the station.

He **was to meet** her at the station.

5) Who will take care of the children?

Who **is to take** care of the children?

1. What am I supposed to do if they come too early? 2. It was arranged that the youngest children would play on the beach. 3. We expect you to show the place to her. 4. I am expected to leave tomorrow. 5. Where am I supposed to be taken? 6. This is Dora. It is arranged that she will share the room with you. 7. And who will do the cooking? 8. It is expected that two more apartment houses will be built here. 9. It was arranged that the cup final would be played that afternoon. 10. Who will meet you at the station?

XVI. Nöqtələrin yerinə *to have to və ya to be to* modal fəllərdən birini işlədin və cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. As we had agreed before, we ... to meet at two o'clock to go to the stadium together. But Mike did not come. I waited for another half an hour, but then I ... to leave as I was afraid to be late. 2. The meeting ... to begin at five o'clock. Don't be late. 3. Where ... the lecture to take place? –I suppose, in the assembly-hall. 4. So, our plan is as follows: I ... to go to the library and bring the books. You ... to look through all the material here. Later we ... to work together. 5. "You ... to do it alone, without any help," she said sternly. 6. I ... to help my friends with this work now, so I cannot go with you. 7. It was raining hard and we ... to wait until it stopped to rain. 8. I ... to ask him about it tomorrow, as today he has already gone. 9. Why didn't you tell me that I ... to buy the books? 10. According to the order of the schoolmistress all the pupils ... to return the library books before the twenty-third of May. 11. The agreement was that if Johnny White could not repay the money he had borrowed, then Luke Flint ... to have the right to sell the land. 12. If I don't ring up before six o'clock, then you ... to go to the concert hall alone. Wait for me at the entrance. Is that clear? 13. The planters ... to gather their cotton at once. 14. I ... to wear glasses as my eyesight is very weak. 15. Johnny White ... to borrow from Luke Flint at a high interest, for there was no one else in the district who lent money. 16. "To cheat is a very nasty thing," said the teacher, "and we ... to get rid of it." 17. She ... to send a telegram because it was too

late to send a letter. 18. They decided that she ... to send them a telegram every tenth day. 19. You ... to learn all the new words for the next lesson. 20. Do you know this man? He ... to be our new teacher of history. 21. Who ... to go to the library to get the new books? –I was, but I couldn't because I ... to finish some work at the Phonetics laboratory. 22. It is raining. You ... to put on your raincoat. 23. "The patient ... to stay in bed for a few days," ordered the doctor. 24. The child had stomach trouble and ... to take castor oil. 25. I told her she ... to open the window for a while every day.

XVII. Mötərizədə verilmiş sözlərdən və "should" modal felindən istifadə edərək cümlələrə "məsləhət" məzmunu verin.

E.g. Her diction is not very good. (to read aloud)
She **should read** aloud.

1. I have a slight irritation in my throat (to smoke little).
2. This child doesn't want to eat soup (not to give her sweets before dinner). 3. She makes a lot of spelling mistakes (to copy passages out of a book). 4. The dog is afraid of him (not to shout at the dog). 5. The students are unable to follow what I am saying (not to speak so fast). 6. The boy is a little pale (to play out of doors). 7. I am afraid you will miss that train (to take a taxi). 8. There is no one in (to try to come again).

XVIII. Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. You should know how to teach your children not to be liars. 2. You shouldn't give the child all he wants. You shouldn't satisfy his every craving for food, drink and comfort. Otherwise, he will grow up to believe the world owes him a living. 3. You shouldn't laugh at him when he picks up bad words. This will make him think he isn't true. It won't also encourage him to pick up "cuter" phrases. 4. You shouldn't avoid the use of the word "wrong". This won't condition him to believe, later, when he is arrested for stealing a car, that society is against him. 5. You shouldn't pick up all he leaves lying around – books, shoes and clothing. You shouldn't do

everything for him, otherwise, he will be experienced in throwing all responsibility onto others. 6. You shouldn't quarrel frequently in the presence of your child. Otherwise, he will not be too shocked when the home is broken up later. 7. You shouldn't take his part against neighbours, teachers and policemen. They aren't all prejudiced against your child. 8. When he gets into trouble, you shouldn't apologize for yourself by saying, "I never could do anything with him."

XIX. Nöqtələrin yerinə *should* və ya *had to* modal fəllərindən birini işlədin, məsdərləri lazımi formada dəyişərək mötərizələri açın.

1. Shahriyar isn't here. He ... (to leave) early. 2. The car didn't move and they ... (to get) a taxi. 3. You ... (to disconnect) the computer yesterday. There's something wrong with it. You can't send e-mail now. 4. There was not a thing in the fridge and she ... (to go) shopping last Friday. 5. I ... (to write) this composition yesterday, but I was too busy as I ... (to translate) a very long text from English. 6. I ... not (to take) my little brother to the evening performance, he was so excited; but I really ... (to do) so, for there was not a man at home to leave him with. 7. You ... (to see) our team play! You have missed a lot. You ... (to go) to the stadium. 8. It was a very important meeting and we ... (to attend) it. That's why we returned home late. 9. He ... (to attend) the lesson: the material which the teacher explained was very difficult, and now it will be impossible for him to write the test paper well. 10. He felt unwell, he ... (to attend) the lesson because the teacher explained some very difficult material.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Ucadan oxuyun, söz birləşmələrinin tələffüzünə fikir verin.

'Is 'that ʔyou?

get to your 'place

'What was the ʔmatter?

for 'get to 'bring

for a 'few ʔdays

if you are ʔill

II. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

carry, flurry, merry, hurry, marry, berries, ferry, lorry, scurry, barrel, squirrel, cigarette, afar, interval, mischief, tobacco, remark, remember, delicate, aside, arrive.

III. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu müəyyənləşdirin və onları Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

underground certainly motherhood conversation

temperature highly summary lately

flowery talker hurriedly evening-school

IV. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək suallara cavab verin.

1. How do you usually get to your University (the office, factory)?
2. Can you get home by underground?
3. How long does it take you to get to your place by underground?
4. Is there a bus (trolley-bus) stop near your place?
5. When were you ill last?
6. What was the matter with you?
7. Did you have to see the doctor?
8. How long did you have to stay at the doctor's?
9. What did you have to do? Did you have to stay in bed?
10. How long did you have to stay in bed?
11. Why did your friend miss several lessons last week (month)?
12. Did he have a high temperature?
13. How does he feel now?
14. Did you go to see your friend when he was ill?
15. How did you get to his place?
16. How long did it take you to go to the park?

17. Do you usually hurry to your Institute in the morning?
18. Why do you hurry?
19. What do you do to help students who have had to miss a few lessons?
20. Can your friends use your notes when they are ill?
21. Don't you help your parents in their work?
22. Do you often ring up to your friends?
23. Do you sometimes leave your things at home when you go to work in the morning?
24. What must you do so as not to forget (to leave) things at home?

V. Sözləri elə qurun ki, cümlə alınsın.

1. an hour, to, usually, it, me, to get, my, office, takes;
2. certainly, bed, in, stay, you, should, are, if, ill;
3. by, there, car, it, took, to get, an hour, them;
4. how, homework, your, you, to do, it, long, take, did?

VI. Aşağıdakı cümlələrdə qara hərflərlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. It took us **an hour** to **do the job**. (2) 2. You can have **my notes** if you like. (3) 3. He **came** round **after classes**. (3) 4. It took us **fifteen minutes** to get there. (1) 5. It usually takes me **half an hour** to get up, dress and wash. (1)

VII. Aşağıda verilmiş söz və ifadələrdən istifadə edərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

a) it takes

1. Sizin bu işi qurtarmağınız üçün nə qədər vaxtınız getdi? – 2 saat. 2. Mənim dayım kənddə yaşayır və şəhərin mərkəzindən kəndə getmək üçün ona hər gün 1 saat vaxt lazım gəlir. 3. Bu işi görmək üçün sizə nə qədər vaxt lazım gələcək? – Mənə bir gün lazım gələcəkdir ki, bu işi sona yetirim. 4. Azərbaycana öz müstəqilliyini bərpa etmək üçün 70 il vaxt lazım gəldi.

b) good, well, bad, badly

1. Bu gün qəflətən qızım özünü pis hiss etdi və mən ona dərman verdim. 2. O, bu gün gələ bilməyəcək, xaricdən qonaqları var. 3. Oğlum iki xarici dili yaxşı bilir. 4. O, yaxşı

tələbədir və Tələbə Elmi Cəmiyyətinin üzvüdür. 5. O, pis üzür və dənizə gedə bilməz.

c) *very, very much*

1. Bu şər çox təsirlidir və mənim çox xoşuma gəlir. 2. O, çox yaxşı oğlandır və dərslərini çox yaxşı oxuyur. 3. Mən bu gün çox yorgunam, çünki olduqca çox işləmişəm. 4. Bu atalar sözü çox yaxşıdır, onu öyrən. 5. Əgər siz çox çalışsanız, dili qısa müddətə öyrənərsiniz.

d) *to leave, to forget*

1. Siz eynəyinizi harada qoymusunuz? 2. Sabah biz ona baş çəkmək niyyətindəyik. Yaxşı insanları heç vaxt unutmayın. 3. Məncə, mən qeyd kitabçamı bu sinifdə qoymuşam. 4. Onun ünvanını mənə xatırlada bilərsinizmi? –Təəssüf ki, unutmuşam. 5. Ona zəng etməyi yaddan çıxarma, o, əlcəyini bizim evdə qoyub. 6. Bizə gələrkən təzə jurnalı özünüzlə gətirməyi unutmayın. 7. Ona baş çəkməyi yaddan çıxarmısınız, yoxsa sizin vaxtınız olmayıb?

e) *to be afraid of*

1. Qorxuram ki, o, sizə bu haqda deməyi yaddan çıxartsın. 2. Mən Allahdan qorxuram. 3. Kim meşəyə qaranlıqda (gecə vaxtı) getməyə qorxur? 4. Mən düşmənimdən qorxmuram, saxta dostumdan qorxuram. 5. Ona indi zəng etmə. Qorxuram ki, evdə olmasın. 6. Düşməndən qorxmamaq istəyirsənsə, bir-başa onun üstünə get.

f) *certainly*

1. Siz bu gün dərsinizə hazırsınızmi? –Əlbəttə. 2. Siz mənə kömək edə bilərsinizmi? –Əlbəttə. 3. Sözsüz ki, alman dilinin qrammatikası çox çətindir. 4. Siz gələ bilməsəniz, mənə zəng edəcəksinizmi? –Əlbəttə, narahat olmayın.

VIII. Nöqtələrin yerinə lazımi sözləri yazın.

1. I wanted to talk ... him ... the lecture when I saw him ... the trolley-bus stop, but I forgot. 2. He always makes notes ... all the lectures. If you want to use his notes, talk ... him ... it. 3. What is he afraid ...? 4. I had an interesting talk ... them. I was sorry you were not there. 5. "Shall we meet ...my place?"

“... what time?” 6. “What’s the matter ... you?” “I feel I’ve got a temperature and I can’t even talk ... you. I must see my doctor.” 7. “How do I get ... your brother’s?” “I think you can get there ... bus. Hurry ... I’m afraid you are late already.” 8. Why do you always forget to put all these books back ... their places after you have used them?

IX. Mötərizədə verilmiş sözlərin uyğun gələn formasından istifadə etməklə mötərizəni açın.

1. Do you feel today (well, good)? 2. My friend feels very (bad, badly) today. 3. He plays chess (bad, badly). 4. I don’t think he can play the piano (good, well). 5. If you want a job (well, good) done, do it yourself. 6. Why does the child go to school when he is (sick, ill)? He mustn’t go out. I’m going to (talk to, to speak to) his mother about it. 7. There are a lot of (tall, high) houses in this street. I think a lot of (people, peoples) live in them. 8. (people, peoples) of the world must fight against religious discrimination and against organized criminalism. 9. He was a (low, short) man of about forty. 10. There were several chairs and a (low, short) sofa in the room. 11. There are only (a few, several) easy books by English writers in this library and they are all out now. 12. I’ve taken (a few, several) English books from here, but they are all too difficult for me. 13. Please tell us (a few, several, some) things about your last holiday. 14. I didn’t like all his lectures. I only liked (some, several) of them. I don’t remember where I (to leave, to forget) my notes. 15. There are several (tall, high) trees near our house. 16. He was a (tall, high) man and lived in a (tall, high) house in the centre.

X. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Mən onun ünvanını xatırlaya bilmirəm. 2. Dərsimiz saat 8³⁰-da başlayır, biz tələsməliyik. 3. Uşağın yüksək hərarəti var. O, evdə qalmalı və siz həkimə zəng etməlisiniz. 4. Siz mü-hazirənizi oxumusunuzmu? –Xeyr, mən Universitetdə olmamışam (universitetə getməmişəm), xəstə olmuşam. 5. Sizə nə qədər vaxt lazımdır ki, dərslərinizi yaxşı öyrənsiniz? –Adətən

mənim iki və ya üç saat vaxtım gedir. 6. Zəhmət olmasa, bu ucaboy oğlana baxın. Gərək ki, siz onu tanıyırsınız? –Biz birlikdə Universitetdə oxumuşuq. 7. Siz elə bu saat ananıza zəng etməlisiniz. Niyə ona zəng etməmisiniz? 8. Onun mühazirələrinə tələbələr həmişə böyük maraqla qulaq asır. 9. Nigar bir neçə mühazirədə iştirak etməyib və ona görə də indi möhkəm çalışmalıdır. 10. Biz indi tələsməliyik, işə çatmaq üçün mənim çox vaxtım gedir. 11. Siz dünən tarixdən olan mühazirədə iştirak etdinizmi? Kərim müəllim çox maraqlı faktlar söyləyib. 12. Ona nə olub? –Bilmirəm. 13. Mən dünən özümü pis hiss edirdim, ona görə də evdə qalmalı oldum. 14. Siz, adətən, işə necə gedirsiniz? –Mən işə, adətən, avtobusla, bəzən isə metro ilə gedirəm. 15. Nadir xəstələnmişdi, bir neçə dərs buraxdığına görə dostlarının qeydlərini götürməli oldu. 16. Belə tez getməyin. Bu gün televizorda yaxşı bir film vardır. 17. Onlar istəyirdilər ki, saat 7-də getsinlər, lakin biz onlardan xahiş etdik ki, bir qədər də bizimlə qalsınlar və biz birlikdə şam edək.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİ AŞILAYICI TAPŞIRIQLAR

I. Mətnin məzmununa dair 10 sual cümləsi qurun.

II. Mətni nəql edin.

III. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə etməklə kiçik hekayələr düzəldin.

1. A Visit to a Sick Friend

to have a high temperature, to feel bad, to ring up, to go to see, how are you, what's the matter with you, to have to, to see a doctor, to get a cold, to be sorry, to miss classes, to be afraid, to be ready for the examinations

2. Seeing a Doctor

to have a high temperature, to have to, to feel ill, to ring up a doctor, to see a doctor, to catch a cold, to stay in bed, to miss classes, to decide

3. How I Get to the Office

near (a long way from), to have to, to get to, an underground station, to go by bus (trolley-bus), to go by underground, to hurry, to forget, it takes me, to be in time for

4. At the University

to have classes, to give a lecture, interesting, to make notes, not to like to use one's friends' notes, to discuss, several, to be sorry, if, to have to, to miss

IV. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək dialoq qurun.

1. Hello. How are you? I'm afraid, to get cold, to my place, see you later

2. Is that...? why, because, to get ill, I feel I must, to stay in bed

3. Can I use...? certainly, thank you, it's nothing at all

4. How do I get...? by bus (trolley-bus), How long does it take...? Don't forget...

5. Have you read ... yet? There are ... pages left. Could you...? certainly, thank you, not at all

V. Düzgün oxuyun.

“How are you, Mr. Samadov?”

"Very ↑well, thank you. | And 'how are ↓you, Mr Brown?"|

"↓Not very well/ I'm a↓fraid."|

"What's the ↓matter?"|

"I 'think I've 'got ↓cold."|

"Then you 'shouldn't 'go ↓out. | The weather's ↑very ↓cold today. | 'Shall I 'send you a ↑doctor?"|

"↓Yes,/ ↑thank you. |

VI. Dialoqları oxuyun, onları əzbər öyrənin.

At the Doctor's

Patient: May I see Doctor N., the oculist.

Clerk: Doctor N. isn't receiving just now, you can see Doctor M.

Patient: Where does he see his patients?

Clerk: Room 25. The second floor to the left.

Patient: Thank you.

#

#

#

Patient. Are you all waiting for Doctor M?

2nd Patient: No, there are only two of us to see Doctor M.

Patient: Is he a good specialist? I've never been to him before.

2nd Patient: Oh, yes, he is quite an experienced doctor, I'd say. He examines the patients thoroughly.

VII. Aşağıdakı atalar sözlərini əzbər öyrənin.

1. *Lost time is never found again. Ötən günə gün çatmaz, calasan günü günə.*

2. *A stitch in time saves nine. Vaxtında görülən iş qızıla bərabərdir.*

3. *When in Rome do as Romans do. Haraya getsən həmin yerin adət-ənənəsinə hörmətlə yanaş. ≡ Palaza bürün, elnən sürün.*

4. *A little learning is a dangerous thing. Dad yarımçıq əlindən; ≡ Kamil bir palançı olsa da insan, yaxşıdır yarımçıq papaqçılıqdan.*

PROLOGUE

You, - my Good Heavens, love us all day and night.
Let the nation have dignity in the flight.
Give us power, give us patience, give us light,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

The land is before us, mind it always, and
Ready always you be, cut off evil hand.
You will have much to do for your native land,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

It's for men to fight and get honoured name.
Only by fight You can possess your fame.
The blood will run hot through your heart, your vain,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

Those who loved the land,
In the fight never bowed.
This is honour of my nation, my proud.
This is my word, my slogan, say aloud,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

The heroic men in the flames will survive.
In the battle fields, knights will arrive.
If they ever die, they are saint and alive,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

The heroes will die for the country in need.
They will bring fame to us, by showing much deed.
Life will be nice, and we'll live and breed,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

The heroic sons will stop the enemy.
This is the land to live for you and for me.
To die for this land, I'm always ready,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

Son of land, with courage you will exclaim.
That is your glory, that is your honoured name.
From the highest tribune they say in your fame,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

Land of ours will press you to her warm chest.
You are her son and brought up by her breast.
We love you all, you are the best,
For the sake of banner, anthem, land of mine!

Translated by Vahid Arabov (Turksoy)

Elçin İsgəndərzadə

PROLOQ

Sən ey, Ulu Tanrım, göstər sədaqət,
Milləti oğlundan görsün ləyaqət,
Qoluma qüvvət ver, dizimə taqət –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Torpaq bizdən əzəl, Yurd bizdən əzəl,
Yurd oğlu, köksünə uzamb yüz əl.
Yaşamaq gözəldir, çarpışmaq gözəl –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Kişi oylağıdır döyüş meydanı,
Cəngdə bəlli olar kişi ad-sanı,
Mərd oğlun qızıqşar damarda qanı –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Yenilməz övladı xalqın vüqarı,
Qeyrəti, namusu, həm iftixarı,
Budur ər igidin, budur şüarı: –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

İgidin başına qovğalar yağar,
Savaş meydanları cəngavər doğar,
Ölsə, ölümü də müqəddəs olar –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Milləti yaşadar ər oğlu ərլər,
Xalqını tanıdar, göstərib hünər.
Həyat mənalənib yaşama dönər –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Övladdır düşməyə basılmaz çəpər,
Övladdır bu Yurdun qəlbinə təpər,
Sinəsin gülləyə eyləyər sipər –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Övladdır torpağın qeyrət nidası,
Odur bu Vətənin Vətən ədası,
Ən uca kürsüdən gələr sədası –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

Beləsin Vətən də köksünə qucar,
Beləsin millət də qəlbinə sıxar,
Beləsin xalqı da bəğrinə basar –
Bir Vətən, bir Bayraq, bir Himn eşqinə!

LESSON TEN (THE TENTH LESSON)

T e x t: Summer Holiday in Baku

G r a m m a r: 1. Gələcək qeyri-müəyyən zaman (**The Future Indefinite Tense Form**) (§50, səh. 335).

2. Təyin budaq cümlələri (§31, səh. 337).

3. Təbii mürəkkəb cümlələr. Zaman budaq cümlələri (*till, until, as soon as, before, after, while* bağlayıcıları ilə) (§52, s. 339).

SUMMER HOLIDAY IN BAKU

The ↑students/ who 'study a↑broad/ 'always ↑hurry/ to re'turn ↑home for a ↓holiday. | As soon as they 'pass their exami↑nations/ and they are 'quite ↑free/ they 'come 'back ↓home. | They 'try ↑not to 'miss this ↓chance. | At 'last they are at 'home a↓gain. | They ↑hope/ they will 'have a ↑good ↓time here: 'relatives and ↑friends/ will 'come to ↑see them/ or in'vite them to their ↓places: they will en'joy their 'tasty ↑national ↑meals,/ or 'listen to their ↑music/ which they have 'missed a ↓lot. | In 'hot 'summer ↑days/ they will 'go to the ↑sea,/ ↑swim in it,/ 'lie on the 'warm 'sand of the ↑beach/ or 'sunbathe ↑two or ↑three 'hours a ↓day'. | ↑Those/ who have ↑poor health/ want to im'prove it in ↓this way. |

During the summer holidays the students try to enjoy a good time. Sometimes they use the ↑chance to 'go to the ↓Drama ↑House/ or to the ↓Opera House. | They don't for↑get to go to the 'Picture 'Gallery ↓either². They are 'proud of their ↑city/ which 'changes 'day by ↓day/ be↑cause 'many ↑skyscrapers a'ppear 'every ↓year. | These 'comfortable 'multi-'storeyed ↑buildings/ 'give ↑beauty/ to the ↓city – the ↑city of ↑old and 'new tra↓ditions. |

"When do the 'students 'hurry ↓home?"| "As ↑soon as/ they 'pass their e↓xams."|

"What does 'home ↓mean for them?|" "Home 'means a 'good ↓rest for them."|

"Do the 'relatives and ↑friends ↓visit them?"| "↓Yes,/ they ↓do."|

"Where will they ↑go in hot 'summer ↓days?"| "To the ↓sea."|

"How long do they ↑stay on the ↓beach?"| "↑Two/ or ↓three hours a day."|

"Are the 'flats in the ↑skyscrapers ↑comfortable?"| "↑Yes,/ they ↓are."|

"Do they for↑get to 'go to the 'places of ↑interest?"| "↓No,/ they ↓don't."|

To cut ↑short/ they 'rest ↑very ↓well.| They have a 'very 'good 'time in↓deed/ and never forget it. |

"Hurry ↑up!"|

-Tələs!

"↓Don't hurry!"|

-Tələsmə!

"Are you ↑busy/ or ↓free on Sunday?"|

-Sən/Siz bazar günü məşgulsan/
məşgulsunuz, yoxsa boş-
san/boşsunuz?

"I'm ↓free"|

-Mən boşam.

"Will you 'go to 'see them 'next ↑week?"|

-Gələn həftə onları görməyə ge-
dəcəksənmi/gedəcəksinizmi?

"↓Yes, / I ↓shall."|

-Bəli.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. ... **sunbathe two or three hours a day** ...*gündə iki-üç saat günəş vannası qəbul edəcəklər*. Bu cümlədəki **a day** ifadəsinin qarşısında sözünü işlənməmişdir və ümumiyyətlə hər

hansı bir zaman daxilində təkrarən baş verən hərəkətlər, hadisələr ifadə edildikdə sözü işlənmir, məs.:

An apple a day keeps doctor away. (*proverb*)

We have three meals a day.

We get our wages once a month.

Gündə bir alma yesən, heç xəstəlik görməzsən.

Biz gündə üç dəfə yemək yeyirik.

Biz ayda bir dəfə məvacib alırıq.

2. **They don't forget to go to the Picture Gallery either** *Onlar şəkil qalereyasına da getməyi unutmurlar.* Bu cümlədəki **either** ['aɪðə] sözü **too** *həmçinin* sözünə sinonim mənada işlənir, lakin **too** ilə **either** arasında məna fərqi vardır. Bu fərq ondan ibarətdir ki, **either** yalnız inkar cümlələrində işlənir.

too ilə **also** ['ɔ:lsoʊ] sözləri də sinonimlik təşkil edir. Bunlar arasındakı fərq yalnız onların işlənmə yerinə görədir. Belə ki **too** *həmçinin* mənasında yalnız cümlənin sonunda gəlir, **also** isə cümlənin ortasında işlənir. Müqayisə edək:

I am **also** a student.

I am a student, **too**.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

abroad

to go abroad

to come from abroad

a holiday

to have a holiday

to be (away) on holiday

to go to some place for a (one's) holiday

a month's holiday

two months' holiday

a holiday-centre

an exam (examination)

to prepare for an examination

to take an exam (examination)

to pass an examination

quite

to be free

to mean (meant, meant)

a meal

to listen to

a sea

a seaside

to swim (swam, swum)

to lie (lay, lain)

to lie in the sun

to sunbathe

sand

a beach

health

healthy

poor

rich

to improve

the Drama House

the Opera House

to miss
 a chance
 to use the chance
 to miss the chance
 at last
 to hope
 to have a good time
 a relative
 to invite
 to invite to one's place
 taste
 tasty
 nation
 national

to forget (forgot, forgotten)
 the Picture Gallery
 either
 proud (*adj*)
 to be proud of
 change
 to change
 day by day
 skyscrapers
 multi-storey(ed)
 beauty
 tradition
 places of interest

VOCABULARY OF LESSON TEN

abroad [əˈbrɔːd] *n*

W.comb. to go **abroad**
 to live **abroad**
 to come from **abroad**

a holiday [əˈhɒlɪdi] *n*

W.comb. to have **a holiday**

to be (away) on **holiday**
 to go to some place for a
 (one's) **holiday**

a month's holiday

two months' holiday

e.g. Where are you going for your
holiday?

Doctor Alibeyli is (away) on
holiday now.

I had **two months' holiday**
 last month.

a holiday centre

an exam [ən ɪɡˈzæm] *n*

an examination [ənɪɡˈzæmɪˈneɪʃn]

W.comb. to prepare for an exam

to take **an examination**

xaric, xaricdə

xaricə getmək

xaricdə yaşamaq

xaricdən gəlmək

1. ezamiyyət

2. bayram günü, tətil

1. tətildə olmaq

2. istirahət etmək, işləməmək

məzuniyyətdə olmaq

bir yerə məzuniyyətə getmək

bir aylıq məzuniyyət

iki aylıq məzuniyyət

Məzuniyyətdə hara/haraya gedə-
 cəksən/gedəcəksiniz?

Həkim Əlibeyli indi məzuniyyət-
 dədir.

Mən keçən il iki aylıq məzuniy-
 yətdə olmuşam.

istirahət mərkəzi/yeri, pansionat

imtahan

imtahan

imtahana (imtahan üçün) hazırlaş-
 maq

imtahan vermək (imtahana gir-
 mək)

to pass an examination

an English examination

e.g. I took my last exam yesterday.

imtahan vermək (imtahandan çıxmaq)

ingilis dilindən imtahan

Mən dünən axırcı imtahanı verdim.

lakin:

imtahandan yaxşı qiymət almaq

imtahandan müvəffəq qiymət almaq

imtahandan kəsilmək/qeyri-müvəffəq qiymət almaq

to do well in an examination

to succeed in the examination

to fail at the examination

to examine [ɪg'zæmɪn] v

e.g. This teacher usually examines students in History.

The doctor examined the patient.

W.comb. to go through the exam
a blood examination

Syn. Blood-test

quite [kwaɪt] adv

e.g. I am quite all right.

ant: at all

e.g. I don't agree with you at all

1. imtahan etmək

Bu müəllim adətən tələbələri tarixdən imtahan edir.

2. müayinə etmək

Həkim xəstəni müayinə etdi.

həkim müayinəsindən keçmək
qan analizi

tamamilə (*dərəcə zərfidir, təsdiq və inkar cümlələrində işlənir, inkarda işləndikdə qismən inkarlığı bildirir*)

Mən lap yaxşıyam.

Mən sizinlə heç də tam razı deyiləm (razılaşırım, lakin tamamilə (bütövlükdə) razılaşmıram)

tamamilə, qətiyyə (inkar cümlələrində cümlələrin sonunda işlənir və tam inkarlığı ifadə edir)

Mən sənənlə/sizlə qətiyyə razılaşmıram.

Müqayisə edin:

I am **not quite ready** for the examination.

I am **not ready** for the examination **at all**.

Mən imtahana heç də tam hazır deyiləm (*hazıram, lakin bütövlükdə /tam hazır deyiləm*) (*qismən inkarlıq*)

Mən qətiyyənlə imtahana hazır deyiləm (*qəti inkarlıq*)

free [fri:] *adj*

W.comb. to be free

to free *v*

to mean (meant, meant) *v*

e.g. What do you mean?

a meaning [ˈmi:nɪŋ] *n*

e.g. What is the meaning of this word?

meaningful *adj*

to miss [mɪs] *v*

W.comb. to miss a lesson

to miss the train

a chance [tʃa:ns] *n*

to miss the chance

Syn. to miss the opportunity

[ˌɒpəˈtju:nɪti]

Ant. to use the chance (opportunity)

at last [ətˈla:st]

to hope [həʊp] *v*

e.g. I hope you (will) have a good holiday.

to have a good time

a relative [ˈrelatɪv] *n*

W.comb. a distant [ˈdɪstənt] relative

Ant. a close [klaʊs] relative

relation [rɪˈleɪʃn] *n*

boş, asudə

1. boş/asudə olmaq

2. azad olmaq

azad etmək

1. məna vermək

2. demək istəmək

Sən/Siz nə demək istəyirsiniz?/ istəyirsiniz?

məna

Bu sözün mənası nədir?

mənalı, mənası /məna yükü olan

1. buraxmaq

2. gecikmək

dərs buraxmaq

qatara gecikmək

şans, imkan, fürsət

imkanı əldən vermək; imkandan

istifadə etməmək

fürsəti fövtə vermək

imkandan istifadə etmək

nəhayət

ümid bəsləmək

1. Ümidvaram ki, sən/siz yaxşı istirahət edəcəksən/edəcəksiniz.

2. Sənə/Sizə yaxşı istirahət arzulayıram.

yaxşı vaxt keçirmək

qohum

uzaq qohum

yaxın qohum

1. bağlılıq; qohumluq

relationship *n*

to invite [ɪn'vaɪt] *v*

e.g. Are you going to **invite** him to your birthday party?

W.comb. **to invite** to one's place

invitation [ən.ɪnvi'teɪʃn]

W.comb. **invitation** for dinner/supper

an invitation-card

tasty ['teɪstɪ] *adj*

Ant. **tasteless** [teɪs'tlɪs] *adj*

to taste [teɪst] *v*

W.comb. **to taste** sweet/bitter

nation ['neɪʃn] *n*

national ['næʃnəl] *fvo*

nationality [ˌnæʃɪ'nælɪtɪ]

e.g. What's your **nationality**?

a meal [mi:l] *n*

W.comb. **to have a meal**

a substantial [səb'stænʃəl] *n*

e.g. She has two **meals** every time.

to listen to ['lɪs(t)ən] *m*

to hear [hiəʔ] *m*

a sea [si:] *n*

a seaside ['si:saɪd] *n*

Syn. seashore

W.comb. **a seaside park**

to swim [swɪm] (swam, swum) *m*

to lie [laɪ] (lay, lain) *m*

W.comb. **to lie** in the sun

a beach [bi:tʃ] *n*

prep. on the beach

the sun [ðə'sʌn] *n*

sand [sænd] *n*

prep. on the sand

health [helθ] *n*

healthy ['helθɪ] *adj*

Syn. sound

Prov. A **sound** mind in a **sound** body.

W.comb. health condition

2. əlaqə

qohumluq

dəvət etmək

Sən/Siz onu ad günün(üz)ə dəvət

edəcəksənmi/edəcəksinizmi?

bir kəsin evinə dəvət etmək

dəvət

nahara/şama dəvət

dəvətnamə

dadlı, ləzzətli

dadsız

dadı olmaq, dad vermək

şirin/acı dad vermək

millət

milli

milliyyət

Milliyyətin(iz) nədir?

yemək, xörək, qida

xörək yemək

qidalı yemək yemək, kəmərin al-

tını bərkitmək

O, hər dəfə iki xörək yeyir.

qulaq asmaq, dinləmək

eşitmək

dəniz

dənizkənarı

dənizkənarı park

üzmək (*dənizdə*)

uzanmaq, uzanıb yatmaq

günəşin altında uzanıb yatmaq;

gündə qaralmaq

çimərlik

çimərlikdə

günəş

qum

qumun üzərində

səhhət, sağlamlıq, sağlıq

sağlam

Sağlam bədəndə sağlam ruh olar.

sağlamlıq durumu/vəziyyəti

poor [puə^r] *adj*

Ant. rich

W.comb. **poor** work

poor health

e.g. His health is **poor**.

to improve [im'pru:v] *v*

improvement [im'pru:vmənt] *n*

the Drama House

the Opera House

to forget [fə'get] (forgot, forgotten)

Syn. to leave [li:v]

1. kasıb; 2. zəif

varlı, zəngin

pis iş

pis səhhət/sağlamlıq

Onun sağlamlığı yaxşı deyil.

yaxşılaşdırmaq, təkmilləşdirmək

yaxşılaşma, təkmilləşmə

Dram teatrı

Opera teatrı

unutmaq, yaddan çıxarmaq

unutmaq (*əşyanı*), yaddan çıxarıb

qoymaq (*bir şeyi*)

Müqayisə edin:

I forget his name.

Mən onun adını yaddan çıxarıram (unuduram).

I often leave my eye-glasses at home.

Mən tez-tez eynəklərimi yaddan çıxarıb evdə qoyuram.

Don't forget his address.

Onun ünvanı unutma/yaddan çıxarma.

Don't leave your books in class.

Kitablarını(zı) sinifdə (yaddan çıxarıb) qoyma/qoymayın.

the Picture Gallery ['piktʃə'gæləri]

either ['aɪðə]

e.g. I haven't got a red pen **either**

proud [praʊd] *adj*

to be proud

prep. **to be proud** of smth

change ['tʃeɪndʒ] *n*

change ['tʃeɪndʒ] *v*

W.comb. **to change** trains

to change (*one's*) mind

day by day

skyscrapers [skaɪskreɪpə's] *n*

multi-storeyed ['mʌlti'stɔ:ɪd] *adj*

beauty ['bju:tɪ] *n*

beautiful ['bju:tɪfəl] *adj*

tradition [trə'di:ʃn.] *n*

traditional *adj*

places of interest

e.g. There are many **places of interest** in Azerbaijan.

şəkil qalereyası

həmçinin (*inkar cümlələrində və cümlənin sonunda işlənir*)

Mənim də qırmızı qələmim yoxdur

vüqarh, təkəbbürlü

vüqarlı olmaq, fəxr etmək

bir şeydən/işdən fəxr duymaq

dəyişiklik

dəyişmək

bir qatardan düşüb digərinə minmək

fikrini dəyişmək

günbəgün, gündən-günə

göydələn, uca/hündür bina

çoxmərtəbəli

gözəllik

gözəl

ənənə

ənənəvi

görməli/gəzməli yerlər

Azərbaycanda çoxlu gəzməli yerlər vardır.

X dərsin qrammatikası

§50. Gələcək qeyri-müəyyən zaman forması (The Future Indefinite Tense Form). IX dərstdə modal fellər haqqında danışarkən vacibliyini ifadə edən vasitələrdən birinin də **“shall”** və **“will”** modal felləri olduğu qeyd edilmişdi. **“shall”** və **“will”** sözləri ikili vəzifəni yerinə yetirir. Onlar həm modal fel, həm də köməkçi fel kimi çıxış edirlər. Gələcək qeyri-müəyyən zaman formasının əmələ gəlməsində onlar köməkçi fel kimi **əsas feldən əvvəl** gəlir. Geyd etmək lazımdır ki əsas fel həmişə dəyişilməz olaraq qalır. **Shall** və **will** köməkçi fellərinin hər biri Azərbaycan dilindəki - **acaq, -əcək** şəkilçiləri vasitəsilə tərcümə edilir. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq **shall** və **will** köməkçi felləri fellərin sonuna artırılmır, əksinə, fellərin qarşısında gələrək gələcək zamanı əmələ gətirirlər. Onlardan sonra gələn fel isə dəyişilməz olaraq (məsdər formasında, lakin «to» hissəciksiz) qalır. **Shall** I şəxs tək və cəm üçün (I shall - We shall), **will** isə qalan digər şəxslər üçün işlədilir, məs.:

I **shall** go home.

You **will** go home.

He **will** go home.

She **will** go home.

It **will** go home.

We **shall** go home.

You **will** go home.

They **will** go home.

Mən evə gedəcəyəm.

Sən evə gedəcəksən.

O, (kişi) evə gedəcəkdir.

O, (qadın) evə gedəcəkdir.

O, (cansız əşya) evə gedəcəkdir.

Biz evə gedəcəyik.

Siz evə gedəcəksiniz.

Onlar evə gedəcəklər.

Qeyd: İngilis dilinin müasir amerikan variantında və eləcə də müasir ingilis *danışqı* dilində bütün şəxslər üzrə **will** köməkçi felinin işlənməsinə böyük bir meyl vardır. Lakin **will** köməkçi felinin bu cür işlənməsi hələlik qrammatik cəhətdən rəsmi təsdiqini tam şəkildə tapmamışdır.

Shall və **will** köməkçi felləri gələcək zamanda olan cümlələrin sual və inkar formalarını əmələ gətirərək:

a) ümumi suallarda cümlənin birinci yerinə keçir, məs.:

Will she come today?

O bu gün gələcəkmi?

Shall we read this book?

Biz bu kitabı oxuyacağıq mı?

b) xüsusi suallarda sual sözlərindən sonra mübtədadan qabaq işlənir. Əslində xüsusi suallarda cümlələrin I yerində sual sözləri gəlir, sonra isə ümumi sual cümləsinin strukturu olduğu kimi saxlanılır, məs.:

Will you read this book?

When *will* you read this book?

What *will* you read?

c) inkar cümlələrində təsdiq cümlələrindəki **shall** və **will** köməkçi felləri "**not**" inkar hissəciyi qəbul edərək **shall not** və **will not** formalarında işlənir. *Shall not* və *will not* qısa şəkildə **shall not** = **shan't** [ʃa:nt], **will not** = **won't** [wəʊnt] formalarında da işlənir.

Qeyd: Qısalmalar təsdiq cümlələrində də mümkündür. Çox zaman şifahi və sürətli nitqdə vurğusuz vəziyyətdə olan fellər qısa formalarında işlənə bilirlər, məs.:

I shall – **I'll** [aɪl]

It will – **It'll** [ɪtl]

You will – **You'll** [ju:l]

We shall – **We'll** [wi:l]

He will – **He'll** [hi:l]

You will – **You'll** [ju:l]

She will – **She'll** [ʃi:l]

They will – **They'll** [ðeɪl]

§50.1. Gələcək qeyri-müəyyən zaman formasının (*The Future Indefinite Tense Form*) işlənməsi. Bütün digər zaman formalarında olduğu kimi, gələcək qeyri-müəyyən zaman forması da özünəməxsus zaman zərfliklərini tələb edir. Onlar aşağıdakılardır:

next + isim **next week (month, year, century, winter, September, morning etc.)**

gələn həftə (ay, il, əsr, qış, sentyabr, səhər və s.)

after + say + isim **after some days (five/two years, a month, etc)**
bir neçə gündən sonra (beş/üç ildən, bir aydan)

in+gələcəyə aid olan ay, il və s. **in a week (a year, a month, 2005 etc.), in future**
bir həftəyə (ilə, aya, 2005-ci il(d)ə və s.), gələcəkdə

Tomorrow *sabah*

The day *birisi qün*

after

tomorrow

Qeyd: Zaman və şərt budaq cümlələrində gələcək zaman işlədilmir, gələcək zamanın əvəzinə indiki qeyri-müəyyən zaman işlənir, məs.:

As soon as I see you	Mən sabah səni/sizi görə
tomorrow, I shall tell	kimi bu haqda danışacağam.
you all about it.	

If I see you tomorrow, I	Əgər mən səni/sizi sabah
shall tell you all about	görsəm, bütün bunlar haqda
it.	sənə/sizə danışacağam.

Gələcək qeyri-müəyyən zaman (The Future Indefinite Tense Form) Yuxarıdakı qeyddə göstərdiyimiz haldan savayı Azərbaycan dilində də gələcək zaman forması geniş şəkildə işlənir.

§51. Təyin budaq cümlələri. Mürəkkəb cümlələr haqqında ümumi məlumat verdikdə qeyd edilmişdir ki, tabeli mürəkkəb cümlələri təşkil edən, onun tərkib hissələri olan budaq cümlələr növlərinə görə cümləni təşkil edən cümlə üzvlərindən adlarına görə fərqlənməyib, yalnız tərkibinə — sadə və mürəkkəbliyinə görə bir-birindən fərqlənirlər. Bu mənada təyin budaq cümlələri də eyni mənalara kəsb edir. Təyin budaq cümləsi də öz növbəsində adi təyinin genişlənərək cümlə formasına düşməsidir. Elə ki, o, genişlənərək cümlə formasına düşür, o, budaq cümlə adını daşıyır və təyin budaq cümləsi olur. Təyin budaq cümlələri baş cümlədəki hər hansı bir ismə aid olur və onu təyin edir. Təyin budaq cümlələrində istifadə olunan nisbi əvəzliliklər çoxsaylı və rəngarəngdir. Bu rəngarənglik təyin budaq cümlələrinin aid olduqları isimlərin tələbi ilə məzmunu müvafiq olaraq meydana çıxır. Yəni əgər təyin budaq cümləsinin aid olduğu söz şəxs bildirən sözdürsə, **who, whose, whom** nisbi əvəzlilikləri, cansız əşyanı ifadə edən sözdürsə, **which, that** nisbi əvəzlilikləri, yer bildirən sözdürsə, **where**, zaman bildirən sözdürsə **when**, səbəb və məqsəd bildirən sözə aid olursa, **why** nisbi zərfləri ilə budaq cümlə əmələ gətirir, məs.:

The man who reads a book is my friend.

The girl whose father is a professor is my neighbour.

The man whom you talk to is a doctor.

The book which (that) you read is English.

The text that (which) you read yesterday is very easy.

The room where I live is small.

The time when I go to work is eight o'clock.

Do you know the reason why he is late?

Verilmiş cümlə nümunələrindən savayı **nothing/something/ everything/everywhere** və s. törəmələrlə **“that”** nisbi əvəzliyi işlə-nərək təyin budaq cümlələrini əmələ gətirir, məs.:

Everything that (which) you read is interesting.

Bəzən təyin budaq cümlələrini baş cümləyə bağlayan bağlayıcı düşə də bilər, lakin onu asanlıqla bərpa etmək mümkündür, məs.:

The book (that, which) you read is English.

The man (whom) you see is a doctor.

Bütün təyin budaq cümlələri aid olduqları, təyin etdikləri sözlərdən sonra gəlirlər. Ona görə də təyin budaq cümlələrinin yerini təyin olunan sözlər müəyyən edir. Əgər təyin olunan söz cümlənin əvvəlindədirsə, cümlə parçalanır, təyin olunan sözəndən sonra təyin budaq cümləsi gəlir və sonra baş cümlə davam edir, məs.:

The day when I met him was Sunday.

Əgər təyin olunan söz cümlənin axırında gəlsə, təbii ki təyin budaq cümləsi də cümlənin ortasında deyil, axırında gələcəkdir, məs.:

I am reading the book, which you gave me yesterday.

Mürəkkəb cümlənin quruluşundakı bu cür spesifik cəhət yalnız təyin budaq cümlələrinə xasdır. Təyin budaq cümlələrindəki budaq cümlənin təyin etdiyi söz bir qayda olaraq müəyyən artiklla işlənir, lakin xüsusi hallarda onun qarşısında qeyri-müəyyən artıqlıq da işlənir. Bu halda məzmun dan çıxış etmək, kontekstə də fikir vermək lazımdır.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, təyin budaq cümlələrində baş cümlə ilə budaq cümlə arasında budaq cümlələrin işlənmə yerlərindən asılı olmayaraq (sonda və ya ortada) vergül işarəsi işlənmir.

Təyin budaq cümlələrini dəqiqləşdirmək, onu müəyyən etmək üçün bütün təyin budaq cümlələrinə **“which”** və **“what”** ilə sual verilir, məs.:

The book which you read is English.

Which (what) book is English?

§52. Tabeli mürəkkəb cümlələr (Zaman budaq cümlələri)

Zaman budaq cümlələri baş cümlədəki hərəkətin zamanını ifadə edir, lakin zaman bildirən sözlə (zərflə) deyil, cümlə ilə (zaman budaq cümləsi ilə) ifadə edir. Bütün zaman budaq cümlələrinin mürəkkəb cümlə daxilində işlənmə yerləri sərbəstdir. **Till** və **until** ilə bağlanan budaq cümlələr istisna olmaqla, çünki onlar əksər hallarda (*xüsusi hallar istisna olmaqla, şərdə, hekayədə və s.*) baş cümlədən sonra gəlir. Zaman budaq cümlələrini əmələ gətirən bağlayıcıların sayı çoxdur. Biz bunların bir qismi haqqında ötən dərslərin qrammatikasında qeydlər vermişdik. İndi isə zaman budaq cümlələrinin digər tiplərinə fikir verək.

Till (until) bağlayıcısı ilə bağlanan zaman budaq cümlələri baş cümlədəki hərəkətin budaq cümlədə bildirilən vaxta qədər baş verdiyini bildirir, məs.:

I **shall do** all my work **till**
you come.

Sən/Siz *gələnə qədər* mən
bütün işimi *görəcəyəm*.

Until o zaman işlənir ki, baş cümlənin xəbəri inkarda olsun, məs.:

I'll **not go** home **until** you
come.

Sən/Siz *gələnə qədər* mən
evə *getməyəcəyəm*.

Till və **until** bağlayıcıları ilə baş cümləyə bağlanan zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr Azərbaycan dilinə, bir qayda olaraq, feli bağlamalı sadə cümlə şəklində tərcümə edilir və eyni zamanda onu da bilmək lazımdır ki, budaq cümlənin tərkib vasitəsilə ifadə olunan hissəsi Azərbaycan dilindəki tərcümələrdə cümlənin əvvəlində gəlir, məs.:

Wait here **till** I come.

Mən *gələnə qədər* məni bura-
da gözlə(yin).

Don't go home **until** I come.

Mən *gəlməyənə qədər* (*gəlmə-
yincə*) evə *getmə(yin)*.

Həmin cümlələrin Azərbaycan dilindəki tərcümələrinin yerləri sabitdir. Yəni ingilis dilində sabit olaraq baş cümlə əvvəlcə gəlirsə, Azərbaycan dilindəki tərcümələrdə budaq cümlələrin tərcümələri sabit olaraq baş cümlədən əvvəl gəlir. Göründüyü kimi, həm ingilis, həm də Azərbaycan dillərində yer sabitliyi baxımından uyğun cə-

hətlər vardır və bunu düzgün cümlə tərcüməsində nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

As soon as bağlayıcısı Azərbaycan dilinə **feli sifət+kimi** qoşması ilə tərcümə olunur, məs.: **gələn kimi, gedən kimi** və s. *As soon as* ilə əmələ gələn budaq cümlə baş cümlənin hərəkətinin zamanını müəyyənləşdirir. Baş cümlənin hərəkətinin icrası budaq cümlə vasitəsilə ifadə olunan zamandan dərhal sonra baş verir, məs.:

I went home <i>as soon as</i> I finished my work.	Mən işimi qurtaran kimi evə getdim.
---	--

İngilis dilində budaq cümlə məzmununa xələl gətirmədən həm baş cümlədən əvvəl, həm də sonra işləyə bilər, məs.:

She hurried home <i>as soon as</i> she left school.	O, dərstdən (məktəbdən) çıxan kimi evə tələsdi.
---	--

<i>As soon as</i> she left school she hurried home.	O, dərstdən (məktəbdən) çıxan kimi evə tələsdi.
---	--

Before və **after** bağlayıcıları müvafiq olaraq *qabaq* və *sonra* kimi tərcümə edilir. **Before** bağlayıcısı ilə əmələ gələn budaq cümlələrdə baş cümlənin hərəkəti budaq cümlədə ifadə olunan hərəkətdən qabaq, **after** ilə ifadə olunan tabeli mürəkkəb cümlələrdə isə baş cümlənin hərəkətinin icraçı budaq cümlə ilə ifadə olunan zamandan sonra baş verməsi bildirilir, məs.:

We'll write a dictation <i>after</i> we learn the text.	Biz mətni öyrənəndən sonra imla yazacağıq.
---	--

You'll go home <i>after</i> I come.	Sən/Siz mən gələndən sonra evə gedəcəksən/gedəcəksiniz.
-------------------------------------	---

Before və **after** ilə əmələ gələn zaman budaq cümlələri digər zaman budaq cümlələri kimi baş cümlədən həm əvvəl, həm də sonra işləyə bilərlər.

While bağlayıcısı *eyni müddətdə, eyni zamanda* mənalarını verir. Bu bağlayıcı ilə əmələ gələn budaq cümlə hərəkətin elə bir zamanını ifadə edir ki, həmin hərəkətin zamanı baş cümlənin hərəkətinin zamanı ilə eyni vaxtda baş verir, məs.:

<i>While</i> you rest I work	Sən/Siz istirahət etdiyin/etdiyiniz müddətdə mən işləyirəm.
------------------------------	---

I work <i>while</i> you rest.	
<i>While</i> he plays chess I learn my lessons.	O, şahmat oynadığı müddətdə mən dərslərimi öyrənirəm.

Söz yaradıcılığı

-ing şəkilçisi feldən isim yaradan şəkilçidir, məs.:

to begin başlamaq – beginning *başlangıç*

to build tikmək – building *bina*

to meet görüşmək, qarşılamaq – meeting *yığıncaq*

GRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı cümlələri ucadan oxuyun və bu zaman *The Future Indefinite* zaman formasının işlənməsinə fikir verin.

1. 'When will you 'go ↓home?|
2. I'll 'tell you when I 'finish my ↓work.|
3. I'll 'go to the ↑lecture if I have 'no ↓temperature. |
4. They 'won't 'go ↑home until you ↓come.|
5. 'When 'will your 'son be'gin 'learning ↓English?|
6. I'm a'fraid we'll 'have to 'do it a↓gain.|
7. 'Shall I 'open the ↑window?| It's ↓warm here.|
8. 'Will you go to ↑the cinema today?|
9. We shall be 'able to 'do the 'job in ↓time.|

II. Aşağıdakı cümlələri inkar və sual formalarında yazın.

1. My uncle will tell us many interesting things about his life. 2. There will be a lot of people in the football match today. 3. I'll be at home in the evening. 4. The discussion of the book will be very interesting. 5. He will be able to go with us today. 6. You will have to hurry in order not to miss your lessons. 7. I shall be able to go to the lessons tomorrow. 8. He will always remember the day which he spent at the sea-side.

III. Aşağıdakı suallara cavab verin.

1. When will you be able to give us an interesting book to read?
2. Where will you go after your lessons are over?
3. What will you do if you finish your work very soon.
4. Why will you have to get up very early tomorrow?
5. What will you have to do if you fall ill?

6. What will you have to do if you get a bad mark in your dictation?
7. What will you do after you graduate from the University?
8. How long will it take you to finish your work?
9. When shall I have to meet the doctor again?

IV. İngilis dilinə tərcümə edin. *Futur Indefinite* zaman formasının işlənməsinə diqqət verin.

A. 1. Əgər hava sabah yaxşı olsa, biz Qubaya gəzintiyə gedəcəyik. 2. Sizin nə zaman maşınız olacaq? 3. Siz niyə imtahana gecikirsiniz? 3. Əgər mən işdən sonra həkimə getməli olsam, onda sizin yanınıza gələ bilməyəcəyəm. 4. Əgər bazar günü hava pis olsa, mən evdə qalmalı olacağam. 5. Onlar axşam saat 6-da qayıdacaqlar. 6. Xahiş edirəm ki, evə qayıdan kimi mənə zəng edəsiniz. 7. Sizə nə qədər vaxt lazım gələcək ki, bu məsələni müzakirə edib qurtarasınız? 8. Mən sizi yenidən Bakıda görməyə çox şad olaram. 9. Siz təzə mənzil alan kimi mənə zəng edib xəbər verin. 10. O, təzə otağını mənə göstərdi və dedi: –Burada televizor, divan və sağ küncdə isə telefon olacaqdır.

B.1. İlk Universiteti bitirdikdən sonra harada işləyəcək? 2. Mən yaxşı olan kimi sənə zəng edəcəyəm. 3. Siz bizimlə gəzməyə gedəcəksinizmi? –Mən sizinlə gedə bilməyəcəyəm. Mən tapşırıqlarımı yazıb qurtarmalıyam. 4. O, gələn il əsgərlikdən sonra bizim zavodda işləyəcək. 5. Əgər Elmlər Akademiyasına metro ilə getsəniz, sizə 20 dəqiqə vaxt lazım olacaq ki, oraya vaxtında çatasınız. 6. Unutmayın ki, nümayəndə heyətini qarşılayanlar arasında siz də varsınız. 7. Əgər Kənan imtahandan yaxşı qiymət alsa, onun valideynləri çox şad olacaqlar. 8. Bu gün mənim dostum bizə gəlir. O, bizdə bir neçə gün qonaq qalacaq. 9. Təəssüf ki, mən özümü pis hiss edirəm və həkimə getməli olacağam. 10. Məncə axşam saat 8-də biz görüşə bilərik. 11. Əgər biz işə dərhal başlasaq, bizim həmin işi görməyə çox vaxtımız getməyəcək.

V. Aşağıdakı cümlələrin oxunuşuna fikir verin, eyni zamanda təyin budaq cümlələrini müəyyənləşdirin.

1. 'That's ↑ all I 'wanted to ↓see.'

2. 'This is ↑ all *he* ↓told me about. |
3. I 'did ↑ all *I* ↓could. |
4. 'That's ↑ all *I* ↓know about. |
5. 'Is 'that 'all *he* could ↑tell you about it. |
6. 'That 'isn't ↑ all *I*'m going to ↓do. |

VI. Aşağıdakı mürəkkəb cümlələrin budaq cümlələrinə fikir verin.

1. I came to Baku the day *my friend left for Shaki*. 2. This is the house *my friend lives in*. 3. She's read the book *which I advised her to take*. 4. The man *you want to speak to* is coming back tomorrow. 5. The place *where I was born* is a big city now. 6. This is the student *you wanted to speak to*. 7. I couldn't come *because I didn't feel well*. 8. I well remember the time *when I went to school for the first time*. 9. I'll read the paper *while you're away*. 10. I'm going to work at a school *after I graduate*.

VII. Cümlələri tamamlayın.

a) təyin budaq cümlələri işlətməklə:

1. Do you know the student *whose*...?
2. Is this the school *you*...?
3. I shan't forget the place *where*...?
4. Are these the books *which*...?
5. is this the book *which*...?
6. Here are the students *who*... .
7. Here is the student *who*... .
8. Meet the man *who*... .
9. Do you remember the time *when*...?

b) zaman budaq cümlələri işlətməklə:

1. What will you do *after*...
2. What did you do *before*...
3. Please stay here *till*...
4. What will you do *when*...
5. Will you stay here *while*...
6. Shall we go for a walk *as soon as*...

c) baş cümlə ilə tamamlayın:

Every time

I speak to him on the telephone...
I see him...
we write a dictation...
we go on an excursion...
they meet me ...
our students play football...

VIII. Verilmiş cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Hər dəfə mən ona zəng edəndə o, evdə olmur. 2. Mənim əlimdən nə gəlsə, hamısını sizin üçün etmişəm. 3. Bu o evdir ki, tələbə olduqda biz orada yaşamışdıq. 4. Universitetə daxil olduğum günü, heç vaxt yaddan çıxarmayacağam. 5. Bu mənim qohumlarım yaşayan şəhərdir. 6. Siz I sinfə getdiyiniz günü xatırlayırsınız mı? 7. Bu o səbəbdəndir ki, (the reason why) mən onu görə bilməmişəm. 8. Hər dəfə Kərim müəllim mənimlə şahmat oynamaq istədikdə mənim vaxtım olmur. 9. Siz indi oxuduğunuz kitabı mən 3 il bundan qabaq oxumuşam.

IX. Fəlləri *Future Indefinite Tense* formasında işlədərək mötərizələri açın.

1. I want to get a medical check-up. I (to go) to my doctor tomorrow. 2. He (to give) me a complete examination. 3. The nurse (to lead) me into one of the examination rooms. 4. I (to take) off my clothes and (to put) on a hospital gown. 5. Dr. Setton (to come) in, (to shake) my hand, and (to say) "hello". 6. I (to stand) on his scale so he can measure my height and my weight. 7. He (to take) my pulse. 8. Then he (to take) my blood pressure. 9. After he takes my blood pressure, he (to take) some blood for blood analysis. 10. He (to examine) my eyes, ears, nose and throat. 11. He (to listen) to my heart with a stethoscope. 12. Then he (to take) my chest X-ray and (to do) a cardiogram (EKG). 13. After the check-up I (to go) home and (to wait) for Dr. Setton's call. 14. Dr. Setton (to call) me tomorrow afternoon and (to say) to me: "Stop to worry! Your blood analysis is excellent."

X. Present Continuous, Present Simple və ya Future Simple işlətməklə mōtərizələri açın.

1. I (to play) chess tomorrow. 2. I (not to play) chess tomorrow. 3. You (to play) chess tomorrow? 4. He (to play) chess every day. 5. He (not to play) chess every day. 6. He (to play) chess every day? 7. They (to play) chess now. 8. They (not to play) chess now. 9. They (to play) chess now? 10. Nick (to go) to the park now. 11. Nick (to go) to school every day. 12. Nick (to go) to school tomorrow. 13. I (to miss) your excellent cooking! 14. You ever (to buy) presents? 15. You (to think) it (to be) easy or difficult to choose the right presents for people? 16. What present your mother (to receive) for her last birthday? 17. A. The weather (to be) unpredictable these days. B. Well, maybe it (to be) warm and sunny. A. It (to get) cold, and look at those clouds. I (to think) it (to be) cold and damp. B. You (to be right). It (to get) cold. My feet (to freeze). You (to know), it might snow. A. You never (to know). They (say) fog (to cover) the area early tomorrow morning. It (to clear) and (to become) sunny by noon. So it might be beautiful this afternoons, too. B. You kid I (to freeze)? Where (to be) the bus? We (to wait) for the bus now. We always (to wait) for the bus. And tomorrow we (to wait) for the bus, too.

XI. Present Continuous, Present Simple və ya Future Simple işlətməklə mōtərizələri açın.

1. You (to come) to my place next Sunday? 2. You (to read) this book next week? 3. You (to read) books every day? 4. You (to read) a book now? 5. I (not to see) him tomorrow. 6. What you (to do) tomorrow? 7. What your friend (to do) tomorrow? 8. Where you (to go) next summer? 9. Where you (to go) every morning? 10. Where you (to go) now? 11. Look! Mary (to dance). 12. She (to dance) every day. 13. She (to dance) tomorrow? 14. He (to go) to the theatre tomorrow. 15. We (to go) to school in the morning. 16. Look! Kate (to go) to school. 17. You (to help) your mother tomorrow? 18. I (not to play) the guitar now. 19. My brother (to play) the guitar every evening. 20. They (not to take) care of the garden next summer. 21. You

(to like) apples? 22. You (to eat) apples tomorrow? 23. Nick (to read) many books. 24. Mother (to work) every day. 25. He (not to sleep) now. 26. Your brother (to go) to the exhibition next Sunday? 27. We (not to go) to the zoo tomorrow. 28. I (not to learn) the poem now. 29. She (to live) in San Francisco. 30. My father (to shoot) very well. 31. He is very strong. Look! He (to carry) a very heavy box.

XII. İndiki qeyri-müəyyən zaman və ya gələcək qeyri-müəyyən zamanları işlətməklə mötərizələri açın.

1. If the weather (to be) nice, we probably (to go) to the beach. 2. If he still (to have) a cold and (not to feel) better, he (not to go) to a disco. 3. If you (to decide) to forget about your diet, you (to eat) wedding cake tomorrow. 4. If I (to drink) too much champagne at my friend's wedding, I (to get) a bad headache. 5. If they (to go) to California next year, they (to visit) his friend in San Francisco. 6. If she (not to work) properly, her boss (to fine) her and (to hire) my sister. 7. I (to see) you before you (to start)? 8. What he (to do) when he (to come) home? 9. Where they (to go) if the weather (to be) fine? 10. He (to ring) me up when he (to return) home. 11. If it (to rain), we (to stay) at home. 12. She (to walk) home if it (not to be) too cold. 13. I am sure he (to come) to say goodbye to us before he (to leave) Baku. 14. Please turn off the light when you (to leave) the room. 15. If we (to be) tired, we (to stop) at a small village on the way to Moscow and (to have) a short rest and a meal there. 16. If you (to miss) the 10.³⁰ train, there is another at 10.³⁵. 17. She (to make) all the arrangements about it before she (to fly) there. 18. Before he (to start) for London, he (to spend) a week or two at a health resort not far from here.

XIII. Mötərizələri *Present Simple* və ya *Future Simple* işlətməklə açın.

1. My grandmother is a religious woman. She always says to me: If you (to spill) salt, you should throw a little salt over your left shoulder. If you (not to do) this, you (to have) bad luck for seven years." 2. I (not to speak) to him until he (to apologize). 3. Peter (to introduce) us to his friends as soon as we (to meet) them. 4. We (to go) to the station to meet İlkin

when he (to come) to Baku. 5. Don't go away until mother (to come) back. Give her the note as soon as she (to come). 6. You (to go) to the library with us? –No, I I (to stay) here and (to help) Jane with her grammar. I (to come) to the library after I (to finish). 7. Ring me up before you (to come). 8. I (to speak) to Mary if I (to see) her today. 9. If you (to ask) me a difficult question, I (to be) nervous. If I (to be) nervous, I (to make) a mistake. If I (to make) a mistake, the other students (to laugh) at me. If the other students (to laugh) at me, I (to be) embarrassed. And If I (to be) embarrassed, I (to cry). So please don't ask me a difficult question!

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı söz birləşmələrini dəfələrlə oxuyun.

[h]	[ɔ:, ɔ]	[θ, ð]
I ʃhope	'awfully ʒsorry	my 'mother's ʒbirthday
to 'have a ʒholiday		on the 'tenth of ʒAugust
your 'wife's ʒhealth		at the 'end of the ʒmonth

II. Aşağıdakıları ucadan oxuyun.

culture, rapture, lecture, nature, feature, furniture, calf, letter, day, wife, will, three, week, Baku, holiday home, sun, spent, that, place, too, good, time, like, lie, vacation, beginning, departure.

III. -ure, -tion şəkilçiləri ilə sizə məlum olan sözləri yazın.

IV. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissələrindən əmələ gəldiyini müəyyənləşdirin və onları Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

beginning	holiday-maker	swimmer	fatherhood
busily	examination	freely	spending
sunny	meeting	feeling	opening
healthy	preparation	visitor	awfully

V. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Have you had a holiday this year?
2. Where are you going for your summer holiday?

3. What do you usually do when you are on holiday at the seaside?
4. Which of your family friends is away on holiday now?
5. When are you going to take your examination?
6. Do you think you will be very busy when preparing for your exams?
7. Which of your lecturers do you think will examine you?
8. When will you be free?
9. Do you think all of you will do well in English?
10. When did you last have an examination?
11. Have all of you taken the exams? Which of you hasn't done it? What marks did you get?
12. Did any of you fall ill when you had to prepare for your exams? What did you do about it?
13. Is your house near the bank of the river or far from it?
14. Do you think we can begin to swim and sunbathe early in May or is it too early?
15. When do you usually begin to sunbathe?
16. When do you intend to begin to swim this year?
17. Do you intend to leave Baku as soon as you take all your examinations?
18. Where do you intend to spend your holiday?
19. Do you like to rest an hour after dinner when you are on holiday?
20. Do you like resting after dinner? Why?
21. Is he at a holiday home?
22. How often do you hear from him?
23. What does he write? Is he having a good time?
24. How many hours a day does he swim and sunbathe?
25. Which of you lives in the country?
26. Is there a river and a wood near the place where you live?
27. Do you like the sea? Why do you like it?
28. Are you a good swimmer?
29. Do you like swimming in the sea or in a river?

VI. Kursivlə yazılmış sözlərə suallar verin.

1. He can't write to you now *because he hasn't got time*.
(1) 2. *His wife's* health is still poor. (1) 3. We're going to have *our examination at the end of June*. (2) 4. It will take you *two hours* to get there. (1) 5. I'm not going to the cinema either *because I'm very busy tonight*. (1) 6. I intend to spend *three or four hours a day on my English before the examination*. (4)

VII. Nöqtələrin yerinə lazım olan artikli işlədin.

I got ... letter from ... friend yesterday. He's ... student and lives in ... Shaki. He goes to ... Shaki University and takes ... English Literature. We spent our holiday in ... Riga last year and had ... very good time there. We swam in ... sea and sunbathed two or three hours ... day.

This summer my friend's having ... holiday in ... country. "There's ... river and ... wood here," he writes. "I intend to stay here till ... September. I'll be back in ... St. Petersburg at ... end of August or early in September."

I'll write to him today if I'm not very busy in ... evening. I'm going to write about ... work at our University.

VIII. Nöqtələrin yerinə sözləri işlədin.

1. My friend and I always prepare ... our examinations together. I took my English exam the day ... yesterday, and got "good" ... it. My friend's going to have his exam ... two days' time. I hope he'll do well ... it, too. 2. I'm going ... the seaside ... my holiday ... this year. I always spend my holiday ... the sea. When I was away ... holiday last year, I swam ... the sea and sunbathed three hours a day. The doctor says I shouldn't stay ... the sun ... twelve o'clock. As I'm going to stay ... the seaside, I'll go ... the beach early, ... the morning, and be back home ... eleven. 3. My sister's a teacher, so she usually has two months' holiday ... the summer. She's away ... holiday now. She usually finishes work ... the end ... June and leaves ... Baku early ... July. I haven't had any letters ... her yet, but I hope to hear ... her soon. She'll be back ... Baku late... - August.

IX. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

a) *else, still, yet* sözlərindən istifadə edərək:

1. Onun dostu hələ gəlməyib. 2. Mənim oğlum hələ evli deyil. 3. Salman hələ də səni evdə gözləyir. 4. Siz filmə daha harada baxmısınız? 5. Siz ona daha nə yazmaq istəyirsiniz? 6. Azər hələ də kollecdə oxuyurmu? 7. Dərsdə daha kim iştirak edir? 8. Səmədli hələ də dərsdə yoxdurmu? –Bəli. O, hələ də xəstədir və dərsə gəlməyib. 9. Dünənki iclasda daha kimlər iştirak edirdilər? 10. O hələ də özünü pis hiss edir. 11. Sizin dostunuz hələ də Gəncədədir? 12. Bu gün buraya daha kim gələcək?

b) *quite, at all* sözlərindən istifadə edərək:

1. Sizə soyuq havada gəzmək qətiyyəən olmaz. Siz tamamilə xəstəsiniz. 2. Mən qətiyyəən kənddə yaşamaq istəmirəm. 3. Mən indi tamamilə boşam və istəyirəm ki, bir dəfə şahmat oynayım. 4. Yay vaxtı saat 1-dən 4-ə qədər günəşin altında qalmaq sizə qətiyyəən yaramaz. 5. Mən indi tamamilə sağlamam. 6. Onun atası tamamilə qoca bir kişidir. Ona qətiyyəən papiros çəkmək olmaz. 7. Siz kimsiniz? Mən sizi qətiyyəən tanımıram. 8. Bu gün hava tamamilə istidir, qətiyyəən külək əsmir.

c) *too, also, either* sözlərindən istifadə etməklə:

1. Mənim oğlum da yaxşı futbol oynayır. 2. İlkin də keçən həftə imtahan verdi? 3. Mən də onu bu gün görməmişəm. 4. O da bizimlə gəzintiyə gedəcəkmi? 5. Dostum 50 yaşlı bir kişidir, mənim də 50 yaşım var. 6. Onlar da şənbə və bazar günləri gəzməyə gedəcəklər. 7. Mən də sizə məsləhət bilirəm ki, bu gün kinoya getməyəsiniz. 8. Əgər hava pis olsa, heç biz də kəndə gedəsi deyilik. 9. Mən də acam. Gedək nahar edək.

X. Mətnin işlək sözlərindən istifadə etməklə aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin

1. Mən boş olan kimi ona cavab yazacağam. 2. Ümidvaram ki, onlar işlərini qurtaran kimi mənə zəng edəcəklər. 3. Orada yaxşı meşə, çay var və biz məzuniyyətə çıxan kimi oraya gedəcəyik. 4. Əgər siz bu işi indi görmək istəyirsinizsə, biz gəzməyə gedə bilməyəcəyik. 5. Sizin sabah işiniz çox olmayaca-

caq ki? İstəyirdim ki, biz birlikdə kəndə gedək. –Xeyr, sabah mən tamamilə boş olacağam və biz birlikdə gəzməyə gedə bilərik. 6. Siz bazar günü çox məşğul olacaqsınız? –İstəyirəm ki, keçən həftə aldığımız yeni mənzili sizə göstərim. 7. Oğlum imtahanlarını verən kimi mən Antalyaya gedəcəyəm. 8. Siz bu gün yataqda qalmalısınız ki, sabah özünüzü yaxşı hiss edəsiniz. 9. Təəssüf ki, mən bu fənni qətiyyənlə bilmirəm, ona görə də sizə kömək edə bilmərəm. 10. Bu il mənim bir illik məzuniyyətim olacaq və mən keçən il istirahət etdiyim yerə gedəcəyəm.

TƏKRARLAYICI YEKUN TAPŞIRIQLARI ***(1-10-cu MƏTNLƏR)***

I. Qrammatik qaydaya müvafiq olaraq verilmiş suallara cavab verin. Verdiyiniz cavablar əsasında qısa izahatlar verin.

1. *Present (Past, Future) Indefinite, Present Continuous, Present Perfect* zaman formaları və *to be going to* birləşməsi

1. What kind of TV shows does your wife like to watch?
2. Have you seen any interesting TV shows lately?
3. Which show did you watch last?
4. Did you like the last show you saw? Why did (didn't) you?
5. When are you going to make a report?
6. What kind of exercises do you usually do in class?
7. What did you prepare for your lesson last night?
8. Which lesson are you doing now?
9. How many lessons have you done?
10. When are you going to have a test?
11. How long will it take you to prepare for the test if you have to revise ten lessons?
12. Can your child watch TV if he (she) has got a lot of homework to do?
13. What do you think he (she) is doing now?
14. What kind of books do you like to read?
15. What are you reading now?

16. Do you sometimes discuss the books you read (you've read) with your friends?
17. How many English books have you read?
18. Do you usually spend the week-end in the country or in town?
19. Where did you go last week-end?
20. Did you have a good time? Could you tell us about it?
21. Where are you going next Saturday?
22. Do you sometimes go to the cinema on week-days? Why (not)?
23. What interesting films have you seen this month?

2. Can, must, to have to, to be able to, should

1. How many foreign languages can you speak?
2. Which language did you learn at school? Could you speak it?
3. What do we have to do to learn to speak a foreign language?
4. How many hours a day do you have to spend on your English?
5. How much time did you have to spend on your English homework yesterday?
6. What kind of English books can you read now?
7. When do you think you will be able to read English books in the original?

II. Sağ sütundakı sözlərdən istifadə edərək sol sütundakı cümlələri tamamlayın.

Can I...?	to close, to open, to sit down
Can you...?	to come, to talk, to give
Could you...?	to tell, to finish, to use
Shall I (we)...?	to give back, to bring, to show
Will you...?	to see, to swim, to play
Won't you...?	to get, to hear, to meet

III. Lazım olan sözlərini işlədin.

1. I think I'll be able to speak ... him ... it ... the telephone.
2. Every time I have to speak English ... a foreign firm,

I remember my first English teacher. 3. You can send your telegram ... telephone if you like. 4. Have you heard all ... it already? Who from? 5. Why weren't you ... time ... the lecture yesterday morning? 6. "How long will it take me to get ... the theatre?" "It won't take you long if you go ... the 31 bus." 7. "Will you be able to go ... the country ... the week-end?" "I'm afraid I won't. I've got a lot ... things to do ... home." "I'm sorry ... you. I never leave any work ... the week-end. 8. "What are you going to do ... the week-end?" "I'm going to stay ... town, but I'm not sorry ... it at all. My brother's leaving Istanbul ... Baku. I think he'll be here ... Saturday." 9. We heard a lot ... interesting things ... the radio yesterday evening. 10. How often do you listen ... the radio? 11. Could I talk ... you ... classes? 12. I've just had a talk ... my teacher. 13. My brother is ... holiday now. He always goes ... the seaside ... his holiday. I hope I'll hear ... him soon. 14. "How is your son doing ... music?" "Very well, thank you." 15. Which book are you working ... now? 16. Do you still work ... a factory? 17. All of us work hard ... our English. 18. We'd like you to come ... dinner. Can you? 19. I can't find you ... the picture. Which ... them is you? 20. Who's going to give a lecture ... History today? 21. Why did you miss the last lecture ... Literature? 22. What's he afraid ...? We'll get ... the place ... time.

IV. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək situasiyalar qurun.

1. one's birthday, to forget, to send a telegram, to remember, to hurry home, to send, by telephone

2. to feel ill, not to be able to, ring up, to advise, to see the doctor

3. to want, to give a talk, to work hard so as, to prepare (for), a lot of people, to listen to, hear a lot of interesting things

4. to get up late, to take a taxi, it took me, to be in time

5. yesterday evening, to go to the cinema, to begin, to finish, to like

6. to get ill, to be going to see, this evening, to go by trolley-bus, it won't take me long

7. to love music, to want, to learn, to play the piano, to listen to (in)

8. to go to the country, the weather, awful, to be sorry

9. one's birthday, to be going to, this evening, to ask ... to dinner.

V. Aşağıdakı mövzularda hekayələr qurun.

1. *I learn English*

to have classes, to be in time, every time the lecturer comes in, to stand up, to speak, a grammar rule, to take notes, to have a dictation (a test), to write, to make mistakes, to prepare, to work hard at, to revise smth. together, to translate, to read, a library, from the library, it takes ..., to take an exam, to do well in, to get "good" ("bad") for, to know

2. *My Friend's Family*

to be born, to spend one's childhood, to live near (a long way from), to get married, to have a small (large) family, parents, grandfather (grandmother), children, a woman (man) of ..., a girl (boy) of ..., to go to school, to take to a nursery school, to have to, to spend a lot of time on, to go to, to graduate, an engineer, an economist, a factory (office) worker, a student, a teacher (doctor, engineer), to go (come) to see

3. *The Week-end*

to be free, to go to the country, to go for a walk in the park (wood), to have a good time, to have a rest, the sun, a river, to go to the cinema (to the theatre), a new play (film), to play the piano, to listen to, to watch TV, to play chess (volley-ball, football), to be glad, to have to stay in town, awful weather, to be unable to

4. *My Working Day*

to wake up, early, to get up, at once, to wash, to dress, as a rule, to do morning exercises, to go by bus (car, underground,

trolley-bus), it takes ..., to hurry, to work hard, to be busy, to translate, to see smb., to discuss, to last, to get home

5. *Our Holiday*

to leave Baku, to go away for a holiday, poor health, to intend, to have a good time, the weather, fine (nice), a river, a wood, to go to the seaside, to swim, the sea, to sunbathe, to play chess (volley-ball, tennis), a library, to go to the cinema, early (late) in ..., to have a good holiday

6. *I fell ill yesterday*

to go to the country, awful weather, to feel unwell, not to be able to, to get (have) a cold, to have to stay at home, to see a doctor, to be unable, by telephone, to have a (high) temperature, to have to miss, to be sorry (about)

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİNİ İNKAIŞAF ETDİRƏN TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı mövzulara dair kiçik hekayələr qurun.

1. How You Spent Your Last Holiday?
2. Your Friend's Summer Holiday in Baku.
3. The Students' Summer Holiday in Different Parts of Azerbaijan.
4. My Summer Holiday in Shaki.

II. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək danışın.

a) yayda mən necə istirahət etdim

at last, to be on holiday, in summer, to take an examination, free, a holiday-centre, to have a good time, the sea, to swim, to sunbathe, poor health, to intend, a river, on the bank, a wood, early (late) in ..., to be glad, to hear from, to hope, to have a good holiday

b) qışda mən necə istirahət etdim

to like, in winter, fine weather, to go for one's holiday, at a holiday-centre, in the country, near Baku, to wake up early, to wash, to dress, to have breakfast (dinner, supper), to go for a walk, a wood, a river, to skate, to ski, in the evening, to have a

good time, to play chess, to play the piano, to see interesting films, to watch TV, to go to bed.

III. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək situasiyalar qurun.

1. poor health, at the seaside, to swim, not to sunbathe, to feel quite well

2. to have an examination, to prepare for, to work hard so as (not) to

IV. Dialoqu oxuyun və onu əzbər öyrənin.

"Good ↘morning, Mr. Ibrahimov."

"Good ↘morning, Mr. Brown.| 'Won't you 'sit down, please?| How ↘are you?"

"I'm 'quite ↑well, ↑thank you."

"Have you 'seen ↑much of Ba↑ku?"

"Not ↑yet,/ I'm 'going 'sightseeing to↘day after/ our ↘talks."

"I'm 'sorry/ I 'can't 'help you to↑day,/ but I'll be 'able to 'take/ you 'round Ba↑ku/ to↘morrow/ in my ↘car."

"It's 'very ↑nice of you, Mr Ibrahimov.| 'Thank you ↑very much."

V. Aşağıdakı mətni oxuyun, yeni sözlərini tapın və onları əzbər öyrənin.

AT THE SEASIDE

Last summer I spent my holiday in a camp after I had finished my exams. There were many boys and girls there who had come from different places.

Our camp was in a wood at the foot of a big cliff. The view over the sea from the cliff was very nice. We could see the beautiful beach in the distance.

We had hot sunshine almost all the time. The sea was mostly calm, and the water was clear and blue. It was so shallow that one could walk into the sea for a long distance.

There were days when the sea was a little restless, that's wavy. It was so wonderful that I could swim in the sea all day round.

After dinner we had all sorts of excursions, pleasure trips and so on. We had camp-fires, film shows, with songs and dancings, different games.

VI. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *He who would catch fish must not mind getting wet.*
Könlünə balıq düşənin ayağı suda gərək.

2. *It is the last straw that breaks the camel's back. - Artıq tamah baş yarar.*

3. *Caution is the parent of safety. Ehtiyat igidin yaraşığıdır.*

4. *Who has never tasted bitter knows not what is sweet*
Acının dadını bilməyən şirinin qədrini bilməz.

VII. Aşağıdakı dialoqu əzbər öyrənin.

DIALOGUE

Nigar: Excuse me, can you tell me the right time?

Shahriyar: Yes, I think it a quarter past eleven by my watch.
But it must be slow two or three minutes.

Nigar: You know my watch does not tell the right time and I'm afraid to be late for the lecture on Literature.

Shahriyar: If you have any problem with your watch, you may take it to the watchmaker to have it repaired.

Nigar: That's a good idea. I'll do it after classes.

Shahriyar: If you are in a hurry I can give you a lift in my car.

Nigar: It's very kind of you. Won't it be any trouble for you?

Shahriyar: No trouble at all.

Nigar: Thank you ever so much.

Shahriyar: Not at all.

VIII. Şəri həm orijinalda, həm də tərcümə edilmiş variantda oxuyun, tərcüməni orijinala müqayisə edin.

THE PEAK OF JEYHUN

*Dedicated to the 7 times subjugator of the title of
world champion on sambo to Jeyhun Mahammad oglu*

Your name's in my soul, you're vivid in my heart.
You are fame of my land, you are brave and the best.
In all your fights you've had, with a nice good start,
You've raised all of us to the peak of Everest!

Thank you for the good name, in the fight you gain.
The man, who has fed you up, we are ready to bow.
Thank the air you breathed again and again.
I shall thank the cradle, you lay, if you do allow.

The peak you have concurred, is too high and high.
It famed your native land, land of Garabagh.
Just for the seven times in the air that fly,
The three colored banner, your famous flag!

You rose to the peak of the time my bold son.
With sambo you do live, with sambo you die
You were once son of this big Azerbaijan
You have become son of world today by and by.

You are victorious, you are our son,
Under sweet anthem of Uzeir bay.
You have torn up your foe, as mighty lion,
You are too glorious in sambo today!

Translated by VAHID ARABOV (TURKSOY)

CEYHUN ZİRVƏSİ

*Ağdam güləş məktəbinin yetirməsi, sambo üzrə dünya
çempionu adının 7 dəfə fəthi Ceyhun Məhəmməd oğluna*

Bağrımın başına həkk olub adın,
Od yurdu qızınır sənə istinə.
Övladı olduğun bütün elatı
Qaldırdın qürurun Everestinə.

Qələbən mübarək! Səntək igidə,
Alpərən kişiye səcdələr düşür.
Udduğun havaya, əmdiyin südə,
Yatdıqın beşiyə səcdələr düşür.

Sənəin fəth etdiyin o uca zirvə
Anan Qarabağı zirvələndirdi.
Bayraqlar içində düz yeddi dəfə
Üçrəngli bayrağı zirvələndirdi.

Şərəf zirvəsinə qalxdın Zamanın,
Sambo tarixində qalasısən sən.
Bayaq övladıydın Azərbaycanın,
İndi Yer üzünün balası sən.

Yeni zəfərinə göz dikmişik biz,
Vətənin şir gücü, şir biləyisən.
Gücündən güc alır milli himnimiz
Sən də güləşimin Üzeyrbəyisən!!!

LESSON ELEVEN (THE ELEVENTH LESSON)

Text: A Visit to Baku

- Grammar:** 1. Tamamliq budaq cümləli tabeli mürekkəb cümlələrdə zaman uzlaşmaları (**The Future Indefinite in the Past, The Past Continuous Tense Form, The Past Perfect Tense Form**) (§53, 54; səh. 366).
2. Ayırıcı suallar (§55, səh. 379).
3. **To speak, to say, to tell, to talk** felləri (§56, səh. 381).

A VISIT TO BAKU

Every year a lot of **tourists** and foreign **guests** arrive in Baku. They **are eager** to be in the city which is the **capital** of **Independent Azerbaijan**.

We know that Baku is the city of **oil**. It is **situated on the shore** of the Caspian Sea. That's why Baku-Jeyhan oil **pipeline** begins from Baku. It is the city of old and new **traditions**. It is our **heroic past**, **mighty** today and **hopeful** future.

Last month a group of English tourists came to Baku. It was their first visit to Azerbaijan. They were to stay in a comfortable **hotel** with all **conveniences**. They said they had heard a lot about Baku and they **would like** to see all **with their own eyes**.

The next day the **guide** decided to begin the visit with **the Martyrs' Alley**. He took the tourists there and told them many things about that **saint** place. Then they went **for a ride** in the city. **Beautiful** multi-storeyed buildings, theatres, **museums**, **concert-halls** and restaurants **attracted their attention at first sight**.

The tourists asked the guide to take them to **the Picture Gallery** named after Sattar Bahlulzadeh. **On the way** to the Gallery they saw **well-planned** skyscrapers, **straight** and

broad streets, green **avenues** and large **squares** with people **here and there**.

Then they said they would like to **listen to** a fine music and the guide took them to **the Opera House**.

Luckily a famous opera was on and the actors **played their parts** with great love and interest. All **applauded** them **heartily**.

During their visit to Baku the guide told them about old Baku with its **narrow** and **dirty streets in the suburbs** and now beautiful ones **instead**. Their visit to the Maiden Tower and to the Palace of Shirvanshahs was **especially** interesting for them.

As they had learned and seen a lot of things they were not sorry for **travelling** to our **sunny** capital.

Do a lot of foreigners come to Baku every year? Yes, they do.

They are eager to be in this city, aren't they? Yes, they are. Where is Baku situated? It is situated on the shore of the Caspian Sea.

Baku-Jeyhan oil pipeline begins from Baku, doesn't it?

Who came to Baku last month? English tourists did.

Did they go for a ride in the city? Yes, they did.

Were they sorry for coming to Baku? No, they were not.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

a tourist

a guest

to be eager to

a capital

Independent

oil

to be situated

on the shore of

the Caspian sea

a pipeline

tradition

a hero

heroic

mighty

at first sight

the Picture Gallery

a way

on the (one's) way

well-planned

a skyscraper

straight

broad

an avenue

a square

here and there

to listen to

the Opera House

luckily

to hope
hopeful
a visit (to)
a hotel
conveniences
with their own eyes
next
a guide
the Martyrs' Alley
saint
to go for a ride
a museum
a concert-hall
a restaurant
to attract *one's* attention
attentive

famous
to be on
to play *one's* part
to applaud
heart
by heart
heartily (*adv*)
narrow
dirty
in the suburbs
instead
especially
a travel
to travel
travelling
sunny

VOCABULARY OF LESSON ELEVEN

a tourist [ə 'tuərist]
to tour [tu'tuə] v

W.comb. to tour round the world
to be eager to do *smth*

e.g. I am eager to see him.

eagerly ['i:gəli] *adv*
a capital ['kæpitəl] *n*

W.comb. a capital city

e.g. Baku is a capital city.

The capital of Russia is
Moscow.

W.comb. to live in the capital
to go to the capital
a capital letter

e.g. We write the proper nouns
in capital letters.

independent [ˌɪndə'pendənt] *adj*

W.comb. an independent
country

independence [ˌɪndə'pendəns] *n*

W.comb. to fight for indepen-

tourist
gəzib dolaşmaq, turist səyahəti
etmək

dünya səyahəti etmək
bir iş görməyə məmnun olmaq; bir
iş görməyi çox istəmək
Mən onu görməyə məmnunam./
can atıram

məmnunluqla

1. paytaxt; 2. baş, böyük

paytaxt şəhəri

Bakı paytaxt şəhəridir.

Rusiyanın paytaxtı Moskvadır.

paytaxtda yaşamaq

paytaxta getmək

baş hərf; böyük hərf

Biz xüsusi isimləri böyük hərflərlə
yazırıq.

müstəqil

müstəqil ölkə

müstəqillik

müstəqillik uğrunda mübarizə apar-

dence

e.g. Azerbaijan has gained her **independence**.

oil *n*

to oil [tu 'ɔɪl] *v*

to be situated [ˌsɪtju'eɪtɪd]

e.g. Baku is **situated** on the shore of the Caspian Sea.

a pipeline ['paɪpleɪn] *n*

e.g. Baku-Jeyhan **pipeline** is very important for Azerbaijan.

on the shore of

the Caspian Sea ['kæspɪən'si:]

tradition [ˌtrə'dɪʃn] *n*

W.comb. to keep to the **tradition**

traditional [ˌtrə'dɪʃnəl] *adj*

traditionally [ˌtrə'dɪʃnəli] *adv*

a hero ['hɪərəʊ] (*pl* -oes) *n*

W.comb. labour **heroes**

heroes of war

national hero

heroic ['hɪ'rɔɪk] *adj*

W.comb. **a heroic deed**

heroism ['hɪrɔɪzəm] *n*

W.comb. act of **heroism**

mighty ['maɪti] *adj*

W.comb. **a mighty power**

to hope [tə 'həʊp] *v*

hope *n*

W.comb. to lose one's **hope**

hopeful *adj*

a visit ['vɪzɪt] *n*

to visit [tə 'vɪzɪt] *v*

W.comb. **to visit** a friend

visitor ['vɪzɪtə] *n*

W.comb. an official **visitor**

a visit to a place

a hotel [həʊ'tel] *n*

convenience [kən'viːnjəns] *n*

W.comb. modern **convenience**

convenient *adj*

W.comb. **convenient** time/place

maq

Azərbaycan öz müstəqilliyini qazanmışdır.

1. neft; 2. yağ

yağlamaq

yerləşmək

Bakı Xəzər dənizinin sahilində yerləşmişdir

boru xətti

Bakı-Ceyhan boru xətti Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətlidir.

sahilində

Xəzər dənizi

ənənə

ənənəyə sadıq qalmaq/əməl etmək

ənənəvi

ənənəvi olaraq

qəhrəman

əmək qəhrəmanları

müharibə qəhrəmanları

milli qəhrəman

qəhrəman, igid, cəsur

qəhrəmanlıq hərəkəti, şücaət

qəhrəmanlıq

qəhrəmanlıq nümunəsi

güclü, qüdrətli

güclü hakimiyyət

ümid etmək/bəsləmək

ümid

ümidini itirmək

Ümid dolu, ümidini itirməyən,

ümidverici

vizit, səfər

baş çəkmək, qonaq gəlmək

dosta baş çəkmək

gələn, baş çəkən, qonaq

rəsmi qonaq

bir yerə qonaq/səfər etmə

mehmanxana, qonaq evi

rahatlıq, münasiblik, uyğunluq

müasir rahatlıq

rahat, münasib

münasib/vaxt, yer

e.g. Our house is very **convenient** for the shops.

with their own eyes

next [nekst]

Prep. in the **next** chapter

W.comb. **next** room

next month

next door

to live **next** door to *smb*

a guide [gaid] *n*

the Martyrs' Alley

W.comb. to die a martyr

e.g. Alif Hacıyev **died a martyr**
in the fight against Armen-
ians for Garabagh.

saint [seint] *adj*

Syn. **sacred** ['seikrid]

W.comb. to be with the **saints**

to go for a ride

a museum [mju: 'ziəm] *n*

W.comb. Art Museum

museum-piece

to go to the **museum**

a concert hall *n*

a restaurant ['restrən] *n*

expr. to attract **one's** attention

attentive [ə'tentiv] *adj*

at first sight

the Picture ['piktʃə] **Gallery**

a way [weɪ] *n* *Syn.* road

on the (one's) way to

e.g. **On my way** home I met a
friend.

well-planned ['wel'plænd]

a skyscraper [ˌskaɪ'skreɪpə] *n*

straight [streɪt] *adj*

W.comb. a **straight** street

Ant. a **crooked** ['kru:kɪd] street

broad [brɔ:d] *adj*

Syn. wide [waɪd]

Bizim evimiz dükanlara getmək
üçün çox əlverişlidir.

öz gözləri ilə

1. o biri, o birisi, növbəti;

2. gələn

o biri fəsildə

o biri otaq

gələn il

yaxın qonşu

bir kəslə qapıbir-qonşu olmaq

bələdçi

Şəhidlər xiyabanı

şəhid kimi ölmək, şəhid olmaq

Əlif Hacıyev Qarabağ uğrunda er-
mənilərə qarşı döyüşdə şəhid
oldu.

1. övliya, pır;

2. ən əziz, qiymətli;

3. müqəddəs, mələk

müqəddəslərlə birgə olmaq, mü-

qəddəslərin yanında olmaq

atla/maşınla gəzintiyə çıxmaq

muzey

İncəsənət muzeyi

muzey eksponatı

muzeyə getmək

konsert zalı

restoran

bir kəsin diqqətini cəlb etmək

diqqətli

ilk baxışdan

şəkil qalereyası

yol

bir yerə gedən yolda

Evə gedən yolda mən dosta rast

gəldim.

yaxşı planlaşdırılmış

hündür bina, göydələni

düz

düz küçə

əyri-üyrü küçə

geniş

an avenue ['ævinju:] *n*

W.comb. **avenue** of lime-trees
a broad **avenue**

a square [ə 'skweə] *n*

Prep. in a square

e.g. This square has seen
different historic events.

W.comb. **a square** table

here and there

to listen (to)

the Opera House

luckily *adv*

luck *n*

Phr. to have a good **luck**

lucky ['lʌki] *adj*

W.comb. a **lucky** person

famous ['feɪməs] *adj*

Syn. well-known, great,
outstanding, celebraterd

fame [feɪm] *n*

W.comb. world-wide **fame**

to be on

e.g. A new film **is on** in our
local cinema.

to play one's part

to applaud [ə 'plaud] *v*

applause *n*

heart [ha:t] *n*

Prep. by **heart**

heartily ['ha:tɪli] *adv*

to meet smb. heartily

narrow ['nærou] *adj*

W.comb. **narrow-minded** *adj*

dirty ['dɜ:tɪ] *adj*

W.comb. a **dirty** street

dirty hands

a suburb ['sʌbə:b] *n*

Prep. in the **suburbs**

instead [ɪn'sted] *prep*

instead of smth.

especially [ɪs'peʃəli] *adv*

to travel *v*

e.g. She **has travelled** much.

1. küçə, xiyaban; 2. prospekt
cərgə ilə cökə ağacları əkilmiş küçə
geniş küçə, prospekt

1. meydan; 2. dördkünc, kvadrat
meydanda

Bu meydan müxtəlif tarixi
hadisələrin şahididir.

dördkünc/kvadrat stol

orda-burda

qulaq asmaq, dinləmək

Opera və Balet teatrı

xoşbəxtlikdən

bəxt, tale

bəxti gətirmək

xoşbəxt, bəxtli, taleyi yaxşı olan

bəxtli adam

məşhur

şöhrət

dünya şöhrətli

getmək (*ekranda, səhnədə*)

Bizim yerli kino zalmda təzə film

gedir /göstərilir.

bir kəsin rolunu oynamaq

alqışlamaq

alqış(lar)

ürək, qəlb

əzbər, əzbərdən

ürəkdən, hərərlə, səmimiyyətlə

bir kəsi hərərlə qarşılamaq

dar

dar düşüncəli

çirkli; natəmiz

natəmiz/çirkli küçə

çirkli əllər

şəhəratrafı kənd/qəsəbə

şəhər kənarında

əvəzində

bir şeyin əvəzində

xüsusilə

səyahət etmək

O, çox səyahət edib.

travelling *n*
a travel *n* *Syn.* trip, journey
sunny *adj*
W.comb. **sunny** Azerbaijan

səyahət; gəzintiyə çıxma
səyahət
günəşli
günəşli Azərbaycan

XÜSUSİ ADLAR

Baku-Jeyhan Bakı-Ceyhan
Martyrs' Alley Şəhidlər Xiyabanı
Palace of Shirvanshahs Şirvanşahlar sarayı
Maiden Tower Qız qalası
Opera House Opera Teatrı

Söz yaradıcılığı

-ful [ful] - sifət düzəldən şəkilçidir, isimlərdən və fellərdən sifət düzəldir, məs.:

beauty gözəllik — beautiful gözəl
to forget unutmmaq — forgetful unutqan

-ize [aız] - müasir amerikan ingiliscəsində **-ise** şəklində işlənir. Fel əmələ gətirən şəkilçidir, isim və sifətlərdən fel əmələ gətirir, məs.:

real həqiqi, real — realize 1. həyata keçirmək;
2. satmaq, xırtd etmək;
3. dərk etmək

character xarakter — characterize xarakterizə etmək
normal normal — normalize normallaşdırmaq

-ive [iv] - şəkilçisi fellərdən və isimlərdən sifət düzəldir, məs.:
to collect toplamaq — collective kollektiv
product məhsul — productive məhsuldar

§53 The Future in the Past Tense Form

Keçmişdə gələcək zaman forması

Bu zamana, həmçinin, keçmişə nəzərən gələcək zaman forması da deyilir. Azərbaycan dilində belə bir qrammatik zaman forması yoxdur. Adi gələcəyə aid olan **-acaq**, **-əcək** şəkilçiləri vasitəsilə düzələn gələcək qeyri-müəyyən zaman həm gələcəyə, həm də keçmişə aid olur, məs.:

Mən bilirəm (bilirdim) ki, o, bizə gələcək.

İngilis dilində isə bu zaman formaları həm məzmununa, həm də qrammatik formasına görə bir-birindən fərqlənir.

Əgər gələcək qeyri-müəyyən zaman (**The Future Indefinite Tense Form**) indiki zamandan başlayaraq gələcəkdə baş verəcək zamanları ifadə etmək məqsədi güdürsə, keçmişdə gələcək və ya keçmişə nəzərən gələcək zaman keçmişlə şərtlənən, keçmişə aid olan, haqqında keçmişdə söhbət açılan zamanları ifadə etmək üçün işlədilir.

Keçmişdə gələcək zaman qrammatik cəhətdən də gələcək qeyri-müəyyən zamandan fərqlənir. Belə ki, gələcək qeyri-müəyyən zamanda (**The Future Indefinite Tense Form**) fellərin qarşısında **shall** və **will** köməkçi felləri işləndiyi halda, keçmişdə gələcək zamanda (**The Future in the Past Tense Form**) fellərin qarşısında **should** və **would** işlənir. I şəxs tək və cəmdə **should**, qalan hallarda isə **would** işlənir, məs.:

I should go	We should go
You would go	You would go
He/She/It would go	They would go

Bu zamandan istifadə qaydaları:

1. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, keçmişdə gələcək zaman o vaxt işlədilir ki, gələcək haqqında keçmişdə deyilir, xəbər verilir və ya mülahizə irəli sürülür, məs.:

Mən bilirdim ki, instituta daxil olacağam.	I knew that I should enter the Institute.
---	---

2. Vasitəsiz nitqdə gələcək qeyri-müəyyən zamanda olan cümlələri baş cümləsinin xəbəri keçmiş qeyri-müəyyən zamanda olan tabeli mürekkəb cümlələrə çevirərkən (vasitəsiz nitqdən vasitəli nitqə çevirərkən) budaq cümlənin gələcək qeyri-müəyyən zamanda olan xəbəri zamanların uzlaşmasının tələbinə uyğun olaraq keçmişdə gələcək zamana çevrilir, məs.:

Vasitəsiz nitqdə: He said: "I **shall** answer your questions".

Vasitəli nitqdə: He said that he **would** answer my questions.

3. Ümumi məlumat bütövlükdə konkret keçmişlə əlaqəli olduqda kontekstdən çıxış edərək adi sadə cümlələr də keçmişdə gələcək zamanda işlənə bilər, məs.:

I was a child, I didn't care about anything. I should play with my little friends for hours. *Mən uşaq idim, mənim heç bir qayğım yox idi. Mən saatlarla öz balaca dostlarımla oynayırdım.*

Qeyd: Bu mənada işlənən **should + would** mübtədaya birləşərək əksər hallarda:

I'd +	We'd +
You'd +	You'd +
He'd +	They'd +
She'd +	şəklində işlənir.

Məs.: **I should talk to him for hours = I'd talk to him for hours.**

§53.1. The Past Continuous Tense Form (Keçmiş davamedici zaman forması)

Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilindəki qrammatik zamanların Azərbaycan dilində təqdim edilmiş tərcümə variantları o qədər dəqiq olmaya da bilər, çünki ingilis dilində 16 zaman forması, Azərbaycan dilində isə başlıca olaraq 3 qrammatik zaman və onun beş forması mövcuddur və ona görə də olmayan zamanlara Azərbaycan dilində ad qoymaq ehtiyacı yaranır. Ümidvarıq ki, əsas məsələ sayın dəqiqliyində deyil, mahiyyətin dərk edilməsindədir. Çalışacağıq ki, ingilis dilindəki bütün zamanların istər quruluşu, istərsə də onların mahiyyəti, istifadə etmə, işlədilmə məqamları haqqında kifayət qədər ətraflı məlumat verək ki, ingilis dili öyrənən azərbaycanlılar həmin zamanları düzgün qavraya və onlardan yerli-yerində istifadə edə bilmək vərdişlərinə yiyələne bilsinlər.

İngilis dilindəki keçmiş davamedici zaman (**The Past Continuous Tense Form**) bütün davamedici zamanlar üçün vacib element olan **to be** felinin iştirakı ilə əmələ gəlir. Söhbət keçmiş davamedici zamandan getdiyinə görə deməli, **to be** feli də keçmiş zamanda, yəni **was, were** formasında olmalıdır. Eyni zamanda **to be** feli ilə yanaşı indiki zaman feli sifəti də bütün davamedici zamanlar üçün vacib tərkib hissəsi olduğuna görə keçmiş davamedici zamanı **was/were + Participle I** formulu ilə göstərə bilərik. Burada bu formulu cümlələr əsasında həm təsdiq, həm sual, həm inkar şəklində aşağıdakı şəkildə təqdim etmək olar:

təsdiqdə

I was working
You were working
He was working
She was working
It was working
We were working
You were working
They were working

inkarda

I was not working
You were not working
He was not working
She was not working
It was not working
We were not working
You were not working
They were not working

ümumi sual formasında

cavab (*təsdiqdə*)

cavab (*inkarda*)

<i>Was I working?</i>	Yes, I <i>was</i>	No, I <i>wasn't</i>
<i>Were you working?</i>	Yes, you <i>were</i>	No, you <i>weren't</i>
<i>Was he working?</i>	Yes, he <i>was</i>	No, he <i>wasn't</i>
<i>Was she working?</i>	Yes, she <i>was</i>	No, she <i>wasn't</i>
<i>Was it working?</i>	Yes, it <i>was</i>	No, it <i>wasn't</i>
<i>Were we working?</i>	Yes, we <i>were</i>	No, we <i>weren't</i>
<i>Were you working?</i>	Yes, you <i>were</i>	No, you <i>weren't</i>
<i>Were they working?</i>	Yes, they <i>were</i>	No, they <i>weren't</i>

Keçmiş davamedici zaman formasının işlənmə qaydaları

Bu zaman forması aşağıdakı hallarda istifadə edilir:

1. Əgər hər hansı bir hərəkət birdirən fellə (hərəkəti fellə) ifadə edilən hərəkət keçmişdə dəqiq bir vaxtda proses halında olarsa, onda bu zamandan istifadə edilir. Hərəkətin keçmiş zamandakı dəqiq vaxtı aşağıdakı 3 halda mümkündür:

- a) hərəkət keçmişdə saatla bildirilən bir vaxtda proses halında olduqda, məs.:

She was reading a newspaper **at 5 o'clock** yesterday.

Dünən **saat 5-də** o, qəzet oxuyurdu.

- b) hərəkətin dəqiq vaxtı tabeli mürəkkəb cümlələrdə müəyyənləşərək baş cümlədəki hərəkətin davam etdiyini bildirir, məs.:

When he came home I **was watching** TV.

O, evə gələndə mən televizora baxırdım.

- c) keçmişdəki dəqiq vaxt indiki vaxtla müəyyənləşir, bu zaman **at this time + keçmişə aid olan zaman zərfliyi** işlənir, məs.: **at this time yesterday (last month, year, Sunday, etc.)** məs.:

He was playing chess at
this time yesterday.

We were learning French
at this time last year.

Dünən bu vaxt o, şahmat oynayırdı.

Keçən il bu vaxt biz fransız dilini öyrənirdik.

2. Keçmişdə hərəkətin proses halında olması situasiyadan müəyyənləşir, məs.:

I came home. My son was not at home. He was playing football.

Mən evə gəldim. Oğlum evdə deyildi. O, futbol oynayırdı.

§53.2. The Past Perfect Tense Form (Keçmiş bitmiş zaman forması)

1. Bütövlükdə bitmiş zaman anlayışı haqqında əvvəlki dərslərdə qeyd edilmişdir ki, bitmiş zamanlar indiki, keçmiş və ya gələcək zamanda müəyyən bir vaxtda və ya həmin vaxta qədər hərəkətin tamamlandığını bildirir. Əgər hərəkət indiki zamanda müəyyən bir vaxta qədər tamamlanırsa (*bu haqda VIII dərstdə geniş məlumat verilmişdir*), indiki bitmiş zaman forması (**Present Perfect Tense Form**), hərəkət gələcəkdə müəyyən vaxta qədər tamamlanmış olarsa, gələcək bitmiş zaman forması (**The Future Perfect Tense Form**), hərəkət keçmişdə müəyyən vaxta qədər tamamlanmış olarsa, keçmiş bitmiş zaman forması (**The Past Perfect Tense Form**) işlənir. Deməli, ümumi bir anlam ondan ibarətdir ki, bütün bitmiş zamanlarda hərəkətin müəyyən bir vaxta qədər tamamlanması bütün bitmiş zamanlar üçün ən ümumi kriteriyadır və bütün digər spesifik cəhətlər həmin ümumi kriteriyalardan yan keçməmək şərti ilə qəbul edilmişdir.

Digər bitmiş zamanlarda olduğu kimi, keçmiş bitmiş zamanı da səciyyələndirən ən ümumi cəhət ondan ibarətdir ki, keçmiş bitmiş zamanın işlənməsi üçün vacib şərt hərəkətin keçmişdə müəyyən bir vaxta qədər bitməsi, tamamlanmasıdır.

Keçmiş bitmiş zamanın qrammatik zaman formulasından bəhs etdikdə deməliyik ki, bu formula *had* + **Participle II**-dən ibarətdir. Bu formul daxilində nə *had*, nə də **Participle II** şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişmədiklərinə görə təkcə *had* + **Participle II** formulunu verməklə kifayətlənirik.

Keçmiş bitmiş zamanın işlənməsinin ən ümumi halını bildikdən sonra bunları da bilməliyik ki:

- a) keçmiş bitmiş zaman keçmişdə saatla bildirilən müəyyən bir vaxta qədər tamamlanmış hərəkəti ifadə edir, bu zaman **by 5 (3, 6, 9 və s.) o'clock + keçmişə aid olan zaman zərfi** işlənir, məs.:

by 5 o'clock yesterday (the day before yesterday, last Sunday, Monday etc.)

I had done my job **by two o'clock yesterday.**

Mən işimi **dünən saat 2-yə qədər** görüb qurtarmışam.

- b) zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin baş cümlələrində hərəkət tamamlandıqda, məs.:

I **had already done** my job when my friend rang me up (=by the time my friend rang me up).

Mənim dostum zəng etdikdə (*mənim dostum zəng edəndə qədər*) **mən** işimi **görüb qurtarmışdım.**

- c) keçmiş davamedici zamanda olduğu kimi, keçmiş bitmiş zamanda da indiki zaman müqabilində keçmişdə vaxt dəqiqləşə bilir, bu zaman **by this time + keçmişə aid olan zaman zərflərindən** istifadə edilir, məs.:

by this time yesterday (last month/ year/ Sunday/ winter etc.)

She **had read** the book **by this time last year.**

O, kitabı **keçən il bu vaxta qədər** oxuyub qurtarmışdı

Qeyd: Bəzi kitablarda və keçmiş bitmiş zamana aid olan bir sıra test tapşırıqlarında **by this time** əvəzinə **by that time+zaman zərfi** verilmişdir. Yadda saxlayın ki, bu səhvdir, çünki **that** sözü konkret zaman anlayışı ifadə edə bilmədiyinə görə, o, keçmişdə öz müqabilində konkret zaman anlayışı ifadə edə bilməz. Fikrimiz daha aydın olsun deyə bildiririk ki, **this time yesterday** dedikdə dünün hansı vaxt olduğunu **this time** sözü ilə müəyyən edə bilirik, **this time bu vaxt** saatla hansı vaxtı bildirirsə, deməli, dünün də həmin vaxt nəzərdə tutulur. **That time** dedikdə isə *bu* anlayışın özü aydın olmadığına görə keçmişdə də **that time o vaxt** sözünün hansı vaxt olduğunu müəyyən edə bilmərik. Deməli, o cür yanaşma səhvdir.

2. İngilis dilində bir-birinin ardınca baş verən hərəkətlərin təsviri zamanı eyni zamanda baş verən hərəkətlərdən qabaq baş vermiş hərəkət keçmiş bitmiş zamanda işlənir, məs.:

We reached the farm early. It was eight o'clock in the morning. The sun **had risen**, the farmers **had started to work**.

Biz fermaya tez çatdıq. Səhər saat səkkiz idi. Günəş **qalxmışdı**, kəndlilər **işləməyə başlamışdılar**.

3. Zaman budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə ifadə edilən hərəkətlərdən hansının öncə baş verməsindən asılı olaraq həm baş cümlədə, həm də budaq cümlədə keçmiş bitmiş zaman işlənə bilər. Əgər baş cümlənin xəbərinin hərəkəti budaq cümlənin xəbərinin hərəkətindən qabaq baş vermişdirsə, onda baş cümlənin hərəkəti keçmiş bitmiş zamanda (**The Past Perfect Tense Form**) işlənir, budaq cümlə baş cümləyə **before** *qabaq*, *əvvəl* sözləri və ya **when** *nə zaman ki* bağlayıcısı ilə bağlanır.

He **had had** his breakfast **before** he went to work.

O, işə getməzdən *qabaq* səhər yeməyini yemişdi.

We **had already reached** the station **when** it began to rain.

Yağış yağmağa başlayanda biz **artıq** yağzala **çatmışdıq**.

Əksinə, əgər budaq cümlənin hərəkəti baş cümlənin hərəkətindən qabaq baş vermişdirsə, onda keçmiş bitmiş zaman (**The Past Perfect Tense Form**) budaq cümlədə işlənir. Bu halda budaq cümlələr **after**, **as soon as**, **when** bağlayıcıları ilə bağlanır, məs.:

As soon as they **had finished** their work, they went for a walk.

They went for a walk **after** they **had finished** their work.

Onlar işlərini **qurtaran kimi** gəzməyə getdilər.

Qeyd: Əgər mürəkkəb cümlənin baş və budaq cümlələrinin hərəkətləri dərhal bir-birinin ardınca baş verərsə, zaman silsiləsindəki boşluq qısamüddətli olarsa, onda **after**, **as soon as**, **when** bağlayıcısı ilə əmələ gələn tabeli mürəkkəb cümlələrin həm baş, həm də budaq cümlələrində keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması (**The Past Indefinite Tense Form**) işlənir, məs.:

As soon as I finished the letter I **went** to post it.

Mən məktubu qurtaran kimi onu poçtla yola salmağa getdim.

After we got on the train it **started**.

Biz qatara minəndən (mindikdən) sonra qatar yola düşdü.

§53. Tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə zaman uzlaşmaları

Tamamlıq budaq cümlələrini əmələ gətirən bağlayıcı əvəzlilik və bağlayıcı zərflər rəngarəng olmaqla yanaşı, hər biri geniş məna dairəsinə malikdir. Belə ki, zaman, təyin, səbəb, tərz-i-hərəkət və s. budaq cümlələri əmələ gətirən bağlayıcılar, eyni zamanda, tamamlıq budaq cümlələrini də əmələ gətirirlər. Lakin bu tipli budaq cümlələrə sual verdikdə onların ifadə etdikləri funksiyaları asanlıqla ortaya çıxarmağa şərait yaranır.

Bildiyimiz kimi, tamamlıq budaq cümlələri **kimi? nəyi? nə?** suallarına cavab verir və **that ki, where harada, haraya, when nə vaxt, nə zaman, why niyə, nə səbəbə, how necə, who kim, whom kimi, kimə, whose kimin** bağlayıcı-sözlərlə baş cümləyə bağlanırlar. Tamamlıq budaq cümlələrində bu bağlayıcılardan və zərflərdən hər biri cümlənin bir üzvünə (mübtədaya, tamamlığa, təyinə, zərfliyə) çevrilirlər, məs.:

I don't know **how** he answered your question.

Mən bilmirəm ki, o sənin/sizin sualına/sualınıza necə cavab verdi.

Do you know **why** he has not come yet?

Sən/Siz bilirsənmi/bilirsinizmi niyə o hələ gəlməyib?

She says **that** he has done his job already.

O deyir ki, o artıq öz işini yerinə yetirmişdir.

Did he know **who** sent him the telegram?.

O bildimi ki, ona kim teleqram göndərmişdi?

Show me the book **which** you have bought.

Mənə almış olduğun(uz) kitabı göstər(in).

I don't know **where** he lives.

Mən bilmirəm ki, o harada yaşayır.

Do you know **who** helped
him in this matter?

Can you tell me **whom** he is
writing this letter?

Sən/Siz bilirsənmi/bilirsinizmi
ki, kim ona bu işdə kömək-
lik etdi?

Sən/Siz mənə deyə bilərsənmi
/bilərsinizmi ki, o, bu
məktubu kimə yazır?

Əslində diqqətlə fikir verdikdə ayırd etmək olar ki, bu cüm-
lələrin hamısı vasitəsiz nitqdə olan xüsusi sual cümlələrinin vasitəli
nitqdə çevrilmiş formalarıdır və onlar vasitəli nitqə çevrildikdə mü-
əyyən dəyişikliklərə məruz qalır. Həmin dəyişikliklər aşağıdakı-
lardan ibarətdir:

1. **Xüsusi suallar** vasitəsiz nitqdən vasitəli nitqə çevrildikdə
söz sırasında dəyişiklik edilir. Baş cümlə ilə budaq cümləni ayıran
qoşa nöqtə və vasitəsiz nitqin əlaməti olan dırnaqlar düşür, sual
sözləri öz sual mənasını itirərək bağlayıcıya çevrilir və bütövlükdə
zahirən suala oxşayan, lakin sual elementlərindən uzaq olan nəqli
cümlə əmələ gəlir, məs.:

He asked me: "**When** will
you go home?"

He asked me **when** I should
go home.

She said: "**Whom** did you
see in the street?"

He asked me **whom** I had
seen in the street.

Xüsusi sual cümlələrinin vasitəli nitqə çevrilməsi nəticəsində
əmələ gəlmiş tamamlıq budaq cümlələri heç zaman nə ümumi, nə
də xüsusi sual formasında, ümumiyyətlə sual formasında ola bilməz.
Bu hüquq yalnız baş cümləyə verilir və baş cümlə həm sual (*ümumi
sual*), həm də inkar formasında işləyə bilər. Budaq cümlədəki sual
əvəzlilikləri isə yalnız bağlayıcı funksiyalarını yerinə yetirir.

Aşağıdakı nümunə deyilmiş fikri daha aydın şəkildə xarakterizə edir:

	that <i>ki</i> ,	
	why <i>niyə</i>	
	where <i>harada</i>	
Does he know	when <i>nə vaxt</i>	I work?
O bilirmi	how <i>necə</i>	mən işləyirəm?
	with whom <i>kimlə</i>	
	for whom <i>kim üçün</i>	
	that <i>ki</i>	
	why <i>niyə</i>	
	where <i>harada</i>	
He doesn't know	when <i>nə vaxt</i>	I work.
O bilmir	how <i>necə</i>	mən işləyirəm.
	with whom <i>kimlə</i>	
	for whom <i>kim üçün</i>	

Tabeli mürəkkəb cümlələrdə baş və budaq cümlə arasında qrammatik asılılıq olur (budaq cümlə baş cümlədən asılı olur). Bu qrammatik qaydaya zaman uzlaşmaları (**Sequence of Tenses**) deyilir. Zaman uzlaşması başlıca olaraq iki qayda ilə tənzimlənir:

1. Əgər baş cümlənin zamanı indiki zamanda (indiki zaman dedikdə indiki qeyri-müəyyən zaman, indiki davamedici zaman və indiki bitmiş zaman nəzərdə tutulur) və ya gələcək zamanda olarsa, budaq cümlənin xəbəri istənilən zamanda ola bilər, məs.:

	he goes to school every day.
	he went to school every day.
	he will go to school every day.
	he is going to school now.
	he was going to school at 2 yesterday.
	he will be going to school at 5 tomorrow.
	he has gone to school to day.
I think that	he had gone to school by 5 yesterday.
	he will have gone to school by 5 tomorrow.
	he has been going to school for 5 days this week.
	he had been going to school for 5 days when you came to our village.

	he will have been going to school for 5 days when you come to us tomorrow.
	he would go to school if he were young.
	he would be going to school if he were young.
	he would have gone to school if he were young.
	he would have been going to school if he were young.

Beləliklə göründüyü kimi, ingilis dilində mövcud olan 16 qrammatik zaman formasının hər biri burada iştirak edə bilər.

Qeyd: Ona görə 16 zaman formasının hamısı verilmişdir ki, mövcud zamanların hamısı haqqında təsəvvür olsun. Lakin canlı dildə demək olar ki, onlardan əsasən 12 zaman forması işlənir, qalan 4 forma isə nadir hallarda işlənir.

2. Əgər baş cümlənin xəbəri keçmiş zamanda olarsa, budaq cümlə də keçmiş zamanlardan birində işlənməlidir. Lakin budaq cümlədəki "keçmiş zamanlardan biri" kor-koranə seçilmir, o, məntiqəuyğun və müəyyən qrammatik qanunlara əsaslanaraq seçilir.

1) feli xəbərlə cümlələrdə eynizamanlılıq ifadə edilərsə, budaq cümlədə keçmiş qeyri-müəyyən zaman işlədilir, məs.:

I didn't know that he knew	Mən bilmirdim ki, o, ingilis
English so well.	dilini belə gözəl bilir.

Qeyd: Əgər budaq cümlədə belə hallarda "**must**" modal feli gələrsə, o olduğu kimi qalır, lakin vaciblik mənası "**to have to**" ifadəsi ilə ifadə edildikdə "**to have to**" keçmiş qeyri-müəyyən zamanda "**had to**" formasında olur, məs.:

He said he must stay at home.	O dedi ki, o, evdə qalmalıdır.
He knew he had to stay at home.	O bilirdi ki, o, evdə qalmalıdır.
He said that all the children must attend school.	O dedi ki, bütün uşaqlar məktəbə getməlidirlər.
She said that she had to go to a dentist.	O dedi ki, o, diş həkiminə getməlidir.

Modal fellər içərisində **can** modal felinin keçmiş zaman forması "**could**" olduğuna görə o, zamanların uzlaşması qanununa tabe olur və keçmiş zamanda **could** formasında işlənir.

We **knew** that he **could** help us.

Biz bilirdik ki, o, bizə kömək edə bilər.

She **didn't know** that I **could** play chess well.

O bilmirdi ki, mən yaxşı şahmat oynaya bilirəm.

2) Baş cümləsi keçmiş zamanda olan tabeli mürəkkəb cümlələrin budaq cümlələrində

a) hərəkətin tamamlanması haqqında məntiqi əlamətlər olduqda budaq cümlədə keçmiş bitmiş zaman işlədilir, məs.:

I knew that he **had written** his composition.

Mən bilirdim ki, o, ifadə yazısını yazıb qurtarmışdır.

b) hərəkətin hələ tamamlanmasının davam etməsi barədə məntiqi əlamətlər olduqda budaq cümlədə keçmiş davamedici zaman işlənir.

I knew that he **was working** at home then.

Mən bilirdim ki, o vaxt o, evdə işləyirdi.

c) hərəkətin keçmiş nəzərən hələ baş verəcəyi haqqında həm qrammatik, həm də məntiqi əlamətlər olarsa, onda budaq cümlədə keçmişdə gələcək zaman, **-The Future in the Past** forması işlədilir.

They knew that I **should do** my best to help them.

Onlar bilirdi ki, mən onlara kömək etmək üçün əlimdən gələni edəcəyəm.

ç) hərəkətin keçmişdə müəyyən bir müddət ərzində davam etməsi və həmin hərəkət haqqında söhbət gedən zaman onun yenə də proses halında olduğunu ifadə etmək üçün budaq cümlədə keçmiş bitmiş davamedici **The Past Perfect Continuous Tense** zaman forması işlədilir.

Did you know that I **had been learning** English for six months when you spoke to me.

Sən/Siz bilirsənmi/bilirsinizmi ki, sən/siz mənimlə danışanda mən altı ay idi ki, ingilis dilini öyrənirdim.

3. Şəxsin nitqini təqdim edərkən baş cümlədə **to say, to tell, to ask** və s. tipli fellərdən istifadə edilir və onlardan sonra tamamlıq budaq cümlələri işlədilir. Əgər bu fellər keçmiş zamanda olarsa, deməli, mürəkkəb cümlənin baş cümləsinin xəbəri keçmiş zamandır

və bütövlükdə budaq cümlənin zamanı zamanların uzlaşması qanununa əsasən işlədilməlidir. Bu vaxt yer və zaman zərflikləri aşağıdakı dəyişikliyə məruz qalır:

"**this/these**" işarə əvəzlilikləri "**that/those**" işarə əvəzliliklərinə çevrilir;

"**here**" *burada, bura, buraya* yer zərfliyi "**there**" *orada, ora, oraya* yer zərfliyinə çevrilir;

"**now**" *indi* zərfi "**then**" *onda* zərfinə çevrilir;

"**yesterday**" *dünən* zərfi "**the day before yesterday**" *sırağagün* zərfinə çevrilə bilər;

"**to day**" *bu gün* əvəzinə "**that day**" *o gün* işlədilir;

"**tomorrow**" *sabah* əvəzinə "**(the) next day, the following day**" *növbəti gün, sonrakı gün* zərfləri işlədilə bilər;

"**ago**" *qabaq, ondan qabaq* zərfi "**before, earlier**" sözlərinə çevrilə bilər (*ago* sözünün qaldığı hallara da təsadüf edilir);

"**last week, last year etc.**" *keçən həftə, keçən il və s.* kimi zaman zərfləri "**the week before**" *əvvəlki/qabaqkı həftə*, "**the year before**" *ondan əvvəlki/qabaqkı il* zərfləri ilə əvəz edilə bilər;

"**next week/year**" *gələn həftə/il* kimi zaman zərflərinin əvəzinə "**the following week/year**" *növbəti/sonrakı il* zərfləri işlənə bilər, nümunələrə nəzər salaq:

He said: "I shall begin now".

O dedi ki: "Mən indi başlayacağam".

He said he would begin then.

O dedi ki, o, onda başlayacaqdı.

He said: "I don't know about it now".

O dedi: "Mən onun haqqında indi heç nə bilmirəm".

He said he didn't know about it then.

O dedi ki, o, o haqda o zaman bilmirdi.

He said: "I shall be here".

O dedi: "Mən burada olacam".

He said he would be there the next day.

O dedi ki, ertəsi gün o, orada olacaq.

4. Əgər tabeli mürəkkəb cümlələrin tərkibində bir neçə tamamlıq budaq cümləsi olarsa və onların hərəkətləri zaman baxımından biri digərini izləyən eyni zaman daxilində baş verərsə, onda budaq cümlələrdən birincisinin xəbəri keçmiş bitmiş zamanda,

sonrakılar isə keçmiş qeyri-müəyyən zaman formasında işlənir, məs.:

He told me that he had been to his native town, where he met his old friends, had dinner with him, went to walk in the forest and remembered their old times.

O **mənə** dedi ki, o öz doğma şəhərində olub, harada ki, **köhnə** dostları ilə görüşmüş, birlikdə günorta yeməyi yemiş, meşəyə gəzməyə getmiş və **köhnə** vaxtları xatırlamışdılar.

5. Tamamlıq budaq cümlələrində keçmişdə hərəkətin icra müddətini bildiren "**during**" zaman zərfliyi və ya konkret il ilə ifadə edilən zaman zərfliyi olarsa (tutaq ki, in 1990), onda budaq cümlələrdə keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması (*The Past Indefinite Tense Form*) işlədilir, məs.:

He said that he was an officer **during the war**.

O dedi ki, o, müharibədə (müharibə vaxtı) zabit olmuşdur.

I knew that he entered the University **in 1990**.

Mən bilirdim ki, o, 1990-cı ildə Universitetə daxil olub.

§55. Ayırıcı suallar

İngilis dilində ümumi, xüsusi və alternativ suallardan başqa ayırıcı suallar da (**Disjunctive Questions**) mövcuddur. Bu sualların hər birinin özünəməxsus qrammatik quruluşu və semantik xüsusiyyətləri vardır. Ayırıcı sual da, digər suallar kimi, təsdiqdə və ya inkarda cavab tələb edən sual növüdür. Bu sual iki hissədən ibarətdir. Sualın birinci tərəfi nəqli cümlədən, ikinci tərəfi isə inkarda və ya təsdiqdə olan qısa ümumi sual cümləsindən ibarətdir. Ayırıcı sualları, fikrimizcə, yalnız şərti olaraq iki hissəyə bölmək olar, çünki sual qurmaq üçün onlar həm qrammatik quruluş, həm də məntiqi cəhətdən bir-biri ilə elə üzvi şəkildə bağlıdır ki, sualın bir hissəsini digərindən ayırdıqda mütləq semantik tamlıq pozula bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, ayırıcı suallar iki hissədən ibarətdir. Birinci hissə təsdiqdə və ya inkarda olan nəqli cümlədən, ikinci hissə isə birinci hissə ilə uzlaşan qısa sual cümləsindən ibarətdir. Qısa sual cümləsi birinci cümlə ilə pozitiv və neqativliyə görə tərs mütənasiblik yaradır. Belə ki, əgər birinci nəqli cümlə in-

Vahid İman oğlu

...n füsunkar
biri olan Şöki
Göynük

...2 Nə-li 7
...ra isə
...bdə təhsil

V-Türksoy
anov

təsdiqdə, birinci nəqli cümlə təsdiqdə
ual inkarda olmalıdır, məs.:
boy, *isn't he?*

od boy, *is he?*

nəqli cümlənin xəbəri indiki qeyri-
ri-müəyyən zaman formalarında olan
min cümlələrin ikinci tərəfi, müvafiq
felləri ilə əmələ gəlir, məs.:

e? O, ingilis dilini bilir, elə de-
yilmi?

e? O, çayı xoşlamır, elə deyil?

n't O, çox az danışır, elə deyil-
mi?

de- Biz çox teleqram almırıq, elə
deyil?

ang Onlar bizə çoxlu maraqlı şey-
lər danışdılar, elə deyilmi?

? Onlar bizə kömək etmədilər,
elə deyil?

indüyü kimi, sualı əsasən ikinci tərəf
Azərbaycan dilinə *elədir?* *elə deyilmi?*
ni sual adatları ilə tərcümə edilir.

nci tərəfi "**var**" mənası kəsb edən **to**
ütün zamanlarda), modal fellər, gələcək
əmələ gətirən "**shall**", "**will**" köməkçi
edilmişdirsə, ayırıcı suallarda elə həmin
fəal edilir, məs.:

can swim, *can't you?*

was at home, *wasn't she?*

will not come, *will he?* və s.

adə edilmiş cümlələrdə əgər **to have**
fəal, əsas fel kimi işlənərsə və ya "**var**"
mənası kəsb etmiş olarsa, eləcə də
(**to have to**) kimi istifadə edilərsə,

onda ayırıcı sualın ikinci tərəfi **do, does, did** köməkçi feli vasitəsilə əmələ gəlir, məs.:

She **has to** go home at
once, **doesn't she?**

O, dərhal evə getməlidir,
elə deyilmi?

We **didn't have** dinner in
the afternoon, **did we?**

Biz günorta nahar etmə-
mişik, *elə deyilmi?*

She **had** a bad cough,
didn't she?

O, çox bərk öskürdü,
düzdür?

§56. *To speak, to talk, to say, to tell* fəlləri

Bu fəllərin hər biri Azərbaycan dilinə *demək, danışmaq, söyləmək* kimi tərcümə edilir. Bu fəlləri ayrı-ayrılıqda aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

to speak - *danışmaq, danışmaq aktını həyata keçirmək*. Bu fəldən sonra obyekt **to** hissəciyi ilə bildirilir:

I **spoke to him** on the tele-
phone.

*Mən telefonla onunla danış-
dım.*

to talk - *danışmaq (söhbət etmək)*

Don't **talk** at the lesson.

*Dərsdə söhbət etmə(yin)/da-
nışma(yın).*

Əgər **to talk** fəlindən sonra obyekt gələrsə, onda obyektlə əlaqə **to** sözünü vasitəsilə həyata keçirilir, məs.:

He **talked to me** about his
family.

O, mənə (mənimlə) ailəsi
haqqında danışdı.

to say - *demək* mənasını verir və başlıca olaraq *xəbər vermək, bir söz/məlumat vermək* mənasını verir, obyektlə **to** sözünü vasitəsilə bağlanır:

Say to me, how they call
you at home.

Mənə de(yin) ki, səni/sizi ev-
də necə çağırırlar / adlandı-
rırırlar?

karda olarsa, qısa ümumi sual təsdiqdə, birinci nəqli cümlə təsdiqdə olarsa, ikinci tərəf, yəni qısa sual inkarda olmalıdır, məs.:

He is a good boy, isn't he?

və ya

He is not a good boy, is he?

Qeyd etmək lazımdır ki, nəqli cümlənin xəbəri indiki qeyri-müəyyən və ya keçmiş qeyri-müəyyən zaman formalarında olan fellərlə ifadə edilmişdirsə, həmin cümlələrin ikinci tərəfi, müvafiq olaraq **do, does, did** köməkçi felləri ilə əmələ gəlir, məs.:

He knows English, doesn't he?

O, ingilis dilini bilir, elə deyilmi?

She doesn't like tea, does she?

O, çayı xoşlamır, elə deyil?

He speaks very little, doesn't he?

O, çox az danışır, elə deyilmi?

We don't receive many telegrams, do we?

Biz çox teleqram almırıq, elə deyil?

They told us many interesting things, didn't they?

Onlar bizə çoxlu maraqlı şeylər danışdılar, elə deyilmi?

They didn't help us, did they?

Onlar bizə kömək etmədilər, elə deyil?

Nümunələrdən də göründüyü kimi, sualı əsasən ikinci tərəf formalaşdırır. Bu tipli suallar Azərbaycan dilinə *elədir? elə deyilmi? düzdür? düz deyilmi? hə?* kimi sual ədatları ilə tərcümə edilir.

Qeyd: Ayırıcı sualların birinci tərəfi "**var**" mənası kəsb edən **to have** feli, **to be** feli (bütün zamanlarda), modal fellər, gələcək qeyri-müəyyən zamanı əmələ gətirən "**shall**", "**will**" köməkçi felləri vasitəsilə ifadə edilmişdirsə, ayırıcı suallarda elə həmin fellərin özlərindən istifadə edilir, məs.:

You can swim, can't you?

She was at home, wasn't she?

He will not come, will he? *və s.*

Xəbəri **to have** feli ilə ifadə edilmiş cümlələrdə əgər **to have** feli köməkçi fel kimi deyil, əsas fel kimi işlənərsə və ya "**var**" mənasından çıxaraq digər mənalar kəsb etmiş olarsa, eləcə də vacibliyin ifadə vasitəçisi (**to have to**) kimi istifadə edilərsə,

onda ayırıcı sualın ikinci tərəfi **do, does, did** köməkçi feli vasitəsilə əmələ gəlir, məs.:

She has to go home at once, doesn't she?	O, dərhal evə getməlidir, elə deyilmi?
--	---

We didn't have dinner in the afternoon, did we?	Biz günorta nahar etməmişik, elə deyilmi?
---	--

She had a bad cough, didn't she?	O, çox bərk öskürürdü, düzdür?
--	---------------------------------------

§56. To speak, to talk, to say, to tell felləri

Bu fellərin hər biri Azərbaycan dilinə *demək, danışmaq, söyləmək* kimi tərcümə edilir. Bu felləri ayrı-ayrılıqda aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

to speak - *danışmaq, danışmaq aktını həyata keçirmək*. Bu feldən sonra obyekt **to** hissəciyi ilə bildirilir:

I spoke to him on the telephone.	<i>Mən telefonla onunla danışdım.</i>
---	---------------------------------------

to talk - *danışmaq (söhbət etmək)*

Don't talk at the lesson.	<i>Dərsdə söhbət etmə(yin)/danışma(yın).</i>
----------------------------------	--

Əgər **to talk** felindən sonra obyekt gələrsə, onda obyektlə əlaqə **to** sözünü vasitəsilə həyata keçirilir, məs.:

He talked to me about his family.	O, mənə (mənimlə) ailəsi haqqında danışdı .
--	---

to say - *demək* mənasını verir və başlıca olaraq *xəbər vermək, bir söz/məlumat vermək* mənasını verir, obyektlə **to** sözünü vasitəsilə bağlanır:

Say to me , how they call you at home.	Mənə de(yin) ki, səni/sizi evdə necə çağırırlar / adlandırırlar?
---	--

to tell -*danışmaq, söyləmək, demək* mənalərini verir, obyektlə bağlılıqda heç bir sözünü qəbul etmir, obyektlə birbaşa əlaqə formasına malikdir, məs.:

He **told** me many interesting things. O, mənə çoxlu maraqlı şeylər **danışdı**.

Qeyd: Əgər **to tell** felindən sonra məsdər işlədilsə, onda **to tell** feli *tapşırmaq* mənasını verir:

The teacher **told** the pupils to get ready for the dictation.

Müəllim şagirdlərə **tapşır**dı ki, imlaya hazırlaşsınlar.

QRAMMATİK MATERİALLARI İLKİN MÖHKÖMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı mürəkkəb cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. Can you tell me where you are going for your summer holiday? I don't know when we'll be able to go to the cinema or the theatre. 3. Do you know why he has not come to the University today? 4. Do you know how well he can do this work? 5. Can you tell me how I can get to the Ministry? 6. I don't want to know what they are talking about. 7. Please tell him that I am going to see him tomorrow. 8. Can you tell us what I can do for you? 9. Please tell him that I'll do all I can for him. 10. Tell him that I'll be back at ten o'clock. 11. Tell me which cities you have been to. 12. Do you know who he usually goes home with? 13. We didn't know where our friends had gone.

II. Aşağıdakı cümlələri tamamlayın.

1. Do you want to know how many? 2. Who can tell me how ...? 3. I'll tell you ... 4. Can you tell me who ...? 5. Please tell them that ... 6. Please show us what ... 7. Can you tell them when ...? 8. Do you know which language ...? 9. We don't know who ... 10. Who can tell me how ...? 11. None of them knows whose ... 12. Can you tell me where ...?

III. Aşağıdakı cümlələri köçürün, zamanların uzlaşmasına fikir verin.

1. My uncle says he has just come back from the Caucasus. 2. He says he has spent a fortnight in the Caucasus. 3. He says it did him a lot of good. 4. He says he feels better now. 5. He says his wife and he spent most of their time on the beach. 6. He says they did a lot of sightseeing. 7. He says he has a good camera. 8. He says he took many photographs while travelling in the Caucasus. 9. He says he will come to see us next Sunday. 10. He says he will bring and show us the photographs he took during his stay in the Caucasus.

IV. Verilmiş cümlələri keçmiş zamanda yazın, zamanların uzlaşması üçün tələb olunan dəyişiklikləri edin.

1. Kanan says he is sure Nijat and Nihat will be excellent sculptors. 2. He says they have made good progress in English.

3. Anar says that in a day or two several English students will come to pay a visit to their school and he will probably have to act as an interpreter. 4. Narqiz says she has just met Sabina in the street. 5. She says Aida told her a lot of interesting things about her travels in the south. 6. Nigar says she is going to the hotel to see her friends, who have just arrived in Baku from the United States of America. 7. He says they have not been here for a long time. 8. He says they were friends at school. 9. He says he will take them to the theatre on Sunday. 10. They say they will write me a letter when they return home.

V. Fəlləri lazım gələn zamanlarda işlədərək mötərizələri açın.

1. I knew they (to wait) for me at the metro station and I decided to hurry. 2. I didn't know that you already (to wind) up the clock. 3. I was afraid that the little girl (not to be) able to unlock the front door and (to go) upstairs to help her. 4. He says that he (to know) the laws of the country. 5. Sarie understood why Lanny (not to come) the previous evening. 6. She asked me whether I (to remember) the legend about a faithful lion. 7. He understood that the soldiers (to arrest) him. 8. He could not understand why people (not to want) to take water from that well. 9. I suppose they (to send) a dog after the burglar immediately. 10. He said he (to leave) tomorrow morning. 11. She says she already (to find) the book. 12. He stopped and heard: the clock (to strike) five. 13. She said she (can) not tell me the right time, her watch (to be) wrong. 14. I asked my neighbour if he ever (to travel) by air before. 15. The policeman asked George where he (to run) so early. 16. The delegates were told that the guide just (to go) out and (to be) back in ten minutes. 17. My friend asked me who (to play) the piano in the sitting room. 18. He said he (will come, would come) to the station to see me off. 19. I was sure he (posted, had posted) the letter. 20. I think the weather (will be, would be) fine next week. I hope it (will not change, would not change) for the worse. 21. I knew that he (is, was) a very clever man. 22. I want to know what he (has bought, had bought) for her birthday. 23. I asked my sister to tell me what she (has seen, had seen) at the museum.

24. İlkin said he (is staying, was staying) at the Ritz Hotel. 25. They realized that they (lost, had lost) their way in the dark. 26. He asked me where I (study, studied). 27. I thought that I (shall finish, should finish) my work at that time. 28. He says he (works, worked) at school two years ago. 29. Salman said he (is, was) very busy.

VI. Mötərizədə verilmiş cümlələri baş cümlə kimi işlədərək mötərizələri açın, cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. You will fall and break your leg. (I was afraid) 2. My friend has never been to Washington. (I knew) 3. She never drinks milk. (I was told) 4. He is a very talented singer. (We were told) 5. They live a happy life. (We knew) 6. The children are playing in the yard. (She thought) 7. Her friend will come to see her. (She hoped) 8. Father has repaired his bicycle. (He thought) 9. She knows English very well. (I supposed) 10. Our sportsman will win the game. (We were sure) 11. He does not know German at all. (I found out) 12. She made no mistakes in her dictation. (She was glad) 13. Kanan works at his English hard. (I knew) 14. She dances better than anybody else. (I was told) 15. My cousin has received a very interesting offer from his firm. (I learnt) 16. She will come to stay with us. (My aunt wrote in her letter) 17. He is painting a new picture. (We heard) 18. His new picture will be a masterpiece. (We were sure)

VII. Zamanların uzlaşması haqqındakı qaydalardan istifadə edərək, aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Məmməd dedi ki, mən bu işi dərhal etməliyəm. 2. Siz bilirsinizmi o, bizə nə cavab verdi? 3. Siz bizə deyə bilərsinizmi ki, hansı şəhərlərdə olmusunuz? 4. Siz bilirsinizmi ki, bu kimin kitabıdır? 5. Bilmirəm ki, kim bizə kömək edə bilər. 6. Mən bilmək istəyirəm ki, oraya kiminlə gedəcəyəm? 7. Siz bilirsinizmi ki, indi dostunuz harada yaşayır? 8. Deyə bilərsinizmi ki, mən dəmiryol vağzalına necə gedə bilərəm? 9. Mən onun ingilis dilində necə gözəl danışdığını eşitdim. 10. Bilirsinizmi ki, bizim həftədə bir neçə dəfə ingilis dili dərsimiz olacaq? 11. Mən xatırlayıram ki, siz yaxşı tələbə olmusunuz.

12. Bilirsinizmi ki, o məndən nə soruşdu? 13. Bir həftə bundan qabaq göndərdiyim məktubu hələ almamısınız? 14. Mən eşitmişəm ki, siz indi yeni bir kitabın üzərində işləyirsiniz. 15. Siz eşitmisinizmi ki, mənim qardaşım evlənib? 16. Mənim əlimdən nə gəlsə, onu da edəcəyəm. 17. Siz mənə deyə bilərsinizmi ki, mən nə zaman ingilis dili kitabları oxuya biləcəyəm? 18. Zəhmət olmasa boş olanda mənə zəng edin. 19. Bilmirəm, mən bir də nə zaman sizə baş çəkə bilərəm, çünki çox məşğulam. 20. Heç kəs bilmir ki, onlar bir də nə vaxt qayıdacaqlar. 21. Siz mənim yanıma gələndə sizinlə bu haqda danışaram. 22. Mən də bilmirdim ki, siz belə məşğulsunuz. 23. Müəllim bizdən soruşdu ki, 15-ci dərstdə nə qədər yeni söz var? 24. Dostum mənə zəng edib dedi ki, o xəstədir və dərəcə gələ bilməz. 25. O sizə dedimi ki, işdən nə zaman qayıdacaq? 26. O mənə dedi ki, o heç vaxt Şamaxıda olmayıb. 27. O, mənə dedi ki, işini qurtaran kimi evə gedəcək.

VIII. Aşağıdakı cümlələrdə mötərizələri açın və cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. Last year I asked my friend to translate this article, but he said he couldn't do it (now, then) and said he would do it (in two days, two days later). 2. My friend spent his last week-end in the country. He says the weather was fine (today, that day). 3. I gave my friend a book last week and he said he would return it (tomorrow, next day), but he hasn't done so yet. 4. "Are you going to give a talk (tomorrow, next day)?" my friend asked me. 5. He wanted to know when we were going (here, there) again. 6. When Jack came home, his sister told him that Peter had rung him up half an hour (ago, before). 7. «Did you work or were you still going to school two years (ago, before)» - the teacher asked one of the students.

IX. Aşağıdakı suallara cavab verin.

1. At what o'clock do you get home?
2. Which of you can speak English well?
3. When do you have to get up?
4. When will you be able to go to the cinema?

5. When did you last give a talk in class?
6. What time do your classes usually finish?
7. Which college did you go to?
8. What subjects did you take there?
9. Where will you work when you leave college?
10. Where will your son (daughter) go when he (she) leaves school?

X. Aşağıdakı cümlələri oxuyun və intonasiya rəngarəngliyinə fikir verin.

1. He's ↓right, / ↑isn't he?|
2. You've ↓heard it, / ↑haven't you?|
3. She ↓hasn't done the work yet, / ↑has she?|
4. They 'can't speak 'English at ↓all, / ↑can they?|

XI. Aşağıdakı cümlələri ayırıcı suallar düzəltməklə tamamlayın.

1. You are busy now, ...? 2. You were born in Moscow, ...? 3. There aren't many people in the library now, ...? 4. He couldn't go there, ...? 5. You haven't heard from your friend for a long time, ...? 6. She knows you, ...? 7. You'll be back home early today, ...? 8. He has read a lot of English books already, ...? 9. You didn't see your friend yesterday, ...? 10. You've spent a lot of time on it, ...? 11. That's all you've got to say, ...?

XII. Nöqtələrin yerinə *to say, to speak, to tell, to talk* fəllərini yazın.

1. The secretary ... that the man who you'd like to ... to is coming here tomorrow. 2. Our teacher often ... that Vusala can ... English very well. 3. Every time I see my friend Leyla we ... about old times. 4. He has already ... to you about it, hasn't he? What did he ...? 5. I made a mistake in the last sentence and the teacher asked me to ... it again. 6. I'd like to know what they ... about. 7. Samadli ... at the meeting yesterday and ... us a lot of interesting things.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı söz birləşmələrini mətdən qabaq təkrarən oxuyun.

[ənd, ən]

[ŋ]

'streets and ↘ squares
in 'dustrial
and ↘ agri↘ cultural

planning ↘ to ↘ see
interesting ↘ ↘ things

[h]

[w] [str]

in ↘ the ho 'tel ↘ hall
he had 'heard a ↘ lot

I 'wonder 'what you will
↘ say
with 'wide, 'straight
↘ streets

II. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

fate, fact, 'cabbage, a 'like, a 'gain, farm, 'grammar, fare,
pet, pert, 'reader, re 'lease, re 'main, 'ticket, 'cricket, here, pin,
pine, flirt, fire, mis 'took, 'valid, bun, fume, burn, cure, 'diffi-
cult, 'multitude, box, pro 'cure, phone, po 'tato, born, more.

III. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduqlarını müəyyən edin.

beautiful	recognize	wonderfully	recognition
hopeful	building	travelling	dirty
examiner	village	addition	villager
collective	tourist	industrially	exhibition

IV. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək suallara cavab verin.

1. Which street do you live in?
2. Is it in the centre or in the suburbs?
3. Has it changed lately?
4. Is it wide or narrow? Is it straight?
5. Which Baku districts have you visited recently?
6. Are there many gardens in the new districts?
7. Would you like to live in a new district? Why?
8. What exhibition halls do you know in Baku?
9. What can you see there?
10. Are there any exhibitions in Baku now?

11. When are you planning to go to an exhibition?
12. What's the capital of Azerbaijan? It is an important industrial centre, isn't it?
13. What other important industrial centres do you know in Azerbaijan?
14. Is Azerbaijan an industrial or an agricultural country?

V. Aşağıdakı fəllərin üç əsas formasını yazın.

to say, to build, to send, to spend, to listen, to hear, to tell, to see, to hurry, to meet, to think, to bring, to lie, to show, to know, to speak, to forget, to leave, to become.

VI. Aşağıdakı sözlərin antonimini deyin.

narrow	old	rich	low	busy	after
clean	tall	short	to remember	large	wrong

VII. Aşağıdakı sözlərin sinonimlərini verin.

to go away, to go to see, high, fine, much

VIII. Aşağıdakı cümlələrdə nöqtələrin yerinə sözləri işlədin.

1. ... a holiday there are always a lot ... people ... the streets and squares. 2. I met ... a friend ... the way ... the factory yesterday. He told me that he had got a new flat ... a new district ... the suburbs. 3. ""Which street does he live ...?" "He lives ... Green Street. It's a long way ... here." 4. ... my first visit ... Shaki I spent three hours' sightseeing every afternoon. 5. The old woman says her husband retired ... sixty-five. I wonder which hotel your friend is staying Why hasn't he written to tell you? 6. My grandparents work ... a firm which is not very far ... Barda. 7. My grandfather is quite an old man, but he doesn't want to retire. He still works ... a factory. 8. "Did your friend have to go ...hospital?" "No, he only stayed ... home a week or two." 9. Is your grandfather still ... hospital?

IX. Aşağıdakı cümlələri tamamlayın.

a) 1. He said... . 2. He told me... . 3. They spoke... . 4. She likes to talk... .

b) 1. I wonder how... . 2. I wondered when... . 3. He wondered who... . 4. She wondered where... . 5. I wonder how often... (how long..., how well...). 6. I wondered what... . 7. She wondered why... .

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİ AŞILAYICI TAPŞIRIQLAR

I. Mətni vasitəli nitqdə danışın.

II. Aşağıdakı söz və söz birləşmələrindən istifadə edərək situasiyalar qurun.

1. to like travelling, to visit, recently, many other, to know a lot about, to be able to tell

2. to fall ill, I wonder, how long, to stay in the hospital, to go to see, as soon as

3. to get a new flat, a new district, a beautiful place, straight streets, a lot of gardens, I'd like to

4. an industrial exhibition, to open, recently, to plan to go

5. my friend's son, very tall, to change, can (could) hardly, to recognize

6. to go to a museum, a guide, to tell, a lot of interesting things, to enjoy oneself

III. Aşağıdakı mövzularda 15 dəqiqəlik məruzə hazırlayıb müəlimə danışın.

1. Baku is an Oil City.

2. Underground in Baku.

3. The New Building of Baku University.

4. The Place Where I was Born.

IV. Aşağıdakı dialoqu oxuyun.

"What are you 'going to 'do on ↘Sunday, Mr Smith?"

"I was 'planning to 'see the ↘sights. | 'Could you 'tell me ↑how I can 'get to Ba↑ku Uni'iversity from my ho↑tel?"

"Would you 'like to have ↘me as your ↑guide?"

"I'd ↘love to."

"Then 'what 'time shall we ↘meet? | 'Would 'ten in the 'morning be ↑too ↑early?"

"Oh ↑no, | 'that's ↑quite 'all ↘right."

V. Oxuyun, tərcümə edin və danışın.

TRAVELLING BY CAR

As for me there is nothing better than to travel by car - a good car I mean. It is not so as by plane or by sea. You can go as slowly or fast as you wish, stop when and where you choose, you park it where you like.

No doubt it has got its problems, but still it is entirely at your service. You see beautiful landscape, stop and rest under a tree near a spring, enjoy fresh air, lie on the green grass sometimes and so on. Suppose you are on vacation and have decided to take a trip in a car. You will see the cheerful fields, winding roads to the top of the mountain, grey cliffs on one side and the rows of acacia that stretch along the streets of the town that you pass through.

Indeed your impressions are unforgettable.

VI. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları cümlələrdə işlədin, onlara aid situasiyalar qurun.

1. *Practice makes perfect. Təkrar biliyin anasıdır.*

2. *Make hay while the sun shines. Dəmiri isti-isti döyərlər.*

3. *First think, then speak. Əvvəl düşün, sonra danış.*

4. *Every cloud has a silver lining. Hər gecənin bir gündüzü var.*

VII. Aşağıdakı məlumatla tanış olun və onu danışın.

GETTING ENGAGED

In Britain the custom of becoming engaged is still generally retained, though many young people dispense with it, and the number of such couples is increasing. As a rule, an engagement is announced as soon as a girl has accepted a proposal of marriage, but in some cases it is done a good time afterwards. Rules of etiquette dictate that the girl's parents should be the first to hear the news; in practice, however, it is often the couple's friends who are taken into confidence before either of the parents. If a man has not yet met his future in-laws

he does so at the first opportunity, whereas his parents usually write them a friendly letter. It is then up to the girl's mother to invite her daughter's future in-laws to a meal or drinks. Quite often, of course, the man has been a frequent visitor at the girl's house long before the engagement, and their families are already well acquainted.

When a girl accepts a proposal, the man generally gives her a ring in token of the betrothal. It is worn on the third finger of the left hand before marriage and together with the wedding ring after it. Engagement rings range from expensive diamond rings to rings with Victorian semi-precious stones costing only a few pounds.

In most cases the engagement itself amounts only to announcements being made to the parents on both sides and to friends and relations, but some people arrange an engagement party, and among the better-off people it is customary to put an announcement in the newspaper.

In the book *Etiquette* the author writes that "as soon as congratulations and the first gaieties of announcement are over, a man should have a talk with the girl's father about the date of their wedding, where they will live, how well off he is and his future plans and prospects." Nowadays this is often not done, one of the reasons being that today the young people enjoy a greater degree of financial independence than they used to, to be able to decide these matters for themselves. However, in working class families, where the family ties are still strong and each member of the family is more economically dependent upon the rest, things are rather different. Quite often, particularly in the larger towns, the couple will have no option but to live after marriage with either the girl's or the man's people. Housing shortage in Britain is still acute, and the rents are very high. It is extremely difficult to get unfurnished accommodation, whereas a furnished room, which is easier to get, costs a great deal for rent. In any case, the young couple may prefer to live with the parents in order to have a chance to save up for things for their future home.

But if the young people, particularly those of the higher-paid section of the population, often make their own decisions concerning the wedding and their future, the parents, particularly the girl's still play an important part in the ensuring activities, as we shall see later.

The period of engagement is usually short, three or four months, but this is entirely a matter of choice and circumstances.

VIII. Aşağıdaki şerləri oxuyun, yeni sözləri tapın və öyrənin.

G. G. Byron

"Adieu! Adieu! my native shore
Fades o'er the waters blue;
The night-winds sigh, the breakers roar,
And shrieks the wild sea-mew.
The sun that sets upon the sea
We follow in his flight;
Farewell awhile to him and thee,
My native Land - Good Night!"

"A few short hours, and he will rise
To give the morrow birth;
And I shall hail the main and skies,
But not my mother earth.
Deserted is my own good hall,
Its hearth is desolate;
Wild weeds are gathering on the wall;
My dog howls at the gate."

"With thee, my bark, I'll swiftly go
Athwart the foaming brine;
Nor care what land thou near'st me to,
So not again to mine.
Welcome, welcome, ye dark blue waves!
And when you fail my sight,
Welcome, ye deserts, and ye caves!
My native Land - Good Night!"

(from "Childe Harold's Pilgrimages")

MY SOUL IS DARK

My soul is dark – Oh! quickly string
The harp I yet can brook to hear;
And yet thy gentle fingers fling
Its melting murmurs o'er mine ear.
If in this heart a hope be dear,
That sound shall charm it forth again:
If in these eyes there lurk a tear,
"Twill flow, and cease to burn my brain.
But bid the strain be wild and deep,
Nor let thy notes of joy be first:
I tell thee, minstrel, I must weep
Or else this heavy heart will burst;
For it hath been by sorrow nursed,
And ached in sleepless silence long:
And now 'tis doomed to know the worst,
And break at once – or yield to song."

Hartkey Coleridge

SHE IS NOT FAIR

She is not fair to outward view,
As many maidens be;
Her loveliness I never knew
Until she smiled on me.
Oh, then I saw her eye was bright,
A well of love, a spring of light.
But now her looks are coy and cold –
To mine they ne'er reply;
And yet I cease not to behold
The love-light in her eye.
Her very frowns are sweeter far
Than smiles of other maidens are.

LESSON TWELVE (THE TWELFTH LESSON)

T e x t: Luncheon

Grammar: 1. I və III şəxs tək və cəmə aid əmr cümlələri (§56 səh. 405).

2. *If* və *whether* bağlayıcıları ilə əmələ gələn tamamlıq budaq cümlələri (ümumi suallar vasitəli nitqdə) (§57, səh. 407)

3. Maddi isimlərlə artikllərin işlənməsi (§58, səh. 409).

4. **A few, a little** birləşmələri (§59, səh. 410).

LUNCHEON

(*W. Somerset Maugham*)

(*Adapted*)

It was 20 years ago and I was living in Paris. I **earned** very little and **could hardly keep body and soul together**. One of my **readers, a lady** wrote to me about one of my books she had read. She wrote that she would like to have a talk with me. She asked me if I should give her **a little** luncheon.

I answered that I should meet her at the restaurant on Thursday at half past twelve.

She was not very young. She was a woman of forty and not a very **attractive** one.

When the waiter brought the menu, I saw that the **prices** were **too** high. But she said: "I **never eat** many things. I eat only one thing. A little fish, perhaps. I **wonder** if they have **salmon**."

They had, and I **ordered** it for my guest. The waiter asked her if she would have **something else** or any other meal to eat.

She said: "I never eat many things (I always eat only one thing. I never **mind caviar** if you have a little."

My heart sank. I knew I couldn't **afford caviar**, but I could not tell her that. For me I **chose a cheap** dish on the menu and that was a **mutton chop** and **fried potatoes**¹.

"I think you are **unwise** to eat meat", she said. "I don't know how you can work after that."

Then came the question of **drink**. "I don't drink wine for luncheon", she said.

"I don't either", I answered quickly. "I like **light wine**", she went on. "These French wines are very light. I like only **champagne**".

I think I **turned pale**. I **ordered half a bottle** of wine and said that I didn't like wine.

"**Pass** me a little bread, please." "Here you are", I said and passed the bread.

She ate the caviar and she ate the salmon. She talked **gaily** of **art**, music and literature. But I wondered what the bill would come to.

"No, no", she said, as the waiter came again. "I always eat one thing. I'd like to have only a little of **asparagus**".

My heart sank again. I knew that it was also too **expensive**. I hoped the waiter would say "no", but he said they had. I ordered it. Now the question was whether I had **enough** money to **pay the bill**. I knew how much money I had.

At last she finished the asparagus. "Coffee?" I said.

"Yes, just **ice-cream** and coffee with two **lumps of sugar**", she answered.

It was just the same for me now. So I ordered ice-cream and coffee for her. Then a **terrible** thing **happened**. When we were waiting for the coffee, the waiter brought a **basket full of apples and a few peaches**. My guest **absent-mindedly** took one. "You see you have eaten a lot of meat and can't eat already. But I **have** just **had a snack** and I shall enjoy a peach".

The bill came and I paid it. I had the **whole** month before me and not a **penny** in my **pocket**.

"Follow my example", she said as we shook hands, "and always eat only one thing for luncheon".

"I am not going to have dinner or supper tonight", I answered.

"You are quite a **humourist**", she said. Several years later I saw the woman at the theatre.

Now I know I have had my **revenge** at last. Today she **weighs** one **hundred** and thirty-three kilograms.

"Let's 'go to the can↓teen, / ↑shall we?"	—Yeməxanaya gedək, hə?
--	------------------------

"↓Yes, / let's."	—Gedək.
------------------	---------

"'Would you 'like ↑that 'table for 'two at the ↑window?"	—Pəncərənin yanmdakı o iki nəfərlik stolda əyləşər- sinizmi (oturarsınızmı)?
---	--

"↓Yes, / 'that will 'do ↓nicely."	—Lap yaxşı olar.
-----------------------------------	------------------

"'What would you 'like to ↓start with?"	—Nədən başlamaq istərdi- niz?
--	----------------------------------

"To↓mato juice [dʒu:s], ↑please."	—Pomidor şirəsindən.
-----------------------------------	----------------------

"'Will you 'have ↑meat or ↓fish to follow?"	—Bəs sonra nə sifariş etmək istəyirsiniz, ət yoxsa balıq?
--	--

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. ... **that was a mutton chop and fried potatoes.** *O, qoyun ətindən hazırlanmış kotlet və qızardılmış kartof idi.* **Potato** [pə'teitou] sözünün sonu "o" hərfi ilə bitir və cəm halda olduqda onun sonuna **-es** şəkilçisi artırılır, lakin bu halda "e" hərfi oxunmur, məs.:

a potato kartof — potatoes

a tomato pomidor — tomatoes

Bununla belə digər isimlər də vardır ki, onların sonu "o" hərfi ilə bitir, lakin onların cəm halı -es şəkilçisi ilə deyil, sadəcə "s" şəkilçisi ilə düzəlir, məs.:

a piano piano — pianos

a photo fotoşəkil — photos

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

lunch (luncheon)

(the) lunch hour

in the lunch hour

to earn

to earn little enough to keep body
and soul together

a reader

a lady

a little

a restaurant

half

at half past twelve

attractive

a waiter

a waitress

(the) menu

price

to eat

fish

perhaps

to wonder

salmon

to order

a meal

else

something else

to mind

caviar

to sink (sank)

My heart sank

to afford

to choose (chose, chosen)

cheap

expensive

champagne

pale

to turn pale

half a bottle of

to pass

gay

gaily (*adv*)

the bill

giant

asparagus

enough

to pay

coffee

a cup of coffee

ice-cream

sugar

a lump of sugar

It was just the same for me now.

terrible

to happen

What has happened?

a basket

to be full of

to be empty

a peach

absent-minded (*adj*)

absent-mindedly (*adv*)

to have a snack

whole

a penny

a pocket

to follow

Follow my example!

to shake hands

a mutton chop
to fry
fried potatoes
wise
to be wise (unwise)
to drink
drink
wine
light wine

humour
a humourist
the other day
revenge
to have revenge on *smb.*
weight
to gain weight
to lose weight
to weigh

VOCABULARY OF LESSON TWELVE

lunch [lʌntʃ] *n*

W.comb. (the) lunch hour

Prep. in the lunch hour

to earn [tu 'ɜ:n] *v*

W.comb. to earn money (time)

exp. to earn little enough to keep
body and soul together

a reader [ri:də] *n*

ikinci səhər yeməyi

nahar saati/fasiləsi

nahar fasiləsində

1. qazanmaq (*pul*)

2. qazanmaq (*vaxt*)

pul/vaxt qazanmaq

özünü güclə dolandırmaq üçün

bir az pul qazanmaq

oxucu

Yadda saxlayın

-er şəkilçisi isim düzəldən şəkilçidir və fellərin sonuna artırılaraq fəel əsasda ifadə edilən mənaya uyğun peşə və ya sənət adını bildirir, məs.:

to work - işləmək

to write - yazmaq

to sing - oxumaq

worker - işçi, fəhlə

writer - yazıçı

singer - oxuyan, müğənni

a lady ['leɪdi] *n*

W.comb. a lady barber

a lady doctor

a restaurant [ə'restrɒŋ]

half [hɑ:f] (*pl* halves) *n*

W.comb. half an hour

an hour and a half

half past twelve

Prep. at half past twelve

1. xanım, qadın

2. yüksək mənsəb sahibinin arvadı

3. qadın, qadın cinsindən olan (*adj*)

qadın bərbər

qadın həkim

restoran

yarım

yarım saat

saat yarım

saat 1-in yarısı (12³⁰)

saat 1-in yarısında

attractive [ə'træktiv] *adj*

to attract [tu ə'trækt] *v*

W.comb. **to attract one's attention**

e.g. The driver **attracted** our attention.

a waiter ['weɪtə] *n*

a waitress ['weɪtrəs] *n*

(the) menu ['menju:] *n*

price [praɪs] *n*

e.g. What is **the price** of the shoes?

Syn. value ['vælju:]

to eat [tu i:t] (**ate, eaten**) *n*

a fish [fɪʃ] *n*

perhaps [pə'hæps] *conj*

to wonder [tə'wʌndə] *v*

W.comb. **seven wonders of the world**

to stir (create) wonders

e.g. I **wonder** when he is coming.

wonderful ['wʌndəfəl] *adj*

salmon ['sæmən] *n*

to order ['ɔ:də] *v*

e.g. We **ordered** salmon.

a meal [mi:l] *n*

e.g. We usually have three **meals** a day.

W.comb. **morning meal**

a midday meal

an evening meal

e.g. Lunch is **the midday meal** in England, in Azerbaijan «dinner» is **the midday**

cazibədar

cəzb/cəlb etmək

diqqətini cəlb etmək

Sürücü bizim diqqətimizi cəlb etdi.

xörəkpaylayan (kişi) (restoranda, kafedə, yeməxanada)

xörəkpaylayan (qadın) (restoranda, kafedə, yeməxanada)

menyu (restoran və yeməxanalar-da xörəklərin adı və qiyməti yazılan siyahı)

dəyər, qiymət

Ayaqqabıların qiyməti neçəyədir?

yemək

balıq

ola bilsin ki, bəlkə də

1. təəccüblənmək

2. heyran/valeh olmaq

3. bilmək, istəmək

dünyanın yeddi möcüzəsi

möcüzələr/xarüqələr yaratmaq

Mən bilmək istəyirəm ki, o nə vaxt gəlir.

ecazkar, gözəl, diqqətəlayiq

qızıl balıq

1. sifariş vermək/etmək

2. əmr etmək

Biz qızıl balıq sifariş etdik/verdik.

1. qida qəbulu

2. yemək, xörək

Biz gündə üç dəfə yemək yeyirik/qida qəbul edirik.

səhər yeməyi

günorta yeməyi

aşxam yeməyi

İngiltərədə "lunch" günorta yeməyidir, Azərbaycanda isə "dinner" günorta yeməyidir.

meal.

In England dinner is **the evening meal**, in Azerbaijan supper is **the evening meal**.

else [els] *pron.*

İngiltərədə "dinner" axşam yeməyi hesab edilir, Azərbaycanda isə axşam yeməyi "supper"-dir.

daha

Yadda saxlayın!

"else" sözü xüsusi sual sözləri *who, what, when, where, how, whom* və *some, any, no, every* əvəzliliklərinin törəmələri ilə işlənir, məs.:

who else	daha kim	nobody else	daha heç kim
when else	daha nə vaxt	something else	daha nə isə
how else	daha necə	everyone else	daha kimsə
where else	daha harada	anybody else	daha kimsə

something else
to mind *v*

e.g. **Mind** that you have to do it.

Mind your own business!
mind *n*

W.comb. to be in two **minds**

to bear **in mind**
to read *one's* **mind**
to speak *one's* **mind**

Proverb: Out of sight, out of **mind**

caviar ['kævia:'] *n*

W.comb. red **caviar**
soft **caviar**

to sink [sɪŋk] (**sank** [sæŋk]) *v*
e.g. The ship **sank**.

e.g. My heart **sank**.

to afford [tu ə'fɔ:d] *v*

to choose (**chose**, **chosen**) *v*

Syn. to select [sɪ'lekt] *v*

W.comb. **to choose** a book

e.g. Be careful when you

daha nə isə

1. yadda saxlamaq

2. etiraz etmək

Yadda saxla(yın) ki, sən/siz bunu etməlisən/etməlisiniz.

2. diqqət yetirmək, fikir vermək

Öz işin(iz)lə məşğul ol/olun!

düşüncə, fikir, təxəyyül, idrak

iki fikir arasında qalmaq, tərəddüd etmək

yadda saxlamaq

bir kəsin fikrini gözümdən oxumaq

sözü üzə (düşündüyünü) demək

Gözdən uzaq, könöldən iraq

kürü (*balıq*)

qırmızı kürü

dənəvər kürü

1. batmaq (*suda*)

Gəmi batdı.

2. enmək, düşmək

Ürəyim düşdü/qopdu.

öhdəsindən gəlmək, bacarmaq

seçmək

seçmək (*ən yaxşısını*)

kitab seçmək

Dost seçəndə ehtiyatlı ol(un)!

choose a friend!

choice [tʃɔɪs] *n*

W.comb. to make **a choice**

cheap [tʃi:p] *adj*

Ant. expensive, dear

a mutton chop [ˈmʌtnˈtʃɒp]

to fry [fraɪ] *v*

fried [fraɪd] *adj*

W.comb. **fried** potatoes (meat)

wise [waɪz] *adj*

W.comb. **to be wise**

wisdom [ˈwɪzdəm] *n*

to drink [drɪŋk] (**drank, drunk**)

W.comb. **to drink** tea /coffee/
beer/wine

wine [waɪn] *n*

W.comb. strong **wine**

light **wine**

W.comb **to wine and dine** smb

champagne [ʃæmˈpeɪn] *n*

pale [peɪl] *adj*

to turn pale

half a bottle of

to pass [pa:s] *v*

e.g. **Pass** me the salt, please.

gay [geɪ] *adj*

Syn. glad [glæd], merry, joyful

Ant. sad, gloomy, sorrowful

gaily [geɪli] *adv* *Ant.* merrily

the bill [bɪl] *n*

e.g. Have you paid **the bill**?

W.comb. **a bill** of health

W.comb. debate on **bill**

giant [ˈdʒaɪənt] *n*

asparagus [əsˈpærəɡəs] *n*

enough [ɪˈnʌf] *adj, adv*

e.g. We've got **enough** time
to do our work.

seçim, seçilmə

seçim etmək/aparmaq

ucuz

baha

qoyun ətindən hazırlanmış kotlet

qızartmaq

qızardılmış

qızardılmış kartof/ət

ağıllı, müdrik

ağıllı, müdrik olmaq

ağıl, idrak

ichmək

çay/qəhvə/pivə/şərab içmək

şərab

tünd şərab

tuş şərab

bir kəsi yedizdirib içirtmək

şampan şərabı

solğun, rəngi qaçmış

rəngi qaçmaq

yarım butulka (şüşə)

ötürmək, vermək

Zəhmət olmasa, duzu mənə ötür(ün)

şən

qəmli, kədərli, pəjmürdə

şən-şən

1. hesab

Sən/Siz hesabı ödədin(iz)?

2. sənəd, şəhadətnamə

səhlamlıq haqqında şəhadətnamə

3. ABŞ və İngiltərədə qanun layihəsi

qanun layihəsinin müzakirəsi

yekə, iri, nəhəng

qulançar, quşqonmaz

kifayət qədər, yetərinə

Bizim işimizi görmək üçün kifayət

qədər/yetərinə vaxtımız var.

Cümlədə *enough* sözünün işlənmə yerinə fikir verin!

enough sözü adətən sifətlə işləndikdə ondan sonra, isimlə işləndikdə isə ondan qabaq gəlir, məs.:

You are **young enough** to do this job.

Sən/Siz bu işi görmək üçün kifayət qədər gəncsən/gəncsiniz.

He was **old enough** to be my father.

O mənim atam yaşında idi.

You have **enough money** to buy a car.

Sənin/Sizin kifayət qədər vaxtın(ız) var ki, maşını alasan/alasınız

Have you **enough time** to help me?

Sənin/Sizin mənə kömək etmək üçün kifayət qədər vaxtın/vaxtınız varmı?

Qeyd: Çox təsadüfi hallarda məntiqi cəhətdən ismə üstünlük vermək məqsədilə **enough** sözü isimdən sonra gələ bilər, məs.:

You had **time enough** to do it

Bu işi görmək üçün sənin/sizin yetərincə vaxtın/vaxtınız var idi.

to pay [peɪ] (**paid, paid**) *v*

W.comb. **to pay money**
to pay attention

coffee [ˈkɒfi] *n*

W.comb. a cup of **coffee**

ice-cream [ˈaɪskri:m] *n*

It was just the same for me.

terrible [ˈterɪbl] *adj*

W.comb. a **terrible** illness

a **terrible** tragedy/accident

e.g. The heat is **terrible** outside.

to happen [ˈhæpən] *v*

e.g. What's **happened** to you?

e.g. It **happened** on a cold January morning.

a **basket** [ˈbɑːskɪt] *n*

W.comb a **basket** full of apples

a **basketball**

to be full of

e.g. The streets **are full of**

1. ödəmək (*pul*)

2. vermək (*diqqət, pul*)

pul ödəmək

diqqət vermək/yetirmək

kofe, qəhvə

bir fincan kofe/qəhvə

dondurma

Mənim üçün heç bir fərqi yox idi.

dəhşətli

dəhşətli xəstəlik

dəhşətli faciə/hadisə

Bayırda dəhşətli/bərk isti var.

baş vermək

Sənə/Sizə nə olub?

Bu, soyuq bir yanvar səhərində baş vermişdi.

tör, zənbil

alma ilə dolu zənbil

basketbol

dolu olmaq

Novruz bayramında küçələr adamlarla

people everywhere at
Novruz holiday.

Ant. to be empty/vacant

e.g. The bottle is empty.

but: The seat is vacant.

W.comb. **empty** larder

a peach [pi:tʃ] *n*

absent-minded [.æbsənt'maɪndɪd]

W.comb. **an absent-minded**
person

to have a snack

whole [houl] *adj*

W.comb. **whole** world

Prep. **in the whole** world

a penny ['penɪ] *n*

Prov.: **A penny saved, a penny**
gained.

a pocket ['pɒkɪt] *n*

W.comb. **an empty pocket**

to follow one's example

humour ['hju:mə] *n*

W.comb. to be in good (bad)

humour

humorous ['hju:mərəs] *adj*

W.comb. **a humorous** story

humorist ['hju:mərist] *n*

the other day

revenge [ri'vendʒ] *n*

W.comb. to have/to take one's
revenge upon smb.
for *smth.*

to weigh [wei] *v*

e.g. He **weighs** 52 kilograms.

He **weighed** himself on the
scales.

W.comb. **to weigh** advantages
and disadvantages

dolu olur.

boş olmaq

Butulka boşdur.

Yer boşdur (tutulmayıb).

boş anbar

şaftalı

huşsuz

huşsuz adam

qəlyanaltı etmək

bütün, tam, tamam

bütün dünya

bütün dünyada

peni (*xırda pul, sikkə*)

Dama-dama gəl olar (*bir peni qoru-
yub saxlayırsansa, deməli, bir
peni qazanırsan*).

cib

boş cib

bir kəsin nümunəsindən istifadə et-
mək; bir kəs edən kimi etmək

1. yumor; 2. əhvali-ruhiyyə

yaxşı (pis) əhvali-ruhiyyədə olmaq

yumorlu, məzəli, yumorla dolu

məzəli hekayə

1. yumorist, yumoristik əsərlər ya-
zan yazıçı

2. məzhəkəçi, zarafatçı; məzəli/
kefcil adam

o biri gün; bu günlərdə

intiqa, qisas

bir kəsdən bir şeyə görə qisas/ inti-
qam almaq

1. çəkilmək, çəkisi olmaq, çəkmək

Onun 52 kiloqram çəkisi vardır.

O, tərəzidə özünü çəkdi.

2. ölçüb-biçmək, götür-qoy etmək
üstünlükləri və zəif cəhətləri ölçüb
biçmək/götür-qoy etmək

weight [weit] *n*
W.comb. to gain **weight**
Ant. to lose **weight**
a weight-lifter
a heavy weight-boxer

çəki
 kökəlmək
 çəki itirmək, arıqlamaq
 ağırlıq qaldıran
 ağır çəkili boksçu

XII dərsin qrammatikası

§56. I və III şəxsə aid əmr cümlələri

İngilis dilində əmr və xahiş bildirən ifadələr, adətən, I və III şəxs tək və cəmə aid olur. Əmr və xahiş mənasında edilən müraciət formasında, eyni zamanda, bir qədər də təklif mənası vardır. Lakin nədənsə həmin cümlələrin təklif mənası verməsi haqqında qrammatika kitablarında məlumat verilməmişdir. Ona görə də haqqında danışacağımız qrammatik quruluşu biz (müəlliflər) həm də "*əmr, xahiş və təklif bildirən cümlələr*" şəklində təqdim edilməsini bir termin olaraq daha məqsəduyğun hesab edərdik. Bütün bu cümlələr *let+obyekt halında olan əvəzlik+to hissəciksiz məsdər və ya let+adlıq halında olan isim+to hissəciksiz məsdər* formulu ilə ifadə edilir, yəni:

Let me read a book.	Qoy mən kitab oxuyum.
Let him read a book.	Qoy o (<i>kişi cinsi</i>) kitab oxusun.
Let her read a book.	Qoy o (<i>qadın cinsi</i>) kitab oxusun.
Let it read a book.	Qoy o (<i>cansız əşya: maşın</i>) kitab oxusun.
Let us read a book.	Qoy biz kitab oxuyaq.
Let them read a book.	Qoy onlar kitab oxusunlar.

Göründüyü kimi, bu cümlələr II şəxs həm təkə, həm də cəmə müraciətlə deyilir. Sanki biz üzümüzü tutaraq **sən, siz** kiməsə hansı bir işi görməyə imkan yaratmağın/yaratmağınızı xahiş edir, əmr edir və ya təklif edirik. Qərarı sən/sizin qəbul etməyini/etməyinizi nəzərə alsaq, onda onu da nəzərə almalıyıq ki, adam özü özü haqqında qərar qəbul etməyi başqasının iradəsi ilə deyil, öz iradəsi ilə edə bilər. Ona görə də bu ifadələr **Let you do this work** *Qoy sən /siz bu işi gör/görün* kimi tərcümə edilməlidir ki, bu da məntiqlə uyğun gəlmir və məhz ona görə də *let+obyekt halında olan əvəzlik + to hissəciksiz məsdər* formulu ilə ifadə edilən əmr, xahiş və təklif bildirən cümlələr II şəxs təkə və cəmə aid edilə bilməz. Əmr, xahiş və təklif bildirən cümlələr məhz I şəxs cəmə aid olduqda, o daha çox

təklif mənası ifadə edir və Azərbaycan dilində cümlələrin əvvəlində “**gəlin**” sözü dayanır ki, bu da təklifdən savayı bir şey deyildir, məs.:

Let us play football. **Gəlin** futbol oynayaq.

Let us go for a walk. **Gəlin** gəzməyə gedək.

Əmr, xahiş və təklif bildirən cümlələr ismi modellərlə də işlənə bilər, bu halda isim adlıq halda olur və həm təkdə, həm də cəmdə olan isimlərə şamil edilir, yəni:

Let Zhala go home. **Qoy Jalə** evə getsin.

Let a boy help you. **Qoy oğlan** sənə/sizə kömək etsin.

Let the boys go home. **Qoy oğlanlar** evə getsinlər.

Yadda saxlayın!

let + obyekt halında olan əvəzlilik + məsdər

let + adlıq halda olan isim + məsdər

cümlələrində məsdər heç zaman **to** hissəciyi ilə işlənmir, məs.:

Let him **to** read — Səhvdir!

Let him read — **Düzdür!**

Let the boys **to** play — Səhvdir!

Let the boys play — **Düzdür!**

Əmr, xahiş və təklif bildirən cümlələr ayırıcı suallarda işlənərsə, onda **shall** və **will** köməkçi fellərindən istifadə edilir, məs.:

Let me help you, **shall** I? Qoy/Qoyun sənə/sizə kömək edim, olarmı?

Let him go home, **will** he? Qoy o, evə getsin, olarmı? (yaxşı)?

Əmr, xahiş və təklif bildirən cümlələr inkar formasında da işlənə bilər. Bu zaman *let + obyekt halında olan əvəzlilikdən* və ya *let + adlıq halda olan isimdən* sonra sadəcə olaraq **not** inkar hissəciyi işlənir, məsdər isə yenə də **to** hissəciksiz olaraq qalır, məs.:

Let him **not** read this text. Qoy o bu mətni oxumasın.

Let us **not** play chess. Gəlin şahmat oynamayaq.

Let the students **not** write a dictation. Qoy tələbələr imla yazmasınlar.

Qeyd: Yadda saxlamaq lazımdır ki, *let+obyekt halında məsdər gələn əvəzlik* və ya *adlıq halında olan isim+to hissəciksiz məsdər* işlənən mürəkkəb tamamlıq tərkibli əmr cümlələrinin inkarını düzəldərkən məsdərin qarşısında işlənmiş **“not”** inkar hissəciyi xüsusi inkarlığın düzəlməsinə xidmət edir və burada konkret olaraq məsdərin inkarı kimi çıxış etdiyinə görə inkarlığın əmələ gəlməsində **“do”** köməkçi felindən istifadə edilmir. Xüsusi inkarlığın tətbiq edildiyi digər formalara fikir verin. Məsdərlərin inkarı: *to speak – not to speak, to be – not to be, to help – not to help. I want you not to help him; To be or not to be, that’s the question. “Let”* feli ilə işlənən birləşmələrdəki məsdərin qarşısında **“to”** hissəciyi işlənmədiyinə görə **“not”** inkar hissəciyindən sonra məsdər **“to”** hissəciksiz işlənir. Xüsusi inkarla təkcə məsdərlər deyil, digər nitq hissələri də inkar edilə bilər, məs.:

I gave him not the red pen but the black pen;

He gave me not 5 books but ten books.

I saw him not in the street but in the park və s.

“To let” feli ilə işlənən əmr cümlələrinin inkarı eyni zamanda **“to do”** köməkçi felinin köməyi ilə də düzəlir. Bu o zaman olur ki, cümlənin xəbəri inkarda işlənir (*ümumi inkar*), məs.:

Don’t let him go home.

She didn’t let me smoke in the room.

They will not let you do whatever you want və s.

§57. *If* və *whether* bağlayıcıları ilə əmələ gələn tamamlıq budaq cümlələri

(Ümumi suallar vasitəli nitqdə)

Məlumdur ki, bütün sual cümlələri vasitəli nitqə keçdikdə tamamlıq budaq cümlələrinin funksiyasını həyata keçirir. Bununla əlaqədar olaraq xüsusi sual cümlələrinin vasitəli nitqə keçmə yolları aydındır. İndi isə ümumi sual cümlələrinin vasitəli nitqə çevrilmə yollarını aydınlaşdırmaq lazımdır, çünki ümumi sual cümlələrinin tamamlıq budaq cümlələrinə çevrilmələri üçün ilk növbədə onlar

vasitəsiz nitqdən vasitəli nitqə çevrilməlidirlər. Bu əməliyyatı həyata keçirmək üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

1. Vasitəsiz nitqdə verilmiş dırnaqlar və qoşa nöqtə işarəsi atılır.

2. Ümumi sualı əmələ gətirən bütün formal əlamətlər yox olur (indiki və keçmiş qeyri-müəyyən zamanlarda hərəkəti fəllərlə əmələ gəlmiş cümlələrin ümumi sual formasını düzəldərkən götürmüş olduğumuz **do, does, did** köməkçi fəlləri düşür), digər fəllərlə əmələ gəlmiş ümumi sual cümlələrinin əmələ gəlməsi üçün tələb olunan söz sırası nəqli cümlənin tələbinə uyğun olan söz sırasına keçir.

3. Budaq cümlə kiçik hərflə başlayır və o, baş cümləyə **if** və ya **whether** ['wede] bağlayıcılarından biri ilə bağlanır. **If** burada şərt budaq cümlələrində olduğu kimi **əgər** mənasını vermir, bağlayıcıların hər ikisi, həm **if**, həm də **whether** ['wede] Azərbaycan dilinə **görəsən** kimi tərcümə edilir, məs.:

Vasitəsiz nitqdə: I don't know: "Will he come?" Mən bilmirəm: "O gələcəkmi?"

Vasitəli nitqdə: I don't know **if (whether)** he will come. Mən bilmirəm, **görəsən**, o gələcək, yoxsa yox.

Vasitəsiz nitqdə: She asked me: "Do you know him?" O məndən soruşdu: "Sən/Siz onu tanıyırsanmı/?tanıyırsınız mı?"

Vasitəli nitqdə: She asked me **if** I knew him. O məndən soruşdu ki, **görəsən** mən onu tanıyırammı. O, məndən onu tanıyıb-tanımadığımı soruşdu.

Ümumi sual cümlələrini vasitəsiz nitqdən vasitəli nitqə çevirərkən aşağıdakı şəxs əvəzlənmələri və zaman dəyişiklikləri də baş verir:

1. İlk növbədə bilmək lazımdır ki, şəxs əvəzlənmələri budaq cümlədə baş verir, lakin bu əvəzlənmənin düzgün həyata keçirilməsinə aid məlumat, adətən, baş cümlədə verilir və baş cümlədəki əlamətlər bizim budaq cümlədə hansı şəxsin hansı şəxslə əvəz edəcəyimizin doğru olmasını şərtləndirir, bizə düzgün istiqamət verir.

Belə ki, baş cümlədə hansı şəxsə xitabən müraciət edilirsə, həmin şəxs budaq cümlədə adlıq halda işlədilir. Cümlələrə fikir verək:

She asked **me** if (whether) **I** should go home.

I asked **him** if (whether) **he** would answer his lessons.

They asked **us** if (whether) **we** had come in time.

You asked **the students** whether (if) **they** knew English.

2. Bəzən elə ola bilər ki, baş cümlədə sorğu edilən obyekt göstərilməmiş olsun. Belə halda sorğunun kimə ünvanlanması situasiyadan bəlli olmalıdır, məs.:

Vasitəsiz nitqdə: She asked: "Do you know me?"

Vasitəli nitqdə: She asked (me) if I knew her.

Vastəsiz nitqdə: I wonder: "Can she speak English"?

Vasitəli nitqdə: I wonder whether she can speak English.

3. Bəzən müraciət edilən şəxslərdən digər bir şəxsin hansısa işi görüb-görməməsi soruşulur, belə halda soruşulan digər şəxs olduğu kimi (dəyişməz) qalır:

Vasitəsiz nitqdə: She asked me: "Do **they** play well?"

Vasitəli nitqdə: She asked me if (whether) **they** played well.

Vasitəsiz nitqdə: I asked him: "Does **Samra** go home"?

Vasitəli nitqdə: I asked him if (whether) **Samra** went home.

4. Ümumi sual cümlələrini vasitəsiz nitqdən vasitəli nitqə keçirdikdə zamanların uzlaşması qanununa istinad edilir.

§58. Maddi isimlərlə artiklin işlənməsi

İlk növbədə, maddi isim anlayışını aydınlaşdıraraq. Maddi isimlər o isimlərə deyilir ki, onlar maddədən ibarətdir və sayıla bilmirlər. Onlar sayıla bilmədikləri üçün yalnız ölçü qabları ilə işlədilir, məsələn, *bir fincan çay, iki qazan xörək* və s. Bundan savayı, maddi isimlərin özlərinin ölçü vahidləri müəyyənləşdirilmişdir ki, ümumdünya ölçü vahidlərindən istifadə edərək maddi isimlərin kəmiyyətini müəyyənləşdirmək mümkün olsun, məsələn, bütün maye halında olan maddi isimlər üçün "litr" ölçü vahidi kimi qəbul edilmişdir. Eyni zamanda uzunluğu bildirmək üçün metrik sistem, qeyri-maye halında olan maddi isimlərin kəmiyyətini bildirmək

üçün kilo sistemi, pul üçün pul vahidləri sistemi və s. müəyyən edilmişdir və yalnız bu vahidlər sistemindən istifadə etməklə onların kəmiyyətini (sayını, həcmi, tutumunu, ağırlığını, çəkisini, məbləğini) müəyyən etmək mümkündür. Bir leksik vahid olaraq onlar sayıla bilmədiklərinə görə həmin isimlərlə qeyri-müəyyən artikl işlənir, məs.:

Give me **money**; Buy me **sugar**; I don't like **milk** və s.

Maddi isimlərin müəyyən qismini də qida məhsulları təşkil edir. Qida məhsulları bütün maddi isimlərlə olduğu kimi bütövlükdə anlayışın adını bildirdikdə heç bir artiklla işlənmirlər, məs.:

I like tea before dinner,	Mən çayı nahardan qabaq, qəh-
but coffee after dinner.	vəni isə nahardan sonra içmə- yi xoşlayıram.

1. Lakin bütün digər isimlər kimi onlar da müəyyən kəmiyyətdə olduqda və ya onların kəmiyyətləri ölçü vahidləri və ya ölçü qabları ilə müəyyənləşdikdə onlarla artklin işlənməsi digər ədədi isimlərlə işlənmə qaydası ilə eyni olur, məs.:

This is a cup of tea .	Take the cup of tea .
That's a bottle of water .	Take the bottle of water .

2. Qida məhsulları yeməyə hazır vəziyyətdə süfrəyə verilmişdirsə (*Bu mütləqdir ki, onlar müəyyən bir qabda verilmişdir*), onda, məhz onun qida kimi yeyilmək üçün süfrəyə verilməsini bildirmək üçün həmin isimlər müəyyən artiklla işlənilir, məs.:

Don't you like the soup ?	Şorba xoşuna/xoşunuza gəlmir?
The meat is soft enough.	Ət kifayət qədər yumşaqdır.
The milk is cold.	Süd soyuqdur.
Pass me the salt and the bread .	Duz və çörəyi mənə ötür/ötürün.
Take the tea .	Çayı götür/götürün.

§59. "*A little*", "*a few*" birləşmələri. *A little* birləşməsi sayılmayan isimlərə aid olur və "*bir az*", "*bir qədər*" mənasını verir. Məlumdur ki, dildə "*az*" məfhumu olduğu kimi "*br az*" məfhumu da vardır və ona görə ingilis dilində də "*little*" sözü işləndiyi kimi "*a little*" ifadəsi də işlənə bilər, məs.:

I have little time.	Mənim az vaxtım var.
I have a little time.	Mənim bir az vaxtım var.

He has little work.	Onun az işi var.
He has a little work.	Onun bir az işi var.
Qeyd: Burada " a " qeyri-müəyyən artıqlı work sözünə deyil, a little birləşməsinə aiddir. A few birləşməsi sayılan isimlərlə işlənir və yenə də bir az , bir qədər mənalərini verir, məs.:	
My friend has few English books.	Mənim dostumun az (miqdar-da) ingilis dili kitabları vardır.
My friend has a few English books.	Mənim dostumun bir az (bir neçə) ingilis dili kitabı vardır.
We learned few English words.	Biz az ingiliscə söz öyrəndik.
We learned a few English words.	Biz bir az ingiliscə sözlər öyrəndik.

QRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı cümlələri təkrar-təkrar oxuyun, bu cümlələrdəki əmr və xahiş bildirən ifadələrin işlənməsinə fikir verin.

1. 'Let's 'go to the can↓teen, ↑shall we? |
2. 'Let's 'have ↓breakfast now. |
3. 'Let them 'go ↓home. |
4. 'Don't 'let them 'go ↓home. |
5. 'Please 'let me 'know 'what you're 'going to ↓do to-day?|

II. *Let* əvəzliyini digər şəxs əvəzlilikləri ilə işlədərək cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

Nümunə:

Let me talk to you.	Qoy mən sənə/sizinlə söhbət edim.
Let him talk to you.	Qoy o sənə/sizinlə söhbət etsin.
Let us talk to you.	Qoy biz sənə/sizinlə söhbət edək.
Let them talk to you.	Qoy onlar sənə/sizinlə söhbət etsinlər.

1. Let me have a cup of tea. 2. Let him have a little rest. 3. Let us play a game of chess. 4. Let me take your pen.

III. Şəxs əvəzliliklərini lazım olan halda işlətməklə mötərizələri açın.

1. Let (they) give you these books. 2. Let (she) revise all the words and grammar rules for the examination. 3. Let (we) have a look at the picture of our city. 4. Let (we) discuss our plans for future. 5. Let (he) translate all these telegrams into the Azerbaijanian language. 6. Let (I) go to see him in the park. 7. Let (he) tell us about the job he has done to-day.

IV. Aşağıdakı nümunə əsasında cümlələrdəki hökmlərə münasibətinizi bildirin.

Nümunə: "She likes to go to the cinema today."
"Let her go."

1. My friend would like to stay after the lessons to play volleyball. 2. Your daughter wants to stay at home to-day. 3. Javid wants to watch TV tonight. 4. Your children want to go to the sea-side. 5. These boys want to go for a walk. 6. They want to go on an excursion to Shamakhy.

V. Aşağıdakı nümunə əsasında cümlələr düzəldin.

Nümunə: Let us have our dinner, shall we?

to close, to go to the seaside, to go by bus, to open, to have a game of chess, to ring up, to go to the cinema (theatre, country), to have a walk round the forest.

VI. Əmr və xahiş bildirən cümlələrin işlənməsinə fikir verərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Gəlin meyəyə gedək. 2. Qoy onlar bu gün sizə kömək etsinlər. 3. Qoy o, dərstdən sonra Universitetdə qalsın, olarmı? 4. İcazə verin, lüğətinizi götürüm. 5. Qoy sizin dostunuz bu tələbələrə öz işi haqqında danışsın. 6. Gəlin taksi tutaq, olarmı? 7. Gəlin ingilis ədəbiyyatından mühazirəyə gedək. 8. Qoy o, nümayəndə heyətini qəbul etsin. 9. Qoy uşaqlar da şənbə və bazar günlərini bağda qalsınlar. 10. Gəlin bu kitabı oxuyub müzakirə edək.

VII. Aşağıdakı cümlələrdə verilmiş nöqtələrin əvəzinə budaq cümlələri işlədərək cümlələri tamamlayın.

a) ümumi sual cümlələrini tamamlıq budaq cümlələri şəklində işlədin.

1. I wonder if 2. He wonders whether 3. She doesn't know if 4. I don't remember if 5. He didn't remember whether 6. He wondered if

b) digər hər hansı budaq cümlələrlə mürəkkəb cümlələri tamamlayın.

1. I'll go and see my friend if 2. Do you know when 3. He would like to know if 4. I haven't heard when 5. Do you know why

VIII. Aşağıdakı əmr cümlələrini vasitəli nitqə çevirin.

1. The teacher said to me: "Hand this note to your parents, please." 2. Ali said to his sister: "Put the letter into an envelope and give it to Kamil". 3. "Please help me with this work, Henry", he said to the waitress. 5. "Don't worry over such a small thing," she said to me. 6. "Please don't mention it to anybody", Mary said to her friend. 7. "Promise to come and see me," said Jane to Alice. 8. He said to us: "Come here tomorrow." 9. I said to Mike: "Send me a telegram as soon as you arrive." 10. Father said to me: "Don't stay there long." 11. Peter said to them: "Don't leave the room until I come back." 12. "Take my luggage to Room 145," he said to the porter. 13. He said to me: "Ring me up tomorrow." 14. "Bring me a cup of black coffee," she said to the waiter. 15. "Don't be late for dinner," said mother to us. 16. Jane said to us: "Please tell me all you know about it." 17. She said to Nick: "Please don't say anything about it to your sister." 18. "Explain to me how to solve this problem," said my friend to me. 19. The doctor said to Nick: "Open your mouth and show me your tongue." 20. "Don't be afraid of my dog," said the man to Kate. 21. "Take this book and read it," said the librarian to the boy. 22. The doctor said to Pete: "Don't go for a walk today." 23. "Don't eat too much ice cream," said Nick's mother to him. 24. "Go home," said the teacher to us. 25. "Buy some meat in the shop," said my mother to me. 26. "Sit down at the table and

do your homework," said my father to me. 27. "Don't forget to clean your teeth," said granny to İlkin. 28. "Don't sit up late," said the doctor to Maryam.

IX. Aşağıdakı ümumi sual cümlələrini vasitəli nitqə çevirin.

1. I said to Salman: "Have you packed your suitcase?" 2. I said to Narmin: "Did anybody meet you at the station?" 3. I said to her: "Can you give me their address?" 4. I asked İlkin: "Have you had breakfast?" 5. I asked my sister: "Will you stay at home or go for a walk after dinner?" 6. I said to my mother: "Did anybody come to see me?" 7. I asked my sister: "Will Nick call for you on the way to school?" 8. She said to her cousin: "Can you call a taxi for me?" 9. Nigar said to İlham: "Have you shown your photo to Anar?" 10. Kanan said to me: "Will you come here tomorrow?" 11. He said to us: "Did you go to the museum this morning?" 12. I said to Javid: "Does your friend live in London?" 13. I said to the man: "Are you living in a hotel?" 14. Anar said to his friend: "Will you stay at the "Hilton?" 15. He said to me: "Do you often go to see your friends?" 16. He said to me: "Will you see your friends before you leave Ganja?" 17. Mike said to Jane: "Will you come to the railway station to see me off?" 18. She said to me: "Have you sent them a telegram?" 19. She said to me: "Did you send them a telegram yesterday?"

X. Mötərizədə verilmiş cümlələri mürəkkəb cümlələrin əvvəlinə keçirin, onları baş cümlə kimi istifadə edərək ümumi sual cümlələrini vasitəli nitqə çevirin.

1. Have they sold the picture? (I did not know...) 2. Do they know anything about it? (I wondered...) 3. Has Jack given you his telephone number? (She asked me...) 4. Is he coming back today? (I was not sure...) 5. Have you found the book? (She asked me...) 6. Are there any more books here? (The man asked...) 7. Did she go shopping yesterday (I wanted to know...) 8. Has she bought the dictionary? (He did not ask her...) 9. Does she know the name of the man? (I doubted...) 10. Did Boris see the man this morning? (I asked...)

XI. Aşağıdakı ümumi sual cümlələrini vasitəli nitqə çevirin.

1. Kate said: "Mike, do you like my dress?" 2. Grandfather said to Mary: "What mark did you get at school?" 3. My sister said to me: "Will you take me to the theatre with you tomorrow?" 4. Mother asked me: "Did you play with your friends yesterday?" 5. "Why don't you play with your friends, Javid?" said his mother. 6. "Do you like chocolates?" said my little sister to me. 7. "Did you see your granny yesterday, Araz?" asked Salman. 8. The doctor asked Nick: "Do you wash your face and hands every morning?" 9. The teacher said to Mike: "Does your father work at a factory?" 10. Mother said to us: "What are you doing here?" 11. Father said to Hamid: "Have you done your homework?" 12. Mammad said: "Ali, where are your friends?"

XII. Aşağıdakı cümlələri vasitəsiz nitqə çevirin.

1. I asked him if the doctor had given him some medicine. 2. I asked the man how long he had been to London. 3. I asked him if he was going to a health resort. 4. We asked the girl if her father was still in Moscow. 5. I asked the girl what sort of work her father did. 6. I asked if they had taken the sick man to the hospital. 7. I asked my friend if he had a headache. 8. I wanted to know when he had fallen ill. 9. I wondered if he had taken his temperature.

XIII. Aşağıdakı cümlələri vasitəli nitqə çevirin.

1. "Do you like my pies, Ann?" asked her grandmother. 2. "Sit down at the table and do your homework," said Tom's mother to him. 3. "What did you do at school yesterday, John?" said his father. 4. "Will you play the piano today, Helen?" asked her aunt. 5. My uncle said: "We shall visit you next week." 6. "Don't cross the street under the red light," said the man to Nick. 7. "I took a very good book from our library yesterday," said Mike to his father. 8. "Come to my house tomorrow, Jane," said Lena. 9. "Where are your books, Betsy?" said her mother. 10. "Do you know where the Browns live?" we asked a passer-by. 11. "There are a lot of trains to my station

on Sunday," said Andrew to us. "You will have no problem getting to my country place." 12. "Do you often meet my sister at the library?" he asked me. 13. "Will the teacher return our exercise-books today?" asked Nick. 14. "My nephew is a very capable young man," said the woman. "He has just graduated from college, but he is already a very skilful specialist." 15. "Sit still and don't move your head," said the doctor to me. 16. "I want to know how your cousin likes to work at this hospital," she said to Helen. 17. "Don't forget to bring your exercise books tomorrow," said the teacher to us. "You are going to write a very important paper." 18. "How can I get to the circus?" asked the girl. "Take bus Number Five," said the man. 19. "I am very sorry, Kanan," said Vuqar, "I have forgotten to bring your dictionary." 20. "When does your mother go shopping?" asked the neighbour.

XIV. Aşağıdakı vasitəsiz nitqdə olan müxtəlif tipli cümlələri vasitəli nitqə çevirin.

1. He said to me: "Come at nine o'clock, I shall be free at that time and we shall have a nice cup of coffee." 2. Nigar asked her friend: "What did the professor speak about in his lecture?" 3. Anar said: "He is one of the best speakers I have ever heard." 4. He said: "I haven't yet seen the film you are talking about." 5. He said: "I seldom went to see my friend in May as I was very busy." 6. She asked her brother: "Will you manage to get tickets to the Philharmonic on Sunday?" 7. My friend said: "We arrived in Kiev on Saturday and the next day we went to have a look around the city." 8. She said to me: "Did you live in Ankara ten years ago?" 9. She said to me: "Are you going to leave Ankara for the summer?" 10. My friend said to me: "The discussion will still be going on when you return." 11. He said: "I am proud of my brother who took the first prize at the competition." 12. She asked me: "How long have you been living in Paris?" 13. She said: "He has just left." 14. He asked me: "When will your parents arrive in St. Petersburg?" 15. She said to me: "Were you present at the meeting yesterday?" 16. "I shall gladly go to the cinema with

you because I haven't seen this film and I want to see it very much," said my aunt. 17. "Which of you can answer my question?" the teacher asked the pupils. 18. "Do you think that simple food is better for children than rich food?" she asked the doctor. 19. "Why did our team lose the game?" said Vaqif. "It has always been very strong." 20. "Where have you put my book, Mary?" said Tom. "I cannot find it." 21. "I am very happy," said Fred. "I have bought a very good bicycle." 22. "Whom are you waiting for, boys?" asked the man. 23. "I shall not go to the party tomorrow because I don't feel well," said Mary. 24. "We saw a lot of places of interest when we were travelling around Europe last summer," said Walter. 25. "I suppose we shall go to the theatre tomorrow."

XV. Aşağıdakı müxtəlif tipli cümlələri vasitəli nitqə çevirin.

1. "Have you done your homework or did you leave it till the evening, Bob?" asked Mike. "I thought of inviting you to go to the theatre with me, but I remembered that you nearly always do your homework in the evening." 2. "I am fond of Dickens," said Jack. "I have been reading "The Old Curiosity Shop" the whole week. I like the novel very much. I am reading it for the second time." 3. "I think my friend has finished reading "Jane Eyre", said Nargiz. "I hope she will give it to me soon: "I am eager to read it." 4. "Have you got an Azerbaijani-English dictionary?" he asked me. "Can you let me have it for this evening? I must do some very difficult translation." "All right," I said. "I won't need it tonight." 5. "I thought about you last night, Leyla," said Nigar. "Have you decided to go to Baku with your parents or will you remain here with your aunt until you finish school?"

I

- Mother:** Nick! Do you hear the alarm clock? Wake up!
Nick: Oh, I am so sleepy!
Mother: Well, that's what you always say. Now, get out of bed quickly.
Nick: Oh!
Mother: Be quick, or you will be late for school
Nick: No fear. I have a lot of time.
Mother: You forget that you have to brush your teeth and to wash your hands and face.
Nick: Mummy, I remember everything.

II

- Jane:** May I come in?
Kate: Is that you, Jane? Come in! It is very good of you to come and see me.
Jane: I came before, but you were too ill to see anybody. Did you get the flowers?
Kate: Surely, I did. It was very nice of you to send them to me.
Jane: How are you now?
Kate: Oh, I am much better, thank you. The doctor says that I shall be allowed to go out in a few days.
Jane: Do you miss school?
Kate: Very much. I am afraid I'll be lagging behind the group in my lessons now.
Jane: Don't think about it. We shall help you.
Kate: Thank you very much.

III

- Peter:** Are you coming my way?
John: Yes, I am. How are you getting along?
Peter: Very well. How did you find the last test in geometry?
John: Rather difficult. I am not very good at the

solutions of problems.

Peter: Why didn't you ask me to help you? I'll gladly do it.

John: Oh, thanks a lot. I shall. Have you got a lot of homework for tomorrow?

Peter: Yes. You know the timetable, Friday is always a bad day. We have six lessons tomorrow, and all the subjects are difficult. Besides, there will be questions from my little sister. She is not very good at sums.

John: All right, then. I'll come to your place tomorrow evening, if you don't mind.

Peter: Let's make it tomorrow. I'll be waiting for you.

IV

Susan: Good morning, doctor.

Doctor: Good morning, Susan. What's the matter with you?

Susan: I feel bad. I have a headache, and I am afraid I am running a temperature.

Doctor: Open your mouth and show me your throat. You have a bad cold, Susan. You must stay in bed for two days until your temperature is normal and your cough stops.

Susan: How I hate to be ill and stay in bed!

Doctor: But if you are not careful, you may fall ill with the flu or pneumonia. I'll prescribe some medicine.

Susan: Thank you, doctor. Goodbye.

V

Michael: I say, Bill, can you show me around a bit? I only came here two days ago and I haven't been anywhere as yet.

Bill: Of course, I shall do it with pleasure. Let's go at once. And let's invite Alice to come with us. She knows a lot about the places of interest here.

XVII. Aşağıdakı mürəkkəb cümlələrdə baş və budaq cümlələrdə işlənmiş zaman münasibətlərinə fikir verərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Əgər hava yaxşı olsa, biz şənbə və bazar günləri şəhərdə qalmayacağıq. 2. Əgər hava dəyişməsə, biz şəhər kənarına gedəcəyik. 3. Görəsən, mən onu görsəm, tanıyarammı? 4. Bilmək istərdim ki, görəsən, o, işini qurtarıbdırmı? 5. Mən sizə deyə bilmərəm ki, Yusifov bu gün gələcək, yoxsa yox. 6. Əgər o, evə tez gəlsə, de ki, mənə zəng etsin. 7. Əgər mənim səninlə bu məsələni müzakirə etməyə bu gün vaxtım olmasa, onda biz o məsələni sabah müzakirə edərək.

XVIII. Mötərizədə verilmiş sözlərdən düzgün olanım seçərək mötərizələri açın.

1. My little son knows (a little, a few) English words. 2. There were not many wide streets (a little, a few) years ago in our district. 3. He can understand (a little, a few English). 4. Let us think (a little, a few). 5. We spent (a little, a few) time in the open air. 6. They stayed in the village for (a little, a few) days. 7. You know German (a little, a few). 8. My grandson also knows (a little, a few) English words. 9. There were not many wide streets in this town (a little, a few) years ago. 10. If you think (a little, a few), you will be able to translate all these sentences in (a little, a few) hours.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

last, glass, past, fast, ask, task, far, pass, class, grass, dark, smart, cart; bread, ready, breath; negro, potato; firm, bird, birth; stern, fur; clear, tired, cure, care, here.

II. Aşağıdakı sözlərin köklərini tapın və onlardan hansı nitq hissələrinin yarandığını deyın.

changeable, sixteen, saying, hungrily, agriculturally, helpful, sun-bathing, importantly, builder, salty, wonderfully, meaty

III. Aşağıdakıları nümunələrdə göstəriləni kimi edin.

A. Nümunə: What do you do every day?

Ask your friend

what he does.
what he is doing now.
whether he likes to read much.
how many books he has read.
why he has not come in time.
how he helps his mother.
whether she likes to learn foreign languages.
if she comes to her lesson in time.
whether she likes her tea with milk.
if she likes tea or coffee.
whether he likes to smoke after dinner.

B. Nümunə: Please pass me the salt.
Will you pass me the salt?
Can you pass me the salt?

Ask your friend to pass you

a plate
a knife
a fork
the salt
the soup
the bread
some cake
the salad
the meat
the ice-cream
the coffee
the tea

IV. Lazım olan yerlərdə nöqtələrin yerinə sözünü və ya zərf işlədin.

1. The examination begins ... ten minutes. 2. Let's have soup ... the first course. 3. I wonder whether they are coming ... half ... two or ... three. 4. I've got 2 tickets ... the new film. Will you join ... me? 5. Please ask your friend to do

something ... you. 6. Do you usually have rye bread ... the meat course? 7. The examination begin ... 5 minutes. Will you call the students ... please. 8. Ring him ... once. He is late ... ten minutes. Will you begin the discussion ... him or ... him? I'll begin the discussion ... him. 9. Is your son ... his first or the second year? Let's go ... a canteen and have a cup ... coffee or tea.

V. Aşağıdakı cümlələrdə qara hərflərlə yazılmış sözlərin qarşısında artıqların işlənməsinə fikir verərək həmin cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. **Şorbanı** gətirimmi? 2. **Qəndi** verimmi? –Zəhmət olmasa, yalnız iki parça qənd verin. 3. Siz **salat** xoşlayırsınız mı? 4. Zəhmət olmasa, **salatı** mənə ötürün. 5. Maraqlıdır, nə üçün bəzi adamlar **dondurma** xoşlamırlar? 6. Siz **süd** xoşlayırsınız mı? 7. Mən ac deyiləm, yemək yeməyəcəyəm, yalnız **bir fincan çay** içəcəyəm. 8. Zəhmət olmasa, **tort** götürün. 9. Mənə **bir az su** verin, **su** içmək istəyirəm. 10. **Qəhvə** çox tünd deyil. 11. Mən tünd **çay** xoşlayıram.

VI. Buraxılmış nöqtələrin yerinə *to speak, to say, to tell, to talk* fəllərindən uyğun gələn yazın və cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. The lecturer ... for an hour and a half and ... the listeners a lot of interesting things. 2. He ... that there would be several new hotels, schools and hospitals in our town in a year or two. 3. She ... that she would ... him on the telephone as soon as she came home. 4. He can ... several languages and can ... a story in German. 5. I wonder if you can ... the way to the railway station. 6. She ... that she had no time to help her and ... that she would ask her friend to do it for her. 7. They often went home together and ... about their daily affairs. Can you ... us about the history of Great Britain. 8. "Has she ... when she'll be back again?" Yes, she has ... me that she'll be back to-night.

VII. Cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Qoy mən onunla bir az öz işim barədə söhbət edim. 2. Qoy İlkin sizə bu ölkə haqqında geniş məlumat versin. 3. Bizim bu sualları müzakirə etmək üçün çox az vaxtımız var. Gəlin, birbaşa o məsələnin müzakirəsinə keçək. 4. O, rus dilində zəif danışır, qorxuram ki, məruzəni bu dildə etməyi bacarmasın. 5. Səmədliyə deyın, qoy o, bizə kömək etsin. 6. Bir az gözləyin. Qoy tələbələr gəlsin, sonra imtahanı başlayaq. 7. Mənim sizə verəcək bir az kitablarım vardır. 8. Siz bu teleqramı bir neçə saatdan sonra alacaqsınız. 9. Xörəyin duzu çatmır, ona bir az duz əlavə edin. 10. Mən hesab edirəm ki, bu kitab sizin üçün kifayət qədər maraqlı olacaqdır. 11. Çox təəssüflər olsun ki, mənim sizinlə gəzməyə getmək üçün kifayət qədər vaxtım yoxdur. 12. Kənan bu mətni yaxşı başa düşmək üçün ingilis dilini kifayət qədər yaxşı bilir. 13. Sizin fincanınıza şəkər əlavə edimmi? —Xeyr, mənim çayım kifayət qədər şirindir.

VIII. Aşağıdakı cümlələrdə söz sırasına diqqət verərək cümlələri tərcümə edin. Tərcümə zamanı *here is, here are* modellərindən istifadə edin.

1. Bu da { mənim əmim
o

2. Bu da { onun dayısı
o

3. Bu da { tələbələr
onlar

4. Bu da { oğlanlar
onlar

5. Bu da { bizim evimiz
o

6. Bu da { maşın
o

7. Bu da { onun məqaləsi
o

8. Bu da { onun ünvanı
o

IX. Aşağıdakı suallara cavab verin. Cavabda mötərizələrdə göstərilmiş vaxtı ingilis dilində deyın.

1. What time do you usually get up? (7³⁰)
2. What time do you have breakfast? (8⁰⁰)
3. What time do you begin your work? (8³⁰)
4. What time do the engineers come to the office? (9¹⁰)
5. What time does this film begin? (19¹⁵)
6. At what o'clock do you come home in the evening? (7³⁰)
7. When do you have supper? (8²⁰)
8. When do you go to bed (23²⁰)
9. What time are you going to meet your friend? (6²⁰)

X. Aşağıdakı cümlələri tərcümə edin, bu zaman vaxtın saatla ingilis dilində ifadəsinə xüsusilə diqqət yetirin.

1. Mən dünən saat 7-də səni gözlədim, lakin sən gəlib çıxmadın. 2. Mən saat 6-ya 15 dəqiqə qalmış avtobus dayana-cığında idim. 3. Dünən bizim dərslərimiz 8³⁰-da başlamalı idi, lakin düz saat 9⁰⁰-da başladı. 4. Gəlin, saat birə 10 dəqiqə qalmış görüşək və birlikdə nahar edək. 5. Gəlin, bu gün 2-yə 15 dəqiqə qalmış yeməxanaya gedək. Bu vaxt orada az adam olur. 6. Film saat 10-nun yarısında qurtardı və biz bir qədər gəzməyi qərara aldıq. 7. Zəhmət olmasa, sabah saat 7¹⁵-də mənim yanıma gəl və biz birlikdə kitabxanaya gedək. 8. Dünən televizorda yaxşı bir flim var idi. Mən 12⁴⁵-ə qədər filmə baxdım və gecə yarısı saat 1-də yatdım.

XI. Aşağıdakı suallara cavab verin, cavablarda zaman anlayışı bildi-rən sözlərdən istifadə edin.

1. How long did you stay at the office yesterday?
2. When I came home Shahrivar had not come yet. How long did you have to wait for him?
3. You live a long way from the University. How long does it take you to get there?
4. How long does your working day last?
5. How long will it take you to translate this text?
6. Mammad knows English quite well. How long did it take him to learn English?
7. How long do you think it will take us to build this house?

8. How long did it take him to do all the work that the manager had asked him to do?

XII. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Qoy o desin görüm, onun nə zaman bizə kömək etmək üçün boş vaxtı olacaq? 2. O, deyir ki, işini qurtardıqdan sonra bizə gələcək, bir fincan çay içəcək və bizimlə söhbət edəcəkdir. 3. Onların böyük bir yemək otağı var və onlar həmin otaqdan həm yemək otağı, həm də ümumi otaq kimi istifadə edirlər. 4. Siz heç yazda qulançar yemisinizmi? 5. Mən qırmızı kürünü xoşlamıram, qara kürünü xoşlayıram. 6. O deyəndə ki, o, yalnız qara kürü və qulançar sifariş vermək istəyir, desert kimi isə şaftalı və dondurmaya üstünlük verir, mənim ürəyim yerindən qopdu. 7. Mənim bir dostum var. O, çox kökdür və 130 kq çəkisi vardır. 8. Azər deyir ki, məqaləni tərcümə edib qurtaran kimi qəlyanaltı etmək üçün yeməxanaya gedəcək. 10. Siz acmısınız, elə deyilmi? 11. Siz niyə vaxtında yemək yemirsiniz? 12. Ondan soruş görək, o, kinoya getmək istəyir, yoxsa yox. 13. Mən bilmək istəyirəm, görəsən, o, xəstəxanadan çıxıb, yoxsa yox.

XIII. Aşağıdakı dialoqları vasitəli nitqdə danışın.

I

A man: Excuse me, do you know English?

Azer: Yes, a little.

The man: Could you tell me the way to Azadliq prospect?

Azer: I'm just a stranger here and I don't know much of the city.

The man: I'm very sorry, but I don't know what to do.

Azer: Oh, here is my cousin Mammad. He lives in Baku and he can show you the way to Azadliq prospect.

The man: Thank you very much.

Azer: Not at all.

II

- Nadir:** Have you been to the restaurant "Sama" lately?
Tarlan: Yes, I went there last Sunday. It's a very nice restaurant.
Nadir: What can we have for lunch in "Sama"?
Tarlan: You can have everything you order. It's a very rich restaurant and the meals are very tasty.
Nadir: Can I have roast chickens and turkey there?
Tarlan: The turkey that they offer you is always fresh and very delicious.

III

- John:** I've got two tickets for a new film. Would you join me?
Mary: I am afraid, I am too busy today. I say I can only join you tomorrow evening.
John: Oh, that's too bad. I can't wait till tomorrow.
Mary: Then ask somebody else to join you. There are many people who will gladly accept your invitation.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDİŞLƏRİNİ İNKİŞAFETDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Mətni vasitəli nitqdə müəllifin adından danışın.

II. Aşağıdakı sözlərdən istifadə etməklə kiçik hekayələr düzəldin.

1. a rich restaurant, a lot of, a table for two, in the corner of the room, at the window, waitress, asparagus, to follow, meat and potatoes, lemon-juice;

2. to spend, at the seaside, to swim, to sunbathe, the sea, to be hungry, to have a three-course dinner, coffee, strong tea;

3. in the lunch hour, to be hungry and thirsty, to have plenty of time, to enjoy oneself, cool drink, natural fruits, fruit season;

4. to want to eat, menu, to have got no cigarettes at all, to have a smoke, to have a drink, to thank.

III. Aşağıdakı mövzularda dialoq düzəldin.

1. My Friend in the Lunch Hour.
2. At a Restaurant.
3. At a Dining-Table.

IV. Dialoqu əzbər öyrənin.

Meeting at the Restaurant

"Good evening, Mr Petrov. " |

"Good evening, Mr Brown. | I 'don't 'think you've ↑met before. | 'This is ↑Mr ↓Arabov, | our ↓expert ['ekspə:t]." |

"How do you ↓do, Mr Arabov." |

"How do you ↓do, Mr Brown. | 'Glad to ↓meet you." |

"↑This way, please. | Our 'table is in the ↓corner. | I 'think we'll 'feel ↑quite ↑comfortable there." |

"↓Yes, | it's a 'nice ↑table." |

"Won't you 'sit ↑here, Mr Brown? 'What will you ↓have?" |

V. Aşağıdakı atalar sözlərini əzbər öyrənin, onları situasiyalarda işlədin.

1. *Better die standing than live kneeling. Diz üstə sürünməkdənsə, ayaq üstə ölmək yaxşıdır.*

2. *Birds of a feather flock together. Su axar, çuxuru tapar.*

3. *Wisdom is not attained with years, but by ability. Ağıl yaşda deyil, başdadır.*

4. *A still tongue makes a wise head. Dilini saxlayanın başı salamat olar.*

VI. Aşağıdakı mövzularda verilmiş mətnləri öyrənin və müəllimə danışın.

EASTER

Easter Peace Marches

During the Easter Holiday the attention of the progressive people in Great Britain and indeed throughout the world is rivetted first and foremost on the Easter Peace Marches, which took place for the first time in 1958 and have since become traditional. The people who participate in these marches come from different sections of the society. Alongside workers and students march university professors, doctors, scientists, and engineers. More often than not the columns are joined by progressive people from abroad.

The character of the marches has changed over the years. The high-point was reached in the early sixties; this was followed by a lapse in enthusiasm when attendance fell off during the middle and late sixties. More recent years have seen a rise in the number of people attending the annual Easter March, as global problems have begun to affect the conscience of a broader section of the English population.

Easter Peace Marches 1978-1980 March 1978

Anti-Bomb Petition on Streets

Supporters of the Campaign for Nuclear Disarmament will be out in the streets over the weekend and on Monday seeking signatures for the C.N.D.¹ petition against the neutron bomb. The petition asks the Government to permanently and publicly renounce any idea of acquiring the bomb, to oppose its deployment by the US and to hold a major public inquiry to allow the

¹ C.N.D. Campaign for Nuclear Disarmament Nüvə Silahları üzrə tərksilah kampaniyası

broadest public debate on the bomb. C.N.D. had decided to present the signed petitions during a mass lobby of Parliament called for May 23 — the day of the opening of the United Nations Special Session on Disarmament.

Sign the Petition. Stop the Neutron Bomb!

The TUC General Council is sounding the alarm over the development of "increasingly dangerous nuclear weapons". In a statement "for immediate release" the TUC calls on the British and other governments to speed a negotiated end to international competition in "ever more menacing warheads and delivery systems". It wants "efforts on all sides" to check the growth of "so-called tactical nuclear weapons not covered by the Strategic Arms Limitation Talks, and to achieve greater and more rapid progress in the SALT tasks themselves".

The TUC's statement comes when Campaign for Nuclear Disarmament Supporters are out this Easter collecting signatures to a petition asking the Government to renounce acquisition of the neutron bomb and to oppose its deployment by the US.

20th Anniversary of the First Aldermaston March

The weekend's activity marked the 20th anniversary of the first Aldermaston march by C.N.D.

Holiday-makers who flocked to the Easter parade at London's Battersea Park yesterday took time off from merry-making to express their opposition to the neutron bomb. They added their signatures to the rapidly growing petition organized by C.N.D. against the neutron bomb, which is designed to kill the maximum number of people while causing the minimum damage to property.

In the centre of Glasgow on Saturday members of Scottish C.N.D. collected 500 signatures to the petition against the neutron bomb.

April 1980.

World Disarmament Convention

*Saturday, April 12, at Central Hall, Westminster, London.
World Disarmament, Not World Death.*

With the atmosphere of warlike threats and military display in which we now live, the World Disarmament Convention which opens today in London's Central Hall could not have come at a better time.

Yesterday Britain completed top-secret firing tests of the Polaris intercontinental missile at Cape Canaveral, Florida — part of a billion-pound "improvement programme" to enable Polaris to penetrate Russian missile defences and land H-bombs on Moscow. Next Tuesday a massive RAF game will batter and blast homes from the Orkneys to East Anglia with hundreds of low-flying supersonic warplanes.

These are just two current examples of the choice between peace and war that thousands of delegates will take up at today's Convention. The delegates represent peace organizations, trade unions, churches, political parties and MPs.

The Convention, chaired by Lord Gardiner, former Lord Chancellor, is seen by the organizers as a platform to mobilise public opinion and action for disarmament.

(Morning Star)

The H-bomb's Thunder

This song is sung at every demonstration against Nuclear Weapons. It is considered the National Anthem of C.N.D.

Words by John Brunner

Tune: Miners' Lifeguard

Don't you hear the H-bomb's thunder
Echo like the crack of doom?

While they rend the skies asunder
Fall-out makes the earth a tomb.

Do you want your homes to tumble,
Rise in smoke towards the sky?
Will you let your cities crumble,
Will you see your children die?

Chorus: Men and women, stand together!
Do not heed the men of war.
Make your minds up now or never,
Ban the bomb for evermore!

LESSON THIRTEEN (THE THIRTEENTH LESSON)

T e x t: Dubliners (*adapted*) after James Joyce

Grammar: 1. Felin məchul növü (§60, səh. 442)

2. Xüsusi suallar vasitəli nitqdə (§61, səh. 451).

3. Yiyəlik əvəzliliklərinin absolyut (müstəqil) forması (§62, səh. 452).

DUBLINERS¹

after JAMES JOYCE

(*adapted*)

The concerts were to be on² Wednesday, Thursday, Friday and Saturday.

In the **dressing-room** Miss Kearney was **introduced** to the **secretary** of the **Society**, Mr. Fitzpatrick. He was a short man with a white face. He **wore** his **soft** brown hat **carelessly**. Mr. Holohan came in **from time to time** and said that the few people in the hall began to **express** their **desire to be entertained**. At last Mr. Fitzpatrick **turned** to the people in the room with a **vacant smile** of his³ and asked where **the announcer** was.

Mrs. Kearney **was worried**. Four concerts had been **arranged** in a day; **the committee** had made a mistake: it was **too** many. She said **nothing** and **waited** to see how it would end.

The concert on Thursday night **was better attended**, but Mrs. Kearney saw with the **attention** of hers that the house **was filled** with **paper**. Mr. Fitzpatrick looked happy. He often **laughed** with two friends of his in the corner of the **stage**.

In the evening Mrs Kearney learned that Friday concert was **to be abandoned** and she asked Mr. Holohan if it **was true**. She asked him where she could find Mr. Fitzpatrick. She was eager to know why they were going to change the contract. Her daughter had **signed** far from four concerts, and she had **to be paid** for. The secretary said that the question would be brought before the committee.

Soon little boys were sent out into the main streets of Dublin early on Friday morning with **bundles** of **handbills**. Special articles **appeared** in all the evening papers which **reminded the music-loving public** of the concert.

At last the night of the **grand** concert came. It **was expected** to be good and the house was **full**. Mr. Duggan, a young singer who **was** always **welcomed** by people also was there. He was **widely respected**.

Soon from the hall came sounds of **clapping** and **stamping of feet**. It continued for some minutes. The singer and the pianist went out together. The noise in the hall **died away**. There was a **pause** of a few **seconds**, and then the piano was heard.

The first part of the concert **was** very **successful**⁴. All **were pleased** and happy. It was applauded for some seconds, and when it **was ended**, the men went out for the **interval**.

(At this time all **were excited** in the dressing-room. They were talking, laughing).

During the interval the secretary came up to Mrs. Kearney and said that⁵ she could take her daughter home as she was not going **to take part in** the second part.

"All 'Sold ↘Out!"	—Bütün biletlər satılıb!
"'What's 'on at the ↗Drama Theatre today?"	—Dram Teatrında bu gün nə gedir?
"This 'play 'always has a ↘full house."	—Bu pyes gedəndə teatr həmişə dolu olur.
"Have you an 'extra ↗ticket?"	—Səndə/Sizdə artıq bilet olar?
"'She is at her ↗best to↘day."	—Bu gün o, əla oynayır.
"Which ho'tel are you ↘stay-ing in." ?	—Sən/Siz hansı mehmanxanada qalırsan/qalırsınız?
"How do you ↘like it here?"	—Bura sənin/sizin xoşuna/xoşunuza gəlirmi?

1. **Dubliners** *Dublinlilər*. Bu sözdəki **-er** çoxmənalı şəkilçidir və burada aid olduğu yerin sakinlərini bildirir, məs.:

Londoner - Londonlu

Irelander - İrlandiyah

2. **The Concerts were to be on...** *Konsertlər olmalı idi.* **to be + on** ifadəsində əsas mahiyyəti **were to** daşıyır və bu ifadə **must** modal felinə ekvivalent mənada işlənir. İfadədəki **to be on** isə tamaşa haqqında işlənir və tamaşanın ekranda nümayiş etdirilməli və ya səhnədə oynanılmalı olduğu bildirilir.

3. **... with a vacant smile of his** *özünün mənasız təbəssümü ilə...* Bu ifadədəki **vacant** sözü ümumiyyətlə, boş, tutulmamış, istifadəsiz mənalarında işlənir, məs.:

a vacant seat - boş oturacaq yeri

Qeyd etmək lazımdır ki, **vacant smile** ifadəsi üslubi rəngarənglik xatirinə və bədii mənanın təsirini daha da artırmaq məqsədi ilə işlənmişdir.

4. **The concert was successful.** *Konsert uğur qazanmışdı.* Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilindəki bir sıra ismi xəbərlər Azərbaycan dilinə fəli xəbər kimi tərcümə edilir, məs.:

to be successful - uğur qazanmaq

to be ashamed - utanmaq

to be afraid - qorxmaq

to be interested - maraqlanmaq

to be excited - həyəcanlanmaq

5. **... the secretary came up to Mrs. Kearney and said that...** *...katibə xanım Kōrniyə yaxınlaşdı və dedi ki,...* İngilis dilində xüsusi isimlərin qarşısında peşə və sənət bildirən sözlər, məs.: *professor, doktor* kimi sözlər müraciət mənasında işlənir və onların qarşısında artikl işlənmir, məs.:

Professor Fox

Doctor Denny

Bu sözlər həmçinin qısa şəkildə **Pr. (professor) Fox** və **Dr. (doctor) Denny** kimi işlənir. Xüsusi isimlərin qarşısında gələn hərbi rütbələr və digər titullar da artiklsiz işlənir, məs.:

Captain Brown

Colonel [ˈkə:nəl] Johnson

Lord Mayor Cane

Şəxs adlarının müraciət formasında aşağıdakı sözlər işlənir və onların hamısı, bir qayda olaraq, artiklsiz işlənir. **Madam** [ˈmædəm] *madam*, **sir** [sə:] *ser* kimi müraciət bildirən sözlər adların qarşısında işlənir və əgər cümlənin əvvəlində gəlməsə, kiçik hərflər yazılır, məs.:

madam Jennie

sir William

Mr. [ˈmɪstə], **Mrs.** [ˈmɪsɪz], **Miss** [mɪs] kimi müraciət bildirən sözlərdən

Mr. - *kişi* cinsinə mənsub xitab kimi işlənir və “*cənab*” mənasını verir.

Mrs. - *qadın* cinsinə mənsub adların qarşısında işlənir və “*xanım*” mənasını verir.

Miss - *xanım* mənasında yalnız subay qızların soyadlarını bildirən xüsusi isimlərin qarşısında işlənir. **Mr, Mrs, Miss** sözləri həmişə böyük hərflə yazılır və artiklsiz işlənir, məs.:

Mr. Brown - *cənab* Braun

Mrs. Brown - *xanım* Braun

Miss Smith - *xanım* Smit

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

a dressing-room

to introduce (*smb. to smb.*)

to wear (*wore, worn*)

soft

care *n*

careful *adj*

carefully *adv*

carelessly

from time to time

to express

to express one's desire

to entertain

vacant

smile

to announce

an announcer

to be eager

a contract

to change the contract

to sign

signature

a bundle (*of*)

a handbill

to appear

to remind

music-loving public

grand

to expect

to welcome

widely-respected

to clap

to stamp feet

to worry
to arrange
arrangement
a committee
to attend
was better attended
attention
to pay attention (*to*)
to fill
a paper
a sheet of paper
to laugh
a stage
on the stage
to abandon
true

a pause
to die away
a second
success *n*
successful *adj*
successfully *adv*
to applaud
applause
a storm of applause
to be ended
an interval
excitement
in excitement
to be excited
to take part in

VOCABULARY OF LESSON THIRTEEN

to dress [dres] *v*
a dress [dres] *n*
W.comb. a dressing-room

Syn. a wardrobe ['wɔ:droub]
W.comb. to put on one's dress
Ant. to take off one's dress
to introduce [tu.ɪntrə'dʒʊz]
e.g. Allow me to introduce my friend to you.
introduction [ɪntrə'dʌkʃn]

W.comb. introduction to linguistics
to write an introduction to a book
to wear [weə] (*wore* [wɔ:], *worn* [wɔ:n])
W.comb. to wear eye-glasses
Expr. to wear a coat
to wear a moustache [mə'sta:ʃ]
wear [weə] *n*
W.comb. underwear
summer/winter wear
worn out ['wɔ:n'au] *adj*
Syn. shabby ['ʃæbi]

geyinmək
paltar, geyim
1. paltar geyinib-soyunulan otaq (*teatrda*)
2. qarderob (*ictimai binalarda*)
paltar şkafı, qarderob
paltarını geyinmək
paltarını soyunmaq
təqdim etmək
İcazə ver/verin, dostumu sənə/sizə təqdim edir.
1. təqdim etmə, təqdimat
2. giriş
dilçiliyə giriş

müəyyən bir kitaba giriş yazmaq

geymək, geyinmək (*üümüyyətlə*)
eynək taxmaq
palto geyinmək
bığ saxlamaq
geyim
alt paltarı
yay /qış paltarı
köhnə, nimdəş

soft [sɒft] *adj*

Ant. hard

W.comb. **soft** palate

Ant. **hard** palate

care [kæʔ] *n*

W.comb. to take **care** of

careful [ˈkæəfəl] *adj*

W.comb. a **careful** son/daughter
/mother

carefully [ˈkæəfəli] *adv*

from time to time

e.g. We have dictations **from
time to time.**

to express [tuɪksˈpres] *v*

W.comb. **to express** one's
opinion/desire

expression [ˌɪksˈpreʃn]

W.comb. to change one's **ex-
pression**

expressive [ɪksˈpresɪv] *adj*

W.comb. **an expressive** smile/
laughter/words
expressive words

W.comb. **expressive** means of
the language

to entertain [ˌentəˈteɪn] *v*

W.comb. **to entertain** somebo-
dy with songs

entertainment [ˌentəˈteɪnmənt] *n*

entertaining [ˌentəˈteɪnɪŋ] *adj*

entertainer [ˌentəˈteɪnəʔ] *n*

vacant [ˈveɪkənt] *adj*

W.comb. a **vacant** smile

to announce [əˈnaʊns]

W.comb. **to announce** smb.'s
arrival/departure/birth
/death

announcement [əˈnaʊnsmənt] *n*

announcer [əˈnaʊnsəʔ] *n*

to worry [təˈwʌri] *v*

yumşaq

bərk, sərt

yumşaq damaq

sərt damaq

qayğı

qayğısına qalmaq, qulluq etmək

qayğıkeş

qayğıkeş oğul/qız/ana

qayğıkeşliklə, diqqətlə

Biz hərdənbir imla yazırıq.

ifadə etmək

öz fikrini/arzusunu ifadə etmək

ifadə

ifadəsini dəyişmək

1. ifadəli; təsirli

ifadəli təbəssüm/gülüş

təsirli sözlər

2. emosional

dilin emosional ifadə vasitələri

1. əyləndirmək, məşğul etmək,
mahm oxumaqla bir kəsi əylən-
dirmək

1. əyləncə

2. tamaşa

maraqlı, məzəli, əyləncəli

1. estrada artisti, konferansye

2. ev sahibi, qonaq qəbul edən

1. boş; 2. mənasız

boş/quru/süni təbəssüm

elan/bəyan etmək, bildirmək

bir kəsin gəlişi/gedişi/doğulması/
ölümü haqqında məlumat ver-
mək

elan

diktor

narahat olmaq

e.g. Don't worry!
to arrange [tuə'reɪndʒ] *v*
W.comb. **to arrange** a party
arrangement [ə'reɪndʒmənt] *n*
a committee ['kə'mɪti:] *n*
to attend [ə'tend] *v*
W.comb. **to attend** a meeting/
 lesson

e.g. **Attend** to what the teachers
 say.

W.comb. **to attend** to the educa-
 tion of *one's* children

e.g. Successes **attend** you!
attendance [ə'tendəns] *n*

attendant [ə'tendənt] *adj*

attentive [ə'tentɪv] *adj*
W.comb. **to be attentive**
to be attentive to one's
 duty

attention [ə'tenʃn] *n*
W.comb. **to pay attention to**
to pay attention to one's
 lessons

expr. **to attract one's attention**
to fill [fɪl] *v*

W.comb. **to fill** in a gap

Prep. **to fill** in

e.g. He **filled** in a telegram form

a paper ['peɪpə] *n*

W.comb. **a sheet of paper**

to laugh [lɑ:f] *v*

W.comb. **to laugh at smth./smb.**
to kill oneself laughing

laughter ['lɑ:ftə] *n*

W.comb. **laughter** provoking
 roars/burst of **laughter**

a stage ['steɪdʒ] *n*

Narahat olma/olmayın!

təşkil etmək

qonaqlıq təşkil etmək

təşkil, təşkil etmə

komitə

1. iştirak etmək, getmək, olmaq
 iclasda/dərsdə iştirak etmək/olmaq

2. diqqət yetirmək; diqqətli olmaq
 Müəllimin dediklərinə diqqət ye-
 tir/yetirin.

3. qeydinə qalmaq
 uşaqların təhsili qayğısına qalmaq

4. müşayiət etmək

Uğur olsun! Müvəffəqiyyətlər!

1. olma, iştirak etmə

2. davamiyyət (*dərsə*)

1. müşayiətçi, müşayiət edən şəxs

2. xidmətçi, qulluq edən şəxs
 (*kitabxanada, qarderobda*)

diqqətli

diqqətli olmaq

öz işinə qarşı diqqətli olmaq

diqqət

diqqət yetirmək; diqqətli olmaq
 dərslərinə diqqət yetirmək

diqqətini cəlb etmək

1. doldurmaq (*dişə plomb*)

boşluğu doldurmaq

doldurmaq (*blankı*)

O, telegram blankını doldurdu.

kağız

bir vərəq ağ kağız

gülmək

bir şeyə/bir kəsə gülmək

gülməkdən ölmək

gülüş

gülüş doğuran

gurultulu /qəhqəhə ilə gülüş

səhnə

Prep. on the stage

W.comb. to appear [ə'piə'] *on the stage*

to abandon [tu ə'bændən]

W.comb. to abandon a sinking ship

W.comb. to abandon all hopes

W.comb. to abandon to despair

expr. to abandon smb to his fate
true [tru:] *adj*

W.comb. a true friend to come true

e.g. My wish came true.

to be eager [tə bi 'i:gə']

e.g. I am eager to watch this football team on TV.

a contract ['kɒntrəkt] *n*

W.comb. to draw up a contract

to conclude a contract

to change the contract

Ant. to break a contract

to contract [tə kən'trækt] *v*

W.comb. to contract to build a house

to sign [sain] *v*

signature ['signitʃə'] *n*

e.g. The contract is ready for signature.

a bundle ['bʌndl] *n*

W.comb. a bundle of clothes

W.comb. a bundle of banknotes

handbill ['hændbɪl] *n*

to appear [tu ə'piə] *v*

səhnədə

səhnəyə çıxmaq

1. tərk etmək, çıxıb/atıb getmək
batan gəmini qoyub qaçmaq

2. dayandırmaq, əl çəkmək
bütün ümidlərindən əl çəkmək

3. qapılmaq; uymaq
ümitsizliyə qapılmaq
bir kəsi taleyin umidində buraxmaq
həqiqi, düz, düzgün, əsl
əsl/həqiqi dost
həqiqətə çevrilmək, həyata keç-
mək

Arzum həyata keçdi.
arzusunda/həvəsində olmaq;
istəmək, çox istəmək
Mən bu futbolu televizorda seyr
etməyi /baxmağı çox istəyirəm.
müqavilə

müqavilə tərtib etmək

müqavilə bağlamaq

müqaviləni dəyişmək

müqaviləni pozmaq

müqavilə bağlamaq

bina tikmək üçün müqavilə bağ-
lamaq

imzalamaq; imza atmaq

1. imza; qol

2. imzalama, qol çəkmə

Müqavilə imzalanma üçün hazır-
dır.

3. avtoqraf

1. bağlama, boxça, düyünçə
bir boxça paltar

2. bağlama, yığım, dəst
bir bağlama kağız pul

1. reklam vərəqəsi; afişa; elan

2. yazılı öhdəlik

3. balaca bağ bıçağı

1. peyda/zahir olmaq, görünmək

Ant. to disappear

e.g. A ship **appeared** far away.

e.g. He **appeared** as Hamlet on the stage.

e.g. He **appears** to be well but really he is rather ill.

appearance [ə'piərəns] *n*

W.comb. to have a charming

appearance

to remind [ri'maɪnd] *v*

W.comb. **to remind** *smb* of *smth.*

e.g. He **reminds** me of his brother.

reminder [ri'maɪndə] *n*

music-loving public

grand ['grænd] *n*

grand ['grænd] *adj*

W.comb. **grand** spectacle

grand mountain

W.comb. **Grand** Turk

W.comb. **grand** clothes

W.comb. **grand** master

grandmother

to expect [iks'pekt] *v*

e.g. I **expected** you yesterday,
but you didn't come.

e.g. It's **expected** to rain.

to welcome [tə'welkəm] *v*

e.g. You **are welcome**!

W.comb. **to welcome** a plan

welcome ['welkəm] *adj*

W.comb. **welcome** news

widely-respected ['waɪdlɪns'pektɪd]

W.comb. to clap hands

to stamp feet

a pause [pə:z] *n*

W.comb. to make **a pause**

to pause [tə'pə:z] *v*

qeyb olmaq, gözdən itmək

Uzaqda bir gəmi peyda oldu.

2. çıxış etmək, rol oynamaq

O, Hamlet rolunda səhnəyə çıxdı.

O **gənc** kimi görünür, əslində o,
qarıdır.

gənc **görmək**, görünüş
cazibədar görkəmi / görünüşü ol-
maq

1. yada salmaq, xatırlatmaq
bir kəsə bir şeyi xatırlatmaq

O, mənə qardaşını xatırladır.

xatırlama, yada salma/salan

musiqisevər ictimaiyyət

royal (*musiqi aləti*)

1. əzəmətli, möhtəşəm, nəhəng

möhtəşəm tamaşa

nəhəng dağ

2. böyük, ulu

Türk sultan

3. təmtəraqlı, dəbdəbəli

təmtəraqlı/dəbdəbəli paltarlar

4. böyük

qrossmeyster

nənə (*böyük ana*)

1. gözləmək

Mən səni/sizi dünən gözlədim, la-
kin sən/siz gəlmədin(iz).

2. güman edilmək

Deyəsən, yağacaq.

salamlamaq; xoşgəldin demək

Xoş gəlmisiniz!

2. alqışlamaq, bəyənmək

planı alqışlamaq/bəyənmək

arzu olunan, çoxdan gözlənilən

çoxdan arzuolunan xəbər

çox hörmət bəslənilən/edilən

əl çalmaq

ayağını yerə vurub səs qoparmaq

pauza, fasilə, tənəffüs

fasilə, tənəffüs

fasilə/tənəffüs etmək, dayanmaq

e.g. He **paused** upon this word.

to die away

a **second** [ˈsekənd] *n*

W.comb. in a **second**

e.g. Wait a **second**!

success [səkˈses] *n*

W.comb. sudden **success**

to achieve **success**

to be a **success**

to have great **success**
in life

e.g. The experiment was a **success**

Proverb: **Success** is never blamed.

successful [səkˈsesfl] *adj*

W.comb. a **successful** plan

successfully [səkˈsesfəli] *adv*

W.comb. to finish one's work
successfully

to applaud [tu əˈplɔ:d] *v*

W.comb. **to applaud** an actress

to applaud loudly

W.comb **to applaud** smb.'s skill

to applaud a plan/decision

applause [əˈplɔ:z] *n*

W.comb. a storm of **applause**

to be ended

in interval [ˈɪntəvəl] *n*

excitement [ɪkˈsaɪtmənt] *n*

prep. in **excitement**

W.comb. to be **excited**

to excite [ɪkˈsaɪt] *v*

e.g. The news **excited** them.

W.comb. **to excite** interest

excited [ɪkˈsaɪtɪd] *adj*

W.comb. **excited** children

To be excited

to take part in

O, bu sözün üzərində sükut/fasilə
etdi.

öləzmək, zəifləmək, solmaq

saniyə

bir saniyəyə

Bir saniyə gözlə/gözləyin!

müvəffəqiyyət, nailiyyət, uğur

gözlənilməz uğur

uğur qazanmaq

uğur əldə etmək/qazanmaq

həyatda böyük uğur qazanmaq

Təcrübə uğur/müvəffəqiyyət
qazandı.

Qalibləri mühakimə etmirlər.

ugurlu, müvəffəqiyyətli

ugurlu plan

ugurla, müvəffəqiyyətlə

öz işini ugurla/müvəffəqiyyətlə
sona yetirmək

1. alqışlamaq, əl çalmaq/vurmaq

aktrisanı alqışlamaq

bərkdən/ucadan alqışlamaq

bir kəsin məharətinə heyran/məf-
tun olmaq

planı/qərarı bəyənmək

alqış

sürəkli alqışlar

qurtarma, sona yetmə

fasilə vaxtı/zamanı

həyəcan, təşviş, iztirab, əndişə

həyəcan içində

həyəcanlanmaq

1. həyəcanlandırmaq, heyrətlən-
dirmək

Xəbər onları təşvişə saldı.

2. oymaq, doğurmaq

maraq oymaq/doğurmaq

həyəcanlı, əsəbi, coşğun, qızgın

həyəcanlı/coşğun uşaqlar

həyəcanlanmaq

iştirak etmək

XÜSUSİ ADLAR

Dublin [ˈdʌblɪn] Dublin (*şəhər*)
Miss Kearney [mɪsˈkɜːni] Kəni xanım
Mr. Fitzpatrick [ˈfɪtspætɹɪk] Fitzpətrik
Mr. Holohan [ˈhələhən] Holoqan
Mr. Duggan [ˈdʌɡən] Daqan

Söz yaradıcılığı

-less [lɪs] - şəkilçisi qoşulduğu sözlərdə əks mənaları yaradır, əsasda göstərilən məfhumun olmamasını göstərir və Azərbaycan dilinə **-sız**⁴ kimi tərcümə edilir, məs.:

careless qayğısız

homeless evsiz

-ly [lɪ] - şəkilçisi zərf düzəldici şəkilçidir, əsasən sifətlərdən və isimlərdən zərf düzəldir, məs.:

friendly dostcasına

carelessly qayğısızlıqla

brightly parlaq surətdə/halda

clearly aydınca, aydın surətdə

XIII dərsin qrammatikası

§60. Felin məchul növü (The Passive Voice) İngilis dilində olduğu kimi, felin 2 növü vardır: *məlum növ (The Active Voice)* və *məchul növ (The Passive Voice)*. Qeyd etmək yerinə düşərdi ki, dərslərdə bu vaxta qədər verilmiş bütün ingilis dili cümlələri məlum növdə təqdim edilmişdir.

Məlum növ nədir? Cümlədə ifadə olunmuş hərəkətin subyekti (mübtədası) olan cümlələrə məlum növdə olan cümlələr deyilir, məs.: *Mən qapını açdım. I opened the door.* Bu cümlədə **qapını açdım** hərəkətini icra edən şəxs - subyekt "**mən**" sözü (mübtədası) vardır. Deməli, bu tipli cümlələrdə icra edilmiş hərəkətin subyekti göz qabağında olur, və bu cümlə məlum növdə olan cümlədir. Azərbaycan dilində bəzən mübtədanı şəxs sonluqları əvəz etdikdə

mübtədə işlənməyə də bilər. Yadda saxlamaq lazımdır ki, bu tipli cümlələr heç də məchul növdə olan cümlə hesab edilə bilməz, çünki bu, Azərbaycan dilinin özünəməxsus bir cəhətidir ki, şəxs, subyekt şəkilçi vasitəsi ilə ifadə edilə bildiyindən subyekt (yəni mübtədə) formal olaraq iştirak etməyə də bilər, məs;

keçmiş zamanda	indiki zamanda	gələcək zamanda
-----------------------	-----------------------	------------------------

gəlmişəm (mən)	gəlirəm (mən)	gələcəyəm (mən)
gəlmisən (sən)	gəlirsən (sən)	gələcəksən (sən)
gəlmişdir (o)	gəlir (o)	gələcəkdir (o)
gəlmişik (biz)	gəlirik (biz)	gələcəyik (biz)
gəlmisiniz (siz)	gəlirsiniz (siz)	gələcəksiniz (siz)
gəlmişlər (onlar)	gəlirlər (onlar)	gələcəklər (onlar)

İngilis dilində isə mübtədə ilə subyekt anlayışı bir qədər fərqli xüsusiyyətlərə malikdir. İngilis dili cümlələrində mübtədanın iştirakı mütləq vacibdir. İstər o, subyekt kimi, istərsə də obyekt kimi olmaqla mübtədə yerini tutmalıdır. Ona görə də ingilis dilində məlum və məchul növdən danışdıqda cümlədə subyektin (hərəkəti icra edən canlı və ya cansız anlayışın) iştirakı və ya obyektin (üzərində işin icrası gedən, icrası getmiş və ya icrası gedəcək obyektin) hansı birinin mübtədə funksiyasını daşmasına həlledici önəm vermək lazımdır.

“Mən qapını döyürəm” cümləsinin mübtədası **mən** sözüdürsə (*mən eyni zamanda subyektdir*), “qapı döyülür” cümləsinin mübtədası “qapı” sözüdür (*bu söz həm də obyektir*). Deməli, ingilis dilində obyekt və ya subyektin iştirakından asılı olmayaraq cümlənin mübtədası mütləq olmalıdır. Ona görə də ingilis dili cümlələrində məchul növü müəyyənləşdirərkən daha yaxşı olardı ki, məlum və məchul növü aşağıdakı prinsipdən müəyyən edək.

I. Mübtədası adlıq halda olan, hərəkətin ifadəçisini təmsil edən subyektli cümlələrə məlum növdə olan cümlələr:

II. Hərəkətin ifadəsini real olaraq təmsil etdirməyərək mübtədası obyekt mənası daşıyan və adlıq haldakı anlayışlardan ibarət olan cümlələrə məchul növ deyilir. Göründüyü kimi, cümlələr istər məlum növdə olsun, istərsə də məchul növdə, onun mübtədası

mütləq adlıq halda olmalıdır. Biz bu faktı ona görə qabardırıq ki, ingilis və Azərbaycan dillərində məlum və məchul növün mübtədalrı eyni hallarda olmur, Azərbaycan dilində məchul növdə olan cümlələrin mübtədası olmadığına görə ingilis dilindəki məchul növdəki cümlələr Azərbaycan dilinə əksər hallarda mübtədasız cümlələr kimi tərcümə edilir, ingilis cümlələrindəki adlıq halda olan cümlələr isə Azərbaycan dilinə təsirlik halda olan tamamlıq vasitəsi ilə ifadə edilir. Diqqət yetirin:

Azərbaycan dilində:

Mən deyirəm (*məlum növ*). **Mənə** deyirlər (*məchül növ*).

Con kitabı gətirdi (*məlum növ*). **Conu** gətirdilər.

İngilis dilində:

I beat (*active voice*) **I am** beaten (*passive voice*).

John brings the book. (*active voice*) **John** is brought.

Hər iki dildə verilmiş cümlələr fikrimizi əyani şəkildə sübut etdiyinə görə bu haqda daha ətraflı məlumat verməyə ehtiyac duyulmur.

1. **Məchul növün əmələ gəlməsi.** İngilis dilində məchul növ *to be* köməkçi feli ilə keçmiş zaman feli sifətinin (participle II) birləşik işlənməsi nəticəsində əmələ gəlir, yəni

to be + participle II.

Bu birləşmələrdəki tərkiblərin birini digərindən ayrı şəkildə işlətdikdə məchul növ olmur. Məchul növ yalnız bu tərkiblərin hər ikisinin iştirakı ilə mümkündür.

Bu tərkib daxilindəki *to be* feli məchul növün ən məhsuldar elementidir, çünki istər şəxsə, kəmiyyətə görə, istərsə də zamanlara görə *to be* feli dəyişilir, feli sifət II isə daim dəyişməz qalır (*lakin mütləq iştirak edir*).

Fikrimizi daha aydın şəkildə anlatmaq üçün *to be* felinin fəaliyyətini əks etdirən aşağıdakı cədvələ diqqətinizi yönəldirik. Cədvəllərdə məchul növün bütün zamanları və eyni zamanda məchul növdə olan cümlələrin sual və inkar formaları əks etdirilmişdir.

to be + Participle II. "Present simple"
(İndiki qeyri-müəyyən zaman forması)
(bütün zamanlarda to write felindən istifadə edilir)

The Present Simple Passive		
Təsdiq cümlələri	İnkar cümlələri	Sual cümlələri
I am written	I am not written	Am I written?
You are written	You are not written	Are you written?
He is written	He is not written	Is he written?
She is written	She is not written	Is she written?
It is written	It is not written	Is it written?
We are written	We are not written	Are we written?
You are written	You are not written	Are you written?
They are written	They are not written	Are they written?
The Past Simple Passive		
Təsdiq cümlələri	İnkar cümlələri	Sual cümlələri
I was written	I was not written	Was I written?
You were written	You were not written	Were you written?
He was written	He was not written	Was he written?
She was written	She was not written	Was she written?
It was written	It was not written	Was it written?
We were written	We were not written	Were we written?
You were written	You were not written	Were you written?
They were written	They were not written	Were they written?
The Future Simple Passive		
Təsdiq cümlələri	İnkar cümlələri	Sual cümlələri
I shall be written	I shall not be written	Shall I be written?
You will be written	You will not be written	Will you be written?
He will be written	He will not be written	Will he be written?
She will be written	She will not be written	Will she be written?
It will be written	It will not be written	Will it be written?
We shall be written	We shall not be written	Shall we be written?
You will be written	You will not be written	Will you be written?
They will be written	They will not be written	Will they be written?

The Present Continuous Passive		
Təsdiq cümlələri	İnkər cümlələri	Sual cümlələri
I am being written	I am not being written	Am I being written?
You are being written	You are not being written	Are you being written?
He is being written	He is not being written	Is he being written?
She is being written	She is not being written	Is she being written?
It is being written	It is not being written	Is it being written?
We are being written	We are not being written	Are we being written?
You are being written	You are not being written	Are you being written?
They are being written	They are not being written	Are they being written?
The Past Continuous Tense Passive		
Təsdiq cümlələri	İnkər cümlələri	Sual cümlələri
I was being written	I was not being written	Was I being written?
You were being written	You were not being written	Were you being written?
He was being written	He was not being written	Was he being written?
She was being written	She was not being written	Was she being written?
It was being written	It was not being written	Was it being written?
We were being written	We were not being written	Were we being written?
You were being written	You were not being written	Were you being written?
They were being written	They were not being written	Were they being written?

The Present Perfect Passive

Təsdiq cümlələri	İnkər cümlələri	Sual cümlələri
I have been written	I have not been written	Have I been written?
You have been written	You have not been written	Have you been written?
He has been written	He has not been written	Has he been written?
She has been written	She has not been written	Has she been written?
It has been written	It has not been written	Has it been written?
We have been written	We have not been written	Have we been written?
You have been written	You have not been written	Have you been written?
They have been written	They have not been written	Have they been written?

Past Perfect Passive

Təsdiq cümlələri	İnkər cümlələri	Sual cümlələri
I had been written	I had not been written	Had I been written?
You had been written	You had not been written	Had you been written?
He had been written	He had not been written	Had he been written?
She had been written	She had not been written	Had she been written?
It had been written	It had not been written	Had it been written?
We had been written	We had not been written	Had we been written?
You had been written	You had not been written	Had you been written?
They had been written	They had not been written	Had they been written?

The Future Perfect Passive		
Təsdiq cümlələri	İnkər cümlələri	Sual cümlələri
I shall have been written	I shall not have been written	Shall I have been written?
You will have been written	You will not have been written	Will you have been written?
He will have been written	He will not have been written	Will he have been written?
She will have been written	She will not have been written	Will she have been written?
It will have been written	It will not have been written	Will it have been written?
We shall have been written	We shall not have been written	Shall we have been written?
You will have been written	You will not have been written	Will you have been written?
They will have been written	They will not have been written	Will they have been written?

Beləliklə də məchul növün bütün zamanları bu cədvəldə təqdim edilmişdir. Mürəkkəb grammatik zamanların iştirak etdiyi cümlələrin sual və inkar formalarında müəyyən inversiya xüsusiyyətləri baş verdiyinə və bununla da nəqli cümlənin sual və inkar formalarının düzəldilməsində söz sırası baxımından müəyyən çətinliklər törətdiklərinə görə cədvəldə məchulun bütün zamanlarında olan cümlələrin sual və inkar formalarının dil öyrənənlərə əməli köməyi dəyə bilməsini nəzərə almaqla təqdim etmişik.

Qeyd: Məchul növün zamanlarının işlənmə xüsusiyyətləri barədə ayrı ayrılıqda qeydlər verilməsinə ehtiyac duyulmur, yalnız onu nəzərə almaq lazımdır ki, məchul növün zamanlarının istifadə qaydaları məlum növün zamanlarının işlənmə qaydaları prinsipləri ilə tamamilə üst-üstə düşür.

2. Məchul növün əmələ gəlməsində fellərin təsirlilik və təsirsizlik xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Belə ki, heç də bütün fəllər məchul növdə işlənmir.

Təsirli və təsirsiz fel anlayışı nədir? Təsirli fellər o fellərə deyilir ki, onlar özlərindən sonra obyekt halında olan tamamlıq, (vasitəli tamamlıq və ya vasitəsiz tamamlıq) tələb edir. Təsirsiz fellər isə özündən sonra nə vasitəsiz, nə vasitəli, nə də obyekt halında olan tamamlıq tələb etmir. İngilis dilində təsirli və təsirsiz felləri müqayisə etsək, bu nəticəyə gəlmək mümkündür ki, bütün təsirli fellər özündən sonra təsirlik halda olan obyekt tələb edir, lakin elə təsirlik halda olan tamamlıq demək olar ki, ingilis dilindəki həm obyekt halında olan tamamlıqları, həm vasitəli, həm də vasitəsiz tamamlığı əhatə edir. Təsirsiz fellər isə həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində özündən sonra heç bir tamamlıq tələb etmir. Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ingilis və Azərbaycan dillərində problemə yanaşma yolları müxtəlif olsa da, təsirli və təsirsiz fellər mahiyyət etibarilə eynidir. Aşağıdakı nümunələrə fikir verək:

I gave **him** a letter yesterday.

I've taken **a book** from the library.

Did you speak **to him** about it?

Go home.

Come tomorrow after the lesson.

Mən ona dünən məktub verdim.

Mən kitabxanadan kitab götürmüşəm.

Sən/Siz ona bu haqda demisənmi?/ demisinizmi?

Evə get/gedin.

Sabah dərsdən sonra gəl/gəlin.

Verilmiş nümunələrdən birinci üç cümlə təsirli, sonrakı iki cümlə isə təsirsizdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əsasən təsirli fellər məchul növdə işlənir, təsirsiz fellər isə, təsirli fel mənaları verdiyi hallar müstəsna olmaqla, məchul növdə işlənir.

3. Məchul növün işlənməsi

1) Məchul növ ingilis dilində o zaman işlənir ki, ya danışan ümumiyyətlə hərəkətin kim tərəfindən icra edildiyini bilmir, yaxud bilsə də hərəkəti icra edən şəxs onun üçün əhəmiyyət kəsb etmir, onun üçün hərəkətin icrası maraqlıdır, məs.:

This book **was written** in 1960.

Bu kitab 1960-cı ildə **yazılmışdır**.

Bununla belə, danışan şəxs hərəkətin icraçısını bildirmək fikrinə düşərsə, onda cümlənin sonunda **“by”** (*tərəfindən*) sözünü ilə hərəkətin icraçısı bildirilə bilər, məs.:

This poem has been written by B.Vahabzadeh. Bu şer B. Vahabzadə **tərəfindən** yazılmışdır.

İngilis dilində təsirli felin tələbi ilə işlənən hər bir obyekt (tamamlıq) məchul növün mübtədasına çevrilərək məchul növü əmələ gətirə bilər, başqa sözlə desək, bir cümlədə neçə tamamlıq varsa, o qədər kəmiyyətdə də məchul növdə olan cümlə qurmaq olar, məs.:

I wrote a letter to my friend.

- 1) I was written a letter.
- 2) A letter was written to my friend.
- 3) My friend was written a letter to by me.

2) İngilis dilində fellər məchul növdə işləndiyi kimi felin məsdər forması da məchul növdə ola bilər. Başqa sözlə desək, ingilis dilindəki məsdərlər həm məlum, həm də məchul növdə olur. Məsdərlərin məchul növünü əmələ gətirmək üçün yenə də **to be+Participle** formulundan istifadə edilir, məs.:

to see - görmək	to be seen - görünmək
to ask - soruşmaq	to be asked - soruşulmaq
to love - sevmək	to be loved - sevilmək

3) Məsdərlərlə olduğu kimi, modal fellər də məchul növdə işlənir və bu zaman yenə də **modal fel+be+Participle II**-dən istifadə edilir, yəni:

can be done	may be done
must be done	has to be done
could be done	have to be done
might be done	had to be done və s.

Məlum növün məchul növə çevrilməsi. Bunun üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

1) Məlum növün tamamlıq məchul növün mübtədasına çevrilir, məs.:

I write him – He is written. She saw me – I was seen.

2) Məlum növdə felin xəbəri hansı zamandadırsa, məchul növdə də felin zamanı elə həmin zamanda olmalıdır, məs.:

I'll talk to you tomorrow. — *You will be talked tomorrow.*

She was writing a letter. — *The letter was being written.*

3) Məlum növdə ismin qarşısında gələn sözünü məchul növə çevrildikdə sözünü cümlənin axırında gəlir.

I speak about this book — *This book is spoken about.*

I have sent after the doctor — *The doctor has been sent after.*

They speak about this book very much — *This book is very much spoken about (of).*

4) Məlum növü məchula çevirdikdə hərəkətin kim tərəfindən həyata keçirilməsini nəzərə çarpdırmaq lazım gələrsə, *by+hərəkətin icraçısı* cümlənin sonunda təqdim edilir, məs.:

This house has been built by Philip Bosiney.

The room will be cleaned by my sister.

§61. Vasitəli nitqdə xüsusi suallar. Vasitəli nitqdə xüsusi sualları əmələ gətirərkən baş cümlənin xəbəri *to ask* felindən, *mübtəda + wonder*, *mübtəda +to want+to know*, *mübtəda + should like*, *would like + to know* və s. ifadələrindən ibarət olur, budaq cümlə baş cümləyə sual əvəzlilikləri vasitəsi ilə bağlanır və onlar bağlayıcı rolunda çıxış edirlər. Cümlənin quruluşu nəqli cümlə formasında olur və bütün sual əmələ gətirən elementlər düşür. Baş cümlə ilə budaq cümlənin xəbərlərinin zamanı zamanların uzlaşması qaydası ilə tənzimlənir.

Qeyd: Vasitəli nitqə çevrilmiş bütün sual cümlələri tamamlıq funksiyasında çıxış edir. Aşağıdakı nümunələrə fikir verək:

He asked us where we
had been a day before.

O, bizdən soruşdu ki, biz bir
gün əvvəl harada olmuşuq.
= O, bizdən bir gün qabaq
harada olduğumuzu
soruşdu.

He wondered why we
had been so late.

O bilmək istyir ki, biz niyə
belə gecikmişik. = O,
bizim niyə belə
gecikməyimizi öyrənmək
istəyir.

She asks how many
children I have .

O soruşur ki mənim neçə
uşağım var = O, mənim
neçə uşağım olduğunu
soruşur.

§ 62. Yiyəlik əvəzliliklərinin absolyut (müstəqil) forması

İngilis dilində isimlərin qarşısında gələrək təyin funksiyasında çıxış edən yiyəlik əvəzliliklərindən savayı, yiyəlik əvəzliyinin isimlə işlənməyən müstəqil formaları (absolyut forma) da mövcuddur. Bu əvəzlilik, adından da məlum olduğu kimi, müstəqil ismə bağlı olmur, müstəqildir və daha çox ismi keyfiyyətlərə malik olaraq cümlənin mübtədası, predikativi, tamamlığı və s. olur.

Əvəzliyin bütün halları aşağıdakı cədvəldə daha aydın şəkildə təsvir edilmişdir.

Şəxs əvəzlilikləri		Yiyəlik əvəzlilikləri
adlıq halda	asılı forması	absolyut (müstəqil forması)
I Mən	my mənim	mine mənimki
You Sən	your sənin	yours səninki
He O	his onun (kişi)	his onunku
She O	her onun (qadın)	hers onunku
It O	its onun (cənsiz)	its onunuku
We Biz	our bizim	ours bizimki
You Siz	your sizin	yours sizinki
They Onlar	their onların	theirs onlarınki

Absolyut əvəzlilikləri (*müstəqil əvəzliliklər*) o vaxt işlənir ki, onun tərkibinə məna etibarilə hopmuş isim haqqında cümlədə artıq məlumat verilmişdir. Müstəqil əvəzliyin işlənməsi üçün onun tərkibindəki ismi məna ya cümlənin mənasında, ya da kontekstdə olmalıdır. Əks təqdirdə onu işlətmək olmaz, məs.:

This is **your pen**. Where
is **mine** (my pen)?

Bu sənin / sizin qələmin(iz)dir.
Bəs mənimki hansı?

I have left **my**
eye-glasses at home.
Give me **yours**.

Mən öz eynəyimi evdə qoymuşam,
səninkini/sizinkini mənə ver(in).

Qeyd: Bəzən absolyut əvəzlilikləri isimlə də işlənə bilər. Belə olduqda isim ondan qabaq gəlir və absolyut əvəzliyinə **of** söz-önü ilə qoşulur. Bu halda verilmiş isimlərdən biri nəzərdə tutulur və həmin ismin şəxsə aidiyyəti bildirilir.

Fikir verin: my friend mənim dostum
a friend **of** mine dostlarımdan biri
our car bizim maşınımız
a car **of** ours maşınlarımızdan biri

Bəzən danışıda **of mine, of his** və s. kimi söz birləşmələri əşyanın məsubiyyəti kontekstdən aydın olduqda düşür, məs.:

I saw a friend (of mine) in the street.	Mən küçədə dostlarımdan birini gördüm.
They met a friend (of theirs) on Monday.	Onlar həftənin birinci günü dost- larından birini qarşıladılar.

Qeyd: Müşahidələr göstərir ki, absolyut formasındakı əvəzlik o vaxt düşə bilər ki, cümlənin mübtədası şəklində ifadə olunan isim və ya əvəzlilik absolyut formalı əvəzliliklə ifadə edilməli isim və ya əvəzlik həmcins olsun. Belə olmadıqda absolyut əvəzliyi düşə bilməz, məs.:

We met a friend.	Biz dostlarımızdan birini (özümü- zün) qarşıladım.
------------------	---

lakin:

We met a friend of yours .	Biz sənin/sizin dostlarınızdan/ dost- larınızdan birini qarşıladım
---------------------------------------	---

QRAMMATİK MATERIALI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı fəllərdən hansının təsirli, hansının isə təsirsiz fəllər qrupuna aid olduğunu müəyyənləşdirərək iki sütunda yazın.

to build, to hear, to examine, to leave, to go, to take, to find, to lie, to stop, to come, to swim, to show, to speak, to announce, to stay, to look at, to live, to discuss, to stand, to spend, to miss, to ski, to listen, to skate, to change, to use, to recognize

II. Aşağıdakı cümlələri tərcümə edin, məlum və məchul növün işlənməsinə fikir verin.

Biz göndərdik.
Biz cavab verdik.

Biz soruşduq.

O, gətirdi.

Mən dedim.

O müalicə etdi.

Biz çağırırıq.

Biz danışırıq.

O, dəvət etdi.

O, məsləhət verir.

Siz xatırlayırsınız.

Mən yaddan çıxartdım
(unutdum).

Bizə göndərdilər.

Bizə cavab verdilər.

Bizdən soruşdular.

Onu gətirdilər.

Mənə dedilər.

Onu müalicə etdilər.

Bizi çağırırlar.

Bizə danışirlar.

Onu dəvət etdilər.

Ona məsləhət verirlər.

Sizə xatırladırlar.

Mən yaddan çıxarıldım
(unuduldum).

III. Aşağıdakı cümlələri məchul növə (*Passive Voice*) çevirin.

1. One of my friends took me to the cinema last week. 2. We shall finish this work in time. 3. They built this house in 1960. 4. They were selling new children's books in that shop when I entered it yesterday. 5. A large group of young people joined us on our way to the station. 6. A young teacher started a school in this village. 7. They are translating this article now. 8. Galsworthy wrote "The Forsyte Saga." 9. Thousands of people attended this meeting. 10. He has just interrupted me. 11. The teacher has explained it to us. 12. We turn on the light when it is dark. 13. The students finished their translation in time. 14. Helen washed the dishes. 15. Betty often took her younger brother for a walk. 16. Mother has made some coffee. 17. Have not you ironed your dress yet? 18. Nina mispronounced this word. 19. They have told her the truth. 20. She promised us an interesting entertainment. 21. One uses chalk for writing on the blackboard. 22. I shall finish my work at about seven o'clock. 23. Somebody has opened the door. 24. The waitress brought in the coffee.

IV. Aşağıdakı cümlələri məchul növə (*Passive Voice*) çevirin.

1. They looked for the girl everywhere. 2. They did not listen to the boy. 3. She looks after the patients well. 4. They

asked for our address. 5. My father has looked through these papers this morning. 6. He will give my brother English lessons. 7. A friend of his has shown me an interesting magazine. 8. His friend told him everything. 9. The students greeted the famous lecturer warmly. 10. They have recently built a huge plant in the town of N. 11. We must finish the work by tomorrow. 12. When I fell ill, my mother sent for the doctor. 13. They showed Helen the nearest way to the theatre. 14. He gave his patient some good advice. 15. Mary has told me the news. 16. The people looked at the little boy with interest. 17. They examined the paper attentively.

V. Verilmiş cümlələri məlum növə çevirin və lazımi dəyişiklikləri edin.

1. The room was cleaned and aired. 2. Have all these books been read? 3. Whom were these letters written by? 4. The letter has just been typed. 5. She showed me the picture which had been painted by her husband. 6. I shall not be allowed to go there. 7. He has been told everything, so he knows what to do now. 8. All the questions must be answered. 9. The door has been left open. 10. Betty was met at the station. 11. The girl was not allowed to go to the concert. 12. She said that the new timetable had not yet been hung up on the notice board. 13. The chicken was eaten with appetite. 14. It was so dark, that the houses could not be seen. 15. The light has not yet been turned off. 16. The boy was punished for misbehaving. 17. By three o'clock everything had been prepared. 18. The dictation was written without mistakes. 19. Whom was the poem written by? 20. Her dress was washed and ironed. 21. I was not blamed for the mistakes. 22. The papers had been looked through and corrected by the next lesson. 23. This house was built last year. 24. The letter has just been sent. 25. This article will be translated at the lesson on Tuesday. 26. When will this book be returned to the Library?

VI. Lazımi dəyişikliklər etməklə aşağıdakı fəlləri məchulda yazın.

1. She took a long time to write the composition, and at last she **wrote** it. 2. Don't put the cup there: somebody will **break** it. 3. Why weren't you at the birthday party? -They

didn't **invite** me. 4. We met many difficulties, but all the same we **finished** the work in time. 5. We shall **leave** you behind if you are not quick. 6. I **spent** all my money on books last month. 7. I don't think we shall **do** all this work today: there is too much of it. 8. It's a very funny thing that when I start doing this, somebody always **stops** me. 9. Don't leave the cake on the table: the cat will **eat it**. 10. The elephant **broke** the branch of the tree. 11. The bees **attacked** the bear when it tried to take their honey.

VII. Cümlələri "Present Passive"-də yazın.

(USUALLY) 1. The postbox (to empty) every day. 2. The stamps (to postmark) at the post office. 3. The letters (to sort) into the different towns. 4. The mail (to load) into the train. 5. The mailbags (to unload) after their journey. 6. The bags (to take) to the post office. 7. The letters (to sort) into the different streets. 8. The mail (to deliver).

VIII. Cümlələri "Past Simple Passive"-də yazın.

(YESTERDAY) 1. The postbox (to empty) every day. 2. The stamps (to postmark) at the post office. 3. The letters (to sort) into the different towns. 4. The mail (to load) into the train. 5. The mailbags (to unload) after their journey. 6. The bags (to take) to the post office. 7. The letters (to sort) into the different streets. 8. The mail (to deliver).

IX. Cümlələri "Future Passive"-də işlədin.

(TOMORROW) 1. The postbox (to empty) every day. 2. The stamps (to postmark) at the post office. 3. The letters (to sort) into the different towns. 4. The mail (to load) into the train. 5. The mailbags (to unload) after their journey. 6. The bags (to take) to the post office. 7. The letters (to sort) into the different streets. 8. The letters (to deliver).

X. Cümlələri məchul növdə lazım olan zamanda yazın.

1. My question (to answer) yesterday. 2. Hockey (to play) in winter. 3. Mushrooms (to gather) in autumn. 4. Many houses (to burn) during the Great Fire of London. 5. His new book (to finish) next year. 6. Flowers (to sell) in shops and in the streets.

7. St.Petersburg (to found) in 1703. 8. Bread (to eat) every day. 9. The letter (to receive) yesterday. 10. Nick (to send) to Baku next week. 11. I (to ask) at the lesson yesterday. 12. I (to give) a very interesting book at the library last Friday. 13. Many houses (to build) in our town every year. 14. This work (to do) tomorrow. 15. This text (to translate) at the last lesson. 16. These trees (to plant) last autumn. 17. Many interesting games always (to play) at our sport lessons. 18. This bone (to give) to my dog tomorrow. 19. We (to invite) to a concert last Saturday. 20. Lost time never (to find) again. 21. Rome (not to build) in a day.

XI. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Bu kitabı yalnız dünən kitabxanadan götürüblər. 2. Sizi şəhər imtahan ediblər? 3. Bu fabrikdə çox gözəl çantalar hazırlanır. 4. Oraya teleqram yalnız yayda, məktub isə qışda göndərilə bilər. 5. İki həftə bundan qabaq onu xəstəxanaya göndərdilər. 6. Dünən məni Xarici Ticarət Nazirliyinə göndərdilər. 7. Bu ifadə yazısı keçən il yazılmışdır. 8. Dünən teleqramı gec göndəriblər və o, onu yalnız sabah alacaqdır. 9. Bu məqaləni bütün qrup oxumalıdır. 10. Bu tapşırıq qırmızı qələmlə də yazıla bilər. 11. Sizin bütün kitablarımız gələn həftə qaytarılacaq. 12. Bu kimi suallar adətən dərstdən sonra müzakirə edilir. 13. Nə üçün həmişə ona gülürlər? 14. Bu kitablar otağa nə zaman gətirilib? 15. Onlar kim tərəfindən gətirilib? 16. Biz evə çatanda süfrəyə çay verilmişdi. 17. Məni sizin keçirdiyiniz gecəyə dəvət ediblər. 18. Azərbaycanın tarixi haqqında çox və düzgün yazılmalıdır. 19. Həkim dalınca adam göndərilibdirmi? 19. Uşaqları evdə tək qoyublar. 20. İş çox gözəl yerinə yetirilib. Bu məktub nə zaman yazılıb? 21. Bakıda yaxın gələcəkdə çoxlu 25 mərtəbəli binalar tikiləcəkdir. 22. Amerikan və ingilis yazıçılarının əsərləri bütün dünyada çap edilir. 23. Bizim evimiz indi təmir edilir. 24. Bu kinoteatr biz Bakıya oxumağa gələndə qədər tikilmişdi. 25. Mən evə gələndə çay hazır olacaqdırmı? 26. Məgər onun məruzəsi sənin etdiyin məruzədən qabaq yazılıb?

XII. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edərkən yiyəlik əvəzliliklərinin absolyut formalarının (müstəqil) işlənməsinə diqqət verin.

1. Sizin maşınıızdan istifadə etmək olarmı? Mənimki xarab olub. 2. Bu sizin kitabımızdır, bu isə mənim, çünki sizinki yaşıl, mənimki isə ağ rəngdədir. 3. Olarmı mən sizin qrammatika kitabınızdan istifadə edirəm? 4. Mən özümünkünü evdə qoymuşam. 5. Müəllim şagirdlərə tapşırı ki, onlar evə gedəndə çantalarını yaddan çıxarıb sinifdə qoymasınlar. 6. Qoy hərə özününkünü götürsün. 7. Bu, sizin evinizdir, bu isə bizimki, sizinki ikimərtəbəlidir, bizimki isə təzə və üçmərtəbəlidir. 8. Onların maşını haradadır ki, onlar sizin maşınıızdan istifadə edirlər? -Onlarınkı qarajdadır, mənimki isə evin qarşısında, ona görə də onlar mənimkindən istifadə edirlər.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri oxuyun.

- a) moan, loan, boat, coat, soap, roam, foam, groan, throat;
- b) happy, yoke, pretty, type, young, myth, hurry, funny, yet;
- c) window, shadow, Moscow, town, tow, fellow, yellow, swallow, bowl, borrow.

II. Verilmiş sözlərin hansı nitq hissələrindən əmələ gəldiklərini və hansı nitq hissəsinə aid olduqlarını deyin.

speaker	forgetful	happily	readily
announcer	thirstily	windy	packing
Londoner	recognizable	shopping	packer
Dubliner	thinkable	easily	smoky

III. Dərsin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. You don't like to do things in a hurry, do you? Why don't you?
2. Do you often have your breakfast in a hurry? Why?
3. Who makes breakfast for you?
4. Do you usually have enough time to get to your office, or do you have to hurry?
5. What are you going to give him (her) on his (her) birthday?
6. When do you intend to go to a restaurant? Have you ever had asparagus? How does it taste?
7. Do you like to go shopping?
8. When do you usually go shopping?
9. Do you usually have your lunch alone or with your husband (wife, friends)?
10. Where do you have dinner?
11. When are you planning to begin to prepare for your examinations?
12. How long does it take you to prepare to go to a concert? Who do you go to the concert with?
13. You can't prepare for an English examination in a day or two, can you? Why not?

14. What do you have to do when you are afraid to be late for a concert?
15. Will you have to put on your things?
16. How long does it take you to get ready?
17. Have you ever had to pack your things in a hurry? When was it?

IV. Cümlələrdə verilmiş xüsusi sualları vasitəli nitqə çevirin.

1. Mother said to me: "Who has brought this parcel?" 2. He said to her: "Where do you usually spend your summer holidays?" 3. Ann said to Mike: "When did you leave London?" 4. She said to Javid: "When will you be back home?" 5. Narmin said to them: "How can I get to the railway station?" 6. Mary asked Tom: "What time will you come here tomorrow?" 7. She asked me: "What will you do tomorrow if you are not busy at your office?" 9. I said to Nick: "Where are you going?" 10. I said to him: "How long will it take you to get there?" 12. Peter said to his friends: "When are you leaving İstanbul?" 13. He said to them: "Who will you see before you start?" 15. I asked Mike: "What will you do after dinner?" 16. I asked my uncle: "How long did you stay in the Crimea?" 17. Aida said to me: "Where did you see such trees?" 18. I said to Becky: "What kind of book has your friend brought you?"

V. Mötərizədə verilmiş cümlələri baş cümlə hesab edərək mötərizələri açın, xüsusi sual cümlələrini vasitəli nitqdəki budaq cümlələrə çevirərək budaq cümlələrin növünü müəyyənləsdirin.

1. Where did I put the book? (I forgot...) 2. Who has given you this nice kitten? (She wanted to know...) 3. Where can I buy an English-Russian dictionary? (He asked me...) 4. How long will it take your brother to get to Madrid? (He wondered...) 5. Where is he going? (He didn't tell anybody...) 6. Where has he gone? (Did you know...) 7. Where is he? (Did you know...) 8. When is he leaving school? (I wanted to know...) 9. Where does he live? (Nobody knew...) 10. When will he come back? (She asked them...) 11. Where did she buy this hat? (He wanted to know...) 12. How much did she pay for it? (I had no idea...)

VI. Aşağıdakı nəqli cümlələri vasitəli nitqdən vasitəsiz nitqə çevirin.

1. When I came home, my mother told me that a friend of mine had called on me half an hour before. 2. He said that he studied at Baku University. 3. She said that her brother was playing chess with her grandfather. 4. George said it was very difficult to play that role. 5. He asked why there were so few people in the street. 6. The man asked the boy if he knew where Mr. Fox lived. 7. The woman told him not to worry and go home quietly. 8. She said that she would sleep in the open air. 9. She wondered if I was going to leave Ganja the next day. 10. He told me that he had bought that watch the day before. 11. Ilkin said that he had just had a telephone call from home. 12. My neighbour asked me to leave the key at my sister's. 13. Orkhan said he could not understand the rule. 14. He told me he had bought a ticket the day before.

VII. Aşağıdakı mürəkkəb cümlələri vasitəli nitqdən vasitəsiz nitqə çevirin (əks çevriliş).

1. Fidan said that she had seen the film several months before. 2. Jhala said she had not seen it yet. 3. Nijat told me that he wanted to make a radio set. 4. He told me that he had made a radio set. 5. Jack said that he often went to see Bob. 6. She said she had seen Mary that day. 7. Mike said he liked Dickens' novels very much. 8. He told me he had read "Dom-bey and Son" the year before. 9. The teacher said that the pupils would read the text the next day. 10. She asked me to buy some bread on my way home. 11. Mother told me not to be late for dinner. 12. I asked Mike if he had "Gulliver's Travels." 13. Mike asked me if I had read "Robinson Crusoe" by Daniel Defoe. 14. I asked John if he would be at home at three o'clock. 15. The teacher asked who was ill. 16. Nick asked Peter what he had seen at the museum.

VIII. Aşağıdakı sual cümlələrini vasitəli nitqə çevirin.

1. Samra said: "Nigar, do you like my dress?" 2. Grandfather said to Mary: "What mark did you get at school?" 3. My sister said to me: "Will you take me to the theatre with you tomorrow?" 4. Mother asked me: "Did you play with your friends

yesterday?" 5. "Why don't you play with your friends, Kate?" said her mother. 6. "Do you like chocolates?" said my little sister to me. 7. "Did you see your granny yesterday, Lena?" asked Mr. Brown. 8. The doctor asked Nick: "Do you wash your face and hands every morning?" 9. The teacher said to Mike: "Does your father work at a factory?" 10. Mother said to us: "What are you doing here?"

IX. Nöqtələrin yerinə müvafiq artıql və ya yiyəlik əvəzlilikləri yazın.

I took ... son Salman after ... work yesterday to ... shop in ... Nizami Street to buy ... new coat. We were shown ... lot of ... coats at ... shop. We liked two of them, but one was too small for ... son, so we took ... other one. It was ... nice brown coat for ... boy of fifteen. Then we went to ... another shop and bought ... toy for ... second son, and ... picture book for ... little daughter. I also bought some nice things for ... wife. It took us ... hour and ... half to do all our shopping and we got ... home at ... quarter past eight. As soon as we came ... home ... children took ... boxes from us and opened them. They liked ... toy and ... book very much. ... daughter, who likes shopping, said that she would go shopping with ... Mother some day, too. "We're going to get ... new hat for Father and ... new shirt for ... Salman," she said.

ŞİFAHİ NİTQİ İNKİŞAFETDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı dialoqları oxuyun, onun düzgün oxunuşuna nail olun və əzbər öyrənin.

1. At the Airport

"Here we 'are at ↑last. | 'This is our ↑plane, I think." |

"↑Yes, | you'll 'be in 'London a↑gain / in 'three and a 'half ↓hours." |

"It ↓was nice ↑to meet you, Mr. Tahirli". |

"I'm 'happy to have ↑met you, ↓too, Mr Brown. | I 'hope you 'liked your 'stay in ↑Baku?" |

“↑Yes, | ‘very ↓much. | I’ll be ‘happy to ‘see you in ↓London.” |

“I’ll ‘probably ↑be there / in ↑May or ↓June. | Per’haps we’ll ‘meet ↓then.” |

“That would be ↑ very ↑nice. | ‘Let me ‘know when you’ll be in ↓London.” |

“All ↑right. I ‘wish you a ↑ happy ↑landing, Mr Brown. | Good ↑bye.” |

“Good-↑bye. | ‘See you in ↑London.” |

2.

“Mr. ↓Green, / ↑isn’t it? | My ↑name’s A↓rabov. | ‘How do you ↓do.” |

“How do you ↓do, Mr. Arabov. | ‘Very ‘happy to ↑ meet you at ↑last. | I have ‘spoken to you on the ↑phone / ‘several ↓times, / I ↑think. | ‘Now we’ve ↓met.” |

“Did you ‘have a ↑ good ↑journey, Mr. Green?” |

“Not ‘too ↑bad, ↑thank you.” |

“Which ho’tel are you ↓staying in?” |

“The ↓New Hotel.” |

“How do you ↓like it there?” |

“It’s a ‘nice ho↑tel, I think. | I ‘feel ↑ quite ↑comfortable, ↑thank you.” |

II. Aşağıdakı sözlərdən istifadə edərək situasiyalar qurun.

1. a concert, a dressing-room, a secretary, to be introduced, to wear, from time to time, to express one’s desire, a vacant smile, an announcer

2. to be worried, to arrange, to wait, to pay attention, to be filled with, to laugh at, to sign, to be paid for, bundles, hand-bills, to appear, music-loving people

3. to be expected, to welcome, to be full, to clap, during the interval, a pause, to be a great success, to be pleased with, to be excited, to take part in

III. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin və onları situasiyalarda işlədin.

1. *What can't be cured must be endured. Olacağa çarə yoxdur.*

2. *Cut your coat according to your cloth. Ayağını yorganına görə uzat.*

3. *There is no smoke without fire. Od olmasa, tüstü çıxmaz.*

4. *A drowning man will catch at a straw Suda boğulan saman çöpündən yapışar.*

IV. Aşağıdakı məlumatları oxuyun. Onları ingilis dilində danışın.

Christmas Day (25th December)

On Christmas Day one is awakened in the morning by one's children excitedly opening their stockings –these stockings, or more usually one of father's socks –it's bigger, – have been hung over the end of the bed with great ceremony and expectation on Christmas Eve. Father Christmas will come down the chimney, having parked his reindeer on the roof, and fill them. You should also leave a carrot on the mantelpiece for the reindeer. In post-war Britain this is all rather difficult as few bedrooms have chimneys; however, children manage all the same. How early they discover that Father Christmas is really Dad is questionable, but this is one secret they usually keep from their parents. By the age of eleven they usually give up.

More people go to Church on Christmas Day than at any other time. The services vary from denomination to denomination but usually include favourite hymns such as "Hark the herald angels sing" and "O come all ye faithful".

On returning from Church – or after a late breakfast – mother disappears into the kitchen to put the turkey in the oven, which has been prepared the day before, and the pudding on to boil, while the family gather round the Tree. This has been decorated previously with tinsel and various baubles and usually has coloured lights. The Tree is usually in a window and at night one can walk down streets and see these lights twinkling in the windows. When mother is ready, the great

moment comes – the opening of the presents. Everyone has tried to keep their gifts a secret and if you know what you're getting you must show delight and gratitude – even for the sixth tie or the twentieth bar of soap! The parcels have been tied on the Tree or laid round it and each takes a turn at opening one. Everyone gets something – the dog a new collar – the cat a tin of sardines.

After the excitement has died down you have the long wait for the food. Some people go for walks to strengthen their appetite either taking the children with them or leaving them at home meanwhile the women of the family are busy with the food. The men may either stay at home or go to the pub for a Christmas drink with their friends.

The meal is really traditional — stuffed turkey, bread sauce, boiled ham, mashed potatoes and Brussels sprouts to be followed by plum pudding, mince pies (perhaps jelly for the children), brandy butter and either tea or coffee.

After all that — when the washing up is done and here father usually helps — one sits down and digests and watches television. Later one has tea — that is tea and Christmas cake, to this friends might be invited but not usually to the dinner.

The evening is spent perhaps with a drink or reading or watching television or just talking, but the whole theme is essentially one of the Family, with the children taking the most important part. People travel from all parts of the country to be at home for Christmas.

Christmas Gifts

The giving of presents at Christmas-time has a long pre-Christian ancestry. Before Christianity was known in the world, gifts of various kinds used to be exchanged at some of the pagan religious festivals of midwinter.

Children in the British Isles, the United States and elsewhere in the English-speaking world, look to Father Christmas (or Santa Claus) for their gifts on Christmas Eve. Or at least, they still do so in the early years of their lives until the multi-

plication of "Father Christmases" in shops, or the detection of some adult in disguise begins to sow doubt in their young minds. In England, Father Christmas was certainly known as far back as the fifteenth century, for he is named in a carol of that period beginning "Hail, Father Christmas, hail to thee!" In the modern version of his legend, Father Christmas has become a very old but never-ageing man, dressed in red robes and furs, who comes from the Far North in a sleigh drawn by reindeer, and deposits his gifts by night in the houses, unseen and unheard.

*(A Dictionary of British Folk Customs
by Christina Hole)*

Christmas Box

A gratuity given on Boxing Day (the day after Christmas Day). Boxes placed in churches for casual offerings used to be opened on Christmas Day, and the contents, called the "dole of the Christmas box" or the "box money" were distributed next day by the priests. Apprentices also used to carry a box round to their masters' customers for small gratuities. Postmen received such gifts until after World War II and some dustmen and errand-boys still call to collect them.

*(Dictionary of Phrase and Fable
by Brewer)*

Christmas Cards

Christmas cards are now so essential a part of the Christmas festivities that they can hardly be omitted from any list of established customs. Nevertheless, they are little more than a hundred years old, and were unknown before Victorian times. In the late eighteenth and early nineteenth centuries, it was a pleasant, though by no means universal, custom to send complimentary verses, often of the sender's own composition, to particular friends at Christmas, or on other great occasions. For

this purpose, specially prepared sheets of paper, with engraved headings and ornamental borders, were frequently used. Similar, but less elaborate sheets were used by schoolboys for the "Christmas pieces" given to their parents at the end of the winter term. These consisted of two or three sentences, very carefully written, which served both as a greeting and as a proof of progress in the art of writing, the latter, no doubt, being the more important from the schoolmaster's point of view. Ornamental stationery for these two purposes was sold in considerable quantities in the first half of last century, and from it the true Christmas card, with its printed message and pictorial decoration, seems to have developed.

More than one person has claimed the honour of inventing the new form of greetings, or has had it claimed for him in later years. Probably, the strongest claim to be the inventor is that of J.C.Horsley. In 1846, a pictorial card designed by him in 1843 at the suggestion of Sir Henry Cole, was published by Sumner's Home Treasury Office, and about a thousand copies were sold.

This was the small beginning of a fashion which has never since looked back. By about 1870, the Christmas card had become really popular in England, and a few years later it reached the United States. As for the designs, these have naturally varied considerably in the course of a century, ranging from simple sprigs of holly and mistletoe and homely family scenes to really fine work by established artists. In our own time, the search for novelty has sometimes resulted in the appearance of pictures that are quite irrelevant to Christmas, and some that seem completely unsuitable for the feast of peace and loving kindness.

LESSON FOURTEEN (THE FOURTEENTH LESSON)

T e x t: Robinson Crusoe (*after D. Defoe*)

G r a m m a r: 1. Əmr cümlələri vasitəli nitqdə (§63, səh. 477).
2. Gələcək davamedici zaman forması (§64, səh. 479).
3. Nəticə budaq cümlələri. (§65, səh. 481).

ROBINSON CRUSOE (*after D. Defoe*)

The following day the captain ordered to sail in that direction and soon we found them¹. The mate and the passengers got out of the small boat, came up to them and saw that they were all fast asleep. We were talking. They opened their eyes and began shouting loudly. Soon we tied them all hand and foot. There was such a strange scene that I can't describe it. So we took them.

In a few minutes we reached our boat. Now the question was how to seize the ship.

The captain looked through his glasses and saw that the ship was sailing north-west². He said that we had to think of a good plan and suddenly a brilliant idea struck me.

I told Friday and the captain's mate to go to a small hill on the other side of the island and shout. They did it. The sailors of the ship heard the shouting and went in that direction to find their comrades. But they lost their way and didn't know how to return. In this way they were caught in a trap. So we attacked them. We attacked so suddenly that they had to give in. They were already our prisoners.

Now we began once more to think of a way to seize the ship. I advised the captain to talk to some of the prisoners about it. He was pleased to hear it.

The captain liked my plan. He spoke to the prisoners, and many of them said they were ready to help him. But those who didn't want to help were tied with strong **ropes** and left in the cave.

"Happy ↓journey!"	- Yaxşı yol! (Şən səyahət!)
"The 'weather is rather ↓changeable here, ↓ isn't it?"	- Burada hava dəyişkəndir, elə deyilmi?
"The 'sea is rough."	- Dəniz tələtömlüdür.
"The 'sea is ↓calm."	- Dəniz sakitdir.
"I lost my balance at once."	- Qəflətən müvazinətimi itirdim.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. The following day the captain ordered to sail in that direction and soon we found them. *Ertəsi gün kapitan həmin istiqamətdə üzməyi əmr etdi və biz onları tapdıq.* XIII dərstdə qeyd etdiyimiz kimi, bütün rütbə bildirən sözlər xüsusi isimlərlə işləndikdə artiklsiz işlənir. Bununla belə **captain** sözü xüsusi isimdən ayrı vəziyyətdə işləndikdə müəyyən artikllə işlənir.

The captain came up to me one morning and said... *Kapitan bir səhər mənə yaxınlaşaraq dedi...* **Captain** sözü, fikrimizcə, ona görə müəyyən artikllə işlənir ki, burada "**captain**" konkret gəminin kapitanı mənasını verməklə mənə məhdudluğuna səbəb olur və ona görə də **captain** sözü cümlənin mübtədası və ya tamamlığı funksiyasında işləndikdə bu mənə bağlılığı özünü saxlayır və "**captain**" sözü "*the captain*" kimi işlənir, məs.:

The captain is on the board. Kapitan göyərtdədir.

Did you see **the captain**? Sən/Siz kapitanı gördünmü?/
gördünüzümü?

Lakin "**captain**" sözü daha ümumi mənə kəsb etdikdə, gəmi ilə bağlanmadıqda artiklsiz işlənir. Bu halda əsasən xəbərini bir hissəsi olur və predikativlik ifadə edir.

Qeyd: Eyni mülahizəni **director** və **prezident** sözlərinə də aid etmək olar.

2. ...the ship was sailing north-west... ...*gəmi şimal-qərb istiqamətində üzürdü*... Məlum olduğu kimi, coğrafi cəhət adları ingilis dilində müəyyən artikllə işlənir, məs.: **the North, the East, the West, the South**. Lakin həmin sözlər yönük halın mənasını bildirdikdə zərflə mənası daşıyır, *hara?* sualına cavab olur və artiklsiz işlənir.

Qeyd: Coğrafi qütbləri bildirən sözlər ölkə adları bildirən sözlərlə işləndikdə və ölkə adının ayrılmaz hissəsi olduqda yenə də artiklsiz işlənir, məs.:

South Africa

Cənubi Afrika

North Korea

Şimali Koreya

lakin müqayisə edin:

I lived in **South Africa** as a translator - Mən **Cənubi Afrikada** tərcüməçi kimi işlədim. I lived in **the South of South Africa** as a translator - *Mən Cənubi Afrikanın cənubunda tərcüməçi kimi işlədim.*

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

(the) following

a captain

to order

to sail

a sailor

direction

in the direction of

to find (*found, found*)

a mate

a passenger

a boat

to sleep (*slept, slept*)

to go to sleep

to fall asleep

to be asleep

to be fast asleep

an eye

to shout

to seize

a ship

a steamer (*steamship*)

to look through

north-west

that's why

to think over and over

A brilliant idea struck me.

a hill

an island

a comrade

to lose (*lost, lost*)

to lose one's way

in this way

to catch (*caught, caught*)

a trap

to be caught in a trap

to attack

loudly
to tie
such
strange
a stranger
such ... that
so ... that
a scene
to describe
a cave
to reach

suddenly
to give (*gave, given*)
to give in
a prison
a prisoner
once
once more
to please
to be pleased (*with*)
a rope

XÜSUSİ İSİMLƏR

Robinson Crusoe ['rɒbɪnsən 'kru:sou] Robinson Kruzo

Daniel Defoe ['dæniəl di'fou] Daniel Defo

VOCABULARY OF LESSON FOURTEEN

(the) following ['fəlouɪŋ] *adj*

W.comb. on the following day

e.g. The following people have received honorary degrees.

following ['fəlouɪŋ] *n*

e.g. This singer has a loyal following.

follower ['fəlouə] *n*

W.comb. the followings of this doctrine

to follow ['fəlou] *v*

e.g. Follow me!

e.g. Night follows day.

W.comb. to follow a policy

to follow to a strict diet

to follow a regulation

a captain ['kæptən] *n*

W.comb. the captain of the team

W.comb. the captain of the guard

gələn, gələcək, sonrakı, ertəsi, o biri/birisi

o birisi/ertəsi gün

Aşağıdakı adamlar fəxri adlar alıblar.

ardıcılar, tərəfdarlar, məsləkdaşlar, pərəstişkarlar

Bu müğənninin çoxlu sədaqətli pərəstişkarları var.

ardıcıl, tərəfdar, məsləkdaş

bu nəzəriyyənin tərəfdarları

1. dalınca/ardınca getmək

Ardımca gəl/gəlin!

2. müşayiət etmək

3. ardınca/dalınca gəlmək, getmək

Gündüzdən sonra gecə gəlir.

siyasət yürütmək

ciddi pəhriz gözləmək/saxlamaq

qayda-qanuna əməl etmək

1. kapitan (*gəmidə, təyyarədə*); kapitan (*oyunda*)

komandanın kapitanı

2. rəis

qarovul rəisi (*İngiltərədə*)

to captain [tə'kæptɪn] *v*

captainship ['kæptɪnʃɪp] *n*

to order [tu'ɔ:də] *v*

W.comb. to order smb. to do smth.

e.g. The captain ordered us to go aboard.

*W.comb. to order a new suit
to order dinner*

to sail [seɪl] *v*

e.g. He sailed for three weeks.

a sailor [ə'seɪlə] *n*

a direction [dɪ'rekʃn, daɪ'rekʃn] *n*

W.comb. in the direction of

from all **directions**
in many **directions**

reforms in many **directions**

W.comb. the direction of the bank

W.comb. to give directions

to direct [tə'dɪ'rekt, daɪ'rekt] *v*

W.comb. to direct attention to an interesting fact

W.comb. to direct a business

W.comb. to direct an orchestra

direct [daɪ'rekt, dɪ'rekt] *adj*

Ant. indirect

W.comb. direct and indirect speech

to find [tə'faɪnd] (*found, found*) *v*

W.comb. to find a new method

W.comb. to find happiness with smb.

1. rəhbərlik etmək

2. başçılıq etmək, kapitan olmaq

1. kapitan rütbəsi;

2. sərkərdəlik məharəti

1. əmr etmək

bir kəsə bir iş görməyi əmr etmək

Kapitan bizə göyərtəyə qalxmağı əmr etdi.

2. sifariş vermək/etmək

yeni/təzə kostyum sifariş vermək

naħar sifariş vermək/etmək

1. yelkənli qayıqda getmək

2. üzmək (*gəmi ilə, qayıqla*)

O, üç həftə gəmi ilə səyahət etdi.

dənizçi, dənizdə xidmət edən əsgər

1. istiqamət, tərəf

istiqamətində

2. sahə, tərəf

hər tərəfdən

çox sahələrdə; müxtəlif

istiqamətlərdə

çox sahələrdə islahatlar

3. rəhbərlik

bankın rəhbərliyi

4. göstəriş, təlimat

təlimat/göstəriş vermək

1. yönəltmək, istiqamətləndirmək

marafqlı bir fakta diqqət yönəltmək

2. rəhbərlik /idarə etmək

biznesə rəhbərlik etmək

3. dirijorluq etmək

orkestrə dirijorluq etmək

düz, birbaşa, vasitəsiz

vasitəli, dolayısı ilə

vasitəsiz və vasitəli nitq

tapmaq, axtarib tapmaq

təzə üsul tapmaq

bir kəslə xoşbəxt olmaq

to find relief in smth.

to find out

e.g. I can't **find** my book anywhere.

e.g. He **found** a more modern method in the branch of Physics.

e.g. How do you **find** the weather today?

e.g. Soon we **found out** that he was at the hospital.

a mate [meɪt] *n*

a schoolmate

a roommate

a passenger ['pæsndʒə] *n*

W.comb. to carry **passengers**

passenger ['pæsmɪdʒə] *adj*

W.comb. **a passenger-train**

a passenger-boat/-ship

a boat [ə'baʊt] *n*

W.comb. to go **boating**

to get into **the boat**

Syn. **a ship** (a steamship, a steamer)

to sleep [tu'sli:p] (*slept, slept*) *v*

W.comb. to **sleep** a peaceful sleep

to **sleep** like a log

e.g. I **didn't sleep** well last night.

W.comb. to **sleep** with *one's* eyes open

to **sleep** the clock round

sleep [sli:p] *n*

W.comb. sound **sleep**

to go to **sleep**

deep **sleep**

a sleep of six hours

to be asleep

◇ the last **sleep**

sleeper ['sli:pə] *n*

asleep [ə'sli:p] *adj*

nədəsə yüngüllük tapmaq

aşkara çıxarmaq

Mən kitabımı heç yerdə tapa bilmirəm.

O, fizika sahəsində daha müasir bir üsul tapdı.

Bu günkü hava xoşuna/xoşunuza gəlirmi?

Tezliklə biz öyrəndik ki, o, xəstəxanadadır.

kapitan köməkçisi; yoldaş

məktəb yoldaşı

otaq yoldaşı

sərnişin

sərnişin daşımaq

sərnişin

sərnişin qatarı

sərnişin qayıqı/gəmisi

qayıq

qayıq sürmək (*avarla*)

qayığa minmək

yatmaq, yuxulamaq

rahat yatmaq

daş kimi yatmaq

Mən dünən gecə yaxşı yatmamışam.

bir gözü açıq yatmaq, sayıq yatmaq

on iki saat yatmaq

yuxu

səğlam yuxu

yatmağa getmək

dərin yuxu

altı saatlıq yuxu

yuxulu olmaq

ölüm (*ölüm yuxusu*)

1. yuxucul/yatayan adam

2. yataqlı vaqon

yuxulu

to be fast asleep

an eye [ən'aɪ] *n*

W.comb blue/brown/large eyes
with naked eye

W.comb. to set/to lay eyes on
smth./smb.

expr. to have **an eye** for beauty
to eye [tu'aɪ] *v*

W.comb. **to eye** *smb* with suspicion

e.g. Police **eyed** his every step.
eye-ball *n*

eyebrows ['aɪbraʊz]

W.comb. to raise **eyebrows**
to shout [ʃaʊt] *v*

Syn. to cry out

loudly ['laʊdli] *adv*

W.comb. to speak **loudly**

loud [laʊd] *adj*

W.comb. **a loud** voice

a loud speaker

a loud speaker *van*

to tie [taɪ] *v*

e.g. The prisoner's hands were
tied together.

a tie [taɪ] *n*

W.comb. ties between the
countries

such [sʌtʃ]

such ... that

e.g. He is **such** a good boy
that all like him.

strange [streɪndʒ] *adj*

W.comb **a strange** voice/story
/man/thing

e.g. They spoke in **a strange**
language.

a stranger [ə'streɪndʒə] *n*

e.g. I am **a stranger** here.
so... that

bərk yatmaq

1. göz

mavi/qonur/iri gözlər

adi gözlə

2. baxış, nəzər, göz

bir kəsə/bir yerə nəzər salmaq/
baxmaq/ göz qoymaq

3. dəlik, deşik, göz (*inyədə, qapıda*)
gözəlliyi qiymətləndirmək (görmək)

1. baxmaq, gözdən keçirmək

bir kəsi şübhəli nəzərlərlə süzmək

2. nəzarət altına almaq, izləmək

Polis onun hər addımını izləyirdi.

göz alması

qaşlar

qaşlarını dartmaq/qaldırmaq

qışqırmaq

ucadan, hündürdən, bərkdən

ucadan/bərkdən danışmaq

uca, hündür

uca səs

reproduktor

səsyayan maşın

bağlamaq, düynləmək, bənd etmək

Məhbusun əlləri bağlı idi.

1. qalstuk; 2. əlaqə, rabitə

ölkələr arasında əlaqələr

elə, belə

elə ki, belə ki (*ismə aiddir*)

O elə yaxşı oğlandır ki, hamı onu
xoşlayır.

qəribə

qəribə səs/hekayə/adam/şey

Onlar qəribə bir dildə danışmışdılar.

qərib/yad adam

Mən burada qəribəm.

elə.../belə... ki (*zərf funksiyasını daşı-
yaraq hərəkətə və keyfiyyətə aid olur*)

e.g. She is so beautiful **that**
everybody likes her.
She walks so quickly **that**
I can't follow her.
a scene [si:n] *n*

W.comb the scene of operation

W.comb. to change the scenes
scenery ['si:nəri] *n*
to describe [dis'kraɪb] *v*
W.comb. to describe *smb.*

to describe *smb/smt*
as good
description [dis'kripʃn] *n*
W.comb. beyond description
a cave [keɪv] *n*

to reach [ri:tʃ] *v*
W.comb. to reach a place
to seize [si:z] *v*
W.comb. to seize a rope
to seize *smb* by the arm

a ship [ʃɪp] *n*
a steamer (steamership) *n*
to look through
north-west ['nɔ:θwest]
the North [ðə 'nɔ:θ]
the South [ðə 'sauθ]
the West [ðə 'west]
the East [ði 'i:st]
prep. in the North (South,
West, East)
e.g. There are a lot of districts
in the South of Azerbaijan.
prep. to the North (South,
West, East)
e.g. Balakan is to the North-
West of Azerbaijan.
W.comb. to go North/South/

O elə gözəldir ki, hamı onu xoş-
layır.
O elə bərk gedir ki, mən onun ar-
dınca çata bilmirəm.
1. hərəkətin vaxt olduğu yer
2. səhnə, yer
əməliyyat səhnəsi
3. səhnə (*teatr*)
dekorasiyanı dəyişmək
peyzaj
1. təsvir etmək; qələmə vermək
bir kəsi təsvir etmək
2. xarakterizə etmək
Kimi isə/nəyi isə yaxşı kimi
qələmə vermək
təsvir, təsvir etmək/edilmə
təsvir edilə bilməyən
1. mağara
2. daxma
çatmaq
müəyyən bir yerə çatmaq
1. tutmaq; yapışmaq
kəndirdən tutmaq/yapışmaq
bir kəsin qolundan yapışmaq
2. həbs etmək, əsir götürmək
3. zəbt/qəsb etmək
gəmi
gəmi
baxmaq, nəzərdən keçirmək
şimal-qərb
şimal
cənub
qərb
şərq
şimalda, cənubda, qərbdə, şərqdə
Azərbaycanın cənubunda çoxlu ra-
yonlar vardır.
şimala, cənuba, qərbə, şərqə
Balakən Azərbaycanın şimal-
qərbindədir.
şimala / cənuba / qərbə/ şərqə tərəf

West/ East)

that's why ['ðæts waɪ]

to think over and over

A brilliant idea struck me

a hill [hɪl] *n*

W.comb. **to go over the hill**

as old as **the hills**

to hill [tə'hɪl] *v*

W.comb. **to hill up** potatoes

hillness ['hɪlnɪs] *n*

hill-side ['hɪlsaɪd] *n*

an island ['aɪlənd] *n*

to lose [lu:z] *v*

W.comb. **to lose a friend**

to lose sight

to lose one's temper

to lose one's way

loser ['lu:zə] *n*

in this way

to catch [kætʃ] (*caught, caught*)

W.comb. **to catch a cold**

a trap [træp] *n*

expr. **to set up a trap for smb.**

to be caught in a trap

to attack [tu ə'tæk] *v*

an attack *n*

a heart-attack *n*

suddenly ['sʌdnli] *adj*

to give [ɡɪv] (*gave, given*) *v*

e.g. I gave him a book.

W.comb. **to give lessons**

to give one's word

to give encouragement

prep. **to give smth. away**

to give in

to give back

to give up

to give away

a prison ['prɪzən]

getmək

ona görə; onun üçün

düşünüb daşınmaq, götür-qoy etmək

Ağlıma əla bir fikir gəldi.

təpə, hündür yer

zindandan/həbsxanadan qaçmaq

dağlar qədər qoca

1. qalaqlamaq, təpə düzəltmək

2. dibini doldurmaq

kartofun dibini doldurmaq

təpəlik

dağın/təpənin döşü

ada

1. itirmək

dost itirmək

görmə qabiliyyətini itirmək

səbri tükənmək, təmkinini itirmək

yolunu azmaq

2. udurmaq (*oyunu, döyüşü*)

uduzan adam (*oyunu, döyüşü*)

bu yolla, bu minvalla

tutmaq

soyuq dəymək

tələ

bir kəsə tələ qurmaq

tələyə düşmək

hücum etmək

1. hücum; 2. tutma

ürək tutması

qəflətən

vermək

Mən ona kitab verdim.

dərs demək/vermək

söz vermək

ürək-dirək vermək

bir şeyi əldən vermək/qaçıрмаq

təbə olmaq, güzəştə getmək, razı-

laşmaq, barışmalı olmaq

geri qaytarmaq

əl çəkmək, fikrindən daşınmaq,

tərgitmək

su qiymətinə/ucuz satmaq

həbs, dustaqxana, məhbəs

expr to cast/to put into **prison**
 to lie/to be in **prison**
 to be sent to **prison**
 to escape from **prison**
 to be released from **prison**
 keeper of a **prison**
a prisoner [ə'prizənə] *n*
W.comb. political **prisoner**

W.comb. **prisoners** of war
expr. to take/capture **smb. prisoner**

W.comb. **prisoner** of love
once [wʌns]
once more ['wʌns 'mɔ:]
expr. **once** upon a time
to please [pli:z]
expr. **to be pleased** with *smb.*
pleasure ['pleʒə] *n*
prep. with **pleasure**
a rope [ə'roup] *n*

W.comb. **a rope** of onions
expr Give a fool **rope** enough, and
 he'll hang himself at.

həbsxanaya salmaq
 həbsxanada yatmaq
 həbsə məhkum edilmək/salınmaq
 həbsdən qaçmaq
 həbsdən azad edilmək
 məhbusxana/dustaqxana rəisi
 1. dustaq, məhbus
 siyasi məhbus
 2. müttəhim
 3. əsir
 müharibə əsirləri
 bir kəsi əsir almaq/tutmaq

4. əsir (*məc.*)
 eşq/məhəbbət əsiri
 bir dəfə
 bir daha
 biri vardı, biri yoxdu; qədimdə
 məmnun etmək, razı salmaq
 bir kəsdən razı qalmaq
 məmnuniyyət; ləzzət, zövq, həzz
 məmnuniyyətlə
 1. ip, kəndir, kanat
 2. kəndir (*dar ağacında*)
 bir düzüm/bir asma soğan
 Dəliyə yel ver, əlinə bel ver.

XIV dərsin qrammatikası

§63. Əmr cümlələri vasitəli nitqdə

Vasitəli nitqə çevrilən cümlə tipləri arasında əmr cümlələrinin vasitəli nitqə çevrilməsi ən asan yolla əmələ gəlir. Bunun üçün təsdiqdə olan əmr cümlələrinin qarşısında sadəcə olaraq **“to”** məs-dər hissəciyi işlətmək kifayətdir, məs.:

Father said: “Go home”.

Ata dedi: “Evə get”.

Father asked him (his son)
to go home.

Ata ondan (oğlundan) evə
 getməyi xahiş etdi.

Nitqdə əmr cümlələri **to say, to tell**, kimi fellərlə təqdim oluna bilər, lakin onlar vasitəli nitqə keçdikdə əmr cümləsindəki hökmün nə dərəcədə əmr xarakterli olub-olmamasından asılı olaraq həmin sözlər **to demand, to ask, to order, to request, to beg** fellərinə keçə bilər. Əmrin kəsərlilik dərəcəsinə fikir verək.

The commander **said**: "Get ready for an advance"

The commander **ordered** the soldiers to get ready for an advance.

The old man **said to** the boy: "Please help me".

The old man **asked** the boy to help him.

The poor man **said to** the passers-by: "Give me money, please".

The poor man **begged** the passers-by to give him money.

Komandir dedi: "Hücuma hazırlaşın."

Komandir əsgərlərə hücuma hazırlaşmağı əmr etdi.

Qoca kişi oğlana dedi: "Zəhmət olmasa, mənə kömək et".

Qoca kişi oğlandan xahiş etdi ki, ona kömək etsin.

Kasıb kişi yoldan ötənlərə dedi: "Xahiş edirəm, mənə pul verin".

Kasıb kişi yoldan ötənlərdən əl açıb pul istəyirdi (dilanirdi).

Cümlələrdən görüldüyü kimi, əmr cümlələrinin vasitəsiz nitqdən vasitəli nitqə çevrildiyi zaman baş cümlənin ifadə olunduğu fellər kontekstdən asılı olaraq dəyişilə bilər.

Əmr cümlələri inkarda olduqda onları vasitəli nitqə çevirərkən **"do"** köməkçi feli düşür, **not+to** hissəcikli məsdər işlənir, məs.:

She asked me: "*Don't smoke here*".

She asked me *not to smoke there*.

O, məndən xahiş etdi: "Burada siqaret çəkmə/çəkməyin".

O, məndən orada siqaret çəkməyimi xahiş etdi.

Vasitəli nitqin bütün digər hallarında olduğu kimi, eyni söz dəyişiklikləri burada da baş verir, yəni:

now → then

here → there

to-day → that day

here → there

the next day → the following day

yesterday → the day before

this → that

these → those

tomorrow → the following day

last year → the previous year (the year before)

§64. Gələcək davamedici zaman forması

İngilis dilində hərəkətin indiki və keçmiş zamanlarda davam etmə xüsusiyyətlərinin bildirildiyi kimi, onun gələcək və davamedici xarakterdə olduğu da bildirilir və bu cəhəti ifadə etmək üçün qrammatik zaman forması mövcuddur. Bu zaman formasına "*The Future Continuous Tense Form*" gələcək davamedici zaman forması deyilir. Bu zamanın modeli *shall/will be + Participle I* formasından ibarətdir. Bütün digər davamedici zamanlarda olduğu kimi, gələcək davamedici zamanda da "**Participle I**" indiki zaman feli sifəti şəxsə və zamana görə dəyişməz olaraq qalır, "**shall be**", "**will be**" sözləri isə gələcək qeyri-müəyyən zamanda olduğu qayda ilə dəyişilir, məs.:

I shall/will be writing a letter.	We shall/will be writing a letter.
You will be writing a letter.	You will be writing a letter.
He/She will be writing a letter.	They will be writing a letter.
It will be writing a letter.	

Gələcək davamedici zamanlarda olan cümlələrin sual formasını düzəldərkən "**shall be**" və "**will be**" birləşmələrinin "**shall**" və "**will**" hissələri mübtədadan qabağa keçir, hər iki halda "**be**" öz yerində qalır, məs.:

Shall I be writing a letter?
Will they be writing a letter? və s.

İnkar cümlələrində **shall + not + be + participle I**; **will + not + be + participle I** modelindən istifadə edilir, məs.:

I **shall not be writing** a letter.
You **will not be writing** a letter.

Gələcək davamedici zaman formasının işlənməsi

Keçmiş davamedici, keçmiş bitmiş zaman formalarındakı şərtlər, yeni keçmişdə dəqiq zaman anlayışı eyni ilə gələcək davamedici zaman formasına da şamil edilir, lakin bu dəqiq zaman anlayışı keçmişlə deyil, gələcəklə bağlı olur. Dəqiq vaxtın müəyyənləşdirilmə prinsipləri isə eynidir:

1) Gələcəkdə saatla bildirərkən vaxtın müəyyənləşdirilməsi və elə həmin vaxt ərzində də hərəkətin icra prosesində olması; bu zaman **at + saatla bildirilən vaxt + gələcək zaman zərfliyindən** istifadə olunur: *at 5 tomorrow, at 10 in the evening the day after tomorrow* və s. məs.:

We shall be doing this work
at ten tomorrow.

Biz sabah saat onda bu işi görəcəyik (bu işi icra etməklə məşğul olacağıq).

You will be having your tea
at eight in the morning tomorrow.

Sən/Siz sabah səhər saat səkkizdə çayını/çayınızı içəcəksən/içəcəksiniz.

2) Gələcəkdə dəqiq zaman anlayışı indiki zamanın müqabilində, indiki zaman ölçüsü ilə müəyyənləşir, yeni *"at this time + gələcəkdə olan zaman zərfliyi"* modeli ilə:

at this time tomorrow

at this time the day after tomorrow

at this time next year (Sunday, autumn, winter, etc.)

Məs.:

We shall be writing a dictation
at this time tomorrow.

Biz sabah bu vaxt imla yazacağıq.

My son will be serving in the
Azerbaijan army **at this time
next year.**

Gələn il bu vaxt mənim oğlum Azərbaycan ordusunda xidmət edəcəkdir (xidmətdə olacaqdır).

3) Gələcəkdə dəqiq zaman anlayışı tabeli mürəkkəb cümlələrin zaman budaq cümlələri vasitəsi ilə müəyyənləşir və baş cümlədə gələcək davamedici zaman işlənir, məs.:

When you ring me up I **shall**
be having my supper.

Sən/Siz mənə zəng etdikdə
mən şam yeməyi yeyəcəyəm.

When you come to me tomorrow
I'll **be repairing** my car.

Sən / Siz bizə gələndə mən
maşınımı təmir edəcəyəm.

Qeyd: Bəzən elə hallar olur ki, gələcəkdə dəqiq zaman bir dəfə müəyyənləşir və bu zaman kontekstində bir neçə situativ xarakterli cümlə gələcək davamedici zamanda işlənə bilər, məs.:

What will you be doing
at this time tomorrow?

Sən/Siz sabah bu vaxt nə
edəcəksən/edəcəksiniz?

I don't know what I'll be
doing, but I know that my
son will be playing chess,
my wife will be cooking.

Mən bilmirəm ki, mən nə
edəcəyəm, lakin onu bili-
rəm ki, oğlum şahmat oy-
nayacaq, arvadım xörək
bişirəcək.

§ 65. Nəticə budaq cümlələri

Nəticə budaq cümlələri baş cümlənin məzmunundan çıxan nəticəni ifadə etmək üçün işlədilir. Nəticə budaq cümlələri baş cümləyə **such ... that elə ... ki, belə ... ki** və **so ... that elə ... ki, belə ... ki** bağlayıcıları ilə bağlanır. Göründüyü kimi, bu bağlayıcı birləşmələrin hər ikisi Azərbaycan dilinə eyni cür tərcümə edilir və bu səbəbdəndir ki, ingilis dili öyrənən azərbaycanlılar Azərbaycan dilindəki kontekstdən çıxış etdikdə tərcümə eyniliyinə görə ingilis cümlələrini qurduqda müəyyən səhvlərə yol verirlər. Bu kimi səhvlərə yol verməmək üçün aşağıdakıları bilmək lazımdır:

a) *elə ... ki, belə ... ki* ifadələri baş cümlədəki əşyaya, ismə aid edildikdə **such ... that** bağlayıcı birləşməsi işlənir:

It is **such** an interesting **book**
that I have read it many times.

Bu **elə** maraqlı **kitabdır ki**,
mən onu dəfələrlə oxumuşam.

English is **such** an important
language that everybody must
learn it.

İngilis dili **elə** əhəmiyyətli
dildir ki, onu hər bir kəs öy-
rənməlidir.

b) *elə ... ki, belə ... ki* baş cümlədəki təyində və ya zərfə aid olduqda “**so ... that**” bağlayıcı birləşməsi işlənir, məs.:

The room was **so nice that**
we liked it at once.

Otaq **elə qəşəng idi ki**, biz
dərhal onu bəyəndik (xoşla-
dıq).

She sang **so beautifully that**
all applauded her.

O **elə gözəl oxudu ki**, hamı
onu alqışladı.

Qeyd: Eyni mürəkkəb cümlədə məntiqi üstünlüyü ismə, sifət və ya zərfə verməklə onun budaq cümləsini həm **such ... that**, həm də **so ... that** bağlayıcı birləşmə ilə işlədə bilərik, məs.:

The weather is so nice that
we can't stay at home.

Hava elə gözəldir ki, biz
evdə otura bilmərik.

It is **such nice weather that**
we can't stay at home.

Elə gözəl havadır ki, biz
evdə otura bilmərik.

The village was **so beautiful**
that we admired it.

Kənd elə gözəl idi ki, biz
ona heyran olduq.

It was **such a beautiful**
village that we admired it

Elə gözəl kənd idi ki, biz
ona valeh olduq

Yadda saxlayın:

such ... that bağlayıcı birləşməsi sayıla bilən ismə aid olduqda və isim təkdə olduqda **such a ... that; such an ... that** şəklində işlənir, məs.:

It was **such a nice scene that...** O, **elə gözəl mənzərə idi ki...**

He was **such a good man that...** O, **elə yaxşı adam idi ki...**

so ... that ifadəsi ilə heç vaxt qeyri-müəyyən artıql işlənmir, çünki təkrarən qeyd edirik ki, o, ismə deyil, ismin və ya hərəkətin keyfiyyətinə, yəni təyində və ya zərfə aid olur, məs.:

He walked **so slowly that** - O, **elə yavaş gedirdi ki...**

GRAMMATİK MATERIALLARI İLKİN MÖHKÖMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı əmr cümlələrini vasitəli nitqə çevirərək tərcümə edin.

1. O, dostundan
xahiş etdi ki,

onu gəzməyə aparsın.
onunla ingilis dilində danışsın.
o gün kinoya getməsin.
dərstdən qalmasın.
məruzəni yazmaqda ona kömək etsin.
bizimlə rus dilində danışmasın.
öz millətini sevsin.
o qızla dostluq etməsin.
İlkinə zəng etsin.
həqiqəti ona söyləsin.

2. Siz ona dedi-
nizmi ki,

dərslərinə gecikməsin.
səhər yenidən tezdən dursun.
yemək yemədən işə getməsin.
səhər idmanı etməyi yadından çıxarmasın.
bizə axşam saat 7-də zəng etsin.
vaxtını boş-boşuna keçirməsin.
bizimlə futbol oynamasın.
bazara getməsin.

3. Bu oğlanlara
de ki,

hər gün işə getsinlər.
bazar günləri kompüter öyrənsinlər.
səhər idmanı etsinlər.
siqaret çəkməsinlər.
spirtli içkilər içməsinlər.
yatağa vaxtında getsinlər.
evə gec gəlməsinlər.
şənbə günü işə getməsinlər, çünki bay-
ramdır.
xizəklə sürüşməsinlər, çünki gölün üstün-
dəki buz nazikdir.
öz doğma dillərində danışsınlar.
vətəni sevsinlər və onu mudafiə etsinlər.

I. Vasitəli nitqə çevirin.

The teacher said to
the pupil:

- "Please take your book".
"Read text seven".
"Please give it to your friend".
"Go to the blackboard".
"Don't close your book".
"Read note five at home".
"Don't take the white copy-book off the table".
"Don't give me your exercise-book".
"Open your book and read text ten".

III. Aşağıdakı cümlələri düzgün oxuyun.

1. 'What **were** you '**doing** when I ↑rang you ↓up? |
2. I'll be '**seeing** him to↓morrow. |
3. You '**weren't** ↓**waiting** for me, / ↑were you? |
4. I **was** ↓**waiting** for you at ↑10. | 'Why '**didn't** you ↓come? |
5. He '**won't** be '**coming** to ↓see us to'morrow ↑evening. |
6. 'What **will** you be '**doing** if I ↑come at ↓eight? |

IV. Aşağıdakı cümlələri sual və inkar formada yazın.

1. I was having dinner when you rang me up.
2. His mother was making supper in the kitchen when Ilkin came in.
3. Your friends were smoking in the corridor when we saw them.
4. I was hurrying to the canteen when I met you.
5. We were having our English at 10 in the morning.
6. Kanan will be waiting for you at seven in the evening.
7. They will be having dinner at that time.
8. We'll be discussing this question tomorrow morning.
9. They'll be packing tomorrow.
10. I'll be meeting my old friends in Baku soon.

V. Lazım olan dəyişikliklər edərək aşağıdakı cümlələri sual və inkar formalarında yazın.

1. What's his wife doing? 2. He's not packing his things, is he? 3. Are you waiting for your friend? 4. Where are you

hurrying to? 5. My friend's staying at a hotel. 6. She's talking to a friend of mine. 7. My daughter's having her French. 8. They're not smoking, are they?

VI. Past və Future Continuous zaman formalarından istifadə edərək aşağıdakı suallara cavab verin.

1. Where were you hurrying to when my friend met you?
2. Who were you talking to when I called you?
3. What were you talking about when I came in?
4. Were you doing your homework at 11 yesterday evening?
5. Where was Samira hurrying when you meet her?
6. What will you be doing at three o'clock tomorrow?
7. Will you be hurrying home after classes?
8. Do you know when you'll be taking your English exam this year?
9. Where will you be going for your holidays?
10. What time shall we be meeting tomorrow?
11. Were you doing your homework or wrtiting to your friend at 10 yesterday evening?
12. What was your son (daughter) doing when you got home yesterday?

VII. Müxtəlif zaman formalarının işlənməsinə fikir verərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Çox təəssüflər olsun ki, mən dünən gələ bilmədim. Çox gözlədiniz? 2. Gələn həftə biz imtahanlara hazırlaşacağıq. 3. Məgər siz keçən il bu vaxt Soçidə istirahət etmirdinizmi? 4. Dünən məndən soruşdular ki, bu il mən nə zaman məzuniyyətə gedəcəyəm. 5. Bilirsinizmi ki, bu axşam saat 7-də mən nə edəcəyəm? 6. Görəsən, onun qardaşı bir də nə vaxt Bakıya gələcək? 7. Sizə deyiblərimi ki, sizdən kim sabah nümayəndə heyətini qarşılayacaq? 8. Əgər mən sabah saat 9-da sizə gəlsəm, siz hələ də məqalənin üzərində işləyəcəksinizmi? 9. Dünən saat 5-də harada idiniz? -Sizə zəng etdim, lakin evdə deyildiniz. -Mən parkda gəzirdim. 10. Saab saat 8³⁰-da mən firmanın meneceri ilə məsələ müzakirə edəcəyəm. 11. Siz sabah nə vaxt evə gələcəksiniz? -Mən sabah saat 8-də evə gələcəyəm. -Eybi yoxdur, onda biz elə o vaxt görüşüb söhbət edərik.

VIII. Keçmiş qeyri-müəyyən zaman və ya keçmiş davamedici zaman işlətməklə mötərizələri açın.

1. I (to go) to the theatre yesterday. 2. At seven o'clock yesterday I (to go) to the theatre. 3. What you (to do) at 5 o'clock yesterday? -I (to play) the piano. 4. When I (to come) to school, the children (to stand) near the classroom. 5. We (to play) in the yard the whole evening yesterday. 6. When I (to prepare) breakfast in the morning, I (to cut) my finger. 7. Last year I (to go) to the United States. 8. You (to go) to Great Britain last year? -No, I (to go) to France. 9. What you (to do) yesterday? -I (to translate) a very long article. 10. When I (to ring) up my friend, he (to sleep). 11. When grandfather (to watch) TV, he (to fall) asleep. 12. When my friend (to come) to see me, I (to do) my homework. 13. When I (to go) to the stadium, I (to meet) Salman and Javid. 14. When Leyla (to ring) me up yesterday, I (to help) mother. 15. When the children (to walk) through the wood, they (to see) a fox. 16. When I (to come) home, my sister (to wash) the floor. 17. When Kanan (to play) in the yard, he (to lose) his ball. 18. When I (to draw) yesterday, I (to break) two pencils. 19. When I (to meet) Tom, he (to go) to the shop. 20. When I (to look) out of the window, the children (to play) hide-and-seek.

IX. Gələcək zamanlardan *Future Simple*, *Future Continuous* və *Future Perfect* işlətməklə mötərizələri açın.

1. I (to do) my homework tomorrow. 2. I (to do) my homework at six o'clock tomorrow. 3. I (to do) my homework by six o'clock tomorrow. 4. Tomorrow I (to begin) doing my homework as soon as I come from school. I (to do) my homework from three till six. My father (to come) home at seven o'clock tomorrow. I (to do) all my homework by the time he comes, and we (to go) for a walk together. 5. When I come home tomorrow, my family (to have) supper. 6. When you come to my place tomorrow, I (to read) your book. I (to do) my homework by the time you come. 7. Don't come to my place tomorrow. I (to write) a composition the whole evening. 8. I (not to go) to the cinema tomorrow. I (to watch) TV the whole evening. 9. What you (to do) tomorrow? 10. What you (to do) at eight o'clock

tomorrow? 11. You (to play) volleyball tomorrow? 12. You (to do) this work by next Sunday? 13. When you (to go) to see your friend next time? 14. How many pages you (to read) by five o'clock tomorrow?

X. Aşağıdakı cümlələrdə keçmiş qeyri-müəyyən zaman, keçmiş davamedici və keçmiş bitmiş zaman işlətməklə mötərizələri açın.

Last night I was (to go) to a football match. We (to take) a bus. The bus (to be) full of people as many people (to want) to see the match. We (to get) off the bus and (to go) in the direction of the stadium. While we (to cross) the road, I (to see) Mammad. He (to stand) at the corner. He said he (to wait) for his friend who (to come) to Baku the day before and (to wish) to see the new stadium. A man (to come) up to me and asked if I (to have) a spare ticket for the match. Mammad told us that two boys just (to ask) him whether he (to have) a spare ticket. We (to enter) the stadium just as the football players (to come) out on to the field. At the entrance to the stadium we (to meet) Salim. He (to show) us to our seats and we (to agree) to meet in the snack bar during the interval. He (to ask) me if I (to play) football in my childhood. There (to be) two men in the room. One of them (to write) something while the other (to read) a newspaper. He (not to tell) me that he (to receive) a telegram from her. I (to ask) him if he (to know) where she (to live). I (to say) I (not to know) her address. She (to say) that he (to give) her the wrong address. I (to ask) him where he (to put) my letter. He (to tell) us that they (to spend) all the money. I (to sit) in an armchair and (to think) of my coming trip across the North Sea when the door suddenly (to open) and an old friend of mine whom I (not to see) for a very long time (to enter) the room. She (to come) to see us just at the time when we (to have) dinner. It (to be) the first time I (to see) her. I (to see) him just as he (to leave) the hotel. I (not to see) him before we (to meet) at the concert. He (to leave) the house before I (to have) time to ask him anything. After spending several days in Paris he (to feel) lonely and (to want) to return home. I (to think) he already (to go) home. I (to find) the old man in the

garden. He (to talk) to some children who (to stand) around listening to him. He (to speak) a language we never (to hear) before. He (to tell) me he (to learn) it from the newspaper. He (to enter) the room, (to take) something from the desk and (to go) out.

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı söz birləşmələrini oxuyun.

'heard the voice

'what to do

'told the men

the 'next day

'reached the 'small boat

'said to me

II. Aşağıdakı sözlərin hansı nitq hissəsinə aid olduğunu müəyyənlədirin və onları tərcümə edin.

direction

angrily

smoking-room

washing

voyage

sleep-walker

sailor

playfully

strangely

story-teller

eater

shopping

sleepy

sailing

planner

marriage

III. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

boat, coat, loan, roam, foam, goat; barrel, fracture, mild, carry, receiver, Larry, knack; ruler, lull, fast, donkey, feather, clearer, mask; central, cutting, cycle, carriage.

IV. Qarşınızda duran şəxsdən aşağıdakı sualları soruşun.

Ask your friend

to tell you something about his voyages.

to find out how long it will take you to get to Tabriz by ship.

to go on with his story.

to continue answering your questions.

to go on doing this exercise.

not to order a three-course dinner.

not to speak in a loud voice.

not to go fast.

not to be cross with me.

not to shout at the child.

V. Cümlələri tamamlayın.

a) 1. He spoke in such a loud voice that... 2. The teacher was so angry with the boys that... 3. He said the last words in such a low voice that... 4. They spoke so loudly that...

b) 1. She's still cross with me. That's why... 2. We were suddenly ordered to go aboard, that's why... 3. We haven't found out his new address yet, that's why... 4. They spoke in a strange language, that's why...

c) 1. I shan't be angry with you if... 2. My friend's son will be a captain after... 3. I shan't take soup either if... 4. My son will not go to sleep until... 5. The waitress will come (up) to our table as soon as... 6. The boy will sleep until... 8. I'll be looking through these magazines while...

VI. Aşağıdakı cümlələrdə nöqtələrin yerinə sözönləri yazın.

1. The captain ... the steamer made his first voyage... South America about twenty years ago. 2. There are people who don't like to travel on ship. 3. The man was talking ... a loud voice, but we didn't understand what he was saying because he spoke ... a strange language. 4. We thought that we were going ... the river, but when we asked a man how long it would take to reach ... it, he said that we were going ... the wrong direction. 5. I was told there was a beautiful forest ... the east ... your town. 6. They'll be going ... the East one of these days. 7. When all the letters and telegrams had been looked... he went ... his work. 8. The captain looked ... his glasses and saw a man ... the sea not very far ... the ship. He ordered his men to sail ... that direction. 9. "Don't be angry ... me," the captain cried ... "I didn't know you were making a record voyage."

VII. Aşağıdakı cümlələrdə nöqtələrin yerinə artikl yazın.

1. Go to ... blackboard, ... Ariz, and write ... following sentence, "... capital of ... Azerbaijan is Baku." 2. ... lecturer sometimes speaks in such ... low voice that I can't hear him at all. 3. ... Dr Nick spent his holiday in ... South of ... America

last year. His friend and he decided to make ... voyage from Gagra to Sochi in ... small boat. ... weather was fine, and they left Gagra early in ... morning. When they were near Sochi, they saw something black in ... sea and thought they heard ... weak crying "Help! Help!" They decided to go in ... direction of ... black thing they saw, and soon found that it was ... man. They went up to ... man and took him into... boat. Dr Nick did all he could to help him. When they reached Sochi, ... doctor took him to ... hospital. ... next day, as ... doctor and his friends were walking along ... street, they met ... man again. He recognized ... doctor and thanked him for all he had done for him.

VIII. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Dünən siz niyə mənə qəzəbləndiniz? Mən qətiyyənlə qəzəblənmədim. Elə məşğul idim ki, sizinlə danışa bilmədim. Mən buna çox təəssüf edirəm. Siz mənə bir qədər gözləyə bilməzdinizmi? İndi bir az işlədikdən sonra boş olacağam. Onda biz bütün məsələləri müzakirə edərək, yaxşıyıq? 2. Sizin oğlunuzun elə qərribə adı var ki, mən onu yadda saxlaya bilmirəm. 3. Biz bu adamı heç vaxt unutmayacağıq. Keçən il o, mənim həyatımı xilas etmişdir. 4. Biz saat 9-un yarısında evdən çıxdıq və saat 11-də dənizə çatdıq. 5. Mən evə gələndə uşaqlar bərk yatmışdı. Biz şam yeməyi zamanı bərkdən danışdıq, lakin onlar oyanmadı. 6. Həkim mənə dedi ki, gündüzlər istirahət edirəm. Bir neçə dəfə buna cəhd etdimsə də, yata bilmədim. 7. Mən jurnal və teleqramlara baxdığım müddətdə siz bu məqalələri oxuya bilərsiniz. 8. Biz meşəyə getmişdik. Mən binoklla baxdım və təpənin başında bir keçi gördüm. 9. Bu işiqəmətdə gedin və siz böyük, on beş mərtəbəli bir bina görə bilərsiniz. Onun sağ tərəfində muzey vardır. 10. Siz öz təzə işinizdən razısınız, elə deyilmi? 11. Qoyun mən sizə 12 yaşım olanda etdiyim dəniz səyahəti haqqında söhbət edirəm. 12. Lövheyə gəl və yaz: "Mən kapitan olmaq istəyirəm". 13. Siz burada kimi gözləyirsiniz? -Sərnışinləri gözləyirik. Onlar bir saatdan sonra burada olacaqlar. 14. Niyə belə ucadan danışırırsınız?

nız? Mən sizi çox yaxşı eşidirəm. 15. Mən gecə saat 3-də yuxudan oyandım və səhərə qədər yata bilmədim. 16. Gəlin bu istiqamətdə gedək, olarmı? Əgər biz bu istiqamətdə getsək, tələyə düşmərik və uğur qazanaraq.

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDIŞLƏRİNİ İNKİŞAFETDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Mətni III şəxs təkin adından danışın.

II. Aşağıdakı sözlərdən istifadə edərək situasiyalar qurun.

1. to order, to take aboard, to save, to make a voyage, to see something clearly, to look through the glasses, in the direction of

2. not to know the way, on the road, to go towards, to find out something strange, on the way back home

3. to find out, to look through, to work hard, to go on with one's work, for an hour and a half

4. to go to a restaurant, to take a nice table, to ask for the menu, to order dinner

5. to get home late, not to want to go to bed, to watch TV, strong tea, wonderful

III. Aşağıdakı sözlərdən istifadə edərək kiçik hekayələr qurun.

1. To see a film

to make a voyage, to see on the TV, an interesting film, to be caught in a trap, to take prisoners, to ask the way, to find out, the weather was dark and stormy, to save somebody's life, to thank

2. A Journey

to the South, not to know the way, for the first time, to find out, to travel by car, I wonder if we could ..., to stay for the night, in the woods, to be cross with somebody, no food to eat, to be hungry, to go hunting, to catch a rabbit by a trap, to set up a trap, to be able to find the right direction, to reach home late at night.

IV. Aşağıdakı atalar sözlərini öyrənin, onları situasiyalarda işlədin.

1. *What is done cannot be undone* - Olacağa çarə yoxdur.
2. *Appetite comes with eating* - İştah diş altındadır.
3. *Great boast, small roast* - Bacarmayan işin böyüyündən yapışar.
4. *East or West, home is best* - Gəzməyə qərrib ölkə, ölməyə vətən yaxşı. = *There is no place like home* - Öz bucağım, toz bucağım.

V. Aşağıdakı məlumatı oxuyun, onun yeni sözlərini lüğətdən tapın və məlumatı öz sözlərinizlə ifadə edin.

THE CEREMONY

The parents and close relatives of the bride and groom arrive a few minutes before the bride. The bridegroom and his best man should be in their places at least ten minutes before the service starts. The bridesmaids and pages wait in the church porch with whoever is to arrange the bride's veil before she goes up the aisle.

The bride, by tradition, arrives a couple of minutes late but this should not be exaggerated. She arrives with whoever is giving her away. The verger signals to the organist to start playing, and the bride moves up the aisle with her veil over her face (although many brides do not follow this custom). She goes in on her father's right arm, and the bridesmaids follow her according to the plan at the rehearsal the day before. The bridesmaids and ushers go to their places in the front pews during the ceremony, except for the chief bridesmaid who usually stands behind the bride and holds her bouquet.

After the ceremony the couple go into the vestry to sign the register with their parents, best man, bridesmaids and perhaps a close relation such as a grandmother. The bride throws back her veil or removes the front piece (if it is removable), the verger gives a signal to the organist and the bride and groom walk down the aisle followed by their parents and those who have signed the register. The bride's mother walks down the aisle on the left arm of the bridegroom's father and the bridegroom's mother walks

down on the left arm of the bride's father (or whoever has given the bride away). Guests wait until the wedding procession has passed them before leaving to go on to the reception.

THE RECEPTION

The bride's parents stand first in the receiving line, followed by the groom's parents and the bride and groom. Guests line up outside the reception room and give their names to the major-domo who will announce them. They need only shake hands and say "How do you do?" to the parents, adding perhaps a word about how lovely the bride is or how well the ceremony went. The bride introduces to her husband any friends that he may not already know, and vice versa.

The important parts of the reception are the cutting of the cake and the toast to the bride and groom. There should never be any long speeches. When all the guests have been received, the major-domo requests silence and the bride cuts the cake, with her husband's hand upon hers.

The toast to the bride and groom is usually proposed by a relative or friend of the bride. He may say, "My Lords (if any are present), ladies and gentlemen, I have pleasure in proposing the toast to the bride and bridegroom". He should not make a speech full of jokes or silly references to marriage. It should be short and dignified. The bridegroom replies with a few words of thanks. He may not then propose the health of the bridesmaids. The best man replies with a few words of thanks. If a meal is provided, The toasts will come at the end of it.

After the toasts the bride and groom may move around the room talking to their friends until it is time for them to go and change. When they are ready to leave, guests gather to see them off.

Wedding presents can be anything, according to your pocket and your friendship with the bride or groom. Such presents are usually fairly substantial compared with most other presents, and should preferably be things useful for a future home. Some brides have lists at a large store near their homes. It is always wise to ask if there is one, as this eliminates

your sending something the couple may have already. The list should contain items of all prices and when one is bought it is crossed off. A wedding is one of the few occasions when money can be given, usually as a cheque. Presents are sent after the invitations have been received, usually to the bride's home. You address the card to both the bride and bridegroom.

(Etiquette by Martine Legge)

VI. Aşağıdakı ingilis şerini oxuyun və onun Azərbaycan variantı ilə müqayisə edin.

*by John Cornford
(1915-1937)*

POEM

Heart of the heartless world,
Dear heart, the thought of you
Is the pain at my side,
The shadow that chills my view.

The wind rises in the evening,
Reminds that autumn is near.
I am afraid to lose you,
I am afraid of my fear.

On the last mile to Heesca,
The last fence for our pride,
Think so kindly, dear, that I
Sense you at my side.

And if bad luck should lay my strength
Into the shallow grave,
Remember all the good you can;
Don't forget my love.

ŞER

Ürəksiz dünyanın ürəyisən sən,
Qəlbim, canım qədər sevirəm səni.
Səni sidq ürəklə sevdiiyim gündən
Qaranlıq bir kölgə qorxudur məni.

Sənin məhəbbətin getməz könlümdən,
Səndən ayrı düşmək olarmı, bir an?
Nə dərddən qorxuram, nə də ölümdən,
Səni itirməkdən təkcə qorxuram.

Ueska uğrunda son həmlələrdə
Qələbə vüqarı hiss edirəm mən.
Qələbə çalıram, inan hər yerdə,
Mən səni düşünüb, səni anarkən.

Dünyada hər şeyin ilki, sonu var.
Bir gün bu dünyadan köçəsi olsam,
Sənə məhəbbətim qalsın yadigar,
Səni sevdiiymi unutmayasan.

Tərcümə edən: Vahid Ərəbov (Türksoy)

LESSON FIFTEEN (THE FIFTEENTH LESSON)

Text: Seasons

Grammar: 1. Sifətin dərəcələri (§66, səh. 508).

2. **As ... as, not so ... as** müqayisə tərkibləri (§67, s. 514).

3. Şəxssiz cümlələr (§68, səh. 515).

4. Güzəşt budaq cümlələri (§69, səh. 516).

5. Əvəzedici sözlər (§70, səh. 516).

SEASONS

It is November. If you look out of the window you'll see **wet** streets, **roofs** and the **sky** covered with dark **clouds**¹. **It often rains hard**² and the people who are dressed in **raincoats** hurry along the streets. November is usually a cold **rainy** month. You cannot **compare** it with October, the second autumn month which is very fine, **as a rule**. The **ground is covered** with red and yellow **leaves**³, the air is **fresh** but it is not cold **yet**. Warm days of early autumn are **described** in many **verses** and in **prose**. Writers call this time the "**Golden Autumn**" or the "**Indian Summer**". It is the most rainy season of the year. **The air is often 10 or 15 degrees above zero**⁵.

You can find beautiful descriptions of the seasons in literature and in **painting**. Who doesn't know our **famous** artist, Sattar Bahlulzada and his **wonderful pieces** of **nature** in different seasons?

Winter has its **own beauty** in our country, too. The trees are leafless. Everything **around** is covered with a **vast sheet**. Children and grown-ups **have a good time in the open air**. The children **play snowballs** and **make snowmen**. But it's a pity that it doesn't last long and the snow **melts** quickly.

Yet, people are not **sorry** when winter is over.

Spring, too, is a **pleasant** season. But it is not so hot as it is in summer. Spring is the time of **awakening of nature** after its long winter sleep. Trees and **bushes break into blossom**. People feel younger and **stronger** in this season. Many of them like spring more than other seasons as nature becomes more beautiful at this time of the year.

After spring summer comes. It is the hottest season in the year. The days are long because the sun **sets** late.

Many people have their vacation in summer. In our country all have the **right** to rest. It is not **pleasant** to stay in town in summer and people leave it. They go for long walks, **bathe** in the river or in the sea, lie in the sun to get **sunburnt**, **pick** flowers in the **fields** and listen to the songs of birds in the forests. Summer is also the time for **holidays** – the best time to rest and **recover one's health** because it is not as **rainy** as autumn or spring.

After a good rest **healthy**, sunburnt people return to their work and studies.

“What’s the **weather** ‘like to↓day?”

“It’s ‘nice and ↓warm today|”

“How do you like our ↓weather?”

“↑Well, | it’s rather ↓change-able, / isn’t it?”|

“↓Yes, / but on the ↑**whole** / it’s not so ↓bad”.|

“Bu gün hava necədir?”

“Bu gün hava xoşdur.”

“Bizim hava xoşun(uz)a gə-lirmi?”

“Deyərdim ki, xeyli dəyiş-kəndir, elə deyilmi?”

“Bəli, lakin bütövlükdə o qədər də pis deyildir.”

DIALOGUE

Javid: What fine weather we are having today. It’s as warm as in summer, isn’t it?

Azer: Yes, it is. Just wonderful. Not all like autumn. Is it always like this in Baku at this time of the year?

Javid: Not as a rule. Sometimes the weather is damp. There are days when we have fog or rain. But it is not **really** cold before November.

Azer: And what is the weather like here in winter? I believe it's frosty?

Javid: It's not rather cold but if it is so, it is pleasant when the day is **sunny** and there is no wind. In short we have a **mild** winter.

MƏTNƏ DAİR İZAHATLAR

1. ... the sky covered with dark clouds. *qara buludlarla örtülmüş səma.* **Covered with** cümlədə keçmiş zaman feli sifəti kimi işlənmişdir və Azərbaycan dilinə keçmiş zaman feli sifətinin verdiyi mənalara vasitəsilə tərcümə edilir.

2. **It often rains hard** *Tez-tez güclü yağış yağır.* Şəxssiz cümlədir. **It** burada konkret şəxsi bildirmir. **It rains hard** ifadəsindəki **hard** sözü sifət kimi işlənməsinə baxmayaraq, zərf funksiyasında çıxış edir. **Hard** sözü eyni zamanda bir sıra digər söz birləşmələrində forma etibarilə sifət kimi işlənsə də, zərf funksiyasını yerinə yetirir və elə zərf kimi də tərcümə edilir. Aşağıdakı birləşmələrə fikir verək:

It snows hard. *Bərk qar yağır.*

He works hard. *O, bərk (səylə) işləyir.*

lakin **It's hard work.** *Bu, ağır işdir.*

Bu cümlələrdən I, II nümunələrdə eyni formaya malik olan **hard** sözü zərf kimi, III nümunədə isə sifət kimi işlənmişdir.

3. **The ground is covered with red and yellow leaves** *Yer qırmızı və sarı yarpaqlarla örtülür.*

All the rivers and lakes are frozen... *Bütün çaylar və göllər donur...*

Warm days of early autumn are described in many verses. *Payızın ilk isti günləri bir çox şerlərdə təsvir edilmişdir.*

Bu cümlələrdə bədii təsiri daha da qüvvətləndirmək məqsədi ilə məchul növdən istifadə edilmişdir.

4. **The Indian Summer** rus dilindəki “бабье лето” söz-birləşməsinə müvafiqdir, payızın əvvəllərində birdən-birə hərarətin artaraq havaların yay kimi isti olan ərəfəsinə deyilir. **The Indian Summer** hərfi mənada *hind yayı* kimi tərcümə edilməsini nəzərə aldıqda payızda havaların birdən-birə hind yayına yaxın bir hərərlə qızmasını təsəvvür etmək çətin deyildir.

5. **The air is often 10 or 15 degrees above zero.** *Havanın hərərlə tez-tez müsbət 10 və ya 15 dərəcə olur.* İngilis dilində hava haqqında danışdıqda isti və ya soyuq, müsbət və ya mənfi dərəcəli hava əvəzinə **above zero** *sifirdan yuxarı (isti, müsbət)*, **below zero** *sifirdan aşağı (soyuq, minus)* ifadələri işlənir.

It is 5 degrees **above zero** today.

Bu gün hava 5 dərəcə istidir.

It was one degree **below zero** yesterday.

Dünən 1 dərəcə soyuq var idi.

ACTIVE WORDS AND WORD COMBINATIONS

a season
wet
a roof
the sky
cloud
a raincoat
along
a month
to compare
ground
to cover
a leaf (*pl. leaves*)
fresh
yet
to describe
description
a verse
prose
gold
golden
India

nature
own
around
vast
a sheet
in the open air
outdoors
snow
a snowball
to play snowballs
a snowman
to make a snowman
to melt
to be sorry
pleasant
awakening of nature
strong
to set
vacation
right
to bathe

Indian Summer
a beauty
beauty
beautiful
to paint
painting
famous
a piece

sunburnt
to pick
a field
to recover
to recover one's health
rainy
healthy
changeable

VOCABULARY OF LESSON FIFTEEN

a season ['si:zn] *n*

W.comb the seasons of the year
the alternations of the
seasons

W.comb. the blossoming season
the season of the harvest
the rainy/dry season

e.g. Stop working for a season
This film will be shown for
a short season.

to season [tə 'si:zən] *v*

W.comb. to season wine

W.comb. to season oneself to
cold/heat

seasonable ['si:zənəbl] *adj*

e.g. The help came at a most
seasonable time.

seasonal ['si:zənəl] *adj*

W.comb. seasonal changes of
climate

wet [wet] *adj*

W.comb. wet clothes/grass
wet to the skin = wet through
wet fuel

W.comb. wet days
a roof [ru:f] *n*

1. fəsil

ilin fəsilləri
fəsillərin bir-birini əvəz etməsi

2. mövsüm, vaxt, müddət
çiçəkləmə mövsümü/vaxtı
məhsul yığımı mövsümü
yağışlı/quru mövsüm

3. müddət

Bir müddət işi dayandır(ın).
Bu film qısa bir müddət ərzində
nəmayiş etdiriləcəkdir.

1. mövsüm üçün yararlı hala/
vəziyyətə gətirmək/salmaq
şərabın keyfiyyətini yaxşılaşdır-
maq üçün saxlamaq/yetişdirmək
2. öyrətmək, alısdırmaq, öyrəş-
dirmək, uyğunlaş(dır)maq
özünü istiyə/soyuğa öyrəşdirmək

ilin fəsillərinə münasib/uyğun
Kömək lap elə lazım olan vaxt
gəldi.

mövsümi, mövsümə aid olan
iqlimin mövsümi dəyişkənliyi

1. nəm yaş, rütubətli
yaş paltar/ot
iliyinə/sümüyünə qədər islanmış
maye/duru yanacaq
2. yağışlı, yağmurlu
yağmurlu günlər
1. dam

W.comb. **the roof** of the heaven
the roof of the room
the roof of the mouth

to roof [ru:f] *v*

e.g. The cottage is **roofed** with tiles.

e.g. During the war many refugees **were roofed** in Baku.

the sky [skai] *n*

W.comb. a clear sky
a sunny/cloudy sky
a starry sky

skyscraper ['skaiskreipəʃ] *n*

cloud [klaud] *n*

cloudy ['klaudi] *adj*

a raincoat ['reinkout] *n*

along [ə'lon] *adv*

W.comb. to go **along**

e.g. The afternoon was well **along**.

W.comb. to get **along**
to get **along** with

along [ə'lon] *prep.*

W.comb. to go **along** the street
to walk **along** the seaside
expr. Come **along**!

a month [ə'mʌnθ] *n*

W.comb. by the **month**
from **month** to **month**
monthly ['mʌnθli] *adj*

W.comb. a **monthly** report
average **monthly** wage

monthly ['mʌnθli] *adv*

W.comb. to get payment **monthly**
to compare [tə kəm'peəʃ] *v (with)*

e.g. He can't **compare** with you.

It's impossible **to compare**

2. qübbə, göy qübbəsi
göy qübbəsi
otağın tavam
damaq

1. örtmək

Bu kottecin damı kirəmitlə örtül-
müşdür

2. sığınacaq vermək

Müharibə dövründə Bakıda çoxlu
qaçqınlara sığınacaq verildi.

səma, göy
aydın səma
günəşli/buludlu səma
ulduzlu səma

göydələ

bulud

buludlu

yağış keçirməyən pləş

1. irəli, irəliyə

irəli getmək

2. daha, artıq

Artıq günortadan keçmişdi.

yaşamaq, dolanmaq
nailiyyət/uğur qazanmaq
boyunca, boyu, uzununa (*məkan*
mənasında işlənilir)

yol boyunca getmək

dəniz sahili boyunca gəzmək

Ardımca gəl(in)! Getdik!

təqvim ayı

aybaay

aydan-aya

aylıq

aylıq məruzə

orta aylıq əməkhaqqı

aylıq, hər ay

hər ay maaş almaq

1. müqayisə etmək, tutuşdurmaq;

2. müqayisə olunmaq

O səninlə/sizinlə müqayisə oluna
/edilə bilməz.

Bu iki kitabı müqayisə etmək

the two books.
comparison [kəm'pærɪzən] *n*
W.comb. to make a **comparison**
(between)

to bring into **comparison**
without **comparison** =
out of all **comparison**

ground [graund] *n*
W.comb. to lie on the **ground**

ground floor

W.comb. a football **ground**

to have a **ground** for
anxiety

W.comb. a firm **ground**
expr. to stand on one's **ground**
ground [graund] *n*

W.comb. **ground** troops
ground defence

to cover [tə'kʌvə] *v*
W.comb. to **cover** a saucepan

e.g. The father **covered** his son
from the fire with his own
body

W.comb. to **cover** one's face
with the hands

W.comb. to **cover** the seat of the
chair with leather

W.comb. to **cover** a table for two
cover ['kʌvə] *n*

W.comb. the **cover** of the book

mümkün deyil.
müqayisə
müqayisə aparmaq

tutuşdurmaq
müqayisəyə gəlməz / müqayisə
olunmaz dərəcədə

1. yer, torpaq
yerin /torpağın üstündə uzanıb
yatmaq

(torpaq mərtəbə) I mərtəbə

2. torpaq sahəsi

3. meydan, meydança

futbol meydançası

4. əsas, səbəb

narahatçılıq üçün müəyyən bir
əsa/səbəbi olmaq

5. özül, bünövrə

möhkəm bünövrə/özül

sözünün üstündə durmaq

quru

quru qoşunları

hava hücumundan müdafiə

1. örtmək, qapamaq, bağlamaq

qazanın ağzını örtmək

2. himayə etmək, qoruyub saxla-
maq

Ata öz bədənini ilə oğlunu oddan
qorudu.

3. gizlətmək, örtmək
üzünü əlləri ilə örtmək

4. üz çəkmək, üstünü zirehlə
örtmək

stolun oturacağına dəridən üzlük
çəkmək

5. açmaq (*stol*), bəzəmək

iki adam üçün stol açmaq

1. örtük, çexol, üz, papaq

2. zərf, konvert

3. pərdə, örtük; 4. cild

kitabın cildi

a leaf [lɪ:f] *n* (*pl* leaves)

e.g. The trees are in leaves

W.comb. as the leaves begin to fall...

W.comb. to turn over the leaves
of a book

W.comb. gold/silver leaf

yet [jet] *adv*

e.g. He has not come yet.

to describe [tə dis'kraɪb] *v*

W.comb. to describe a person/
a place/an event

e.g. Words cannot describe the
beauty of the scene.

description [dis'kripʃən] *n*

W.comb. the description of
smb.'s appearance
beyond description

e.g. You have changed beyond
description.

W.comb. to give a detailed des-
cription

a verse [ə've:s] *n*

syn.: a poetry

W.comb. prose and verse

prose [prəʊz] *n*

gold [ɡəʊld] *n*

W.comb. pure gold
black gold
fool's gold

W.comb. to pay in gold

W.comb. hairs of gold

gold [ɡəʊld] *adj*

W.comb. gold watch
gold ring

1. yarpaq

Ağaclar yarpaqlayıb.

ağaclar yarpaqlarını tökəndə...

2. vərəq (*kitab*)

kitabın səhifələrini vərəqləmək

3. təbəqə, lay

qızıl/gümüş təbəqə/lay

*hələ (cümlənin sonunda inkar
cümlələrində işlənir).*

O, hələ gəlməyib.

təsvir etmək, qələmə vermək

bir kəsi, bir yeri, bir hadisəni
təsvir etmək

Bu mənzərənin gözəlliyini sözlə
təsvir etmək mümkün deyil.

təsvir, təsviri

bir kəsin görkəminin təsviri

təsvir edilə bilməyən

Sən/Siz təsvir edilə bilməyəcək
dərəcədə dəyişmişən/dəyişmi-
siniz.

təfsilatı ilə təsvir etmək

1. misra; 2. ölçü, vəzn; şer

3. poeziya, şer

nəsr və poeziya (*nəzm*)

nəsr

1. qızıl

xalis/əsl qızıl

qara qızıl (*neft*)

qızılı rəngdə, lakin qızıl olmayan
metal

2. qızıl pul (*sikkə*)

qızıl pulla ödəmək

3. qızıl rəngli, qızılı

qızılı saçlar

qızıl

qızıl saat

qızıl üzük

golden ['gouldən] *adj*

W.comb. **golden hair**

India ['india] *n*

Indian summer ['indian'samə] *n*

beauty ['bjuti] *n*

e.g. She is a real **beauty**.

W.comb. **beauty of form**

spiritual beauty

beauty of nature

beauty ['bjuti] *adj*

W.comb. **beauty saloon**

beautiful ['bjutifəl] *adj*

Syn. handsome, wonderful, splendid

W.comb. **a beautiful face/painting**

Syn. pretty, attractive

Ant. ugly

to paint [peint] *v*

Syn. to draw

a painting [ə'peintɪŋ] *n*

famous ['feiməs] *adj*

e.g. He is a **famous** writer.

prep. **famous for smth.**

e.g. Azerbaijan is **famous** for its oil in the world.

fame [feim] *n*

W.comb. **love of fame**

fameful ['feimfəl] *adj*

Ant. **fameless** ['feimlis] *adj*

a piece [pi:s] *n*

W.comb. **a piece of advice**

nature ['neitʃə] *n*

W.comb. **human nature**

the wonders of nature

the laws of nature

by nature

W.comb. **a true nature of smth.**

ill-natured

Ant. **good-natured**

W.comb. **goods of such nature**

1. qızılı, qızıl rəngli, sarı

qızılı saçlar

Hindistan

hind yayı (*payızda bərk qızmar olan günlər*)

gözəl

O, həqiqi gözəldir.

forma gözəlliyi

mənəvi gözəllik

təbiət gözəlliyi

gözəllik

gözəllik salonu

gözəl, əla

gözəl üz/rəsm əsəri

çirkin

çəkmək (*yağlı/ sulu boya ilə*)

çəkmək (*qələmlə, karandaşla*)

rəsm

məşhur, ad/şan-şöhrət qazanmış

O, məşhur yazıçıdır.

bir şeyə görə məşhur

Azərbaycan öz neftinə görə dünyada məşhurdur.

şan-şöhrət

şöhrətpərəstlik

şöhrətli

şöhrətsiz

parça, tikə

kiçik bir məsləhət

1. təbiət

insan təbiəti

təbiətin möcüzələri

təbiətin qanunları

təbiədən

2. xasiyyət, sima

bir şeyin əsl siması

pis xasiyyətli

xoş xasiyyətli

3. növ

bir növdən olan mallar

4. natura, təbiətdə olduğu kimi

W.comb. to draw from a **nature**
natural ['nætʃərəl] *adj*
naturally (*adv*)

own [oun] *n*

own [oun] *adj*

e.g. She has her **own** problems
to solve.

expr. to hold *one's own*

own [oun] *v*

W.comb. to **own** lands

owner ['ounə] *n*

e.g. I am the **owner** of this plant

ownership ['ounəʃɪp] *n*

W.comb. communal **ownership**

joint **ownership**

public **ownership**

around [ə'raʊnd] *prep*

Syn. about

W.comb. to travel **around** the
world

e.g. The child was playing
around (about) the house.

W.comb. **around** four o'clock

e.g. It costs **around** five hundred
dollars.

around [ə'raʊnd] *adv*

W.comb. to look **around**
to turn **around**

vast [va:st] *adj*

a sheet [ʃi:t] *n*

W.comb. a **sheet** of paper

in the open air

Syn. out of doors

Ant. indoors

snow [snəʊ] *n*

W.comb. heavy **snow**

expr. gone with the last year's
snow

to roast **snow** in a furnace

naturadan/çılpacaq şəklini çəkmək
təbii

təbii olaraq, həqiqətən

mülkiyyət, məsuliyyət

1. öz, şəxsi, özünün

Onun həll edilməli öz

problemləri vardır.

öz ləyaqətini qorumaq

sahib olmaq

torpağa sahib olmaq

sahib(kar)

Mən bu zavodun sahibiyəm.

mülkiyyət; sahiblik

kommunal mülkiyyət

birgə mülkiyyət

ictimai mülkiyyət

1. boyunca, ətrafında

dünya səyahəti etmək

2. yaxınlığında

Uşaq evin yaxınlığında oynayırdı.

3. təxminən, təqribən

təxminən saat dörd radələrində

O, təxminən beş yüz dollara də-
yər.

ətrafda, hər tərəfdə/tərəfə/yana

ətrafa baxmaq

geriyə dönmək

geniş (məcazi mənada işlənilir)

1. mələfə, döşəkəgi;

2. çexol, örtük; 3. kəfən 4. vərəq

bir vərəq kağız

açıq havada

içəridə

qar

bərk qar, qalın (çox) qar

izziz-tozsuz yox olmuş

xəlbirlə su daşımaq

snow [snou] *v*

e.g. It snows in winter.

prep. to snow up

e.g. The road is still snowed up.

qar yağmaq (*adətən it şəxs əvəz-
liyi ilə işlənir*)

Qışda qar yağır.

qarla yolu kəsmək

Hələ də yolu qar kəsib.

Yadda saxlayın:

There is (was) snow (rain)

Qar (yağış) var(dı).

= It is (was) snowy, rainy, foggy.

Qarlı/yağışlı/ dumanlı (-dır/
idi).

şəklində işlənir.

a snowman [ə'snəumən] *n*

qar adamı (*uşaqların oyuncaq
kimi düzəltmələri*)

a snowball ['snəubɔ:l] *n*

to play snowballs

= It is (was) snowy, rainy, foggy

Qarlı/yağışlı/ dumanlı (-dır/
idi).

to make a snowman

to melt [melt] *v*

e.g. The hot sun soon melted
the ice.

qar adamı düzəltmək

1. əritmək

Qızmar günəş tezliklə qarı əritdi.

e.g. Sugar melts in hot tea.

2. ərimək

Şəkər isti çayda əriyir

e.g. Her heart melted with pity.

3. yumşalmaq

Onun qəlbini rəğbət hissi yum-
şaltı.

to be sorry ['sɔ:ri] *v*

pleasant ['plezənt] *adj*

W.comb. a pleasant smile
pleasant weather

awakening of nature

strong [strɒŋ] *adj*

W.comb. strong-willed

Ant. weak-willed

1. təəssüf etmək; 2. üzr istəmək
xoş, mehriban, qılıqlı, xoşagələn
xoş təbəssüm

xoş hava

təbiətin oyanışı

1. güclü, qüvvətli

möhkəm iradəli

Zəif iradəli

2. möhkəm

möhkəm dişlər

3. tünd

tünd çay/qəhvə

qanunun hərtərəfli gücü

to set [set] (*set, set*) *v*

W.comb to set plates on the table

1. qoymaq, düzəltmək

stolun üstünə boşqab qoymaq

2. oturtmaq; əyləşdirmək; mindirmək

bir kəsi ocağın başında/yanında

əyləşdirmək/otuzdurmaq

expr. to set smb. by the fire

to set free *smb.*

e.g. The sun **sets** in the west.

to set a broken leg

to set a tree

W.comb. to set up a laboratory

to set up a new company

vacation [və'keɪʃən] *n*

expr. to be on **vacation**

to be away on **vacation**

right [raɪt] *adj*

W.comb. a **right** hand

Ant. left

Ant. wrong

e.g. You are not **right**, you are **wrong**.

to bathe [beɪð] *v*

a bath [ba:θ] *n*

W.comb. to take a **bath**

sunburnt ['sʌnbʌ:nt]

W.comb. to get **sunburnt**

to pick [pɪk] *v*

Syn. to lift

a field [fi:ld]

W.comb. an oil **field**

to recover [rɪ'kʌvə] *v*

W.comb. to **recover** one's health

e.g. I wish you the quickest **recovery**.

health [helθ] (*n*)

healthy *adj*

changeable ['tʃeɪndʒəbl] *adj*

W.comb. **changeable** climate/
weather

3. açmaq, açıb buraxmaq

bir kəsi sərbəst buraxmaq

4. batmaq

Günəş qərbdə batır.

5. yerinə salmaq; düzəltmək

sınımış qıçı yerinə salmaq

6. əkmək, basdırmaq

ağac əkmək

7. yaratmaq; quraşdırmaq, təşkil etmək

laboratoriya yaratmaq/təşkil etmək

yeni şirkət yaratmaq

tətil, məzuniyyət

tətildə/məzuniyyətdə olmaq

məzuniyyətə getmək

1. sağ

sağ əl

sol

2. düz, haqlı

səhv, haqsız

Sən/Siz haqlı deyilsən/deyilsiniz,

səhvsən/səhvsiniz.

çimmək

hamam

vanna qəbul etmək

günəşdə yanmış/qaralmış

günəşdə qaralmaq

götürmək, qaldırmaq (*yüngül şeyləri*)

qaldırmaq (*ağır şeyləri*)

1. səhə; 2. mədən

neft mədəni

1. bərpa etmək (*səhhəti*)

2. sağalmaq

səhhətini bərpa etmək

Arzu edirəm ki, tez bir müddətdə

sağalasan/sağalaszınız.

sağlamlıq, səhhət

sağlam

dəyişkən

dəyişkən iqlim/hava

XV dərsin qrammatikası

§66. Sifətin dərəcələri. İngilis dilində sifətin 3 dərəcəsi vardır. Bunlar adi, müqayisə və üstünlük dərəcələridir. Bütün sifətlərin 3 dərəcəsi olsa da, onlar eyni qaydalara əməl etmirlər. Bu mənada sifətləri dörd qrupa bölmək olar:

- 1) təkhecalı sifətlər;
- 2) ikihecalı sifətlər;
- 3) çoxhecalı sifətlər;
- 4) qaydasız sifətlər.

1. Bütün təkhecalı sifətlərin müqayisə dərəcəsi **“er”**, üstünlük dərəcəsi isə **“est”** şəkilçiləri vasitəsilə düzəlir və onun qarşısında **«the»** artikli işlənir, məs.:

big – bigger – the biggest
short – shorter – the shortest
nice – nicer – the nicest

2. Sonu **y, e, r, w** hərfləri ilə bitən ikihecalı sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələri təkhecalı sifətlərdə olduğu kimi **“er”** və **“est”** şəkilçilərinin artırılması ilə düzəlir, məs.:

easy – easier	the easiest
lazy – lazier	the laziest
simple – simpler	the simplest
narrow – narrower	the narrowest
clever – cleverer	the cleverest

Qeyd: Digər hərflərlə bitən ikihecalı sifətlərin dərəcələri bu qaydaya tabe olmur. Onlar çoxhecalı sifətlər kimi analitik yolla, yəni sifətlərin qarşısında **more (less), the most (the least)** sözlərinin iştirakı ilə düzəlir, məs.:

active – more (less) active	the most (the least) active
popular – more (less) popular	the most (the least) popular
necessary – more (less) necessary	the most necessary

Sifətin dərəcələrini düzəldərkən əmələ gələn orfoqrafik dəyişikliklər

Təkhecalı sifətlərin dərəcələrini əmələ gətirərkən aşağıdakı orfoqrafik dəyişmələr baş verir:

a) əgər təkhecalı sifətlərin sonu oxunmayan “e” hərfi ilə bitərsə, müqayisə və üstünlük dərəcələrini əmələ gətirərkən oxunmayan “e” hərfi düşür, məs.: large - larger – the largest

b) əgər adi dərəcədə təkhecalı sifətin sonu samitlə bitərsə, lakin həmin samitin qarşısında qısa sait səsi verən hərf gələrsə, sifətin dərəcələrini əmələ gətirərkən sonuncu samit qoşalaşır, məs.:

red - redder – the reddest big - bigger – the biggest.

c) əgər adi dərəcədə sifətin sonu “y” hərfi ilə bitərsə, lakin ondan əvvəl samit səsi verən hərf gələrsə “y” hərfi “i” hərfinə çevrilir, sonra isə “er” və “est” şəkilçiləri artırılır, məs.:

easy - easier – the easiest busy - busier – the busiest

Lakin, qeyd edək ki, “y” hərfi sait səsi verən hərfdən sonra gələrsə, onda heç bir orfoqrafik dəyişiklik baş vermir, məs.:

gay - gayer - gayest

II. Digər ikihecalı və çoxhecalı sifətlərin dərəcələrinin əmələ gəlməsi. İki hecadan çox heca təşkil etmiş sifətlərə çoxhecalı sifətlər deyilir. Bir sıra ikihecalı və çoxhecalı sifətlərin dərəcələri sintetik yolla deyil, analitik yolla əmələ gəlir. Belə ki, çoxhecalı sifətlər necə vardiysa, eləcə də orfoqrafik dəyişikliyə uğramamış halda qalır, lakin onların qarşısında müqayisə dərəcəsinə “more, less”, üstünlük dərəcəsinə isə “most, least” sözləri işlənir, məs.:

interesting more less interesting the most/least interesting
important more less important the most/least important

III. İngilis dilində az sayda sifətlər vardır ki, onların dərəcələri nə analitik, nə də sintetik yolla əmələ gəlir, həmin sifətlər başqa kökə çevrilirlər. Həmin sifətlər aşağıdakılardır:

good yaxşı	better daha yaxşı	the best ən yaxşı
bad pis	worse daha pis	the worst ən pis
little az	less daha az	the least ən az
much	more daha çox	the most [moust] ən çox
many		

Qeyd: Verilmiş sifətlərdən “little” az və “much” çox sözləri sayılmayan isimlərin “az” və “çox” kəmiyyətdə olduqların bildirmək üçün işlədilir.

§66.I. İkili dərəcələri olan sifətlər. İngilis dilində bir neçə sifət vardır ki, onların ikili dərəcə formaları vardır və kəsb etdikləri mənalara görə biri digərindən fərqlənir. Onlar aşağıdakılardır:

far uzaq $\left\{ \begin{array}{l} \text{farther} ['fa:\delta\theta] \text{ daha uzaq} \quad \text{farthest} ['fa:\delta\text{ist}] \text{ ən uzaq} \\ \text{further} ['f\ddot{e}:\delta\theta] \text{ 1. uzaq; 2.sonrakı (əlavə)} \quad \text{furthest} ['f\ddot{e}:\delta\text{est}] \text{ 1.ən sonrakı 2. ən uzun (vaxt və məsafə)} \end{array} \right.$

E.g. You'll receive **further** information.

Sən/Siz **sonrakı (əlavə)** məlumatları alacaqsan/alacaqsınız.

We'll have further discussion of the problem.

Biz məsələnin müzakirəsini davam etdirəcəyik.

old qoca $\left\{ \begin{array}{l} \text{older} \text{ daha qoca} \quad \text{the oldest} \text{ ən qoca} \\ \text{elder} \text{ daha böyük (ailədə)} \quad \text{the eldest} \text{ ən böyük (ailədə)} \end{array} \right.$

"elder", "eldest" sözləri ailə üzvləri ilə işlənir, məs.: my **elder** son-

near yaxın $\rightarrow$ **nearer** daha yaxın $\left\{ \begin{array}{l} \text{nearest} \text{ ən yaxın} \\ \text{next} \left\{ \begin{array}{l} \text{sonrakı (sırada)} \\ \text{növbəti, gələcək} \end{array} \right. \end{array} \right.$

What's the **nearest** station? **Ən yaxın** stansiya hansıdır?

What's the **next** station? **Növbəti** stansiya hansıdır?

late gec $\left\{ \begin{array}{l} \text{later} \text{ daha gec} \quad \text{latest} \text{ axırıncı (zamanla bağlı)} \\ \text{latter} \text{ sonrakı (iki əşya-nın və ya şəxsin 2-cisi)} \quad \text{last} \text{ axırıncı (sırasına görə) keçmiş (zamanla bağlı)} \end{array} \right.$

What's the **latest** news? **Axırıncı (son)** xəbərlər hansıdır?

When does the **last** train leave? **Axırıncı** qatar nə vaxt gedir?

"**latter**" sözü "**former**" sözünə antonim mənada – "**latter**" *özündən sonrakı*, "**former**" isə *özündən əvvəlki* mənalarında və hər iki söz müəyyən artikllə işlənir. Eyni zamanda "**the former**" və "**the latter**" sözləri qarşılaşma mənası verdikləri üçün demək olar ki, əksər hallarda eyni situasiyada işlənirlər, məs.:

Two specialists are invited:

Mr.Brown and Mr Smith.

The former is an engineer,

the latter is an economist.

İki mütəxəssis dəvət edilmişdir:

Cənab Braun və Cənab Smit.

Birincisi mühəndis, **sonrakı**

iqtisadçıdır.

§66.II. Sifətin müqayisə və üstünlük dərəcələrinin işlənməsi. Sifətin müqayisə dərəcəsinə işlədərəkən keyfiyyəti əks etdirən obyektlərin qarşılaşdırılması vardırsa, orada **“than”** sözü vardır, məs.: **This room is smaller than that room.** Bu cümlədə **“this room”** *bu otaq*, **“that room”** *o otaq* sözü ilə qarşılaşdırılır, yəni müqayisə edilir və ona görə də burada **“than”** sözünün iştirakı qaçılmazdır. **“than”** sözü (bağlayıcısı) Azərbaycan dilinə **“nisbətən”** və çox halda işə müqayisə, qarşılaşdırma mənası verən **“-dan, -dən”** şəkilçiləri vasitəsilə tərcümə edilir, məs.:

I am younger **than** my friend.

Mən dostum**dan** cavanam.

Bəzən elə hallar olur ki, qarşılaşdırılan və ya müqayisə edilən obyektin ikinci tərəfi faktiki olaraq işlənmir, gizli qalır, lakin nəzərdə tutulur və qarşılaşmaya məruz qalan sözügedən obyekt dinləyiciyə kontekstdən aydın olur, məs.:

To-day is much **warmer**.

Bu gün hava **çox** istidir.

Bu cümlədəki **«much warmer»** dərəcəsi bu günə aid olur, lakin o, özündən əvvəlki günlə müqayisə edilir. Müqayisə daxili, fikrən edilən müqayisədir. Müqayisə edilən II obyekt göz qabağında yoxdur və təbii olaraq elə buna görə də **than** bağlayıcısı da işlənmir. Eyni hal həm azhecalı, həm də çoxhecalı sifətlərdə özünü göstərir, məs.:

The film (which) I saw yesterday was **more** interesting.

Mənim dünən gördüyüm film **daha** maraqlı idi.

The air is **fresher** here.

Burada hava **daha təmizdir**.

§66.III. Müqayisə dərəcəsinə “much” sözünün iştirakı. **Much** sözü sifətlərin müqayisə dərəcəsinə istənilən halda müqayisə edilən obyektlərin birinin digərindən müqayisədə *daha çox* fərqlənməsini bildirmək üçün işlədilir və **“çox-çox”** kimi tərcümə edilir.

Yadda saxlayın!

much sözünün sifətin müqayisə dərəcəsinə heç bir qrammatik təsiri yoxdur. O yalnız leksik mənaya malikdir və müqayisə dərəcəsini bir qədər də artırır, yəni bir obyekt digər obyektdən böyük, daha böyük olduğu kimi **çox-çox** böyük ola da bilər və həmin **çox-çox** sözü **much** sözü ilə ifadə edilir və o, həm azhecalı, həm də çoxhecalı sifətlərlə işləyə bilər. Sifətin müqayisə dərəcəsini taparkən **much** sözü sizi çaşdırmamalıdır, məs.:

You are stronger than me.	Sən/Siz məndən güclüsən/ güclüsünüz.
You are much stronger than me.	Sən/Siz məndən çox-çox güclüsən/güclüsünüz.
She is more beautiful than Ayten.	O, Aytəndən gözəldir.
She is much more beautiful than Ayten.	O, Aytəndən çox-çox gözəldir.

Verilmiş cümlələrin hər birində (dördündə də) müqayisə dərəcəsi işlənmişdir.

§66.IV. Sifətlərin üstünlük dərəcəsi. Sifətin üstünlük dərəcəsi əşyanın keyfiyyət dərəcəsinin son həddə olduğunu bildirir, ondan yüksək və ya digər bir keyfiyyət dərəcəsi yoxdur. Bir qədər öncə qeyd etdiyimiz kimi, sifətin üstünlük dərəcəsi adi halda olan azhecalı sifətlərin sonuna “**est**” şəkilçisi artırmaqla, çoxhecalı sifətlərin qarşısında isə “**most**” sözü işlətməklə əmələ gəlir. Sifətlərin üstünlük dərəcəsi aşağıdakı hallarda işlənir:

1. Əşyanın keyfiyyət dərəcəsinə məntiqi cəhətdən üstünlük verildikdə məs.:

I think that this room is **the largest**. Məncə bu otaq ən genişdir.

2. Əşyanın dərəcəsinin üstünlüyü:

a) bu və ya digər məkana görə müəyyən edilir və **in the room (village, city, country, world)** kimi məkan bildirən sözlərin əhatə dairəsi ilə məhdudlaşır:

She is the cleverest girl in
the class.

O, *sinifdə* ən ağıllı qızıdır.

- b) müəyyən bir qrup, sinif daxilində hər hansı bir əşyanın keyfiyyət dərəcəsinin üstünlük təşkil etdiyi bildirilir və **in the group, in the class, in the team, in the family, of all** və s. kimi söz və söz birləşmələri ilə məhdudlaşır, məs.:

She is **the best pupil in the**
group.

O, *qrupda* ən yaxşı şagirdidir.

He is **the strongest of all**
the boys.

O, oğlanların ən güclüsüdür.

- c) müəyyən zamanla məhdudlaşaraq zaman bildirən sözlərlə işlənir, məs.: **today, last year, this season** və s., həmçinin **of + zaman bildirən sözlərlə** işlənir, məs.:

The **most** difficult problem
today...

Bu gün ən çətin problem...

The **most** difficult problem
of today...

Bu günün ən çətin
problemi...

§66.V. Sifətin dərəcələri ilə artikllərin işlənməsi. Yadda saxlamaq lazımdır ki, sifətin müqayisə dərəcəsində artiklin işlənməsi sifətin adi dərəcəsində olduğu kimidir. Sifətin dərəcəsinin adi dərəcəsindən müqayisə dərəcəsinə keçməsi heç də artiklin dəyişməsi demək deyildir. Artikl adi dərəcədə necə işlənirsə, müqayisə dərəcəsində də olduğu kimi qalır. Bunun üçün artiklin ümumi işlənmə prinsipini yadda saxlamaq lazımdır. Belə ki, əgər müqayisə edilən obyekt – sayılan isimlər təkdədirsə və sayılan isimdirsə, o, adi dərəcədə qeyri-müəyyən artikllə işləndiyi kimi, müqayisə dərəcəsində də qeyri-müəyyən artikllə işlənir. Burada sifətin azhecalı və ya çoxhecalı olmasının heç bir fərqi yoxdur. Aşağıdakı cümlələri müqayisə edək:

She is a nice girl.

She is a beautiful girl.

She is a **nicer** girl than
Ruth.

She is a **more beautiful** girl
than Ruth.

O, Rufdan **qəşəng** qızıdır.

O, Rufdan **daha gözəl** qızıdır.

Qeyd: Müqayisə dərəcəsində olan sözün qarşısında müəyyən artikl də işlənə bilər. Bu, o vaxt olur ki, isim işlənir, lakin o, nəzərdə tutulur, məs.:

This room is **the larger** Bu otaq **daha böyükdür** (yəni room. *gördüyümüz otaqlardan*).

Sifətlər üstünlük dərəcəsində olduqda, adətən, onların qarşısında müəyyən artikl işlənir. Müəyyən artikl əslində ismə aiddir, lakin o, sifətin qarşısına keçir, məs.:

He is **the best** boy in the family. O, ailədə ən yaxşı oğlandır.

Qeyd: Bəzən sifət aid olduğu isimdən aralanır və ya isim işlənməyə də bilər. Lakin cümlədə ismə aid olma məqamları vardır, məs.:

She works hard, her results will be **the best**. O çox işləyir, onun nəticələri ən yaxşı olacaqdır

§67. As ... as, not so ... as müqayisə tərkibləri. As ... as müqayisə tərkibi o zaman istifadə edilir ki, müqayisə edilən obyektlərin keyfiyyət dərəcəsi hər iki obyektə eyni səviyyədə (dərəcədə) olur. Bu konstruksiya həm azhecalı, həm də çoxhecalı sifətlərlə işlənir, bu tərkiblərdə istifadə olunan sifətlər isə adi dərəcədə qalır, məs.:

This book is **as interesting as** that one.

Not so ... as və ya **not as ... as** tərkibi işlənmə xüsusiyyətlərinə görə **as ... as** tərkibi ilə eynidir. Bunlar arasında yeganə məna fərqi ondan ibarətdir ki, **not as ... as** və ya **not so ... as** tərkibləri **as ... as** tərkibinə antonim mənada işlənir, yəni müqayisə edilən obyektlərin keyfiyyət dərəcələrinin eyni olmaması ifadə edilir, məs.:

This book is **as interesting as** that one

Qeyd: Bu bağlayıcı tərkibləri zərflərlə də işlənərək görülmə hərəkətlərin keyfiyyət dərəcələrinin eyni olub-olmamasını ifadə etməyə xidmət edir, məs.:

My friend knows English **as well as** you do.

Mənim dostum sən/sizin ingilis dilini bildiyin/bildiyiniz qədər bilir.

He **can't** play chess **so (as) well as** I do.

O mənim kimi şahmat oynaya bilmir.

§68. Şəxssiz cümlələr. Azərbaycan dilində elə cümlələr vardır ki, orada hərəkəti ifadə edən şəxs ya deyilmir, ya da ümumiyyətlə yoxdur. Belə cümlələrə şəxssiz cümlələr deyilir, məsələn, *Vaxtdır, Yağır* və s. Şəxssiz cümlələr iki cür olur:

1. ismi xəbərləli şəxssiz cümlələr;
2. feli xəbərləli şəxssiz cümlələr.

Adlarından məlum olduğu kimi ismi xəbərləli şəxssiz cümlələrin xəbərləri isimlə, feli xəbərləli şəxssiz cümlələrin xəbərləri isə fellə ifadə edilir. İngilis dilində cümlənin şəxssiz olması formal cəhətdən mümkün deyildir. Cümlə vardırısa, əgər o, cümlədirsə onun mütləq mübtədası və mütləq də xəbəri olmalıdır. Əgər cümlənin mübtədası yoxdursa, onda mübtədani əvəz edən formal **“it”** sözündən istifadə edilir, məs.:

Vaxtdır. It is time.

Səhərdir. It is morning.

Bəzən mübtədası məsdərlə ifadə olunan cümlələrin mübtədasını predikativə çevirməklə ismi xəbərləli şəxssiz cümlələr əmələ gəlir, məs.:

To read English is not easy.

It is not easy to read English.

To go for him now is time.

It is time to go for him now.

To know all about it for him is interesting.

It is interesting for him to know all about it.

§68. I. Feli xəbərləli şəxssiz cümlələr. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, feli xəbərləli şəxssiz cümlələrin xəbərləri fellə ifadə edilir. Feli xəbərləli cümlələrdə də mübtədani əvəz edən və formal cəhətdən mübtədə funksiyasını yerinə yetirən **“it”** əvəzliyindən istifadə edilir. İngilis dilində bu, konkret bir şəxsi ifadə etmədiyinə görə ona **“impersonal it”** **“şəxssiz it”** əvəzliyi deyilir. Belə şəxssiz feli xəbərləli cümlələrin sayı azdır və əsasən onlar təbiət hadisələrini ifadə edən **to rain yağmaq** (yağış), **to snow yağmaq** (qar), **to thunder guruldamaq** (göy), **to hail** [heil] *dolu yağmaq*, **to sleet** [sli:t] *sulu qar yağmaq*, **to blow** [blou] *külək əsmək* kimi feli xəbərləli cümlələrdə işlənir, məs.:

It snows hard in Russia in winter. Qışda Rusiyada bərk qar yağır.

It often blows in Baku.

Bakıda tez-tez külək əsir.

QRAMMATİK MATERIALLARI İLKİN MÖHKƏMLƏNDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sifətlərin müqayisə dərəcələrini əmələ gətirin.

a) light, clean, small, thin, thick, high, poor, long, short, large, big, fine, straight, new, old, few, young, easy, busy

b) bad, good, much, many, little

c) difficult, interesting, comfortable, important, beautiful, agricultural, changeable, famous, wonderful

II. Aşağıdakı sifətləri ingilis dilinə tərcümə edin və hər üç dərəcədə işlədin.

gözəl, pis, xoşbəxt, qəribə, rahat, qəzəbli, hündür (*bina, dağ*), alçaq (*səs*), yaxşı, düz, gənc, əziz, dar, çirkli, geniş, mühüm, balaca, nazik, ac

III. Nümunədə göstərilən şəkildə müqayisə cümlələri əmələ gətirin.

Nümunə 1: Baku is larger than Sumgait.

1. Tovuz, Shaki (smaller). 2. English grammar, Russian grammar (easy). 3. Vugar, Mushfig (young). 4. My suit, your suit (new). 5. His suit case, my suitcase (heavy).

Nümunə 2: Your study is more (less) comfortable than mine.

1. The English language, the Russian language (difficult). 2. This novel, that novel (interesting). 3. This question, that question (important). 4. This girl, that girl (beautiful). 5. To day the weather, yesterday (changeable).

IV. Aşağıdakı suallara cavablar verin.

1. Is Baku larger than Moscow?
2. Which is the largest city in the world?
3. Which is the most beautiful place in Azerbaijan?
4. Which is the longest river in the world?
5. Which is the longest river in Azerbaijan?
6. Are the streets in the centre of Baku wider than in the suburbs, why?
7. The streets in Shaki are cleaner than in other towns, aren't they?
8. Which is the oldest building in Baku?

9. How many years is your elder brother older than you?
10. Your younger son is two years older than mine isn't he?
11. Which is the most difficult subject at your University?
12. Which is the coldest month in Baku?
13. Which are the shortest and the longest days of the year?
14. Is Azerbaijani grammar more (less) difficult than the English grammar?
15. How many years older are you than your wife?
16. Which of you is the tallest in the group?
17. Which is the shortest way from here to your University?
18. Which is the highest building in Baku?
19. Which was the highest building in Baku some 50 years ago?
20. What is Beshmartaba famous for?
21. When was the Maiden's Tower the highest building in Baku?
22. Which is the most pleasant day of the week for you?
23. Is Gazakh the birthplace of a lot of great poets, writers and scientists?

V. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin. Müqayisə dərəcəsi yaradarkən "than" bağlayıcısından istifadə etməyi unutmayın.

1. a) Mən maraqlı bir hekayə bilirəm.
b) O daha maraqlı bir hekayə bilir.
c) Siz ən maraqlı hekayə danışdınız.
2. a) Bu, uzun yoldur.
b) Bu daha uzun yoldur.
c) Bu, ən uzun yoldur.
3. a) Onun işi çox mühümdür.
b) Onun işi daha çox mühümdür.
c) Onun işi ən çox mühümdür.
4. a) Bu, geniş küçədir.
b) Bu daha geniş küçədir.
c) Bu ən geniş küçədir.

5. a) O, yaxşı adamdır.
b) O, daha yaxşı adamdır.
c) O, ən yaxşı adamdır.
6. a) Salman evin kiçik oğludur.
b) İlkin evin daha kiçik oğludur.
c) Kənan evin ən kiçik oğludur.
7. a) O, bizə vacib məsələ haqqında danışdı.
b) O, bizə daha vacib məsələ haqqında danışdı.
c) O, bizə ən vacib məsələ haqqında danışdı.
8. a) Biz yaxşı adamlara çox hörmət bəsləyirik.
b) Biz daha yaxşı adamlara daha çox hörmət bəsləyirik.
c) Biz ən yaxşı adamlara ən çox hörmət bəsləyirik.

VI. Sifətin lazım olan formasından istifadə edərək mütərizələri açın.

1. How do you like Smucker's Sweet Orange Marmalade, Mrs. Johnson? – I think it's (delicious). It's much (delicious) than the marmalade I usually buy. – We agree with you, Mrs. Johnson. We think Smucker's Sweet Orange Marmalade is delicious and much (big) than those in England. 3. The island of Great Britain is (small) than Greenland. 4. What is the name of the (high) mountain in Asia? 5. The English Channel is (wide) than the Straits of Gibraltar. 6. Russia is a very (large) country. 7. Which is (large): the United States or Canada? 8. What is the name of the (big) port in the United States? 9. Baku is the (large) city in Azerbaijan. 10. The London Underground is the (old) in the world. 11. There is a (great) number of cars and buses in the streets of Baku than in any other city of Azerbaijan. 12. St.Petersburg is one of the (beautiful) cities in the world.

Yadda saxlayın:

as ... as kimi;
not so ... as elə kimi yox ... belə;
not as ... as bu kimi yox...

VII. Aşağıdakı cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. English is as difficult as German. 2. My composition is not as long as yours. 3. It isn't as warm today as it was yesterday. 4. The house his aunt lives in is as old as the one his uncle lives in. 5. His apartment isn't as elegant as her apartment, but it's much bigger. 6. Johnny isn't as rich as Don but he is younger and much happier. 7. My dog isn't as friendly as your dog. 8. You can eat as much as you like. 9. A football match isn't as exciting as a hockey match. 10. The hotel isn't as cheap as we expected. 11. His songs aren't as popular as the Beatles' songs. 12. Her brother is as intelligent as his wife.

VIII. Aşağıdakı cümlələri Azərbaycan dilinə tərcümə edin.

1. The new cinema in our district is much bigger than the old one. 2. He is one of the most outstanding scientists in the world. 3. Azadliq Prospect is much more beautiful than our street. 4. Our house isn't as big as yours. 5. That's the funniest story I've ever heard. 6. The tram system isn't as reliable as it used to be. 7. What is your height? You are taller than me. 8. She felt as strong as her brother. 9. We started earlier than you. 10. He was more careful than I. 11. This student is the most attentive in our group. 12. I need a warmer coat. 13. He is as tired as you. 14. He was one of the most experienced workers at the factory. 15. Better late than never. 16. She was not so attractive as her mother. 17. His work is not so difficult as mine. 18. He was the eldest in the family. 19. It is easier to swim in the sea than in the river. 20. This is the smallest room in our flat.

IX. Sifətin lazım olan formasından istifadə edərək mötərizələri açın.

1. We should eat (healthy) food. 2. Today the streets aren't as (clean) as they used to be. 3. It's (bad) mistake he has ever made. 4. This man is (tall) than that one. 5. Asia is (large) than Australia. 6. The Volga is (short) than the Mississippi. 7. Which building is the (high) in London? 8. Mary is a (good) student than Lucy. 9. The Alps are (high) than the Urals. 10. This garden is the (beautiful) in our town. 11. She speaks Italian (good) than English. 12. Is the word "newspaper" (long)

than the word "book"? 13. The Thames is (short) than the Volga. 14. The Arctic Ocean is (cold) than the Indian Ocean. 15. Chinese is (difficult) than English. 16. Spanish is (easy) than German. 17. She is not so (busy) as I am. 18. It is as (cold) today as it was yesterday.

X. As ... as və ya not so ... as tərkiblərindən lazım olanı işlədin.

1. Javid is ... tall ... Salman. 2. Kate is not ... nice ... Ann. 3. My room is ... light ... this one. 4. This book is not ... thin ... that one. 5. Anar is ... old ... Kanan. 6. He is ... young ... Narmin's brother. 7. This woman is ... good ... that one. 8. Nick's English is not ... good ... his friend's. 9. I am not ... tall ... Pete. 10. This woman is ... young ... that one. 11. I am ... thin ... you. 12. Kate is ... lazy ... her brother. 13. This child is not ... small ... that one.

XI. Aşağıdakı cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. O mənim kimi yorğun deyildir. 2. Tapşırıq 2 tapşırıq 3 qədər çətindir. 3. O fikirləşir ki, ayı da canavar kimi dəhşətli bir heyvandır. 4. Bu ev də o ev qədər hündürdür. 5. Bu gün də-nizdə suyun hərarəti dünən olduğu qədər isti deyildir. 6. Onun dostu sənın qonşun qədər ağıllı deyildir. 7. Hindistan Çin qədər böyük deyildir. 8. Neva Temza çayı qədər qəşəng deyildir. 9. Qafqaz dağları Ural dağları qədər qoca deyildir. 10. Bu alma gavalı qədər şirindir, lakin armud qədər şirin deyildir. 11. Vədadi Nizami Gəncəvi qədər məşhur deyildir. 12. B.Vahabzadə S.Vurgun qədər məşhurdur. 13. Bizim kəndimiz sizin kəndiniz qədər böyük və yaraşıqlıdır. 14. O da atası kimi əliaçıqdır (generous). 15. İmtahan bizim gözlədiyimiz kimi çətin olmadı. 16. Siz onun paltarını geyə bilərsiniz, lakin onun yerişini yeriye bilməzsiniz. 17. Keçən yay sentyabr ayı avqust ayı kimi isti idi, bu il isə o, qış kimi soyuqdur. 18. Azərbaycanın futbol komandası Türkiyənin futbol komandası qədər güclü deyildir, lakin güləşçilərimiz (wrestlers) onların güləşçiləri qədər güclüdür və bəzi hallarda onların güləşçilərindən də güclüdür.

XII. Aşağıdakı şəxssiz cümlələri sual və inkar formasında yazın.

1. It was 8 o'clock when I got home afterwork. 2. It's winter now. 3. It was time to have a cup of tea. 4. It'll be over soon. 5. It's difficult to learn German. 6. It was warm yesterday.

XII. Şəxssiz cümlələrdə verilmiş nümunəyə əsasən 10 cümlə qurun.

Nümunə: It was late, wasn't it?
It was not cold yesterday, was it?

LEKSİK-QRAMMATİK TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun.

noon, cook, cow, yellow, pail, air, foam, lean, steel, toil, roast, tune, stew, rude, find, bold, thing, near, dear, ready, dead, reason, mean, bread, deal, fear, hear, weather, moon

II. Aşağıdakı sözləri Azərbaycan dilinə tərcümə edin və onların hansı nitq hissəsindən əmələ gəldiklərini və hansı nitq hissəsinə çevrildiklərini deyin.

warmly	eatable	buyer	successful
bookseller	coldly	coldly	luckily
right-hander	payer	sizable	bookshop
fartherless	sleepily	homeless	chess-player

III. Mətnin məzmununa müvafiq olaraq suallara cavab verin.

1. October is the autumn month, isn't it?
2. What are the other two autumn months?
3. What can you say about autumn in Baku?
4. What do the writers and poets call the first two autumn months?
5. What is the ground covered with in the parks and forests in autumn?
6. What can you say about the winter in Azerbaijan?
7. In what months are the days shorter and nights are longer?
8. Which are the shortest day of the year?
9. Which is the longest day of the year?

10. What are the days in which days and nights are equally long or equally short?
11. What's the usual winter temperature in the southern parts of Azerbaijan?
12. What is the coldest month in Azerbaijan?
13. Is winter a good time for sports?
14. What winter games do you play?
15. What's the weather like in your home-town in winter?
16. You are fond of summer holidays, aren't you?
17. Where do you usually spend your holiday?

IV. Mətnin işlək sözlərindən istifadə edərək cümlələri ingilis dilinə tərcümə edin.

1. Noyabr ayında hava soyuq olur və tez-tez yağış yağır. 2. Bu gün hava xoşagələn deyildir. Hava kifayət qədər soyuqdur. 3. Qışda hər yer qarla örtülü olur. 4. Bu gün hava necə də günəşlidir. 5. Rus qışı özünün şəfəq saçan soyuq günləri ilə əlamətdardır. 6. Bir qayda olaraq payızın ilk iki ayı xoş olur. 7. İlkini indi parkda xizəklə sürüşür. Onun qrupunun digər üzvləri də sürüşürlər. Düşünürəm ki, siz onları orada tapa bilərsiniz. 8. Yay idman üçün ən yaxşı mövsümdür. 9. Bu gün ilk bahar günüdür. Günəş şəfəq saçır və qar əriyir. 10. Adamların çoxu günəşli, lakin şaxtalı günləri çox xoşlayır. 11. Bizim yay tətilimiz qış tətilindən uzundur. 12. Yayda kənddə yaşamaq səhərdə yaşamaqdan yaxşıdır. 13. Mən yayda çimməyi və günəşdə qalması çox sevirəm. 14. Mənim dostum heç vaxt yay tətili zamanı şəhərdə qalması xoşlamır. 15. Kənan hər il Qafqaz dağlarının ətəyində (at the foot of the Caucasus) dincəlməyi xoşlayır. 16. İlk xəzan bir çox şairlərin əsərlərində təsvir edilmişdir. 17. Su 0° -də donur. Bu gün 6 dərəcə isti vardır. 18. Bu gün hava necədir? 19. Yanvarda hava dekabrda olduğu kimi şaxtalı olur. 20. Hər yay dünyanın müxtəlif yerlərindən Azərbaycana qonaqlar gəlir. 21. Bakıda hava avqust ayında iyul ayına nisbətən daha isti olur. 22. Pəncərədən bayıra bax. Yağış yağır. Plaş geymək lazımdır mı? –Xeyr, lazım deyildir. Yağış dayamb. 23. Bu gün hava necə də gözəldir. Heç payız havasına oxşamır.

V. Mətnin aşağıdakı işlək sözlərindən istifadə edərək hekayə qurun.

to go	day	weather	to have a walk
to leave	town	to be free	to be eager to
to wait for	rain	to be fond of	wonderful
to enjoy	fine	to have a good time	golden autumn
to return	late	to be sorry	to sunbathe
to prefer	early	to be over	to lie in the sun

VI. Aşağıdakı cümlələrdə nöqtələrin yerinə lazım olan sözünülərini yazın.

1. Where do you live ... summer? 2. I like spring. It is not hot ... spring. The ground is covered ... grass and the trees are covered ... green leaves. 3. ... summer many people leave ... town. 4. Let's go ... a walk. The weather is fine. 5. May is a very pleasant month. I cannot compare it ... November which is usually a rainy month. 6. Sochi is famous ... its sanatoriums and rest-homes. 7. Many people like to lie ... the sun. 8. My sister and I like to pick flowers ... the fields and gather berries ... the forest. 9. Let's go ... this street. It runs to the centre. 10. If you compare lesson 4 ... lesson 1, you can see which is more difficult. 11. Few people stay ... town ... summer. Most ... them go ... the country or ... sanatoriums or rest-homes. 12. "Listen ... me! I've got something interesting to tell ... you," Vahid said ... Vagif. 13. ... what days are you free? 14. If I don't call ... you ... 7 o'clock, don't wait ... me, go ... the theatre without me. 15. ... autumn it often rains and people are dressed ... raincoats. 16. The old man pays a great deal ... attention ... his health. He never goes ... when it is wet. 17. Every autumn many people come ... Moscow ... different parts ... the Russia and enter ... higher educational institutions. 18. Russian winter is famous ... its sunny frosty days. The usual temperature is 14-18° ... zero. 19. Children are fond ... playing ... snowballs ... winter.

VII. Nöqtələrin yerinə artikl yazın.

1. Look at ... sky, Shahriyar! It is covered with ... dark clouds. Let's hurry ... home. 2. It is very pleasant to live in ...

country in ... summer. ... weather is usually fine and it seldom rains. Summer is ... fine season. 3. How lovely ... night is! There is not a single cloud in ... sky and ... air is so fresh. 4. When spring comes ... sun shines brighter, ... snow melts, ... days become longer. 5. Winter is ... good time for sports. 6. On ... Sundays my friend and I usually go to ... country. We ski in ... fields, skate on ... frozen river, play ... snowballs and have ... very good time. 7. ... fog is so dense that it is difficult to walk. 8. My friend is ... very good chessplayer. 9. Vagif lives in the country and goes up to ... town by ... train. 10. Tomorrow is ... Sunday. If it is too hot in ... town, we shall go to ... country. And on ... Monday we shall be back.

VIII. Nöqtələrin yerinə sözləri yazın.

1. Though the watch was very expensive, he decided to buy it ... her. 2. Please buy ... me some bread and sugar, will you? 3. I wonder whether the old man will sell all his pictures ... the museum. 4. The man didn't sell his pictures ... the museum, he just gave them away without taking any money ... them. 5. Though the shoes were her size and felt very comfortable, old Sally decided not to buy them because she thought they were too dear ... her. "I can't pay so much ... a pair ... shoes", she said ... the shop-assistant. 6. Won't you have another look ... these shoes? I think it's just the pair ... you. 7. He looked ... all the telegrams quickly, gave them ... the secretary ['sekrətri] to send off and also asked her to ring ... Mr Brown and tell ... him that he could come ... 10 if the time was suitable ... him. 8. "Would you like to buy any ... these watches?" "No, I'm just looking ..." 9. "Excuse me, how do I get ... the bookshop?" "It's ... there ... the right". 10. Will you please ask that man what time it is ... his watch. I'm afraid mine is ... five or six minutes slow.

IX. Nöqtələrin yerinə artikl yazın.

1. "Just ... moment, please", ... shop-assistant said. "That's all right," ... customer answered. 2. Mary bought ... dark-grey coat and ... hat and gloves to match it. 3. ... meat is

warm enough, but ... potatoes are cold. 4. He gave rather ... interesting talk, didn't he? 5. "This is rather ... good book, isn't it?" "Yes, it's quite ... interesting one."

X. Qara hərflərlə yazılmış isimləri söz əvəzediciləri ilə əvəz edin.

1. I think this department store is bigger than that **department store**. 2. These shoes are less comfortable than those **shoes**. 3. My watch isn't working well. I must buy a new **watch**. 4. I've got a pair of black gloves but I must buy brown **gloves** to match my new shoes. 5. I think my watch is ten minutes slow. What's the time by **your watch**?

ŞİFAHİ NİTQ VƏRDIŞLƏRİNİ İNKİŞAFETDİRİCİ TAPŞIRIQLAR

I. Aşağıdakı mövzularda ifadələr yazın və onu müəllimə danışın.

1. My Favourite Season
2. Our Winter Vacation.

II. Aşağıdakı atalar sözlərini situasiyalarda işlədin və onları əzbər öyrənin.

1. *No sweet without sweat.* - *Cəfa çəkməsən, səfa görməzsən.*
2. *As the baker so the bun, as the father so the sun* *Ot kökü üstə bitir.*
3. *Can the leopard change its spots?* *İlan qabığını dəyişər, xasiyyətini yox ≡ Qozbeli qəbir düzəldər.*
4. Rome was not built in a day - Dama-dama göl olar.

III. Məlumatları lüğətin köməkliyi ilə oxuyub dərk edin və onu danışmağı bacarın.

THE CHRISTMAS ROBIN

But why the robin? The origin of the robin as a Christmas bird dates back not more than 100 years, and is rather mundane. It is all the fault of the Post Office.

In the middle of the last century the Post Office dressed its postmen in bright red coats of a colour to match the official red of the pillar boxes. Because of this striking uniform, the postmen themselves came to be known colloquially as "redbreasts",

nd there are references in the novels of Anthony Trollope who was himself a postal official) to "robin postmen".

So it was inevitable, when the Christmas card first came into general favour around 1860, that robins should figure prominently in its decoration. Almost all the early cards showed a cheerful robin redbreast, often bringing the welcome Christmas mail in its beak, or sometimes actually knocking on the door, just like the postman himself.

The scarlet-clad postmen are now forgotten, and their present-day successors wear a sober bluish-grey but they still carry vast loads of robin-adorned cards each festive season.

(Mozaika)

CHRISTMAS TREE

The Christmas Tree that now spreads its lighted and decorated branches every year in so many different countries came originally from Germany. How long it has been known there is uncertain. The first definite mention of it dates only from the early seventeenth century, but it is probable that it existed in some form or another well before that time. The early trees apparently had no candles; but from the middle of the eighteenth century onwards, candles are frequently mentioned, and it is hard to believe that so lovely an adornment could ever have been omitted once it had been introduced. The first English example of a Christmas Tree of which we have a precise record was one arranged by a German member of Queen Caroline's household for a children's party in 1821. This, although the giver called it a tree, was gilt oranges and almonds, and having a model farm, complete with animals, round its base.

In 1841 Queen Victoria and Prince Albert had a lighted tree, the first of many, at Windsor Castle. The event was widely reported, naturally. In the next few years, accounts and pictures of successive royal trees in the Castle appeared in newspapers and journals, and doubtless helped to make the custom better known. The royal trees at Windsor made the Christmas Tree

fashionable; and if for a few years still ordinary people tended to think of it as a foreign importation – “the new German toy”, as Dickens called it in 1850 – by the late 'sixties it was already a familiar sight in most parts of the country, and was slowly but surely replacing the older, native Kissing-Bough.

This was a garland of greenery which hung from the middle of the ceiling in the main living-room. It was shaped like a double-hooped May-garland, or like a crown, and it was adorned with candles, red apples, rosettes of coloured paper, and ornaments of various kinds. The most important item was a bunch of mistletoe suspended from the centre. In some districts, where the plant was scarce, the bunch was omitted, and the Bough itself was called “the mistletoe”. The candles were ceremonially lit on Christmas Eve and every night thereafter during the Twelve Days of Christmas. Throughout the festival, the Kissing-Bough was the glowing centre of the family rejoicings, under which carols were sung, games were played, and kisses were exchanged in the mistletoe's shadow. These lovely garlands are still to be seen in some English homes, either as an ornamental accompaniment to the Christmas Tree, or instead of it. They are, however, fairly rare now, and in the majority of households the Teutonic tree has gained so firm a hold that its native predecessors has been almost entirely forgotten.

In recent times the Christmas Tree has spread outwards from the home into the churches and the streets. Tall fir trees, ablaze with lights that are now usually electric, can be seen in churches of many different denominations, standing in the nave or at the west end, and sometimes outside in the churchyard. Anonymous gifts are often piled up round them for the inmates of hospitals and orphanages. Many towns also have a communal tree, round which carol-services are often held, in some square or park, or outside the Town Hall. Many English towns now have these communal trees, the most famous being that which, since 1947, the citizens of Oslo regularly give to the citizens of London. Immensely tall and brilliantly illuminated, it stands every year in Trafalgar Square, close to Nelson's monument. A charming allied custom that is becoming

increasingly common is the setting up of small decorated and lighted trees in the gardens of roadside houses, where they can be seen and their beauty shared by all who pass by.

*(A Dictionary of British Folk Customs
by Christina Hole)*

A GIANT CHRISTMAS TREE

In Trafalgar Square, in front of the National Gallery, stands an enormous Christmas Tree. It is a gift from the people of Oslo. Every winter they cut down a tree for London. Then horses pull it through the snowy forest to the docks. When the tree arrives, police on motor cycles escort it to Trafalgar Square.

It is over fifty feet high. There it stands, as straight as the pillars behind it, and it looks taller than the dome of the National Gallery.

It is brightly decorated, Right at the top is a large shining star. The branches are draped with tinsel and hung with big, brilliant stars that sparkle in the light.

Bright, shining balls of different colours and different sizes cover the Tree from top to bottom. Imitation snow lies soft and silvery white on the dark green branches.

No wonder whole families – boys and girls, and grown-ups too – stand and stare. Here is a Christmas Tree bigger than any they have ever seen in their lives.

Under a darkening sky in the heart of London this sparkling tree seems to catch the spirit of Christmas.

*(A Bridge to English
by A.F.Scott and Kathleen Box)*

IV. Aşağıdakıları ucadan oxuyun və onları tərcümə edin.

the 'brightest 'day	the 'earliest 'autumn
the 'coldest 'month	the 'easiest 'game
the 'longest 'way	the most 'famous 'place
the 'reddest 'leaves	the most 'pleasant 'holiday
the 'hottest 'weather	the most 'wonderful 'verses

V. Aşağıdakı şəri əzbər öyrənin.

EVENING

Percy Bysshe Shelley
(1792 - 1822)

The sun is set; the swallows are asleep;
The bats are flitting fast in the gray air;
The slow soft toads out of damp corners creep,
And evening's breath, wandering here and there
Over the quivering surface of the stream,
Wakes not one ripple from its silent dream.
There are no dewes on the dry grass tonight.
Nor damp within the shadow of the trees;
The wind is intermitting, dry and light;
And in the inconstant motion of the breeze
The dust and straws are driven up and down,
And whirled about the pavement of the town.

- VI. Aşağıdakı ingilis poeziya nümunəsinin Azərbaycan dilindəki ifadə vasitələrinə fikir verin.

I WANT TO SPEND MY LIFETIME LOVING YOU

Tina Arena

'Moon so .bright, | 'night so fine |
'Keep your 'heart here with mine ||
'Life's a .dream | we are dreaming |
'Race the .moon, | 'catch the wind |
'Ride the 'night to the end ||
'Seize the .day, | stand up for the light |
I 'want to 'spend my 'lifetime loving you |
If that is 'all in life | I've ever do |
'Heroes rise, | 'heroes fall |
'Rise a.gain, | 'win it all ||

'In your .heart, | can 'feel the glory
 'Through our .joy, | 'through our pain |
 'We can 'move 'worlds a.gain ||
 'Take my .hand, | 'dance with me |
 I 'want to 'spend my 'lifetime loving you |
 'If that is' all in life | I 'ever do ||
 I 'will want nothing else to 'see me through |
 'If I can 'spend my' lifetime loving you |
 'Though we know | we' will never 'come again |
 'Where there is love, | 'life be gins |
 'Over and 'over a.gain ||
 'Save the night, | 'save the .day |
 'Save the love, | 'come what .may |
 'Love is 'worth everything | we pay |
 I 'want to 'spend my 'lifetime loving you |
 'If that is 'all in life | I 'ever do ||
 I 'want to 'spend my 'lifetime loving you |
 'If that is 'all in life | I 'ever do |
 I 'want to 'spend my 'lifetime loving you |
 'If that is 'all in life | I 'ever do ||
 I 'will want nothing else | to 'see me through |
 'If I can 'spend my 'lifetime 'loving you. ||

**BÜTÜN HƏYATIM BOYU SƏNİ SEVƏRƏK
 YAŞAMAQ İSTƏYİRƏM**

(Zorro filmindən bir mahnı)

Tina Arena

Ay necə parlaqdır, nə gözəl gecə!
 Qərq olmuş qəlbimiz eşqə, sevincə.
 Ömrümüz bir şirin xülyaya bənzər.
 Biz aya uçuruq küləkdən yəhər.

Gəl minək gecəni səhərə qədər.
Səhərə çatdınmı, qərq ol işığa
Səni sevmək üçün, səni bir daha.
Səni sevə-sevə köçsəm dünyadan,
Bunu da özünə bir ucalıq san.
Sən yenə qalibsən, fatehsən bu an.
İşdir sənin qəlbin sevinc duymasa,
Sevincli anlardan, qəmli anlardan
Bir anda dayanıb durub baxmadan,
Verərək əl-ələ, əlim-əlində,
Yenə köç edərik, fani dünyadan.
Unuda bilərmə sevən sevəni,
Ölsən də sevəcəm, qalsan da səni.
Sevə bilsəm səni mən ömrüm boyu
Arzumdur qəbrə də ötür sən məni.
Hər dəfə həyatım başlar yenidən,
Sevgidir dünyada yaşadan məni.
Yenidən doğulur sevdikcə səni.
Ömr edib dünyada yaşadığca biz,
Qoy coşub həmişə daşsın sevgimiz.
Tapılar açarı çətin düyünün.
Eşq üçün çalışsan, dözsən nə qədər,
Çəkdiyən zəhmətə bir vüsəl dəyər.
Sevərək yaşasam mən ömrüm boyu,
Bəlkə də, ömrümün heç olmaz sonu.
Bir gün gəlib çıtsa ömrümün sonu,
Səni sevmişəmsə mən ömrüm boyu,
Köçsəm bu dünyadan, sal məni yola.
Ölsəm də sevəcəm səni, az qala!

Tərcümə edəni: Vahid Ərəbov (Türksoy)

coming ['kʌmɪŋ]	come [kʌm]	came [keɪm]	to come [kʌm] - gəlmək
costing ['kɒstɪŋ]	cost [kɒst]	cost [kɒst]	to cost [kɒst] qıymət/deyəri olmaq
creeping ['kri:pɪŋ]	crept [krept]	crept [krept]	to creep [kri:p] - sürünmək
cutting ['kʌtɪŋ]	cut [kʌt]	cut [kʌt]	to cut [kʌt] - kəsmək
dealing ['di:lɪŋ]	dealt [deɪlt]	dealt [deɪlt]	to deal [di:l] - ələqəbə/vişə olmaq
digging ['dɪŋɪŋ]	dug [dʌŋ]	dug [dʌŋ]	to dig [dɪŋ] - qazmaq
done [dʌn]	done [dʌn]	did [dɪd]	to do [du:] - etmək
drawing ['draɪnɪŋ]	drew [dru:]	drew [dru:]	to draw [dru:] - çəkmək
dreaming ['dri:mɪŋ]	dreamt [dremt]	dreamt [dremt], dreamed [dri:md]	to dream [dri:m] - arzulamaq
drinking ['drɪŋkɪŋ]	drank [drʌŋk]	drank [drʌŋk]	to drink [drɪŋk] - içmək
driving ['draɪvɪŋ]	drove [drouv]	drove [drouv]	to drive [draɪv] - sürmək, qovmaq
eating ['i:tɪŋ]	eaten [i:tn]	ate [et]	to eat [i:t] - yemək
falling ['fɔ:lɪŋ]	fallen ['fɔ:lɪn]	fell [fel]	to fall [fɔ:l] - düşmək
feeding ['fi:dɪŋ]	fed [fed]	fed [fed]	to feed [fi:d] - yedirtmək
feeling ['fi:lɪŋ]	felt [felt]	felt [felt]	to feel [fi:l] hiss etmək
finding ['faɪndɪŋ]	found [faʊnd]	found [faʊnd]	to find [faɪnd] tapmaq
fighting ['faɪtɪŋ]	fought [fɔ:t]	fought [fɔ:t]	to fight [faɪt] - vuruşmaq
flying ['flaɪnɪŋ]	flew [flu:]	flew [flu:]	to fly [flaɪ] - uçmaq
forgetting ['fɔ:ɡetɪŋ]	forgot [fɔ:ɡɒt]	forgot [fɔ:ɡɒt]	to forget [fɔ:ɡet] - unutmaq
freezing ['fri:zɪŋ]	froze [frouz]	froze [frouz]	to freeze [fri:z] - donmaq, dondurmaq
getting ['ɡetɪŋ]	got [ɡɒt]	got [ɡɒt]	to get [ɡet] - əldə etmək
giving ['ɡɪvɪŋ]	gave [ɡeɪv]	gave [ɡeɪv]	to give [ɡɪv] vermək
going ['ɡoʊɪŋ]	went [went]	went [went]	to go [ɡoʊ] - gətmək
growing ['ɡroʊɪŋ]	grew [ɡru:]	grew [ɡru:]	to grow [ɡroʊ] - böyümək
hanging ['hæŋɪŋ]	hung [hʌŋ]	hung [hʌŋ]	to hang [hæŋ] - asmək

THE TABLE OF THE IRREGULAR VERBS

I form	II form	III form	IV form
to arise [ə'raɪz] - qalxmaq	arose [ə'rouz]	arisen [ə'rɪzn]	arising [ə'raɪzɪŋ]
to awake [ə'weɪk] - oyatmaq	awoke [ə'wouk], awaked [ə'weɪkt]	awoken [ə'woukn], awaked [ə'weɪkt]	awaking [ə'weɪkɪŋ]
to be [bi:] - olmaq	was [wɒz]; were [wə:]	been [bi:n]	being bi:ɪŋ]
to bear [beə] - doğmaq, dözmək	bore [bo:]	born [bɔ:n]	bearing ['beərɪŋ]
to beat [bi:t] - vurmaq, döymək	beat [bi:t]	beaten [bi:t n]	beating [bi:tɪŋ]
to become [bi:] - olmaq	became [bi'keɪm]	become [bi'kʌm]	becoming [bi'kʌmɪŋ]
to begin [bi'ɡɪn] - başlamaq	began [bi'ɡæn]	begun [bi'ɡʌn]	beginning [bi'ɡmɪŋ]
to bend [bend] - əymək	bent [bent]	bent [bent]	bending ['bendɪŋ]
to bid [bɪd] - buyurmaq, əmr etmək	bad(e) [bæd,(beɪd)], bid [bɪd]	bid [bɪd], bidden ['bɪdn]	bidding ['bɪdɪŋ]
to bind [baɪnd] - bağlamaq	bound [baʊnd]	bound [baʊnd]	binding ['baɪndɪŋ]
to bite [baɪt] - dişləmək	bit [bɪt]	bit [bɪt]; bitten [bɪtn]	biting ['baɪtɪŋ]
to bleed [bli:d] - qanamaq	bled [bled]	bled [bled]	bleeding [bli:dɪŋ]
to blow [blou] - üfürmək, əsmək	blew [blu:]	blown [bloun]	blowing ['blouɪŋ]
to break [breɪk] - sındırmaq	broke [brouk]	broken ['broukən]	breaking ['breɪkɪŋ]
to bring [brɪŋ] - gətirmək	brought [brɔ:t]	brought [brɔ:t]	bringing ['brɪŋɪŋ]
to build [bɪld] - tikmək	built [bɪlt]	built [bɪlt]	building ['bɪldɪŋ]
to burn [bə:n] - yandırmaq, yanmaq	burnt [bə:nt]	burnt [bə:nt]	burning ['bə:nɪŋ]
to buy [baɪ] - almaq	bought bɔ:t]	bought [bɔ:t]	buying ['baɪɪŋ]
to catch [kætʃ] - tutmaq	caught [kɔ:t]	caught [kɔ:t]	catching ['kætʃɪŋ]
to choose [tʃu:z] - seçmək	chose [tʃouz]	chosen ['tʃouzn]	choosing ['tʃu:zɪŋ]

to have [hæv] - malik olmaq	had [hæd]	had [hæd]	having ['hævɪŋ]
to hear [hiə] - eşitmək	heard [hə:d]	heard [hə:d]	hearing ['hiəriŋ]
to hide [haɪd] - gizlətmək	hid [hɪd]	hidden ['hɪdn]	hiding ['haɪdɪŋ]
to hold [hould] tutmaq	held [held]	held [held]	holding ['houldɪŋ]
to hurt [hə:t] ağrıtmək	hurt [hə:t]	hurt [hə:t]	hurting ['hə:tɪŋ]
to keep [ki:p] - saxlamaq	kept [kept]	kept [kept]	keeping ['ki:piŋ]
to know [nou] - bilmək	knew [nju:]	known [noun]	knowing ['nouɪŋ]
to lay [lei] qoymaq	lay [lei]	lain [lein]	lying ['laɪɪŋ]
to lead [li:d] - rəhbərlik etmək	led [led]	led [led]	leading ['li:diŋ]
to learn [lə:n] - öyrənmək	learnt [lə:nt]	learnt [lə:nt]; learned [lə:nd]	learning ['lə:niŋ]
to leave [li:v] - tərk etmək	left [left]	left [left]	leaving ['li:vɪŋ]
to lend [lend] - borc vermək	lent [lent]	lent [lent]	lending ['lendiŋ]
to let [let] - icazə vermək	let [let]	let [let]	letting ['letiŋ]
to lie [lai] - uzanmaq	lay [lei]	lain [lein]	lying ['laɪɪŋ]
to light [laɪt] - yandırmaq	lit [lit]	lit [lit]	lighting ['laɪtɪŋ]
to lose [lu:z] - itirmək	lost [lɒst]	lost [lɒst]	losing ['lu:ziŋ]
to make [meɪk] etmək	made [meɪd]	made [meɪd]	making ['meɪkiŋ]
to mean [mi:n] məna daşımaq	meant [ment]	meant [ment]	meaning ['mi:niŋ]
to meet [mi:t] - rast gəlmək	met [met]	met [met]	meeting ['mi:tiŋ]
to pay [pei] ödəmək, haqqını vermək	paid [peɪd]	paid [peɪd]	paying ['peɪɪŋ]
to put [put] qoymaq	put [put]	put [put]	putting ['putɪŋ]
to read [ri:d] - oxumaq	read [red]	read [red]	reading ['ri:diŋ]
to ride [raɪd] - atla getmək	rode [roud]	ridden ['rɪdn]	riding ['raɪdɪŋ]
to ring [rɪŋ] - zəng çalmaq	rang [ræŋ]	rung [rʌŋ]	ringing ['rɪŋɪŋ]
to rise [raɪz] - qalxmaq	rose [rouz]	risen ['rizn]	rising ['raɪziŋ]

to run [rʌn] - qaçmaq, yüyürmək	ran [ræn]	run [rʌn]	running ['rʌniŋ]
to say [sei] - demək	said [sed]	said [sed]	saying ['seɪɪŋ]
to see [si:] - görmək	saw [sɔ:]	seen [si:n]	seeing ['si:ɪŋ]
to sell [sel] - satmaq	sold [sould]	sold [sould]	selling ['selɪŋ]
to send [send] - göndərmək	sent [sent]	sent [sent]	sending ['sendɪŋ]
to set [set] - batmaq (<i>günəş haq.</i>)	set [set]	set [set]	setting ['setɪŋ]
shake [ʃeɪk] - silkələnmək	shook [ʃuk]	shaken ['ʃeɪkn]	shaking ['ʃeɪkiŋ]
to shine [ʃaɪn] - parlamaq	shone [ʃɒn]	shone [ʃɒn]	shining ['ʃaɪniŋ]
to shoot [ʃu:t] - (tüfəng) atmaq	shot [ʃɒt]	shot [ʃɒt]	shooting ['ʃu:tiŋ]
to show [ʃou] - göstərmək	showed [ʃoud]	shown [ʃoun]	showing ['ʃouɪŋ]
to shut [ʃʌt] - örtmək	shut [ʃʌt]	shut [ʃʌt]	shutting ['ʃʌtiŋ]
to sing [sɪŋ] - nəğmə oxumaq	sang [sæŋ]	sung [sʌŋ]	singing ['sɪŋɪŋ]
to sink [sɪŋk] - batmaq	sank [sæŋk]	sunk [sʌŋk]	sinking ['sɪŋkiŋ]
to sit [sit] - oturmaq	sat [sæt]	sat [sæt]	sitting ['sitiŋ]
to sleep [sli:p] - yatmaq	slept [slept]	slept [slept]	sleeping ['sli:piŋ]
to smell [smel] iyləmək, iylənmək	smelt [smelt]	smelt [smelt]	smelling ['smeliŋ]
to speak [spi:k] - danışmaq	spoke [spouk]	spoken ['spoukən]	speaking ['spi:kiŋ]
to spend [spend] - xərcləmək	spent [spent]	spent [spent]	spending ['spendiŋ]
to spoil [spɔɪl] - xarab etmək	spoilt [spɔɪlt]	spoilt [spɔɪlt]	spoiling ['spɔɪliŋ]
to stand [stænd] durmaq	stood [stud]	stood [stud]	standing ['stændɪŋ]
to steal [sti:l] oğurlamaq	stole [stoul]	stolen ['stoulən]	stealing ['sti:liŋ]
to strike [straɪk] - vurmaq	struck [strak]	stricken ['strikn] struck [strak]	striking ['straɪkiŋ]
to swear [swəʊ] - and içmək	swore [swɔ:]	sworn [swɔ:n]	swearing ['swəəriŋ]
to sweep [swi:p] - süpürmək	swept [swept]	swept [swept]	sweeping ['swi:piŋ]
to swim [swim] - üzmək	swam [swæm]	swum [swʌm]	swimming ['swimiŋ]

to take [tek] - götürmək to teach [u:t] - öyrətmək to tear [tɛə] - cırmaq to tell [tel] demək to think [θɪŋk] fikirləşmək to throw [θrou] atmaq, tullamaq to understand [ʌndə'stænd] - başa düşmək, anlamaq to wear [weə] - geyinmək to weep [wi:p] - ağlamaq to win [win] - qalib gəlmək to write [raɪt] - yazmaq	took [tuk] taught [ɔ:t] tore [tɔ:] told [tould] thought [θɔ:t] threw [θru:] understood [ʌndə'stud] wore [wɔ:] wept [wept] won [wʌn] wrote [rou]	taken ['teɪkən] taught [tɔ:t] torn [tɔ:n] told [tould] thought [θɔ:t] thrown [θroun] understood [ʌndə'stud] worn [wɔ:n] wept [wept] won [wʌn] written ['rɪtən]	taking ['teɪkɪŋ] teaching ['ti:tʃɪŋ] tearing ['tɛərɪŋ] telling ['telɪŋ] thinking ['θɪŋkɪŋ] throwing ['θrouɪŋ] understanding [ʌndə'stændɪŋ] wearing ['weərɪŋ] weeping ['wi:pɪŋ] winning ['wɪnɪŋ] writing ['raɪtɪŋ]
--	---	--	--

M Ü N D Ə R İ C A T

Ön söz	3
Giriş	6
I Dərs	9
[i:, e, m, p, b, f, v, t, d, n, l] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> Adlıq halda olan şəxs əvəzlilikləri. İndiki zamanda <i>to be</i> fəlinin təsnifi. Məkan və istiqamət bildiren sözönləri.	
II Dərs	18
[i:, ai, s, z, w] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> İsimlərin cins və kəmiyyət kateqoriyası. Tamamlıq haqqında məlumat. Cümlədə (vasitəli və vasitəsiz) tamamlığın yeri. Təyin haqqında anlayış.	
III Dərs	30
[æ, ei, ɔ, θ, ð] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> Məsdər haqqında anlayış. <i>To be</i> fəli III şəxs təkdə. Cümlə. Ümumi məlumat. <i>It</i> əvəzliyi. Artıkl haqqında məlumat. Qeyri-müəyyən artıkl.	
IV Dərs	43
[k, ɡ, ʃ, ʒ, dʒei, tʃ, dʒ] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> Müəyyən artıkl. İşarə əvəzlilikləri <i>this, that, these, those</i> .	
V Dərs	52
[a:, a:, h, j, r, ɳ] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> Sual cümlələri. Ümumi sual. Qısa təsdiq cavab.	
VI Dərs	60
[u:, ɔ: ɔ, u, ou] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> <i>to be</i> fəli ilə işlənən cümlələrin inkar forması. Alternativ suallar. Sözönlü tamamlıq.	
VII Dərs	69
[ʌ, au, ɔɪ] səsləri.	
<i>Qrammatika:</i> Adlıq halda olan şəxs əvəzlilikləri. İndiki zamanda <i>to be</i> fəlinin təsnifi. Məkan və istiqamət bildiren sözönləri.	
VIII Dərs	84
[ə:] səsi.	
<i>Qrammatika:</i> Əmr cümlələrinin inkar forması. Xüsusi suallar. İndiki zaman fəli sifəti (<i>participle I</i>) Davamedici zamanlar. İndiki davamedici zaman (<i>The Present Continuous Tense Form</i>).	

IX Dərs	96
[ɪə, eə, uə] səsləri.	
<i>Grammatika:</i> Who, whose, where sual sözləri ilə başlayan xüsusi suallar. Əvəzliyin yiyəlik halı.	
X Dərs	105
[tw, kw] səs birləşmələri.	
<i>Grammatika:</i> "Of" sözünü ilə isimlərin yiyəlik halının düzəlməsi.	

ƏSAS KURS

Lesson 1	118
<i>Text:</i> I work at the University of Languages.	
<i>Grammar:</i> İndiki qeyri-müəyyən zaman (<i>The Present Indefinite Tense Form</i>). Qeyri-müəyyən zaman zərfləri.	
Lesson 2	134
<i>Text:</i> My Wife Learns English.	
<i>Grammar:</i> İndiki qeyri-müəyyən zamanda III şəxs təkin yararlanması. Mübtədaya və onun təyinedicisinə verilən suallar. <i>To be going to</i> ifadəsi və onun funksiyaları. Tərzi-hərəkət və dərəcə zərfinin cümlədə yeri.	
Lesson 3	155
<i>Text:</i> Ilkin Works at a Foreign Firm.	
<i>Grammar:</i> Əvəzliliklərin obyekt hah. <i>Much, little, many, few</i> qeyri-müəyyən kəmiyyət əvəzlilikləri. <i>A little, a few</i> ifadələri.	
Lesson 4	175
<i>Text:</i> Kanan's Working Day.	
<i>Grammar:</i> Felin əsas formaları. Keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması (<i>The Past Indefinite Tense Form</i>). Qaydalı fəllərin keçmiş zaman forması. <i>To be</i> felinin keçmiş qeyri-müəyyən zaman forması. İsmnin halları. Yiyəlik hal.	
Lesson 5	195
<i>Text:</i> The Friends' Week-end.	
<i>Grammar:</i> Cümlədə vasitəsiz və vasitəli təamamlığın yeri.	
Lesson 6	213
<i>Text:</i> A Family.	
<i>Grammar:</i> <i>To have</i> feli və <i>have (has) got</i> ifadəsi. <i>Some, any</i> qeyri-müəyyən əvəzlilikləri. <i>No</i> inkar əvəzliyi.	
Lesson 7	239
<i>Text:</i> Our flat.	
<i>Grammar:</i> <i>There is (There are)</i> ifadələri. İndiki və keçmiş qeyri-müəyyən zamanda. <i>Can</i> modal feli və <i>to be able to</i> ifadəsi.	

Lesson 8	265
<i>Text: At the Theatre.</i>	
<i>Grammar:</i> Keçmiş zaman feli sifəti haqqında məlumat. İndiki bitmiş zaman (<i>The Present Perfect Tense Form</i>). Elm adları, dərş fənləri bildirən isimlər qarşısında artiklin düşməsi.	
Lesson 9	293
<i>Text: Mr. Black fell ill last week.</i>	
<i>Grammar:</i> Modal fellər. Vaciblik və onun ifadə vasitələri. Sual-inkar cümlələri. <i>That, if, when, as, because</i> bağlayıcıları ilə əmələ gələn tabeli mürəkkəb cümlələr.	
Lesson 10	327
<i>Text: Summer Holiday in Baku.</i>	
<i>Grammar:</i> Gələcək qeyri-müəyyən zaman (<i>The Future Indefinite Tense Form</i>). Təyin budaq cümlələri. Tabeli mürəkkəb cümlələr. Zaman budaq cümlələri (<i>till, until, as soon as, before, after, while</i> bağlayıcıları ilə).	
Lesson 11	360
<i>Text: A Visit to Baku.</i>	
<i>Grammar:</i> Tamamliq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə zaman uzlaşmaları (<i>The Future Indefinite in the Past, The Past Continuous Tense Form, The Past Perfect Tense Form</i>). Ayırıcı suallar. <i>To speak, to say, to tell, to talk</i> felləri.	
Lesson 12	395
<i>Text: Luncheon.</i>	
<i>Grammar:</i> I və III şəxsə aid əmr və xahişin ifadəsi. <i>If</i> və <i>whether</i> bağlayıcıları ilə əmələ gələn tamamliq budaq cümlələri (ümumi suallar vasitəli nitqdə). Maddi isimlərlə artikllərin işlənməsi. <i>A few, a little</i> birləşmələri.	
Lesson 13	432
<i>Text: Dubliners (adapted).</i>	
<i>Grammar:</i> Felin məchul növü. Xüsusi suallar vasitəli nitqdə. Yiyəlik əvəzliliklərinin absolyut (müstəqil) forması.	
Lesson 14	468
<i>Text: Robinson Crusoe (after D.Defoe)</i>	
<i>Grammar:</i> Əmr cümlələri vasitəli nitqdə. Gələcək davam edici zaman. Nəticə budaq cümlələri.	
Lesson 15	496
<i>Text: Seasons.</i>	
<i>Grammar:</i> Sifətin dərəcələri. <i>As ... as, not so ... as</i> müqayisə tərkibləri. Şəxssiz cümlələr. Güzəşt budaq cümlələri. Əvəzedici sözlər.	
THE TABLE OF THE IRREGULAR VERBS.	534

Vahid Salman oğlu Ərəbov (Türksoy)
Lətifə Məmməd qızı Süleymanova
English for All, I hissə

Nəşr redaktoru
Rüstəm Fərhad oğlu Rüstəmov
Kompüter yığımı
Xumar Əsgərova

Çapa imzalanıb 04.08.2005.
Format 60x90 $\frac{1}{16}$ Ofset çapı.
Fiziki çap vərəqi 16,6. Tiraj 1000